Codruța Maria Mureșan
Marcel Știrban

DIN ISTORIA BISERICII ROMÂNE UNITE

Biserică. Școală. Națiune.

De la începuturile sale până la 1918

https://biblioteca-digitala.ro

Codruța Maria Mureșan Marcel Știrban

Din Istoria Bisericii Române Unite

Biserică. Școală. Națiune.

De la începuturile sale până la 1918

Editura Muzeului Sătmărean
2005

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Codruţa Maria Mureşan, Marcel Ştirban

Din Istoria Bisericii Române Unite.
Biserică. Şcoală. Naţiune.
De la începuturile sale până la 1918.

https://biblioteca-digitala.ro

Redactori: Simona LUPU, Alexandru PINTELEI, Ioachim GHERMAN

Tehnoredactor: Răzvan VARTOLOMEI

Culegere text: Elena CIOCAN

Prepress: Nicu SASU, Levente TOFAN

ISBN: 973-99715-2-0
ISBN: 973-99716-6-0

Tiparul a fost executat la tipografia GEDO - Cluj-Napoca

https://biblioteca-digitala.ro

„Preabunule Isuse, Mântuitorul neamului omenesc, aruncă o privire spre noi, care îngenunchem cu smerenie înaintea Altarului Tău. Ai Tăi suntem, ai Tăi vrem să fim, și ca să fim și mai strâns uniți cu Tine, iată că în ziua de astăzi fiecare din noi se consfințește, de bunăvoie, Inimii Tale Preasfinte.

Mulți nu Te-au cunoscut niciodată. Mulți au disprețuit Poruncile Tale și s-au lepădat de Tine. Fie-Ți milă, o bunule Isuse, și de unii, și de alții, și-i atrage pe toți la Inima Ta Preasfântă.

Doamne, fii Regele nu numai al credincioșilor care nu s-au îndepărtat de la Tine niciodată, ci și al fiilor rătăciți, care Te-au părăsit. Fă să se întoarcă în curând la casa părintească, să nu piară de nevoi și de foame.

Fii Regele acelora pe care i-au înșelat părerile greșite, și al acelora pe care i-a dezbinat neînțelegerea. Adu-i la limanul adevărului și al unirii în credință, ca în curând să nu fie decât o singură turmă și un singur Păstor.

Fii, în sfârșit, Regele tuturor celor care mai trăiesc în vechile credințe deșarte, păgâne, și scoate-i din întuneric, spre a-i aduce la lumină și la Împărăția lui Dumnezeu.

Dă, Doamne, Bisericii Tale: libertate sigură și fără piedici. Dă tuturor popoarelor liniștea bunei înțelegeri și fă ca, de la o margine până la alta a pământului, să răsune un singur glas: Lăudată să fie dumnezeiasca Inimă, care ne-a dobândit mântuirea!

Ei să i se dea mărire și cinste, în vecii vecilor".

Rugăciune de consfințire dată de Papa Leon XIII (1878-1903).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru RELI, soție și mamă, *care ne-a dăruit și ne dăruiește, în fiecare zi tot ceea ce a avut și are mai bun, iar, prin contribuția sa la scrierea cărților dedicate Bisericii și oamenilor săi, s-ar cuveni să fie întâiul lor autor.*

Cluj-Napoca, aprilie 2000

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Sumar

Introducere .... p. 15
Introduction .... p. 18

Cap. I. Biserică. Societate. Cultură .... p. 21

Cap. II. Istorie şi credinţă la români în veacurile I-XVII .... p. 29

Primii locuitori ai ţării noastre şi cucerirea romană (101-106) (p. 29). Procesul romanizării Daciei. Formarea limbii şi a poporului român (p. 30). Creştinismul la români în secolele II-IV (p. 31). Situaţia creştinismului la români după venirea slavilor şi bulgarilor (sec. VI-IX) (p. 33). Trăsături ale vieţii politice din cele trei ţări româneşti în sec. X-XVI (p. 34). Pătrunderea ungurilor şi a secuilor în Transilvania şi colonizarea saşilor (p. 35). Statutul politic al Transilvaniei în secolele XIII-XVII (p. 36). Credinţă şi religie la români în veacurile X-XVII (p. 39).

Cap. III. Spre un nou veac şi o nouă istorie a românilor din Principatul Transilvaniei .... p. 45

Diploma Leopoldină din 4 decembrie 1691 (p. 48). Unirea religioasă a românilor din principatul Transilvaniei cu Biserica Catolică. Documentele unirii (p. 52)

- Episcopia Română Unită de la Făgăraş (1717) şi primul ei episcop, Ioan Giurgiu-Patachi (1715-1727). Bula papală "Rationi Congruit" de la 1721 (p. 72)
- Episcopul Inochentie Micu Clain (1728-1751) (p. 85)
- Episcopul Petru Pavel Aron (1752-1764) şi lupta sa pentru consolidarea Unirii religioase (p. 102)
- Unirea religioasă a românilor – un proces istoric desfăşurat în timp, obiectiv şi pozitiv (p. 107). Mişcarea călugărului Visarion Sarai (p. 109). Acţiunile mitropolitului de la Karlowitz Pavel Nenadovici (1751-1752) (p. 111). Acţiunile preotului Ioan Popa din Aciliu (1758) şi decretul de toleranţă (1759) (p. 114). Mişcarea călugărului Sofronie şi popa Tunsu (p. 115). Acţiunea de pacificare condusă de generalul Buccow (p. 117). Instalarea episcopului ortodox Dionisie (1761) (p. 121). Bibliografie

https://biblioteca-digitala.ro

(p. 123)
- Episcopul Atanasie Rednic (1765-1772) (p. 124)
- Episcopul Grigore Maior (1772-1782) (p. 132)
- Drumul românilor uniți din Bihor până la 1777 (p. 142)
- Episcopul de Oradea Moise Dragoș (1777-1787) (p. 147)

Cap. IV. Biserica Română Unită la sfârșit și început de veac (XVIII-XIX). Contextul social-politic. Viața spiritual culturală ....p. 151
- Episcopul Ioan Bob (1784-1830) și problemele vremii sale (p. 151). De la răscoala din 1784 la Supplex Libellus Valachorum – 1791 (p. 155). Școala Ardeleană: (p. 158) Samuil Micu și Biblia de la Blaj și Roma (1795-2000). O istorie a orașului în care el a trăit și a tradus-o (p. 160). Cartea Cărților (de acad. Camil Mureșan) (p. 171). Gheorghe Șincai și Petru Maior (180). Din nou despre episcopul Ioan Bob (p. 182). Bibliografie (186)
- Episcopul Ignație Darabant (1788-1805) (p. 187)
- Episcopul Samuil Vulcan (1806-1839). Bibliografie (p. 190)
- Episcopul Ioan Lemeni (1833-1850) și problemele epocii sale (p. 197). Românii pe Câmpia Libertății de la Blaj. Programul revoluției (p. 203). A treia Adunare de la Blaj (p. 206). Adunarea de la Sibiu (p. 207). Sfârșitul și urmările revoluției în plan politic (p. 207). Episcopul Ioan Lemeni în judecata oamenilor și a istoriei (209). Cauze și premise în "procesul lemenian", acțiuni, fapte, consecințe (p. 219). "Despre starea școalelor" din Blaj (p. 222). "Sinodul cel Mare al Episcopiei Făgărașului" (p. 225). "Despre infirmeria teologilor din Blaj" și despre incidentul din Joia Patimilor – urmările lui (p. 229). Episcopul Ioan Lemeni în vremea revoluției (p. 234).

Cap. V. Biserica Română Unită și viața culturală și social-politică în vremea primilor mitropoliți Alexandru Sterca Șuluțiu și Ioan Vancea (a doua jumătate a sec. al XIX-lea) ....p. 237
- De la revoluție la dualism (p. 237)
- Mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu (1850-1855-1867). Bibliografie (p. 245) Bula papală "Ecclesiam Christi" – 1853 (la p. 261-262, fragmente)
- Episcopul de Oradea Vasile Erdeli (1843-1862) (p. 262)
- Întâiul episcop al diecezei de Gherla, Ioan Alexi (1854-1863) (p. 266)
- Mitropolitul Ioan Vancea (1868-1892) (p. 272)
- Drumul spre unirea religioasă a românilor din Banat și primul lor episcop Alexandru Dobra (1856-1870) (p. 277)

Cap. VI. Sfârșit și început de veac. Lupta națională în vremea Monarhieie austro-ungare (1867-1918). Biserică și națiune...p. 285
- Partidele politice din Transilvania (1869-1918) (p. 286). Memorandul din 1892. Premise și semnificații (p. 287). Spre un nou activism politic

https://biblioteca-digitala.ro

(p. 294). Între federalism şi autodeterminare (p. 296). George Bariţiu, Ioan Raţiu şi Vasile Lucaciu (p. 300)
- Victor Mihali de Apşa, 1875-1895, episcop la Lugoj, 1895-1918 – mitropolit la Blaj (p. 311)
- Episcopiile de la Oradea, Gherla şi Lugoj în vremea mitropoliţilor Ioan Vancea şi Victor Mihali (1869-1918) (p. 316)
- Episcopul Iosif Pop Silaghi de Oradea (1863-1873) (p. 317)
- Episcopul Ioan Olteanu – Lugoj (1870-1873), Oradea (1874-1877) (p. 319)
- Episcopul Mihai Pavel, Gherla (1873-1879), Oradea (1879-1902) (p. 320)
- Episcopul Ioan Sabo – Gherla (1879-1911) (p. 327)
- Episcopul Demetriu Radu –Lugoj (1897-1903), Oradea (1903-1920) (p. 329)
- Episcopul Vasile Hossu – Lugoj (1903-1912), Gherla – (1912-1916) (p. 334)
- Dieceza de Hajdudorogh (p. 341)
- Cadrul instituţional al Bisericii Ortodoxe Române de la 1873 la 1918 (p.353)
- Sub mantia Nemuritorilor, în templul cugetării şi al înţelepciunii – Timotei Cipariu, George Bariţiu, Ioan Micu Moldovan, Augustin Bunea, Ioan Bianu, Zenovie Pâclişanu (p. 359)
- Locul ASTREI în istoria naţiunii române şi semnificaţia unui jubileu (1911) (p. 365)
- „Cu urechea la glasul timpului" (p. 370)
- Episcopii şi mitropoliţii Bisericii Române Unite de la 1697 la 1948 (p. 379)
- Papii de la 1691 până în zilele noastre (p. 381)

Indici de nume....................p. 383
Indici documente....................p. 390
Imagini foto....................p. 391

https://biblioteca-digitala.ro

Contents

Introducere ....p. 15
Introduction ....p. 18

Chapter I. Church. Society. Culture p.21

Chapter II. History and Faith at Romanians During I-XVII-th Centuries p.29
First inhabitants of our country and the Roman conquest (101-106)(p.29). The process of Dacia Romanization. Formation of Romanian language and people(p.30). Christianity to Romanians during II-IV centuries(p.31). The situation of Christianity to Romanians after Slavs and Bulgarians coming(VI-IX centuries(p.33). Features of the political life in the three Romanian countries during X-XVI-th centuries(p.34). Coming of Hungarians and Szeklers in Transylvania and the Colonization of Saxon (p.35). The political status of Transylvania during XIII-XVII centuries(p.36). Faith and religion to Romanians during X-XVII centuries(p.39)

Chapter III. Towards a New Century and a New History of Romanians in the Principality of Transylvania p.45
The Leopold Diploma in December 4,1691(p.48). The religious union of Romanians in the principality of Transylvania with the Catholic Church. The acts of Union(p.52)
The United Romanian Bishopric in Fagaras (1717) and its first bishop, Ioan Giurgiu-Patachi (1715-1727). The papal bull 'Rationi Congruit' in 1721(p.72)
The bishop Inochentie Micu Clain (1728-1732-1751)(p.85)
The bishop Petru Pavel Aron (1752-1764) and the fight for consolidating the religious union (p.102)
The religious union of Romanians – a historical process developed in time, objective and positive (p.107). The movement of the monk Visarion Sarai (p.109). The actions of the metropolitan bishop in Karlowitz, Pavel Nenadovici (1751-1752)(p.111). The actions of the priest Ioan Popa in Aciliu (1758) and the decree of tolerance(1759) (p.114). The movement of the monk Sofronie and the priest Tunsu (p.115). The action of pacification led by general Buccow(p.117). The naming of the orthodox bishop Dionisie(1761)(p.121). Bibliography (p.123)

https://biblioteca-digitala.ro

The bishop Atanasie Rednic (1765-1772) (p124)
The bishop Grigore Maior (1772-1782) (p.132)
The road of united Romanians from Bihor till 1777 (p.142)
The bishop of Oradea, Moise Dragos (1777-1787) (p.147)

Chapter IV. The United Romanian Church at the End and Beginning of a Century (XVIII-XIX). The social-political context. The spiritual cultural life p.151

The bishop Ioan Bob (1782-1830) and the problems of his life(p.151). From the Revolt in 1784 to Supplex Libellus Valachorum – 1791 (p.155). The Ardeleana School (p.158). Samuil Micu and the Bible from Blaj and Rome (1795-2000). History of the town he lived and he translated it (p.160). The book of books (by Acad. Camil Muresan) (p.171). Gheorghe Sincai and Petru Maior(p.180). Again about bishop Ioan Bob (p.182). Bibliography (p.186)
The bishop Ignatie Darabant (1788-1805) (p.187)
The bishop Samuil Vulcan (1806-1839). Bibliography (p.190)
Bishop Ioan Lemeni (1833-1850) and the matters of its epoch (p.197). Romanians in the Liberty Field in Blaj. The program of Revolution (p.203). The Third Gathering in Blaj (p.206). The Gathering in Sibiu (p.207). The end and the followings of the revolution in political plan (p.207). Bishop Ioan Lemeni in the judgment of people and history (p.209). Causes and premises in the 'Lemenian process', actions, facts, consequences (p.219). 'Upon the state of schools' in Blaj (p.222). 'The Great Synod of the Bishopric of Fagaras' (p.225). 'Upon the infirmary of the theologists in Blaj' and the incident in the Holy Thursday – its followings (p.229). Bishop Ioan Lemeni during revolution (p.234)

Chapter V. The United Romanian Church and the Cultural and Social-Political Life during the First Metropolitan Bishops Alexandru Sterca Sulutiu and Ioan Vancea (the second half of the XIX-th century) p.237

From Revolution to dualism (p.237)
Metropolitan Alexandru Sterca Sulutiu (1850-1955-1867). Bibliography (p.245), the papal bull 'Ecclesiam Christi – 1853 (fragments to p.261-262)
Bishop of Oradea, Vasile Erdeli (1843-1862) (p.262)
The first bishop of Gherla diocese, Ioan Alexi (1854-1863) (p.266)
Metropolitan bishop Ioan Vancea (1868-1892) (p.272)
The road to the religious union of Romanian in Banat and their first bishop Alexandru Dobra (1855-1870) (p.277)

https://biblioteca-digitala.ro

Chapter VI. End and Beginning of a Century. The National Fight During Austrian–Hungarian Monarchy (1867-1918), Church and Nation p.285

Political parties in Transylvania (1869-1918) (p.286). Memorandum in 1892., Premises and Significations (p.287). Towards a new political activism (p.294). Between federalism and self determinism (p.296), George Baritiu, Ioan Ratiu and Vasile Lucaciu (p.300)

Victor Mihali of Apsa, 1875-1895, bishop of Lugoj, 1895-1918, metropolitan bishop in Blaj (p.311)

Bishoprics in Oradea, Gherla and Lugoj during metropolitan bishops Ioan Vancea and Victor Mihali (1869-1918) (p.316)

Bishop Iosif Pop Silaghi of Oradea (1863-1873) (p.317)

Bishop Ioan Olteanu – Lugoj (1870-1873), Oradea 1874-1877 (p.319)

Bishop Mihai Pavel, Gherla (1873-1879), Oradea (1879=1902) (p.320)

Bishop Ioan Sabo – Gherla (1879-1911) (p.327)

Bishop Demetriu Radu – Lugoj (1897-1903), Oradea (1903-1920) (p.329)

Bishop Vasile Hossu- Lugoj (1903-1912), Gherla – (1912-1916), (p.334)

Diocese of Hajdudorogh (p.241)

The institutional frame of Romanian Orthodox Church from 1873 to 1918 (p. 353)

Under the mantle of the Immortals, in the temple of reflection and wisdom – Timotei Cipariu, George Baritiu, Ioan Micu Moldovan, Augustin Bunea, Ioan Bianu, Zenovie Paclisanu (p.359)

The place of ASTRA in the history of Romanian nation and the signification of a Jubilee (1911) (p.365)

'With an ear to the voice of time' (p.370)

Bishops and metropolitan bishops of the Romanian United Church from 1697 to 1948 (p.379)

Popes from 1691 till our days (p.381)

Name Index..p.383

Document Index...p.390

Pictures...p.391

https://biblioteca-digitala.ro

Introducere

Se cuvine, credem, să adresăm cititorilor cărții noastre câteva cuvinte înainte de a porni la lectura ei. Mai întâi, de cea a fost scrisă și cui îi este adresată? Dorim să fie un Omagiu adus Bisericii Române Unite (Greco-Catolice), Bisericii, ierarhilor, preoților și credincioșilor, din veacurile de început, pâna la Marea Unire din 1918. Nu se adresează unei categorii anume de cititori. Mai degrabă este o carte de intimitate a autorilor și a familiei lor, a gândurilor și sentimentelor nutrite față de Biserica și școlile blăjene de până la desființarea lor (1948), un omagiu și o recunoștință aduse lor.

A fost scrisă pe parcursul unui deceniu, începând din anii '90 ai veacului trecut, în prelungirea unor cercetări legate de spiritualitatea românilor uniți cu mult înainte din partea unuia din autori (M. S.). Activitatea acestuia de cercetare în Arhivele Mitropoliei de la Blaj datează din anii 1962-1965 iar publicarea unor articole și cărți, pe tema Bisericii și a spiritualității greco-catolice, din anii 1967-1980[1].

Cartea de față, având un caracter omagial, cuprinde doar o parte din problemele istoriei Bisericii Greco-Catolice de la 1697-1918. Pornește însă ceva mai devreme, cu câteva considerații despre raporturile dintre Biserică, Școală, Societate, Națiune pentru a continua cu un eseu scurt privind unele momente din istoria și credința românilor în veacurile I-XVII, ce are un simplu caracter introductiv, de legătură, cu ceea ce va urma în paginile cărții.

Problemele de fond surprinse în carte încep cu Unirea religioasă cu Roma papală a românilor din Transilvania din vremea lui Teofil (1692-1697) și Atanasie Anghel (1697-1701), considerată ca un proces istoric obiectiv și pozitiv, defășurat în timp. Evoluția Bisericii Române Unite este urmărită în cronologia sa firească, potrivit structurilor sale instituționale: Mitropolia și Episcopia de Alba Iulia (1697-1717); Episcopia și Mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș (1717-1853-1918); Episcopiile de Oradea (1777), de Gherla și Lugoj (1853).

Descrierea nu se va face însă pe aceste structuri, adică pe mitropolii și

1. *Mărturii documentare despre scriitorul Pavel Dan* ăprofesor la Blaj 1932-1937î, în Revista Arhivelor, 1967, 10, nr. 2, p. 355-362; *Bibliografia unirii Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1919* ăcu o reprezentare bogată a Blajuluiî în Anuarul Inst. Ist. Cluj, 1968, 11, p. 171-257 (în colaborare cu acad. Șt. Pascu); *Din activitatea consiliilor și gărzilor naționale române constituite în comitatele Alba și Târnava Mică (până la 1 decembrie 1918)*, Apulum, 1972, 10, p. 553-562; *Consiliul Național Român din Blaj. Protocoale și acte (noiembrie 1918 – ianuarie 1919)*, vol. I și II. Ediție îngrijită, prefață, indici și glosar, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, 228 p. (I), 1980, 240 p. (II). Ambele în colaborare cu Viorica Lascu. Volume premiate de Academia Română (1980), ș.a.

https://biblioteca-digitala.ro

episcopii, ci prin reconstituirea istoricului lor comun, pe etape, de la datele amintite până la 1918. Istoria Bisericii a fost privită unitar: întreaga spiritualitate română unită în timpul unui vlădică, dintr-o anumită epocă. Un indice al arhiereilor pe dieceze, ușurează însă urmărirea lor, dacă se dorește și din această perspectivă.

Am avut în vedere biografia fiecărui mitropolit, arhiepiscop și episcop, cu câteva date pe care le-am socotit necesare și utile pentru cunoașterea formării lor. Au fost urmărite apoi activitatea fiecăruia în parte, în coordonatele esențiale, problemele epocii și răspunsul venit dinspre Biserică, prin ei. Elita din jurul lor a fost, de asemenea, prezentată, în unele cazuri individual, de cele mai multe ori prin sublinierea, în general, a implicării ei în viața Bisericii și comunitară, aportul la viața spirituală, cultural-științifică și național-politică.

Facem precizarea că istoria Bisericii a fost urmărită, cu consecvență, dintr-o dublă perspectivă, ca instituție de cult, dar și ca una profund națională, implicată în întreaga noastră istorie. Au fost surprinse gândurile și acțiunile elitei ecleziastice de la cel mai înalt nivel și ale celei locale, efectul lor în rândul maselor.

Sunt surprinse de aceea și problemele politice ale veacurilor XVIII-XX și implicarea Bisericii în rezolvarea lor, drumul comun, până aproape de desăvârșirea unității naționale, al celor două Biserici românești, unită și ortodoxă, rolul lui Inochentie Micu în deschiderea luptei naționale, Supplex Libellus Valachorum de la 1791, revoluția de la 1848-1849, memorandumul de la 1892-1894. Toate ne-au îngăduit să susținem că drumul spre Marea Unire – un proces istoric obiectiv și pozitiv, a fost pregătit în fața Altarelor Bisericilor și al catedrelor școlilor confesionale, de oamenii Bisericii și ai vieții politice. Lupta noastră națională s-a plămădit prin conlucrarea și solidaritatea elitei clericale unite și ortodoxă, cu cea politică, și a maselor de credincioși, uniți și ortodocși.

Istoria Bisericii Române Unite este prezentată, de aceea, în contextul istoriei noastre naționale. Cele două istorii nu pot fi tratate decât în strânsă legătură una cu alta, pentru că necontenit s-au influențat și condiționat reciproc. Istoria întregului popor român este istoria creștinismului la români, iar istoria națiunii române din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, este și istoria celor două Biserici românești de aici, unită și ortodoxă.

Am considerat – și considerăm Biserica, și cea catolică și cea ortodoxă - ca o instituție angajată profund în viața comunitară, cu rosturi foarte clare: de a pregăti drumul spre viața veșnică, printr-o viață creștinească, demnă, dusă aici pe pământ. Acesta este și motivul pentru care am stăruit mult asupra preotului ca model de viață și pentru viață, oferit zilnic celor în mijlocul cărora trăiește. Toate portretele zugrăvite în carte sunt pilduitoare pentru zilele noastre.

Trăim o altă istorie pe care o vrem, și o credem a deveni mai bună, mai creștină și de o mai mare prosperitate materială, cu implicații pozitive în cultura și civilizația noastră în cadrul cărora Bisericii noastre, tuturor bisericilor creștine, îi revine și le revin multiple obligații; altfel de obligații decât cele pe care le-au

https://biblioteca-digitala.ro

avut şi le-au împlinit exemplar slujitorii bisericilor de până la jumătatea veacului trecut.

Cartea noastră nu este o istorie completă a Bisericii Române Unite; este doar o culegere de studii şi articole omagiale, în parte publicate în reviste de specialitate sau de cultură în ultimul deceniu al veacului trecut, lucru menţionat, în aceste cazuri, la locul potrivit. Multe sunt şi inedite. Caracterul tuturor este profund ştiinţific; au fost scrise şi sunt scrise, într-un stil adecvat subiectului, scopului urmărit, timpului în care au fost scrise, într-un respect desăvârşit al adevărului istoric, al respectului pentru înaintaşii şi contemporanii demni de acest lucru şi evident, al bunului simţ, ce trebuie (sau ar trebui) să călăuzească pe orice istoric şi cercetător, de orice vârstă.

Dincolo de date şi fapte, multe sau puţine, dincolo de aportul său informativ, bogat sau lacunar, cartea are un mesaj neîndoielnic: mai buna cunoaştere a unor lucruri şi mai ales iubirea de Dumnezeu şi oameni şi poartă în sine un îndemn adresat preoţilor şi studenţilor în teologie de a adânci demersul nostru, prin lucrări de istorie locală, de a cerceta viaţa şi activitatea arhiereilor noştri, din toate timpurile, încă necunoscute cum se cuvine, în toată complexitatea lor, deşi, trebuie să spunem, cu o legitimă satisfacţie, că sunt, azi, grupuri de tineri istorici, la Bucureşti şi Iaşi, la Cluj şi Târgu Mureş şi în alte centre, ce au dat studii şi cărţi de certă valoare ştiinţifică, pe tema Istoriei Bisericii. Ei sunt o garanţie pentru fundamentarea unei istoriografii ecleziastice pe măsura cerinţelor zilelor noastre.

Regretăm că am fost obligaţi să renunţăm, din motive financiare, la un capitol important al cărţii noastre, cel ce cuprindea Bibliografia temelor abordate, extins pe 150 pagini.

Mai trebuie să spunem că, tehnoredactarea cărţii, împreună cu un alt volum ce cuprinde perioada 1918-1941, s-a făcut la Editura Viaţa Creştină. Echipa a fost formată din Simona Lupu, Alexandru Pintelei, Ioachim Gherman, redactori, Răzvan Vartolomei, tehnoredactor şi Elena Ciocan, culegere de text. Tuturor toate cuvenitele mulţumiri. Mulţumiri, de asemenea Conducerii Muzeului de Istorie din Satu Mare, directorului său general, prof. Viorel Ciubotă, pentru publicarea unui alt volum, în 2000 precum şi pentru editarea celor două de acum.

Cluj-Napoca, martie 2005

https://biblioteca-digitala.ro

Introduction

It would be fit to address to the reader of this book few words before starting its lecture, answering so to some questions we think as being natural: why has it been written, who addresses to and which are the topics it refers to.

We would like it to be as Homage brought to the Greek-Catholic Church, hierarchies, priests and believers from the beginning centuries, until the Great Union in 1918. It does not address to a certain category of readers. It is rather a book of the authors and their families' intimacy, of the thoughts and feelings for the Church and schools in Blaj, till their elimination (1948), and it is homage and gratitude brought to them.

The book, *Church. School. Nation. From Its Beginnings Till 1918*, having a reverential character, contains just a part of the issues of the Greek-Catholic church during 1697-1918. It starts something early with few considerations upon the relations between Church, school, society, nation to continue with a short essay regarding some moments in the history and faiths of Romanians during I-XVII-th centuries. They have an introductory character, of connection with what will follow in the next pages.

The fundamental matters caught in this book start with the religious Union with the papal Rome of the Romanians in Transylvania, during Teofil's time (1692-1697) and Atanasie Anghel (1697-1701), considered as an objective and positive historical process, developed in the long run.

The Evolution of the United Romanian Church is followed in its natural chronology according to its institutional structures: the Metropolitan Seats and bishoprics in Alba Iulia and Fagaras (1717 -1853 – 1918); Bishoprics in Oradea (1777-1918), Gherla and Lugoj (1853-1918).

The description will not be made on these structures, that is taking into account the metropolitan seats and bishoprics but by reconstituting their common history, on stages, between the dates mentioned. The history of the church was seen unitary: the whole Romanian spirituality united during the time of a ruler, in a certain epoch.

We took into account the biography of each metropolitan bishop, archbishop and bishop, with few data we considered necessary to their formation and activity. Further on were followed the matters of the epoch and the answer of the Church through them. The elite around them was also presented in some cases individually, most of the times by underlining in general, its implication in the life of the Church and of community, its contribution to the spiritual, cultural, scientific and national-political life.

https://biblioteca-digitala.ro

We make here the specification that the history of Church was followed consequently from a double perspective, as a worship institution but as a profound national one involved in our entire history. The thoughts and actions of the ecclesiastical elite from the highest level and of the local one have been caught, as also their effect on the mass.

The political problems of the XVIII-XX centuries are shown and the Church involvement in their solution, the common road until close to the national unity of the two Romanian churches, United and Orthodox, the part of Inochentie Micu in the national fight, Supplex Libellum Valachorum in 1791, the Revolution in 1848-1849, the Memorandum in 1892-1894. All allowed us to assert that the road towards the Great Union – a historical process objective and positive, was prepared in front of the shrines of churches and chairs of confessional schools, by the people of church and political people; that our national fight was begotten through co-working and solidarity of united and orthodox clerical elites, with the political one and the united and orthodox mass of people.

Our book is not a complete history of Romanian United Church from 1697 to 1918; it is just a collection of studies and articles in homage, partly published in history journals or cultural ones, fact mentioned, in both cases, at the right moment. Much of them are new.

Beyond data and facts, more or less, beyond their informational status, rich or lacunar, the book has an undoubtful message: the better knowledge of some things and especially the love for God and people and carries an appeal addressed to priests and students in theology to deepen our approach through papers of local history, to research life and the activity of our bishops, of all times still not properly known.

We regret that we were forced to give up from financial reasons to an important chapter of our book that contained a bibliography of the topics approached, extended on 150 pages, which we will publish some other time in a different context.

The contents and those said in the introduction we wish to keep the place for abstracts in an international language.

Cluj-Napoca, March 2005

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

I.
Biserică – Societate – Cultură*

Istoria fiecărei națiuni, a umanității în general, este determinată de foarte mulți factori obiectivi și subiectivi. Societatea își construiește, prin sine și pentru sine, un anume drum, potrivit voinței și puterii sale, în temeiul unor legi scrise și nescrise. Istoria este suma manifestărilor spirituale și materiale ale unui popor, ale fiecărui popor în parte și ale tuturor la un loc. Este suma unei continue adunări dar, în același timp, și a unor inevitabile scăderi, înmulțiri și împărțiri, înregistrate fiecare la nivelul unei națiuni și al umanității în totalitatea sa.

În ciuda granițelor existente de foarte multă vreme, peste ele și prin ele au avut loc – și continuă să aibă loc – schimburi de idei, împrumuturi masive, continentale și intercontinentale, schimburi reciproce într-un sistem ca al vaselor comunicante. Au circulat oameni și cărți, elita și creația acesteia. Desigur, au existat în timp adevărate metropole ale vieții spiritual-culturale, din antichitate și până în zilele noastre;dar nu aceleași în toată vremea.

Trebuie să înțelegem istoria unei națiuni ca o acumulare în timp și spațiu, limitată și, în același timp, nelimitată. Fiecare popor a primit și a dat, la rândul său, ceea ce a fost bun și peren în drumul lui istoric, indiferent de spațiul geografic ocupat. Au fost preluate, ca o necesitate, elementele de progres, pozitive dar, uneori, și cele negative, impuse mai ales în sfera politicului, cu multiple consecințe în toate direcțiile. De aceea lumea a cunoscut nu numai evoluții, ci și stagnări și chiar involuții. Avem în vedere, îndeosebi, efectele regimurilor politice autoritare și dictatoriale, de stânga sau de dreapta, ce au schimbat, în ambele cazuri, pentru o vreme, drumul și destinul unor popoare. Au frânat, fără a putea însă și întrerupe total, procesul de dezvoltare și modernizare al acestora.

Asemenea curenților aerodinamici ce trec dintr-o regiune geografică în alta ducând cu ei sau provocând o vreme bună ori rea, un cer senin sau calamități și dezastre, au străbătut și străbat în lumea zilelor noastre, în lumea *„circuitelor deschise"*, curente și idei de o impresionantă diversitate. Ele au fost și sunt benefice sau dăunătoare, asemeni celor din natură, clădesc sau demolează, și ele, moral și material, societatea umană.

Libertatea obținută prin legile statale și, deopotrivă, prin cele creștine,

---

* Cf. Bibliografia capitolului, M. Ştirban, *Din Istoria Bisericii Române Unite. Bibliografie și Documente* în curs de apariție (în continuare: M. Ştirban, *Ist. BRU, B.D.*)

https://biblioteca-digitala.ro

l-a descătuşat pe om şi l-a lăsat într-un câmp cu orizonturi neîngrădite, cu posibilităţi de afirmare nelimitate. Lumea pare, astfel, ca o grădină cu un pământ roditor sau poate arid, în care omul a fost lăsat şi chemat să-i dea acesteia toate dimensiunile frumosului şi ale belşugului. În acelaşi timp, omul a avut şi are puterea şi voinţa de a distruge grădina şi pe grădinari. Este un paradox ce a însoţit toată istoria omenirii.

Impulsuri negative înnăscute, dublate de lipsa unor trăiri cu adevărat creştine, au făcut ca omenirea să cunoască, adeseori, nu o istorie liniară, ci una plină de confruntări, paşnice sau violente. Principiul egalităţii primare creştine a fost de multă vreme înlocuit şi, tot ceea ce a urmat, bazat pe alte legi, a condus la bine şi la rău, la formarea unor naţiuni şi state puternice sau mereu în luptă pentru putere, la naţiuni şi state în luptă pentru supremaţie, la structuri sociale diferenţiate şi ele din punct de vedere economic şi spiritual, la oameni bogaţi şi săraci, luminaţi prin ştiinţa lor de carte, sau rămaşi departe de ea.

De aici s-au născut războaiele de cucerire, convulsiile sociale, dar şi întreaga luptă de afirmare a naţiunilor şi toate acţiunile lor ce au condus la crearea unor state naţionale şi suverane.

Istoria lor cunoaşte un proces de continuitate, cu discontinuităţi la nivelul regimurilor politice şi cu influenţe în viaţa economică, socială şi culturală. Oricât de radicale ar fi schimbările politice şi socio-economice, de la preistorie la sclavagism, de la feudalism la epoca modernă şi contemporană şi – în cadrul celor din urmă – opţiunile de dreapta, centru sau stânga, de fiecare dată şi în fiecare situaţie rămân elemente, cel puţin pentru o vreme, ale vechiului regim sau ale vechii orânduiri. Oameni, obiceiuri, mentalităţi au parcurs, de fiecare dată, o epocă de tranziţie, pentru ca la fiecare să găsim, alături de schimbările de fond, esenţiale şi determinante, moşteniri inevitabile sau subiective.

Numai calamităţile naturale pot distruge, din temelii, şi dintr-o dată, o aşezare geografică. O nouă orânduire socială sau un nou regim politic îşi poate propune, prin programul său, o nouă doctrină care, pusă în aplicare, să conducă în mod inevitabil la altceva, mai bun sau mai rău. Întotdeauna în viaţa comunităţii umane rămâne însă ceva şi din trecut. Ne place sau nu, aceasta este o realitate, este chiar o lege, scrisă sau nescrisă, care a guvernat şi guvernează istoria popoarelor. Schimbările totale în bine rămân idealuri ce îşi vor găsi împliniri doar atunci când elita şi popoarele vor fi conduse şi vor trăi în spiritul doctrinei creştine. Acest lucru a fost şi rămâne un plan divin, dar nu îndeajuns şi un deziderat al oamenilor. Principiile de viaţă creştine au cucerit lumea şi au înspăimântat-o în acelaşi timp. Iubirea de Dumnezeu şi de oameni, din care s-a născut întreaga filosofie creştină,

https://biblioteca-digitala.ro

a fost și îmbrățișată și contestată.

De două mii de ani, omenirea privește la chipul omenesc și dumnezeiesc în același timp al Creatorului doctrinei creștine. A fost văzut cu ochii de către contemporanii Săi și simțit prin toate faptele Sale. Copilul blând, cu ochii îndreptați mereu spre cer și pământ, gonit din loc în loc de furia împărătească, crește totuși, cu dragoste de oameni, pentru a primi, în adolescență, înfățișarea unui tânăr ce a cuprins în sine toată frumusețea și toate bogățiile sufletești date de Dumnezeu–Tatăl. Și, totuși, „*de două mii de ani discuțiile în jurul existenței lui Isus Hristos încă n-au încetat* – spunea un distins profesor al școlilor blăjene, părintele Ioan Miclea, într-o carte recent publicată la Casa de Editură *Viața Creștină*[1] – *și, departe de a înceta, parcă sunt tot mai înverșunate pe zi ce trece* (era în 1976 când scria acestea). *Istoria nu cunoaște o persoană care să-i fi dat mai mult de lucru, pentru simplul motiv că nici n-are în sânul ei o apariție de talia acesteia. Nu în zadar Hristos despică în două timpul pe care ea îl înregistrează. Se pare că tot timpul care s-a scurs până la El n-avea altă menire decât să se grăbească spre El, iar acela care vine după El este cuprins de părerea de rău pentru că se depărtează de momentul Său. Hristos și istoria sunt inseparați: Hristos fără istorie nu este Om, iar istoria fără Hristos nu este istorie, după cum omul nu este om fără coloana vertebrală. Istoria îl privește pe Hristos și ca viitor, și ca trecut, trecut veșnic, adică o prezență permanentă*".

Isus Hristos este într-adevăr Om și Dumnezeu, înzestrat cu însușiri omenești neatinse de nimeni vreodată, cu puteri divine necuprinse și ele de nimeni în afară de Tatăl Ceresc, cu ochi ce inspiră, deopotrivă, bunătate fără margini și dragoste neîngrădită, un chip dumnezeiesc din care străbate un glas ceresc. Tot ceea ce are în înfățișarea Sa este fără măsură și fără egal. De privești chipul său dintotdeauna înțelegi chemarea spre El. Totul este la El Rugăciune și Rugăminte. Bunătatea, Rugăciunea, Rugămintea, Bucuria și Nădejdea, Tristețea și Durerea, toate au fost și sunt dublate de o neclintită Hotărâre, de o desăvârșită Demnitate, de o Iubire dumnezeiască față de oameni. Chipul lui Hristos pe cruce, cu coroana de spini ce-I împodobește fruntea, departe de a simboliza sfârșitul (moartea pentru muritorii pământeni), înseamnă triumful ideilor Sale, triumful creștinismului în lume. Este pentru prima oară când din Moarte se naște, de fapt, o Viață fără de sfârșit: Isus Hristos-Dumnezeu și întreaga sa doctrină.

La numai treizeci și trei de ani, El lasă omenirii, prin viu grai, cea mai cuprinzătoare Operă ce s-a constituit în Temelia vieții creștine. Nimeni, cu

1. Ioan Miclea, *Existența istorică a lui Isus Cristos*, Cluj-Napoca, 1995, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

toate desele încercări, n-a reușit să dărâme Biserica construită de El. E monumentală și fără de sfârșit, așa cum este însuși Ziditorul ei. Biserica lui Hristos a fost și a rămas o Biserică a celor mulți. Slujitorii și credincioșii ei au putut fi – și au și fost – mulți și, adeseori, aspru încercați. De fiecare dată însă din martiri s-au născut eroi, iar din eroi noi sfinți. Când porțile Bisericii Sale au fost închise, puteau fi găsiți în catacombe, iar când erau închiși în lanțuri, locul de supliciu, celula temniței, era întâi de toate loc de rugăciune și loc de închinare. Au trăit hrăniți de Credință și au murit pentru Ea. Viitorul omenirii, ca și trecutul ei, va fi strâns legat de viitorul Bisericii lui Hristos.

Învățătura creștină va trebui să fie, ceea ce a fost și până acum, izvorul vieții pașnice într-o lume pornită, mereu și pretutindeni, pe ceartă și confruntări. A pregătit și va pregăti nu numai drumul de dincolo de viața pământească, ci și pe cel de aici. Trăirile creștine propuse înalță omul spre o adevărată viață spirituală, lasă câmp deschis gândirii și acțiunii umane spre împliniri binefăcătoare, fortifică și întăresc trupul omenesc. Se înscriu într-o doctrină a armoniei interioare prin eforturi individuale și comunitare care își propun să lupte împotriva unui singur inamic: forțele răului. Iubirea de Dumnezeu și de oameni a fost și este contrapusă acestor forțe, indiferent sub ce formă se manifestă.

Întreaga Sa învățătură este cuprinsă în paginile Noului Testament, ce a cunoscut de-a lungul veacurilor, sub raport editorial și al cititorilor săi, un număr record ce nu a mai fost atins de nici o altă operă[2]. Parabolele Sale, mereu actuale de două mii de ani, cunoscute deopotrivă de știutori și neștiutori de carte, transmise din generație în generație, comentate în toate cărțile creștine[3], vor fi mereu ceea ce au fost de la început: un îndreptar de viață. Prin tălmăcirea în evangheliile și scrierile unor apostoli ai lui Hristos, prin Viața Sfinților[4], prin lucrări religioase ale laicilor, doctrina creștină a strâns la un loc un tezaur fără egal, din care o lume întreagă a fost și este chemată să se împărtășească fiecare pe măsura voinței și puterii sale. Isus Hristos s-a dovedit a fi singurul stăpân ce și-a răsplătit și își va răsplăti sluga după vrednicia lui.

2. cf. *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*. Cu trimiteri. Romanian Bible United Bible Societes, 1992, 1223 p. *Noul Testament*. Tradus și adnotat de pr. dr. Emil Pascal. Ediția a patra, Paris, Editions du dialogue Société d'Éditions Internationales, 1992, 831 p.

3. cf. Petre Șaitiș, *Parabolele mântuitorului. Versuri, Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, 1990, 79 p.*

4. *Viețile sfinților*, vol. I-II, București, Arhiepiscopia Romano-Catolică, 1982, 296 p. (I), 336 p. (II).

https://biblioteca-digitala.ro

Este regretabil că elita din toate sferele vieții de după Hristos, din toate timpurile ce i-au urmat și din toate locurile nu și-a unit eforturile îndeajuns pentru a pune în aplicare această doctrină ce a putut fi temporar, în unele împrejurări, înlăturată, dar nicăieri și niciodată înlocuită cu altceva superior ei. Din ea s-a născut și se va naște mereu drumul spre o viață ce poate fi asemănată doar cu un izvor de apă curată la ieșirea din creștet de munte. De va rămâne, coborând la vale, râul curat depinde de noi, oamenii, de hărnicia și priceperea noastră. De va fi în lume mai mult bine suntem chemați să răspundem tot noi, cei de azi și cei de mâine. Binele însă nu poate învinge răul fără trăiri creștine, iar ele nu pot fi generate – și nu au putut fi niciodată stăpânite – fără eforturile conjugate ale Bisericii și ale școlii, ale familiei și ale societății întregi.

Credința și necredința, educația și lipsa acesteia, comportarea într-un anume fel, deși par a fi probleme personale, ele nu au fost, nu sunt sau nu ar trebui să fie considerate opțiuni lăsate exclusiv pe seama fiecăruia. Instrucția și educația, desfășurate pe un fond creștin, comportarea corectă și civilizată în societate au fost obiective de a căror îndeplinire a depins și va depinde progresul omenirii din punct de vedere economic, social, spiritual, precum și înțelegerea dintre oameni de etnii și confesiuni deosebite.

Biserica a fost și trebuie să fie locul în care oamenii și-au dat și își dau mâna prietenește unul altuia, iubind și iertând, în numele credinței creștine. Virtuțile omenești au fost și vor fi cultivate aici, dar mărimea și tăria lor au depins și vor depinde de cât s-a învățat și se învață din Catehismul Bisericii Creștine, în școală, în familie și în societate. *Puterea exemplului este uluitoare.*

Totul poate fi schimbat în bine, pentru că avem o tradiție creștină, pentru că am crescut din moși–strămoși, pe lângă Biserica din Deal, pentru că toate satele noastre au fost și sunt așezate, așa cum spunea Blaga, *„înadins în jurul bisericii și al cimitirului, adică în jurul lui Dumnezeu și al morților“*.

Biserica a fost un paznic al satului românesc, al sufletelor, dar și al trupurilor, al satelor și al orașelor, al oamenilor din șesul văilor până la izvoarele de munte ale acestora. Școala așezată în curtea vecină Bisericii, a fost la rândul ei – și va mai trebui să fie – pepiniera creștinismului nostru ortodox și greco-catolic, deopotrivă.

Semnul crucii și rugăciunea *„Doamne ajută“*, învățate mai întâi în casa părinților, apoi, în biserică și școală, copilul le înțelege și le învață toată semnificația lor. Semnul crucii și rugăciunile au fost armele credinței noastre în toate veacurile. Ele au asigurat, întâi de toate, liniștea sufletească, apoi încrederea în drumul ales și în fapta săvârșită, nădejdea

https://biblioteca-digitala.ro

într-o viață mai bună și mai dreaptă, pentru fiecare în parte și pentru societate în general.

Desigur, semnul crucii are pentru români, pentru creștini în general, semnificația sa. Crucea a însoțit oastea țării în marile bătălii purtate, alături de stema și drapelul ei. Crucea o găsim în bisericile și cimitirele noastre, din toate veacurile, o întâlnim la răscruce de drum și am privit-o cândva și în sălile de clasă ale școlilor noastre.

Biserica cu cimitirul său și școala cu clase puține sau numeroase au fost nu numai locul de păstrare a simbolului credinței noastre creștine, ci și cel de formare în spirit creștin. În casele primilor dieci la început, pe lângă mânăstiri o bună vreme, în casele de rugăciune, necontenit, oamenii au învățat Poruncile Dumnezeiești, au primit sfaturi și îndemnuri pentru a aduce laudă lui Dumnezeu și a avea, în casa lor și în afara ei, trăiri creștine. Viața trăită în legile lui Dumnezeu a cerut întotdeauna dovezi concrete – și nu doar din când în când, ci în fiecare clipă, în fiecare împrejurare. Modelul a fost mereu preotul și dascălul, alături de familie și comunitate. La sate, mai ales, totul era socotit după măsura preotului, a învățătorului, a judelui și după moralitatea creștină a părinților. Biserica și școala, de la apariția lor, au fost, alături de familie, cele două organisme vii ce au pregătit pentru viață, nu numai pentru sfârșitul ei.

Este un merit covârșitor și o trăsătură esențială a lor. Nimeni și nimic nu au putut și nu vor putea înlocui rosturile Bisericii și ale Școlii în formarea omului creștin. Oricât de modernă ar fi societatea, lipsită de credință, ea va ridica ziduri pe verticală fără a avea, în plan orizontal, fundamentul ce asigură trăinicia lor. Totul se dărâmă într-o zi și totul se pierde. Oamenii de știință ar putea spune și altfel: totul se transformă. Din punctul nostru de vedere este același lucru. Necredința întrerupe oricum o continuitate de viață creștină.

Tot ceea ce s-a întâmplat la noi în ultimii cincizeci de ani, precum și în întreg centrul și răsăritul european, confirmă afirmațiile de mai sus. Regimurile comuniste au căzut pentru că au încălcat două principii fundamentale de viață: cel al credinței creștine și cel al libertății umane. Au declarat război Omului și Dumnezeului Păcii și al Iubirii și au pus cătușe Libertății lăsată tot de El. Au luat suporturile morale ale vieții creând iluzia atotputerniciei omului.

Biserica și Școala pot fi socotite azi două instituții cu atribuții complementare, dar în istoria lor – ce se confundă cu aceea a poporului român – ele s-au identificat și au avut rosturi comune. Biserica a creat Școala și Școala împreună cu Biserica au pus temelia Societății noastre, au condus împreună la formarea conștiinței de neam, la închegarea națiunii și la

https://biblioteca-digitala.ro

desăvârşirea unităţii naţional-politice şi statale a românilor.

În Biserică şi în Şcoală s-a rostit acelaşi *Tatăl Nostru* şi s-a adus laudă, în acelaşi glas, *Născătoarei de Dumnezeu*. În ambele locuri s-a format elita noastră politică şi din ambele strane s-a îndemnat poporul la credinţa în Dumnezeu şi la împlinirea datoriilor faţă de Neam.

Aşa a fost şi aşa va trebui să mai fie. Slujitorii celor două Biserici româneşti şi, deopotrivă, enoriaşii lor, au obligaţia creştinească să se constituie în exemple de un autentic ecumenism şi de o pilduitoare iubire frăţească. Dumnezeu cere a se propovădui numai Adevărul, şi numai Iubirea de Dumnezeu şi oameni.

Pe români, oriunde s-ar afla ei, în ţară şi peste hotare, două lucruri trebuie să-i unească mereu: credinţa în Dumnezeu şi în neamul românesc. Nimeni – şi în numele nimănui – nu are dreptul să ne dezbine. Elita noastră creştină, indiferent de confesiune, se cuvine să intre în avangardă. Învăţătorii şi profesorii, întreg clerul trebuie să formeze trunchiul puternic prin care seva creştinismului să treacă pentru a da vlăstarele şi fructele de care societatea românească modernă are nevoie. Nimic fără Dumnezeu nu se va putea clădi trainic. Trăirile inspirate şi întemeiate pe legile creştine dau vieţii sens şi dimensiuni reale, îl înalţă pe om, îi dă puteri nebănuite, îi asigură pacea şi liniştea sufletească.

Învăţătorul şi profesorul – deprinşi şi ei să creadă din nou în Puterea Divină – îşi vor găsi obiectul muncii printr-o deplină conlucrare cu toţi factorii vieţii noastre spirituale. Ateismul nu mai are ce căuta în şcoala românească. Creştinismul trebuie să triumfe ca un deziderat al noilor vremuri, în primul rând în familie şi în şcoală. Credinţa deschide tânărului calea de urmat, îi dă puterea de a învinge răul şi necazul, de a cunoaşte dimensiunile binelui. Astfel învaţă şi dragostea de neam, de neamuri, şi trebuie să deprindă, să înveţe dragostea de Dumnezeu.

Familia – Şcoala – Biserica, creştine toate trei, vor da societăţii noastre spirite luminate şi mâini harnice ce vor putea clădi, în satele şi oraşele noastre, o viaţă prosperă şi morală. Este un act de continuitate, de fapt, întrerupt doar – în ce priveşte rosturile Bisericii şi implicarea ei în Şcoală – în urmă cu aproape cinci decenii.

Reîntronată libertatea credinţei, în ţară, ea trebuie să primească dimensiuni reale în toate compartimentele vieţii de stat. Îndreptarea lucrurilor este suprema exigenţă dumnezeiască, dar şi omenească. Nu păcatul mărturisit este de condamnat, ci persistenţa răului dovedit. Greşelile, de toate felurile, sunt la îndemâna omului, iar pactul cu diavolul n-a fost numai la îndemâna lui Faust.

Importantă este şi importantă rămâne îndreptarea lucrurilor şi, în acest

https://biblioteca-digitala.ro

context, cele două Biserici româneşti – ortodoxă şi greco-catolică, Biserica românească în totalitatea sa, şi şcoala românească, redevenită creştină, cu drumuri comune cândva, cu zbucium şi împliniri, trebuie să-şi regăsească făgaşul normal. El este cel al Înfrăţirii şi al Iubirii, al respectului reciproc desăvârşit. Trecutul mai îndepărtat, ca şi întreg viitorul, ne obligă la acest demers. Este o cerinţă creştină, dar şi un imperativ naţional.

Cei ce propovăduiesc credinţa creştină, începând de la patriarh, mitropoliţi, episcopi şi simpli preoţi, cei ce slujesc catedrele, oamenii politici şi de stat, cei ce poartă condeiul pentru a povesti contemporanilor şi urmaşilor istoria, vor trebui să găsească în ea, în imperativele zilei de azi şi de mâine, tot ceea ce ne-a legat unii de alţii. Nu căutând în trecut puncte de vrajbă vom da sens şi dimensiuni noii vieţi, ci clădind totul pe Adevăr şi Dreptate, pe Iubire şi Înfrăţire. Acesta este şi mesajul cărţii noastre.

https://biblioteca-digitala.ro

II.
Istorie și credință la români în veacurile I - XVII*
Câteva repere cronologice

Primii locuitori ai țării noastre

Locuitorii pământului românesc din cele mai vechi timpuri au fost daco-geții, o ramură a tracilor de nord, care au făcut parte din marea familie a triburilor indo-europene.

Autorii antici greci au folosit, de obicei, în scrierile lor denumirea de geți (*getai*), iar cei romani cea de daci (*dacus*), nume – fără îndoială – de origine daco-getică. Numindu-i astfel, grecii aveau în vedere, cu precădere, populația și ținuturile din apropierea gurilor Dunării și din nord-estul Peninsulei Balcanice, în timp ce romanii se refereau la locuitorii din ținuturile centrale și vestice ale țării, iar cu timpul la întreaga populație a Daciei.

Cele dintâi informații scrise despre daco-geți le avem de la mijlocul veacului V î.Hr., dar vestigiile materiale le atestă existența din mileniul II î.Hr. Unirea puternicelor triburi geto-dacice datează din vremea lui Burebista (70-44 î.Hr.). Hotarele Daciei, în vremea lui, se întindeau de la Dunărea de mijloc până la râul Marus din Munții Slovaciei. Întinderea geografică a statului dac în vremea lui Decebal – cel mai de seamă conducător (87-106) – nu este cunoscută cu certitudine. Este sigur că a stăpânit Transilvania, Banatul și Oltenia și că a cuprins într-o coaliție, cu timpul, și celelalte regiuni ale Daciei. Centrul vieții politice se afla, și în timpul lui Burebista, și al lui Decebal, în cetățile din Munții Orăștiei și din Carpații Apuseni, până la cucerirea romană și moartea regelui Decebal (106).

Cucerirea romană (101-106)

Războaiele daco-romane din anii 101-106 se încheie cu înfrângerea dacilor, Decebal își curmă singur zilele, iar Sarmizegetusa, capitala sa,

* Bibliografia capitolului, cf. M. Știrban, *Ist. BRU, B.D.*

https://biblioteca-digitala.ro

cade în mâna cuceritorului roman. În vara anului 106, în lunile iulie-august, Dacia era deja *organizată ca provincie romană*, iar populația autohtonă din zonele montane mutată la șes. Această acțiune este interpretată de către o anume istoriografie, potrivnică nouă, ca însemnând o deplasare a dacilor rămași în viață undeva în sudul Dunării, în țara bulgarilor de azi, de unde s-au întors în locurile de baștină, târziu, după venirea ungurilor pe pământurile Transilvaniei. Acolo s-ar fi format – potrivit aceleiași istoriografii – poporul român și, tot acolo, și limba lor. Evident, e vorba de o fabulație vinovată, al cărei tâlc e lesne de înțeles.

Prin înfrângerea dacilor, statul liber dac încetează să mai existe și cea mai mare parte a pământului Daciei se transformă în provincie romană, pentru o vreme de 165 ani. Transilvania, Oltenia, Banatul, Muntenia și, probabil, sudul Moldovei – toate provincii românești ce alcătuiesc statul unitar român de azi – au fost cucerite și anexate Imperiului roman. În același timp, părți însemnate din fosta Dacie (Maramureșul și Moldova) au rămas în afara granițelor provinciei romane. Așa va fi până la 271, când are loc retragerea romană.

Procesul romanizării Daciei. Formarea limbii și a poporului român

Potrivit obiceiului roman, după cucerirea Daciei, aici au fost aduși, din întreg imperiul, coloniști ce vor conviețui împreună cu băștinașii mai bine de un secol și jumătate. Vor conviețui și – o bună parte din ei și urmașii lor – vor continua să rămână pe pământul vechii Dacii. Din amestecul lor, printr-un proces de romanizare, se formează, până în veacurile șase-șapte, un popor nou, poporul român, cu o limbă nouă, limba română. Romanitatea noastră în limbă – și, vom vedea, și în credință – dovedește, implicit, și continuitatea poporului român în spațiul geografic de origine. Poporul român este descendentul direct al populației daco-romane care a trăit aici, la nord de Dunăre, fără întrerupere și fără a cunoaște un pretins proces de migrație din sudul Dunării, în veacul IX (după I. Chr. Engel) sau XII (după I. Fr. Sulzer).

Limba română nu este altceva decât limba latină populară adoptată de strămoșii noștri, daco-geți, de la coloniștii romani cu care au conviețuit. Aceștia i-au adăugat elemente din limba daco-getică vorbită înainte de romanizare și din limba slavă după venirea și așezarea slavilor pe teritoriul țării noastre. Structura sa gramaticală este latină până în cele mai mici

https://biblioteca-digitala.ro

amănunte, iar lexicul românesc, în marea sa majoritate, tot de origine latină. Limba română este, fireşte, o limbă nouă, îmbogăţită mereu de-a lungul istoriei, dar care şi-a păstrat caracterul său latin, trăsăturile şi particularităţile limbilor romanice, incluzând şi influenţa slavă din secolele VI-VII.

Populaţia daco-romană, în toată epoca de formare a limbii şi a poporului român, este atestată arheologic aici, pe pământul României de azi, ceea ce infirmă categoric teoria evacuării ei la sfârşitul celui de-al doilea război daco-roman.

Creştinismul la români în primele secole

Centrul vieţii politice, dar şi al celei spirituale, din Munţii Orăştiei (Transilvania), din vremea lui Burebista şi Decebal, ce s-a întins pe circa 150 km pătraţi, era reprezentat de o serie de aşezări dacice, laice şi de cult, ce dovedesc o bogată viaţă materială şi spirituală. Sanctuarele de pe Dealul Grădiştei ilustrează că aici se afla centrul religios al societăţii dacice. Ei credeau într-un singur zeu, Zamolxe, în nemurirea sufletului şi în viaţa de apoi. Această credinţă a făcut din ei luptători neînfricaţi în vremuri de restrişte şi, fără îndoială, i-a apropiat şi le-a înlesnit trecerea, treptată, la religia creştină în primele veacuri ale mileniului unu. În Dacia Romană, creştinismul este cunoscut, în forme incipiente, probabil, chiar din veacul II, mijlocitori fiind o parte din coloniştii romani, cei care au îmbrăţişat deja creştinismul în forma sa latină. Nu exista aici, desigur, un creştinism instituţionalizat, în acea vreme, din cauza persecuţiilor bine cunoscute, dar a fost poate unul practicat, fără a se putea manifesta prin monumente lăsate posterităţii. Au început să se încreştineze mai întâi locuitorii de diferite profesii din oraşe şi târguri, purtători ai civilizaţiei materiale de tip occidental şi vorbitori de limbă latină.

Sfârşitul veacului III şi prima jumătate a celui următor cunosc, la nord şi la sud de Dunăre, în general, un proces de intensificare a răspândirii creştinismului. Urmele materiale cunoscute dovedesc că românii au îmbrăţişat creştinismul de factură romană pe fondul de cultură materială şi spirituală romană occidentală. Chiar dacă, iniţial, creştinismul a venit dinspre Orient, el s-a răspândit şi s-a dezvoltat la noi numai

https://biblioteca-digitala.ro

pe cale romană, a căpătat forme romane de organizare, iar limba latină s-a impus ca limbă de cult, ea fiind limba oficială a statului.

Potrivit afirmaţiilor lui Nicolae Gudea, în general în toate oraşele din cele trei Dacii au existat comunităţi creştine atestate arheologic la mijlocul secolului III.* El vorbeşte în acelaşi timp de un creştinism primar începând cu 106 care s-a dezvoltat natural şi treptat până în secolul IV. "Acest creştinism (din secolul IV) este, spune Nicolae Gudea, o dezvoltare naturală a unei situaţii anterioare, pentru că toate descoperirile şi procesele de creştinare, din secolul IV sunt elemente mai evoluate sau procese mai dezvoltate ale creştinismului local şi general, dintr-o fază anterioară."

Descoperirile arheologice privind secolele III şi IV confirmă generalizarea creştinismului pe teritoriul ţării noastre, a creştinismului de origine latină legat de Roma. Dovezilor materiale, arheologice, li se alătură hotărâtor cele lingvistice. Terminologia creştină în limba română, terminologia fundamentală, este latină. Dumnezeu (*Domine – Deus*), biserică (*basilica*), duminică (*dies domenica*), lege, în sens de credinţă (*lex*), rugăciune (*rogatio-rogationem*), cruce (*crux – crucem*), creştin (*christianus*), înger (*angelus*), drac (*draco*), Paşti (*pascha*), Rusalii (*Rosalia*), preot (*presbiterus*), păcat (*peccatum*), priveghiu (*pervigilium*), mormânt (*monumentum*) etc.

Dovezile arheologice şi lingvistice permit concluzia potrivit căreia creştinismul la români s-a primit în formă latină. Răspândirea sa corespunde cronologic veacurilor de formare a limbii şi a poporului român (epocilor romană şi postromană), sec. II-III (în forme neoficiale), IV-V şi VI-VII. Procesul creştinării românilor, generalizat mai întâi la oraşe şi apoi la sate, este oricum anterior creştinismului îmbrăţişat de popoarele vecine: croaţii şi sârbii (sec. VII), bulgarii (sec. IX), cehii (sec. IX şi X), polonezii (sec. X), ungurii (sec. X pe la anul 1000) şi ruşii (sec. X). Concluzia se cere însă dusă mai departe: romanitatea noastră în limbă şi în credinţă dovedeşte, implicit, şi *continuitatea poporului român în spaţiul geografic de origine în toată această vreme.*

* N. Gudea, *Creştinismul daco-roman - Potirul de la Moigrad şi problemele răspândirii creştinismului pe teritoriul fostelor provincii dacice în secolul IV* (275-380 p.Chr.) Studia Theologia Catolica, 2003, nr. 1, p. 14, ii, 29.

https://biblioteca-digitala.ro

Situaţia creştinismului la români după venirea slavilor şi bulgarilor (sec. VI – IX)

Influenţa slavă în regiunile extracarpatice (Muntenia şi Moldova) este legată de veacul VI, iar în Transilvania de mijlocul secolului al VII-lea.

La venirea lor pe teritoriul ţării noastre (sec. VI-VII), slavii sunt încă păgâni şi aşa vor rămâne, cu unele excepţii, până în veacul al IX-lea. Creştinarea în masă a slavilor de pe teritoriul ţării noastre s-a făcut în cadrul primului Imperiu bulgar, începând cu anul 865.

Limba slavă a exercitat, asupra limbii române, influenţe prin împrumuturi de cuvinte folosite în viaţa cotidiană, laică şi clericală, impuse de împrejurări. Acestea nu au schimbat însă caracterul latin al limbii române şi nu infirmă continuitatea daco-romană, formarea limbii şi a poporului român la nord de Dunăre, în spaţiul Daciei lui Burebista şi Decebal. N-au putut nimici latinitatea noastră. Au schimbat însă destinul nostru şi au influenţat evoluţia creştinismului la noi. Poporului i se citeşte şi i se slujeşte în biserici, începând cu secolul al X-lea, în limba slavonă, o limbă străină lui şi strămoşilor săi. Limba latină a continuat, totuşi, să domine în biserica românească supusă patriarhului Romei, până către sfârşitul veacului al XI-lea.

Este aşadar neîndoielnic că, până la creştinarea bulgarilor şi chiar mai târziu, până la schisma din anul 1054, legăturile noastre religioase sunt îndreptate spre Roma; că este vorba de un creştinism de rit roman şi limbă latină în toată această vreme. O anumită răcire a raporturilor dintre Biserica Romei şi cea a Constantinopolului a intervenit, în plan general, la sfârşitul secolului al IX-lea, culminând cu schisma de la mijlocul veacului al XI-lea. Populaţia românească a rămas, de aici înainte (mijlocit până în veacul al XIV-lea), în sfera de influenţă a Bisericii răsăritene, bizantine şi slave. Întreaga sa cultură medievală şi, în primul rând, cea bisericească au suferit de acum un proces de slavizare: limba slavonă a devenit limbă liturgică şi de stat. Dogmele, ritul Bisericii, organizarea sa ierarhică se vor înscrie în subordinea Bisericii răsăritene, care, cu timpul, îşi va spune ortodoxă.

Nu se poate vorbi de o influenţă slavă în credinţa noastră până la sfârşitul secolului al IX-lea. Creştinismul la români, de la începuturile sale până la creştinarea bulgarilor, a rămas fără întrerupere în *formă romană.*

Creştinarea poporului român trebuie privită ca un proces istoric firesc, legat din veacurile III – IX – XI de Apusul european. Trecerea noastră în sfera de influenţă religioasă răsăriteană (sec. IX-XI) este un alt proces istoric, impus de împrejurări străine poporului român, care a însemnat o

https://biblioteca-digitala.ro

îndepărtare treptată de la drumul inițial, cu profunde consecințe pentru întreaga istorie națională ce va urma și, deopotrivă, pentru viața spirituală și religioasă. Un popor latin, cu o credință în spirit roman, cu o limbă romanică, cu o deschidere spre Apus, cu relații îndreptate spre Roma în primul rând, a fost obligat să suporte politic influențele lumii slave, iar religios să se supună Bizanțului, rupt de Roma după 1054.

Trăsături ale vieții politice din cele trei țări românești în sec. X – XVI

Secolele X-XVI înseamnă, în istoria poporului român, o viață social-economică și politică caracteristică epocii feudale, cu trăsăturile sale generale cunoscute de lumea europeană de atunci și cu particularitățile inerente. Este vremea formării primelor formațiuni politice cu caracter feudal (sec. IX-XIII), a ultimelor migrații pe pământul țării noastre: a pecenegilor (sec. IX-XI), a cumanilor (sec. XI-XIII), a ungurilor (sec. IX-XII) și a mongolilor (sec. XIII); urmate de consolidarea voievodatului Transilvaniei (sec. XIII-XIV), formarea statelor feudale, Țara Românească (1330-1359) și Țara Moldovei (1359-1365), și lupta țărilor române împotriva tendințelor expansioniste și a dominației turcești (sec. XIV-XVII), a Transilvaniei pentru menținerea autonomiei sale față de statul ungar (sec. XVI-XVII) și de a scăpa de sub suzeranitatea Porții; în sfârșit, Unirea Țării Românești, a Moldovei și Transilvaniei din vremea lui Mihai Viteazul (1599-1600).

La început de mileniu, marea majoritate a așezărilor din toate provinciile țării erau sate mici, răspândite peste tot, în regiunea de câmpie, de dealuri sau de munte, densitatea lor variind după timp și împrejurări. În ce privește Transilvania, potrivit informațiilor transmise de Anonymus, notarul regelui maghiar Béla al III-lea, primele formațiuni cu caracter feudal, mai vechi chiar decât începutul veacului al X-lea, sunt cele ale lui Menumorut dintre Someș și Mureș, cu centrul în cetatea Biharea; a lui Glad, între Mureș și Dunăre, cu reședința, probabil, în cetatea Cuvin (Banat), și a lui Gelu, de la Poarta Meseșului până la izvoarele Someșurilor, cu centrul în apropierea Clujului. Ele apar ca o continuare a unor formațiuni mai vechi.

Fără îndoială, în Transilvania veacurilor IX-X mai existau și alte voievodate, în afară de cele amintite de Anonymus, pomenite în documentele veacurilor XIII și XIV sub numele de: Țara Bârsei, Țara Făgărașului, Țara Amlașului, Țara Hațegului, Țara Maramureșului.

https://biblioteca-digitala.ro

Pătrunderea ungurilor şi a secuilor în Transilvania şi colonizarea saşilor

Încercările ungurilor de pătrundere în Transilvania datează din vremea voievozilor Menumorut, Glad și Gelu. Aşezaţi în Câmpia Panonică, ungurii vor face de aici expediţii pentru acapararea de noi teritorii, în veacul al X-lea, în Transilvania, fără a reuși să pună stăpânire pe ele. Populaţia băştinaşă a continuat să trăiască în vechile formaţiuni politice conduse de voievozi români. Acţiunile lor se repetă și în veacul următor și la începutul secolului al XII-lea, când pun stăpânire pe văile râurilor Someş, Mureş și Târnave. Stăpânirea statului maghiar era mai mult nominală și nu cuprindea întreg teritoriul Transilvaniei, care continua să-și păstreze vechea organizare, cu o largă autonomie în raport cu regatul maghiar.

Secuii au venit în Pannonia și Transilvania odată cu ungurii. Au participat la expedițiile militare maghiare, în avangardă și în ariergardă. Sunt întâlniți mai întâi în părțile Oradiei, ca oameni ai cetății. Prin secolul al XII-lea pot fi găsiți în părțile estice ale Transilvaniei, iar în cel următor ajung până la Carpaţii Răsăriteni.

Venirea sașilor în Transilvania e legată tot de veacul al XII-lea. Nu vin din acelaşi loc și nici în acelaşi timp. Cei dintâi veniţi sunt din Flandra (numiţi flamanzi), alţii de pe valea râului Mosela și din Luxemburg (numiţi în documente teutoni), apoi saxonii, de la care derivă și numele generic de sași, sub care sunt cunoscuţi coloniştii germani, mai ales de la sfârșitul secolului al XIII-lea. Cei dintâi coloniști (sec. XII) se aşează în satele Ighiu și Cricău din comitatul Albei. Un grup masiv se opreşte în jurul Sibiului și între văile râurilor Hârtibaciu și Olt, de unde se vor răspândi și în alte părţi. În acelaşi veac XII se stabilesc coloniști germani în jurul Bistriței și al Rodnei, iar ceva mai târziu în Ţara Bârsei.

Ungurii și secuii au venit în Transilvania ca urmare a acţiunilor lor războinice, de cucerire, saşii în calitate de coloniști. Cei dintâi încearcă să se impună prin forţă, iar saşii să-și construiască noile lor aşezări în temeiul drepturilor și privilegiilor câştigate. Şi unii și alţii găsesc în Transilvania o populație compact românească, formată aici în cursul veacurilor trecute. Autohtonii, din toate straturile sociale, masiv reprezentate, continuă viaţa cotidiană în Transilvania, păstrându-și toate tradițiile, în comuniune cu noii veniți sau prin confruntare cu ei. De acum începe un lung proces disputat între puterea maghiară (mai târziu puterea habsburgică și Austro-Ungaria) și românii transilvăneni.

https://biblioteca-digitala.ro

Statutul politic al Transilvaniei în secolele XIII-XVII

Veacurile XIII-XVII sunt, pentru istoria noastră, vremea unor profunde transformări la nivelul vieții politice și socio-economice. În Transilvania se accentuează tendința de autonomie a voievodatului Transilvaniei în raport cu statul maghiar, iar în Muntenia și Moldova se desăvârșește procesul de formare a statelor feudale – instituția domnească și cea voievodală.

În a doua jumătate a veacului al XIII-lea și în primele două decenii ale secolului următor, ca și mai târziu, Transilvania făcea parte doar formal din regatul Ungariei. În realitate, ea era o țară deosebită, cu voievozii ei, iar când nobilimea maghiară încerca să-i lezeze statutul de autonomie se ajungea la confruntări militare. Voievozii Transilvaniei confirmă privilegii, hotărăsc în pricini nobiliare importante, numesc vicevoievozi. Unii au pe lângă ei adevărate curți, stăpânesc cetăți, orașe, domenii feudale, ocne, mine, numesc și destituie episcopi. Se întărește rolul Adunărilor generale nobiliare, convocate și prezidate de voievod.

În întreg veacul XIII sunt pomenite documentar vechile Țări de pe pământul Transilvaniei: *Terra Borza* (Țara Bârsei) la 1211, *Terra Blachorum* (Țara Românilor sau a Făgărașului) la 1222, *Terra Hatzok* (Țara Hațegului) la 1247, *Terra Maramorosiensi* (Țara Maramureșului) la 1299, etc.

În veacurile următoare (XIV-XV) sunt pomenite, tot documentar, mai multe districte românești a căror vechime, desigur, este mult mai mare: districtul Făgărașului (1428), al Amlașului (în părțile Sibiului – 1366), districtul Hațegului (1360), al Devei (1371), al Streiului (1377), al Dobrei (1387), în părțile Hunedoarei. În Țara Zarandului sunt pomenite districtele românești Hălmagiu, Căpâlna, Vârfurile, Izvorul Crișului, Cladova (1390), Crișul Alb (1404) și Răbița (1444). În Banat, documentele pomenesc de districtele românești: Ciuești (1341), Mehadia (1387), Sebeș, Lugoj, Comilat (1391), Almaj, Izvorul Carașului, Bârzava (fostul district Ciuești) (1457). Acestea sunt numai o parte din instituțiile administrativ-politice românești cu caracter local cunoscute. Se cer amintite apoi cele din comitatul Bihorului și al Maramureșului, al Crasnei și al Clujului, cele din Munții Apuseni, din părțile Bistriței, de pe cuprinsul întregului pământ locuit, la vest de Carpați, de români.

Districtele românești din Transilvania s-au creat pe fondul vechilor obști sau uniuni de obști. Toate dovedesc rădăcinile noastre adânci în istorie și trebuie socotite ca instituții administrativ-politice locale cu o semnificație aparte. Ele confirmă continuitatea noastră aici, românii fiind pri-

https://biblioteca-digitala.ro

mii stăpâni ai întregului pământ dintre Carpați, Dunăre și Tisa. Apoi, în al doilea rând, districtele românești răspândite în toate zonele geografice ale Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, de la șes la munte și de la munte la câmpie, au dat voievodatului, puterii lor centrale, *tărie și rezistență* în fața puterii regale maghiare. Au inspirat inițiative și au asigurat autonomia acestuia.

Este vremea în care în întreg spațiul românesc dintre Nistru – Marea Neagră, Dunăre și Carpați se afirmă aceleași tendințe și procese de întărire a forțelor interne prin crearea, aici, a primelor state feudale românești. Formațiunile statale românești de la sud de Carpați, ca și cele din nord-est, au valorificat orice prilej favorabil dezvoltării lor și – când au simțit nevoia întăririi și centralizării lor politice – au trecut la constituirea Țării Românești și a Moldovei.

În vremea lui Mihai Viteazul, la sfârșit de veac, în anii 1599-1600, are loc prima unificare politică a teritoriului românesc – a Țării Românești, a Moldovei și a Transilvaniei. Acțiunea este declanșată și realizată de domnul Țării Românești. Începutul înseamnă unirea Transilvaniei. Campania, bine gândită și bine pregătită, începe în toamna anului 1599. Mihai intră din Țara Românească cu oastea sa prin Brașov, pentru a se uni cu secuii ce i se vor alătura lui, iar prin pasul Turnu-Roșu trece oastea condusă de banul Udrea și frații Buzești. Joncțiunea are loc la Sibiu, iar lupta cu armata lui Andrei Bathory se dă la Șelimbăr (18/28 octombrie). Biruitor, Mihai Viteazul intră triumfător în Alba-Iulia la numai câteva zile (21 octombrie/1 noiembrie).

Astfel se înfăptuiește întâia unire a Transilvaniei cu Țara Românească. Ea n-a fost niciodată și de nimeni uitată. S-a transformat doar într-un simbol. Trei veacuri mai târziu, la 1 decembrie 1918, tot la Alba-Iulia se repetă fapta lui Mihai.

Secolul al XVII-lea este vremea dominației otomane în Moldova și Țara Românească și a expansiunii aceleiași puteri în Transilvania. Țara Românească și Moldova rămân autonome, însă sub suzeranitatea Porții. Le sunt respectate de către turci frontierele, domnii lor sunt aleși de țară și confirmați de turci, se conduc după vechile lor legi și fără vreun amestec din partea turcilor; erau obligați să dea ajutor armat acestora ori de câte ori li se cerea. Nu puteau încheia tratate ci, în calitatea lor de vasale, erau incluse în tratatele Porții cu alte țări. Ca protectori ai celor două țări, turcii își asumau apărarea țărilor române de eventualii agresori. Erau supuse unui tribut excesiv ce, în fapt, mărea dependența și micșora dimensiunile independenței. După bătălia de la Mohács (1526) și mai ales după campania lui Soliman în Moldova (din 1538), căderea Ungariei și transformarea unei

https://biblioteca-digitala.ro

părţi a ei în paşalâc au avut profunde urmări pentru Moldova şi Ţara Românească. Raporturile de vasalitate ale acestora s-au transformat treptat, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, într-un regim de strânsă dependenţă politică şi aspră exploatare economică. Din veacul al XVI-lea, cuceririle otomane – cu unele excepţii – erau organizate potrivit sistemului *„exploatării fiscale"*, ceea ce însemna o dominaţie indirectă foarte profitabilă pentru puterea otomană.

Sistemul dominaţiei indirecte era aplicat şi Transilvaniei. După asedierea Budei (1541), Transilvania, împreună cu *„Partium"*, devine Principat autonom sub suzeranitatea turcească pentru aproape 150 de ani. Cu o situaţie mai bună decât Ţara Românească şi Moldova în relaţiile sale cu Poarta, Transilvania era obligată, totuşi, să plătească şi ea tribut şi daruri, precum şi produse, iar în vremuri de război dări excepţionale.

Războiul antiotoman nu a luat sfârşit odată cu moartea lui Mihai Viteazul, ci continuă până la 1606, când se încheie pacea generală cu Poarta. Nici ideea reunificării teritoriului românesc nu încetează a fi promovată odată cu curmarea vieţii lui Mihai. Încercările nu mai izbutesc însă şi, după o perioadă de independenţă de aproape două decenii, dominaţia otomană este restaurată în toate cele trei principate româneşti.

Puternica afirmare a românilor de la sfârşitul veacului şi situaţia politică generală a Imperiului otoman au făcut ca, la reintrarea ţărilor române sub dependenţa Porţii, obligaţiile lor economice faţă de turci să fie mult mai uşoare decât la sfârşitul veacului al XVI-lea. Dependenţa nu este totală, dar nici independenţa asigurată. Veacul e plin de frământări şi lupte antiotomane, purtate împreună, adeseori, de către cele trei ţări româneşti. În ce priveşte Transilvania, veacul se încheie cu un schimb între cele două puteri – otomană şi austriacă. Cea dintâi încetează de a mai fi putere suzerană aici, în schimb se instaurează în Transilvania stăpânirea austriacă.

Perioada istorică reprezentată de secolele X-XVII cuprinde, aşadar, vremuri cu profunde şi complexe frământări politice şi sociale. Au loc confruntări cu ultimele popoare migratoare (pecenegi, cumani, unguri) aşezate pe teritoriul ţării noastre. Unii sunt asimilaţi (pecenegii şi cumanii), iar ungurii şi secuii încep să-şi ducă viaţa în cadrul voievodatului şi apoi al principatului Transilvaniei, punând stăpânire, treptat, pe principalele instituţii de stat. Împreună cu saşii, formează cele trei naţiuni privilegiate (*unio trium nationum*), au toate drepturile înscrise în legile ce şi le creează, în principal cuprinse în legiuirile din 1514 şi în Tripartitul lui Werboczi – o legislaţie scrisă cu sânge de iobag, îndreptată împotriva românilor transilvăneni, socotiţi o naţiune doar tolerată, cu obligaţii sociale apăsătoare şi

https://biblioteca-digitala.ro

fără nici un drept politic.

Acum, în această vreme, se înregistrează marele paradox al istoriei noastre naționale: românii transilvăneni, întâii locuitori și stăpâni ai pământului dintre Carpați și Tisa, ca și muntenii și moldovenii, în spațiul dintre Nistru, Dunăre și Carpați, sunt socotiți, la ei acasă, doar tolerați. Din frământările lor de până la sfârșitul secolului al XVII-lea se naște, în veacul următor, *veacul luminilor*, lupta noastră națională deschisă de episcopul român greco-catolic Inochentie Micu-Clain, lupta românilor de peste Carpați, împotriva asupririi otomane, pentru păstrarea neatârnării statelor române de același imperiu otoman. Sunt pentru toți veacuri de luptă, dar și de afirmare.

Credință și religie la români în veacurile X – XVII

Influența lumii slave creștine de la sfârșitul secolului al IX-lea nu a însemnat și pierderea legăturilor noastre cu Roma și cu limba latină. Legăturile cu papalitatea sunt doar întrerupte uneori în acest răstimp, temporar și parțial, datorită fie slavilor și bulgarilor așezați în Balcani, fie avarilor din Pannonia.

Papalitatea n-a renunțat la ideea de a recâștiga jurisdicția asupra românilor, în vreme ce preoțimea bulgaro-slavă impunea violent ritul bizantin și limba slavonă. Legăturile noastre directe cu Bizanțul nu datează dinainte de veacul al XIV-lea, iar pe teritoriul Transilvaniei și Banatului sunt cunoscute trei episcopii de rit latin (ce cuprindeau și pe românii de aici), la Cenad (Morisena), Oradea și Alba-Iulia. În mod cert, în secolul XIII, papa își reluase deja, în întreagă Transilvania și în Banat, jurisdicția întreruptă de migrația popoarelor euroasiatice (slavi, bulgari, avari).

Pe de altă parte, schisma din 1054 împarte lumea creștină în două (catolică și ortodoxă). Venirea bulgarilor în teritoriul lor de azi și extinderea țaratului lor vremelnic și în teritorii românești conduc, treptat, la slavonizarea Bisericii românești. Ea este răspândită în timpul supremației bizantine (1018-1186) și cunoaște o consolidare în timpul celui de al doilea țarat româno-bulgar (1187-1396), sub dinastia Asăneștilor și a urmașilor acestora. În Transilvania, la venirea ungurilor, ritul și limba slavonă erau, de asemenea, cunoscute în rândurile românilor. În veacul al X-lea chiar exista aici un puternic curent religios slavo-bizantin. De fapt, în veacurile IX-XI și în cele următoare, are loc un proces de îndepărtare treptată a Bisericii românești de Biserica Romei prin introducerea ritualului bizanti-

https://biblioteca-digitala.ro

no-slav și a scrierii chirilice. Cu certitudine, românii din Ardeal iau ritul bizantino-slav abia din secolul al X-lea, prin intermediul bulgaro-slavilor. Românii încep să fie rupți pentru o vreme de sub jurisdicția Romei în același secol al X-lea. Treptat, ei intră sub jurisdicția ierarhiei slavo-bizantine, a mitropoliților de la Orhida, iar în vremea Asaneștilor a celei de la Târnovo. Revin din nou sub Orhida până în 1359, când s-a înființat mitropolia Ungrovlahiei cu mitropolitul Iachint de la Vicina, rezident la Curtea de Argeș, aflat sub jurisdicția patriarhiei de la Constantinopol. Înființarea mitropoliei Munteniei are loc în vremea lui Alexandru Basarab (1352-1364).

Tot în Țara Românească, în vremea lui Radu I (cca 1377- cca 1383), la 1381, a luat ființă episcopia catolică de Argeș cu întâiul episcop, Nicolae Antoni, ce a cuprins neîndoios nu numai pe străinii din Țara Românească, ci și pe românii catolici de aici. Cu un an mai devreme, în 1380, a luat ființă episcopia de Severin, din care făceau parte, de asemenea, și mulți români catolici.

În sudul Moldovei, subordonată direct Sfântului Scaun Apostolic, a luat ființă, cu aprobarea papei Grigore al IX-lea (1227-1241), episcopia Cumaniei cu primul său episcop, Teodoric.

În Moldova, în vremea lui Lațcu Vodă (1365-1375), ce a îmbrățișat catolicismul, a luat ființă o nouă episcopie catolică, cea de la Siret, cu întâiul său episcop, Andrei Vasile de Cracovia. Ortodocșii depindeau de episcopia Haliciului, sufragană a Kievului. Abia din 1401, în vremea lui Alexandru cel Bun, se va înființa din punct de vedere canonic mitropolia ortodoxă a Sucevei, cu Iosif Roman, recunoscut ca mitropolit de către patriarhul Constantinopolului.

Atât în Țara Românească (până la 1359), cât și în Moldova (până la 1401) și în Maramureș (1391), episcopiile ortodoxe nu au fost instituții organizate. Exista doar în mănăstiri câte un călugăr cu darul arhieriei. În ce privește episcopiile catolice înființate pe teritoriile locuite de români, ele cuprindeau, deopotrivă, pe străinii de religie catolică și pe românii catolici. Existența celor din urmă este atestată de repetatele demersuri din partea papalității, pe lângă ierarhiile superioare maghiare și polone, de a li se trimite aici episcopi români, sau cel puțin cunoscători ai limbii române, care să și trăiască în mijlocul lor. Deziderate, din păcate, neîmplinite.

Pentru veacul al XV-lea, Biserica românească va cunoaște, în continuare, o cale de dezvoltare în direcțiile știute: o orientare spre ortodoxia slavo-bizantină – Biserica din Muntenia și, într-un dublu sens, spre Constantinopol, dar și spre Roma, în Moldova și Transilvania. De fapt, și în Țara Românească, în timpul lui Mircea cel Bătrân (1386-1418) și al lui

https://biblioteca-digitala.ro

Vlad Dracul (1431-1442, 1443-1447), există raporturi directe cu Biserica Romei prin participarea la Cruciada de la Nicopole (1396), în primul caz, și prin intermediul călugărilor franciscani, lăsați să predice în Țara Românească în timpul lui Vlad Dracul. Sunt chiar domni catolici - Lațcu, Petru Cercel, Ștefan, fiul lui Lăpușneanu, Mihnea, fiul lui Vlad Țepeș, Mihnea al III-lea, Gheorghe, Ștefan și Grigore Ghica.

Istoria înregistrează și încercări de unire cu Biserica Romei sau legături cu papalitatea până în veacul al XVI-lea, în vremea lui Ioniță Asan (1204), a papei Honoriu al III-lea (1216-1227), a papei Inocențiu al IV-lea (1247), a împăratului bizantin Mihail al VII-lea Paleologul (1261-1282), a papei Clemente al VI-lea (1342-1352), a papei Urban al V-lea (1362-1370), a papei Grigore al XI-lea (1370-1378), în vremea marelui Sinod unionist de la Ferrara și Florența (1438-1439), a domniei lui Petru Șchiopul (1588), a lui Mihai Viteazul (1600).

În Moldova, sub Alexandru cel Bun (1400-1432), s-a înființat o nouă episcopie catolică la Baia și s-a ridicat aici o frumoasă catedrală. Mitropolitul grec al Moldovei, Damian, a participat, alături de protopopul Constantin și boierul Neagoe, la Sinodul ecumenic de la Florența, semnând alianța cu Roma (1439). De aici înainte Moldova rămâne, pentru zeci de ani, în strânse raporturi cu Biserica catolică. Domnul Petru Aron (1455-1457) a fost unit și el cu Roma, iar Ștefan cel Mare a fost un aliat de mare nădejde al papalității.

În Transilvania continuă procesul, cunoscut și în veacul anterior, de răspândire în rândul românilor a credinței catolice, cu păstrarea ritului Bisericii răsăritene bizantino-slave.

Biserica ortodoxă avea episcopia Vadului pe Someș (lângă Dej), cu o biserică zidită cu sprijinul lui Ștefan cel Mare. În Scheii Brașovului erau, tot de la sfârșitul veacului al XV-lea (1495), Biserica Sf. Nicolae, Biserica din Cluj-Feleac și o școală, ridicate de domnul Aron Vodă Tiranul.

Veacurile XVI-XVII au trăsături noi sub aspect spiritual-religios, la scara istoriei universale și naționale. Acum se nasc și se dezvoltă ideile reformatoare ale lui Martin Luther (1483-1546), Jean Calvin (1509-1564) și cele anglicane (în urma decretului dat de Henric al VIII-lea, 1534), dar tot acum are loc și contrareforma.

Reforma a pătruns cu mare repeziciune în Germania și Anglia, apoi în Danemarca, Suedia, Norvegia și Islanda. Ideile lui Luther prind rădăcini puternice, iar catolicismul pierde din teren. În Olanda triumfă calvinismul. Țările latine – Italia, Spania, Belgia – rămân consecvente catolicismului tradițional. În Franța sudică însă pătrunde calvinismul (hugenoții), iar restul țării rămâne catolic. Românii, despărțiți de Biserica Romei și de

https://biblioteca-digitala.ro

latinitate mai devreme, în condițiile cunoscute, continuă să păstreze ortodoxia, dar și să intre în contact cu ideile reformatoare ale lui Luther și ale lui Calvin, pentru ca, spre sfârșitul veacului al XVII-lea, o parte din români, cei din Principatul Transilvaniei și părțile anexe lui, să revină la vechea credință a neamului românesc – cea catolică.

În Țara Românească se înființează încă două episcopii, a Râmnicului și a Buzăului (1503), iar în Moldova episcopia de la Huși (1598). Este un proces de reorganizare a vieții bisericești, în general, și de afirmare a vieții spirituale greco-slave în ambele țări. În Transilvania, cele trei națiuni privilegiate – ungurii, sașii și secuii – până la 1517, când este declanșată reforma religioasă a lui Martin Luther, au fost catolice. Biserica românească suferă și ea mari transformări. Încep să pătrundă ideile luterane, calvine și, în mai mică măsură, cele unitariene. Luteranismul se face simțit în Transilvania prin sași care, sub influența preotului brașovean Honterus (1498-1549), la jumătatea veacului al XVI-lea, erau cu toții în noua credință. Calvinismul și unitarianismul sunt îmbrățișate de maghiari. Principii Transilvaniei sunt, în marea lor majoritate, calvini, iar membrii dietei la fel. La 1556, dieta Transilvaniei a desființat episcopia romano-catolică din Alba-Iulia și a înlocuit-o cu cea calvină.

Vreme de un veac și jumătate, se fac repetate încercări de racolare a românilor ardeleni, mai întâi la luteranism și apoi la calvinism.

Epoca lui Mihai Viteazul, de la cumpăna dintre cele două veacuri, al XVI-lea și al XVII-lea, marchează – nu numai sub aspect politic, prin unirea celor trei țări române, ci și din punct de vedere spiritual – un moment deosebit. El este un apărător al ortodoxiei românești, dar mai este și un devotat protector al creștinismului universal, al Bisericii catolice. Așează Biserica românească din Transilvania sub jurisdicția mitropolitului Țării Românești. Răspunde, în același timp, chemării papei Clemente al VII-lea de a intra în Liga creștină împotriva turcilor și sprijină pe catolicii din Principatul Ardealului. Vrea să întărească, firește, și ortodoxia de aici. O face prin ridicarea unui complex de clădiri (1597-1601), cuprinzând o biserică-catedrală și două clădiri, una reședința episcopului (din 1615 mitropolit) și alta cuprinzând chiliile călugărilor. O clopotniță, așezată într-un turn, vestea, aici, începutul Sfintei Liturghii, până în deceniul doi al veacului XVIII. Aici au sunat clopotele și în vremea mitropoliților români Teofil și Atanasie pentru a-și chema dreptcredincioșii din întreg Principatul Transilvaniei la unirea religioasă cu Biserica Catolică, Biserica Romei latine. Mihai Viteazul mai ridică o serie de biserici de piatră pentru românii transilvăneni, la Făgăraș, Lujerdiu-Cluj, Ocna Sibiului etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar veacul al XVII-lea avea să însemne, în Transilvania, până spre sfârşitul lui, o ascensiune neîngrădită a puterii laice şi ecleziastice calvine. Avea să însemne, în acelaşi timp, continuarea procesului de calvinizare a Bisericii Ortodoxe, precum și reîntoarcerea la catolicism a românilor din Principat, în contextul general al încercărilor de consolidare a Bisericii latine în Imperiul habsburgic și în plan universal.

Din punct de vedere spiritual, întâlnim în Principatul Transilvaniei în veacul al XVII-lea, ca și în cel anterior, patru religii recepte: calvină, unitariană, luterană și romano-catolică, și una, cea ortodoxă, românească, nereceptă, adică nerecunoscută. Politic, continuau să fie acceptate ca națiuni, cu depline drepturi, maghiarii, secuii și sașii, pentru ca românii, din nou, să se găsească în afara acestora. De aici decurgeau și o serie de inegalități și de inechități social-economice, despre care va fi vorba în capitolul următor.

Mitropoliții ortodocși ai veacului al XVII-lea, de la Teoctist (1606-1622) la Varlaam (1685-1692), cel ce îi va lăsa locul lui Teofil, sunt, cu foarte rare excepții, mitropoliți procalvini, calvinizați în parte. L-i se tălmăcesc românilor, chiar prin intermediul lor, cărțile de rugăciune în spirit calvin.

În același timp, se încearcă, din partea Bisericii Catolice și a Habsburgilor, o convertire a românilor din Principat la religia romano-catolică. Desigur, este vorba de o ofensivă mai largă a Vaticanului și a Vienei împotriva protestanților, împotriva reformei, cu scopul restaurării catolicismului în Europa Centrală. În Ungaria, au loc treceri masive ale unei bune părți din aristocrația maghiară, împreună cu comunități țărănești întregi, la confesiunea catolică. Rutenii de la frontiera cu Transilvania sau Polonia sunt exemple concludente, dar și românii din Principatul Transilvaniei de la sfârșitul veacului al XVII-lea și cei din părțile Sătmarului, mai devreme, confirmă această realitate. În Europa Centrală, în general, catolicismul își pregătește un nou drum și este întâmpinat cu simpatie și încredere.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

III.
Spre un nou veac și o nouă istorie a românilor din Principatul Transilvaniei*

Ultimii ani ai secolului al XVII-lea au însemnat pentru Transilvania sfârșitul unei perioade istorice și începutul alteia. A încetat suzeranitatea Porții Otomane asupra sa și s-a extins aici regimul imperial austriac.

Prin întâia Diplomă Leopoldină, semnată de împărat la 4 decembrie 1691, s-a recunoscut statutul Transilvaniei ca principat de-sine-stătător, supus direct împăratului. I s-au alipit și Maramureșul, Cenad și o parte din Banat, recucerită de la turci până la acea dată, teritorii denumite „părțile anexe". Restul acestei provincii, după eliberarea sa din 1718, devine domeniu al Coroanei, condus direct de Curtea Imperială, până la 1751, printr-un guvernator militar austriac, iar după aceea printr-un președinte, austriac și el.

Transilvania a continuat să fie condusă de un guvern (gubern), în fruntea căruia era așezat ca guvernator un magnat sau nobil ce aparținea uneia din cele patru religii recepte. Dieta, toate organele administrative și judecătorești au fost menținute în vechile lor structuri, funcționarii fiind numiți sau aleși din rândul națiunilor privilegiate: unguri, secui și sași. Au fost menținute legile vechi. Toate acestea au însemnat și păstrarea vechilor raporturi dintre stări, a vechilor lor drepturi și obligații, cu excluderea pe mai departe a românilor, ca națiune, și a religiei lor ortodoxe, ca religie receptă.

Populația Principatului era, în majoritatea ei absolută, românească. Nu avem un recensământ de atunci al populației, în totalitatea sa. Cel dintâi a avut loc între anii 1785-1786, deci cu aproape o sută de ani mai târziu, el indicând un total de 1.685.037 locuitori, fără a-i împărți pe naționalități și confesiuni.

Avem totuși, și alte date statistice: recensământul din timpul episcopului *Inochentie Micu Clain* (1733), apoi cel pentru comitatele Ugocea, Maramureș și Sătmar din 1747, urmat de cel din 1750, din vremea epis-

---

* Bibliografia capitolului, cf. M. Știrban, *Ist. BRU, B.D.*

https://biblioteca-digitala.ro

copului Petru Pavel Aron, și numărătoarea ordonată de generalul Buccow din anii 1760-1762. Istoricul D. Prodan, pornind de la statisticile amintite, deduce că în 1762 erau în Transilvania, fără Banat și Partium, 669.380 suflete de români, cărora li se adaugă 2250 preoți uniți și 1365 neuniți, ceea ce dă împreună 672.995 suflete. După un calcul realizat în urma conscripției Buccow, la 1760-1762, românii erau 66,46% din totalul populației, ungurii și secuii 21,62%, iar sașii 11,72%. Generalul Preiss, în *„Descrierea Transilvaniei"*, făcută în întâmpinarea călătoriei împăratului prin Transilvania, la 1773, ne dă următoarele cifre: români (uniți și neuniți) 677.308 (63,5%), sași (luterani) 130.884 (12,3%), unguri și secui (catolici, calvini, unitarieni) 257.825 (24,2%).

În Banat, românii erau, de asemenea, majoritari. O statistică din 1743 înscrie aici 542 așezări rurale, dintre care 380 erau românești, 121 sârbești, 19 sârbești-românești, 15 germane, 2 româno-germane, iar restul bulgare, italiene etc. Un alt recensământ, din 1770, a înregistrat în districtele camerale de aici, din totalul de 317.928 locuitori: 181.639 români, 78.780 sârbi, 8.683 bulgari, 5.272 țigani, 43.201 germani, italieni și francezi colonizați și 353 evrei. Românilor bănățeni amintiți le mai trebuie alăturați grănicerii și familiile lor din districtele Panciova, Palanca Nouă, Mehadia și cele 23 de sate din ținutul Caransebeșului, necuprinse în recensământ.

Imaginea stărilor sociale ne este cunoscută mai bine tot numai pentru jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea, prin numărătoarea înregistrată de către guvernul Principatului Transilvaniei la 1767. Erau atunci, potrivit sursei amintite: 262 familii de magnați, 25.947 familii din nobilimea mijlocie și mică maghiară, a secuilor, precum și de boieri români din Țara Făgărașului, 14.648 familii de români liberi, 107.945 familii de iobagi și 45.495 familii de jeleri. Orășenii însumau 11.865 familii, minerii – 636 și tăietorii de sare – 923.

Țărănimea liberă o întâlnim în Țara Hațegului și Țara Făgărașului, în părțile Transilvaniei locuite de secui și sași, pe domeniile cetăților. Au fost liberi, în prima jumătate a veacului al XVII-lea, și unii mineri, căzuți apoi în starea de iobăgie, cu excepția celor din Abrud, Zlatna, Baia-de-Criș și unii de la ocnele de sare.

Pe de altă parte, trăsătura principală a veacului XVII este accentuarea procesului de diferențiere, de pauperizare a țărănimii iobage și de înmulțire a jelerilor. Cauzele: fărâmițarea sesiilor, micșorarea lor, scăderea numărului de vite, sporirea obligațiilor feudale. A crescut, în primul rând, robota. În unele locuri, ea a ajuns la peste 100 de zile anual. Iobagii erau obligați, de fapt, să lucreze *„cât li se cere"*, *„după cum cer vremea și nevoile"* sau *„după cum li se va porunci"*, ceea ce putea să însemne, în unele locuri, o

https://biblioteca-digitala.ro

obligație nelimitată, mai ales în timpul muncilor de primăvară și de vară. Tuturor li se alătură dijma, censul, plocoanele.

Preotul român ortodox era socotit, în veacul al XVII-lea, din punct de vedere religios, schismatic. Social și economic, se identifica cu credincioșii săi. În satele libere era un om liber, însă nu un privilegiat. Pe domeniile feudale, în mijlocul iobagilor, chiar dacă nu era supus slujbelor obișnuite iobăgești, era situat în rândurile oamenilor dependenți. În mod obișnuit, nu avea o dotație canonică (pământ) sau era foarte redusă. Nu beneficia de dijme. Era supus acestora. Nu era scutit de sarcini publice. Nu se deosebea nici prin ocupație și, de multe ori, nici ca stare materială de credincioșii săi iobagi sau țărani liberi. Posibilitățile de a învăța – ei și copiii lor – erau reduse la o instrucție sau, cel mult și în rare cazuri, la o școală străină de confesiunea lor.

Preoții religiilor recepte erau considerați, în schimb, numai ei credincioși. Oriunde se găseau, ei se situau în rândul privilegiaților. Erau asimilați – pretutindeni și toți – oamenilor liberi sau chiar nobililor. Beneficiau de dotație canonică, de favoruri din partea stăpânului feudal, de dijme, de scutirea obligațiilor și de deosebite posibilități de școlarizare, în țară și în străinătate.

În preajma Unirii religioase a românilor din Transilvania cu Biserica Catolică, *românii erau*, ca națiune, *tolerați*, iar pe plan religios înfeudați calvinismului. Religia ortodoxă era, ca și națiunea română, doar tolerată. Vechile episcopii românești nu mai existau. Mitropolitul Bălgradului era supus superintendentului calvin, fără aprobarea căruia el nu putea rândui nimic.

Preoții ortodocși, ca și credincioșii lor, supuși unui puternic proces de calvinizare, au fost obligați să primească dogmele protestante, opuse Bisericii orientale. Credința și obiceiurile vechi au fost socotite superstiții, iar bisericile orânduite după principiile calvine. Superintendenții calvini au început să se numească și *„episcopi ai valahilor"*. Ce mai reprezenta ierarhia ortodoxă românească din Transilvania? O lumânare aproape stinsă, pusă într-un sfeșnic calvin, ce mai pâlpâia din când în când și din loc în loc, fără puterea de a ține de veghe pe credincioșii săi.

Noul veac al luminilor, prezent în plan european, trebuia să însemne și să aducă schimbări și în viața românilor transilvăneni. Emanciparea lor socială nu putea să aibă loc însă fără mutații în viața politică și spirituală. De fapt, de aici se și pornește. Se cere și se ajunge, mai întâi, la o Biserică națională recunoscută, egală în drepturi cu celelalte religii recepte din Principat. Se cer și se promit, în același timp, drepturi politice pe seama națiunii române. Noua Biserică, prin școlile sale, va forma o elită clericală

https://biblioteca-digitala.ro

și laică, care se va angaja în lupta politică. Ei i se asociază, cu timpul, și Biserica românilor ortodocși, reorganizată și reintrată, din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, pe un făgaș nou.

Condițiile istorice de la sfârșitul veacului XVII și de la începutul veacului următor sunt favorabile unirii religioase cu Biserica Catolică, unire prin care se pregătește lupta națională a românilor din Principatul Transilvaniei.

Viena 1691 decembrie 4. Prima Diplomă Leopoldină

„Noi, Leopold, din mila lui dumnezeu împărat ales roman, totdeauna august și rege al Germaniei, Ungariei, Boemiei, Croației, Dalmației, Slavoniei, etc., archiduce al Austrieiă...î.

Pentru ca însă nu cumva într-aceea toate ordinele Transilvaniei să stea în nedumerire, sau cel puțin pentru ca să nu aibă cumva motiv de-a bănui părinteștile noastre intențiuni, am crezut că e bine și de folos, a încredința sub cuvântul nostru regesc, și pe lângă cea mai deplină credință, pe credincioșii noștri, de la cari așteptăm cu încredere, că vor rămâne statornici în desăvârșita lor credință cătră regeasca noastră coroană, în următoarele articole:

I. În cauza religiilor recunoscute acolo, a bisericilor, școlilor, parohiilor, sau privitor la întroducerea vre-unei alte persoane preoțești ori bisericești, pe lângă cele ce se găsesc acum acolo, ***nu se va schimba nimic neavând niciodată valoare protestările nici unei clase bisericești ori laice în contra acestora;*** *dar, totuși astfel, încât catolicii să poată, fără plângere în contra lor din partea altor religii, clădi, din veniturile lor, la Cluj, pe locul de rugăciune de azi al lor, o biserică; și tot astfel la Alba-Iulia să reconstruiască biserica clădită odinioară de către Cristof Bathory, iar' acum pustiită; aceiași catolici să se poată bucura pretutindeni de eserciţiul privat al religiunii lor, dacă sunt puțini, iar dacă sunt mulți, atunci și în public, și să-și poată clădi biserici, întocmai cum s-au bucurat în asemenea cazuri și celelalte religii recunoscute din Transilvania de acest drept în locurile unde neîndoielnic precumpăneau cu numărul.*

II. Confirmăm credincioaselor noastre clase nobiliare toate daniile, darurile, privilegiile, diplomele nobiliare, titlurile, funcțiunile, demnitățile, zeciuelile, și în fine ori-ce beneficii și bunuri, făcute de către regii Ungariei, ca și pe acele făcute de către toți principii Transilvaniei de la separarea acesteia de către Ungaria, fie că au fost făcute ori dăruite acestea mai sus amintiților, persoanelor particulare, ori orașelor, comunităților ori asociațiunilor, vre-unei biserici a vre-uneia dintre religiile recunoscute, atât din Transilvania, cât și din părțile Ungariei, pe pământul secuilor și la Debrețin, cu toate că vor fi aparținut odinioară vre-unei alte biserici, vre-unui alt convent sau capitlu, așa încât din această pricină nimeni să nu fie neliniștit în bunurile sale prin pretenții ori pornire de procese, nici din partea

https://biblioteca-digitala.ro

noastră, nici din partea altuia, cleric ori laic; ceea ce are și posedă acum, să păstreze și să stăpânească și în viitor, potrivit amintitelor danii ale regilor și principilor, afară de acele, pe cari le vor fi desființat cumva principii prin vreo constituție a lor.

III. ***Aprobatele și Compilatele,*** *ca legi ale acestei patrii, decretele, Tripartitul lui Werbșczy... constituțiunile, dreptul municipal al națiunii săsești, declarăm într-adevăr, că* ***au să rămână neștirbite și în putere;*** *dar de vreme ce clasele nobiliare sunt totuși osebite între ele, atât în privința religiei, cât și din punct de vedere al constituției și al privilegiilor lor, și catolicii se socotesc îngreuiați prin amintitele articole întâiul și al doilea, iar sașii cer cu osebită stăruință, ca în al treilea articole să mai fie adăpostite vechile lor privilegii și datini și obiceiurile lor juridice: am socotit – pornind de la însăși chestiunea claselor nobiliare – ca dânșii să năzuiască a înlătura, prin înțelegere prietenească și prin unire – pe lângă întărirea noastră împărătească-regească – greutățile care există între ei, din cauza articolului al treilea. Iar dacă aceasta n-ar izbuti, ne va rămâne nouă a hotărâri în cele din urmă, în virtutea dreptului împărătesc-regesc, ceea ce se va găsi prin experiență a fi cu dreptate, după ce vom fi ascultat părerea binevoitoare a consilierilor noștri intimi din Transilvania.*

IV. Potrivit obiceiului vechiu, așa cum l-am găsit noi, pentru ca să nu deroage supremei autorități, poruncim: ***să rămână totul neatins în problema politică,*** *în libertatea consiliului intim a dietei provinciale și a votului; în autoritatea tablei judecătorești, a protonotarilor și asesorilor, tot astfel și întrucât privește tribunalele inferioare, în ordinea și uzul administrării justiției, dar toate cu păstrarea dreptului de apel la rege în chestiuni mai importante. În chestiuni economice, privitor la regalii și fiscalități, vom observa, în urma informațiunei prealabile din partea celor mai credincioase clase nobiliare, o astfel de procedură, și un astfel de mod, încât nimeni dintre nobili, orășeni ori persoane particulare, să nu fie și să nu poată fi apăsat, nici prin comisiunile camerale, nici pe altă cale.*

V. Pentru toate funcțiunile cari sunt trebuincioase, fie ale administrației politice, fie cele judecătorești ori economice, vom întrebuința ***băștinași transilvăneni,*** *anume: maghiari, secui și sași, fără considerație la religie; și nici nu vor fi luate în considerare neamurile străine, nici cele socotite și din partea noastră printre cele străine și incapabile pentru aceasta nu vor avea preferință la onoruri și funcțiuni – rămânând totuși în vigoare dreptul nostru de a recomanda, pe lângă învoirea claselor nobiliare, primirea ori neprimirea acelora în matricole.*

VI. Vom fi înclinați a învrednici pe transilvănenii binemeritați, anume: pe maghiari, secui și sași, ca pe băștinași, fără considerare la diversitatea religiei, cu bunurile trecute în proprietatea fiscului regesc, fie din lipsa de moștenitori, fie pentru înaltă trădare. Iar bunurile, cari cu armele noastre au fost luate de la particulari, ca de la dușmani, vor fi restituite din curată bunătate regească, foștilor proprietari, ori moștenitorilor acestora. Pentru care scop vom încredința aceasta cu bunăvoință regală vreunui tribunal din Transilvania, ori comandantului nostru de oaste, în acest special caz însărcinându-l, ca după ce va fi studiat

https://biblioteca-digitala.ro

dovezile, să hotărască ceea ce va găsi că este cu dreptate.

VII. Pe supremul nostru director de stat, numit mai înainte Voievod, ori pe locțiitorul acestuia, îl vom lua din numărul nobililor și demnitarilor născuți în Transilvania, fie că aparține religiei catolice ori altei religii, dacă acela se va distinge prin credință și merite. Aceeași procedură se va observa și privitor la funcțiunile de general al oștilor transilvănene, de cancelar suprem, de consilieri intimi, de comiți supremi și de căpitani ai săcuilor, de protonotari și de alte funcțiuni obișnuite mai înainte.

VIII. Și aceasta o încuviințăm prea grațios cu acea modificare, ca ele (clasele nobiliare) să ne supună spre confirmare când sunt de ocupat, pentru funcțiunile de guvernator, de general suprem al oștilor transilvănene, de cancelar, consilieri intimi și protonotari, pentru ca cu atât mai în liniște să se păstreze statul diferitelor națiuni, ***să înceteze mașinațiunile și apucăturile primejdioase*** *și să rămână adânc înrădăcinat binele obștesc dorit de către toți, ca scop final al celei mai bune cârmuiri, spre care se îndreaptă cu toții dimpreună. Întru-cât privește însă alte funcțiuni oficiale, anume judecătorii regești între sași și secui, judecătorii nobililor, vicecomiții comitatelor, judecătorii, primarii și alte funcțiuni ale orașelor și târgurilor, cari se obișnuiește a se ocupa la dânșii prin libera alegere de către comunități, acestea vor rămâne și pe viitor în aceeași libertate și în aceleași obiceiuri juridice; dar și în fiecare dintre amintitele cazuri, ca și în acelea de mai înainte, trebuie să se ceară confirmarea noastră.*

IX. Am socotit prea grațios, că va izvorî o mare creștere a binelui public din aceea, ca în consiliul nostru intim să fie totuși, din cei doisprăzece bărbați, trei catolici și la tabla judecătorească din doisprezece bărbați, iarăși trei catolici, rămânând a se lua ceialalți dintre celelalte religii; și anume între aceia din consiliul intim se ține și judele regesc din Sibiu, luat, conform legilor primite, din națiunea sașilor; iar între protonotari unul să fie catolic, dar cei actuali să rămână fiecare în funcția sa.

X. Îngăduim ***dietei provinciale anuale,*** *de lipsă pentru a discuta chestiunile obștești, a administra justiția, a lua spre cunoștință propunerile regești, când există de acestea, precum și termenele judecătorești ale octavelor, care vor fi promulgate de guvernatorul nostru și de către consiliul intim al nostru, rezervându-ne dreptul de aprobare a tot ce se va delibera în acest chip.*

XI. Supremului nostru director de stat i se va acorda autoritatea, poziția și prerogativele, cari și altfel i se cuvin; el trebuie să fie totdeauna prezent în provincie, legat printr-un jurământ solemn de legile patriei, atât în lucrurile bisericești, cât și în cele lumești; lui și fiecăruia din consiliul intim și de la tabla regească, le vom hotărî retribuțiuni potrivite, din mijloacele erarhului nostru regesc și din veniturile fiscale.

Dacă folosul public și liniștea singuraticelor religii ce se găsesc acolo, ar cere a-l schimba în fiecare an, se pot da voturile cu desăvârșire libere ale claselor pentru alegerea cât mai grabnică a altuia, dar totuși se vor supune nouă pentru ulterioară rezoluțiune.

https://biblioteca-digitala.ro

XII. În vremuri de pace (pe care dumnezeul păcii să ne-o dea cât mai curând) ne vom mulțumi cu un tribut de 50.000 florini imperiali (taleri), iar în vremuri de războiu pentru Ungaria și Transilvania cu o contribuțiune de 400.000 florini renani – socotite fiind și prestațiunile în natură; modul repartiției și al încasării se încredințează claselor nouă credincioase și funcționarilor provinciali și se vor executa de dânșii fără părtinire, în proporție justă; celelalte, afară de sumele amintite, ce se vor mai cere, fie în vremuri de războiu, fie în timpuri de pace, pentru apărarea patriei – din iubire către iubitele noastre clase și pentru a aduce ușurare întregului popor, le vom scoate din bunurile noastre regești și din veniturile fiscale, precum și din veniturile ocnelor de sare și de alte metale, din tricesimele, din zeciuielile între sași și din arenda zeciuielilor din comitate.

XIII. Dări și alte prestații neobișnuite la dânșii, nu ne vom îngriji a introduce; vămile și tricesimele nu le vom mări.

XIV. Săcuii, un neam foarte războinic de oameni, sunt și în viitor, ca și până acum, cu totul scutiți de toate prestațiunile, de orice îngreunări cu încartiruiri pentru iarnă ori pentru vară, de zecieuli și de prestațiunile pentru bunurile pe cari le posed, cu datoria de a se ridica la oaste. În schimb ei rămân datori a face, pe cheltuiala lor proprie, servicii de războiu pentru apărarea patriei, dar totuși aci nu se socotesc țăranii sau supușii săcui.

XV. Permitem, cum era sub principi, liberul câștig și comerț, cu tot felul de obiecte, binevoind totuși, ca în acest caz să se respecte și prerogativele și privilegiile nobililor.

XVI. Zeciuielile, obișnuite la dânșii a se răscumpăra cu o îndatinată arendă, le vom lăsa proprietarilor de pământ; dar aceasta e totuși rezervată fiscului.

XVII. Nu vom îngreuia provincia cu trupe de ocupație mari și netrebuincioase, care să consiste în parte din oaste băștinașe și care sunt a se întreține din erarhul nostru; dar ca general le vom numi pe un german, care va avea să poarte o reciprocă corespondență în afacerile de războiu cu guvernatorul, cu consiliul intim și cu generalul oștilor transilvane, iar în celelalte, cari aparțin amintitului stat sau gubernului, el nu se va amesteca.

XVIII. Vom lua de pe umerii națiunii săsești și ai întregului popor sărac de pretutindenea, abuzul învechit de a îngriji pe călătorii de orice rang și poziție cu prestațiuni de cărăușie, cu cai și animale trăgătoare de tot soiul; abuzurile cu încartiruirea și altele de acestea, care s-au săvârșit de către călători, cu deosebire împotriva amintitei națiuni săsești, în vreme ce sfătuim prea grațios și ordonăm, să se înființeze posturi de către consiliul de stat, în urma informațiunilor supuse mai întâiu curții noastre, și restaurațiuni pentru adăpostirea și alimentarea călătorilor, în schimbul unei binevoitoare și drepte remunerațiuni și al unui preț, și să se înființeze de către proprietarii de pământ și de către orașe.

Am hotărât, deci, celor cărora li se cere să îndeplinească cu conștinciozitate problema oficiului nostru regesc, să sădim de aici înainte în inima noastră cu ajutorul lui Dumnezeu binele obștesc, liniștea publică, prosperitatea creștinismului și prea iubita Transilvanie, confirmând după cercetarea și examinarea amintitelor

https://biblioteca-digitala.ro

*articole și a amintitelor puncte... - toate părțile și toate capitolele; și statorim neschimbat, în virtutea prezentului act, ca acelea **să aibă pentru vecie putere de lege,** făgăduind, **pe lângă cuvântul nostru regesc și pe lângă credința încă niciodată călcată de noi și de mărita noastră casă,** că le vom păstra cu tărie și neclintit și vom face să se păstreze, având de gând să dăm preacredinciosului nostru popor **bunătăți mai mari** și tot mai mari...*

Teodor V. Păcățian, *Cartea de Aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana Ungară,* vol. I, Ediția a doua, 1904, Sibiu, p. 22-29.

Unirea românilor din Principatul Transilvaniei cu Biserica Catolică

Unirea religioasă a românilor din Principatul Transilvaniei și părțile anexe lui are loc în vremea mitropolitului *Teofil* (1692-1697) și a episcopului *Atanasie* (1697-1713). A fost precedată de încercările de trecere la catolicism ale românilor din părțile Sătmarului (din vestul țării), prin călugărul Teofan Mavrocordat (la 1677) și episcopul Iosif de Camillis (1690), zădărnicite de împotrivirile și propaganda anticatolică a episcopului maramureșean Iosif Stoica*.

Atanasie Anghel (1698-1713)

Unirea religioasă este favorizată de Patenta imperială din 23 august 1692, dată de Leopold I, care declară că se vor bucura de toate drepturile și privilegiile pe care le au romano-catolicii, toți cei de ritul grecesc (adică ortodox) ce se vor uni cu Biserica Romană. Este cea dintâi posibilitate oferită românilor de a se întoarce în „*sânul Bisericii mame*", cum a numit mitropolitul Teofil Biserica Catolică. El este întâiul ierarh român din Transilvania ce s-a întors la vechea credință.

Actul unirii din 1697 a fost realizat în cadrul Marelui Sobor ținut la Alba-Iulia în lunile februarie – martie. Printr-un Manifest al acestuia din 21 martie este hotărâtă și anunțată trecerea românilor ortodocși, aflați sub jurisdicția mitropolitului Teofil, la Biserica Catolică[1]. Modalitatea de îndeplinire a fost

* Vezi Ovidiu Ghitta, Nașterea unei biserici. Biserica Greco-Catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667-1761), Cluj-Napoca, 2001, 411 p.

https://biblioteca-digitala.ro

Inocențiu XII (1691-1700)

deplin legitimă. Marele Sobor era îndreptățit să aducă o asemenea hotărâre, iar scopurile urmărite – salvarea Bisericii de la calvanizare prin reîntoarcerea românilor la credința strămoșească și deschiderea căilor de emancipare a lor – erau toate în consens cu interesele naționale și cu spiritul înnoitor al veacului luminilor.

Prin actul unirii, Papa a fost recunoscut drept cap al Bisericii Unite (primatul papal) și s-a consfințit folosirea și a pâinii nedospite pentru cuminecătură, credința în existența purgatoriului, recunoașterea că Spiritul Sfânt purcede și de la Fiul (Filioque). Era recunoscută individualitatea Bisericii românești, păstrându-se ritul și disciplina orientală. S-au formulat, în același timp, revendicări economice și sociale pe seama tuturor românilor, a tuturor stărilor sociale, într-un spirit egalitar, cerându-se aceleași drepturi pentru români, recunoscute până atunci doar naționalităților maghiară, secuiască și săsească. În biserici, în locul cărților în limba slavonă, au început a fi introduse cărți în limba română.

Clemente XI (1700-1721)

Înfăptuitorul unirii din 1697, din păcate, nu-i va simți roadele, pentru că va muri foarte curând, în iunie același an. Unirea românilor cu Biserica Romei a rămas însă un fapt împlinit, ce va fi desăvârșit în anii următori, 1698 și 1700. Nu este vorba de o nouă unire, ci de o reconfirmare (1698), de o întărire și extindere a ei (1700).

Reconfirmarea unirii din 1698[2]*, întărirea și extinderea sa din 1700*[3] sunt legate de numele lui Atanasie Anghel. Acesta descindea din familia preotului din Bobâlna (comitatul Hunedoara), nobil la rândul său din Ciugud (comitatul Alba). Fiu de nobil, din aceleași

2. Cf. Documente III, p. 60-62
3. Cf. Documente VIII, p. 67-68

https://biblioteca-digitala.ro

părți (de la Teiuș), a fost și mitropolitul Teofil. Atanasie Anghel a învățat la școlile calvine de la Alba-Iulia și a fost hirotonit preot de înaintașul lui Teofil, mitropolitul Ardealului – Varlaam (1685-1692). A fost ales mitropolit după moartea lui Teofil (1697), fiind investit în Țara Românească ca mitropolit al Transilvaniei, la 22 ianuarie 1698[4].

Reîntors în Transilvania, el reconfirmă – la numai câteva luni – unirea religioasă înfăptuită în vremea lui Teofil printr-un nou Act dat de Sinodul întrunit, tot la Alba-Iulia, la 7 octombrie[5]. Motivațiile și scopurile urmărite, ca și întreg fondul hotărârii unirii, rămân aceleași. Vlădica, protopopii și preoții Bisericii românești, întruniți în Sinod, au dat de știre tuturor că *„de bună voia lor“* s-au unit cu Biserica Romei *„cea catolicească“*, socotindu-se *„mădularele ei“*. Au cerut, în schimb, ca și Sinodul lui Teofil, păstrarea obiceiurilor de până atunci în biserică și dreptul la emancipare al națiunii române[6].

Din pricina acestor cereri din urmă, unirea religioasă a românilor cu Biserica Romei a avut în epocă multe adeziuni, dar și destule împotriviri. S-au opus, în primul rând, stările privilegiate și o parte din conducătorii și sprijinitorii unor religii recepte. Excepție a făcut Biserica romano-catolică. Guvernul și Dieta, formate aproape numai din calvini și luterani, s-au tulburat la citirea decretului imperial din 16 februarie 1699[7], care recunoștea egalitatea românilor ce se vor uni cu Biserica catolică, cu stările până atunci privilegiate și religiile considerate recepte. I-a nemulțumit această perspectivă, pentru că ea însemna mari pierderi materiale și spirituale pentru stările elitare maghiare, secuiești și sășești, precum și modificarea echilibrului social și politic de până atunci în Principatul Transilvaniei.

Au înspăimântat și perspectivele întăririi, pe de o parte, a Bisericii romano-catolice din Principat și, pe de altă parte, a puterii centrale habsburgice asupra Guvernului și a Dietei de la Sibiu. Pentru toate aceste multiple și complexe motive, Guvernul și Dieta Transilvaniei au încercat să zădărnicească efectele unirii. Ca o replică la aceste acțiuni trebuie să vedem hotărârile sinoadelor din septembrie 1699 și 1700[8]. La primul sinod s-a dat un răspuns, clar și categoric, că românii doresc să se unească numai cu Biserica Romei, iar la cel de al doilea, de o importanță covârșitoare, s-au făcut precizări legate de unire, de o profundă semnificație.

4. Cf. Bibliografie generală privind Istoria Bisericii și cea de la acest capitol. M.Știrban, *Istoria BRU, B.D.*

5. Cf. Documente III, p. 60-62

6. Ibidem

7. Cf. Documente IV, p. 62-64

8. Cf. Documente VI, VIII, p. 65-68

https://biblioteca-digitala.ro

Sinodul din septembrie 1700 *întărește și extinde Actul unirii* religioase prin trei elemente nou introduse și subliniate:

1) *libertatea de voință a românilor în hotărârea luată: „Am încheiat liberi și de bună voie“*. Aceasta însemna o adâncire semnificativă a sensului dat primei declarații din 1698, exprimată în termenii „din bună voia noastră“ fără a sublinia liberul consimțământ;

2) *Unirea cuprinde pe toți românii din Transilvania și din părțile unite cu ea*. O subliniere extrem de importantă: *„Noi subscrișii, episcopul, protopopii și tot clerul Bisericii românești din Transilvania și din părțile unite cu ea „facem cunoscută prin aceasta unirea cu Biserica Romano-Catolică...“* și că:

3) *Toți trebuie să știe acest lucru*, dar *mai ales straturile Țării Transilvaniei*[9].

Unirea, reconfirmată, extinsă și întărită acum prin semnăturile a 54 de protopopi, reprezentând 1582 preoți și aproape 200.000 de suflete românești, încheie o etapă importantă în procesul unirii religioase început în vremea lui Teofil.

Anii 1697, 1698 și 1700 marchează etapele unei uniri ce definesc și precizează caracterul Unirii și aria sa geografică. Sunt lucruri cerute nu de credincioșii români, ci spre atenționarea și informarea puterii politice și a celei clericale străine spiritualității noastre.

La 19 martie 1701, prin diplomă imperială[10], Atanasie a fost întărit ca episcop unit al românilor din Principatul Ardealului, iar la 25 iunie același an, a fost așezat în Scaunul episcopesc de la Alba-Iulia. Printr-o nouă diplomă, cunoscută în istorie ca cea de a doua Diplomă Leopoldină (1701)[11], s-a garantat Bisericii Unite și credincioșilor săi români drepturi egale cu ale Bisericii romano-catolice și ale enoriașilor acesteia.

Reședința episcopului Atanasie a continuat să rămână la Alba-Iulia, pe vechiul loc al mitropoliei ridicate de Mihai Viteazul. Activitatea și-a desfășurat-o prin sinoade și vizite canonice în spiritul normelor noii Biserici, al angajamentului semnat la Viena în 1701 și al celei de-a doua Diplome Leopoldine. Potrivit acestora, episcopul Atanasie a acceptat să păstorească primind pe lângă el un teolog iezuit, care avea misiunea de a-l instrui pe episcop în materie de credință, de a-l iniția în problemele administrative, de a veghea la respectarea promisiunilor făcute prin angajamentul semnat de episcop la Viena, de a preveni și feri pe românii uniți de acțiunile celor potrivnici unirii. Episcopii uniți și-au considerat inde-

9. Cf. Documente VIII, p. 67,68
10. Cf. Documente IX, p. 68,69
11. Cf. Documente X, p. 69,71

https://biblioteca-digitala.ro

pendenţa lezată de aceste atribuţii şi de aceea ei se vor şi plânge, toţi şi mereu, împotriva teologului iezuit şi nu au încetat lupta împotriva acestuia până când, în vremea episcopului Grigore Maior (1772-1782), ordinul iezuit a fost desfiinţat.

Cadrul geografic şi instituţional al Bisericii Greco-Catolice în timpul lui Atanasie, eparhia lui, potrivit afirmaţiilor lui Samuil Micu Clain şi Gheorghe Şincai (având ca sursă protocolul episcopului Atanasie din 1701), cuprindea atunci protopopiatul Iliei, al Crişului, Bistrei, Vinţului de Jos, Hunedoarei, Haţegului, Sebeşului, Daiei,Armenilor, Săliştei, Sibiului, Avrigului, Viştei, Berivoiului, Braşovului, Trei-Scaunelor, Calborului, Ţichindealului, Berghişului, Ohabei, Subpădurei, Lepindei, Vidrasăului, Gurghiului, Orăştiei, Calianului, Columului, Şeuliei, Minigei, Lăpuşului, Lemniului, Râuşorului, Sarvadului, Şimleului, Băseştilor, Băcaiei, Călatei, Turzii, Sângeorzului, Sacalului, Silivaşului, Uifalăului, Sânmihaiului, Sântului Lazurilor, Bălgradului, Soarului (Soarăş), Cugirului, Geomalului, şi al Hopârtei.

Vor fi făcut parte din aceeaşi eparhie şi protopopii Ilie din Soldobiş, Luca din Seliş, ambii din comitatul Maramureş, şi Vasile din Comliş, probabil din comitatul Ugocea, ce au semnat şi ei Manifestul Sinodului din septembrie 1700 în numele a 59 de preoţi. În Maramureş, a continuat să se considere „administrator al mitropoliei Bălgradului“ Iosif Stoica, iar în părţile Sătmarului şi cele bihorene să acţioneze grecul De Camillis de la Muncaci. Atanasie a încercat şi el să intre în legătură cu preoţimea din Bihor, arătând protopopului Dumitru din Oradea, într-o scrisoare din iulie 1701, că era împuternicit de împărat peste toate bisericile româneşti din Ardeal, şi a cerut adeziunea tuturor preoţilor, întărită cu sigiliul fiecăruia.

În 1711, Atanasie a primit de la împărat o mică moşie în comuna vecină Oarda de Jos, iar ca loc de reşedinţă, vechea casă ruinată, în oraş, care cândva fusese locuinţa administratorului domeniului Alba-Iuliei. Pentru administrarea bunurilor episcopiei şi controlul averilor parohiale din eparhie, Atanasie a avut pe aşa-numiţii *ctitori* sau *economi*. A avut şi consilieri în probleme administrativ-bisericeşti, numiţi *asesori* sau *juraţi*, care formau *consistoriul episcopului*.

Soborul mare sau *Sinodul general* era format din toţi protopopii eparhiei şi câte doi preoţi bătrâni din fiecare protopopiat, fiind considerat cel mai important for administrativ şi judecătoresc. De obicei, se întrunea o dată pe an sau de câte ori nevoile o cereau. Avea în atribuţiile sale, potrivit art. 12 al celei de a doua Diplome Leopoldine, propunerea a trei persoane pentru ocuparea scaunului episcopal; alegea, stabilea norme de administraţie bisericească; alegea pe protopopi; judeca procesele disciplinare ale

https://biblioteca-digitala.ro

preoților și cauzele mai grave ale credincioșilor; procesele pentru desfacerea casătoriilor; lua toate măsurile de ordin general cerute de interesele eparhiei.

Astfel, episcopul Atanasie, continuând drumul început de mitropolitul Teofil, a pus de fapt temelie Bisericii Greco-Catolice a românilor din Principat și a creat cadrul instituțional al Bisericii și chiar al luptei naționale a românilor de aici. Biserica își va asocia în această acțiune școala. Învățământul va forma elite. Elitele vor pregăti petiții și memorii și, în același timp, lumea satelor. Toate marile momente din istoria românilor din Principat sunt legate, de aici înainte, de viața Bisericii și a școlilor sale. Va trece totul prin fața Altarelor și a Catedrelor, pregătind drumul spre Marea Unire din 1918. Aceasta este și semnificația politică și istorică a Unirii religioase din anii 1697-1700.

Documente I
Declarația oficială și solemnă de unire din 21 martie 1697 pe care a semnat-o Teofil, prevăzând-o cu pecetea episcopală și cu aceea a sinodului.

„Noi Teofil, cu mila lui Dumnezeu, episcopul bisericii românești din Ardeal și din părțile Țării ungurești lui împreunate și tot clerul aceleași biserici, lăsăm pomenire prin scris aevea aceasta tuturor cărora se cuvine cumcă în trecuta lună a lui februarie când am avut săbor mare la Bălgrad cu o inimă am hotărât ca să ne întoarcem în sânul Sfintei Maicii biserici romano-catolicești și iarăși să ne reunim cu ea, toate acelea primindu-le și crezându-le care ea le primește, le mărturisește și le crede. Și mai întâiu mărturisim acelea patru puncte, în care până acuma ne-am dezbinat:

a). Recunoaștem cum că Papa de la Roma este cap văzut a toată biserica lui Cristos, care peste toată lumea e lățită;

b). Mărturisim cum că afară de cer, scaunul celor fericiți, afară de iad, temnița celor osândiți, al treilea loc este purgatoriu, în care și sufletele celor ce încă nu sunt curățite, se țin și se curățesc;

c). Cum că pâinea azimă este destulă materie a Cinei Domnului și a jertfei Liturghiei, nu ne îndoim;

d). Credem cum că Duhul sfânt, a treia față în Treime, de la Tatăl și de la Fiul purcede. Și primim, mărturisim și credem toate celelalte, care sfânta maica biserică romano-catolică primește și crede".

După această mărturisire se cere de la împăratul:

„a). Ca pe preoții și călugării cei de legea grecească să-i facă părtași acelorași privilegii și scutințe, care le au nu numai preoții romano-catolici ci și ari-

https://biblioteca-digitala.ro

anii, luteranii și calvinii;

b). Ca în fiecare sat, în care este preot, să aibă biserica casă parohială, ca să nu caute preotul în casă străina sau în loc străin a locui;

c). Ca toată cârma și rânduiala preoților să fie la episcop și nici decum la mireni, cum a fost până acuma".

„Noi, adică cei mai înainte numiți – încheie actul – Teofil și clerul tot, de la Preaînălțatul împărat acestea acum foarte cu smerenie le cerem și la cele mai sus pomenite puncturi ne îndatorăm înaintea cinstitului părinte Baranyi, plebanul (parohul) bisericii romano-catolicești a Bălgradului, întru a căruia lucru credință și tărie cu mâna noastră ne-am iscălit și cu pecetea cea episcopească și cu a soborului am întărit. Dată în Bălgrad, 1697 zile 21 Martie. Teofil episcop și tot clerul".

Zenovie Pâclișanu. Istoria bisericii române unite I (1697-1744), II, Vlădica Teofil și Sinodul din 1697. Moartea lui Teofil. Buna Vestire, 1976, 15, ianuarie-iunie, p. 31-32. Hotărârile sinodului au fost trimise Cardinalului Kollonich cu rugămintea de a interveni pe lângă împărat pentru împlinirea celor cerute privitor la libertățile și privilegiile preoților, la admiterea mirenilor români uniți în slujbele publice. Continuă, în același timp, acțiunea de câștigare de noi adeziuni din rândurile protopopilor care au lipsit de la sinodul din februarie. La 10 iunie declarația de unire este semnată de încă 12 protopopi: David din Noting (jud. Sibiu), Ioan din Vizocna (Ocna Sibiului), Costin din Țagul Mare (jud. Cluj), Gabor din Suareș (Jud. Solnoc Dobâca), Gavrilă din Bistra (jud. Turda Arieș), Ionașcu din Orăștie (jud. Hunedoara), Costin din Cincul Mare (jud. Târnava Mare), Todor din Poșaga (jud. Turda Arieș), Ion din Giomal (jud. Alba), Simion din Sarsig (Sălaj), David din Uifalău (?); sate cu acest nume erau patru, unul în județul Bistrița Năsăud, al doilea în județul Cluj, al treilea în județul Solnoc Dobâca și al patrălea în județul Târnava Mare, Macaveiu (Nilles citește Pantalion) din Nimigea (jud. Bistrița Năsăud) și Simion din Slivaș = Silivaș. Sate cu acest nume sunt în județul Sălaj, în județul Hunedoara – două – și în județul Turda, Ibidem, p. 32-33.

Cf. Textul Declarației și în Magazin Istoric III, p. 272-275: Teodor V. Păcățeanu, op. cit., p. 35, în unele cazuri întâlnim aici o altă topică.

https://biblioteca-digitala.ro

Documente II
Viena, 1698 iunie 2. Manifestul lui Leopold, cardial de Kollonich, arhiepiscopul Strigoniului, trimis guvernului provincial din Transilvania și clerului român

„Noi, Leopold, din mila lui Dumnezeu...

Facem cunoscut prin aceasta tuturor celor ce se cuvine, că mai sus numita Maiestate imperială-regală Leopold I, împărat al Romanilor, pururea august, a hotărât gratios, în 23 august 1697 și în 14 aprilie anul curgător, că: aceia dintre preoții de ritul grecesc, cari mărturisind se vor declara că vor păzi ritul grecesc după norma celor uniți cu catolicii și vor recunoaște pe ponteficele roman – vor trebui să se bucure de toate acelea drepturi, privilegii, scutiri și libertăți, de cari se bucură preoții romano-catolici sau de ritul latin, după sfintele canoane și după statutele regilor Ungariei.

Noi, înțelegând această resoluțiune grațioasă a M. Sale, afară de aceea că ne-am umplut de bucurie, pentru că auzim și vedem că vi se deschide calea pe care puteți să vă întoarceți la străbunul sîn al bisericei romano-catolice și la unirea mântuitoare – am socotit a fi datoria și grija noastră părintească, care o avem ca primate al Ungariei și legat născut, în toată Ungaria și în țările și provinciile unite de dânsa, precum și din partea autorității noastre, ca Archiepiscop al bisericei metropolitane din Strigoniu, dat nouă prin un privilegiu special de la sfântul scaun apostolic: ***să vă oferim favoarea noastră și protecțiunea specială întru toate,*** *vouă, celor ce vă întoarceți și celor ce vă veți întoarce la unirea cu biserica romano-catolică. Și vom face aceasta cu atât mai vârtos, cu cât voi veți fi mai ferbinți în mărturisirea și ținerea zisei uniri, învățând, mărturisind și crezând în particular și peste tot cele ce învață, mărturisește și crede sfânta maică biserică romano-catolică, mai ales acele* ***patru puncte,*** *în cari se părea că ați fost desbinați până acuma de ea, și anume:*

1. Că ponteficele roman este cap universal al întregei biserici din lume;

2. Că pânea nedospită (azima) este materie destulă pentru luarea cinei Domnului, sau a tainei euharistiei;

3. Că afară de cer, scaunul fericiților, și de iad, temnița condamnaților, mai este un al treilea loc, în care se țin și se curăță sufletele morților, încă necurățite;

4. Că spiritul sfânt, a treia persoană în trinitate, purcede de la tatăl și de la fiul.

Și dacă veți face aceasta, atunci veți putea spera și de la Dumnezeu, dătătorul tuturor bunurilor, influența grației sale în această viață și binezicere mai bogată în cele vremelnice, iar în viitor fericire eternă. Și totodată, ***din favoarea specială a augustisimului împărat și din plina sa potestate regală,*** *atât persoanele voastre, cât și bisericile și celelalte ce se țin de ele,* ***vă veți bucura de scutirea și libertatea de care se bucură în faptă bisericile, persoanele și lucrurile bisericești de ritul latin, din ordinul sfintelor canoane.*** *Iar cel ce va cuteza cu*

https://biblioteca-digitala.ro

temeritate a dispreţui acest decret al Maiestăţii Sale augustisime, sau va cuteza, sub vreun pretext sau sub mantaua uzului, pretins a fi existat mai înainte de-a se uni, a se opune pe faţă sau pe ascuns acestei declarate libertăţi bisericeşti a uniţilor de ritul grecesc, se va pedepsi atât de judecători ai forului bisericesc şi civil, cât şi de augustisimul Împărat, dacă va cere trebuinţa, cu aceleaşi pedepse, cu cari se pedepsesc după lege şi uz cei ce calcă libertatea bisericească a credincioşilor de ritul latin. Şi afară de aceasta, în libertatea aceasta bisericească, toţi domnii, guvernul regal, magnaţii, despanii, vicedespanii comitatelor, judecătorii nobililor, căpitanii supremi şi juzii regali ai scaunelor săseşti, şi în fine toţi juzii forului bisericesc şi civil, dacă vă veţi plânge înaintea lor, că aţi fost vătămaţi în declarata liberate, şi veţi cere ajutorul lor, vor trebui să vă facă judecată şi dreptate ca şi celorlalţi credincioşi ai sfintei maice biserici, cari se bucură de aceeaşi libertate. Iar dacă ei nu vor împlini aceasta şi voi ne veţi înştiinţa despre aceasta pe noi şi pe urmaşii noştri, noi ne vom sârgui să vindecăm un rău atât de învederat, cât mai curând şi cu mâna cea mai severă. Dat în curtea comandei noastre de Mailberg, în Viena Austriei, 2 Iunie, anul Domnului 1698. Leopold, cardinal de Kollonich, archiepiscopul Strigoniului (L.S.)".

Teodor V. Păcăţian, Cartea de Aur sau Luptele politice – naţionale ale românilor de sub Coroana Ungară, vol. I, Ediţia a II-a, Sibiu, 1904, p. 36-38

Documente III
Declaraţia de unire din 7 octombrie 1698 dată şi semnată de episcopul Atanasie şi 38 de protopopi întruniţi în Sinod la Alba Iulia.

„Noi mai jos scrişii: vlădica, protopopii şi popii bisericilor româneşti dăm în ştire tuturor cărora se cuvine, mai vârtos Ţării Ardealului:

Judecând schimbarea acestei lumi înşelătoare şi nestarea şi neperirea sufletelor căruia în măsura mai mare trebuie a fi decât toate, ***din buna noastră voie*** *ne unim cu Biserica Romei cea catolicească şi ne mărturisim a fi mădularele acestei biserici sfinte, catolicească a Romei prin această carte de mărturie a noastră, şi cu acelea privilegii voim să trăim cu care trăiesc mădularele şi popii acestei biserici sfinte, precum şi înălţimea sa împăratul nostru în milostenia decretumului înălţimii sale ne face părtaşi, care milă a nălţiei sale ne având a o lepăda, cum se cade credincioşilor nălţiei sale şi ţării Ardealului o dăm înainte, pentru care mai mare tărie dăm şi scrisorile mâinilor noastre. S-a dat în Bălgrad în anii Domnului 1698 în 7 zile a lui Octombrie".*

Aceeaşi mână adaugă în continuare cu un scris mai mărunt:

„Însă întru acest chip ne unim şi ne mărturisim a fi mădulariile sfintei catoliceşti biserici a Romei, cum pe noi şi rămăşiţele noastre din obiceiul bisericii

https://biblioteca-digitala.ro

noastre a răsăritului să nu ne clătească ci toate ceremoniile, sărbătorile, posturile cum până acum așa și de acum înainte să fim slobozi a le ține după calendarul vechiu, și pre cinstitul vlădicul nostru Athanasie nime până la moartea sfinției sale să n-aibă putere a-i clăti din scaunul sfinției sale. Ci tocmai de i s-ar tâmpla moarte să steie în voia soborului pre cine ar alege vlădica, pre care sfinția sa papa și înaltul împărat să-l întărească și patriarhul de sub biruința înălției sale să-l chirotonească și dregătorilor protopopilor carii sunt și vor fi nici într-un fel de lucru nime să nu se mestece, ci să fie cum și până acum. Eară de nu ne vor lăsa pre noi și pre rămășițele noastre într'această așezare pecețiile și iscăliturile noastre care am dat să n'aibă nici o tărie. Care lucru l-am întărit cu peceția mitropoliei noastre pentru mai mare mărturie".

Urmează pecetea vlădicii. După iscăliturile celor 38 de protopopi se mai adaugă:

„Și așa ne unim acei ce-scriși mai sus cum toată legea noastră, slujba bisericii, liturghia și posturile și calendarul nostru să stea pe loc. Iară de n-ar sta pe loc acele nici aceste puncte să naibă nicio tărie asupra noastră și vlădica nostru Atanasie să fie cap și nimeni să nu-l bărbuteluiască".

Apostila e întărită și ea cu o pecete, care pare a nu fi a vlădiciei fiind cu mult mai mică și cu totul iligibilă.

Hotărârile sinodului au fost semnate de protopopii: Gheorghe din Hațeg, Ioan din Hunedoara, Iancu din Geomal (Alba), Nicolae din Soareș (Alba), Ilie din Criș (Zărand), Ștefan din Cășeu (Solnoc-Dobâca), Macoveiu din Nimigea (Bistrița Năsăud), David din Ujfalău (?), Ion din Călean (Cluj), Grigoraș din Bistrița, Costea din Hopârta (Alba), Gabor din Sebeș (Solnoc-Dobâca), Gavrilă din Bistra (Turda-Arieș), Mihai din Calata (Cluj), Mateiu din Lăpuș (Solnoc-Dobâca), Gheorghe din Daia (Alba), care era și „notarășul" clerului și al sinodului, Mihăilă din Armeni (Alba), Ștefan din Chioar, Ionuț din Coruia (probabil Căruia de lângă Șomcuta din jud. Sătmar), Simion din Săcal (? este Săcalul de Câmpie în jud. Turda-Arieș și Săcalul de Pădure în jud. Mureș-Turda), Oane din Cheța (jud. Turda-Arieș), Radu din Colun (Făgăraș), Ionașcu din Mohu (Sibiu), Toma din Racoviță (Sibiu), Sava din Săliște (Sibiu), Radu din Făgăraș, Stănilă din Făgăraș, Daniil din Ilia (Hunedoara), Toma din Vinț (Alba), Toader din Gurghiu (Mureș-Turda), Aron din Țichindeal (Sibiu), Idomir din Berchis (Turda Arieș), Ion din Lepindea (Târnava Mică), Costaca din Sisuța (Bistrița Năsăud), Ștefan din Sân Mihai (? probabil cel din jud. Cluj), Simeon din Slivaș (= Silivaș care poate fi cel din jud. Alba sau cel din Solnoc-Dobâca), Gheorghe din Ohaba (Alba), și Adam din Cugir (Hunedoara).

Z. Pâclișanu, Istoria bisericii române unite... Buna Vestire, 1976, 15, ianuarie-iunie, p. 40, 41, 42. Numele protopopilor iscăliți au fost luate de Pâclișanu după lectura lui N. Densușeanu din Independența bisericească a mitropoliei române de Alba Iulia, Brașov, 1893, p. 20-21. Ibidem, p. 42. Toți protopopii și preoții

https://biblioteca-digitala.ro

prezenți și probabil și bătrânii satelor au făcut mărturisirea de credință pe rând și unul câte unul, per vices. Ibidem, p. 42. Actele sinodului s-au păstrat, ca și aceluia din toamna anului 1700, în arhiva mitropoliei Blajului, până în 1846. Atunci, la ordinul nr. 4852 din 1 mai al guvernatorului Teleki, au fost trimise guvernului. Acesta cu adresa din 25 iunie 1846 confirmă primirea lor, numind sinodul din 1698 synodus naționalis. Original în arhiva mitropoliei de la Blaj. Ibidem.

Cf. și Aug. Bunea, Chestiuni din dreptul și istoria bisericei românești unite... Partea II, Blaj, 1893, p. 5-6.

Documente IV
Viena, 1699 februarie 16. Diploma împăratului Leopold dată după Declarația de unire a românilor din 7 octombrie 1698

„Noi, Leopold, din mila lui Dumnezeu, împărat al Romanilor...

Facem cunoscut prin aceasta tuturor celor ce se cuvine, că libertatea bisericească, de care se bucură bisericile și persoanele bisericești și lucrurile lor, după dreptul dumnezeesc și omenesc, mai ales în regatul nostru apostolic din Ungaria și din țările și provinciile unite cu ea, fiind întărită prin grațioasele privilegii ale fericiților regi, predecesorilor noștri de bună memorie, și prin constituțiunile regatului, și convenindu-se ca să se țină și apere de Maiestatea noastră imperială-regală (deoarece avem prerogativă specială de rege apostolic între regii creștini): ni s-a părut drept, ca aceia, pe cari i-a unit aceeași credință și caritate în aceeași unitate a sfintei biserici catolice, și pe care îi ține ca pe niște fii ascultători în tot acelaşi sân al sfintei mame, și le dă viață sub același cap, ca membre ale aceluiași corp, și-i face vrednici de aceeași favoare dumnezeească și omenească, aceia zic, ***să nu fie lipsiți de dreptul lor.***

Deci, fiindcă ni s-a făcut cunoscut cu toată siguranța, că națiunea românilor, grecilor și rusniacilor, cari până acuma au fost întinată cu schismă, a început prin inspirarea lui Dumnezeu a se întoarce la unire și în sânul sfintei biserici romane, în diverse părți ale regatului și în Transilvania și în părțile unite cu ea, și a primi, a mărturisi și a crede toate cele ce primește, mărturisește și crede sfânta maică biserică romano-catolică, și mai vârtos acele patru puncte, în cari se desbinaseră până acuma (urmează punctele):

Noi așadară, voind să răspundem diregătoriei zăloase a unui rege apostolic, declarăm din plina noastră autoritate regală, că bisericile, persoanele bisericești și lucrurile uniților din ritul grecesc din numitele regate ale Ungariei, Croației, Slavoniei, precum și din Transilvania și din părțile unite cu ea, să se bucure chiar de aceeași libertate bisericească, de care se bucură în faptă bisericile, persoanele bisericești și lucrurile credincioșilor de ritul latin, după ordinul sfintelor canoane și după consentimentul, indulgența și privilegiile principilor pământești. Și în respectul acesta ordonăm sever, ***sub amenințarea mâniei noastre regale,*** *că de la*

https://biblioteca-digitala.ro

*publicarea acestei scrisori, nimenea, fie de orice stare, autoritate, demnitate, prerogativă și putere, **să nu cuteze a se opune declarației libertății bisericești a uniților de ritul grecesc,** sau pe față, sau pe ascuns, sau sub orice pretext, sau sub mantaua uzului pretins a fi fost mai înainte de-a se uni, nici să cuteze a trata pe preoții uniți cu biserica romană ca pe iobagi, a-i sili la clacă, la lucrări și la fapte de iobagi, chiar nici sub titlu de onorar, sau a-i prinde sau a-i persecuta pentru numita unire, sau a-i scoate din loc, din beneficiu sau parochie, chiar sub acele pedepse din partea forului bisericesc și civil, ba și din a Maiestății noastre, când va cere trebuința, cu care se pedepsesc după lege cei ce calcă libertatea bisericească a credincioșilor de ritul latin. Și aceasta ordonăm tuturor credincioșilor noștri, prelaților, magnaților, nobililor judecători și justițiarilor forului bisericesc și civil, și tuturor staturilor din numitele regate și din Transilvania, și celorlalți supuși ai noștri, la cari vor ajunge acestea, celor de acum și celor viitori mai ales generalilor, locțiitorilor și celorlalți oficiali, de pe orice locuri; că dacă mai des numiții uniți de ritul grecesc se vor plânge la voi, că au fost supărați în sus declarata lor libertate și vor cere ajutorul vostru, **să le stați într-ajutor** și să-i apărați și să-i protejați în contra oricăror călcători ai acestui privilegiu.*

*Și voim și ordonăm, ca toate cele mai sus zise, și după ele această diplomă imperială și regală, și acest mandat al nostru să se publice de despani, vicedispani, judecătorii nobililor, în toate comitatele din Ungaria, Croația, Slavonia și din Transilvania, de către căpitanii supremi și juzii regali din scaunele săcuești și săsești, unde locuiesc uniți de ritul grecesc. Să se publice în adunările generale și în cele scaunale, ca să poată ajunge la cunoștința tuturor celor ce se cuvine. Dacă, din contră, cineva se va arăta cu temeritate contra acestora, să ne raportați îndată, **ca să putem vindeca cât mai în grabă și cât mai sever un rău atât de evident,** alminterelea să nu cuteze a-l face nici unul dintre credincioșii noștri. Afară de aceasta ordonăm, că la copiile, scrise sau tipărite ale acestei diplome, subscrise de vreo persoană cu autoritate bisericească sau de vreun notar public, să se dee același crezământ ca și cum s-ar fi dat în original, și după ce se va ceti, voim să se dee totdeauna înapoi arătătorului.*

*Prin puterea și mărturia acestei scrisori, întărită cu dublul nostru sigil secret atârnător, cu care ne servim ca rege al Ungariei, dată prin mâna credinciosului nostru, iubitului, revendisimului în Christos părinte, domnului **Leopold,** presbiter cardinal al sfintei biserici romane cu titlul sfântul Ieronim al Iluricilor de Kollonich, Archiepiscopului bisericei metropolitane din Strigoniu, comitelui suprem și perpetuu al locului și al comitatului, primatelui Ungariei, legatului născut, secretarului și cancelarului suprem și consilierului nostru intim: În cetatea noastră Viena Austriei, în 16 Februarie anul Domnului 1699, al regatului nostru roman 42, al Ungariei și celelalte 44, iar al Boemiei 43-lea. Leopold m.p. (L.S.) Leopold cardinal de Kollonich m.p. Conte Samuel Kálnoky m.p.".*

Teodor V. Păcățian, op. cit., p. 39-41.

https://biblioteca-digitala.ro

„La 20 Februarie, împăratul a trimis un asemenea decret de-a dreptul și guvernului provincial din Transilvania, spre știre și acomodare.

Reformații, firește, nu vedeau cu ochi buni acțiunea înscenată pentru trecerea Românilor la unire, și de aceea au început din nou o contraacțiune, pentru a-i abate de la propusul lor, făcându-i să treacă la calvinism. Lucrul era ușor, pentru că membrii guvernului provincial din Ardeal erau aproape exclusiv reformați, și astfel puterea era în mâna lor. Guvernul țării a trimis deci comisari pe sate, pentru ca să controleze dacă și țăranii români vreau într-adevăr să-și unească biserica cu biserica romano-catolică, sau numai clerul e aplicat a face unirea. Pe de altă parte s-au început și intrigile, răspândit fiind printre Români svonul, că împăratul vrea să-i treacă la unire cu de-a sila, iar împăratului trimițindu-i-se rapoarte false, că Românii îl vorbesc de rău și că nu vreau să se unească.

Împăratul a ținut să se resfire nedumeririle prin un nou rescript, datat din 6 August 1699, în care spunea, că Românii nu sunt siliți să treacă la unire. Au voie să se unească cu oricare din cele patru religiuni recepte, sau să rămână și mai departe în religia lor de până acuma.

*În credința, că va câștiga și capacita cu și mai bun succes pe Români, ca în locul unirii să îmbrățișeze calvinismul: guvernul țării a compus la 26 septembrie 1699 un regulament pe seama **biserícii române**". Ibidem.*

Documente V
Alba Iulia, 1699 septembrie 26. Măsurile luate de guvern împotriva unirii religioase a românilor cu Biserica Catolică

*„Guvernul regal, cu plinul consentiment și al **catolicilor,** a hotărât cele următoare în privința **unirii Românilor,** în Alba-Iulia, la 26 Septembrie 1699:*

*1. În Transilvania sunt destui **doi popi românești,** chiar și în cele mai mari sate românești; iar în cele mai mici e destul și unul, pentru slujba dumnezeească; așa dară se hotărăște să nu fie mai mulți.*

*2. Episcopului să nu-i fie iertat a hirotini persoane nedestoinice, nici prin abus, nici pe bani, ci numai pe atari să hirotonească, cari examinându-se se vor arăta destoinici pentru chemarea bisericească. Dar la examen să nu fie numai episcopul românesc, ci și preoți din religiunea aceea **cu care se vor uni,** aleși de biserică sau de episcopul aceleia. Însă în modul acesta să nu se înmulțească preoții fără de lipsă.*

*3. Fiindcă românii n-au acum nici o școală într-adevăr bună, așa dară cine vrea să se facă popă românesc, **să învețe în școlile acelei religiuni, cu care se va uni;** altmintrelea să nu se primească la preoție.*

4. Preoții, cari n-au diregătorie în biserică, se socotesc persoane libere; însă dacă n-au proprietatea lor, pe care să trăiască fără paguba proprietarului străin

https://biblioteca-digitala.ro

și a altora, atunci să șadă în mănăstire, iar nu în sat, până când li se va afla o parochie.

5. În general, fiindcă și preoții de celelalte religiuni, dacă mai țin pământuri afară de cele ce se țin de casa parochială, sunt datori a plăti dijmă proprietarului, de nu cumva acesta li-o iartă de bunăvoie, asemenea și dacă mai stăpânesc vreun loc sau orice altă ereditate afară de cele parochiale, sunt datori a purta sarcinile împreunate cu ea: de aceea și preoții românești să aibă datorințele de mai sus, în privința dijmei și a celorlalte obiecte, ca și persoanele bisericești de celelalte religiuni, cu oricare se vor uni.

6. Fiindcă bătaia nici mirenilor nu le este iertată, și că tot omul are pedeapsa și judecata sa după calitatea și cantitatea vinei sale, conform legilor patriei, de aceea românii să se unească și în privința judecății persoanelor bisericești; și precum se va urma în contra preoților făcători de rele, așa să se urmeze și în contra preoților români, cum se vede în Aprobate partea I. lit. 5 art. 5. Preoții români, cari nu se vor uni cu nici o religiune, ci vor rămâne în starea lor de mai înainte, în privința aceasta să se țină de procedura de mai nainte.

7. Despre afurisire încă se face cunoscut episcopului românesc, ca să nu facă abuz de ea, nici să lase pe preoți să facă; ci să urmeze toți după cum e uzul la acea religiune, cu care se vor uni. Dat în Alba-Iulia, de la guvernul regal al Ardealului".

Teodor V. Păcățian, op. cit., p. 41-42.

Documente VI
Alba-Iulia, 1699 septembrie 30. Protestul mitropolitului Atanasie împotriva măsurilor luate de guvern prin hotărârea publicată la 26 septembrie 1699

„Noi, subsemnații, episcopul și protopopii bisericei de ritul grecesc unită cu cea romano-catolică, facem cunoscut prin aceasta tuturor celor ce se cuvine, mai ales guvernului regal al Transilvaniei și staturilor aceleiași țări, celor de acum și celor viitori: că noi am îmbrățișat ***liberi, de bunăvoie, și cu inimă curată*** *grațiosul decret al M. Sale imperiale din 14 Aprilie 1698, precum și grațioasa diplomă a aceleiași Maiestăți imperiale din 16 Februarie anul curent, asemenea și celălalt nou decret al aceleiași Maiestăți imperiale-regale din 20 Februarie, tot acest an, care s-a trimis guvernului regal. Dar fiindcă în numele guvernului regal ni s-au trimis niște articole cari nu lovesc numai în decretul M. Sale, ci calcă și prostituesc chiar și libertatea religiunii catolice și a comembrelor ei:* ***noi protestăm în mod solemn în contra tuturor acelor articoli guverniali,*** *și nu primim și nu recunoaștem nici un cercetător și explorator, decât numai de la M.Sa, ca de la un rege apostolic, și de la eminentisimul cardinal, archiepiscopul Strigoniului, pri-*

https://biblioteca-digitala.ro

matele Ungariei și supremul păstor în țările cele supuse Ungariei pe cari nu numai îi vom recunoaște cu cea mai mare reverență și sinceritate, ci îi vom și primi și îmbrățișa. Protestăm peste acestea, și prin jurământul făcut, că nu voim să ne retragem de la unirea cu biserica romano-catolică, nici nu voim să ne unim cu vreo religiune contrară celei romano-catolice. Spre mai mare tărie și putere a acestora, am sigilat cu sigiliul Sinodului general, Alba-Iulia în 30 Septemvrie 1699. Noi, archiepiscopul cu tot sinodul Românilor din Transilvania".

Curtea de la Viena încă fu informată despre intrigile reformaților, și împăratul Leopold se văzu îndemnat să dea la 12 Decemvrie 1699 un nou decret.

Teodor V. Păcățian, op., p. 43.

Documente VII
Viena, 1699 decembrie 12, Decretul împăratului Leopold prin care confirmă hotărârea sa de a lăsa românilor latitudinea de a se uni cu una din cele patru religii recepte

„Leopold, din mila lui Dumnezeu ales împărat al Romanilor, pururea august etc. etc.

Iluștrilor, onorabililor, măriților, generoșilor, înțelepților, circumspecților, credincioșilor, iubiților!

Vă aduceți aminte fără îndoială de grațioasa noastră resoluțiune din 14 Aprilie 1698 și de cea repețită din 6 August 1699, prin care am hotărât serios, ca ***Românii să aibă libertate deplină a se uni cu una din cele patru religiuni recepte din Transilvania, sau de-a rămâne în statul religiei în care se află acuma,*** *și așa să se bucure de aceleași privilegii, de cari se bucură religiunea cu care se vor uni. Iar acum am înțăles cu cea mai mare neplăcere că nu numai se lucrează în contra amintitelor noastre resoluțiuni grațioase, ci că niște iubitori de turburarea păcii publice cutează a împrăștia vorbe,* ***că intențiunea noastră ar fi ca numiții Români să se constrângă a se uni cu religiunea catolică.*** *Drept aceea vrem să vă declarăm prin aceasta voința și intențiunea noastră imperială, că numiții Români* ***au deplină libertate*** *a se uni cu una dintre cele patru religiuni recepte ale Transilvaniei, sau* ***de-a rămânerea în statul de acum,*** *și de-a se bucura de privilegiile acelei religiuni, cu care se vor uni, sau de acelea, pe cari le au Românii în statul lor cel de acum.* ***Și așa nimenea să nu cuteze a turbura pe Români sau a-i îngreuna în această libertate, sub pedeapsa mâniei noastre; ci din contră, opunătorii să se pedepsească, când cei îngreunați se vor plânge cu bună ordine, și să se facă dreptate și satisfacțiune cuvenită să se dea celor supărați.*** *Căci voim, ca* ***fiecare să poată trăi în pace în religiunea sa,*** *după diploma noastră regală, ordonându-vă vouă iarăși grațios și serios, că nu numai să faceți fără cea mai mică întârziere să se publice declarațiunea noastră regală*

https://biblioteca-digitala.ro

prin întreaga provincie, ci să și întrebuințați toată diligența pentru observarea acestei resoluțiuni grațioase, dată din partea noastră, precum se cade consilierilor zeloși și credincioși, și să vă supuneți ei după cuviință. Dar afară de acestea, vă confirmăm grația noastră imperială-regală. Dat în cetatea noastră Viena Austriei, în 12 Decemvrie anul 1699, al regatului nostru roman XLII, al Ungariei XLIV, al Boemiei XLIII, Leopold m.p. Iuliu Fridecic, comite de Bucele m.p. Din mandatul propriu al Maiestății Sale regale, Teodor de Wiesenberg , m.p.

Teodor V. Păcățian, op. cit., p. 43-44.

Documente VIII
Alba-Iulia 1700, septembrie, 4-5
Hotărârile Sinodului legate de unirea românilor cu Biserica Catolică

Ședința primă

Mitropolitul deschide sinodul, înșirând foloasele unirii bisericei române cu biserica romană.

Cea mai mare parte a clerului se arată aplicată a primi unirea. Dintre laici, boierii din ținutul Făgărașului se învoesc fără greutate. Nu așa ușor însă locuitorii comitatului Hunedoarei, cei din scaunul Sibiului și din districtul Brașovului. Cu toate acestea, după aducerea mai multor argumente din partea celor ce erau pentru unire, se înduplecă și ei. Astfel se poate spune, că întregul sinod a acceptat unirea. Cu acestea ședința primă a fost terminată.

Ședința a doua

S-a ținut în 5 Septemvrie 1700. Se decide, că afară de cele patru puncte să nu se mai primească alta nimica. Ritul și disciplina să rămână cum au fost până aci, lăsând afară dintrânsele numai cele ce se vor afla a fi contrare credinței catolice. Se decide, ca actul să-l subscrie Mitropolitul, fiecare protopop înaintea juratului său, doi comisari preoți, trei deputați bătrâni din fiecare sat, în numele districtului întreg.

Actul se formulează astfel:

***„Noi, subscrișii,** episcopul, protopopii și tot clerul Bisericii românești din Transilvania și din părțile unite cu ea, facem cunoscut prin aceasta tuturor celor ce se cuvine, și mai ales staturilor țării Transilvania, că: considerând nestatornicia vieții omenești și nemurirea sufletului (de care trebuie să avem cea mai mare grijă dintru toate), am încheiat liberi și de bună voie, din îndemnul lui Dumnezeu unirea cu biserica romano-catolică, și ne declarăm prin aceasta comembri ai*

https://biblioteca-digitala.ro

sfintei maice biserici romano-catolice, primind, mărturisind și crezând toate cele ce primește, mărturisește și crede ea, mai vârtos acele patru puncte, în cari ne păream până acuma a fi desbinați, cari ni se propun și prin grațiosul decret și prin diploma M. Sale imperiale, și prin a eminentisimului archiepiscop; din care cauză voim ca și noi de tot acelea drepturi să ne bucurăm, și de acelea privilegii, de cari se bucură preoții aceleiași sfinte maice biserici, după sfintele canoane și după legile foștilor regi ai Ungariei, așa și noi după numitul decret al M. Sale imperiale-regale și al eminentisimului archiepiscop să ne bucurăm de acum înainte ca comembri ai aceleași biserici. Întru mai mare credință și tărie a acestora, am întărit acest manifest al nostru cu subscrierea mânii noastre și cu sigiliul sfintei mănăstiri din Alba-Iulia și cu „sigilele proprii". Alba-Iulia în 5 septemvrie 1700 (L.S.). Metropolitul Atanasie, iar după el urmează cu subscrierea proprie 54 de protopopi, cu 1593 de preoți, – va să zică întregul cler, care a fost de față la sinod.

Acesta a fost cel mai mare sinod al Românilor din Ardeal, la care, afară de cei chemați, se adunase mulțime mare de popor, ca să vadă ce se va decide; și după ce văzură că ritul și disciplina ***rămân neschimbate,*** *s-au liniștit toți și au primit unirea. În aceeași zi se susține că numeroase familii au trecut după toate formele la unire.*

Teodor V. Păcățian, op. cit., p. 45-46. Vezi și Magazin Istoric pentru Dacia... vol. III, p. 307-312. Istoricii susțin că până la 200.000 familii românești s-au unit în acea zi. Ibidem, p. 312.

Documente IX
Viena, 1701 martie 19. Decretul de numire al lui Atanasie ca episcop al națiunii române din Transilvania și părțile unite acesteia

„Noi, Leopold din mila lui Dumnezeu ales împărat al romanilor pururea august...

Facem cunoscut prin aceasta tuturor celor ce se cuvine, că Noi, din grija ce o avem pentru alegerea păstorilor sufletelor credincioșilor noștri supuși, considerând meritele cele înalte și speciale ale credinciosului nostru ***Atanasie,*** *episcopului de ritul grecesc din Transilvania și părțile unite cu ea, precum și învățătura și viața lui cea exemplară și plăcută tuturor, purtarea și celelalte virtuți, cu care este înzestrat de cel prea înalt, precum am înțeles din raportul marilor noștri miniștri: am hotărât pe același episcop ca pe o persoană vrednică și meritorie, și nouă plăcută, să-l numim* ***episcop națiunii române*** *în Transilvania și în părțile unite cu dânsa, prelat și păstor suprem al numitului* ***popor român,*** *în locul răposatului celui din urmă episcop* ***Teofil,*** *după dreptul patronatului nostru regal, care îl avem și-l exercităm din puterea dreptului foștilor regi ai Ungariei, prede-*

https://biblioteca-digitala.ro

cesorilor noștri de fericită memorie, întru conferirea tuturor bisericilor și beneficiilor din provincia noastră Transilvania și din părțile unite cu ea, și afară de asta să-l declarăm în numărul Consilierilor și să-i dăm acel episcopat cu toate drepturile, foloasele și veniturile în orice mod numite, cari de drept și din vechime se cuvin acelui episcop și să-l introducem întru stăpânirea episcopatului prin tezaurariatul nostru din provincia Transilvania.

*Și pentru iubirea noastră cea specială imperială-regală, care o avem către numitul episcop, pentru onoarea și stima lui și a **națiunii** lui, am voit să-l decorăm și să-l onorăm cu **lanț de aur,** adornat cu cruce și cu portretul nostru imperial regal, care **să treacă la ceialalți episcopi,** următorii lui, însă așa ca acela să fie ascultător și credincios în toate lucrurile drepte și permise, atât ponteficelui Sfintei Biserici Romane, cât și nouă, și arhiepiscopului Strigoniului, celui de acum și celor viitori, să țină mărturisirea credinței de acum și viitor, atât însuși episcopul, cât și urmașii lui, ba și toți preoții de același rit care vor vrea să se bucure de episcopat și de celelalte beneficii și cari vor primi cărți de întărire numai de la noi, ca de la regele apostolic, ce se vor trimite prin cancelaria noastră aulică transilvană.*

Prin puterea și mărturia acestei scrisori din partea noastră, datu-sa în cetatea noastră Viena Austriei, în 19 ale lunii martie, anul Domnului 1701, al Regatului nostru Roman XLIV, al Ungariei XLVI, al Boemiei XLV".

Teodor V. Păcățian, op. cit., p. 49-50.

Cf. și Andreas Freyberger, Relatare istorică despre unirea bisericei românești cu biserica Romei făcută în anul 1701 despre cele ce au urmat în problema unirii pînă în noiembrie 1702. Versiune românească și studiu introductiv de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, Clusium, 1996, 1550.

Documente X
Viena, 1701, martie 19. A doua diplomă leopoldină prin care se recunosc drepturile românilor de rit grecesc trecut la Biserica Catolică
- rezumat -

1. Împăratul asigură din nou bisericilor și persoanelor bisericești trecute la unire în Transilvania și părțile Ungariei anexate la ea, toate drepturile, privilegiile, prerogativele și scutirile de care s-au bucurat bisericile și persoanele bisericești de ritul latin și pe care le-au câștigat de veacuri de la regii Ungariei și ai Transilvaniei.

2. Preoții sunt scutiți de orice contribuție personală după averile proprii, nu au să plătească vamă de poduri, nici pe la orașe, precum nu plătește nici nobilimea și nu au să dea nici zecime după agrii bisericești.

3. Chiar și țăranii, dacă trec la unire, să fie considerați ca indigeni, ca toți

https://biblioteca-digitala.ro

ceilalţi fii ai patriei, iar nu numai toleraţi, ca până aici; sub pedeapsa de a-şi atrage asupra-şi mânia împărătească, nimeni să nu cuteze a trata pe preoţii uniţi ca pe iobagi, nici a mai pretinde onorariu de la ei, sau a-i întemniţa, a-i jefui şi a-i scoate din parohii şi a-i persecuta.

4. Catechismul eretic să fie cassat şi să se tipărească altul.

5. Din necunoaşterea drepturilor canonice au pătruns în biserică foarte multe erori şi scandaluri cumplite. Din această cauză, pe lângă episcop, se aplică un teolog canonist, din cei mai de frunte, care în calitate de aşa numit „Causarum auditor generalis", să îngrijească să nu se mai întâmple abuzuri şi încălcări de legi bisericeşti.

6. Pentru a abate de la sine orice prepus (învinuire), episcopul să nu întreţină nici o corespondenţă cu principele Valachiei, nici cu vreun patriarh şi nici cu protestanţii, în afaceri naţionale şi religioase, numai în afaceri particulare poate purta corespondenţă, dar scrisoarea să o vadă întâi teologul.

7. Numărul preoţilor să nu mai fie înmulţit. Cei însuraţi de două ori să nu fie hirotoniţi. Episcopul să ia numai câte un florin de la preoţi, pe care să nu-i pedepsească tirania. Fără ştirea teologului să nu afurisească şi să nu despartă căsătorii. În diregătorii să nu mai tolereze oameni de alte confesiuni. Consângerii episcopului să nu-şi aroge drept de jurisdicţie în biserică. Orice cărţi înaintate spre a se tipări să treacă prin cenzura teologului.

8. Să se deschidă şcoli pentru români în Alba Iulia, Haţeg şi Făgăraş.

9. Episcopul să nu pedepsesacă ori să mute, fără cauze evidente sau fără ştirea sinodului, pe protopopi şi preoţi, nici să-i dea în cauze spirituale pe mâinile autorităţilor politice, ci în asemenea cazuri să se lase recurs liber la primatul din Strigoniu.

10. Să reglementeze taxele preoţeşti, stola şi administrarea averilor bisericeşti.

11. Condamnă înşelătoria ce se făcea ca unirea din partea calvinilor, cu cari biserica răsăriteană nu se poate uni, fiindcă calvinii nu au liturghie, nu postosesc, nu-şi fac cruce, nu cred în Sfânta Maria şi nici în sfinţi. Una este unirea în dogme, în credinţă şi alta a cere protecţia altei religii.

12. Se asigură pe seama clerului dreptul electoral pentru câte trei candidaţi la episcopie, dintre care împăratul şi nimeni altul are să confirme pe unul. Tot monarhul are să-l şi doteze, nimeni altul.

13. Episcopul şi teologul să-şi dea toată silinţa să instruiască şi să cultive nu numai persoanele bisericeşti (preoţii), ci şi poporul, îndemnându-l la fapte bune.

14. Împăratul provoacă şi obligă nu numai autorităţile civile, ci şi pe generali şi pe întreg corpul ofiţeresc, ca oricând ar reclama şi s-ar plânge uniţii că li se desconsideră drepturile, totdeauna să le stea într-ajutor şi să-i apere.

15. Împăratul cere tuturor autorităţilor din ţară să publice negreşit această diplomă în adunările comitatelor feudale din ţara întreagă, precum şi în secuime

https://biblioteca-digitala.ro

și în scaunele săsești, iar dacă cineva cere copii legalizate, scrise sau tipărite, să i se dea, având ele valoarea originalului. Cei care se vor opune publicării să fie arestați pentru a fi pedepsiți.

Viena, 19 martie 1701

Leopold m.p.

Samuel Kalonki m.p.

Ioan Fiat.

Teodor V. Păcățeanu, op. cit. p.50-52.

Diploma a fost prezentată imediat în două sinoade ale bisericii românilor și în Dieta țării, ținută în 1703 la Alba Iulia. Cele trei națiuni privilegiate – ungurii, secuii și sașii – au protestat împotriva ei, negând drepturile egale ale preoților români. Mai târziu dispare din arhiva Guvernului și Cancelariei transilvane aulice însăși originalul. Teodor V. Păcățian, Cartea de aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana Ungară, vol. I, Ed. a doua, Sibiu, 1904, p. 50-52. La 20 aprilie 1701 împăratul Leopold dă ordin guvernului să pună în executare decretul imperial referitor la unirea românilor cu Biserica Catolică. Guvernul nu ia în seamă dispozițiile împăratului și îndeamnă pe români se treacă la calvinism, ceea ce se și întâmplă mai ales în cott. Hunedoarei. Ibidem, p. 52.

Documente XI
Viena, 1702 februarie 13. Împăratul Leopold admonestează Guvernul Transilvaniei pentru nerespectarea și neaplicarea celei de a doua diplome a sa (din 19 martie 1701) și a ordinelor din 20 aprilie 1701

Cu toate că vă ordonasem în mod serios încă la 20 aprilie 1701 că, dacă nu vreți să încercați greutatea grațioasei noastre voințe și înălțimea sceptrului autorității noastre regale, să puneți în lucrare după cuviință și să păziți strict ca supuși credincioși și fără vreo împotrivire și retragere punctele cele cuprinse în mandatul nostru din 5 septembrie 1699, despre libertatea și egalitatea celor patru religii recepte, precum și celelate puncte cuprinse întrînsul și să faceți să se păzească de toți, celor ce se cuvine: însă voi, conduși de o cerbicie învederată, disprețuind autoritatea noastră regală, n-ați pus în lucrare până astăzi nici punctele din anul 1699, nici celelalte grațioase rezoluții ale noastre, cele mai pe larg explicate și declarate în mandatul nostru din urmă (Diploma din 19 martie 1701), nici nu ați îngrijit să se pună în lucrare prin aceia cărora se cuvenea; și în modul acesta nu v-ați temut a vă face neascultători și neîngrijitori. Din această cauză ar fi foarte drept a lua drum mai scurt și mai aspru împotriva disprețuitorilor mandatelor noastre. Voind însă a precumpănii vigoarea legii și înălțimea sceptrului autorității regale, cu blândețea grației noastre, vă ordonăm vouă încă

https://biblioteca-digitala.ro

odată ca îndată ce veți primi aceasta să nu mai așteptați alt mandat ulterior, ci fără întîrziere și fără împotrivire să puneți în lucrare în toate modurile, atît numitele puncte, cât și celelalte rezoluții ale noastre, cuprinse și expuse în amintitele grațioase decrete ale noastre precum se cuvine supușilor credincioși, după observarea jurământului vostru de supunere.

Dat în cetatea noastră Viena Austriei la 13 februarie 1702, al regatului nostru roman XLV, al Ungariei XLVII, iar al Boemiei XLVI.

Leopold m.p. *Samuel Kálonky m.p.*
Ioan Fiat m.p.

Teodor Păcățian, op. cit., p. 53

Episcopia Română Unită de la Făgăraş (1717) şi primul ei episcop, Ioan Giurgiu-Patachi (1715-1727)*

În istoria Bisericii Greco-Catolice, după Actul Unirii din 1697-1701, un moment de seamă, hotărâtor în destinele sale, îl constituie mutarea episcopiei de la Alba-Iulia la Făgăraș (1717), alegerea, numirea și instalarea noului episcop Ioan Giurgiu-Patachi (1715-1727) și Bula papală „*Rationi congruit*“ (din 1721) care, recunoaște și întărește Bisericii Române Unite, în 1721, „*propriul Scaun și Păstorul propriu*“[1].

Ioan Giurgiu Patachi (1723-1727)

Pentru analiza lor, trebuie avute în vedere câteva evenimente petrecute în anul 1715, sub domnia împăratului Carol al VI-lea (1711-1740), ce au avut loc din inițiativa sa sau sub protectoratul său, care

---

* Marcel Ştirban, *Semnificațiile a două aniversări și a unei comemorări (1697-1717-1727)* în Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureşan, Presa Universitară Clujeană, 1998, p. 140-152.

1. Ioan Chindriş, *Bula Papală „Rationi congruit“ de la 1721 și întemeierea Episcopiei Făgărașului,* Anuarul Inst. Ist. Cluj, 1994, 33, p. 100-105 (textul bulei în l. latină și română);

https://biblioteca-digitala.ro

aveau să mute din Alba-Iulia reședința episcopilor români uniți din Principatul Transilvaniei. Se vor putea invoca – și se invocă, obiectiv desigur – și alte cauze, dar toate, oricare ar fi ele și oricâte, derivă ori sunt subsumate acestora.

Catedrala „Sf. Nicolae" - Făgăraş

Pe de altă parte, dincolo de atitudinile unor oameni politici din Principat și, deopotrivă, ai puterii ecleziastice catolice de aici, schimbarea intervenită a fost benefică pentru românii uniți, sub toate aspectele. *A fost o treaptă esențială și hotărâtoare în organizarea Bisericii Unite din Transilvania după principii ce aveau să-i asigure independența în acțiunile sale.*

Judecată în perspectivă istorică, înseamnă un câștig evident la care s-a ajuns printr-un sprijin efectiv al împăratului Carol al VI-lea și printr-o înțelegere din partea Vaticanului, prin cei doi papi implicați în această acțiune, Clement al XI-lea (1700-1721) și Inocențiu al XIII-lea (1721-1724).

Noul împărat își are planurile lui. Dorea consolidarea stăpânirii sale în întreg imperiul, iar Principatul Transilvaniei devine pentru el un obiectiv politic și strategic, căruia îi acordă o mare importanță. Este un om al timpurilor sale, deschis spre înnoiri, știe ce vrea, știe ce trebuie să facă, cunoaște și căile pe care e bine să meargă. E informat de starea și vrerea supușilor săi, de atitudinea elitelor politice și clericale. Vrea schimbări, evident, în folosul Bisericii, dar implicit ele vor determina schimbări, în planuri multiple, ale structurilor politice, naționale și ecleziastice din Principat.

Împăratul a înțeles că, într-un stat creștin, factorul politic local (de la nivelul Principatului) – factorul politic în general – poate fi influențat, direct și indirect, de cel al credinței religioase, al elitei naționale și al comunității, în ansamblul ei. Carol era catolic și, în consecință, dorește și urmărește întărirea catolicismului în Principatul Transilvaniei.

Realist, bine informat și bine intenționat, împăratul vrea însă o reînviere a catolicismului din Principat și o întărire a catolicismului în rândurile românilor uniți, printr-un drum al lor paralel și independent, cu puncte de întâlnire la Curtea imperială și Roma papală.

E o dorință firească ce vrea să asigure celor două episcopii, a românilor uniți și a romano-catolicilor maghiari, dezvoltarea lor, fără a avea, între ele,

https://biblioteca-digitala.ro

Inocențiu XIII (1721-1724)

raporturi de subordonare. Nu același lucru l-a urmărit episcopul romano-catolic din Transilvania, Gyşrgy Martonffy. El a dorit şi a luptat din toate puterile lui să transforme episcopatul românilor uniți într-un vicariat supus lui. În intervențiile sale, în această direcție, sunt de găsit cauzele amânărilor legate de numirea episcopului român. Viena și Roma s-au opus însă și i-au dat Bisericii greco-catolice din Principat un statut adecvat. Oamenii implicați, la nivel elitar superior, sunt: împăratul Carol al VI-lea, papa Clement al XI-lea, Inocențiu al XIII-lea și episcopul român unit Ioan Giurgiu-Patachi. Evenimentele se desfăşoară, în anii 1715, 1717, 1721 și 1723, într-o strânsă corelare și chiar interdependență. Numai urmărind lucrurile astfel, în ordinea lor cronologică și tematică, stabilind legăturile dintre ele, înțelegem scopurile și implicațiile acestora[2].

Întâiul eveniment ce se cere amintit este *alegerea lui Ioan Giurgiu ca episcop al românilor uniți.* Actul are loc la 9 ianuarie 1715, după dese confruntări, pe de o parte, în interiorul puterii ecleziastice a românilor uniți din Principat, chemată să aleagă pe noul episcop, iar pe de altă parte, între aceasta și Curtea de la Viena[3].

Scaunul episcopal a rămas vacant în urma morții neașteptate a lui Atanasie Anghel (19 august 1713). La începutul lui noiembrie, protopopii adunați, aleg ca episcop pe teologul iezuit din vremea lui Atanasie, pe călugărul Fr. Szunyog. Acesta, invocând prevederile statutare ale ordinului său, refuză. În locul lui, a fost ales fostul secretar al lui Atanasie, Franz Venceslau, popular în rândul clerului, ce cunoștea bine și limba română. Trei sinoade electorale succesive îl aleg pe primul loc. Nu este, totuși, confirmat de împărat. S-au opus mai ales puterea politică locală, guvernul Principatului, puterea centrală, Curtea de la Viena, dar și o parte a elitei clericale unite românești. Adunarea de la Şona din 12 octombrie 1714 a respins ideea numirii unui arhiereu străin de neam și l-a propus pe Ioan Giurgiu-Patachi. Nu era un punct de vedere exprimat unanim de întreg

2. Ibidem, p. 85-100;
3. Zenovie Pâclişanu, *Alegerea și denumirea episcopului unit Ioan Patachi* (I-II), Cultura Creştină, Blaj, 1916, 6, nr. 2 p. 37-43, nr. 3, p. 68-75;

https://biblioteca-digitala.ro

clerul împuternicit să aleagă pe noul episcop. Au fost și opoziții ale căror cauze reale rămân necunoscute.

Interese locale, limite în gândire, greșeli omenești – unele sau toate la un loc – se constitue în factori ce tergiversează, dar nu pot împiedica o alegere ce nouă, azi, ni se pare firească, chiar singura potrivită, onorantă și benefică pentru Biserica noastră. Preotul Ioan Giurgiu era cel mai instruit om din rândurile națiunii române din Transilvania anilor '20 ai veacului luminilor. Era o calitate ce îl ridica pe primul loc între preoți și îi deschidea drumul spre scaunul episcopal, ca fiind întâiul îndreptățit să-l ocupe. Avea studii secundare și universitare teologice temeinice, urmate la școli iezuite și universități catolice de mare prestigiu, în cadrul cărora s-a distins, ocupând mereu întâiul loc prin știința sa de carte și viața spirituală. Era și întâiul român ce și-a luat doctoratul în teologie (16 august 1710)[4].

Benedict XIII (1724-1730)

S-a născut ortodox, dintr-o familie de nobili români (1682), a fost hirotonit ca preot după ritul latin și a funcționat ca preot misionar român, de același rit latin, la Făgăraș (din 1712). A trecut apoi la ritul uniților orientali și a fost numit ca episcop al românilor de către împărat, la 23 decembrie 1715[5]. Vaticanul a aprobat numirea lui Ioan Giurgiu-Patachi la 3 februarie și respectiv la 15 iunie 1721, prin Bula papală *Rationi congruit*, pregătită de papa Clemente al XI-lea (1700-1721) și aplicată de urmașul său, papa Inocențiu al XIII-lea.

Prin calitatea sa de român și de preot ce a îmbrățișat ritul oriental, Ioan Giurgiu îndeplinea condițiile cerute pentru a putea fi numit episcop al românilor uniți. Demersurile n-au fost, totuși, lipsite de obstacole, iar numirea și, mai ales, recunoașterea acestuia din partea Vaticanului s-a lăsat multă vreme așteptată (din 1715 până la 1721), deși atât la Viena cât și la Roma noul episcop român era bine cunoscut și mult apreciat în cercurile politice de la Curtea imperială, chiar de către Carol, și deopotrivă la

4. Ioan Chindriș, op. cit., p. 97;

5. Zenovie Pâclișanu, *Contribuțiuni la biografia Episcopului Ioan Patachi*, Cultura Creștină, 1936, 16, p. 522-523; Idem. *Contribuțiuni la biografia Episcopului Ioan Patachi, „Cultura Creștină*, 1937, 17, nr. 2-3, p. 129-137; Vezi și toate lucrările de Istoria Bisericii de la alte capitole și bibliografia de la acesta; M. Știrban, *Istoria BRU, B.D.*

https://biblioteca-digitala.ro

Vatican[6].

Întârzierea avea cauze obiective și subiective. Evenimentele anului 1715 petrecute în Principatul Transilvaniei au provocat schimbări și au generat amânări în recunoașterea numirii episcopului Ioan Giurgiu și în definitivarea statutului episcopiei românilor uniți de aici.

Încă din 1713, împăratul Carol intenționa fortificarea orașului Alba-Iulia prin ridicarea unei cetăți puternice. La 4 noiembrie 1715, s-a și pus piatra de temelie noii fortărețe. Cetatea construită aici în anii următori avea să prefacă însă în ruină vechea reședință episcopală, datând din vremea lui Mihai Viteazul (1595). Episcopia românilor uniți a rămas totuși aici încă doi ani. Primise în schimbul reședinței pierdute un teren într-un cartier mărginaș al orașului, Maieri, și 1300 de florini.

Tot în 1715, la 11 decembrie, împăratul reînființează la Alba-Iulia episcopia romano-catolică, așezând-o în vechea ei reședință din care a fost scoasă la mijlocul veacului XVI.

Instalarea episcopului romano-catolic, Gyşrgy Mártonffy, la Alba-Iulia, are loc la 16 februarie 1716, în mod fastuos și printr-un ceremonial la care preoții români uniți au avut un rol important și semnificativ. Reînființarea episcopiei romano-catolice la Alba-Iulia a complicat însă lucrurile. Potrivit Conciliului Lateran IV din 1215, în aceeași localitate nu puteau avea rezidența doi episcopi catolici nesubordonați unul altuia. Plecarea unuia dintre ei devenea astfel inevitabilă. Credincioșii români uniți erau mai mulți (peste un milion) decât ungurii romano-catolici. Rosturi mai bune (biserică și clădiri), precum și putere în sfera politicului, aveau însă romano-catolicii. În consecință, cel ce va trebui să plece este episcopul român. Opțiunea lui Ioan Giurgiu – dacă a fost cumva întrebat – a fost orașul Făgăraș. Explicabilă, obiectiv și subiectiv, ea a fost legată cronologic de anul 1717.

Obiectiv, pentru că prin diploma din 23 decembrie 1715 Carol al VI-lea, odată cu numirea episcopului Ioan Giurgiu, hotărăște să înzestreze noua episcopie cu moșii însemnate: domeniul de la Sâmbăta de Jos de lângă Făgăraș și cel de la Gherla, al cărui venit anual era evaluat la 3000 fl[7]. De Făgăraș era, credem, legat și afectiv. Aici își desfășurase activitatea ca preot înainte de a ajunge episcop. Cercetătorii acestei probleme invocă și alte cauze ale mutării episcopiei românilor uniți la Făgăraș.

Concluzia care se impune este că totul, începând cu alegerile (din

6. Octavian Bârlea, *Die rumänische unierte Kirche zwischen 1713-1727*, Mтnchen, 1966;
7. Ion Georgescu, *Istoria Bisericei creștine universale, cu deosebită privire la istoria bisericei românești unite cu Roma*, 1921, p. 204;

https://biblioteca-digitala.ro

1713-1715) și terminând cu instalarea sa festivă la Făgăraș (17 august 1723), a însemnat un drum lung și anevoios, cu piedici ce au venit mai ales din partea episcopului Mártonffy. Episcopul Ioan Giurgiu-Patachi a fost apărat, în toată această vreme, de Curtea imperială și de papalitate, iar *Rationi congruit* (din 1721) a însemnat Actul de naștere al episcopiei de la Făgăraș.

Se reactualizează astfel un principiu mai vechi al Vaticanului, care, aplicat și Bisericii noastre, interzicea alegerea și numirea unui episcop din afara preoților românilor uniți de rit oriental: este *„necesar să nu fie desemnați ca episcopi în amintita biserică a Făgărașului decât aceia care aparțineau și erau de rit grecesc și numai ei să poată exercita jurisdicțiunea asupra bisericii*"[8].

A fost totodată o delimitare, elegantă dar categorică, de episcopia romano-catolică din Transilvania și o recunoaștere a statutului Bisericii românilor uniți din Principat. *„Luând în seamă cucernicele și stăruitoarele rugăminți ale celui mai drag fiu al nostru întru Hristos, Carol, regele Spaniei și împăratul ales al romanilor... bine povățuit de către cardinalii aceleiași Sfinte Biserici Romane*, (papa Clemente, la 3 februarie 1721) *a despărțit de orice altă oblăduire ierarhică bisericile și persoanele...* (românilor uniți), *i-a scos și i-a slobozit în privința supunerii diecezane o dată pentru totdeauna de sub ierarhia, jurisdicția, puterea, controlul, supunerea și dirijarea episcopului de rit latin al Transilvaniei, în măsura în care acesta obișnuia să-și exercite asemenea prerogative asupra lor*"[9].

Acordarea acestui statut Bisericii românilor uniți era, fără îndoială, un drept firesc, în consens cu concepția ce domnea la Curtea imperială de la Viena și la Vatican, dar și o bătălie câștigată, pe plan intern, cu concursul puterii locale (în parte) și centrale. Stau mărturie desele intervenții pornite din mai multe direcții pentru recunoașterea lui Ioan Giurgiu ca episcop. O susține guvernatorul Transilvaniei la 20 iunie 1714; o realizează de drept împăratul la 23 decembrie 1715; urgentează recunoașterea numirii Cancelaria Aulică a Transilvaniei la 7 martie 1716; repetă intervenția sa față de Roma, la 23 august 1716, împăratul Carol, însoțită de un excelent portret făcut ierarhului român[10].

De partea lui Ioan Giurgiu erau și o seamă de înalți prelați de la Roma, din rândul foștilor săi profesori, printre care cardinalii Giovanni Baptista Tolomei (Ptolomaeus) din Societatea Iezuiților și Giovanni Baptista

8. Ioan Chindriș, op. cit., p., 104;
9. Ibidem, p. 103;
10. Ibidem, p. 87-88;

https://biblioteca-digitala.ro

Salerni (Salernus), iezuit și el. Primul i-a fost rector la Colegiul germano-ungar din Roma și i-a acordat doctoratul. Calitățile lui deosebite, dovedite ca student, nu erau uitate de foștii săi profesori. Tot ei reușesc să convingă consistoriul Congregației De Propaganda Fide de a respecta voința și dorința împăratului Carol[11].

Chiar dacă s-a mai lăsat așteptată (până la 3 februarie 1721), hotărârea consistoriului aduce câștig de cauză românilor uniți și episcopului lor, iar Bula papală *„Rationi congruit“* din 1721 dispune ca *„noua turmă... să-și aibă propriul său Scaun și Păstorul propriu“*[12]. Era – cum spuneam – un drept firesc la care s-ar fi putut ajunge mult mai ușor și mult mai devreme, fără împotrivirile episcopului Gyșrgy Mártonffy.

Instalarea noului episcop a întârziat și ea foarte mult. A avut loc abia la 17 august 1723, în Biserica Sf. Nicolae din Făgăraș, devenită catedrală episcopală. Ca o recunoaștere de fapt a episcopiei românilor uniți de la Alba-Iulia (din 1697 la 1717) și a celei de la Făgăraș, începând cu 1717, *Autoritatea Apostolică* a ridicat confesiunea românilor uniți de rit oriental, în 1721, la *„demnitatea episcopală...“ cu scaun episcopal și capitular propriu.* Bula papală întărește astfel, din punct de vedere al dreptului, ceea ce exista de fapt, episcopatul, și-i dă dreptul să se organizeze potrivit structurilor cunoscute în bisericile catolice de rit oriental. Este o confirmare a unor stări mai vechi (din 1697-1717) și o deschidere spre viitor, întemeiat pe un statut ce i-a asigurat Bisericii noastre *individualitatea* și *posibilitatea* de a-și desfășura activitatea în forma orientală, dar în spirit apusean, potrivit *intereselor sale de cult și naționale.*

În toate acestea își găsește marea semnificație Bula papală *„Rationi congruit“* și tot aici și meritele deosebite ale episcopului Ioan Giurgiu-Patachi. A fost întâiul ierarh al Bisericii noastre pregătit spiritual la Roma, cu un prestigiu câștigat acolo pentru sine și Biserica lui, confirmat și întărit acasă nu numai prin pregătirea și credința sa, ci și prin gândirea și acțiunile lui.

Nu va avea de partea sa timpul, căci peste puțină vreme (1727), la numai 45 de ani, la doar patru ani de la instalarea ca episcop la Făgăraș, moare, cu visuri împlinite, dar și cu multe duse de sufletul său spre Cer și Dumnezeu, pe care îl slujise cu mare credință și desăvârșit devotament.

Biserica Română Unită cunoaște în vremea episcopului Ioan Giurgiu un proces de organizare și de întărire a sa, după un deceniu deloc ușor, cu multe probleme, confruntări și contestări. Intreprinde vizite canonice din

11. Ibidem, p. 97;
12. Ibidem. p. 103;

https://biblioteca-digitala.ro

sudul eparhiei până în nord, în Maramureș. Ține un prim sinod la 1725, la care s-au adus hotărâri menite a reglementa problema preoților hirotoniți în diverse locuri în timpul vacanței episcopale (peste 400), a preoților în general. Vrea să cunoască numărul lor cu exactitate și le cere tuturor să vină pentru a primi binecuvântarea sa. O statistică din 1716 arată existența a 2064 de comune în Transilvania, dintre care cu populație românească 1100, cu populație mixtă 804 și restul cu situația incertă, „*nesigură*", de fapt necunoscută. Aceeași statistică a consemnat 85.857 familii românești și 2.747 preoți români, dintre care 2.260 uniți. Cifrele dovedesc tăria Bisericii noastre, la nivel comunitar și elitar local. [13]

Credința în Dumnezeu, dorința de a-și sluji Biserica și Neamul, pregătirea sa intelectuală, evidente toate, mărturisite și dovedite ca om, preot și arhiereu, l-au ridicat pe episcopul Ioan Giurgiu în fața contemporanilor săi, dar și a posterității. „*Patachi era bun pentru episcopie* – scria Nicolae Iorga în „Sate și preoți din Ardeal" – *fiind aproape ca și catolicii ceilalți și având mai mult decât dânșii numai iubirea pentru poporul său românesc de care nu se despărțise cu totul prin credința sa. Partea mai bogată și mai prețuită dintre români* – continuă Nicolae Iorga – *îl voia...*"[14] căci era „*un om învățat, cu prețioase cunoștințe și prietenii la Roma, un propovăduitor al catolicismului curat sau al Unirii, un tânăr prelat de o viață nepătată*".[15]

Erau toate însușiri ce făceau din episcopul Ioan Giurgiu-Patachi o personalitate *de primă mărime* a românilor transilvăneni, admirat, dar și invidiat și temut. Era un om cu multă știință de carte și cu un caracter de adevărat creștin, dar și dârz, ce știa să lupte și să înfrunte greutățile, să-și atingă scopul, nu al său personal, ci al Bisericii sale și al credincioșilor încredințați lui. „*Bun părinte și apărătoriu al Bisericii și al Neamului Românesc au fost acesta* – ne spune Samuil Micu în cartea sa „Scurtă cunoștință a istoriei Românilor" – *și mult l-au plâns românii, că pismașii l-au otrăvit și, în anul 1727, au murit*".[16]

Românii aveau toate motivele să-l plângă și să-l regrete. Întruchipa puterea venită prin știință și credință, prin iubire de Biserică și Neam. Vrăjmașii lui – și nu numai ai lui – stăpâniți de răutatea ce n-a fost fruct rar niciodată, s-au bucurat poate și au lăsat, după ei, urme pe care, uneori, au

13. Ion Georgescu, op. cit., p., 206;

14. Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal,* București, 1902, p. 206-207;

15. Ibidem, p. 313;

16. Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a Istoriei Românilor,* Introducere și îngrijirea ediției de Cornel Câmpeanu, București, Ed. Științifică, 1963, p., 414.

https://biblioteca-digitala.ro

fost brodate, atunci sau mai târziu, ciudate portrete ale episcopului Ioan Giurgiu-Patachi, adunând la un loc tot ceea ce s-a crezut că poate discredita un om al Bisericii și un ideal. O mare eroare din partea celor ce n-au luat în calcul semnificația unei realități înscrisă în Istoria Bisericii Române Unite prin eforturile și perseverența lui Ioan Giurgiu Patachi. Biserica Greco-Catolică are, din vremea sa și prin el, *„propriul scaun“* și *„păstorul propriu“*.

Era un câștig covârșitor prin consecințele sale, nu pentru sine ca om și nu numai pentru Biserica Unită ca instituție ce marchează o nouă etapă în Istoria Bisericii Unite, deschisă de și prin episcopul Ioan Giurgiu-Patachi, dar în același timp se pun și se reglementează bazele raporturilor dintre Biserică, Stat și papalitate, toate dincolo de gâlceava oamenilor mărunți sau a altora interesați în a opri un proces firesc și benefic pentru națiunea română.

Anii 1713-1721-1723 au fost, fără îndoială, timpuri de încercare pentru Biserica noastră, nu singurele și nici cele mai grele. Vacanța episcopală nu era, desigur, prielnică unei vieți pastorale așteptate și, din păcate, prin moartea timpurie a episcopului Ioan Giurgiu ea se va prelungi din nou până la alegerea, numirea și instalarea noului episcop, în persoana lui *Inochentie Micu-Clain*. Greutățile vor reveni iarăși, vor veni mereu și vor trece, de fiecare dată. Biserica românilor uniți a fost și a rămas de neînvins datorită spiritualității sale și mesajului creștin și național ce l-a avut mereu.

Consacrat preoției timp de 17 ani, jură credință Bisericii latine și apoi celei Unite de rit oriental, dar este gata în același timp – și face această mărturisire chiar înainte de a deveni episcop – *„să-și verse și sângele pentru mântuirea scumpei sale națiuni române“*[17].

Voința și puterea de a apăra Biserica și Neamul, dovedite acasă, la Viena și Roma, mărturisite în scris arhiepiscopului din Strigoniu, fac din episcopul Ioan Giurgiu-Patachi un vrednic înaintaș al celui ce îi va lua locul – *Inochentie Micu-Clain*, care va duce mai departe gândul și fapta sa, dând acestora noi sensuri și noi dimensiuni.

17. *„Pro salute Charae meae nationis Valachicae sangvinem suboremque din noctuque fundare"* la George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urmă.* Vol. I Sibiu, 1889, p. 323; la Zenovie Pâclișanu, *Contribuțiuni la biografia episcopului Ioan Patachi,* în Cultura Creștină, 1937, 17, nr. 2-3, p. 129; Marcel Știrban, *Semnificațiile a două aniversări și a unei comemorări (1697-1717-1727),* în Studii istorice. Omagiul profesorului Camil Mureșan, 1998, p. 152.

https://biblioteca-digitala.ro

Bula papală „Rationi Congruit" de la 1721

Inocențiu, episcop, slujitorul slujitorilor lui Dumnezeu. Spre veșnică pomenire a acestui lucru. Se potrivește cu chibzuința și se cuvine cinstei ca cele ce au luat ființă datorită previziunii vigilente și bunăvoinței Pontifului roman să-și aibă înrâurirea cuvenită, chiar dacă, survenind moartea acestuia, ele n-au fost cuprinse în cărți apostolice întăritoare. În timpul apropiat înaintașul nostru în scaun, Papa Clement XI de fericită aducere aminte, căruia Părintele Ceresc îi încredințase păstorirea oilor Sale pe pământ, pătruns de grija împovărătoare a unei atari datorii, și-a purtat cu stăruință privirea în jur și, acolo unde băga de seamă că turma se înmulțește, din milostivirea cerească, pe zi ce trece, se îngrijea să-i rânduisacă păstori noi după trebuință, pentru ca turma astfel sporită să poată fi îndreptată spre pășunile fericirii veșnice. Cu și mai mare bucurie se îndeletnicea întru aceasta atunci când i-o cerea cucernicia de lăudat a domnitorilor creștini, care îi dădeau ajutor în păzirea și sporirea turmei, și se veselea întru Domnul, care, pentru împlinirea providenței sale, revărsa strălucirea faptelor înalte asupra bogatei lor dărnicii regale. De aceea aflând că grecii, rutenii, valahii și alții care fuseseră înainte pământeni de ritul grecesc de pe întreg cuprinsul provinciei Transilvaniei, din mila binecuvântătoare a Domnului au alergat cu miile la sânul Sfintei Biserici Catolice, precum și despre acea promițătoare speranță că încă pe cât se poate de mulți dintre greci, ruteni, valahi și sârbi, ca și alții dintre cei pomeniți mai sus, imboldiți de același har divin, sunt pe cale de a se reîntoarce la același sân, s-a năzuit ca o asemenea turmă nouă a Domnului să-și aibă propriul său scaun și păstorul propriu, care să adune oile răzlețite în staulul Domnului și, drept îndreptându-le pe calea cea dreaptă, să le mâne la pășunea cea cerească. Iar atunci când s-au ivit și alte pricini în Congregația consistorială a cardinalilor Sfintei Biserici Romane, fraților noștri venerabili – până deunăzi și ai săi –, printre care ne număram și noi pe vremea aceea, luând în seamă cucernicele și stăruitoarele rugăminți ale celui mai drag fiu al nostru întru Hristos, Carol, regele Spaniei și împăratul ales al romanilor, anume la data de 3 februarie al celui de al douăzecișiunulea an al pontificatului său, bine povățuit de către cardinalii aceleiași Sfinte Biserici Romane, a despărțit de orice altă oblăduire ierarhică bisericile și persoanele, atât mirene cât și de cin, ale sus amintitului rit grecesc și le-a separat pe acestea, fie că sălășluiesc în târgul Făgărașului din amintita provincie, fie în alte locuri, cetăți, sate, teritorii, districte, în diverse părți anexate sau supuse ori în târgurile amintitei provincii, și totodată pe toți aceștia, atât clerul cât și norodul de ritul

https://biblioteca-digitala.ro

amintit, i-a scos și i-a slobozit în privința supunerii diecezane odată pentru totdeauna de sub ierarhia, jurisdicția, puterea, controlul, supunerea și dirijarea episcopului de rit latin al Transilvaniei, în măsura în care acesta obișnuia să-și exercite asemenea prerogative asupra lor. Totodată pomenitul târg al Făgărașului l-a ridicat la rangul de cetate iar pe locuitorii lui i-a distins cu numele, titlul și dreptul de cetățean, același târg dimpreună cu biserica ce poartă hramul Sfântului Nicolae, aflătoare într-însul, declarându-le drept reședință a unui episcopat de rit grecesc, numit al Făgărașului de sub patronatul aceluiași Sfânt Nicolae, care episcop să fie în frunte și să înalțe acea biserică în catedrală a ritului grecesc respectiv, iar jurisdicția, autoritatea, și puterea episcopală să și le poată îndeplini în mod liber și legiuit, ba chiar să fie obligat să și le îndeplinească față de toți împreună și fiecare în parte dintre sus amintiții greci, ruteni, valahi și sârbi ce se află acum și întotdeauna în întreagă acea provincie, și să se bucure de toate împreună și de fiecare în parte dintre drepturile care se țin de jurisdicția sa, acelea ce se cuprind în investitura și demnitatea episcopală, adică tot ceea ce și alți episcopi de rit grecesc au libertatea și datoria să îndeplinească în bisericile, cetățile și diecezele lor. Prin autoritatea sa apostolică a ridicat astfel și această confesiune la demnitatea episcopală de același rit grecesc, cu scaun episcopal și capitular, cu altare și alte semne distinctive de catedrală târgul, Făgărașului, ridicat la rangul de cetate prin aceeași voință și autoritate apostolică l-a desemnat și l-a dat drept reședință pomenitei biserici nou întemeiate, celelalte târguri, castre, sate și teritoriile anexate sau supuse Făgărașului le-a desemnat și le-a dat drept dieceză, bisericile din același rit grecesc drept cler, iar persoanele ecleziastice și mirene de ritul grecesc din acest oraș și din această dieceză, pe toți împreună și pe fiecare în parte dintre grecii, rutenii, valahii și sârbii care viețuiesc în întreaga provincie amintită și în părțile alipite ei i-a rânduit și desemnat drept enoriași ai episcopului de acest rit grecesc și i-a supus obișnuitei lui juristidcțiuni. Iar pentru masa episcopală făgărășană și pentru înzestrarea ei a rânduit și a destinat 3804 florini monedă împărțită în câte 15 cruceri, care fac în jur de 1550 de scuzi romani, din veniturile anuale fiscale ale satului Beșimbac precum și ale domeniului Gherla, care au fost dăruite de către pomenitul Carol, regele Spaniei și împăratul ales al romanilor. Pe lângă aceasta, a păstrat și a dat lui Carol, regele Spaniei și împăratul ales al romanilor, totodată și principe ale Transilvaniei, precum și moștenitorilor și urmașilor acestuia în principat, dreptul patronatului și al înfățișării, ce datează încă de la prima ridicare de episcop, cerându-i-se ca la sorocul legiuit să înfățișeze numitului Clement, predecesorul nostru și Pontifice roman în funcțiune pe

https://biblioteca-digitala.ro

atunci, o persoană potrivită pentru a o numi de episcop de ritul grecesc al diecezei Făgărașului și de păstor spre împlinirea unei atari slujbe, și altcinevă să nu fie ridicat în acea slujbă. Dreptul patronatului și al înfățișării, acordat astfel lui Carol, regele Spaniei și împăratul ales al romanilor, ca și urmașilor amintiți, ca principi ai Transilvaniei, rezultând din chiar întemeierea și înzestrarea episcopiei, nu poate fi contrazis pe nici un motiv, nici de către Sfântul Scaun, chiar pe cale consistorială, decât în cazul când sus amintitul Carol, regele Spaniei și împăratul ales al romanilor, respectiv urmașii săi în pomenitul principat al Transilvaniei, și-ar da în mod explicit consimțământul la acest lucru, iar dacă acest drept ar fi derogat într-un mod oarecare, această derogare, dimpreună cu urmările ei, să nu aibă nici o putere, eficiență și greutate. Numai astfel și nu în alt mod va fi judecat la nevoie și cântărit acest lucru de către toate forurile episcopale sau judecătorii delegați, inclusiv de către anchetatorii tribunalului Palatului Apostolic și de către cardinalii Sfintei Biserici Romane, de către legații papali și locțiitorii acestora, de către alți numiți ai Sfântului Scaun, sau de către aceia care procedează în virtutea altor împuterniciri, retrăgându-li-se tuturor și fieștecăruia în parte orice altă putință, de a judeca și cântări. A decretat de aceea ca orice s-ar hotărî potrivnic de către vreo autoritate oarecare, într-adins sau din neștiință, în această privință, acea hotărâre să rămână fără putere și lipsită de vigoare, decizie care se potrivește cu hotărârile adoptate la ultimul conciliu de la Lateran, care opresc dezmembrarea bisericilor, cu dispozițiunile mai vechi ale aceluiași Clemente, predecesorul nostru și ale Cancelariei Apostolice care grăiesc despre interdicția de a vătăma un drept dobândit și recomandă o unire a părților într-un tot întreg, referindu-se și la promulgările ce anulează, ca și cu alte constituții și dispozițiuni apostolice, chiar și atunci când despre acestea, în totalitatea lor și în parte, ca și despre puterea lor specială, s-ar fi făcut anume mențiune, vădită și individuală, sau orice altă referire, însă nu la clauzele generale pe care le cuprind, căci răposatul Clemente, predecesorul nostru, în cazul când ar fi putut să-și emită diploma în cauză, ar fi păstrat vigoarea lor, considerându-le ca declarate și valabile, de vreme ce a derogat cu acea ocazie, în mod special și vădit, toate ce le erau contrare, de orice fel erau. Căci același predecesor al nostru, Clemente, a voit ca să se cumpere îndată și fără întârziere casa episcopală cu aproximativ 4000 de florini, sumă care la acea dată era de pe acum existentă și destinată. De asemenea, s-a cerut ca în aceeași biserică a Făgărașului să se consacre călugări și preoți după canoanele ritului grecesc, în cazul când aceștia ar fi de lipsă, care să țină locul canonicilor și capitulului. Pe deasupra, se vede ca necesar să nu fie

https://biblioteca-digitala.ro

desemnați ca episcopi în amintita biserică a Făgărașului decât aceia care aparțineau și erau de rit grecesc și numai ei să poată exercita jurisdicțiunea asupra bisericii. În acest sens a declarat de repetate ori că trebuie să se respecte toate decretele Congregației De Propaganda Fide cu privire la grecii care conviețuiesc cu latinii, fără ca prin acest lucru, dacă ar fi apucat să-și redacteze diploma respectivă, să aducă prejudicii fratelui nostru – pe atunci al său – Gheorghe Mártonffy, episcopul latin din Transilvania, ca și urmașilor acestuia, după cum de fapt prevede și decretul pe care frații prepuși Congregației pentru treburile consistoriale le-au emis în acest sens.

Pentru înlăturarea oricărei îndoieli în ceea ce privește despărțirea, separarea, scoaterea, eliberarea, ridicarea, cedarea, hotărârea, voința, derogarea, declararea, intenția și celelalte, anticipate de către repausatul Clemente, predecesorul nostru, care – survenind moartea lui – n-au apucat să fie cuprinse într-un act al lui însuși, al predecesorului nostru Clemente, voim, și, prin puterea noastră apostolică hotărâm ca despărțirea, separarea, scoaterea, eliberarea, ridicarea, instituirea, rânduirea, crearea, împroprietărirea, subordonarea, păstrarea, cedarea, hotărârea, voința, derogarea, declararea, intenția și celelate anticipate, începând cu amintita dată de 3 februarie să-și aibă cuvenitul lor efect, tocmai precum ar avea dacă ar fi cuprinse într-un document datat din acea zi de către predecesorul nostru Clemente, în felul cum le-am expus mai sus și le cuprinde în diploma de față privitoare la confirmarea deplină a despărțirii, separării, scoaterii, eliberării, ridicării, instituirii, îngrădirii, rânduirii, creării, împroprietăririi, subordonării, păstrării, cedării, hotărârii, voinței, derogării, declarării, intenției și celorlalte anticipate, și să nu se aștepte sau pretindă întărirea vreunei alte confirmări. Nimănui nu-i este îngăduit, prin urmare, să treacă peste această filă a decretului nostru sau să-l contrazică cu temerară cutezanță. În cazul că s-ar încumeta cineva să-l atace, să ia seama că își cheamă asupră-și mânia Atotputernicului Dumnezeu și a Sfinților săi apostoli Petru și Pavel. Dat în Roma, la mormântul Sfântului Petru, în anul încarnării Domnului 1721, ziua 15-a a lunii iunie, în primul an al pontificatului nostru.

Locul + sigiliului *G. Placentinus*

Ioan Chindriș, Bula Papală, „Rationi Congruit“ de la 1721 și întemeierea Episcopiei Făgărașului, în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj. 1994, 23, p. 103-105.

https://biblioteca-digitala.ro

Episcopul Inochentie Micu-Clain (1728-1732-1751)

Inochentie Micu Clain a însemnat și înseamnă, în panteonul Bisericii Unite, Greco-Catolice, și al spiritualității românești, în general, un om înzestrat de Dumnezeu cu virtuți deosebite, așezat, prin gândire și fapte, în fruntea tuturor. El este *prefața istoriei noastre moderne; este începutul ei* – cum spun toți marii noștri istorici. Nu este numai un mare ierarh, ci și un desăvârșit om politic. Un om născut în vremuri grele pentru neamul românesc din Principatul Transilvaniei, ce-și înțelege deplin misiunea: ridicarea națiunii române, prin Biserică și Școală, la rangul ce i se cuvine; recunoașterea tuturor drepturilor pe seama românilor, drepturi ce decurg din calitatea lor de stăpâni ai pământului transilvan, ca cei dintâi și singurii de drept, ce formează și cel mai numeros neam din Valahia de dincoace de Munți.

Inochentie Micu (1728-1751)

Episcopul Inochentie Micu străbate un drum cu multe particularități ce vor avea consecințele lor, unele pozitive, altele negative. Poartă titlul de episcop al românilor uniți timp de 23 de ani, de la data alegerii sale, 1728, până la data demisiei (1751). Slujește efectiv în această calitate, în țară, 12 ani (de la instalarea sa în 1732, până la plecarea în exil, la Roma, 1744). Continuă să fie socotit episcop activ și la Roma, încă 6 ani (1745-1751).

Inochentie Micu s-a născut în ultimul deceniu al veacului al XVII-lea la Sadu, un sat de munte de pe Pământul Crăiesc. Era fiu de țăran, de țăran liber, cu stare bună[1]. O libertate îngrădită, brăzdată de nesfârșite confruntări cu sașii așezați în Scaunul Sibiului; o stare bună menținută cu greu, căci drepturile românilor erau mereu și pretutindeni încălcate, amenințați cu iobăgia. Dârzenia o moștenise și o învățase mai întâi acasă. Școala o începe la o vârstă mai mare, în sat, apoi o continuă la Sibiu și Cluj, la iezuiți, o școală severă, dar temeinică, precum toate școlile lor.

Purta numele de Micu – Ioan Micu –, nu tocmai potrivit pentru viitorul

1. Francisc Pall, *Formația școlară a lui Inochentie Micu-Klain,* Apulum, 1981, 19, p. 229-239;

https://biblioteca-digitala.ro

episcop, căci prin înfăţişarea sa fizică şi deopotrivă prin trăsăturile sale de caracter era de neînduplecat, de nimeni şi prin nimic, în lupta ce o va purta în interesul Bisericii şi al naţiunii sale.

Clemente XII (1730-1740)

Amintim şi perioada de formare în străinătate ca student la Târnavia şi Trecin (1726-1729), consacrarea ca preot la Pócs (1729) şi stagiul de călugăr bazilitan la Muncaci (1730)[2]. Se mai cer subliniate câteva date care îl pun în legătură cu puterea laică: numirea ca episcop de către împărat (1729), numirea în calitate de consilier al împăratului şi primirea rangului nobiliar de baron (tot în 1729), primirea unui loc în Dieta Transilvaniei (1732), petrecerea unui timp îndelungat la Viena, după consacrare (1730-1732) şi după instalare (în anii 1734-1735), şi exilul de la Roma mai mult de două decenii (1745-1768)[3].

În analiza activităţii episcopului Inochentie Micu, trebuie să ţinem seama, pe de o parte, de toţi factorii şi trăsăturile vieţii politice din epocă, care au influenţat covârşitor destinul său, iar, pe de altă parte, să măsurăm bine calităţile sale moral-spirituale deosebite şi, evident, să ţinem seama de evoluţia sa în timp.

Inochentie Micu-Clain este, întâi de toate, un episcop foarte tânăr, ales la vârsta de numai 28 de ani (dacă acceptăm ca an de naştere 1700). Nu-şi terminase încă studiile teologice şi nici nu fusese încă hirotonit ca preot şi călugăr. Acestea dovedesc, fără îndoială, însuşirile sale deosebite, în care trebuie să căutăm motivaţia alegerii lui ca episcop. El are, încă din anii tinereţii, maturitatea şi înţelepciunea oamenilor bătrâni demonstrând de la început şi până la sfârşitul vieţii, o impresionantă putere de luptă.

Virtuţile străbune, moştenite şi cultivate la şcoli severe, fac din el un om ieşit din rând pentru a se aşeza în fruntea mulţimii. Cunoaşte viaţa poporului său, îi ştie istoria trecută, toată istoria trecută, şi ştie mai ales ce trebuie să facă pentru prezentul de atunci şi pentru viitorul naţiunii române.

2. Ibidem

3. Idem. Inochentie Micu-Klain. Exilul la Roma 1745-1768. Vol. I-II (partea I şi II) Cluj, 1997; Vezi şi toate lucrările din Istoria Bisericii de la alte capitole, bibliografia capitolului şi Augustin Bunea, *Istoria scurtă a bisericei române unite cu Roma,* în Şematismul

https://biblioteca-digitala.ro

Își cunoaște și adversarii de acasă, străini de neamul său, puternici și necruțători. Exilul de la Roma și anii puțini ai păstoriei efective (1732-1744) sunt prețul plătit curajului de a-i înfrunta și furtunilor dezlănțuite de el în Dieta de la Sibiu, prin toate cererile sale. E o sancțiune pregătită de nobilimea maghiară din Transilvania, ratificată și perpetuată de puterea imperială de la Viena.

În general, putem împărți activitatea sa în câteva etape distincte: 1726-1732: pregătirea și activitatea în Imperiu (Târnavia, Trecin, Pócs, Muncaci și Viena); 1732-1744: lupta sa ca episcop acasă, în Transilvania; 1745-1768: anii petrecuți la Roma.

Inochentie Micu dispune, spre deosebire de înaintașii săi, de un interval de timp mai lung pentru desfășurarea activității sale; are și tinerețea de partea sa, precum și toate calitățile de care am vorbit, în condiții istorice mult deosebite. Lupta sa îmbracă alte forme și se desfășoară în alte coordonate, decât până atunci, de aceea s-a spus și se spune că el este *începutul*[4].

Activitatea și-o desfășoară sub domnia a doi împărați: Carol al VI-lea, până în 1740, și Maria Tereza (1740-1780). Se distinge prin calități deosebite și se impune printr-o activitate deosebită și ea. Este un înalt ierarh al unei Biserici naționale și om politic, în același timp, ce vorbește și luptă în numele tuturor românilor din Principat; este – ne spune Iorga – „*șeful unei întregi națiuni*".[5] La fel îl socotește și A.D. Xenopol: «*În numeroasele sale proteste, episcopul vorbește de națiunea valahă, uitând chiar, uneori, a o mai însoți de determinativul – „de rit greco-catolic", căci calda și vasta lui gândire îmbrățișase întreg poporul românesc, pe care prin unire vroia să-l scoată din rândul robilor către vrednicia omenească*».

Benedict XIV (1740-1758)

4. P. P. Panaitescu, *Ctitorul Blajului. Episcopul Inochentie Micu-Klain,* Gând Românesc, 1936, 4, p. 409-416, D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum,* 1967, *Francisc Pall, Inochentie Micu-Klain, deschizător al luptei de emancipare națională a românilor din Transilvania, Câteva îndreptări și întregiri,* Apulum, 1982, 20, p., 193-205;
5. Nicolae Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria. Până la mișcarea lui Horea (1784),* București, 1915, vol. I, Cf. p. 380-394;

https://biblioteca-digitala.ro

Episcopul Inochentie Micu face acest lucru prin intermediul memoriilor, al corespondenței, prin grai viu în Dieta Principatului și în contact direct cu lumea politică a imperiului. Scopul luptei sale politice era ridicarea națiunii române, cu toate stările ei sociale, în rândul națiunilor recunoscute în Principat și recunoașterea Bisericii sale ca *receptă*. Totul a fost subordonat acestui ideal. Acțiunile sale se întemeiază pe datele istoriei și au ca suport promisiunile celei de-a doua diplome imperiale sau ale altor acte imperiale ce au recunoscut drepturi românilor, prin trecerea lor la religia catolică, egale cu ale națiunilor maghiară, secuiască și săsească.

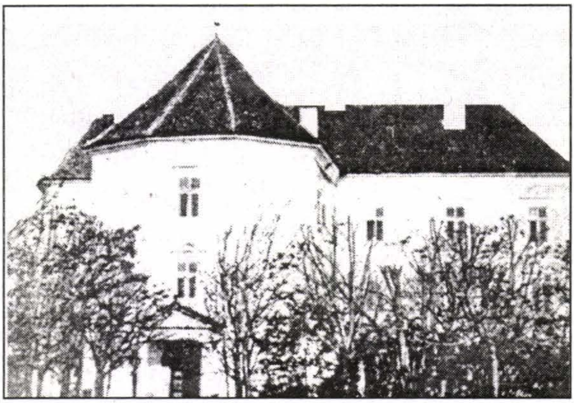

Reşedinţa Episcopiei - Mitropoliei de la Blaj

Invocând istoria, el se oprește asupra elementelor de bază ce definesc și legitimează drepturi: vechimea și continuitatea noastră, superioritatea numerică a românilor, calitățile lor socio-economice și spiritual-morale. „*Noi* – spune Inochentie Micu – *am fost moșteni în acest pământ al crailor încă din vremea lui Traian... Și avem aici până astăzi moșii întregi și sate întregi și am fost împovărați cu sarcini de tot felul și cu mizerii milenare, ca de la cei mai puternici decât noi. Națiunea noastră nu este inferioară nici uneia din Ardeal, fie prin virtute, fie prin știință, fie prin priceperea în afaceri. Poporul românesc pe plaiurile acestea ardelene, nu numai că este cu mult mai vechi, dar este și cu mult mai mare ca număr*“[6].

Apără drepturi locale, precum cele de la Sibiu, invocând starea generală a românilor: „*Nu știu pe ce temeiuri zice magistratul din Sibiu, că eu nu pot avea pe pământul săsesc și cu atât mai puțin în acea cetate drept* de *acuisițiune sau de donațiune, sau sub oricare alt titlu drept de proprietate la imobile. Căci noi de pe timpul lui Traian, încă înainte de ce ar fi intrat națiunea săsească în Transilvania, am fost moșteni în acel pământ regesc și până în ziua de azi ținem în posesiunea noastră moșii întregi din partea celor puternici. Prin urmare și noi suntem adevărații moșteni în țara săsească sau fundus regius, fiindcă prin Diploma Leopoldină am fost încorporați și adoptați ca fiii adevărați ai patriei pretutindenea în Transilvania,*

6. Ibidem;

https://biblioteca-digitala.ro

întocmai ca și alții".[7]

Episcopul Inochentie, făcând apel la istorie, a cerut anularea tuturor legilor care prejudiciau drepturile clerului și poporului român și mai ales a celor din colecțiile de legi numite „*Approbatae et compilatae*", reconfirmarea Diplomei a doua Leopoldină și extinderea drepturilor înscrise în al treilea punct al acesteia asupra întregului popor, liber sau dependent. A urmărit ca națiunea română să fie considerată egală cu celelate și să fie reprezentată în viața politică pe toată scara ierarhică, în guvern, în dietă, în instanțele de judecată, în comitate, districte, scaune și comune, adică în toate locurile în care se hotăra soarta românilor. „*El, luând în serios cuvintele împărătesei, nu s-a odihnit, până în exil, ca să le și înfăptuiască. Vedea că Diploma Leopoldină a doua este executată în punctele îngreunătoare pentru Biserica și națiunea sa, și de aceea cerea să se execute și în punctele ei favorabile.*"[8]

Catedrala de la Blaj

Inochentie Micu spune, cum nimeni nu a mai făcut-o până la el, „*să nu se hotărască nimic de noi, fără de noi și în absența noastră*", iar „*cei ce poartă sarcina trebuie să-i simtă și folosul*". Aceasta este noua ideologie pe care o propune episcopul de la Blaj lumii vechi pentru a fi așezată la reconstrucția și modernizarea societății. Era un lucru socotit, chiar în epocă, extraordinar. Legitimă și curajoasă, purtătoare de progres național și cultural în spirit egalitar pentru toți locuitorii Principatului, filozofia sa cunoaște aspre și vehemente împotriviri din partea elitei laice și clericale a națiunilor privilegiate și a religiilor recepte[9]. Noua sa concepție este respinsă de această elită, iar autorul ei mereu obstrucționat și amenințat. În anul 1744, este chemat la Viena pentru a fi judecat. Așa începe lungul exil al marelui ierarh și al marelui om politic

7. Augustin Bunea, *Din Istoria Românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klain* (1728-1751) Blaj, 1900, p. 123;
8. Ibidem, p. 27;
9. Vezi D. Prodan, *Deschizătorul luptei politice naționale a românilor din Transilvania: Inochentie Micu*, în *Supplex Libellus Valachorum*, p. 137-167;

https://biblioteca-digitala.ro

român, Inochentie Micu, și ține până în ceasul morții[10].

Ideile sale au rămas însă printre oamenii pe care i-a lăsat acasă. Au fost preluate de ei și duse mai departe. Toată istoria luptei naționale românești este brăzdată, inspirată și motivată prin ele. Dar episcopul Inochentie n-a fost numai începutul, temelia, ci și liantul ce a unit toate generațiile prin gândirea și faptele sale. El nu este numai omul politic comparat de Iorga cu vitejii voievozi și domnitori români și munteni, ci fondatorul unei Biserici luptătoare și al unor școli puse numai în slujba împlinirii idealurilor naționale.

Episcopul Inochentie a avut și un bogat program de reorganizare a Bisericii. Încă în vremea când era la Făgăraș, introduce sistemul consistoriilor formate din protopopi, cu activitate desfășurată între două sinoade, și împarte eparhia Făgărașului în două vicariate, unul la Jucu (Cluj) și altul la Biia (comitatul Alba).

În timpul episcopatului său, încep să se strângă și fondurile necesare pentru repararea castelului mitropolitan, pentru construcția catedralei, a mânăstirii și a viitoarelor școli. În perioada 1741-1747, s-a început și terminat o parte din clădirile școlii și a mânăstirii, în care s-au așezat primii călugări veniți de la Roma: Grigore Maior, Silvestru Caliani și Gherontie Cotora. Ei fuseseră trimiși la Roma de episcopul Inochentie, iar în 1754, la deschiderea școlilor din Blaj, se numărau printre primii profesori de aici.*

Toate dovedesc o concepție înaintată, și în ce privește organizarea și rosturile Bisericii și Școlii în viața societății. În vremea sa și prin el, se pun

10. Gh. Bogdan Duică, *Procesul episcopului Ioan Inochentie Klain*, Caransebeș, 1896; Francisc Pall, *Noi acțiuni ale lui Inochentie Micu Klain pentru revenirea în patrie din exil în 1746*, Apulum, 1985, 22, p. 145-159; Idem, *Inochentie Micu Klain. Exilat la Roma, 1745-1768*, vol. I-II (partea I și II), 1997;

* În Biserica Răsăriteană cel care a organizat viața comunitară a călugărilor a fost Sfântul Vasile cel Mare (329 sau 330-379). După numele lui călugării răsăriteni poartă numele de bazilieni. Pe teritoriul României viața călugărească apare din primele secole ale creștinismului, în Dobrogea și împrejurimi.

In cadrul Bisericii Române Unite călugării bazilieni sunt prezenți din timpul episcopului Inochentie. Sinodul din 26 ianuarie 1738 hotărăște construirea unei mănăstiri la Blaj în care să trăiască numai călugări bazilieni. Cu un un mai înainte (în 1737) au fost trimiși la noviciatul din Muncaci: Atanasie Rednic, Grigore Maior și Silvestru Caliani. După noviciat ei își continuă studiile pentru a se reîntoarce la Blaj, în mănăstirea terminată în 1747. Numărul lor va crește și descrește cu timpul. Călugării vor fi distinși profesori la școlile blăjene sau vor urca treptele superioare din ierarhia Bisericii Române Unite.

În veacul al XX-lea se deschid noi comunități baziliene. În 1925 trei călugări preoți pun bazele celei de la Bixad în cadrul mănăstirii de aici. În 1930 călugării bazilieni primesc, din partea episcopului Alexandru Rusu, mănăstirea și parohia din Moisei. În

https://biblioteca-digitala.ro

la Blaj temeliile a două instituţii mereu legate între ele prin oamenii ce le slujesc şi prin scopurile ce le urmăresc. Biserica şi Şcoala trebuiau să formeze, în concepţia episcopului Inochentie, elite la nivel local şi superior, spre a se aşeza în fruntea satelor şi a naţiunii; o concepţie ce se înscrie deplin în epoca luminilor, şi cunoaşte o aplicare, atunci şi mai târziu, vreme

1932 călugării de la Bixad deschid o tipografie ce va avea o intensă activitate editorială. În 1936 episcopul Iuliu Hossu predă bazilienilor spre administrare perpetuă mănăstirea Nicula iar un an mai târziu (1937), ca o recunoaştere a continuităţii vechilor bazilieni de la Blaj, Provincia baziliană a primit în administrare Orfelinatul de la Obreja cu mănăstirea de aici. În 1938 noviciatul a fost mutat de la Bixad la Obreja. În 1940, în urma Dictatului de la Viena, Provincia baziliană s-a găsit pe teritoriul a două state, România şi Ungaria. Mănăstirile din nord (Bixad, Moisei şi Nicula) formează un grup în cadrul Provinciei ungare iar grupul din sudul Transilvaniei, Obreja şi Prislop, la care se adaugă casa de la Turda, se constituie în Viceprovincie cu superior prorpiu. În 1941, cu ajutorul Vaticanului, se cumpără o casă la Constanţa, tot pentru călugării bazilieni şi se încearcă deschiderea unei case la Bucureşti, într-un imobil donat de o credincioasă. În 1948 toate mănăstirile şi averile Ordinului Bazilian Român au fost confiscate de către Statul Român, iar călugării arestaţi şi condamnaţi la ani grei de închisoare. Ieromonah Ioan Furtună, OSBN, *Relaţiile Ordinului „Sfântul Vasile cel Mare" din România cu Roma şi cu eparhiile din România.* Referat de doctorat. Organizarea internă a Ordinului Sfântului Vasile cel Mare „Ordinul Sfântului Vasile cel Mare sau bazilian este un ordin călugăresc catolic de tradiţie bizantină, sau – cu un termen mai general – răsăriteană. Este condus de către un superior general (superiorul general se mai numeşte şi protoarhimandrit, acest din urmă nume fiind mai potrivit cu tradiţia bizantină) ajutat de patru Consilieri, un Secretar general şi de un Econom general. Structura de conducere a Ordinului Bazilian din întreaga lume se numeşte Curia generală. Sediul Curiei generale este la Roma, edificiul în care acest organism îşi desfăşoară activitatea se numeşte de asemenea Curia generală. Este de notat că edificiul Curiei generale de la Roma a fost prevăzut cu încăperi în aşa fel încât să poată găzdui şi circa 30 de studenţi ai ordinului care studiază la Roma.

Superiorul General se supune dispoziţiilor Papei de la Roma care în actul de conducere al Bisericii Catolice se ajută de Congregaţii (echivalentul ministerelor în sistemele politice profane). Congregaţia ce se ocupă de relaţiile Ordinului Bazilian cu Sfântul Scaun este Congregaţia pentru Bisericile orientale. Această Congregaţie este condusă de un Secretar sau Prefect. Superiorul General are în subordinea sa Superiorii Provinciali (adică superiorul unei provincii) sau Superiorii Viceprovinciilor. Superiorul Provinciei se mai numeşte şi Protoegumen. Acesta are în subordinea sa superiorii mănăstirilor care se mai numesc şi Egumeni. Provincia corespunde unui teritoriu (de obicei coincide cu cel al unei naţiuni) şi este compusă dintr-un număr precizat de mănăstiri şi membri. Viceprovincia este un teritoriu ce corespunde celui ocupat de o naţiune dar care nu are un număr suficient de mănăstiri şi/sau de membri. Călugării pot fi preoţi călugări (cărora li se mai spune şi părinţi sau ieromonahi) sau călugări fraţi (cei care nu sunt preoţi, aceştia se mai numesc simplu fraţi sau fraţi laici). Noviciatul este locul unde un candidat la călugărie (de obicei este un tânăr) se pregăteşte, sub îndrumarea unui preot călugăr, pentru a deveni călugăr. Preotul călugăr ce se ocupă de formarea şi pregătirea candidaţilor pentru viaţa călugărească se numeşte Magistru de novici". *Ibidem* pag. 4-5.

https://biblioteca-digitala.ro

de mai bine două veacuri.

Ajuns la Roma, episcopul Inochentie informează de îndată Scaunul Papal de situația lui și a românilor uniți, cu scopul de a i se mijloci reîntoarcerea acasă. Vin informații și dinspre Viena cu acuze și interdicția de a se întoarce la credincioșii săi. Inochentie scrie și el împărătesei, dovedindu-și nevinovăția (în anul 1745). Scrie și acasă cancelarului Gyulaffi și vicarului Nicolae Pop din Biia, pe care-l asigură că *„zi și noapte lucră la Roma pentru națiunea sa mizeră și părăsită, având nădejde că Dumnezeu va întoarce lucrurile spre bine*“[11].

Din partea Papei se fac cercetări, promisiuni că va fi ajutat și demersuri la Viena. Împărăteasa, rău informată, e neiertătoare și de neînduplecat în hotărârea sa. Papa încearcă totuși, prin cardinalul Paolucci, la Viena, o reconciliere în favoarea episcopului Inochentie. Totul fără succes.

Între timp, vicarul său, Nicolae Pop, moare (20 iunie 1745) și în locul lui este numit Petru Pavel Aron. El rământe devotat episcopului său, poartă cu el corespondență și îi trimite bani până când, din nou, împărăteasa intervine (aprilie 1747) și pune sechestru pe întreg beneficiul episcopal.[12]

Împrejurările sunt grele, și pentru episcopul Inochentie la Roma, și pentru vicarul Petru Pavel Aron, acasă. Călugărul sârb Visarion reușise să tulbure unirea, iar plecarea episcopului Inochentie să favorizeze acțiunea pornită de el. *„Se încinsese – scrise Augustin Bunea – un foc mare, în care suflau nu numai contrarii din afară ai unirii, ci și autoritățile politice compuse din calvini și luterani. Numai Curtea din Viena dorea sincer stingerea focului“.*[13]

Episcopul Inochentie este așteptat acasă. E dorit de credincioșii săi și de cler. E socotit omul potrivit pentru a strânge la un loc pe cei pe care călugărul Visarion îi ademenise la răzvrătire și neunire. Nobilimea calvină și cea luterană rămân împotriva episcopului Ionchentie, iar împărăteasa e de partea lor. Străinii de neam și de credință și-au atins scopul, iar Viena era înșelată tot de ei. Uniții păreau să-și fi pierdut cârmaciul. Împărăteasa vrea totuși să întărească Biserica românilor catolici, nu însă prin și cu ajutorul episcopului său legitim. Dă două decrete (în mai 1745), unul adresat întregului guvern, al doilea guvernatorului, prin care cere apărarea Unirii[14]. Ambele părți socotesc oportună trimiterea în Transilvania a epis-

11. Augustin Bunea, op. cit., p. 181. Pentru toate problemele legate de exilul la Roma a se vedea monumentala lucrare a profesorului Francisc Pall, citată mai sus și toate contribuțiile sale. Își petrece ultimii ani de viață și el tot într-un exil;
12. Ibidem, p. 186;
13. Ibidem, p. 192;
14. Ibidem, p. 189-190;

https://biblioteca-digitala.ro

copului rutean din Muncaci spre a vizita dieceza românilor greco-catolici. Împărăteasa ezită, apoi aprobă (la 20 octombrie 1745) episcopului titular de Rhosos, Mihai Manoilă Olsavszky, să facă, din toamna anului 1745 până în primăvarea anului 1746, vizita canonică propusă de puterea politică a Transilvaniei.

Aici episcopul rutean aude dorința românilor uniți de a fi lăsat să vină acasă episcopul Inochentie Micu. Prietenii lui din țară fac demersuri pe lângă cercurile influente. La Roma, însuși Micu socotește că este un moment prielnic pentru noi demersuri la Viena. O face prin intermediul cardinalului Al. Albani. El îl apără pe episcopul Inochentie Micu arătând că a căzut în dizgrația împărătesei fără nici o vină, că este dorit și așteptat de credincioșii săi, că este în interesul Unirii revenirea sa în țară.

Intervenția cardinalului Albani a fost însoțită de un memoriu al *episcopului Micu.* Este un nou prilej de a vorbi despre românii uniți și despre drepturile lor mereu nesocotite: *„Diploma a doua Leopoldină din 1701 a fost executată numai în punctele îngreunătoare pentru Biserica unită, cum s-a întâmplat în punctul relativ la obligația episcopului de a-și ține teolog iezuit, dar nu și în punctele favorabile. Când clerul și poporul cereau să se execute și punctele acestea favorabile, acatolicii se împotriveau și cutezau a nega chiar și existența Diplomei. Prin procedura aceasta s-a nesocotit dreptatea, religiunea și chiar și interesele vremelnice ale Reginei.*

S-a nesocotit și vătămat dreptatea, pentru că nu se poate executa un contract sau privilegiu numai în partea lui favorabilă, ori numai în partea lui oneroasă, și nu este cu putință ca într-o parte să fie valid, iar în cealaltă fără nici o valoare, ci dacă se execută o parte, trebue să se execute și cealaltă, fiindcă este vorba de un singur act, și precum este adevărată axioma qui sentit commodum debet sentire incommodum, tot așa este de adevărată și axioma qui sentit incommodum debet sentire commodum".[15]

Demersul cardinalului Albani și memoriul episcopului Micu nu au rezultatele scontate. Dimpotrivă, Viena face presiuni ca episcopul românilor uniți să-și prezinte demisia. Reacția lui Micu este, desigur, cea potrivită firii sale, de împotrivire, urmată de o acțiune care nu va fi însă spre folosul său. Socotind că teologul iezuit Jozsef Balogh purta o mare vină pentru tot ceea ce i s-a întâmplat, îi cere vicarului său Aron să întrerupă orice legătură cu el. Dă chiar un decret de excomunicare a teologului (noiembrie 1746). Nu era însă în puterea vicarului să pună în aplicare această hotărâre. De aici s-a născut supărarea episcopului Inochetie pe vi-

15. Ibidem, p. 207-211;

https://biblioteca-digitala.ro

carul său Aron. Aron cere sfatul nunțiului apostolic de la Viena, iar acesta, la rându-i, Congregației De Propaganda Fide din Roma. Deși decretul rămâne nepublicat – la sfatul lor – conținutul său este cunoscut la Blaj și la Viena. La Blaj, determină reacții potrivnice teologului, iar la Viena, potrivnice episcopului. Teologul Balogh a fost mutat ca superior la misiunea catolică din Târgu-Mureș, pentru a liniști lucrurile, dar în același timp s-a dispus și sechestrul financiar, la Blaj (în aprilie 1747), fapt ce împiedica trimiterea sumei ce i se cuvenea episcopului Micu, pentru a-l determina să demisioneze în schimbul unei pensii viagere.

Curtea de la Viena a numit un nou teolog, pe Emeric Pallovics. Inochentie Micu este nemulțumit și cere vicarului Aron convocarea sinodului și publicarea decretului de excomunicare. Aron ezită și cere din nou sfatul nunțiului de la Viena. Răspunsul primit dezaprobă acțiunea episcopului și determină, la Viena, noi reacții împotriva lui. I se cere cu și mai mare insistență demisia. O cere acum și Papa Benedict al XIV-lea, la intervențiile împărătesei. Episcopul Inochentie refuză, invocând dreptul clerului și al poporului de a hotărî asupra stării sale. În consecință, nemulțumit de Aron, îl excomunică printr-un decret trimis la Blaj și-l numește pe protopopul Nicolae Pop de Balomiri în locul lui (august 1747).

La fiecare demers al episcopului Inochentie, Viena reacționa cu și mai mare înverșunare. La 2 septembrie 1747, împărăteasa Maria Tereza roagă pe cardinalul Albani să intervină din nou pe lângă episcopul Inochentie să-și dea demisia, în schimbul unei „pensii cuvincioase“,[16] în caz contrar amenințându-l cu un proces de lezmajestate.[17] Papa este rugat de cardinalul Albani să intervină și el. O și face prin intermediul arhiepiscopului Ferdinand Maria de Rubeis (22 noiembrie 1747). Lui Inochentie i se spune că întoarcerea sa nu este posibilă și că viața i-ar fi în pericol dacă ar încerca totuși să se reîntoarcă acasă.

Episcopul Micu n-a dat curs nici acestei intervenții papale. El îi prezintă două scrisori (din 24 august și 22 septembrie 1747), sosite de la Blaj, prin care 16 protopopi, în prima scrisoare, și 26 în a doua, cer reîntoarcerea lui în dieceză. Îl informau, de asemenea, că într-un sinod ținut în octombrie protopopii au luat hotărârea de a trimite o delegație la Viena pentru a obține reabilitarea episcopului. În aceste condiții, Vaticanul lasă, pentru o vreme, în suspensie problema demisiei episcopului Inochentie.

La Blaj, înlocuirea vicarului Aron cu protopopul Nicolae Pop de Balomiri complică lucrurile. De la Viena se cere guvernului apărarea lui

16. Ibidem, p. 227;
17. Ibidem;

https://biblioteca-digitala.ro

Aron, iar Roma este înfruntată că nu a luat măsuri în sensul celor cerute împotriva episcopului Micu (martie și aprilie 1748). Arhiepiscopul Ferdinand Maria de Rubies este din nou împuternicit să discute cu episcopul Inochentie problema demisiei sale. Episcopul își apără din nou cauza și este lăsat iarăși o vreme în pace. Acasă încă îl sprijină o bună parte din protopopi și preoți. Acest lucru este confirmat și în timpul sinodului de la Sibiu, ținut la porunca împărătesei (mai 1748), cu participarea protopopilor și a unui preot din fiecare protopopiat, în prezența episcopului rutean Olszavsky.

Cu acest prilej, clerul cerea ca „*episcopul Clain să fie rechemat la scaunul său episcopal, căci atunci toți se vor supune acestuia și se va restabili pacea și liniștea în biserică, în caz contrar poporul va trece la neunire, iar cei trecuți deja nu se vor mai întoarce niciodată. Să se treacă deci cu vederea greșala ce ar fi făcut-o Clain, pentru ca să se poată mântui atâtea suflete*".[18]

Se mai cereau și toate celelalte drepturi promise și încă neîmplinite: recunoașterea națiunii române ca a patra națiune receptă; episcopul unit să fie numit consilier gubernial, iar câțiva membri din cler să fie admiși în dietă; nobilii români să fie primiți în funcții înalte la tabla regească, la comitate și scaune, la oficii camerale și militare; românii să fie primiți în breslele meseriașilor; să fie înnobilați mai mulți țărani; Blajul să fie declarat cetate liberă episcopală.[19]

Sunt toate probleme de o covârșitoare importanță, pe care Augustin Bunea le crede ca fiind sugerate de însuși episcopul Inochentie Micu. Numele lui la Viena e însă indezirabil, ca tot ce era legat de activitatea sa. Pe de altă parte, repunerea în toate drepturile a lui Aron, ca vicar general apostolic, l-a nemulțumit pe vicarul numit de episcopul Micu, Nicolae Pop, care a și început o aprigă luptă împotriva unirii, acasă și apoi peste munți, în Muntenia, Moldova și la Curtea împărătesei Elisabeta a Rusiei, căreia i-a cerut să intervină la Viena în favoarea românilor greco-orientali. Vicarul Aron și călugărul bazilian Atanasie Rednic intreprind și ei numeroase vizite canonice în toată dieceza (în anii 1750-1751), readucând la unire sate întregi.

În aceeași vreme se reia și problema episcopului Micu. Cardinalul Albani intervine la Viena pentru a i se îngădui reîntoarcerea acasă sau pentru acordarea unui ajutor bănesc. În concepția Vienei, prima variantă este

18. Ibidem, p. 247;
19. Ibidem;

https://biblioteca-digitala.ro

exclusă, iar cea de a doua era condiționată de acceptarea demisiei. Contele Kollowrath, ministru, și contele Gyulaffi, cancelarul aulic transilvan, susțin (în februarie 1749) oportunitatea demisiei episcopului Micu. Problema se discută în aceiași termeni și în Conferința ministerială (martie 1749), hotărârea acesteia fiind acceptată și de împărăteasă.

Episcopul Micu – spre dezamăgirea Vienei – se opune demisiei sau o condiționează de fapte neacceptate de împărăteasă până în mai 1751, când o semnează în condițiile cerute de el. În august același an, este invitat de împărăteasă să adreseze credincioșilor săi o scrisoare pastorală prin care să-i înștiințeze de demisia lui și să le ceară să dea ascultare vicarului Aron până la alegerea și numirea unui nou episcop, lucru pe care îl și face prin pastorala sa din 5 august 1751.[20]

De acum, episcopul Micu rămâne definitiv la Roma, în liniștea și pacea Cetății Eterne, în tovărășia nepotului său Ioan Micu, bucurându-se de o cucernică viață spirituală și de drepturile bănești cuvenite (1200 fl. anual), primite cu mare regularitate de la Blaj. Timpul și-l va petrece în rugăciuni, dar și în tovărășia poeților latini. Din versurile lor, în ceasuri de zi și de noapte, va alege tot ceea ce i s-a părut că este spus cu tâlc moralizator. Și cele adunate le va lăsa, scrise cu mâna lui, într-un impresionant manuscris, publicat recent într-o reușită ediție, îngrijită de Florea Firan și Bogdan Hâncu. E socotită, de cel ce prefațează (Florea Firan), *„un dicționar de înțelepciune“*[21], alcătuit de cel ce se dovedise a fi el însuși întâiul om al vremii sale. Un gânditor și om de acțiune. Întâiul om al vremii sale și al celei ce a venit după el. Un pilduitor exemplu pentru românii din toate timpurile.

Rămâne legat și de toți cei lăsați acasă, cu care poartă corespondență, iar la sinodul electoral din 1764, când s-a ales un nou episcop în locul lui Petru Pavel Aron, decedat, adepții săi nu-l uită, îl propun din nou episcop, îi dau 72 de voturi, cerând Vienei și Romei reîntoarcerea lui.[22] El însuși ar fi dorit să se întoarcă acasă ca episcop din nou ales. Dorința nu-i va fi îndeplinită, căci Viena nu-l dorea. Resemnat, dar trăind în mare demnitate, fără a uita pământul natal, statornic în credința sa și în dragostea de neamul său, își dă obștescul sfârșit în liniștea și pacea pe care puteau să i le aducă gândul faptelor de bine, împlinite statornic o viață întreagă.

Testamentul și locul ales pentru înmormântare de către episcopul

---

20. Ibidem p., 264;
21. Ioan Inochentie Micu, *Carte de înțelepciune latină, Florile preților. Illustrum poetorum flores...*, 1992, p. 19;
22. Augustin Bunea, op. cit., p., 267;

https://biblioteca-digitala.ro

Inochentie Micu au constituit prilejul unor comentarii contradictorii. Testamentul a fost redactat, în formă finală, cu o lună înainte de moartea sa (în 22 august 1768). În el, Inochentie Micu a cerut să-i fie așezat corpul în Biserica San Sergio e Bacco, numită și Madonna del Pascolo, din cadrul Mânăstirii bazilienilor ruteni din Roma. Era situată în Parohia Sfântul Francisc de Paolo, de care aparținea și episcopul Inochentie Micu. El a locuit o vreme la Mânăstirea călugărilor ruteni și, în mod cert, de la venirea la Roma a nepotului său Ioan Micu (1752), în „casa Paciucchelli", situată în strada Sfântul Laurențiu, în cartierul Panisperna, nr. 444. Aici a și murit.

În testament, Inochentie Micu cerea: *„Vreau ca trupul meu să fie transportat la Biserica Sfinților Sergiu și Bach a călugărilor Ordinului Sfântului Vasile cel Mare al Rutenilor, în care Ordin(...) am îmbrăcat haina călugărească, făcându-se acea cheltuială ce se cade pentru un episcop sărac, și care va fi stabilită de moștenitorul meu, iar după prohodul săvârșit după obiceiul Bisericii Catolice, să fiu îngropat acolo, așezându-se din partea moștenitorului meu, pe care îl voi numi mai jos, o piatră și o inscripție".*[23]

Inochentie Micu s-a călugărit într-o mânăstire ruteană, cea de la Muncaci, pentru că în vremea lui nu exista încă o mânăstire în care să se folosească limba română și ritul unit. Din același motiv, a fost sfințit preot și consacrat episcop de un episcop rutean. Toate acestea nu au condus implicit la schimbarea naționalității lui, a ritului și a Bisericii pentru care se pregătea. În testament este evocată în mod direct apartenența sa la Biserica Catolică, cu o subliniere semnificativă a Unirii noastre religioase cu Biserica Romei. Invocând pe Sfântul Ioan Evanghelistul, ales din copilărie ca patron spiritual, îl roagă *„ca în acea ultimă luptă să fie de față și să fie lângă mine și de la nespusa milă (a lui Dumnezeu) să-mi obțină ca ultima clipă a vieții mele să o sfârșesc în mărturisirea credinței catolice și în Unirea cu Sfânta Biserică Romană pe care totdeauna am iubit-o și cât am putut n-am încetat a o răspândi, că aceasta este voința mea tare și statornică o declar și o mărturisesc".*[24]

Este o mărturisire exprimată în termeni clari și categorici despre apartenența sa, de la începuturi și până la sfârșitul vieții, la Biserica Română Unită cu Roma, pe care *întotdeauna a iubit-o și niciodată nu a încetat să o răspândească.*

23. Aloisiu L. Tăutu, *Testamentul și moartea episcopului Inocențiu Micu Clain* (I-II), Biblioteca AGRU, Cluj-Napoca, 1992, supliment revista "Viața Creștină".
24. Ibidem;

https://biblioteca-digitala.ro

Prietenia cu călugării ruteni este explicabilă pentru că într-o mânăstire a lor a primit consacrările și la instituțiile lor și-a desăvârșit pregătirea.

Prohodirea și înmormântarea într-o biserică ruteană catolică are o explicație afectivă și o motivație reală. Românii uniți nu aveau la Roma, la moartea episcopului Inochentie, o biserică a lor, după cum, mai înainte, în timpul formării sale clericale, nu exista un institut de învățământ superior și o mânăstire în care să se slujească în limba română și în rit greco-catolic. Conștiința de român și credința catolică de rit oriental a românilor transilvăneni au fost însă, în gândirea și faptele episcopului Inochentie Micu, singurele călăuze.

A vrut să se întoarcă printre ai lui, din nou ca episcop, în toată vremea șederii sale la Roma. A purtat continuu corespondență cu cei de acasă. Puterea politică, împărăteasa de la Viena și oamenii guvernului din Transilvania, străini de neamul său, i-au fost vrăjmași, nu credincioșii lui și nici Papa de la Roma. Episcopul Inochentie cere să fie dus la călugării ruteni când sfârșitul și-l simte aproape și drumul spre țară închis. O face din necesitate, dar și din prietenie față de călugării ruteni. Aceasta nu înseamnă însă nici schimbarea credinței, nici pierderea dragostei și iubirii pentru cei de acasă. Întreaga sa viață este o mărturisire a atașamentului său față de Biserica Romei și națiunea română, a legăturii, niciodată ruptă, dintre el, credința catolică și românii uniți din Țara Transilvaniei.

Tot de la Roma a cerut celor de acasă să continue lupta cu putere și în unire: *„Să aveți inima mare, vocile tuturor unite împreună, deschideți ochii și să înălțați cuvântul, lepădați toată frica pentru dreptate“*. Nu s-a socotit un învins niciodată, a crezut în dreptatea cauzei națiunii române și a dorit ca măcar osemintele sale să se întoarcă cândva acasă.

La șapte ani de la revenirea I.P.S.S. Alexandru Todea în castelul mitropolitan de la Blaj, mitropolitul urmaș I.P.S.S. Lucian Mureșan avea să prezideze o altă reîntoarcere acasă, a episcopului martir Ioan Inochentie Micu. Era un început de august 1997 când, purtat de la Roma la Blaj într-o limuzină specială pentru ceremonii funerare, avea să fie primit, după 253 de ani de exil, în Catedrala lui de la Blaj.

Era un întreit triumf: al vrednicului vlădică, al Bisericii lui și al Neamului Românesc. Inochentie Micu a trăit acasă și a pribegit în lume, a odihnit pe pământul Romei și s-a întors pe țărmurile Târnavelor românești ca cel dintâi martir al Bisericii și cel mai vrednic soldat al poporului român închinat Romei creștine.

La Blaj și Sibiu, la Cluj și Budapesta, la Viena și Roma, pretutindeni pe unde l-au purtat pașii, a dus cu el, în gând, un popor întreg și o singură credință, poporul român din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș și

https://biblioteca-digitala.ro

Reîntoarcerea acasă a Episcopului Inochentie

Biserica lui Unită cu Roma. Cu acest gând a trăit până în ultimul ceas al vieții și tot cu el, în minte și în inimă, a părăsit și lumea noastră pământească.

Ar fi dorit în fiecare clipă să se reîntoarcă acasă și când a simțit că acest lucru, în viață fiind, nu va mai fi posibil, și-a rugat urmașii ca – la vremea potrivită – să-l aducă ei acasă.

Și l-au adus vlădicii urmași în vremurile de renaștere a propriei sale Biserici și l-au primit, ei și credincioșii lui și ai lor, în acordurile imnului creștin „*Creștin sunt din leagăn*" și al celui național „*Deșteaptă-te, române*". „*Totul a fost măreț, istoric, emoționant, cu impresia că episcopul Inochentie participă și el cu cei prezenți la unicitatea acestui moment*"[25] – scrie cronicarul acelei zile, ce semnifica de fapt cea de a doua reîntoarcere din pribegie a unui arhiereu al Bisericii Unite.

După aproape patru luni, în zilele de 16-19 noiembrie 1997, eram împreună cu Vlădicul Inochentie Micu Clain la el acasă și la noi acasă, poate peste zece mii de credincioși. Eram martorii împlinirii unei statornice dorinți, exprimată cu puțină vreme înainte de a porni pe drumul eternei vieți de după moarte, de a-și odihni trupul acolo unde a început a osteni mai întâi pentru Biserică și Neamul lui, la Blaj, în catedrala de aici.

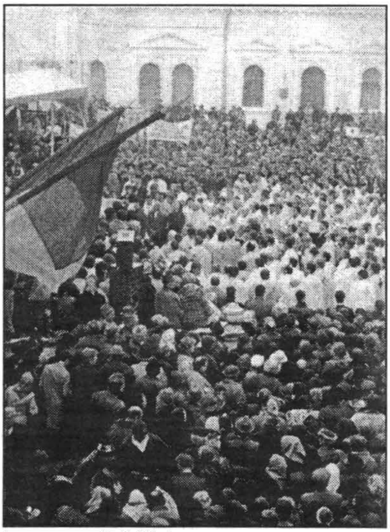

Slujba religioasă din Catedrala de la Blaj - august 1997

Asistam la o întoarcere târzie; o reîntoarcerea târzie a osemintelor acelui care a pus temelie, prin gând și fapte, reședinței episcopale, bisericii catedrale, școlilor și mănăstirilor de la Blaj.

25. „Viața creștină", august 1997

https://biblioteca-digitala.ro

La 19 noiembrie 1997, rămăşiţele pământeşti ale episcopului întemeietor au fost purtate prin faţa Catedralei, cu popasuri în cele patru colţuri ale Parcului, măsurat cândva cu proprii paşi. Era purtat de preoţii Bisericii lui. Prin schimburi simbolizând continuitatea dintre generaţii, însoţit de un sobor de preoţi ce dovedeau, prin ei şi prin ceea ce însoţeau, tăria unei Biserici clădite pe Stânca lui Petru.

Erau preoţii din vremea persecuţiilor, împreună cu cei chemaţi să ducă mai departe, prin tinereţea şi puterea lor, credinţa şi lupta vlădicului Inochentie. Se săvârşea un prohod ce însemna – ce trebuie să însemne – începutul unei reale şi totale reveniri la ceea ce a mai fost Biserica Românilor Uniţi prin recunoaşterea sa ca a doua Biserică Naţională.

Era şi este o poruncă ce venea şi vine de la episcopul Inochentie; era şi este o cerinţă a vremurilor noastre. Ea se cuvine să fie împlinită în numele celor peste 10.000 de credincioşi strânşi la catafalcul episcopului-martir, în numele tuturor martirilor Bisericii Române Unite; se cere împlinită pentru toată istoria ei trecută, pentru rosturile avute în istoria noastră naţională şi pentru viitorul ei.

Reîntoarcerea acasă şi prohodul episcopului Inochentie Micu a prilejuit o adevărată sărbătoare naţională. Mai întâi, zilele dedicate comemorării lui prin Simpozionul organizat la Blaj, cu o participare masivă şi reprezentativă, au dovedit dimensiunile reale ale omului omagiat. Au confirmat portretul realizat cu multe decenii în urmă de Nicolae Iorga, socotindu-l Şef al unei întregi Biserici luptătoare şi al unei Naţiuni, asemănându-l cu Voievozii şi Domnii cei viteji ai Ţărilor Române.

Mesajele venite dinspre puterea politică, al preşedintelui României, Emil Constantinescu, al premierului Victor Ciorbea, al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe prin episcopul Teofan Sinaitul, vicar patriarhal, cuprind în ele aprecieri ce s-au alăturat concluziilor formulate la Simpozion.

Recunoaşterile – vrem să credem – nu se vor opri aici. Marile sărbători prilejuiesc, e drept, întotdeauna rostirea unor cuvinte mari. Spuse cu voce tare, dar şi cu zece mii de martori, ele şi obligă. Altfel dezamăgesc pe cei cărora le-au fost adresate şi dezonorează pe cei care au făcut promisiuni, recunoscând un adevăr ce presupune, pentru a avea valoare, îndreptarea greşelilor şi a consecinţelor lor. Adevărul – ne spune învăţătura creştină – compensează toate pierderile presupuse, conduce la adevărata iubire între oameni, dintre fraţi, iubirea aproapelui, suprema poruncă dumnezeiască. Prin respectarea ei, numai prin respectarea ei, se poate dovedi credinţa în Dumnezeu şi iubirea de Dumnezeu.

La Blaj, toţi cei care au vorbit în numele Bisericii Române Unite şi întâi de toate cuvântarea I.P.S.S. Lucian Mureşan, evocând personalitatea

https://biblioteca-digitala.ro

episcopului Inochentie Micu, i-au preluat și actualizat mesajul.

În fața catafalcului lui Inochentie, mitropolitul Lucian a arătat care este crezul și misiunea Bisericii Unite, ale unei adevărate Biserici într-o societate ce-și propune să fie creștină prin virtuțile trăite de oamenii întregii noastre comunități.

În adevăr, este vremea în care ni se cere, mai mult decât oricând, să trăim în legile și după legile creștinismului întemeiat acum două milenii de ani. Bisericile românești, ortodoxă și catolică, egale în drepturi și îndatoriri, într-un ecumenism real, cu întâlniri la nivel elitar și de masă – așa cum au mai fost în istoria Bisericilor noastre din veacurile trecute – trebuie să răspundă misiunilor ce le revin în societatea zilelor noastre, o misiune religioasă, dar și socială. Așa și numai așa se va împlini întreg mesajul episcopului Inochentie Micu.

E datoria noastră, a laicilor catolici și ortodocși, să împlinim și noi ce ni se cuvine.

E datoria noastră, a laicilor ortodocși și catolici, să stăm mai mult în preajma arhiereilor noștri. E o poruncă a vremurilor de azi și de mâine. Dacă fără Adevăr nimic nu este, fără Credință nu poate fi găsit Adevărul. Doctrina creștină ne îndeamnă să ajungem prin credință la adevăr, prin credință și iubire, față de Dumnezeu și oameni. Să fim cu ei, așa cum a fost în vremea lui Inochentie, alături de el și lupta lui, și preoții, și poporul, și clerul, și neamul.

Popoarele europene merg azi spre unirea lor. O Europă unită presupune națiuni unite în interiorul lor prin ideal politic și religios. Europenismul comunitar e o poruncă a zilei. Poporul român nu poate lipsi, e parte a Europei, o parte majoră prin oamenii și geografia sa, prin întreaga sa cultură și ideal de viață. Viitorul românilor nu poate fi decât acolo unde le-a fost trecutul și istoria plămădită de ei.

Popor latin, născut creștin, indiferent cărei Biserici vom spune că aparținem acum, celei ortodoxe sau celei catolice, nu vom putea avea drumuri paralele și mai ales nu vom putea privi și nu ne vom putea îndrepta decât într-o singură direcție, printr-o înfrățire între noi, în numele Iubirii de Dumnezeu și de oameni. Să lăsăm să meargă iubirea noastră de la toate hotarele țării spre cele patru puncte cardinale, dar drumul nostru, al tuturor românilor, să fie călăuzit de ceea ce a dorit și a realizat episcopul Micu-Clain. Atunci și numai atunci mesajul său religios și politic va fi pe deplin împlinit, iar istoria Țării Românești se va înscrie pe orbita firească a istoriei Apusului european creștin.

https://biblioteca-digitala.ro

Episcopul Petru Pavel Aron de Bistra (1752-1764) şi lupta sa pentru consolidarea Unirii religioase

Întregul zbucium sufletesc al episcopului Inochentie Micu-Clain și toate frământările Bisericii Unite, începând cu 1744 și până în 1764, vreme de două decenii, sunt şi ale marelui ierarh Petru Pavel Aron. Celui mai paşnic om al vremurilor de atunci, un adevărat sfânt prin întreaga sa viaţă, îi este dat să trăiască în cele mai agitate timpuri din istoria Bisericii noastre din primele sale două veacuri.

Petru Pavel Aron (1752-1764)

Petru Pavel Aron s-a născut tot într-un sat de munte ca și Inochentie, în Munţii Apuseni însă, la Bistra, la începutul veacului al XVIII-lea (1709). Era fiul preotului de acolo. În casa părintească deprinsese dragostea pentru Dumnezeu și Biserica Sa, iar copilăria și adolescenţa, petrecute printre munţi, îl pregătesc pentru viaţa aspră din anii păstoriei sale.

Locurile natale – şi al lui Inochentie Micu, și al lui Petru Pavel-Aron – și-au avut înălţimile lor, pe care le-au dăruit și oamenilor născuţi pe creste de munţi. N-au moştenit aceleaşi firi, au fost însă la fel de mari prin ceea ce au făcut pentru Biserica și Neamul lor.

Avea şi multă ştiinţă de carte, primită la cele mai bune şcoli ale vremii de atunci, și nu numai de atunci. Urmează cursurile Colegiului iezuit de la Cluj (1730-1735), apoi pe cele de la Târnavia și Roma. La Târnavia învaţă filosofia, la Roma teologia. Fusese trimis aici chiar de episcopul Inochentie Micu, odată cu Silvestru Caliani și Grigore Maior. În 1742 a depus votul călugăriei, în 1743 a fost hirotonit ca preot, după care vine la Blaj.

Cu un desăvârşit devotament faţă de Biserica și Neamul său, în iubire frăţească de toţi cei de acelaşi neam cu el, dar de altă credinţă, trăind o viaţă de mare austeritate, plină de mortificări, cu o pregătire de mare cărturar, el merge, o vreme, alături de Inochentie Micu-Clain și apoi înlocuindu-l – nu datorită vrerilor sale – îi continuă opera cu cea mai profundă pietate.

Petru Pavel Aron este, ca şi înaintaşul său, Inochentie Micu-Clain, tot

https://biblioteca-digitala.ro

un luptător, dar care s-a folosit de alte arme pentru a înfrunta adversarii Bisericii sale. „*A ales* – spunea Nicolae Iorga – *pentru libertatea aceluiaşi neam calea înceată dar sigură a şcolii*". Clădeşte, în vremuri de mari încercări pentru Biserica noastră, şcoli de înălţare spirituală şi naţională, pentru zilele de atunci şi pentru cele viitoare. Îşi dedică toata viaţa credinţei în Dumnezeu, apără din toate puterile lui Biserica, pe care o slujeşte cu supunere, umilinţă şi demnitate. A găsit, în vremuri deloc liniştite, timpul şi puterea de a înfrunta greutăţile şi de a crea, în acelaşi timp, opere ce se realizează, obişnuit, doar în vremuri de pace. Anii 1744-1764 n-au însemnat însă pentru Biserica noastră timpuri de pace şi linişte. Şi totuşi, în faţa ofensivei dezlănţuite împotriva Bisericii Unite, episcopul ei, Petru Pavel Aron, clădeşte şi înalţă Templele Iubirii şi ale Ştiinţei.

Clemente XIII (1758-1769)

Petru Pavel Aron poartă pe umerii săi greutăţile diecezei, cu mult înainte de a ajunge episcop, în calitatea sa de vicar episcopal (1745-1746) şi de vicar apostolic (1747-1751), perioadă în care a continuat să rămână episcop Inochentie Micu, aflat în exil la Roma. A fost ales episcop în 1751 (noiembrie), numit de împărăteasă în 1752 (februarie), de papă în iulie (a.a.), hirotonit în septembrie şi instalat în decembrie 1752.

Noul episcop a fost implicat în problemele eparhiei, ca vicar, timp de şase ani (1745-1751), şi va conduce destinele acesteia, ca episcop, alţi 12 ani (1752-1764). A fost timpul marilor frământări în interiorul Bisericii şi mai ales în afara ei, dar şi vremea marilor împliniri spirituale. Sunt, de fapt, două perioade distincte (1745-1751 şi 1752-1764), în care problemele naţionale, politice, sociale şi religioase s-au condiţionat şi întrepătruns.

Exilul episcopului Inochentie Micu, amestecul mitropolitului ortodox sârb Pavel Nenadovici de la Karlowitz în viaţa spirituală a românilor din Principat, nerespectarea drepturilor promise românilor din partea puterii politice locale şi centrale au generat toate frământările şi nemulţumirile cunoscute. Au putut fi depăşite doar prin credinţa şi voinţa unui ierarh în mintea şi inima căruia au învins înţelepciunea, bunătatea, iubirea de Dumnezeu şi de oameni.

În activitatea sa, Petru Pavel Aron a fost mult ajutat de către vicarii săi

https://biblioteca-digitala.ro

generali episcopali, Gerontie Cotorea (1754-1763) și Atanasie Rednic (1763-1764). Ultimul împreună cu Grigore Maior și Silvestru Caliani au fost și primii săi asesori consistoriali, cărora li s-au alăturat și 12 protopopi din dieceză. A ținut în fiecare an (cu excepția lui 1761) sinodul diecezan (soborul mare) cu toți protopopii săi, al căror număr a crescut de la 44, din vremea episcopului Inochentie Micu, la 47, în 1750, Numărul preoților uniți, în 1762, era de 2250, iar al celor neuniți 1365, ceea ce dovedește că, desigur, din toate confruntările și din toate valurile pornite împotriva uniților dinspre Karlowitz, prin călugărul Sofronie, unirea religioasă și românii uniți ies biruitori, chiar dacă nici câștigurile și nici pierderile nu se vor opri aici. Procesul desăvârșirii unirii religioase va continua, după cum va continua și cel al extinderii și organizării Bisericii românilor ortodocși , pe căi pașnice, normale, prin opțiuni libere, individuale sau colective.

Blajul în a doua jumătate a sec. XVIII

Petru Pavel Aron înțelege să-și întărească Biserica nu numai sub aspect numeric. Vrea o preoțime cu o altă stare materială și cu o mai bună pregătire spirituală. La intervenția sa, prin decret imperial (din iunie 1759), fiecare preot urma să primească o porțiune canonică de 20 ferdele de cereale și 15 care de fân. Era un imens și real câștig.

Tot în vremea păstoririi sale – pornind de la exemplul său personal – viața monahală cunoaște noi dimensiuni. Crește, în primul rând, numărul călugărilor de la Blaj. Ei vor fi supuși însă unor reguli de viață foarte severe, pe care o parte din călugări – Silvestru Caliani, Grigore Maior, Gerontie Cotorea – nu erau dispuși să le urmeze. De aici se naște un neașteptat conflict între episcop și călugări, prelungit, din aceleași motive, și în vremea episcopului Rednic.

Activitatea episcopului Petru Pavel Aron a fost îndreptată și în alte direcții. Chiar înainte de a ajunge episcop, în calitatea sa de vicar general (1745-1751), deschide la Blaj, în 1747, o tipografie, unde vor fi publicate opere dedicate formării spirituale a preoților și mai multe cărți liturgice. Este vorba de tipografia adusă de la Alba-Iulia și restaurată de Petru Pavel Aron la Blaj.

În anii 1755 și 1758, tipografia a fost înzestrată cu câte un tipar nou și din teascurile ei, un an mai târziu, încep să apară primele cărți: *Liturgia, Învățătura creștinească prin întrebări și răspunsuri*, ediția I – (1755), ediția II – (1756); *Păstoreasca datorie a Dumnezeeștii turme vestite*

https://biblioteca-digitala.ro

(1759); *Circulara* vicarului general Gerontie Cotorea către popor (1760); *Dogmatica învățătură a Bisericii Răsăritului* (1760); *Adevărata mângăiere în vremuri de lipsă* (1761), *Începerea, așezământul și iscăliturile Sfântului Săbor de la Florența* (1762); *Acatist* (1763).

Unele din cărțile amintite au fost scrise chiar de către Petru Pavel Aron (*Păstoreasca datorie*, *Adevărata mângăiere,* cea despre conciliul de la Florența). A tradus Biblia, a scris și a publicat (împreună, probabil, cu Grigore Maior, Silvestru Caliani, Gerontie Cotorea și Atanasie Rednic) *Floarea adevărului* (1750).

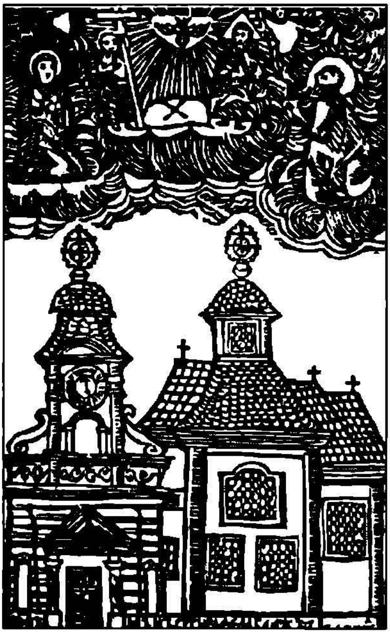

Catedrala și Mănăstirea „Sfintei Treimi" de la Blaj

Petru Pavel Aron și călugării profesori din preajma lui pun, împreună, bazele mișcării culturale și literare a românilor din Principatul Transilvaniei. Tipografia va funcționa în forma lăsată de întemeietorul ei până în vremea episcopului Lemeni, când – prin grija canonicului Timotei Cipariu (1805-1887) – au fost aduse litere noi. Distrusă în timpul revoluției (1848-1849), ea este complet refăcută în deceniul nouă al veacului al XIX-lea prin stăruințele unui alt canonic, Ioan Micu Moldovan (1833-1915). În deceniul patru al veacului XX, tipografia este iarăși reînnoită și modernizată. Tipografia de la Blaj rămâne, vreme de două veacuri (de la 1747 până la 1948), cel mai puternic focar de răspândire a științei și culturii, a ideilor religioase și politice în rândul românilor transilvăneni.

Episcopul înțelege – ca și predecesorul său – rolul școlii în viața spirituală și politică a națiunii române. În timpul său, în octombrie 1754, au fost deschise Școlile de la Blaj: *școala de obște* – o școală primară, elementară, pentru formarea deprinderilor de citit, scriere și cânt, toate în limba română și pentru oricine, indiferent de vârstă; *școala latinească*, la început cu două clase, apoi din 1757 cu trei, iar din vremea episcopului Bob (1789) cu cinci clase, (*principia, grammatica, sintaxis, rethorica și poesis*) ce avea ca obiectiv transmiterea de cunoștințe științifice și învățarea unor limbi străine (latina, în primul rând); este viitorul liceu „*Sfântul Vasile cel Mare*", care și-a încetat activitatea în 1948; *școala de*

https://biblioteca-digitala.ro

preoție – cu două clase la început, din care s-a dezvoltat, treptat, Academia teologică, de grad universitar, tot până în anul 1948. Separat, episcopul Petru Pavel Aron a înființat și *Seminarul Bunei-Vestiri* (Aronian), unde erau primiți tineri întreținuți pe cheltuiala episcopului pentru a fi pregătiți preoți-călugări. Școala de preoție și seminarul au fost unite în vremea episcopului Grigore Maior (la 1781).

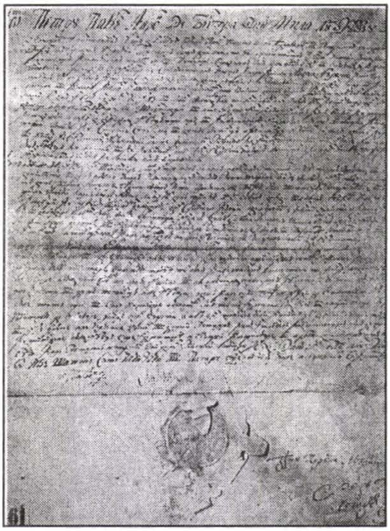

Actul de înfiinţare al Şcolilor de la Blaj (1754) semnat de Episcopul Petru Pavel Aron

Cele trei școli amintite au fost populate cu 79, 74 și respectiv 25 (total 178) elevi, pentru ca numărul lor în anul următor să se ridice la 300. La Seminarul Bunei Vestiri la început au fost 12, apoi 24 de călugări, printre care și viitorul mare istoric Samuil Micu-Clain. Tuturor le asigură suportul spiritual și material. Numește pe cei dintâi profesori ai școlilor de la Blaj și ei sunt, de la început, o elită de primă mărime: Atanasie Rednic și Grigore Maior, Gerontie Cotorea și Silvestru Caliani, Leontie Moschonas și Constantin Dimitrievici. Cumpără, pentru întreținerea școlilor, cu 30.000 de florini, domeniul de la Cut, contribuind personal cu 22.000 florini, iar clerul cu 8.000 florini. Cu zestrea spirituală și materială lăsată de întemeietorul lor, îmbogățită de toți urmașii săi, Școlile de la Blaj vor cunoaște un drum fără egal în istoria învățământului românesc.

Vreme de două secole, de la 1754 la 1948, de la învățământul primar până la cel universitar, de la cel teoretic, de cultură generală, la cel al școlii de meserii, copiii de români, catolici și ortodocși, din toată Transilvania s-au adăpat la *„Fântânile darurilor"*, cum le-a numit întemeietorul lor, episcopul Petru Pavel Aron. Aici, la aceste școli, au predat peste 500 de profesori și clerici în răstimpul de la 1754 la 1948.

Catedrala şi Şcolile de la Blaj

Petru Pavel Aron rămâne un continuator al vrednicului său înaintaș,

https://biblioteca-digitala.ro

Inochentie Micu. Preia gândurile acestuia și duce mai departe faptele lui ca om de credință și de carte. Vremurile îi cereau să fie și altfel; să fie un zid de apărare și de consolidare a Bisericii sale. Biserica românilor uniți trebuia apărată și consolidată.

Petru Pavel Aron și Inochentie Micu, ca toți cei care le vor urma, răspund chemării lor religioase și naționale, dovedesc procesualitatea unirii, ce avea menirea de a contribui la întărirea credinței creștine catolice în rândul românilor transilvăneni și odată cu ea, ridicarea națiunii – a stării sale spiritual-culturale, politice și sociale.

Din nou ca și Inochentie Micu, Petru Pavel Aron, apoi Atanasie Rednic și Grigore Maior, consolidează ceea ce Teofil și Atanasie Anghel au început, la Alba-Iulia, la sfârșitul veacului al XVII-lea.

*Unirea religioasă a românilor – un proces istoric desfășurat în timp, obiectiv și pozitiv**

Unirea religioasă a românilor de la sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, cu o cronologie delimitată de anii 1697-1701, nu trebuie privită ca un Act început și încheiat în limitele celor patru ani cât cuprinde perioada dată. Trebuie înțeleasă ca un proces istoric desfășurat în timp, obiectiv și pozitiv; un proces istoric ce face legătura cu un trecut al poporului român, mai îndepărtat, circumscris în granițele primului mileniu creștin; ce repară apoi (parțial) o deviație a istoriei noastre sub raport spiritual, încadrată, ca fapt, în istoria universală și cronologic, în veacurile XI-XVII. Acest proces are loc în condițiile formării și a unei tradiții ortodoxe la noi, începând de la mijlocul secolului al XI-lea. Este vremea în care Biserica Ortodoxă se consolidează în Țara Românească, mai ales, în Moldova, în parte, și, mai puțin, în Transilvania. Ea își creează,treptat, și o anume elită și are, în Țara Românească și Moldova, de partea sa (nu în exclusivitate) și puterea politică.

Din punct de vedere politic și spiritual, istoria Transilvaniei din mileniul al doilea își are particularitățile sale. În primul rând, sunt mai multe religii, iar cea ortodoxă, împărtășită de români, nu era recunoscută, după cum nici națiunea română însăși nu era considerată egală în drepturi cu ungurii, secuii și sașii. Românii din Transilvania – credincioșii și preoții,

* Marcel Știrban, *L'Eglise des Roumains Uniates sous l'éveque Petru Pavel Aron (1752-1764)* în Transylvanian Review, 1997, vol. VI, p. 36-50

https://biblioteca-digitala.ro

elita clericală – erau supuşi unui proces de calvinizare ajuns într-un stadiu extrem de periculos, cu consecinţe negative sub aspect spiritual, dar şi naţional.

Ortodoxismul românesc din Transilvania slăbea ca forţă spirituală cu fiecare zi, pierea treptat, în timp ce credincioşii săi (dar şi preoţii) urmau, din punct de vedere material, drumul unei cumplite şi generale pauperizări.

În aceste împrejurări, la sfârşitul secolului al XVII-lea, intervine o schimbare în statutul politic al Principatului, nu însă, implicit, şi în situaţia românilor de aici. Transilvania se eliberează de sub suzeranitatea turcească, dar românii rămân în vechea lor stare. Noua stăpânire vrea să câştige de partea sa pe românii transilvăneni, dar nu o putea face decât promiţându-le schimbări în starea lor economică, socială, politică şi spirituală. Calea aleasă a fost aceea a vremii de atunci, anume trecerea lor la catolicism, forţa spirituală a Imperiului. În cazul românilor, această cale nu avea, de ce să întâmpine obstacole. Ortodoxismul românesc, prin trecerea la catolicism, nu avea nimic de pierdut; dimpotrivă, avea de câştigat: eliberarea de calvinism, revenirea la credinţa creştină veche, legătura cu Roma şi, prin ea, cu Apusul european.

Acest lucru se petrecea în condiţiile în care toate popoarele slave vecine erau ortodoxe, (dar exista la acea dată şi o masă impresionantă de ruteni uniţi în Polonia, Lituania şi Monarhia Habsburgică). Două dintre ele, Rusia şi Serbia, erau nu numai port-drapelul ortodoxismului din zona slavă, ci şi al celui românesc transilvănean, mai ales după unirea religioasă din anii 1697-1701, astfel că de la Karlowitz pornesc, de atunci, acţiunile urmărind renaşterea ortodoxiei în Transilvania. Ele trec prin Ţara Românească şi Moldova (sporadic, vin şi dinspre Bucureşti), ajung oricum la Moscova, pentru ca de aici (în virtutea relaţiilor politice existente între Rusia şi Austria) să se exercite influenţă asupra Vienei pentru a accepta relansarea ortodoxiei în Principat.

Totul este un mers în circuit, gândit şi pregătit, de fiecare dată, la punctul de pornire, din afara spiritualităţii româneşti din Transilvania. Socotim că aceasta este o trăsătură fundamentală, de care trebuie să ţinem seama în analiza unirii religioase a românilor. *Este, în acelaşi timp, şi principala cauză care a determinat ca unirea să nu fie un act religios redus cronologic la anii 1697-1701, ci un proces istoric extins şi consolidat în timp fie prin puternice confruntări* (în care au fost implicaţi direct călugării Visarion şi Sofronie), *fie pe calea normală, firească, de opţiune individuală sau colectivă, exprimată în mod liber.* Este cazul trecerilor din nou la unire a celor peste 500 sate din întreagă Transilvania în timpul episcopului Grigore Maior (1772-1782) şi al întăririi Bisericii Unite prin înfiinţarea episcopiilor de Oradea (1776-1777), Lugoj şi Gherla (1850-1853) şi, fireşte, a Mitropoliei Române Unite (1850-1853).

https://biblioteca-digitala.ro

Mai trebuie să spunem că ortodoxismul din afara Principatului a inițiat *ofensive împotriva unirii întotdeauna când Biserica Unită avea probleme,* în interiorul său, de ordin instituțional (lipsa unui ierarh timp îndelungat, perioada dintre moartea lui Atanasie și instalarea noului episcop Giurgiu – (1713-1721), sau speciale (exilul episcopului Inochentie, până la alegerea și numirea lui Petru Pavel Aron – 1744-1752), toate determinate și influențate, în primul rând, de cauze din afara Bisericii Unite.

Nu vom susține că, în interiorul Principatului, unirea religioasă a românilor nu a avut dușmani. Dimpotrivă, spunem că nu au fost deloc puțini. În primul rând, nu a văzut-o cu ochi buni nobilimea celor trei națiuni privilegiate (maghiară, secuiască și săsească), adică puterea politică a Principatului. La fel au stat lucrurile și cu clerul religiilor recepte (cu excepția celei catolice). Explicația e simplă. Unirea religioasă trebuia să aibă consecințe și în plan economic și social, nu numai în cel spiritual. Presupunea recunoașterea românilor ca a patra națiune, iar religia lor ca una receptă, cu toate consecințele ce decurg de aici. Aducea cu sine drepturi și privilegii pentru români, ele însemnând, în concepția feudalilor contemporani evenimentului, importante pierderi materiale, dar și politice, din partea celor până atunci privilegiați. Unirea religioasă a românilor urma să însemne, implicit, întărirea forței lor economice și politice, dar și întărirea catolicismului în Principat și Imperiu, lucruri ce nu conveneau nici puterii politice nobiliare, nici ierarhiei clericale necatolice.

De aceea, ambele se vor împotrivi mai întâi unirii, iar apoi, o dată înfăptuită vor încerca să zădărnicească orice acțiune a uniților pentru punerea în aplicare a prevederilor diplomelor imperiale în temeiul cărora se asigurau drepturile românilor. Episcopul Inochentie Micu e silit să plece în exil din vina lor. Ele i-au determinat exilul și tot ele i-au închis calea reîntoarcerii acasă. Profită, e drept, de acest lucru și toți potrivnicii unirii.

Atitudinea lor nu numai că îl îndepărtează pe episcopul Inochentie din mijlocul credincioșilor săi, ci împiedică, cu bună știință și cu rea-credință, schimbările social-economice așteptate. Acest lucru, în chip firesc și motivat, nemulțumește clerul și deopotrivă pe credincioși. Aici își au izvorul toate demersurile episcopului Inochentie și ale urmașului său, Petru Pavel Aron.

Mișcarea călugărului Visarion Sarai

Tot aici își găsește însă și terenul prielnic pentru acțiunile pornite împotriva unirii dinspre Karlowitz, prin călugării Visarion și Sofronie.

https://biblioteca-digitala.ro

Cel dintâi, Visarion Sarai, un călugăr sârb *„simplu, incult"* [1], venit cu misiune din partea mitropolitului sârbesc al Karlowitzului, apare în Transilvania în primăvara anului 1744 (aprilie). Avea un chip de ascet, era îmbrăcat în roșu auriu, pe cap cu pălărie de care atârnau două panglici cu imaginea lui Isus și a Mariei [2]. *„Era o figură menită a răscoli fanatismul religios popular, una din acele apariții care aprind imaginația celor simpli. Lăsându-se considerat ca sfânt, străbătea Transilvania de Sud dintre Dobra până la Săliște, propovăduind, prin tălmaci, în cuvintele cele mai simple, lepădarea de unire, care este osândă veșnică, și întoarcerea la credința străbună. Efectul fu miraculos. Călugărul e așteptat peste tot, petrecut cu alai, urmat de tulburări, de alungări de preoți uniți, de un adevărat reviriment al ortodoxiei"*[3].

Visarion povestea mulțimii *„viziunile"* sale, de fapt poruncile de la Karlowitz și ele însemnau distrugerea unirii. Autoritățile locale, potrivnice și ele unirii, *„îndemnau poporul să iasă cu ramuri verzi întru întâmpinarea „Sfântului", care nici nu mănâncă, nici nu bea"*[4]. Episcopul Inochentie, rugat să ia măsuri, răspunde că la măsuri violente credința nu-i îngăduie să facă apel, iar cu mijloace blânde o poate face numai dacă i se satisfac revendicările[5].

Episcopul Inochentie e silit să-și părăsească eparhia. Nu din vina mișcării lui Visarion, firește, ci a neuniților străini de neamul românesc. Călugărul Visarion rămâne și, odată cu el, și gândurile și faptele sale. *„Torentul, pornind de pe linia străbătută de Visarion, își lărgește albia tot mai mult, se revarsă tot mai departe. Prin contagiune, se dezlănțuie o vastă și durabilă acțiune populară, mereu în creștere, mânând unirea spre adevărat dezastru. Sunt fără de număr alungările de preoți uniți, luările de biserici, de bunuri parohiale, instalări de preoți ortodocși. Uniții, preoții lor sunt huiduiți, expuși adesea la răzbunări, la violențe..."*[6].

Mulțimea răzvrătită e ca și apa când își iese din albia ei firească, greu de stăpânit, distruge totul în calea sa, lăsând în urmă ruină și nămol.

1. D. Prodan, *Supplex Libellus Valacorum*,București, Ed. Științifică, 1967, p. 167.
2. Augustin Bunea, *Din istoria românilor*. Episcopul Ioan Inocențiu Clain (1728-1751), Blaj, Tip. Seminarului Arhidiecezan, 1900, p. 156
3. D. Prodan *Supplex...*, p. 167
4. Augustin Bunea, *Din istoria romînilor...*, p. 157
5. D. Prodan, *Supplex...*, p. 167
6. *Ibidem*, p. 200

https://biblioteca-digitala.ro

Trebuie să treacă o vreme, adeseori o lungă vreme, pentru a putea clădi, din nou, pe ruinele lăsate, o viață nouă. Se cere putere de muncă, răbdare și voință, dar mai ales se cere ca apa să reintre în făgașul ei, iar oamenii să ridice diguri de apărare.

Valurile provocate de călugărul Visarion se pierd, se sting. Oamenii se reîntorc la Unire. Vicarul Petru Pavel Aron face tot ceea ce ar fi întreprins și episcopul Inochentie. Iese în întâmpinarea credincioșilor. Le vorbește în limba lor, ca om luminat ce era, în cuvinte ce mergeau la sufletul celor ce-l ascultau. Le cucerește voința și le redă credința. Uneori e sever în apărarea credinței sale, așa cum a fost cu propria sa viață. N-a ridicat însă nici el, cum nu a făcut-o nici Inochentie, zidurile de apărare cerute de vremuri, iar potrivnicii unirii, toți din afara spiritualității românești din Transilvania, întrețin spiritul de revoltă împotriva Unirii.

Mișcarea era încurajată din Țara Românească și Moldova, de Rusia și era condusă de mitropolitul sârb Pavel Nenadovici de la Karlowitz. Acesta avea sub jurisdicția sa sudul sârbesc al Ungariei și Banatului, avea și Crișana, prin episcopul de Arad, și pusese stăpânire, prin revenirea la ortodoxie, și pe ținutul Hălmagiului. Dorea mai mult. Dorea întreg pământul Transilvaniei cu toți românii lui. Pe toți să-i ducă, prin ortodoxie, spre Karlowitz. Nimeni nu le-a amintit răzvrătiților de Țara Românească și nimeni nu le-a pomenit și pregătit drumul spre Biserica ortodoxă românească de peste munți. Cei ridicați împotriva unirii nu cer revenirea la vechea subordonare față de mitropolitul Munteniei, ci consecvent cer încadrarea în jurisdicția religioasă sârbească.

Acțiunile mitropolitului de la Karlowitz, Pavel Nenadovici (1751-1752)

Pavel Nenadovici ajunse pe scaunul mitropolitan la 1749. Era atunci „*un bărbat bătrân, cu multă trecere la împărăteasa Maria Tereza și, pentru aceea, foarte cutezător*"[7], hotărât a-și atinge planul său.

În acea vreme, în fruntea Bisericii Unite era încă Inochentie Micu care aflat însă în exil la Roma, treburile Bisericii au rămas a fi împlinite, în calitate de vicar, de Petru Pavel Aron. În 1751, intervine demisia episcopului și alegerea vicarului în locul său. Mitropolitul Nenadovici socotește că este

7. Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Tip. Seminarului Arhidiecezan, 1902, p. 59

https://biblioteca-digitala.ro

un moment prielnic pentru a interveni. Noul episcop unit fusese ales (în noiembrie 1751), dar instalarea lui urma să aibă loc abia peste un an (în decembrie 1752).

Nenadovici folosește această perioadă cu multă dibăcie. Încearcă să anihileze tot ceea ce Petru Pavel Aron reușise să facă în folosul unirii, ca vicar, după acțiunile călugărului Visarion provocând noi agitații. Conscripția din 1750 dovedește însă că tulburările s-au liniștit și că, în afară de Țara Bârsei, numai 13 sate mai erau neunite[8].

În decembrie 1751, umple pământul Transilvaniei prin trimișii săi cu o circulară adresată românilor de aici. Le cere tuturor ceea ce i-a pretins și călugărului Sofronie, adică lupta deschisă împotriva unirii religioase: *„Cu mare și umilită plecăciune* – spunea mitropolitul de la Karlowitz – *vă rugăm fraților și fiilor, cari trăiți în toată Transilvania, în toate comitatele și în toate scaunele să mărturisiți religiunea ortodoxă a sfintei biserici răsăritene. Acum e timpul (așa spunea în 1948 și părintele Stăniloaie) să dați răspuns despre religiunea voastră, dacă vreți să vă vină episcop neunit, de ritul grecesc, căci dacă nu veți cere voi episcop, desigur, el nu va putea veni"*[9].

Așadar, mitropolitul sârb de la Karlowitz propune (în 1751) credincioșilor români din Transilvania trecerea lor la ortodoxie și un episcop neunit în locul celui unit, Petru Pavel Aron, ce se pregătea să-și ia în primire scaunul episcopal.

Nenadovici nu-și ascunde nici intențiile sale de a lega pe românii din Transilvania de Karlowitz: *„Vă rog, creștinilor, nu părăsiți religia strămoșească* (a slavilor sârbi) *ci duceți-vă cu toții într-un gând la guvernator, cereți-i pașapoarte și spuneți-i că veți merge și veți cere de la înalta Curte să vă dea episcop sârbesc din Karlowitz, și aceasta să o declarați cu bărbăție și fără teamă, căci nimenea nu vă va omorî, de veți cere aceasta"* [10]. Nu se dă în lături nici de la a-i șantaja, spunându-le că de vor rămâne uniți *„atunci cu toții veți deveni nemți cu desăvârșire"*[11], și de a le cere bani pentru a putea finaliza planul său: *„Vă conjur deci, fraților, puneți-vă cu toată inima pe lucru, siliți-vă a cutreiera toate satele, sfătuiți-vă între voi, alegeți-vă oameni chibzuiți și credincioși, pe care să-i trimiteți aici. Și iarăși vă conjur, fraților, nu trimiteți pe acești bărbați cu mâna goală, căci*

8. *Ibidem,*
9. *Ibidem,*
10. *Ibidem*, p. 61-62
11. *Ibidem,*
12. *Ibidem,*

https://biblioteca-digitala.ro

știți bine că fără de aceste cheltuieli nu ne putem apropia de Domni, nici putem străbate țări străine"[12].

Intervenția mitropolitului sârb de la Karlowitz (din 1751) deschide o nouă perioadă de confruntări în problema religioasă a românilor din Transilvania, ce va culmina cu mișcarea călugărului Sofronie (din 1759-1761), cu intervenția generalului Buccow (1761) și cu instalarea (tot în 1761) a episcopului neunit Dionisie Novacovici.

Este și vremea în care Biserica Unită a fost pusă din nou la grele încercări, încercări pe care le depășește prin virtuțile dovedite de episcopul ei, de clerul rămas în jurul său, de spiritul de dreptate care a triumfat și triumfă, întotdeauna, în lumea creștină.

Ele vin să confirme continuitatea unirii religioase, caracterul său obiectiv, și – măsurând efectele sale, pornind și rămânând doar la școlile ridicate de Petru Pavel Aron – să dovedească rolul Bisericii noastre în viața națiunii române, un rol pozitiv și de o uriașă complexitate și importanță prin toate consecințele sale.

Este un rol pregătit și asumat în vremuri grele, într-o continuă confruntare cu cei ce doreau revenirea la ortodoxism (din Karlowitz) și cu cei din interiorul Transilvaniei (o parte din localnici). Aceștia acționau în mod direct, dar sub influența mitropolitului Nenadovici, alături de o parte a elitei locale nemulțumite de unire din diverse pricini, adeseori personale (cazul fostului vicar Nicolae Pop din Balomiri). Neîmplinirile sub aspect economic și social a celor promise continuă să favorizeze și să determine acțiunile locale îndreptate împotriva unirii. Favorizează și determină angajarea, în această luptă, a unor forțe interne ce răspund de fapt unor chemări externe și vor conduce la extinderea influenței mitropolitului de la Karlowitz. Mai întâi în Banat, la Brașov și în Țara Bârsei[13], apoi în districtul Hălmagiului. Lor li se adaugă nesupunerile de la Sibiu și împrejurimi, apoi cele de la Săliște, a unor români din apropierea Sebeșului (1754-1755). Sunt alungați preoți uniți și sunt luate bisericile lor.

În consecință, Curtea de la Viena cere guvernului transilvan să ia măsuri de apărare a Bisericii Unite (1756). Tot atunci îi sunt limitate drepturile mitropolitului de la Karlowitz în Transilvania. Guvernul dispune restituirea unor biserici luate uniților, dar lucrurile rămân neschimbate. Au loc confruntări între uniți și neuniți la nivelul maselor. La Viena, se discută

13. *Ibidem*, p. 90
14. *Ibidem*, p. 132

https://biblioteca-digitala.ro

problema numirii şi a unui episcop neunit în Transilvania, acţiune aprobată de împărăteasă în octombrie 1758[14].

Acţiunile preotului Ioan Popa din Aciliu (1758) şi decretul de toleranţă (1759)

În acelaşi an, popa Ioan din Aciliu, trecut şi el mai înainte, pe la Moscova şi Karlowitz întors acasă, răzvrăteşte mulţimea satelor împotriva unirii. Sate întregi din jurul Sibiului, din comitatul Albei, din scaunul Orăştiei sunt cuprinse de valul răscoalei, preoţii uniţi sunt alungaţi şi bisericile luate. Ţine şi un sinod (iulie 1758) la Sălişte. Curtea din Viena dispune arestarea lui. El află şi se întoarce la sprijinitorii săi din Karlowitz şi, apoi, la cei din Rusia[15]. Se cere, tardiv, urmărirea lui şi rapoarte în legătură cu faptele sale. El nu mai era de găsit, dar urmele faptelor sale puteau fi văzute, pentru că însumau multe nelegiuiri şi la fel de multe violenţe[16].

Unirea era pusă din nou la grea încercare. Viena e hotărâtă să o apere, dar e gata şi la concesii faţă de răzvrătiţi, însă nu doreşte să o facă prin întărirea poziţiilor mitropolitului de la Karlowitz. Porneşte totuşi de la a recunoaşte o stare de fapt la care s-a ajuns în urma intervenţiilor din exterior şi a mişcărilor, din interior, împotriva unirii. *Alege decretarea toleranţei* (iulie 1759). Aceasta însemna recunoaşterea dreptului de a rămâne în rândul neuniţilor al celor care, până la publicarea decretului, *„s-au lepădat de unire"*[17].

Recunoaşterea era condiţionată de restituirea către uniţi a tuturor *„bisericilor răpite cu violenţă în ultimii doi-trei ani, şi pe viitor să nu mai cuteze a răpi uniţilor nici o biserică. Pământurile bisericilor care n-au fost câştigate cu cheltuiala neuniţilor, ci au fost date preoţilor uniţi de la capul statului, sau de alte persoane private, să le restituie preoţilor uniţi, de cumva se vor mai afla de aceştia în respectivele comune, ori acelora care le daseră uniţilor. Neuniţii să-şi practice religia în linişte. Pe uniţi, fie aceştia preoţi ori mireni, să nu-i insulte şi să nu-i mai injurieze, să nu-i îndemne la lepădarea unirii, nici să nu împiedice pe misionarii uniţi întru predicarea în linişte a sfintei uniri..."*[18].

La Viena se spera ca, prin decretul de toleranţă, problema religioasă a românilor din Transilvania să se încheie, iar frământările să ia sfârşit.

15. *Ibidem*, p. 139-140
16. *Ibidem*, p. 159
17. *Ibidem*, p. 164
18. *Ibidem*, p. 164-165

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrurile n-au evoluat însă în această direcție. Decretul de toleranță l-a nemulțumit, în primul rând, pe mitropolitul sârb de la Karlowitz, Nenadovici. Unirea, în concepția sa, trebuia distrusă din temelii, nu apărată, iar ortodoxismul din Transilvania să-și continue drumul extinderii. Pe de altă parte, românii trecuți la neuniți în timpul mișcărilor ce au precedat decretul de toleranță, obligați să restituie bisericile unite luate și să-și construiască ei altele, refuzară predarea lor.

Mișcarea pornită împotriva Unirii religioase a românilor din Transilvania de călugărul Sofronie și popa Tunsu

Pe acest fond de nemulțumiri din exterior și din interior, intervine călugărul Sofronie de la Cioara (comitatul Alba), și popa Molnar (Tunsu) din Sadu Sibiului, care vor dezlănțui (între anii 1759-1761) o nouă și puternică mișcare împotriva unirii și a uniților. Sofronie venea din partea mitropolitului Nenadovici și s-a intitulat *„vicar al Sfântului Sobor din Karlowitz"*, iar popa Molnar, devenit în vremea mișcărilor protopop neunit, fusese hirotonit în Țara Românească și pedepsit de episcopul Aron prin tunderea lui (de unde și numele de Tunsu) pentru încălcarea prevederilor canonice.

Sofronie se călugărise la Argeș; ținuse apoi *„un schit în hotarul satului său. Luând și el drumul Karlowitzului, se întoarse de acolo cu mesajul mitropolitului: lupta împotriva unirii și revenirea la vechea credință"*[19]. Își începe agitația în comitatul Hunedoarei. Este prins și închis la Bobâlna, de unde a fost eliberat de vreo 500-600 țărani veniți din Zarand, din scaunul Orăștiei, din părțile Abrudului. *„Țăranii îl poartă în triumf, îl însoțesc pretutindeni, îl apără. Instalându-se în cetatea Munților Apuseni, intră cu mare alai în Zlatna, în Abrud. Călugăr simplu, se adresează mulțimilor la nivelul lor, în limbajul lor, ațâță fanatismul popular. Agită împotriva unirii, a preoților uniți, a episcopului de la Blaj: Unirea e mincinoasă, uniții sunt eretici, papistași dați cu nemții, au spurcat cele sfinte. Îndeamnă mulțimile să păzească vechea credință, să asculte de mitropolitul din Karlowitz. Împărăteasa a îngăduit fiecăruia să țină credința pe care o vrea. Va veni episcop de legea lor. Va veni și o comisie care să stabilească cine-i unit și cine neunit. Ea să-i găsească gata, să nu-i înscrie între uniți. Pe urmele lui, peste tot unirea dispare, preoții uniți sunt alungați, bisericile luate.*

19. D. Prodan, *Supplex...*, p. 208
20. *Ibidem*, p. 208-209

https://biblioteca-digitala.ro

Sofronie ajunge repede la o popularitate imensă. La adunările sau soboarele lui, țăranii aleargă cu miile"[20].

Mulțimea nu era greu de pornit. S-a dovedit acest lucru în vremea călugărului Visarion și se va confirma și prin călugărul Sofronie. Nu trebuia multă știință de carte pentru a chema la răzvrătire oamenii satelor. Dimpotrivă, numai lipsa ei putea duce la fanatism.

Pe de altă parte, prin filieră sârbească și prin ortodoxism, se promiteau neuniților privilegiile așteptate de uniți de la puterea politică. *„Poporul asculta pe Sofronie, într-adevăr ca de un rege* – scria Augustin Bunea – *nu numai pentru că era amăgit cu fel de fel de hule în contra Bisericii Unite, ci mai vârtos din motivul că impostorul convinsese poporul că, dacă se va lepăda de unire și-și va obține episcop sârbesc, se va face părtaș tuturor privilegiilor politice și civile de care se bucuraseră sârbii, așa încât toată mișcarea aceasta sângeroasă are, sub forma externă religioasă, un fond curat politic"*[21].

Cei ridicați împotriva unirii credeau că prin trecerea la ortodoxism se vor realiza toate dezideratele lor sociale. Așa a crezut mulțimea aflată în tabăra neuniților din vremea mișcărilor lui Visarion și Sofronie și cei porniți de popa Tunsu. N-au înțeles gândurile și planurile mitropolitului de la Karlowitz. A înțeles însă profunda semnificație a tot ceea ce se întâmpla episcopul unit Aron, așa cum înțelesese mai întâi episcopul Inochentie. Poporul trebuia luminat. Națiunea română avea nevoie, pentru aceasta, de preoți și învățători pregătiți în școli românești. Episcopul Aron le clădește, spiritual și material, în vremuri tulburi și le poartă de grijă în aceeași atmosferă. Unirea va trăi în timp prin școlile sale, iar națiunea română din Transilvania prin conștiința cultivată și formată aici.

Mișcările țărănești împotriva unirii cresc în această vreme una din alta. Focul se aprinde prin făcliile purtate în Apuseni de Sofronie, iar pe Mureș în sus de popa Tunsu. Zlatna, Abrudul, Câmpeniul, întreg domeniul Zlatnei sunt cuprinse de flăcările aprinse împotriva unirii și a uniților; le sunt luate bisericile, sunt alungați preoții uniți. Același lucru se întâmplă în satele din jurul comunei Pogăceaua (comitatul Mureș-Turda). Într-o zi de târg (7 iulie 1760), în fața mulțimii strânsă de pe întreaga Câmpie, la Sâmpetru, popa Tunsu osândește prin cuvinte aspre, pe uniți și Biserica lor[22]. Din alte sate se trimit plângeri împotriva unirii direct guvernului, iar în multe locuri

21. Augustin Bunea, *Episcopii...*, p. 179
22. *Ibidem*, p. 181-184
23. D. Prodan, *Supplex...*, p. 211

https://biblioteca-digitala.ro

acțiunile sunt îndreptate și împotriva unor funcționari ai domeniului[23].

Viena și puterea imperială sunt neliniștite. Dispun arestarea răzvrătiților și pacificarea spiritelor. Spre închisori sunt duși o parte din cei răzvrătiți. La Alba-Iulia, Sofronie ține un nou sinod (14-18 februarie 1761), în care se cere episcop neunit și eliberarea celor închiși[24].

Acțiunea de pacificare condusă de generalul Nicolaus Adolf, baron de Buccow

Decretul de toleranță n-a avut efectul dorit de puterea imperială. Neuniții doreau să rămână așa cum erau, trecuți la ortodoxie, și mai cereau și un episcop al lor. Puterea politică locală se temea de transformarea conflictului religios *„într-un foc mai mare"*[25], adică într-o mișcare ce putea să zguduie întreg sistemul politic și social al vremii. Așa se va și întâmpla, nu peste multă vreme, în timpul răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan (1784-1785).

În primăvara lui 1761, după Sinodul de la Alba-Iulia, călugărul Sofronie începe din nou să cutreiere satele din districtul Făgărașului și din scaunele Sibiului și Nocrichului. Pretutindeni, călugărul Sofronie afirmă că vorbește în numele împăratului, care a îngăduit românilor să părăsească unirea și să le fie luate preoților uniți bisericile și casele parohiale. Lumea continua să fie amăgită. Credea în cele spuse de călugăr și acționa în sprijinul lui.

Puterea imperială se trezește. Regimul trebuia să decidă. Și a și decis[26]. Conferința ministerială din 12 martie 1761 a hotărât să încredințeze pacificarea românilor, generalului Buccow, numit comandant al forțelor militare din Transilvania. Acesta a fost numit concomitent, și președinte al comisiei împuternicite să cerceteze și să pună capăt certurilor religioase de aici. La Sibiu avea să sosească și Dionisie Novacovici, numit episcop al românilor ortodocși. Odată cu generalul au venit unități militare, trimise în scopul amintit.

La 5 aprilie 1761, Buccow a intrat în orașul Sibiu, sediul guvernului. Venirea generalului Buccow și a armatei sale n-au fost cerute de uniți și nici de episcopul Petru Pavel Aron. Primul contact al generalului la Sibiu

24. *Ibidem*,
25. *Ibidem*,
26. *Ibidem*,

https://biblioteca-digitala.ro

(din 7 aprilie) a fost cu o delegație formată din 40 români ortodocși, conduși de protopopul Ioan de la Săliște. Ei au cerut: să fie scoși de sub jurisdicția episcopului și a preoților uniți; să li se trimită un episcop *„cu binecuvântarea și voia"* mitropolitului de la Karlowitz[27]; să fie eliberați din închisoare Oprea Miclăuș din Săliște, preoții Mucenic din Sibiel, Ioan din Galeș și Tunsu din Sad; preoții neuniți să fie și ei scutiți de contribuție, să primească toate bisericile și proprietățile lor, să nu mai fie persecutați și întemnițați pentru probleme religioase, să li se restituie ceea ce au plătit drept pedeapsă pentru tulburările provocate; călugărul Sofronie să fie lăsat liber să propovăduiască, iar lor să li se permită să-și sfințească preoți în țările vecine[28].

Misiunea generalului Buccow a fost clar definită încă la plecarea sa spre Transilvania: să reașeze pe preoții uniți în casele și pe pământurile luate; să împartă bisericile între uniți și neuniți; să îndrume poporul la ordine și liniște; să fixeze și să delimiteze drepturile uniților și ale neuniților prin măsuri blânde, iar dacă acest lucru nu se va putea, să recurgă și la forță[29].

Primul demers al generalului Buccow a fost alcătuirea unei proclamații în limba română, sub formă de patentă, tipărită și răspândită în rândurile românilor. Purta data de 9 aprilie 1761 și chema la Sibiu, pentru 26 aprilie, câte un delegat unit și neunit din fiecare comitat, scaun și district. Erau chemați să-și spună toate doleanțele lor și ale celor în numele cărora veneau, fie în scris, fie prin grai viu, în fața unei *Comisii de Curte*. Misiunea acesteia era *„să audă toate plângerile și să întrebe despre neodihna norodului românesc, care s-a urzit în țară de o vreme încoace"*[30].

Buccow promitea să intervină la Curtea imperială pentru a li se face tuturor dreptate, dar cerea, ambelor părți, ortodocși și catolici, să se respecte reciproc: *„Așa să se ferească neuniții de toate adunările norodului în tot chipul, și pe cei uniți a-i huli nicidecum să nu îndrăznească. Așișderea să nu îndrăznească pe clerul unit a-l jefui de biserici, sau din casele și ocinile sale a-i scoate. Așișderea cei uniți să nu hulească pe cei neuniți și să nu facă între dânșii nevoie sau vrajbă, ci să fie în pace și să trăiască unul cu altul în odihnă"*. Promitea chiar a da *„fiecăruia răspuns"*[31].

---

27. Augustin Bunea, *Episcopii...*, p. 206
28. *Ibidem*,
29. *Ibidem*,
30. *Ibidem*, p. 207
31. Ibidem, p. 208

https://biblioteca-digitala.ro

Tot la 9 aprilie 1761, generalul Buccow a dispus să se facă, în întreg Principatul, două conscripții, una din partea organelor administrativ-politice și a doua din partea protopopilor uniți, pentru a fi apoi confruntate. Dorea să știe cu cea mai mare exactitate, situația uniților și a neuniților, numărul lor, al bisericilor și al bunurilor fiecărei părți. O acțiune, desigur, cu depline motivații. Starea de fapt a uniților și neuniților trebuia cunoscută sub toate aspectele și în adâncime, pentru a se putea trece la *„dezmembrarea neuniților de uniți"*.

Temeiurile și punctele de pornire ale demersurilor generalului Buccow au fost cererile formulate de cei veniți la Sibiu și aceste două conscripții. Acolo n-au sosit numai cei chemați. Au venit din partea neuniților mult mai mulți. Însuși Sofronie e însoțit de o mulțime de oameni. Îi lasă la porțile cetății și intră travestit în haine țărănești. Se temea că nu va fi lăsat să intre cu toți cei ce-l însoțeau. Este bine primit de generalul Buccow. Sofronie recunoaște că s-a folosit, în toate drumețiile lui, de un ordin împărătesc fals, pregătit de secretarul mitropolitului de la Karlowitz[32]. Rămâne la Sibiu câteva zile și semnează un act, în fața Comisiei prezidate de generalul Buccow, care cuprindea drepturile și îndatoririle celor neuniți, act la care au consimțit ambele părți. Actul are un conținut ce li s-a părut neuniților a fi prea conciliant. Sofronie se reîntoarce în munți, unde continuă să țină sinoade și să încalce și cele promise de el la Sibiu, și cele cerute de Buccow în circulara sa din 9 aprilie.

La Sibiu soseau, pe rând, și conscripțiile. Comisia a început, pe baza lor, *„dezmembrarea neuniților de uniți"*, a bisericilor și a bunurilor lor. Au fost stabilite câteva principii:

1) în comunele în care toți locuitorii români au renunțat la unire și și-au primit bisericile, preoții rămași uniți păstrau unele bunuri parohiale, atât timp cât trăiau, considerându-se că nu este uman să fie lăsați pe drumuri, ei și familiile lor;

2) în comunele în care majoritatea locuitorilor au renunțat la unire, dar biserica a fost clădită sau restaurată radical după 1700 de-o persoană unită sau de comunitate atunci când ea era unită, biserica avea să rămână în proprietatea uniților, chiar dacă ei erau în minoritate;

3) în comunele în care erau două biserici, cea mai mare avea să treacă la majoritatea neunită, iar cea mai mică la minoritatea unită;

4) în comunele în care bisericile au fost construite sau restaurate pentru uniți prin erar, ele rămâneau uniților, chiar dacă erau minoritari ca număr; acolo unde biserica avea să rămână pe seama minorității unite,

32. *Ibidem*, p. 210

https://biblioteca-digitala.ro

majoritatea neunită trebuia să primească loc potrivit pentru a-și putea construi biserică.

Principiile erau raționale și echitabile, iar generalul Buccow a trecut la aplicarea lor, mai întâi făcând delimitările cerute în cadrul Comisiei la Sibiu și, apoi, în comitate, la fața locului, prin comisari ai acestora, ai scaunelor sau ai districtelor. Lucrurile au mers bine și ușor acolo unde părțile găseau o înțelegere reciprocă, sau prin confruntări de toate felurile, unde erau împotriviri. În asemenea situații, a intervenit generalul Buccow, mergând însoțit de armată sau chiar folosind-o. Așa s-a întâmplat la Ocna Sibiului, unde neuniții refuză predarea de bună voie a bisericii uniților. La fel a fost la Sad și Rășinari. Generalul Buccow intervine cu armata, fără a face uz de arme, și pune în drepturi pe uniți. La Făgăraș intervine, de asemenea pentru a lăsa uniților biserica-catedrală. Vrea să aplice pedepse aspre. Renunță la ele, rugat fiind de episcopul Aron, dar le ia dreptul neuniților de a-și construi o nouă biserică și de a avea preoți neuniți[33].

Dezmembrarea și pacificarea avusese loc și în Munții Apuseni, fără probleme deosebite. Aici generalul Buccow nu-l mai găsește pe Sofronie. Trecuse din nou în Țara Românească, de unde continuă să țină legătura cu adepții săi din Transilvania, ani la rând. În 1764, guvernul instituie un premiu de 50 de galbeni pe capul celor ce erau în legături secrete cu Sofronie. În 1767, se cere tuturor dregătorilor prinderea călugărului, promițându-se o recompensă de 50 galbeni. În 1771, se revine, încercându-se din nou prinderea lui. Sofronie moare în Țara Românească[34].

În Transilvania, pacea și liniștea iau treptat locul răzvrătirilor. Câteva mănăstiri continuau să primească și să țină între zidurile lor dușmani ai unirii, motiv pentru care generalul Buccow a dispus desființarea sau chiar distrugerea lor: mănăstirile din districtul Făgărașului (cu excepția mănăstirii din Sâmbăta de Sus) (1761), mănăstirile de la Prislop și Plosca, de la Geoagiul de Sus și Râmeț (1762).[35]

Distrugerea mănăstirilor din Transilvania era o poruncă generală, venită în primăvara anului 1762[36] din partea guvernului. N-au fost distruse însă toate: rămân intacte în multe locuri din comitatele Alba, Turda, Cluj, Dăbâca, Solnocul de Mijloc, în districtele Chioarului, Rodnei, în scaunul Sibiului și Cincul Mare și în alte locuri[37].

33. *Ibidem*, p. 213-219
34. *Ibidem*,
35. *Ibidem*, p. 320-341
36. *Ibidem*, p. 343
37. *Ibidem*, p. 345-351

https://biblioteca-digitala.ro

Mişcări sporadice şi locale împotriva unirii sunt cunoscute şi la Morlaca (comitatul Cojocna, 1762), în districtul Rodnei şi în comitatul Clujului, la Monor (1763)[38].

Generalul Buccow a distrus, într-adevăr, câteva mânăstiri ai căror călugări nu s-au supus sau nu au respectat măsurile luate de el, măsuri izvorâte din principiile fixate la începutul acțiunii sale de pacificare. Tunurile sale, e drept, au dărâmat câteva ziduri. Călugărul Sofronie a făcut însă mult mai mult. El și mitropolitul de la Karlowitz au dus Biserica Unită la un pas de totala sa destrămare. Pierderile în rândurile credincioșilor uniți au fost mari și continui, atâta vreme cât călugărul Sofronie a fost în viață. Cuvintele și sfaturile lui au fost mai periculoase pentru uniți (și cu efect prelungit în timp) decât armele generalului Buccow pentru ortodoxismul românesc din Transilvania. Prin Buccow se instituie ierarhia ortodoxă, de aici și se face o primă delimitare între credincioșii și bunurile celor două Biserici românești, pentru o perioadă de aproape două veacuri.

Instalarea episcopului ortodox Dionisie (1761)

Flacăra nemulțumirilor religioase se stinse, în parte, prin acțiunile generalului Buccow. Un alt factor care a intervenit a fost, desigur, numirea și instalarea episcopului Dionisie Novacovici, episcopul sârb ortodox din Buda, și ca episcop al românilor ortodocși din Transilvania. Venise aici încă din 26 aprilie 1761 și-l ajutase pe generalul Buccow în demersurile sale. Împărăteasa îl investise în această funcție prin rescriptul său din 13 iulie 1761, iar instalarea sa a avut loc la Brașov în 4 septembrie 1761, în prezența generalului Buccow. El este și cel care ține discursul de instalare, rostit în limba latină, prin care a cerut credincioșilor ortodocși să-l recunoască și să-l cinstească ca pe un arhiereu.

Dionisie Novacovici și-a rostit și el discursul în limba latină. Aduse mulțumiri împărătesei, în numele lui și al noilor săi credincioși, și primi apoi omagiul clerului[39]. El își organizează Biserica așa cum era cea a românilor uniți din Transilvania, cu soborul cel mare al protopopilor din întreaga dieceză, cu soborul cel mic al protopopilor și preoților din protopopiat și cu preoții de sate. Pornește la drum cu bune intenții. Vrea – ceea ce dorește și Curtea de la Viena – ca pacea și liniștea să fie o realitate vie în satele

38. *Ibidem*, p. 236-237, 250
39. *Ibidem*, p. 229

https://biblioteca-digitala.ro

Transilvaniei, iar confruntările dintre neuniți și uniți să înceteze pretutindeni. Aceasta era dorința pe care o exprima în vizitele sale canonice întreprinse imediat după instalarea sa. N-a fost însă un lucru ușor. Ecoul celor cerute de Sofronie mai stăruia încă în unele locuri.

Inițiază și o colectă (1761-1762) în favoarea Împărătesei, ca un semn de mulțumire din partea românilor trecuți la ortodoxie. Se strâng 100.000 fl.[40]. Împărăteasa era, fără îndoială, foarte mulțumită de gestul românilor și de atitudinea episcopului Dionisie, în general. Nu același lucru se poate spune despre mitropolitul sârb de la Karlowitz. Episcopul Dionisie nu venise din partea lui. Era omul Vienei. Din acest motiv, se manifestau nemulțumiri și în rândurile unor preoți români trecuți la ortodoxie, ce se vroiau legați de mitropolitul sârb Nenadovici. Episcopul simte împotrivirile mitropolitului și este dezamăgit și de cei care, din interiorul Bisericii sale, i se împotriveau. N-a mers însă pe urmele lui Sofronie și nici nu i-a împărtășit gândurile și planurile. Opțiunile sale erau pentru o împăcare între credincioșii săi și uniți, pentru păstrarea ambelor credințe, nu pentru eliminarea celei din urmă. Acesta era și spiritul Vienei. Episcopul Dionisie se pare că nu a găsit, întotdeauna și peste tot, în rândul românilor ortodocși, înțelegerea așteptată. De aceea, și-a exprimat mereu dorința de a se reîntoarce la Buda. Acolo se va și retrage în toamna lui 1767 și va muri în același an (în decembrie).

Cei doi episcopi, Petru Pavel Aron (1752-1764) și Dionisie Novacovici (1761-1767), unit primul, ortodox al doilea, au rămas împreună în istoria spiritualității românești de dincoace de Munți nu numai pentru contemporaneitatea lor, ci și – mai ales – pentru semnificația faptelor lor.

Petru Pavel Aron a continuat un drum deschis de înaintașii săi, întărind Biserica Greco-Catolică prin consolidarea unirii religioase și ridicarea școlilor de la Blaj. El știa că Biserica sa poate răspunde obligațiilor față de Dumnezeu și societate doar prin formarea unei elite în propriile școli, confesionale și naționale în același timp; că fără elite pregătite în spiritul lumii moderne, nu poate fi asigurată evoluția rapidă a națiunii creștine române.

Episcopul Dionisie Novacovici, întâiul episcop al românilor neuniți recunoscut de puterea politică de la Viena, înțelege să pună noi temelii Bisericii Ortodoxe din Transilvania, după modelul Bisericii Unite, și să proclame – ca și Petru Pavel Aron – pacea între uniți și neuniți; să deschidă, tot împreună, drumul comun ce trebuia să unească cele două Strane, din

40. *Ibidem*, p. 241

https://biblioteca-digitala.ro

care se înălțau spre Cer aceleași cântece și rugăciuni, iar de la amvoane se propovăduiau, în esență, aceeași credință și același crez național.

Erau toate elemente de unire, cunoscute și recunoscute de către ierarhiile celor două Biserici naționale românești până la împlinirea marelui ideal național de la 1 Decembrie 1918. Temeliile lui au fost puse în vremea episcopilor Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici. Este un merit al acestora și o obligație a noastră a tuturor, ortodocși și catolici, să înțelegem adevărata semnificație a faptelor lor; să vedem în unirea religioasă de la 1697-1701 un proces istoric desfășurat în timp, obiectiv și pozitiv, care a avut și va avea, în raport cu ortodoxia românească, nu un drum paralel ci unul comun, întemeiat pe relații de înfrățire, de respect reciproc și de iubire, așa cum propovăduiesc doctrinele celor două Biserici. Acesta trebuie să fie angajamentul solemn de luat, la împlinirea a trei veacuri de la Unirea religioasă din vremea lui Teofil și Atanasie Anghel, de către toată spiritualitatea românească.

Bibliografie: Episcopul Petru Pavel Aron (1752-1764) și lupta sa pentru consolidarea unirii religioase. Unirea religioasă a românilor – un proces istoric desfășurat în timp obiectiv și pozitiv

Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800,* Blaj, 1944;

Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de istorie, Madrid, 1952, p. 86-92; *Blajul. Vatră de istorie și cultură,* București, 1986; Ioan M. Bota, *Istoria Bisericii universale și a bisericii românești,* Cluj-Napoca, 1994; Nicolae Brânzeu, *Școalele de la Blaj. Studiu istoric,* Sibiu, 1898; Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764, cu 250 documente române, maghiare, latine, franceze, italiene și germane publicate în întregime sau în extras,* Blaj, 1902;

Ioan Chindriș, *Blajul luminist.* O analiză a structurilor culturale, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj, Cluj 1980; T. Cipariu, *Acte și fragmente, Blaj,* 1855; *Cultura creștină – 240 de ani de la întemeierea școlilor din Blaj (1754-1994),* Blaj, 1994;

Ioan Georgescu, *Istoria bisericii creștine universale,* Blaj, 1921; Ana și Arcadie Hinescu, *Oameni de ieri și de azi ai Blajului,* Blaj, 1994;

Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc,* București, 1928; Idem, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria.* vol. I, 1915, p. 447-451; Idem, *Petru Pavel Aron și Blajul,* în Cultura Creștină, 1937, nr. 4-5; Idem, *Sate și preoți din Ardeal,* București, 1902; Idem, *Neamul românesc din Ardeal și Țara Ungurească,* vol. II, București, 1906; *Istoria învățământului din Romania*, București, 1971;

https://biblioteca-digitala.ro

A. Lupeanu-Melin, *Din Blajul de demult,* Blaj, 1925; Nicolae Lupu, *Circulara episcopului Petru Pavel Aron către popor și cler la anul 1755,* Blaj, 1936, 39 p.; Idem, *Una sută optzeci de ani de la deschiderea școlilor din Blaj,* Blaj 1934;

Ștefan Manciulea, *Ctitorii școlilor din Blaj, Blaj; Petru Maior, Istoria bisericii românilor atât a celor dincoace precum și a celor dincolo de Dunăre,* Buda; 1813; Iacob Mârza, *Școală și națiune. Școlile din Blaj în epoca renașterii naționale,* Cluj-Napoca, 1987; Samuil Micu, *Istoria bisericească a episcopiei românești din Ardeal,* în Calendarul de la Buda, 1806 (supliment); Ibidem, Eparhia Râmnicului, Sfânta Mănăstire Bistrița, 1993; Idem, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor,* București, 1963;

Ioan Nistor, *Proiectul unui volum omagial închinat aniversării a 175 de ani de la înființarea școlilor din Blaj,* în Acta Musei Nopceuchis, 1978, 15, p. 561-566;

Z. Pâclișanu, *De unde se recrutau cei dintâi elevi ai școlilor din Blaj;* în Cultura creștină, 1920, 9, p. 60-62; Idem, *Documente privitoare la istoria școalelor din Blaj,* în Revista arhivelor, 1928-1929; Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918,* Cluj-Napoca, 1992; Petru Pavel Aron, *Decretul de deschidere al Școlilor de la Blaj, 11 octombrie 1754,* Viața Creștină, 1991, 2 nr. 19 și 1994, 5, nr. 19; Viorica Pop, *Sinodul de la Alba-Iulia din 14-18 februarie 1761,* în Apulum, *1970, 8, p. 120-126;* Ilie Popescu Teiușanu, *Pedagogi și oameni de școală din România.* Mic dicționar, București, 1975; Silviu Augustin Prunduș, Clemente Plaianu, *Catolicism și ortodoxie românească, Scurt istoric al Bisericii Române Unite,* 1994;

Tuliu Racotă, *Petru Pavel Aron, în* Transilvania, 1946, 77, nr. 1-4; Ioan Rațiu, *Blajul, Scurte notițe informative,* Brașov, 1911; Idem, *Dascălii noștri. Scurte notițe din viața și activitatea lor literară 1754-1848,* Blaj, 1908; Idem, *Studii și biografii,* Blaj, 1904.

Teodor Seiceanu, Ioan Buzași, *Blajul. O istorie în texte,* 1993; Virgil Stanciu, *Episcopul Petru Pavel Aron,* Blaj, 1943; Teodor Seiceanu, *Episcopul Petru Pavel Aron,* Unirea, 1991, 2, nr. 3, p. 2; Străjan Mihail. *Începutul renașterii naționale prin școli sau Despre episcopul Petru Pavel Aron.* Conferința ținută în 1 februarie 1891, Craiova Tipolitografia națională, 1891, 43 p. (Ateneul Român din Craiova); Coriolan Suciu, *Arhiereii Blajului,* Blaj, 1944.

Episcopul Atanasie Rednic (1765-1772)

Atanasie Rednic, vicarul general din vremea lui Petru Pavel Aron, părtaș la toate acțiunile acestuia, ajunge episcop după moartea lui Aron, respectându-i memoria și continuându-i activitatea. Problemele nu erau nici ele noi. S-au desfășurat, totuși, într-un context de viață spirituală cu unele particularități. Biserica și școala continuau să se dezvolte purtând

https://biblioteca-digitala.ro

pecetea timpului. Nu vor lipsi nici confruntările interne și nici lupta dusă pe cale pașnică pentru readucerea la unire a unor parohii pierdute prin acțiunile lui Nenadovici și Sofronie, pentru întărirea Bisericii Unite și a vieții monahale din interiorul ei.

Atanasie Rednic (1765-1772)

Episcopul Atanasie Rednic n-a fost un episcop popular și nici chiar prea iubit de clerul din jurul său. Dimpotrivă, anumiți factori, mai degrabă subiectivi, au contribuit la o anume percepție a sa, nefavorabilă lui. Vrednicia lui nu poate fi judecată însă din această perspectivă. Dincolo de timpul în care a trăit și chiar în vremea sa, pentru cei ce îi erau apropiați, episcopul Atanasie Rednic a rămas – și va rămâne în fața posterității – *un dascăl erudit, un episcop luminat, aspru, neiertător chiar*, mai ales cu cei ce nu s-au supus principiilor de viață statornicite de el în virtutea drepturilor ce le avea ca episcop, *aspru și cu el*, ca și înaintașul său, *drept și binevoitor*, tot ca și el, *apărător al credinței Bisericii Unite și al ritului ei oriental,* în litera și spiritul înțeles de Atanasie Anghel.

S-a născut într-un sat din Maramureș (1722), din părinți uniți. Se numea Alexandru. S-a format, mai întâi, la școala iezuită de la Cluj. Aici urmează și studiile de filosofie, iar pe cele de teologie la Institutul Pazmanian din Viena. Erau școli bune ce imprimau tinerilor spiritul de ordine, alături de o bună pregătire. Noviciatul l-a făcut la mănăstirea de la Muncaci și tot acolo a depus și voturile monahale (primind numele de Atanasie) și a fost hirotonit ca preot (1747). N-a avut același drum cu cel al predecesorului său, Petru Pavel Aron. Au pornit din același loc amândoi (de la Cluj) pentru a se forma unul la Roma, celălalt la Viena și Muncaci. Nu este exclus, poate, ca cele două școli în care s-au format să le fi influențat diferit modul de a se raporta la oameni și situații, alături de alți factori, obiectivi sau subiectivi.

Oricum, la Blaj ei merg în aceeași direcție, iar după moartea lui Petru Pavel Aron, episcopul Atanasie Rednic urmărește aceleași scopuri. Se asigură astfel continuitatea pe traiectoria deschisă de toți episcopii înaintași. Este o evoluție, chiar dacă lipsesc problemele noi sau ele nu au dimensiunile celor din vremea lui Atanasie Anghel, Ioan Giurgiu, Inochentie Micu sau Petru Pavel Aron. De numele fiecăruia e legat *un început*, iar

https://biblioteca-digitala.ro

de-al lui Rednic, *continuitatea.*

Sinodul electoral din 30 iunie 1764 trebuia să propună trei din patru candidaţi: Silvestru Caliani, Grigore Maior, Atanasie Rednic şi Inochentie Micu. Primii trei au fost călugări-profesori în acelaşi timp şi au făcut parte din înaltul cler de pe lângă episcopul Petru Pavel Aron, îndeplinind fiecare diferite funcţii şi atribuţii. Silvestru Caliani, intrat ca al treilea călugăr în mănăstirea de la Blaj, a fost *„consistorial"* al episcopului Petru Pavel Aron, vătav mare al şcolilor, iar la data alegerilor (în 1764) era şi prepozit al mănăstirii. Grigore Maior fusese şi el *„consistorial"* în aceeaşi vreme, iar Atanasie Rednic vicar general, iar după moartea lui Petru Pavel Aron, până la confirmarea sa ca episcop, vicar apostolic.

Clemente XIV (1769-1774)

Mai apropiat de episcopul Aron, Atanasie Rednic a fost susţinut de Curtea din Viena. Mai popular însă în rândurile clerului, chiar foarte popular, era Grigore Maior. Împreună cu Silvestru Caliani, el candidase şi în alegerile din 1751, când majoritatea voturilor le-a primit Aron.

Toţi trei se considerau îndreptăţiţi să fie aleşi şi, dintre ei, cel mai dorit era Grigore Maior. Inochentie Micu îşi avea şi el încă simpatizanţii săi, chiar mulţi, numai că pe el Curtea din Viena nu-l va mai lua în considerare. Nu va ţine seama nici chiar de numărul voturilor primite de candidaţi: Grigore Maior 90, Inochentie Micu 72, Silvestru Caliani 16 şi Atanasie Rednic 9. Mai mare încredere a inspirat Rednic, fiind confirmat de Aula imperială în virtutea art. 12 al Diplomei a II-a Leopoldine (1701), care acorda împăratului dreptul de a confirma pe unul din cei trei recomandaţi de sinodul electoral. Activitatea sa misionară, în favorul Unirii, era bine cunoscută şi apreciată şi de autorităţile guvernamentale catolice[1] care, fără

1. Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de Istorie, Madrid, 1952, p. 93 Cf. pentru viaţa şi activitatea episcopului Atanasie Rednic toate lucrările de sinteză privind Istoria Bisericii date în primul capitol al lucrării şi I. Bălan, Un sinod diecezan necunoscut de sub Rednic, Cultura Creştină, 1936, 16, p. 283-296; Z. Pâclişanu, Anul naşterii episcopului Rednic (1722), loc citat, p. 521-522; M. Ştirban, O aniversare şi o comemorare: Episcopul Atanasie Rednic (1722-1772), Tribuna 1997, nr. 7, p. 8-9

https://biblioteca-digitala.ro

îndoială, au putut să influențeze decizia Vienei.

De fapt, întreaga sa pregătire și activitate îl recomandau. Avea, în momentul alegerilor, 15 ani petrecuți la Blaj împreună cu episcopul Petru Pavel Aron. L-a însoțit în vizitele sale canonice pentru consolidarea Unirii în toată această vreme. În 1752 a fost numit asesor consistorial, iar în 1754 profesor de dogmatică și istorie. Fusese și spiritual al episcopului, prefect al seminarului diecezan și, în sfârșit, vicar general și apoi vicar apostolic. În ierarhia locală din vremea episcopului Aron ocupa un loc prioritar și se implicase, în consecință, în toate treburile episcopiei. Poate și de aici s-a născut, parțial cel puțin, penalizarea sa din partea unor contemporani, dar credem că și dreptul de a fi urmașul lui Petru Pavel Aron tot aici trebuie căutat. Aceste împrejurări au condus la confirmarea lui Atanasie Rednic ca episcop al românilor uniți încă în toamna anului 1764, întărită prin Bula papală din 15 mai 1765. Consacrarea ca episcop s-a făcut la mănăstirea Sf. Nicolae din Muncaci (4 august 1765), iar instalarea a avut loc la Blaj (13 noiembrie 1765).

A mers totul foarte repede, deși atmosfera de la Blaj i-a fost, în timpul alegerilor și chiar după aceea, nefavorabilă lui Atanasie Rednic. Lui Grigore Maior și lui Silvestru Caliani, întâii nemulțumiți și protagoniștii confruntărilor, li s-au alăturat Gerontie Cotorea și arhidiaconii A. Pop și Ioan Săcădate. Ei trimit memorii de protest, în numele clerului, la Vatican, Papei, Congregației De Propaganda Fide (în octombrie 1764), revin cu alte memorii (în ianuarie 1765), refuză să participe la lucrările capitlului în cadrul cărora Atanasie Rednic și-a făcut cunoscută confirmarea.

Odată cu instalarea sa (13 noiembrie 1765), Atanasie Rednic completează oficiile diecezane vacante. L-a numit vicar general pe Ignatie Darabant, pe Laslo Filoteiu-Francisc prepozit al mănăstirii Sf. Treime și pe Samuil Micu-Clain ca prefect al mănăstirii Bunei-Vestiri. Ignatie Darabant era călugăr bazilian la mânăstirea Sf. Treime, o personalitate de primă mărime ce va rămâne vicar general și în vremea episcopilor Grigore Maior și Ioan Bob, în timpul acestuia din urmă ajungând episcop la Oradea (1788-1805). Laslo Filoteiu-Francisc, cu studii teologice la Roma, era atunci profesor la școlile blăjene, iar Samuil Micu-Clain, călugăr, avea să fie trimis, pentru studii, la Colegiul Pazmanian de la Viena, chiar de către Atanasie Rednic și va deveni primul istoriograf al românilor ardeleni și întâiul corifeu al Școlii Ardelene.

Cu oamenii apropiați lui, dar în mijlocul unor forțe potrivnice, Atanasie Rednic vrea să desăvârșească acțiunea de reformă monahală inițiată, la sugestia sa, de către Petru Pavel Aron. Dorește să introducă – ceea ce a urmărit și predecesorul său – o viață monahală supusă cu strictețe

https://biblioteca-digitala.ro

Regulei Ordinului I Bazilitan, atât în cadrul mănăstirii Sf. Treime, înființată de Inochentie Micu, cât și în noua mănăstire a Bunei-Vestiri (numită și a Călugărașilor), deschisă în vremea lui Petru Pavel Aron.

Amândoi episcopii credeau că aici vor putea crește pe călugării tineri într-o disciplină mai severă, într-o viață ascetică mai aspră, obligându-i la mătănii, la post și la ajun, după regula strictă a Ordinului Sfântul Vasile. Pentru amândouă mânăstirile a întocmit un regulament, aprobat de Capitlul diecezan (la 29 august 1765) și confirmat de Congregația De Propaganda Fide (la 17 septembrie 1765), care cuprindea toate regulile de conduită ale călugărilor de la Blaj.

Erau severe. Aveau un caracter restrictiv. Porneau de la o anume concepție privind viața monahală, concepție practicată în primul rând de cei doi episcopi care au și inițiat-o. Ecoul n-a fost cel așteptat însă. Călugării tineri au început curând să se îmbolnăvească, datorită regimului de viață impus, iar cei mai în vârstă – Grigore Maior, Silvestru Caliani, Gerontie Cotorea, A. Pop, Ioan Săcădate ș.a., – s-au opus cu înverșunare aplicării noului regulament. Conflictul dintre ei și Atanasie Rednic se redeschide, de fapt continuă. Episcopul face cunoscute neînțelegerile dintre el și călugării amintiți atât Congregației De Propaganda Fide, cât și Aulei imperiale, și sugerează măsurile ce ar dori să fie luate împotriva lor.

Așa ajung, în urma dispozițiilor aulice, călugărul Grigore Maior internat în Casa Iezuiților din Sibiu și, de aici, la mănăstirea de la Muncaci, Silvestru Caliani la mănăstirea Măgina și Gerontie Cotorea la mănăstirea Strâmba și, de acolo, la Nicula. Astfel conflictul se închide. Atanasie Rednic este împuternicit să reformeze, potrivit noilor reguli, mănăstirile de la Blaj și să se îngrijească, prin Filoteiu Laslo, de toate mănăstirile unite din cadrul episcopiei de la Blaj. Cei trei călugări exilați se vor întoarce la Blaj doar după moartea episcopului Atanasie Rednic (1772).

Măsurile luate împotriva celor trei călugări pot fi socotite prea aspre. Episcopul Atanasie Rednic credea însă că tot ceea ce a cerut el călugărilor – celor în formare sau deplin formați – era și drept, și necesar, în conformitate cu cerințele unei adevărate vieți monahale. Regulile le considera viabile, fiind practicate de el însuși de multă vreme. Ducea o viață cucernică și ar fi vrut – ne mărturisește Samuil Micu-Clain – *„ca pe toată lumea s-o poată călugării și să supună pe toți la o viață grea“* [2], așa cum făcea cu el însuși.

Pornea de la propriile sale convingeri, de la propria sa viață, dar și de

2. Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plaianu, Catolicism și ordodoxie românească 1994, p. 78;

https://biblioteca-digitala.ro

la regulile generale monahale. Viața ordonată și plină de privațiuni pentru cei ce slujeau lui Dumnezeu ca preoți și călugări era cerută de însăși dogma creștină și regula fiecărui ordin monahal. Se cerea chiar creștinilor de rând să aleagă această cale. O propovăduiau călugării și preoții prin Evangheliile citite și predicile ținute în fața lor. Disciplina călugărilor era – considera episcopul – o obligație morală și statutară, iar abaterea de la o asemenea viață un păcat în fața lui Dumnezeu și o încălcare a regulilor statornicite, prin el, de Biserica Lui, ce se cerea sancționată.

Călugării pedepsiți erau, desigur, revoltați pentru ceea ce li se pretindea. Poate că erau mai nemulțumiți însă de nedreptatea ce considerau că li s-a făcut prin neconsacrarea unuia din ei ca episcop, deși primiseră, fiecare, cu mult mai multe voturi de la electorii episcopali.

Aici (sau și aici) trebuie căutată împotrivirea lor față de orice demers al episcopului Atanasie Rednic. Numirea lui era o realitate motivată de autoritățile ce au confirmat-o, iar atitudinea lor (omenește, firească) însemna totuși o încălcare a obligațiilor lor. Unul din voturile la care au subscris necondiționat la intrarea în ordin era cel al ascultării. Pedepsirea nesubordonării este, fără îndoială, o practică tot omenească, de care nu au făcut abstracție nici unii slujitori ai Bisericii. N-au putut toți, întotdeauna, să ierte și să impună îndreptarea lucrurilor fără a și pedepsi.

Episcopul Atanasie Rednic nu a urmărit numai statornicirea unei vieți monahale pilduitoare prin austeritatea sa, ci și crearea unor condiții firești și obligatorii pentru preoțimea Bisericii lui. Viața lor spirituală trebuia să urmeze calea deschisă de înaintași, iar cea materială, printr-un nou statut social acordat lor, să se încadreze în limitele *necesarului* și ale *decenței*, tot exemplare.

Inițiativa a aparținut – după cum am văzut – tot episcopului Petru Pavel Aron și, tot în vremea păstoririi sale, preoții obțin, prin decret imperial (iunie 1759), sesiile canonice. N-a mers totul de la sine și nici nu s-au rezolvat toate problemele. Episcopul Atanasie Rednic a fost obligat să intervină în câteva rânduri la Viena, pentru îmbunătățirea situației materiale a clerului. Face memorii, întocmește rapoarte. Curtea aulică se sfătuiește cu guvernul Transilvaniei și acesta acordă (în iunie 1771) suma de 10.000 de florini pentru parohiile nou-convertite (pentru cumpărarea vaselor și ornamentelor sacre) și dă fiecărui preot un ajutor de 12 florini[3]. Nu era o sumă menită a schimba radical situația preoților, dar însemna totuși ceva: dovedea preocupări pentru întărirea Bisericii sub toate

3. Biserica Română Unită, Douăsute cincizeci de ani de istorie, Madrid, 1952, p. 96;

https://biblioteca-digitala.ro

aspectele, iar primirea ajutorului bănesc și obținerea sesiei, în acest context, aveau o semnificație aparte.

Preotul trebuia să devină un exemplu nu numai prin viața sa spirituală, ci și prin cea materială. El poartă un mesaj creștin, dar și unul social. Familia sa, curtea lui, întreaga gospodărie (ca și a învățătorului, de fapt) se transformă pentru credincioși într-un model de urmat.

Biserica, prin preoții ei (după cum școala prin învățătorii săi), avea obligația să răspundă acestui comandament. Este un merit al celor doi episcopi – Petru Pavel Aron și Atanasie Rednic – că au fixat obligațiile preoților în viața satului, prin exemplul oferit de ei înșiși, că au insistat asupra necesității unor trăiri creștine, care presupuneau și cereau, în primul rând, călugărului și preotului respectarea adevărurilor de credință și a poruncilor dumnezeiești, sacrificii și mortificații.

În planul vieții materiale, episcopul Rednic definitivează problema domeniului de la Fântânele-Cut, un element economic foarte important pentru susținerea materială a instituțiilor Bisericii noastre, cumpărat încă de către Petru Pavel Aron.

Episcopul Atanasie Rednic a avut în vedere și întărirea familiei, nucleul fiecărei colectivități. A pus problema săvârșirii căsătoriei religioase în condițiile în care au început să se realizeze căsătorii mixte (între catolici și ortodocși) și au continuat să existe așa-numitele căsătorii clandestine. Lucrurile nu s-au rezolvat în vremea sa. Prin ele s-a ajuns însă la problema fundamentală: *formarea familiei creștine în spiritul Bisericii noastre.*

Era – și a rămas – un pas hotărâtor în schimbarea unor practici vechi și în însușirea unei mentalități noi privind însemnătatea căsătoriei religioase, rosturile familiei în viața socială, raporturile dintre soț și soție, dintre ei și colectivitatea apropiată. Căsătoria, întemeiată pe înțelegerea și respectarea valorilor moral-creștine, a fost așezată – și ea trebuie să rămână – acolo unde Dumnezeu a pus-o, în rândul tainelor sale. A fost și este înțeleasă ca un mare *dar*, ce trebuie respectat și, prin *har divin*, ridicat la înălțimea unor *fapte văzute* ce au menirea de a pregăti, în viața noastră pământească, drumul spre cea viitoare.

Alte două probleme, de o importanță majoră fiecare, îi unesc din nou pe episcopii Petru Pavel Aron și Atanasie Rednic, asigurând, împreună, procesul continuității și dezvoltării Bisericii românilor uniți. Prima urmărea consolidarea Bisericii noastre prin revenirea unor sate întregi la unire. A doua privea formarea tinerilor prin trimiterea lor la Roma. Amândouă au fost preocupări comune și benefice pentru Biserică și spiritualitatea românească în general.

Atanasie Rednic a străbătut, împreună cu vicarul său general, Ignatie

https://biblioteca-digitala.ro

Darabant, și prepozitul mânăstirii Sf. Treime, Filoteiu Laslo, sate nenumărate, reușind ca, la numai un an de la instalarea lui (în 1766), să sporească numărul credincioșilor uniți cu peste 26.000 de suflete. Sate întregi au trecut în timpul episcopatului său la Unire și numărul lor va crește și mai mult în vremea păstoriei lui Grigore Maior. Revenirea la unire, pe cale pașnică, e o trăsătură fundamentală și un indiciu al realei lor charisme.

Petru Pavel Aron, Atanasie Rednic și viitorul episcop Grigore Maior și-au făcut un suprem scop al vieții lor din întărirea Bisericii Greco-Catolice prin revenirea românilor la Unirea religioasă din anii 1697-1701. Arma lor a fost credința. Credința mărturisită în glasul inimii și al iubirii de Dumnezeu și Biserica Lui. Cuvântul lor, rostit și scris, avea același scop și același mesaj.

Atanasie Rednic, ca și înaintașul său, Petru Pavel Aron, și apoi Grigore Maior vor ști să aleagă și o altă cale menită a da Bisericii Unite tărie și să-i asigure continuitatea. Au fost preocupați de pregătirea și formarea tinerelor generații de preoți și călugări. Este un merit ce nimeni și niciodată nu-l va putea sublinia îndeajuns. Au înțeles că viitorul Bisericii va depinde nu numai de credința și înțelepciunea lor, ci și – mai ales – de credința și tăria generațiilor viitoare de preoți. Credința lor se cerea întărită printr-o mai bună pregătire intelectuală, primită acasă și la cele mai vestite universități catolice.

Atanasie Rednic a trimis studenți la Roma în chiar primul an al episcopatului său (1765), pe Vasile Cheresteși, Ieronim Calnochi, Ambrozie Sadi, Partenie Iacob, Spiridon Fărcaș și Benedic Fărcaș, iar pe Samuil Micu și Ștefan Pop i-a îndrumat spre locul în care el însuși s-a pregătit, la Viena[4]. Opt tineri care au pornit la mijloc de veac, în pragul epocii noastre moderne, spre a cunoaște lumea, pe ei înșiși, istoria noastră trecută și pentru a înțelege rosturile lor în viitorul Bisericii și al Națiunii, și al tuturor în universul creștin. Lor li se vor alătura Gheorghe Șincai și Petru Maior, trimiși de episcopul Grigore Maior, și alții, trimiși în vremurile ce vor urma.

Biserica Română Unită a fost întâia fereastră larg deschisă spre spiritualitatea Apusului european, creștin și catolic și va cunoaște dimensiuni sporite în vremea episcopului următor, Grigore Maior.

4. Ibidem, p. 97

https://biblioteca-digitala.ro

Episcopul Grigore Maior (1773-1782)*

Episcopul Grigore Maior a fost, în veacul său, omul ce a ieșit din rând pentru a se așeza și rămâne – prin formație, gândire și acțiune – în fruntea elitei noastre naționale. El s-a implicat activ și creator în marile probleme religioase, de cultură, politice și sociale ale românilor din vremea sa.

Întâiul izvor al credinței, al gândirii și al faptelor sale a fost, fără îndoială, casa părinților săi din Sărăuad, comitatul Solnocului de Mijloc, azi în județul Satu-Mare, unde s-a născut în 1715.

Grigore Maior (1772-1782)

Copilul Gavrilă a dus cu el, din casa părinților, din satul lui, din neamul său, o puternică voință, dublată de însușiri intelectuale deosebite. Acestea i-au potențat cunoașterea Lumii Dumnezeiești și pământene, așa cum noul veac, al Luminilor, cerea să fie înțelese; l-au ajutat să depășească greutățile vieții, dar mai ales să se înalțe pe el, să ridice și pe alții odată cu el, sau prin el.

Studiile le începe la un colegiu iezuit (Košice, Târnavia); retorica o studiază la Cluj, tot la iezuiți. Ia apoi drumul Muncaciului, împreună cu Atanasie Rednic și Silvestru Caliani, la aceeași mănăstire baziliană la care, cu câțiva ani mai înainte, s-a oprit și episcopul Inochentie Micu-Clain. Aici își petrece noviciatul și vor primi, toți trei, la îndemnul episcopului Micu (din 1738) profesiunea voturilor[1].

Doi ani mai târziu (în 1740), este trimis la Roma, la Colegiul De Propaganda Fide, tot de către episcopul Inochentie Micu. Rămâne în capitala creștinilor catolici timp de șapte ani. Tot la Roma este sfințit ca preot (în 1745), după ritul grecesc, în biserica Sfântul Atanasie.

* Marcel Știrban, *Episcopul Grigore Maior,* în Tribuna, 1996, nr. 45 și în Viața Creștină, 1996, nr. 4, 5, 6; Pentru bibliografia referitoare la episcopul Grigore Maior vezi și toate istoriile bisericii amintite în capitolele precedente;

1. Engel Karoly, *Din tezaurele bibliotecii noastre: tezele disputei publice filozofice susținută de Grigore Maior la Colegiul De Propaganda Fide în 1743,* în Biblioteca și cercetarea, vol. III, Cluj-Napoca, 1979, p. 146-187;

https://biblioteca-digitala.ro

Școlile iezuite, severe și temeinice, pun o primă temelie, fără fisuri, pregătirii sale intelectuale. Viața din mănăstire o întăresc și îi dau noi dimensiuni spirituale, iar cea petrecută la Colegiul roman o desăvârșesc. Sunt toate trepte de formare, dar și de afirmare.

Roma este, desigur, întâia Cetate a lumii creștine catolice. În acea vreme teologia era secondată de filosofie și amândouă făceau loc matematicii și fizicii. Dumnezeu a creat lumea după legi pe care omul trebuie să le știe, să le cunoască și să le respecte. N-a fost însă o preluare fără discernământ a științelor naturii și lipsită de confruntări. Era oricum semnul înțelegerii dintre Religie și Știință. Teologia construia drumul spre Dumnezeu, iar filosofia explica și interpreta suportul spiritual și material al lumii în termenii veacului Luminilor.

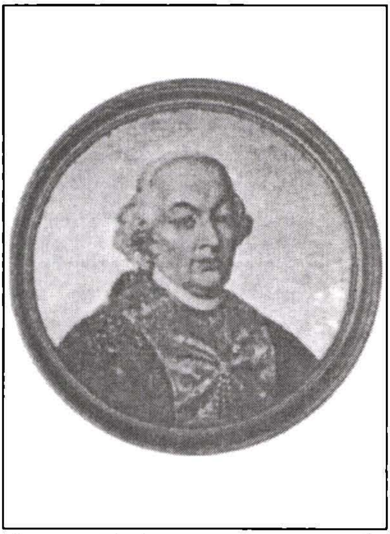

Pius VI (1775-1799)

În acest climat spiritual ajunge la Roma tânărul Grigore Maior. Avea vârsta de 25 de ani și va rămâne aici timp de șapte ani, până în 1747. Desigur, aceasta este vârsta ochilor iscoditori, a minții analitice, a gândirii profunde și creatoare. Mediul întâlnit de Grigore Maior la Colegiul De Propaganda Fide era prielnic acestei deschideri spre credință și cunoaștere, prin teologie și filosofie. Urmează cursurile ambelor științe și-și ia doctoratul în amândouă.

Datorită cercetătorului clujean Engel Károly ne este cunoscută, comentată și încadrată în epocă, în 1979, teza de doctorat în filosofie a lui Grigore Maior, publicată în 1743.

Potrivit opiniei sale, tezele disputei publice filosofice, susținută de Grigore Maior la Colegiul De Propaganda Fide în 1743, intitulată *Conclusiones ex universa philosophia selectae quas sacrae congregationi eminentissimorum ac reverendissimorum d.d.. ădominorumî sanctae romanae ecclesiae cardinalium de propaganda fide Gregorius Major s(ancti) basilii magni monachus transilvanus, venerabilis colegii urbani de Propaganda Fide Alumnus D.D.D. ădevotus dedicavitî Romae, MDCCXLIII. Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide. Superiorum facultate*, înseamnă, în primul rând, un argument plauzibil pentru contactul, mult mai timpuriu decât se bănuia până acum, al intelectualilor români

https://biblioteca-digitala.ro

din Transilvania cu concepția filozofică wolffiană[2].

Cele susținute de Grigore Maior în teza sa de doctorat pornesc de la ediția comentată din anii 1739-1742 a „Principiilor matematice ale filozofiei naturale". Filonul wolffian este prezent în prima parte a „disputei" lui Grigore Maior. Sunt preluate și unele definiții. Gruparea problemelor abordate este originală; sunt aduse în discuție idei proprii, revelatoare pentru gândirea sa în spiritul veacului luminilor și pentru pregătirea lui polivalentă. Grigore Maior stăpânește, la nivelul epocii, cunoștințe de teologie și filosofie, de matematică, fizică și cosmologie, care îi îngăduie o înțelegere și o interpretare a vieții spirituale și materiale potrivit dogmei creștine și a legilor științelor exacte.

Formației sale teologico-științifice, care îl așează în loc prioritar în rândul cărturarilor români transilvăneni, i se adaugă și aceea de poliglot, de bun cunoscător al limbilor latină și italiană, franceză și germană, maghiară, poate și o limbă slavă, după părerile lui Viorel Ciubotă, și, firește, limba neamului său. Putem spune că se întoarce acasă asemeni fiului ce a știut să înmulțească bine și cu folos talanții primiți din partea tatălui său. Casa lui Grigore Maior va fi, de acum înainte, Biserica românilor uniți greco-catolici din dieceza Făgărașului, pe care o va sluji și apăra cu un desăvârșit devotament.

Astfel, în 1747, împreună cu Silvestru Caliani, face un prim popas la Viena. Aici ei se întâlnesc cu Atanasie Rednic, absolvent al Colegiului Pazmaneum, și cu Gerontie Cotorea, venit de la Târnavia. Toți patru vor porni împreună spre Muncaci și apoi spre Blaj, unde vor fi primiți (la sfârșitul lui 1747) în Mănăstirea Sfintei Treimi, atunci terminată. Așa se încheie o importantă etapă din viața lui Grigore Maior: aceea a formării sale.

Rămâne la Blaj 18 ani (1747-1765), este închis o sută de zile la Sibiu (1765), exilat la Muncaci alți șase ani (1765-1771), e cenzor aulic la Viena (1771-1772), revine din nou la Blaj pentru alți zece ani (1772-1782), se retrage apoi la Alba-Iulia (1782), unde va și muri peste trei ani (în 1785).

Trebuie să spunem de la început că viața sa a fost legată, în timp și afectiv (28 de ani), de Blaj, de biserica și școlile de aici, iar zilele și anii petrecuți la Sibiu și Muncaci, la închisoare și în exil, s-au datorat virtuților sale, nu slăbiciunilor lui. La Viena ajunge prin clemență imperială, iar la Alba-Iulia e dus de răutatea omenească. Firește, însușirile moral-spirituale

2. *Ibidem;*

https://biblioteca-digitala.ro

înalță. Nu însă întotdeauna la ceasul așteptat și, adeseori, nu fără necazuri. Omul are o ascensiune potrivit vredniciei sale, dar își are și crucea sa. Grigore Maior n-a fost lipsit nici de una, nici de alta. Apoi, timpurile – pentru întreaga noastră Biserică – nu erau deloc prielnice nici odihnei și nu era nici vremea gândurilor mari așternute pe hârtie. Era, în primul rând, vremea acțiunilor hotărâte pentru salvarea unirii religioase.

Grigore Maior nu a avut răgazul (și nu din vina lui) să lase posterității toată marea lui știință de carte în pagini de tipar, dar a făcut-o altfel, iar meritul lui, la o dreaptă judecată, e mult mai mare decât ne-am obișnuit să credem.

Când Grigore Maior s-a îndreptat spre Blaj, episcopul său, Inochentie Micu, era de trei ani în exil. Îi ținea locul vicarul său, Petru Pavel Aron. În 1751, când se fac noi alegeri de episcop, alături de Petru Pavel Aron candidează și Grigore Maior. Câștigă Aron. La alegerile următoare (1765), candidează din nou. Are cele mai multe voturi: 90. Era cel mai îndrăgit și popular om al Bisericii. Totuși împărăteasa îl numește episcop pe Atanasie Rednic. Supărarea lui Grigore Maior e firească, iar ostilitatea lui față de noul episcop, omenească. Zilele petrecute în închisoarea din Sibiu și exilul de la Muncaci ce au urmat din ordinul Curții Imperiale, executat de guvern, n-au fost încă îndeajuns cercetate istoriografic și, în consecință, nu vom putea formula încă, pentru această perioadă, concluziile ce se impun.

Ceea ce vom putea spune noi acum este că Dumnezeu nu l-a lăsat nerăsplătit pe Grigore Maior pentru pătimirile sale, iar Biserica noastră s-a ridicat prin el la o nouă viață. E marele lui merit, dar nu este singurul. În 1772 candidează pentru a treia oară la demnitatea de episcop. Ocupă din nou întâiul loc, cu peste 100 de voturi. Prin diploma imperială din același an este, de data aceasta, și numit, iar sfințirea sa a avut loc la Viena, într-un cadru deosebit, în primăvara anului următor (1773). Se deschide acum un nou drum, pentru episcop și Biserică, dar în același timp este și unul de continuitate.

Grigore Maior se implicase și până atunci în cele două mari și covârșitoare probleme din vremea sa: *întărirea Unirii în dieceză și organizarea școlilor de la Blaj.*

Focul aprins de călugărul Visarion (la 1744), stins pentru o vreme, a fost reaprins prin călugărul Sofronie (în anii 1761-1762), iar ecoul răzvrătirilor mai stăruia încă și în anii următori. Grigore Maior, cu inima lui blândă, prietenos, povestitor în graiul inimii ca un poet ceresc, va cutreiera eparhia de la un capăt la altul, și ca episcop, făcând să se reverse spre unire, din nou, sate întregi. Într-o scrisoare a sa din ianuarie 1775,

https://biblioteca-digitala.ro

amintește de *„500 de sate întoarse la unire"*[3]. Și era atunci, în 1775, încă la începutul păstoriei sale ca episcop. Biografii lui ne spun că și-a petrecut timpul mai mult în dieceză decât acasă[4]. Așa a socotit că era și bine, și necesar. Nu a ales calea ușoară, ci drumul greu, folositor nu sieși, ci Bisericii sale.

Grigore Maior și-a scris astfel opera umblând prin sate, în biserici și în fața mulțimii, vorbindu-le despre iubirea de Dumnezeu și Biserica Lui. A cucerit inimile oamenilor ce l-au ascultat și l-au urmat, și pentru acest lucru a fost și este considerat *„restaurator al Unirii"*[5]. Era un nou Inochentie, care repeta fapta lui. Însușirile îi apropiau – ne-o spune și Samuil Micu, și Petru Maior – iar vremurile nu se deosebeau prea mult. Destinul le-a fost și el identic.

Succesul Unirii a ridicat împotriva sa aceleași forțe politice și religioase ca și împotriva episcopului ce îi deschisese porțile Romei. Vor fi și dintre ai lui împotriva sa. Și răul s-a adunat din toate părțile, din partea protestanților și a catolicilor de rit latin, a ortodocșilor și a călugărilor de la Blaj, a guvernului de la Sibiu. Succesele înalță și ridică pe cei ce le obțin, determină și nemulțumiri însă, chiar împotriviri în rândul celor ce se cred atinși, sau, cum va spune Maior, *„nici-o mărire fără pizmuire"*.

Calvinii și luteranii erau nemulțumiți de noul avânt al unirii religioase a românilor. Aceleași nemulțumiri, din același motiv, manifestau romano-catolicii și ortodocșii. Călugării săi îi creează și ei destule greutăți. Când le-a ușurat condițiile de viață erau nemulțumiți unii, când le-a restrîns și reglementat drepturile s-au împotrivit și s-au revoltat alții. Oricum, faptele episcopului Grigore Maior au înălțat din nou Biserica Unită, ca în vremea lui Inochentie, dar a și înspăimântat pe potrivnicii ei. Din partea tuturor au pornit plângeri și memorii la Viena și la Sibiu. Guvernul le-a strâns cu mare satisfacție și le-a înaintat cu rapoarte pătimașe Curții Imperiale. Toate forțele dușmane Unirii noastre religioase erau strânse aici, ca și pe vremea episcopului Inochentie, și toate i-au pregătit același destin. Dintre cei din apropierea lui, o parte au contribuit și ei în destulă măsură la înlăturarea episcopului lor. Grigore Maior este cel de-al doilea episcop român unit – după Inochentie – obligat să-și prezinte demisia.

Nu-i va fi fost ușor. Lasă totuși să i se citească demisia în Sinodul elec-

---

3. Augustin Bunea, *Istorie scurtă a Bisericii Unite cu Roma, în Sematismul veneratului Cler,* 1900, p. 38;
4. *Ibidem*, p. 37;
5. *Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de istorie,* Madrid, 1952, p. 99. Cf. I. Bota, *op. cit.*, p. 192-193;

https://biblioteca-digitala.ro

toral din 12 august 1782, apoi ține o impresionantă predică în care răzbat cu putere toate trăsăturile moral-spirituale ale unui om ce-și găsise perechea – o spune Petru Maior – doar în înaintașul său, Inochentie Micu. *„Acum am slăbit* – mărturisește Grigore Maior – *și unul cu atâția nu mai poci birui. Căci corăbierul, fie cât de tare ca Hercules, fie măestru ca și Columbus, când sosește la luptă deodată și cu valurile mării, și cu vâslașii, cum va putea mântui și scoate corabia din pieire la liman?"*[6]

Puterile-i slăbiseră, desigur, căci drumul vieții sale n-a fost deloc ușor. Cauza înlăturării nu aici își are însă izvorul, ci tocmai în tăria sa. L-au înlăturat din viața Bisericii nu slăbiciunile sale, ci virtuțile lui, așa cum tot ele l-au exilat mai înainte la Muncaci. Dăduse Unirii noi dimensiuni, iar Bisericii și școlilor o bună organizare. Erau toate scopul vieții sale, mărturisit și dovedit prin fapte.

Grigore Maior a fost un adevărat apostol al Bisericii Unite și al Neamului românesc, un întemeietor de școli – alături de Petru Pavel Aron și împreună cu întâii săi dascăli, Silvestru Caliani și Gerontie Cotorea. Este cel dintâi om al Școlii blăjene ce va trage linia de unire între religie, științele umaniste și științele exacte. Mai întâi va învăța elevii despre credință. Le va tălmăci o parte din limbile știute de el, le va dezvălui secretele matematicii și ale fizicii, însușite la Colegiul roman. În chiar anul deschiderii școlilor de la Blaj (1754), a fost numit *„învățător al limbilor (latină și maghiară) și, după vreme și putință, al științelor"*[7]. Este întâiul bibliotecar al școlilor blăjene, cărțile însumând, chiar de la început, cca. 350 de volume. Grigore Maior este el însuși posesorul unei frumoase biblioteci pe care o pune la dispoziția elevilor săi. Școala blăjeană pornește la drum cu o elită de dascăli, formați în Apus, în spiritul noului *Veac al luminilor*. Grigore Maior face parte din această avangardă. Împreună cu Silvestru Caliani va reprezenta spiritul ce domnea la Colegiul De Propaganda Fide de la Roma iar, prin Gerontie Cotorea, pe cel de la Târnavia. Lor li se va alătura Atanasie Rednic, pregătit la Colegiul Pazmaneum din Viena.

De la Grigore Maior ne-au rămas două lucrări, în manuscris, din perioada sa ca profesor la Blaj. Este vorba de un dicționar redactat, după părerile cercetătorului Mihai Gherman, între anii 1759-1765 și o gramatică scrisă între 1759-1768[8]. Dicționarul poartă titlul de *Lexicon compendiarum*

6. Ibidem, p. 102;

7. Augustin Bunea, *Istorie scurtă...* p. 35;

8. Mihai Gherman, *Despre Dicționarul și Gramatica lui Grigore Maior,* în Cercetări lingvistice, 1989, 34, nr. 1, p. 8;

https://biblioteca-digitala.ro

Latino-Valachicum, complectens ac phrases Latinas cum Valachica earum interpretatione, iar gramatica este intitulată: *Institutiones lingvae Valachicae sive Grammatica compendio exhibita.* Ambele sunt păstrate în colecția de manuscrise a Bibliotecii Arhiepiscopiei din Kalosca (Ungaria)[9].

Nepublicate și deci folosite doar de autorul lor în cadrul procesului de învățământ, ele se înscriu, totuși, ca și teza sa de doctorat, în rândul realizărilor ce au menirea de a reconsidera prima etapă a dezvoltării ideilor, de data aceasta lingvistice, ale luminismului românesc din Transilvania în care a fost implicat, prin aceste două lucrări, în mod direct[10] și cu o prioritate ce se cuvine recunoscută, cărturarul Grigore Maior.

La Blaj, în vremea episcopului Grigore Maior s-a scris în limbă română și s-a jucat piesa *„Occisio Gregorii in Moldovia Vodae tragedice expressa"*, considerată drept prima piesă originală românească, având ca temă uciderea de către turci a domnitorului Moldovei, Grigore Ghica[11]. Actul, cu caracter cultural semnificativ, are, fără îndoială, și o implicație de altă natură. Subiectul ales, o temă din istoria Moldovei, dovedește existența unei conștiințe a unității de neam, iar scrierea și prezentarea sa în limba română confirmă dorința de afirmare a românilor ca națiune, cu drepturi deplin egale cu celelalte națiuni recunoscute. Grigore Maior este și întâiul episcop ce nu mai are pe lângă sine teologul iezuit.

Ajuns episcop, sprijină în mod activ dezvoltarea Bisericii și a școlilor sub toate aspectele, lărgindu-le temeliile puse de episcopii înaintași – Inochentie Micu, Pavel Petru Aron și Atanasie Rednic. Se angajează într-un proces de continuitate, a lor și a lui, în același timp. *„Fiind investit* /ca episcop/ *n-am prejetat* – spune în discursul său din august 1782 – *a călca iarăși urmele celor dintâi, a-mi plini dregătoria, a ieși afară la vederea patimilor voastre, a primi pe ulițe, pe dealuri, pe văi, în frig și în zăduf iștănțiile voastre, a vesti cu Isaia, prorocul săracilor, mângăierea, a vedea pe cei zdrobiți la inimă, a propovădui robiților iertarea și orbilor vedere. Pe scurtă vorbă într-această vreme a stăpânirii mele acum de zece ani, m-am nevoit a fi toate tuturor, n-am încetat cu cuvântul și cu lucrul a mă lupta pentru voi, acum cu unii din afară, acum cu alții dinlăuntru... Cu luptă bună m-am luptat, curgerea am plinit, credința am păzit..."*[12].

Vreme de zece ani, Grigore Maior a fost într-adevăr exponentul

9. *Ibidem*, p. 5;
10. *Ibidem*, p. 9;
11. L. Drâmba, *Prima piesă originală în limba română,* Limbă și literatură, 1973, nr. 7;
12. Nicolae Lupu. *Considerații asupra demisiei episcopului Grigore Maior*, Blajul, 1934, 1, nr. 1, p. 24-32;

https://biblioteca-digitala.ro

românilor uniți, în sensul în care a înțeles să fie, mai întâi, Inochentie Micu: în problemele religioase, de învățământ și social-politice. O face în calitate de înalt ierarh și de „consilier intim de stat" (chiar din 1773), iar atribuțiile sale nu s-au restrâns numai la viața spirituală. Este un lucru ce se cere subliniat, pentru că vom vedea are o semnificație deosebită. Lui i s-a cerut, spre exemplu, din partea Curții vieneze, să sprijine recrutarea soldaților din rândul românilor uniți pentru armata imperială. El o condiționează de formarea unor unități românești *„de miliție valahă românească"*.

Ideea n-a convenit și nu a fost împărtășită de puterea politică locală. Enunțarea sa are însă o covârșitoare importanță. Denotă o perfectă înțelegere a multiplilor factori chemați să definească și să întărească statutul națiunii române din Transilvania în raport cu celelalte națiuni, cu puterea locală și centrală. În acest context se înscrie și sprijinul său pentru formarea și dezvoltarea regimentelor de graniță. Este o implicare a sa – în ambele cazuri – tot în spiritul ideilor luminilor, de data aceasta în demersuri vizând înnoirile sub aspect politic sau cu consecințe politice, dar și sociale și economice.

Viața politică a fost un domeniu în care episcopul putea să-și exprime opiniile, să ia atitudine, să formuleze chiar cereri, lucruri pe care Grigore Maior le-a și intreprins. Din acest punct de vedere, el face legătura între memoriile episcopului Inochentie Micu, între activitatea politică a acestuia și *Supplexul* românilor de la 1791. Toate au loc în condițiile și în atmosfera anilor premergători marii răscoale țărănești din 1784, cu profunde nemulțumiri social-naționale, înregistrate în rândurile națiunii române din Transilvania.

Frământările sociale în desfășurare sau în pregătire nu i-au fost străine episcopului Grigore Maior. La Sinodul din august 1782, ținut la Blaj, au participat și Horea, Cloșca și Crișan, însoțiți de alți moți. Este un prilej de a sta de vorbă cu ei, de a-și împărtăși, și unii și alții, gândurile. Primesc din partea episcopului și o cruce de aramă aurită pe care urma să depună jurământ fiecare că va lupta pentru eliberarea din iobăgie[13].

Grigore Maior a urmărit cu consecvență, în toată vremea episcopatului său, unirea națiunii române sub aspect spiritual și cultural domenii în care putea avea nu numai inițiative, ci și putere de decizie. Acțiunile sale dovedesc o deplină înțelegere a rosturilor Bisericii și școlilor sale în viața

13. *Izvoarele răscoalei lui Horea.* Seria B. Izvoare Narative, Vol. I. (1773-1785), București, Ed. Academiei, 1983, p. 104; I. Bota, *op. cit.*, p. 193;

https://biblioteca-digitala.ro

națiunii, în societate, în familie, în același spirit înnoitor al *veacului luminilor*. Om al Bisericii și al Școlii, om de aleasă cultură, reprezentant al națiunii române în plan politic, el se gândește nu numai la o întărire numerică a Bisericii sale, la bază, pe orizontală, ci și la o creștere pe verticală. O concepție superioară și benefică, împărtășită mai întâi de înaintașii săi, Micu, Aron și Rednic. În toate el face un pas înainte, asigură continuitatea, dar și progresul.

A reglementat, astfel, obiceiul de a ajuta pe elevii buni și săraci cu pâine, obicei care exista de pe vremea episcopilor Aron și Rednic, dispunând ca domeniul episcopal, Mănăstirea Sfintei Treimi și Seminarul Teologic să dea fiecare câte 200 găleți (găleata=25 litri) de grâu, pe an, pentru a asigura gratuit pâine la 200 de elevi.

Acest bun obicei a continuat până în anul școlar 1939/1940, cu o scurtă întrerupere pe timpul mitropolitului Alexandru Șterca Șuluțiu și în primii ani de după Marea Unire din 1918. Numărul elevilor școlilor blăjene a crescut mereu și, în același timp, a sporit și numărul celor ce se bucurau de *„țipăii"* distribuiți din 5 în 5 zile. La Blaj veneau mulți copii și tineri atrași de prestigiul profesorilor, dar cei mai mulți își făceau studiile numai datorită sprijinului material primit aici din partea Bisericii. Se pot citi, în pagini de cărți, reviste și ziare, cuvinte ce mărturisec o vie recunoștință celor ce au știut să înnobileze sufletele și să hrănească trupurile copiilor ce au bătut la porțile școlilor de la Blaj. Aceste omagii s-au îndreptat și se îndreaptă, întâi de toate, spre întemeietorii școlilor de aici. Și unul din ei este episcopul Grigore Maior.

Episcopul Grigore Maior și-a lăsat, prin testament, aproape toată averea școlilor și instituțiilor din Blaj. Creează și o fundație pentru premierea elevilor cu ocazia serbărilor ce vor fi organizate în ziua celor *„Trei Sfinți"* patroni ai viitorului liceu de băieți (30 ianuarie). *„Deoarece* – scrie el în testament – *însuși seminariul diecezan din darul lui Dumnezeu este bine orânduit și înzestrat, am socotit că va fi mai de folos și cu mult mai de trebuință pentru întreg publicul, ca o oarecare fundație mică să se facă pentru tineretul școlar extern, lipsit de orice mijloace, de orice parte și foarte sărac, în care scop îi și las cu dragoste 120 de galbeni, de unde celor mai săraci și înainte de toate celor cu note mai bune să li se poată veni în ajutor...*"[14]

Serbările care prilejuiau acest ajutor au continuat la liceul de băieți „Sfântul Vasile" după un program păstrat și repetat an de an, până în anul

14. Coriolan Suciu, *Arhiereii Blajului...* 1944, p. 39.

https://biblioteca-digitala.ro

1948. Președintele Societății de lectură (elev din clasa a VIII-a) rostea o conferință despre personalitatea unuia din marii binefăcători ai Școlilor de la Blaj, iar alți elevi (din clasele VII și VIII) recitau poezii în limbile clasice (latină și greacă) și în cele moderne, învățate în liceu, toate în prezența arhiereului, care făcea și premierile în bani, cărți, îmbrăcăminte etc.

Tot în vremea episcopului Grigore Maior (în 1779) a fost transformată Școala de Obște în *„Școală normală“*, iar cele două seminarii – al *Bunei-Vestiri* și al *Sfintei Treimi* – au fost unite (1781), formându-se *Seminarul Teologic*, ce a funcționat până la desființarea școlilor confesionale de la Blaj (1948).

Grigore Maior este și unul dintre întemeietorii morali ai Școlii Ardelene. Continuând inițiativa episcopului Micu, preluată de Aron și Rednic, el trimite la Roma pe doi din viitorii corifei ai Școlii Ardelene – Gheorghe Șincai și Petru Maior. Cel dintâi, Samuil Micu, fusese trimis mai înainte la Viena de Atanasie Rednic.

Dacă acești doi episcopi, Rednic și Maior, n-ar fi lăsat în urma lor decât pe cei trei străluciți reprezentanți ai culturii românești ardelene, creatori de Școală în acel *veac al luminilor*, li s-ar fi cuvenit – chiar și numai pentru atât – toată cinstirea din partea unei întregi națiuni. Prin ei și datorită lor, ca părinți spirituali, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, oprindu-se în aceleași locuri de formare ca și cei doi episcopi, se va împlini și desăvârși gândul celui ce a determinat începutul mișcării noastre naționale, spirituale și politice, Inochentie Micu, preluat apoi ca un sfânt testament al său de toți ierarhii Bisericii noastre.

În centrul preocupărilor episcopului Grigore Maior au stat – după cum s-a văzut – în primul rând problemele legate de întărirea Bisericii, a școlilor, ridicarea moral-spirituală, culturală, politică și social-economică a credincioșilor uniți. A sprijinit oameni în formarea lor intelectuală, le-a pregătit destinul. A creat o elită la nivel superior, dar a vegheat și la formarea elitei locale, ce avea să se întoarcă, la terminarea studiilor, în satele pământului transilvan. Nu a neglijat nici problemele edilitare. În timpul său se fac reparații la Catedrala din Blaj și la biserica din curtea episcopiei, sunt ridicate două biserici, una la Sibiu și alta în satul său natal.

Toate întregesc o bogată activitate desfășurată în numele Bisericii sale și în folosul credincioșilor ei. Biserica ridicată în satul său e un omagiu adus părinților lui și tuturor celor cu care a împărțit bucuriile anilor săi din copilărie. El nu s-a mai întors acasă.

Obligat să plece din scaunul vlădicesc, a fost însoțit de lacrimile mulțimii venită să-l audă pentru ultima oară vorbindu-le. Erau oamenii care l-au primit și la urcarea sa în scaunul episcopal, cu voie bună și mare

https://biblioteca-digitala.ro

bucurie. Erau toți cei ce îi dăduseră voturile, de trei ori la rând, pentru a fi vlădica lor. Erau toți cei ce l-au sprijinit să fie ceea ce a fost, un om ales între aleșii Bisericii și ai neamului. Alungat pe nedrept de vrăjmașii sau neprietenii lui, unii, ai Bisericii și ai neamului, alții, el a plecat la mănăstirea din Alba-Iulia (unde a murit în 1785), nu ca un învins, ci ca un mare înțelept ce a știut și a avut puterea să transforme o aparentă înfrângere într-o deplină victorie.

Grigore Maior, ca și Inochentie Micu, și ca toți ierarhii noștri din toate vremurile, a avut de pătimit, și a pătimit chiar mult.

Prin martirajul lor și prin credința celor mulți, Biserica noastră a învins toate vicisitudinile. Cele petrecute în vremea episcopului Grigore Maior, ca și cele din vremea noastră, sunt o dovadă că binele celor ce cred în Dumnezeu și slujesc Biserica Lui, este de multe ori înainte, prezentul înseamnă adeseori o continuă luptă, pentru ca abia viitorul să poată aduce certitudinea triumfului.

Crezul episcopului Grigore Maior și drumul vieții sale s-au caracterizat prin optimism, luptă, triumf.

Drumul Românilor Uniți din Bihor până la 1777

În vremea episcopului Grigore Maior a avut loc, la Oradea, numirea și instalarea lui *Moise Dragoș* ca episcop al diecezei unite de Oradea (1777).

Episcopia de la Oradea, înființată în 1777, reprezintă o etapă superioară în procesul de organizare, sub raport instituțional, a Bisericii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Unirea religioasă a românilor din aceste zone geografice se înscrie în procesul general cunoscut, dar are și câteva particularități determinate de condițiile și împrejurările în care au avut loc primele treceri ale românilor la Biserica Catolică de rit oriental*.

Biserica Ortodoxă a cunoscut și aici, până la sfârșitul veacului al XVII-lea, un proces de calvinizare masivă la nivelul preoților și credincioșilor români, proces întâlnit în întreg Principatul Transilvaniei. Primele treceri la unire s-au făcut însă mai devreme (înainte de 1697), sub impulsul episcopului de la Muncaci, Iosif de Camillis. Acțiunea a început-o în anii '90 la Satu-Mare. I se supun apoi (în 1692) mai mulți preoți români din ținutul

* Pentru acest subcapitol a se vedea: *Unirea religioasă a românilor, un proces istoric desfășurat în timp, obiectiv și pozitiv;* Bibliografie, 2. Episcopia de Oradea și 5. Episcopia de Baia Mare în M. Știrban, *Istoria BRU, B.D.*

https://biblioteca-digitala.ro

Oradiei și din comitatul Bihorului, până la hotarul lui cu Zarandul, la Dealul Mare. Un an mai târziu (1693), hirotonește preoți noi sau vechi (preoți români calvini), iar în 1695 a venit la Oradea pentru a face cunoscute privilegiile date preoților uniți români prin Diploma Leopoldină de care se vor bucura cei ce vor trece la catolicism. Continuă, până la moartea sa (1706), să urmărească evoluția unirii din Bihor. La începutul veacului al XVIII-lea este amintit protopopiatul Oradiei cu 50 parohii unite, Bihorul fiind considerat ca făcând parte din episcopia Muncaciului. Tot la începutul veacului al XVIII-lea (la 20 iulie 1701), Atanasie Anghel își exprima, într-o scrisoare adresată protopopului Dimitrie din Oradea și preoților lui, intenția de a veni la Oradea și le cerea să se pregătească pentru unire. Evident, avea în vedere generalizarea unirii și o trecere a lor sub jurisdicția sa.

După moartea lui Camillis (1706) și în timpul răscoalei lui Rákóczi (1706-1711), evenimentele petrecute nu vor favoriza dezvoltarea unirii religioase în Bihor, dimpotrivă, aproape o vor nimici. Apar la Oradea episcopi sârbi trimiși de la Karlowitz.

În deceniile doi-opt ale veacului al XVIII-lea (până la 1777), Biserica Română Unită din Bihor se va dezvolta sub egida episcopatului romano-catolic de la Oradea – cu o ierarhie proprie, la nivelul vicarilor, fiind subordonată acesteia, dar având loc dese confruntări între romano-catolici și uniți, ca urmare a tendinței celor dintâi de a-i menține în subordinea lor pe uniți și a dorinței acestora din urmă de a-și obține independența.

Desfășurarea procesului unirii sub egida Episcopiei romano-catolice este o particularitate, un lucru neîntâlnit în comitatele aflate sub jurisdicția episcopilor uniți de la Alba-Iulia, Făgăraș și Blaj, în timp ce confruntările dintre uniți și neuniți – prezente și ele – aveau cauze și trăsături comune.

Au dovedit, în același timp, procesualitatea unirii, iar cele două centre principale ale Bihorului, Oradea și Beiuș, se vor alătura Blajului pentru a fi, împreună cu el, centre puternice de întărire a credinței creștine catolice de rit oriental, de formare a unei elite naționale clericale și laice, creatoare de idealuri naționale, de iradiere, în rândurile românilor, a științei și culturii.

Personalitățile angajate în procesul unirii religioase din Bihor, din veacul al XVIII-lea, după moartea lui Iosif de Camillis (1706) și până la consacrarea episcopului *Moise Dragoș* (1777), sunt, în ordine cronologică: Episcopul latin al Oradiei, contele *Emerikc Csáky* (1702-1732) și vicarul său *Mihály Kebell*; *Paul Laszlo*, preot la Beiuș, iar din 1713, numit de episcopul Csáky canonic și arhidiacon sau protopop al românilor uniți; episcopii *Ștefan Lujinski* (1733-1734), *Ioan Okolicsányi* (1734-1736), contele

https://biblioteca-digitala.ro

Nicolae Csáky (1737-1748) și vicarul său *Pavel Forgacs* (devenit și episcop 1748-1759); *Vasile Hataș*, fost protopop la Făgăraș (1716), candidat de episcop la Sinodul electoral din Alba-Iulia (1728), propus de Inochentie Micu, la cererea lui Nicolae Csáky, episcop unit la Oradea, întâmpinat aici (în 1738) cu apelativul de vlădică, dar rămas de fapt doar arhidiacon până la moarte (1746); *Meletie Covaci*, trecut de la neuniți la uniți (1736), protopopul românilor uniți de la Oradea, recomandat de clerul său spre a fi numit episcop al românilor uniți pe lângă episcopul latin de Oradea, ceea ce a și devenit între (iulie 1748-1775); episcopul latin, baron *Adam Patachich* (1759-1776) și *Moise Dragoș*, episcop român unit, de rit oriental, cu dieceza subordonată Arhiepiscopului primat de Strigoniu (1777-1787).

Pe de altă parte, trebuie să se țină seama de fruntașii ortodoxiei străine și ai neuniților români care, prin acțiunile lor, urmăreau întărirea ortodoxismului la Oradea, în Bihor, în general. Istoriografia de nuanță ortodoxă amintește de un episcop ortodox de la Oradea, la sfârșitul secolului al XVII-lea (1695), *Efrem Banianin*, trecut la uniți. Aceeași istoriografie vorbește de un alt episcop ortodox la Oradea, *Petru Hristofor* (1708-1712), în timpul răscoalei lui Francisc Rákóczi. Amândoi sunt considerați ca fiind de origine macedo-română. După aceștia, Bihorul nu a mai avut un episcop ortodox propriu mai bine de două veacuri, până la Roman Ciorogariu (1920-1936).

Viața spirituală a românilor neuniți și lupta pentru ortodoxism au fost coordonate de episcopii ortodocși de la Arad, care aveau un vicar (fie arhimandrit, fie protopop) în Oradea-Velența (un cartier al orașului).

Toți episcopii de la Arad, în perioada pe care o avem în vedere, au fost sârbi și au acționat în numele și în interesul mitropoliei ortodoxe de la Karlowitz.

Drumul spre unirea religioasă a românilor din Bihor și consolidarea acesteia s-au intersectat astfel, în deceniile unu-șapte ale veacului al XVIII-lea, cu elita romano-catolică și ortodoxă amintită, cea dintâi fiind sprijinitoarea Bisericii Românilor Uniți, dar fără a fi adepta independenței ei în raporturile sale cu Biserica Romano-Catolică, în timp ce toți ierarhii de la Arad au acționat, fără excepție, împotriva uniților.

Rezultatul confruntărilor a fost cel firesc: recuperarea treptată a parohiilor pierdute, în diferite momente, ca urmare a intervențiilor mitropoliților sârbi de la Karlowitz și a episcopilor ortodocși de la Arad; întărirea Bisericii Unite prin noi aderenți la Unire; delimitarea parohiilor ortodoxe de cele catolice printr-o acțiune organizată, ca și în restul Ardealului, sub patronajul puterii administrative laice; înființarea vicaria-

https://biblioteca-digitala.ro

tului român unit (1748) și apoi a episcopiei române unite, greco-catolică de la Oradea (1777).

Primii pași spre unire, după moartea lui Camillis, au fost îndrumați de episcopul Emeric Csáky și vicarul său Mihaly Kebell: eliberează pe preoții uniți de sarcinile și îndatoririle iobăgești, iar pe cei lipsiți sau scoși din biserică din cauza trecerii la unire i-au ajutat cu bani și îmbrăcăminte. Paul Laszlo, secui ardelean, canonic și arhidiacon al românilor uniți din Bihor, este cel care desfășoară o foarte bogată activitate în aceeași direcție. Propune episcopului deschiderea unei capele pentru românii uniți de la Oradea și a unei școli, formarea unui consistor din 12 preoți români și canonici latini, tipărirea *„punctelor"* ce privesc unirea religioasă și a unui catehism în limba română.

În aceeași vreme își intensifică activitatea antiunionistă episcopul ortodox de la Arad, Vichentie Ivanovici. După ce primește, din primul său an de episcop (1726), din partea Consiliului de război din Viena, permisiunea de a intra în comitatul Bihorului însoțit de gardă militară, în anii următori își începe activitatea împotriva uniților, mai întâi la Oradea (1727) și apoi în întregul comitat al Bihorului (1728), însoțit de paznici militari. Prin promisiuni și presiuni, 178 de preoți uniți trec la neuniți, iar el primește, drept dar de la Karlowitz, scaunul patriarhal.

Urmașul său în scaunul episcopal de la Arad, Isaia Antonovici, acționează, cu aceeași râvnă și în aceleași forme, împotriva unirii și a uniților. Agenții săi, travestiți în haine militare și în frunte cu vicarul lor de la Velența, Ignatie, cutreieră satele uniților și le impun acestora și preoților lor, trecerea la neuniți. Episcopul latin Ioan Okolicsányi, ca și antecesorii săi, protestează la Curtea Imperială. De aici se dispune (1735), pentru aplanarea conflictului, formarea unei comisii care să cerceteze la fața locului, în prezența oamenilor de încredere ai episcopilor, starea de fapt. Constatările au fost favorabile pentru uniți – s-au consemnat 148 de comune trecute la unire. Ele nemulțumesc însă pe episcopul ortodox, care va continua agitațiile împotriva Unirii.

Noul episcop latin, Nicolae Csáky, apără și el Biserica Română Unită, pe preoții uniți și pe credincioșii lor, la fel ca și episcopii romano-catolici de până la el. Zidește o frumoasă biserică pentru românii uniți, potrivit ritului bizantin, în oraș și, nu departe de ea, o casă – reședință pentru viitorul episcop unit. Cere patru locuri pentru patru tineri români la Colegiul De Propaganda Fide (obține numai două), reînnoiește scutirile acordate preoților uniți din partea episcopilor de până la el și, la îndemnul vicarului său Pavel Forgách, face demersuri pentru a da românilor uniți un episcop din neamul și de ritul lor.

https://biblioteca-digitala.ro

Acțiunea a fost preluată, după moartea lui Nicolae Csáky, de către viitorul episcop, Pavel Forgách și s-a concretizat prin numirea lui *Meletie Covaci* ca episcop vicar pentru românii uniți din cadrul episcopiei romano-catolice de Oradea. Episcopul Forgách și-a motivat dorința de a avea românii de rit oriental episcop vicar propriu prin numărul mare al parohiilor și al credincioșilor uniți din eparhia sa, mai mult de 100 de parohii.

Răspunsul Vaticanului a fost pozitiv. În iulie 1748, Meletie Covaci era deja preconizat ca episcop titular de Tegea și tot atunci numit ca episcop sufragan al episcopului romano-catolic de la Oradea, iar în decembrie a avut loc consacrarea și instalarea lui. Statutul pe care a înțeles episcopul Pavel Forgach să-l acorde episcopului Meletie Covaci, de totală subordonare față de el, a condus chiar de la început la nemulțumiri și neînțelegeri. Episcopul unit și clerul său au dorit o episcopie independentă de cea romano-catolică.

În aceste împrejurări, noul episcop al neuniților de la Arad, Sinesie Jivanovici pornește ofensiva împotriva uniților din Bihor. Obține, în mai 1752, de la Curtea Imperială, dreptul de a cerceta parohiile unite din comitat, pe care îl interpretează ca un drept de a nimici Unirea. Acțiunea a pornit din Valența Oradei, a fost coordonată chiar de episcop și a cuprins întreg comitatul. Unirea era din nou în pericol. Preoții uniți au fost alungați, iar credincioșii lor, aflați într-o totală confuzie și derută, trecuți la neuniți. Din partea Curții Imperiale se cer investigații locale. S-a format și o comisie (1754) ce va lucra, după instrucțiunile primite de la Viena, până în vara anului 1756.

La propunerea Comisiei și ca urmare a unor repetate cereri ale tuturor părților implicate, au urmat o serie de reglementări care au vizat cele trei Biserici: Unită, Romano-Catolică de la Oradea și Ortodoxă de la Arad. Măsurile preconizate, în spiritul Vienei, n-au dus la o clarificare și o rezolvare imediată și definitivă a problemelor aflate în litigiu. Episcopul român Meletie Covaci va continua să se confrunte până la moartea sa (1775) și cu episcopul romano-catolic, Pavel Forgach, și cu episcopii ortodocși de la Arad, Sinesie Jivanovici și Pahonie Cnezevici. Abia după 26 ani de existență ai vicariatului și peste 75 ani de mari frământări, românii uniți din Bihor vor avea, cu adevărat, o episcopie independentă și episcopul lor independent.

https://biblioteca-digitala.ro

*Episcopul de Oradea Moise Dragoş (1777-1787)**

Cel dintâi episcop al românilor uniți din Bihor nesubordonat eparhiei romano-catolice de Oradea este *Moise Dragoș* (1777-1787). Numirea din partea Vaticanului s-a făcut prin Bula „Indefessum" din 16 iunie 1777, dată de Papa Pius al VI-lea (1775-1789), prin care s-a înființat, în mod canonic, și Episcopia română unită de la Oradea. Numirea din partea împărătesei Maria Tereza s-a făcut mai devreme (la 26 iulie 1776), iar consacrarea sa (la 9 noiembrie 1777) a avut loc în catedrala unită de la Oradea, prin episcopul de la Blaj, Grigore Maior.

Moise Dragoş (1777-1787)

Moise Dragoș, primul espiscop al eparhiei românilor uniți de Oradea, ca instituție independentă, s-a născut la Turda în 1725. Face studii teologice la Budapesta și la terminarea acestora ajunge preot și apoi protopop la Oradea (1751) sub episcopul vicar Meletie Covaci. La moartea lui (în 1770) erau în Bihor 90 de parohii unite cu 8 protopopiate.

Noua eparhie a românilor uniți se întindea, la început, peste comitatele Bihor, Arad, Timiș, Caraș, Cenad, Ciongrad și Torontal și era considerată ca sufragană a arhiepiscopiei romano-catolice din Esztergom. Odată cu episcopia s-a înființat și capitlul, cu cinci canonici. Episcopul Moise Dragoș a mai obținut de la Maria Tereza 9750 fl. pentru restaurarea reședinței episcopale, iar din partea fiului ei, împăratul Iosif al II-lea, în 1781, un frumos domeniu la Beiuș de 136.000 iugăre, terenuri arabile, vii, livezi, pădure și pășune, cu un venit anual de 22.000 fl.

Domeniul se va constitui în suportul material pentru susținerea episcopiei și a viitoarelor școli înființate la Beiuș și Oradea. Transformate în cetăți ale credinței și științei de care se vor împărtăși, decenii la rând, românii bihoreni – și nu numai ei – fără deosebire de confesiunea lor, într-un spirit ecumenic și o fraternitate demne de urmat mereu, ele vor contribui la formarea elitei noastre clericale și laice, până la desființarea Bisericii Unite și a școlilor sale, în toamna anului 1948.

* cf. Nota de la pag. 142

https://biblioteca-digitala.ro

Cei zece ani de păstorire ai episcopului Moise Dragoş au însemnat, ca şi cei ai lui Grigore Maior în dieceza Blajului, vremea unor confruntări, dar şi a unor împliniri. Lupta a fost purtată în mai multe direcţii: organizarea diecezei şi consolidarea independenţei ei în raport cu episcopia romano-catolică de la Oradea; recâştigarea unor parohii ai căror credincioşi au trecut la neuniţi; construirea de noi biserici; administrarea chibzuită a domeniului.

Episcop al romano-catolicilor din eparhia Oradiei era – la moartea lui Meletie Covaci şi numirea lui Moise Dragoş – Adam Patachich (1759-1776), care s-a împotrivit înfiinţării episcopiei românilor uniţi, independentă de el. Memoriului îndreptat împotriva episcopiei unite îi răspunde Moise Dragoş cu argumente şi o erudiţie ce îl impun şi-i dau câştig de cauză. Face şi două vizite la Viena (octombrie-decembrie 1776, mai 1777), înainte de consacrarea sa ca episcop.

Episcopul Moise Dragoş a cerut, direct sau prin memorii, alături de independenţa eparhiei sale, îmbunătăţirea situaţiei materiale a preoţilor, cantorilor şi învăţătorilor de la şcolile unite şi subvenţii pentru repararea bisericilor. Acestea nu vor fi fost prea departe de cum le-a găsit Meletie prin anul 1752, mai toate din lemn şi foarte sărace în cărţi, potire şi odăjdii. Istoriografii eparhiei Bihorului amintesc ca biserici noi, zidite în timpul episcopatului lui Moise Dragoş, cele din parohiile: Şilindru, Sântandrei, Tarcea, Vad, Copăcel, Finiş, Zăbrani, Măcău, şi că au fost reparate bisericile din Aciad, Auşeu, Bălnaca, Beliu, Cordău, Cărpineşti, Coruia şi Petrani.

Tot în vremea episcopului Moise Dragoş, sunt amintite ca trecând la unire satele: Pişcolţ, Dida, Holod, Nojorid, Vintere, Cociuba, Şanaieu, Bedeu, Spinuş, Giriş, Betfia, Ioaniş, Şuncuiuş, Uilac-Beiuş, Sâmbăşagu, pentru ca numărul parohiilor unite din comitatul Bihorului să ajungă, în anul 1785, la 54 plus 103 filii, cu 20.465 suflete.

Episcopul Moise Dragoş, fiul protopopului din Turda, un *„om cu viaţă curată şi cu frica lui Dumnezeu* – cum l-a caracterizat Samuil Micu-Clain – *evlavnic şi iubitor de rânduială bisericească*", a condus destinele Bisericii Unite din Bihor, cum ne spune tot Samuil Micu-Clain, *„bine şi cu pace",* Moare la numai 62 de ani. Activitatea sa va fi continuată de un mare erudit, *Ignatie Darabant,* fostul vicar general al episcopului de la Blaj, Ioan Bob. Este o continuitate în plan superior prin sprijinul Romei şi al Blajului, aduse la Oradea de noul episcop.

Moise Dragoş se pare că a fost şi el un erudit, nu numai un fondator al episcopiei de Oradea şi un luptător pentru consolidarea Bisericii Unite în Bihor. Biografii săi amintesc că, în primăvara anului 1777, la cererea

https://biblioteca-digitala.ro

Congregaţiei De Propaganda Fide, a înaintat acesteia un tratat despre originea românilor şi a credinţei lor, iar Curţii din Viena i-a trimis un lung şi documentat raport despre starea Bisericii sale. Acestea, ca şi întreaga sa activitate, dovedesc, desigur, o credinţă puternică – cum spunea Samuil Micu – dar şi voinţa, puterea şi ştiinţa de a-şi apăra Biserica şi Neamul, invocând istoria lor, aşa cum o vor face toţi urmaşii săi, sub influenţa Şcolii Ardelene. El este un luptător hotărât pentru apărarea Bisericii Unite, dar armele folosite au fost numai cuvântul blând şi iubirea, nu de sine, ci de Dumnezeu şi oameni, de adevăr şi dreptate.

Viaţa poate însemna, chiar şi pentru cel mai paşnic om, o continuă confruntare, cu câştiguri şi pierderi. Important este ca viaţa să fie trăită în spirit creştin, ca lupta să fie dreaptă şi dusă cu mijloace oneste, iar finalul ei benefic pentru comunitatea umană în numele căreia s-a purtat. Viaţa episcopului Moise Dragoş e viaţa arhiereilor Bisericii Unite în veacul luminilor, o treaptă spre înălţare, nu lipsită de greutăţi, dar fără obişnuitele umbre omeneşti.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

IV.
Biserica Română Unită la sfârșit și început de veac (XVIII-XIX) Contextul social politic. Viața spiritual-culturală

Episcopul Ioan Bob (1784-1830) şi problemele vremii sale

Cei aproape cincizeci de ani de episcopat ai lui Ioan Bob au în istoria Bisericii noastre și, deopotrivă, în istoria națională o semnificație aparte. Cu el începe, de fapt, o epocă nouă sub multiple aspecte: spiritual, politic și social.

Prin episcopul Grigore Maior s-a încheiat în linii mari procesul unirii religioase, iar prin Episcopul Ioan Bob s-a continuat implicarea Bisericii Unite în viața politică, în forme deosebite însă, iar spiritualitatea greco-catolică s-a impus dând naștere unei adevărate Școli de ideal național, exprimat în termenii lumii moderne.

Episcopul Ioan Bob (1784-1830) ia locul lui Grigore Maior. Este o altă structură ca om și ierarh ce traversează un sfârșit și un început de veac cu probleme sociale și politice deosebite. E cea mai lungă păstorie din Biserica Greco-Catolică, brăzdată de două mari evenimente: *Răscoala țăranilor din 1784-1785* și memoriul românilor din 1791, cunoscut sub numele de *Supplex Libellus Valachorum*. Vremea păstoriei episcopului Bob mai este și timpul de glorie al școlilor de la Blaj, când ele au avut printre profesorii lor pe înșiși întemeietorii *Școlii Ardelene* – Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. Este, în același timp, *epoca unor reforme* în cadrul

Ioan Bob (1784-1830)

https://biblioteca-digitala.ro

Bisericii Unite la nivel central și al școlilor în totalitatea lor. Bun spirit organizatoric, se va impune tuturor cu o mare autoritate.

Stăpânește vremurile, infirmând parcă prezicerile cronicarului, și învinge slăbiciunile unui trup bolnăvicios, pentru a atinge venerabila vârstă de 91 de ani. Este martorul celei mai puternice zguduiri sociale din veacul său ce deschide porțile lumii noastre moderne. În vremea sa, românii transilvăneni scriu împăratului de la Viena întâiul Supplex ce dezvoltă programul lor politic. Și tot în anii păstoriei sale se pun bazele unei istoriografii pe temeiuri științifice.

Pius VII (1800-1823)

Ioan Bob a fost ales episcop în Sinodul de la Blaj din 12 august 1782, dar consacrat abia în iunie 1784 și așezat în scaun în iulie același an[1]. Nu s-a numărat printre cei cu cele mai multe voturi primite în Sinodul electoral de la Blaj. Dimpotrivă, avusese, dintre cei trei propuși, cele mai puține. Împăratul Iosif al II-lea îl preferă pe Bob și pe el îl și numește episcop. Formalitățile de numire și instalare au durat destul de mult, nu însă din cauze semnificative.

Împrejurările politice și sociale din Imperiul habsburgic, raporturile împăratului Iosif al II-lea (1780-1790, coregent din 1765) cu Papa Pius al VI-lea (1775-1799), fără să afecteze procesul numirii, nu sunt deloc favorabile unei domnii liniștite. Acesta lupta împotriva lui Napoleon, dar împotriva papei luptau amândoi. Febronianismul și Jansenismul ce au pus stăpânire pe gândirea lui Iosif al II-lea, ca și influențele venite dinspre cancelarul W.A. von Kaunitz (din 1753), ce promova reforme în spiritul absolutismului luminat, creează o puternică barieră între el și papalitate. În ca-litatea sa de *„Imperator Romanorum"*, se vrea singurul îndreptățit a da dispoziții episcopilor catolici, negând drepturile papei asupra Bisericii din imperiul său[2].

Au loc intervenții din partea papei Pius al VI-lea. Merge el însuși la Viena (în 1782), dar împăratul continuă să i se împotrivească și să dea dis-

1. Vezi datele în toate istoriile Bisericii amintite în capitolele precedente.
2. Nicolae Lupu, *Episcopul Ioan Bob de la Blaj*, Blajul, 1934, 1, nr. 7-8, p. 335-352; Idem, *Episcopul Ioan Bob (1782-1830)*, Blaj, 1944, p. 8-9.

https://biblioteca-digitala.ro

poziții cu caracter clerical episcopilor catolici. Are loc și un schimb de scrisori. Papa îl dojenește și chiar îl avertizează: *„Să iei la cunoștință, împărate, că în cauza lui Dumnezeu nu mă tem de nimenea, fie puternic, fie nepunticios, căci puterea de a dicta amândouă legile, de a deschide cerul și de a mijloci prin rugăciune, am primit-o de la Acela care poruncește și împăraților, și care are cheia vieții și a morții.*

Ameninți? De amenințări nu se înspăimântă Pius, care îndeplinește o lucrare neînfrânată, care nu cedează nici împotrivirilor, nici ademenirilor. Astfel, sau trebuie să asculți, o Cezar, sau vei simți puterea Ființei Supreme prin Vicariul său. Sabia lui Petru nu o vei putea înconjura decât prin ascultare, cu care ești dator și față de Dumnezeu și față de noi"[3].

Leon XII (1823-1829)

Iosif al II-lea, și mama sa, împărăteasa Maria Tereza, s-au dorit a fi amândoi autoritari în raport cu alte forțe din afara Imperiului, ca și în interiorul său. În realitate, amândoi au fost obligați să acționeze nu întotdeauna numai potrivit voinței lor, ci și – și, uneori, mai ales – sub influența factorilor politici din Imperiu, multinaționali și multiconfesionali, cu interese diferite și, nu de puține ori, contradictorii. Așa trebuie să ne explicăm – sau și acest aspect trebuie să-l avem în vedere când judecăm – atitudinea împărătesei Maria Tereza față de episcopul român Inochentie Micu-Clain și a împăratului Iosif al II-lea față de papalitate.

Imperiul habsburgic nu are pace la hotare; și nu are nici în interior. Participă la războiul ruso-turc (1788-1791), apoi împotriva francezilor, în coaliție cu Anglia și Rusia, în așa-numitele războaie revoluționare (1792-1801), în coalițiile antinapoleoniene ce au continuat până la înfrângerea lui Napoleon.

În interior, Iosif al II-lea își continuă reformele în spiritul luminismului veacului al XVIII-lea: desființează ordinele călugărești și mănăstirile care nu exercitau activitate școlară și de ocrotire a bolnavilor, desființează cenzura pentru cărți și reviste; acordă țăranilor dreptul de a prezenta plângeri în fața funcționarilor de stat; desființează poliția seniorială; acordă li-

3. *Ibidem*, p. 10-11.

https://biblioteca-digitala.ro

bertate religioasă necatolicilor; are loc abolirea iobăgiei în posesiunile ereditare și în regiunile slave ale Imperiului (toate în 1781). Patru ani mai târziu (1785), în aceleași regiuni, limba germană devine limbă oficială, iar în anii 1787-1788 a avut loc introducerea unei noi legislații generale, sub influența curentului luminist al întregului veac[4].

Pius VIII (1829-1830)

În plan social și cu referire specială la români, începutul arhipăstoririi episcopului Ioan Bob, peste românii uniți din Principatul Transilvaniei, coincide cu marea răscoală țărănească condusă de Horia, Cloșca și Crișan (1784-1785) și cu dezvoltarea, în plan cultural, a ceea ce s-a numit și s-a dovedit a fi *„Școala Ardeleană"*. Amândouă, prin mijloace deosebite, au zguduit lumea veche medievală și au deschis căile de pătrundere spre lumea modernă.

În toată această vreme, de la 1782 la 1830, aproape o jumătate de veac, mai precis 48 de ani, în castelul arhieresc de la Blaj a vegheat, ca episcop, un singur om – Ioan Bob. Avea, la data alegerii sale, 43 de ani și era întâiul episcop al Bisericii noastre ales dintre preoții de mir, adică necălugăr. Slujea atunci ca protopop la Târgu-Mureș, dar era bine cunoscut și la Blaj și apreciat, în amândouă locurile, pentru calitățile sale.

S-a născut în 1739 într-un sat din comitatul Solnocul Inferior, la Orman de lângă Gherla, din părinți români uniți. Tatăl se numea Andrei Bob, nobil de Copalnic-Mănăștur din districtul Chioarului, iar mama, Candida, fiica lui Ștefan Timandi, vicar al Mureșului și notar apostolic, din Jucul de Jos, comitatul Clujului.

Școala o urmează în satul său natal, apoi la Dej, Ciuba, Ciumăfaia și Cluj, la reformați și iezuiți. Aici rămâne încă un an după terminarea studiilor, iar în septembrie 1764, la 25 de ani, intră în noviciat la Blaj și suplinește catedra lui Grigore Maior câteva luni. La terminarea noviciatului, nu rămâne în rândurile călugărilor. Nu a depus votul. Ezitând între cele două căi, a călugăriei și a preoției de mir, a optat pentru ultima. În decembrie 1765 se îndreaptă spre Institutul iezuiților din Odorhei, unde rămâne

4. Vezi lucrările de sinteză pentru viața politică cuprinse în bibliografiile de la acest capitol și din altele. M. Știrban, *Istoria BRU, B.D.*

https://biblioteca-digitala.ro

ca econom până în aprilie 1769, când a fost chemat la Blaj, pentru a îndeplini o funcție tot administrativ-economică, în cadrul domeniilor episcopale. Cu multă dăruire și pricepere servește, în această calitate, până în noiembrie 1773.

Episcop la Blaj era Grigore Maior, omul luminilor ce a dorit întărirea Bisericii conduse de el prin consolidarea unirii religioase și prin preoți bine instruiți acasă și în străinătate. Ioan Bob, la vârsta de 35 de ani, e trimis de episcopul Maior la Târnavia. Drumul n-a fost ușor și a durat șase săptămâni. Ajunge de Anul Nou 1774 și rămâne acolo patru ani (până în 1777). Se întoarce acasă însă bolnav de plămâni și va petrece câteva luni, până în octombrie, în casa fratelui său după mamă, Avram Duca. Se reîntoarce, în același an, la Blaj, unde a fost hirotonit ca diacon (25 decembrie 1777) și ca preot, de Paști (1778).

Tot în 1778 e numit protopop în Daia (lângă Sebeș-Alba), iar apoi, în martie 1779, a fost instalat ca protopop la Târgu-Mureș. Aici îl găsește, în ultima sa vizită canonică, episcopul Grigore Maior (1782). După înlăturarea acestuia, alegerile de Episcop au fost prezidate de vicarul Ignatie Darabant și din 207 voturi Ioan Bob a primit 37. Avea înaintea lui pe Ignatie Darabant (cu 63 de voturi) și pe Iacob Aron (cu 57), amândoi călugări. Viena a optat pentru un preot de mir și astfel împăratul îl numește pe Bob ca episcop la 21 octombrie 1782. La Viena ajunge să-și primească decretul abia în iulie 1783, când face și demersurile pentru Roma prin nunțiul papal. Bulele papale au sosit în ianuarie 1784, consacrarea s-a făcut la 6 iunie 1784 de către Grigore Maior, iar instalarea la 11 iulie același an.

Era anul marii răscoale țărănești, al marilor confruntări sociale din Transilvania, când oamenii satelor vor cere violent alte condiții de viață.

De la răscoala din 1784 la Supplex Libellus Valachorum (1791)

Fără îndoială, răscoala de la 1784-1785 a iobagilor români din Transilvania a însemnat o puternică zguduire a orânduirii feudale. Ea pune problema înlăturării raporturilor feudale, dar este în același timp și prima afirmare violentă a conștiinței de sine a poporului român din Transilvania. Răscoala are, de aceea, un îndoit caracter, social și național, și se încadrează în veacul luminilor, vremea reformelor și a înnoirilor în toate sferele vieții, cerute pașnic sau impuse cu forța în toată Europa.

Răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan se încadrează în curentul vremii, prin formele de manifestare și prin scopurile urmărite. Rădăcinile ei trebuie căutate în severul regim al șerbiei, al iobăgiei din Transilvania,

https://biblioteca-digitala.ro

în particularitățile ei de aici, în evoluția poporului român însuși. Răscoala este o replică ce exprimă clar dorința de emancipare a națiunii române, este o etapă în calea afirmării și realizării sale.

Dacă răscoala de la 1784 este socotită *„prima zguduire puternică a orânduirii feudale"*[5], Supplex Libellus Valachorum este *„cel mai important act politic al românilor din Transilvania în cursul secolului al XVIII-lea. La această importanță el s-a ridicat atât prin greutatea postulatelor lui, cât și prin amploarea fundamentării lui"*. Se realiza, prin el, o nouă dezlănțuire a elitei române din Transilvania, în prelungirea celei țărănești de la 1784-1785, pe temeiurile gândirii clainiene, adâncită de Școala Ardeleană, acum în plină activitate.

Supplexul a fost redactat la 1791[6], în numele clerului, al nobilimii, al stării militare și al celei orășenești, al întregii națiuni române. Prin el s-a cerut:

1) recunoașterea tuturor drepturilor vechi, civile și regnicolare, prin revocarea sau ștergerea denumirilor – socotite odioase și pline de ocară – de tolerați, admiși, nesocotiți între stări etc.;

2) redarea locului pe care l-a avut națiunea română între națiunile regnicolare, potrivit mărturiei Conventului de la Cluj-Mănăștur;

3) clerul națiunii române, credincios Bisericii răsăritene, fără discriminare dacă simte întru toate cu Biserica apuseană sau nu, de asemenea nobilimea și plebea, atât cea orășenească cât și cea sătească, să fie considerate și tratate în același fel ca și clerul, nobilimea și plebea națiunilor care formează sistemul uniunii;

4) în toate funcțiile eligibile și în toate cele numite să se țină seama, în alegerea sau numirea în slujbă, de proporția națională locală;

5) diviziunile administrative – comitatele, scaunele, districtele și comunitățile – în care românii sunt majoritari să-și aibe denumirea de la români. La fel să se procedeze și în cazul celorlalte naționalități;

6) să se statueze că toți locuitorii Principatului – fără nici o deosebire de națiune sau religie – pot să se folosească și să se bucure, potrivit stării și condiției lor, de aceleași libertăți și beneficii, și să poarte, pe măsura puterii lor, aceleași sarcini[7].

Fără îndoială, este vorba aici de revendicarea unor drepturi foarte

---

5. D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1979, p. 13.
6. Idem, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție nouă, refăcută, București, Ed. științifică, 1967, p. 9.
7. *Ibidem*, p. 20-21.

https://biblioteca-digitala.ro

firești, menite a înscrie națiunea română pe făgașul lumii moderne. Sunt, în același timp, drepturi care vor fi, mai târziu, înscrise în orice constituție cu trăsături democratice.

Este ceea ce a cerut și Inochentie Micu-Clain, în numele națiunii. Nimic mai mult, nimic mai puțin. Supplexul, ca act petițional, este o operă colectivă inspirată din acțiunea lui Inochentie, pe care o continuă de fapt. Toate ideile lui politice pot fi regăsite aici. Este un program și, în același timp, o aspirație a tuturor românilor din Transilvania, un rezultat al solidarității lor naționale, menit a aduce schimbări radicale în viața tuturor stărilor sociale din acea vreme. De aceea, el va însemna, pentru întreaga luptă națională a românilor dusă până la Marea Unire, un exemplu, un model, un tezaur pentru lupta națională viitoare.

Temeiurile invocate, motivațiile sunt de ordin istoric, formulate încă de Inochentie Micu-Clain: vechimea românilor pe pământul Transilvaniei, majoritatea lor numerică, ponderea și greutatea românilor în purtarea sarcinilor și obligațiilor sociale și economice. Era un demers hotărât pentru sancționarea unor înnoiri radicale, cărora lumea veche continua să li se opună cu înverșunare.

Supplexul românilor din 1791 este un eveniment cu profunde semnificații istorice. Fără îndoială, în pregătirea și în susținerea acestuia la Viena în 1792, un rol însemnat au jucat cei doi episcopi români, Ioan Bob, greco-catolic, și Gherasim Adamovici, ortodox[8]. Ei au dovedit multă dârzenie, multă hotărâre și o impresionantă demnitate prin felul în care au înțeles să apere la Viena, în 1792, drepturile românilor transilvăneni. Au făcut acest lucru în deplin acord, punând temelia unei frumoase tradiții pentru întreg veacul al XIX-lea, aceea de a găsi arhiereii celor două Biserici românești – greco-catolică și ortodoxă – întotdeauna alături în marile momente ale istoriei noastre naționale de până la Marea Unire.

Este semnul angajării pe un drum început de Inochentie Micu, lărgit istoricește de corifeii Școlii Ardelene, în consens cu principiile lumii moderne, căci *„ținta finală a Supplexului* – remarca David Prodan – *e limpede: națiunea română vrea să intre cu toată greutatea masei sale în viața publică sau politică a țării. Ea a pornit să-și cucerească locul care i se cuvine în baza greutății sale cantitative"*[9].

Și au pornit cu preoții lor în frunte cu cei mari, înalții ierarhi, și cu cei mici, așa cum au făcut-o și până atunci de aproape un veac și cum o vor

8. Ioan Lupaș, *Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob la Curtea din Viena în anul 1792*, Sibiu, 1912.
9. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum...*, p. 24.

https://biblioteca-digitala.ro

face și în viitor, până la împlinirea unității național-statale.

Corifeii Şcolii Ardelene: Petru Maior, Gheorghe Şincai şi Samuil Micu (opera sculptorului Romul Ladea)

Supplexul este opera elitei românești din Transilvania și, în cadrul acesteia, cea greco-catolică ocupă, ca număr și greutate, locul întâi. Ioan Meseș, fiul protopopului unit din Mănăștur-Cluj, secretar la Cancelaria din Viena, dezvoltă argumentația juridică, Ignatie Darabant concepe procedura de urmat, Ioan Para și Petru Maior contribuie cu memoriile lor anterioare, iar Samuil Micu pregătește argumentația istorică. Sunt câteva exemple concludente.

Școala Ardeleană

Mai subliniem că în timpul păstoriei episcopului Bob se dezvoltă și Școala Ardeleană. Ea este o mișcare ideologică și culturală, a intelectualității din Ardeal, având în fruntea ei pe Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, toți cu studii superioare la Roma și Viena, clerici și profesori la școlile din Blaj. Noua ideologie a Școlii Ardelene se manifestă, începând cu deceniul opt al veacului luminilor, prin trei lucrări reprezentative: *De ortu, progressu et conversione valachorum* (1774), *Brevis historica notitia* (1778) și *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1780). Străbate ultimele două decenii ale acelui veac și primele două ale secolului următor. Ultima lucrare, amintită mai sus e socotită drept un Manifest a Școlii Ardelene, iar ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea și primele două din veacul XIX – *„timpul forte al luminismului românesc“*[10].

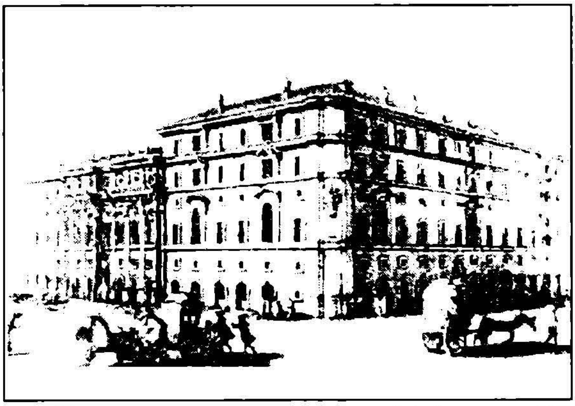

Congregația De Propaganda Fide din Roma

10. Vezi Bibliografia: Epoca luminilor, Școala Ardeleană, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior în M. Știrban, *Istoria BRU, B.D.*

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrările lor de filologie, istorie și filosofie au fost scrise pentru a dovedi originea, vechimea și continuitatea poporului român și au în vedere pe toți românii din Principat și părțile alipite lui, din Țara Românească și Moldova. Cel care a inaugurat noua investigație istorică a fost Samuil Micu. El scrie prima istorie a tuturor românilor în limba română. Îi urmează Gheorghe Șincai, care urmărește în scrierile lui aceeași istorie a tuturor românilor, lăsând să străbată, în fiecare pagină scrisă, *„adânca iubire de neam"*, o trăsătură prezentă în scrisul tuturor. Ultimul, Petru Maior, difuzează în spații largi românești ideologia politică a Școlii Ardelene.

Operele lor constituie un tezaur național și un testament politic. Românii sunt adunați, prin ei, la un loc în pagini de cărți, iar ideile lor prind viață și conduc în final la împlinirea idealulului politic al tuturor românilor: desăvârșirea unității statale.

Urmărind scrisul lui Samuil Micu, Nicolae Iorga va exclama: *„Iată în sfârșit școala istorică ardeleană cea serioasă și binefăcătoare"*, *„Iată un harnic și om de bine ă...î Cel mai umil în sufletul său dintre evangheliștii religiei noi"*, *„un călugăr model, aspru pentru sine, binefăcător pentru alții, un cuvântător călduros. La auzul predicilor cărora plânge mulțimea"*.

Pecetea nobiliară a lui Samuil Micu

„Acest om a fost – spune Iorga – *sufletul vieții literare religioase de la Blaj vreme de două veacuri*"[11].

Al vieții religioase și, deopotrivă, al celei naționale, căci Samuil Micu este – în concepția lui Nicolae Iorga – *„un începător al erudiției românești în Ardeal ă...î și cel dintâi care a învățat și pentru alții și cel care va vorbi despre faptele și viața tuturor românilor, de la începuturile lor și până în vremea lui despre viața neîntreruptă a poporului român pe teritoriul Daciei. Clain dorește să ne spună tot ce au făcut și au suferit românii de pretutindeni, din cele mai vechi timpuri până la cele nouă"*[12].

11. Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea,* vol. II, 1969, p. 138-162.

12. *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Samuil Micu și Biblia de la Blaj și Roma (1795, 2000)
Istoria orașului în care el a trăit și a tradus-o

Apariția în anul trecut și în anul acesta (2001) a trei lucrări ce credem că au o strânsă legătură cu Samuil Micu, ne-a determinat să le urmărim ceva mai mult în cartea noastră.

Este vorba de *Biblia de la Blaj 1795.* Ediție jubiliară, apărută cu binecuvântarea ÎPS Lucian Mureșan, Mitropolitul Bisericii Române Unite, realizată sub înaltul patronaj al PS Virgil Bercea și sub egida științifică a Academiei Române prin Institutul de Istorie din Cluj. Redactarea aparține unui bogat colectiv de cercetători din domeniul istoriei și filologiei. A apărut la Roma, sub auspiciile Sfântului Părinte Papa Ioan Paul II, ca o operă de credință monumentală, prin conținutul și mesajul său, dar și ca o operă de artă prin mijloacele grafice și tipografice folosite.

A doua carte este cea a regretatului profesor universitar Academician Pompiliu Teodor, intitulată: *„Sub semnul luminilor. Samuil Micu"*, apărută la Presa Universitară Clujană, în anul 2000.

Ultima carte pe care o avem în vedere este *„Istoria Blajului"*, lucrare postumă a omului de cultură Ștefan Manciulea, o ediție îngrijită și prefațată de către cercetătorul clujan prof. Mircea Popa, apărută la Editura ASTRA, Despărțământul „Timotei Cipariu", Blaj, 2001.

Asocierea ni se pare firească ținând seama de rolul avut de către Biserica Română Unită de la Blaj și școlile sale în formarea elitei noastre clericale și laice, în activitatea lor profesională, pastorală, de creație în viața noastră culturală, socială, sau politică. Locurile natale, locurile de formare intelectuală, instituțiile în cadrul cărora are loc procesul instructiv-educativ, începând cu familia, școala primară, gimnazială, liceul și terminând cu cea universitară, locul și mediul în care își desfășoară apoi activitatea, au avut întotdeauna și vor avea mereu, un rol covârșitor, chiar hotărâtor în destinul unei elite, în toată creația și viața sa.

Prima carte ne aduce în prim plan pe Samuil Micu, cu opera sa teologică fundamentală, cu Biblia sau Cartea Cărților, cum i se mai spune. A doua carte este ceea ce însuși autorul ei ne arată, o carte *„de cercetare de fapte, de analiză și de interpretare"* prin care face *„cunoscută o operă de deschidere de drumuri în cultura instorică română din Ardeal"*; o operă, de fapt viața și activitatea unui mare erudit, desfășurate toate *„sub semnul luminilor"**.

A treia carte este o sinteză a istoriei Blajului, a Bisericii de acolo cu

*. Toate notele sunt din cele trei lucrări analizate; parte publicată și în V. Cr. 2001, nr. 11-12

https://biblioteca-digitala.ro

toate școlile ei, și cu toți oamenii lor vrednici de o totală și continuă cinstire. Aici s-a format și aici a trăit vreme de două decenii și Samuil Micu. Este o creație a Blajului și o mândrie a acestuia.

Legătura dintre oameni și locuri, – în cazul nostru al celor legați de Blaj, – o legătură afectivă dar și altfel, ce se completează reciproc, dau împreună dimensiunile reale ale omului de credință și de cultură Samuil Micu, îngăduie înțelegerea trăsăturilor unui întreg veac cu deschideri spre modernitate și ale unei întregi biserici, cu școlile ei, cu oamenii lor vreme de 300 de ani. Toate acestea ne-au determinat la o prezentare a lor comună și chiar o inversare a acestora.

Vom începe așadar cu *Istoria Blajului* a lui Ștefan Manciulea, omul pe care distinsul nostru coleg Mircea Popa, un cercetător de primă mărime, al vieții culturale românești din toate provinciile țării, ne spune în Prefața sa intitulată „Ștefan Manciulea - cărturarul“, că *„Ștefan Manciulea intrase în legendă încă în viață fiind, datorită cunoștințelor sale cu adevărat enciclopedice, darului de povestitor și, nu în ultimul rând, prin exemplaritatea unei vieți dedicate aproapelui, binelui general, științei și culturii românești“.*

Așa a fost în adevăr Ștefan Manciulea. Cele spuse de Mircea Popa se constituie în liniile de forță ale omului de știință și cultură, autorul noii Istorii a Blajului. L-a cunoscut și unul din autorii cărții, mai întâi ca profesor și apoi ca simplu muncitor, în anii comunismului, purtând o roabă pe cărările parcului fostei Academii Teologice de la Blaj, devenită un staționar al bolnavilor de plămâni.

Legătura istoriei cu geografia și, mai ales frumusețile acesteia din urmă ca realitate dar și ca obiect de învățământ, le-a simțit în drumețiile imaginare, făcute, din păcate, doar câteva luni la Școala Pedagogică de Băieți din Blaj, în anul 1950 împreună cu Ștefan Manciulea, înainte de-a începe drumul spre calvarul din închisorile comuniste. Dragostea pentru istoria țării noastre o deprinsese mai înainte de la profesorul Teodor Seiceanu și o viață întreagă el a fost, profesorul ideal. În ce-l privește pe Ștefan Manciulea nimeni în cadrul școlii nu a povestit vreodată mai natural și mai convingător despre frumusețile pământului românesc. Ne ducea spre o altă lume, ca un bunic isteț în serile cu povești din anii copilăriei.

Deosebirile erau desigur mari: ascultam povești adevărate, nu adormeam niciodată, ba dimpotrivă, am fi dorit ca – tot niciodată – să nu se sfârșească povestea lui. Și totuși, într-o zi, prea devreme și brutal, n-am mai auzit-o...

Povestea a continuat-o însă. A spus-o după gratii, în taină, celor cu care vreme de mulți ani a împărțit soarta deținutului politic din anii comunis-

https://biblioteca-digitala.ro

mului lui Gheorghiu Dej; a spus-o, în șoaptă, și desigur cu multă teamă, prietenilor rămași în anii libertății îngrădite – și în cazul său – straşnic urmărite, din vremea lui Nicolae Ceaușescu; și spre bucuria noastră a scris-o, mai mult cu ochii minții și ai inimii, căci cei ai vederii obișnuite omului, începeau să-l părăsească –, să scrie în anii '70-'80, ceea ce noi putem citi azi prin bunăvoința și hărnicia unei edituri blăjene ce poartă cu distincție numele unui cărturar îndrăgit de Ștefan Manciulea, și de către toți cei care i-au văzut chipul și au citit ceva din viața și activitatea lui Timotei Cipariu.

Ștefan Manciulea, împreună cu Al. Lupeanu-Melin, Nicolae Comșa, Radu Brateș, Coriolan Suciu, Teodor Seiceanu formează cea de-a treia Școală Ardeleană, cu o activitate înscrisă în cea mai bună tradiție a școlilor de la Blaj și a profesorilor lor. Ei au fost – și sunt – nu numai mari dascăli la catedră ci și buni cercetători ai istoriei locale și regionale, ce au adus – și aduc –, prin lucrările lor, servicii imense istoriografiei noastre.

În rândul acestora se înscrie și *„Istoria Blajului"* scrisă de Ștefan Manciulea și întreaga sa operă, istorică, geografică, de cultură în general. Este un erudit în sensul deplin al cuvântului. Ultima sa lucrare pe care o avem în vedere acum, în mod special, este o sinteză în care adevărul istoric se îmbină cu dragostea de locurile în care a trăit și a suferit, de oamenii Blajului, pe care îi înalță pe piedestalele ce li se cuvin. Zugrăvește, cu *penelul* omului de știință dar și a celui de litere, portrete; fixează cadre cu delimitări istorice din viața orașului, a bisericii și a școlilor, așază oamenii și locurile urmărite în spiritualitatea culturală a românilor transilvăneni și a țării.

Lucrurile sunt prezentate și în logica lor formală: o succintă descriere geografică a orașului Blaj și a împrejurimilor; știri istorice despre trecutul Blajului până la anul 1737; întemeietorul orașului Blaj, Episcopul Ioan Inochentie Micu; Școlile Blajului – profesori și elevi; Blajul în prima jumătate a secolului al XIX-lea și în vremea revoluției pașoptiste; Blajul în a doua jumătate a veacului al XIX-lea; contribuția cărturarilor blăjeni la opera de redeșteptare a conștiinței naționale românești în sec. XVIII-XIX; îi întâlnim apoi pe Mihai Eminescu și George Coșbuc la Blaj; monumente istorice și ale naturii, plăci comemorative, ridicate pe străzile orașului și în afara acestuia, un oraș cu tot ceea ce a însemnat el până în ceasul din urmă al celui care i-a scris o frumoasă și binevenită monografie căci *„Ștefan Manciulea reînvie în fața noastră* – așa cum spune Mircea Popa în introducerea sa – *un trecut de luptă și strădanii, pe care ni-l restituie în adevărata sa lumină, pe bază de documente, de tradiții și izvoare de tot felul"*.

Toate acestea ne îngăduie să vedem climatul în care a trăit și a lucrat elita blăjană, și în cazul nostru Samuil Micu. Dacă unchiul acestuia, epis-

https://biblioteca-digitala.ro

copul Inochentie Micu a proiectat cum ne spune Timotei Cipariu, geografia orașului și, cum ne arată istoria, a pus bazele vieții spirituale și culturale de la Blaj și a fost Începutul luptei noastre naționale, Samuil Micu, marele preot și marele erudit a fost primul întemeietor al Școlii Ardelene, cel pe care Nicolae Iorga l-a considerat *„începător al erudiției românești"*.

Tot ce s-a scris despre el și opera sa, timp de două veacuri – și s-a scris foarte mult – confirmă cele spuse de Nicolae Iorga. Același lucru îl susține și Pompiliu Teodor în ultimul său demers istoriografic dedicat lui Samuil Micu. El se oprește cu precădere asupra scrierilor istorice, asupra structurilor sale, pentru a conchide că Samuil Micu *„ne apare ca un creator ce depășește nivelul cronistic. El este o personalitate care se afirmă ca istoric în sensul modern al cuvântului, opera lui diferențiindu-se de genurile medievale. Scrisul istoric a lui Samuil Micu este un act de gândire încă de la primele lui lucrări redactate în limba latină. Suntem prin el* – mai spune Pompiliu Teodor – *departe de succesiunea unor serii cronologice, de incoerența care adeseori stăruie în cronică, de narațiunea uneori nesemnificativă. La Micu ne găsim în preajma unei istorii vii, contemporană ca spirit, cu adânca ei logică, ce îngăduie pătrunderea în intimitatea evenimentelor, în ultima analiză"*.

Nu este o întâmplare. Micu urcă treptele de înălțare spirituală ca preot și pe cele ca istoric sub influența celor văzute și învățate la Blaj ca elev și student. Rămâne tributar acestora prin tot ceea ce va scrie. Stimulat de ambianța intelectuală a Blajului din vremea episcopatului lui Grigore Maior – un om și el de mare credință și cultură, creator și sprijinitor al acestora – pătrunde într-o Vienă deschisă curentelor lumii creștine catolice la care a asociat istoriografia ecleziastică franceză și toate împreună l-au condus spre o gândire modernă și spre o activitate de cercetare și cunoaștere a istoriei creștinismului în general, a Bisericii Românilor Uniți și a istoriei întregului popor român, cu tot ceea ce înseamnă acestea, încadrate în contextul lumii europene a veacului său, veacul luminilor.

Un sumar al cărții extinsă pe 500 de pagini, întemeiată pe circa 260 izvoare bibliografice, pe foarte multe documente inedite și mai ales pe o activitate de cercetare proprie vreme de aproape o jumătate de veac, profesorul Teodor Pompiliu realizează și redă, prin ea, istoriografiei noastre

https://biblioteca-digitala.ro

dimensiunile reale ale lui Samuil Micu ca om de cultură și formulează trăsăturile fundamentale, în plan național și universal ale luminismului la români și la europeni în general. Este, credem, cartea sa de suflet ca om de știință, ca istoric, ca om de cultură, lăsată parcă înainte de moarte, testamentar nouă tuturor dar mai ales studenților săi, cărora le-o și dedică.

În capitole cu titluri semnificative, profesorul Pompiliu Teodor face strălucite analize vieții și activității unui om, gândirii și acțiunii dintr-un întreg veac de început al modernității românești și de consacrare a celei europene. Le amintim și noi: *La hotarul a două epoci. Spre un nou echilibru. Sub semnul preiluminismului: Inochentie Micu, Spiritul Blajului: Pietas et eruditio. În Viena tereziană. Între Viena și Blaj. Istoriografia română până la Samuil Micu. Confesiune și națiune. Istorie și națiune. Limba și idealul luminării. Reformism și lumini. Când istoria devine politică. Istorie și iluminism. Istoria românilor din Dachia. Incursiuni în istoria europeană. Rostirea filosofică. Rostirea istorică. Rostirea teologică. Triptic ideologic. Sensul latinității. Continuitatea. Imaginea națiunii. Dimensiunile operei: societate, stat, națiune. Istoricul iluminist. Secvențe istoriografice. Anexe și bibliografie.*

Nu ne oprim asupra conținutului lor, cu o singură excepție: *Rostirea teologică*. Reproducem însă înainte frazele de încheiere ale profesorului Pompiliu Teodor ce le credem semnificative pentru înțelegerea personalității lui Samuil Micu. „*Această incursiune în posteritatea lui Samuil Micu impune câteva concluzii – spunea Pompiliu Teodor –. Receptată încă din epocă de către contemporani, români și nu mai puțin străini, opera lui Micu s-a bucurat de o deosebită audiență. Cuceritoare prin ideile înaintate pe care le conține, opera lui Micu pune stăpânire pe generația pentru care a fost scrisă, o subjugă adeseori, pătrunde în actele politice ale vremii, devine autoritate de necontestat. Istorie militantă, destinată să fie în primul rând un instrument al acțiunii politice, ea nu e mai puțin o interesantă construcție științifică. Citită și comentată generație de generație, ea face o carieră puțin obișnuită în epoca pașoptistă și totodată în anii următori. Nicolae Iorga, la începutul secolului XX, atras întotdeauna de marile momente ale istoriei României, îl așează pe Micu printre înaintașii unei vremi pe care o numește, gândindu-se la difuzarea noului crez istoric, Epoca lui Petru Maior. Pe urmele lui Iorga, istoricul literar Dimitrie Popovici încadrează istoriile lui Micu curentului european iluminist oferind o bază de investigare pentru viitor. Adiacent, cartea lui David Prodan, Supplex Libellus Valachorum, în succesivele ei ediții, asociază interpretării scrisului istoric al Aufklarerului importante valențe incadrabile ideilor politice. De pe o atare platformă în a doua jumătate a secolu-*

https://biblioteca-digitala.ro

lui noile investigări au adâncit studiul operei lui Micu și într-o anumită măsură concepția și metoda istorică. Acest ultim aspect a constituit preocuparea expresă a acestei cărți".

Așadar Samuil Micu este un istoric al tuturor românilor și este aceasta o primă și esențială trăsătură. Ea dovedește o concepție superioară sub raportul gândirii față de înaintașii lui, iar opera sa istorică, un punct de pornire, chiar temelia istoriografiei noastre naționale moderne. El are desigur o pregătire teologică dar și filosofică, ancorat și influențat ca și mentorul său, episcopul Grigore Maior, în filozofia wolffiană. La Viena va cunoaște ideile înnoitoare ce stăpâneau secolul său: jansenismul, galicanismul, ideile luminismului. Este o altă trăsătură, tot fundamentală care explică superioritatea bazei de pornire în activitatea sa istoriografică. Samuil Micu este omul vremurilor sale, omul veacului al XVIII-lea, omul cu deschideri spre modernitate; face parte din elita națională ce are atributele elitei europene din vremea sa. Este și aceasta o trăsătură esențială pe care trebuie să o avem în vedere. Samuil Micu a scris istoria națională din perspectiva gândirii istorico-filosofice universale. Și această istorie se întemeiază pe izvoare autentice de primă mărime. Lucru e firesc, din nou, dacă avem în vedere locul său de formare și legăturile pe care le avea, la fel ca și Grigore Maior, cu științele exacte, cu matematica, pe care o și predă ca profesor la Blaj alături de etică și filosofie.

Avem în cazul lui Samuil Micu o pregătire complexă și o activitate interdisciplinară, i-am spune noi în termenii obișnuiți în vremea noastră. El este, prin pregătire și activitate, nu numai preot, istoric și filosof ci și filolog, și în toate excelează prin opere originale sau traduceri. Toate se constituie, ca o trăsătură de excepție; este o dovadă, încă o dovadă, a erudiției sale și a înțelegerii misiunii lui. Adună și transmite cu o voință greu de atins, cu o mare putere de muncă, stăpânit de cele mai divine haruri, dragostea de Dumnezeu și Biserica Lui, iubirea de oameni, imensă și una și alta, și toată știința sa de carte, greu de cântărit în balanța noastră omenească.

Prof. Pompiliu Teodor vorbește în cartea sa și despre *rostirea teologică* a lui Samuil Micu, mult vitregită în istoriografia noastră, dar de o profunzime ce impune un desăvârșit respect. El este *„și pe acest teren un inițiator care a deschis noi orizonturi culturii românești prin transpunerea în limba română a textelor Bisericii răsăritene. Seria de traduceri efectuate în timp constituie un capitol din creația culturală a călugărului bazilitan".*

În acest context al activității sale se înscrie și traducerea Bibliei, lucrare apărută în 1795 și retipărită anul trecut, la Roma, după cum spuneam la începutul prezentării noastre, în condiții excepționale. Noua

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIA

DE LA BLAJ

1795

Ediție jubiliară

Cu binecuvântarea
Î. P. S. LUCIAN MUREȘAN
mitropolitul Bisericii Române Unite

Roma, 2000

ediție a Bibliei este considerată de către ÎPS Lucian Mureșan în Cuvântul său introductiv ca *„un prinos de recunoștință pentru cei care, în via Domnului, numită Biserica Română Unită cu Roma, la Blaj, în anul domnului 1795, au creat acest monument spre mai mare glorie a lui Dumnezeu, așezând ca jertfă la temelia impresionantei opere întreaga lor smerenie, hărnicie și răbdare. Cu această restituire se încheie și se încununează actele de pioșenie pe care le-am dedicat tricentenarului Unirii cu Roma"*.

Republicarea Bibliei de la Blaj din 1795, la împlinirea a trei veacuri de existență a Bisericii Române Unite este fără îndoială un suprem omagiu adus spiritualității românilor uniți: ierarhi, preoți și cărturari ce au slujit biserica și neamul în toată această vreme; un suprem omagiu al Bisericii dar și al oamenilor de știință și cultură din țara noastră; un suprem omagiu al Sfântului Părinte Papa Ioan Paul II prin republicarea Bibliei în Tipografia Vaticanului din Roma.

Dacă adăugăm interesului manifestat de Sfântul Părinte pentru republicarea Bibliei de la Blaj și căldura cu care a fost primită reapariția ei la Vatican, vom avea dimensiunile unei manifestări de excepție, pentru o operă religioasă și de cultură, de mari dimensiuni, de excepție ea însăși. Spiritualitatea românilor uniți simte în atitudinea Sfântului Părinte nu numai o sinceră apreciere pentru trecutul Bisericii Greco-Catolice ci și un interes și o încredere, pentru ceea ce înseamnă – și va trebui să însemne ea – în corpul Bisericii Catolice din zilele noastre, în viitorul apropiat și îndepărtat.

Republicarea Bibliei de la Blaj mai înseamnă și intrarea acesteia în patrimoniul și circuitul marilor valori spiritual-culturale universale, un câștig imens și pe deplin meritat. Citită azi avem convingerea modernității și perenității Bibliei lui Samuil Micu ca operă de credință și cultură, chiar din

https://biblioteca-digitala.ro

timpul creației sale. Sursele la care a făcut apel Samuil Micu, modalitățile alese pentru traducerea Bibliei, limba folosită și explicațiile date în introducerile de la fiecare capitol, confirmă credința și dragostea față de biserica pe care o slujea, fără margini, erudiția desăvârșită ca om de carte, preot și pedagog; cu alte cuvinte toate dovedesc gândire și acțiune în spiritul veacului luminilor, veacul ce a deschis românilor drumul lor spre modernitate, în primul rând prin Inochentie, în plan politic, și cultural, prin nepotul său Samuil Micu.

Toate acestea pot fi văzute și pot fi urmărite în cele peste 2600 pagini cât numără ediția Bibliei lui Samuil Micu publicată la Roma, în însăși traducerea integrală a Sfintei Scripturi, realizată de Samuil Micu în 1795, reprodusă aici tot integral și, desigur în toate contribuțiile celor cuprinși în sumarul noii ediții amintite. ÎPS Lucian Mureșan consideră republicarea Bibliei lui Samuil Micu drept un omagiu suprem adus *„acestei regine a cărții de pe meleagurile noastre"*. Biblia de la Blaj este în adevăr *o regină a cărții* vechi românești ce se cere citită și în zilele noastre nu numai de specialiști în teologie, literatură și istorie, ci și de către cei care se formează în aceste domenii, de către tinerii noștri studenți; câștigul va fi pentru ei imens.

Cuvântul înainte al Academicianului Camil Mureșan intitulat *Cartea Cărților* și care înseamnă o sinteză a drumului parcurs sub raportul scrierii, editării și circulației a ceea ce creștinii au numit și numesc Biblia, este un eseu cu un profund caracter științific, exprimat într-un limbaj deosebit, așa cum sunt toate scrierile și disertațiile domniei sale, pe care ne îngăduim să-l și reproducem integral*.

Începe prin a defini ce este Biblia, ce înseamnă creștinismul și care îi este locul în scara de valori spirituale monumentale din istoria civilizației vreme de două veacuri; când, unde, cum și de către cine a fost scrisă, tipărită, și răspândită Biblia; care este mesajul și semnificația sa.

Eseul prof. Camil Mureșan se oprește și se încheie cu considerații, de aceeași valoare, asupra lui Samuil Micu, a operei sale în general și a Bibliei tradusă și publicată în 1795. Samuil Micu e considerat *„cel mai fecund editor și traducător de carte religioasă dintre învățații Școlii Ardelene"*, cel căruia *„i se datorează, în proporție covârșitoare, împlinirea acestui grandios efort de erudiție și talent"*, ce este Biblia de la 1795. *«A lui e limba domoală, „cuminte", cum îi caracterizează Nicolae Iorga firea. Învățatul ardelean răspundea* – subliniază prof. Camil Mureșanu – *prin*

* cf. infra p. 171-179

https://biblioteca-digitala.ro

truda lui monahală, unei nevoi de ordin religios, dar îndeplinea și un serviciu de obște pentru toți românii de oricare confesiune».

Transcrierea textului a fost realizată de Elena Ardeleanu, Ioan Chindriș, Nicolae Edroiu, Elena Micu, Florica Nuțiu, Dora și Eugen Pavel, Șerban și Veronica Turcuș; glosarul de Elena Comșulea, Valentina Șerban și Sabina Teiuș; indice de concordanță ale numelor proprii Sidonia Puiu. O lucrare de mari dimensiuni și de mare complexitate ce a angajat specialiști, buni specialiști din diverse domenii ale științelor umaniste. Ei și-au propus, în chip firesc, scopuri omagiale dar și de a reda în circuitul literaturii noastre contemporane o operă fără egal, născută la sfârșit de veac XVIII, în acea *Școală*, tot fără egal, ce s-a numit, și se va numi mereu *Școala Ardeleană.*

Într-un studiu care urmează imediat Sfintei Scripturi intitulat sugestiv și semnificativ *„Secolele Bibliei de la Blaj"* extins pe 75 de pagini, autorul lui, editorul coordonator, cercetătorul Ioan Chindriș, răspunde într-o succesiune de șapte subcapitole intitulate: Unirea cu Roma, Pătrunderea cărților, Resursele umane, Opera lingvistică, Teologia, Biblia și posteritatea, unor probleme fundamentale sugerate chiar prin titlu.

Lectura Bibliei lui Samuil Micu, așa cum a fost scrisă la timpul său, și așa cum ne-a fost transcrisă nouă astăzi, fac dovada monumentalității sale iar studiul domnului Chindriș, urmărindu-i geneza și drumul urmat vreme de două veacuri, explică cadrul instituțional și climatul ce au îngăduit și favorizat crearea ansamblului de factori și forțe spiritual umane care au putut să conducă la construcții monumentale așa cum este Biblia de la Blaj de la 1795.

Cărturarii blăjeni știau desigur că zidurile fără cărți și oamenii fără cultura câștigată prin ele sunt asemeni unui castel vechi și părăsit în care nu răzbate niciodată lumina zilei; întunericul și fantomele sunt singurii lui stăpâni; totul sperie și alungă omul din preajma lui. Cunoașterea universului uman, a ideilor ce aveau să propulseze lumea înainte, să înlăture ignoranța din rândul maselor, să lumineze spiritele au fost idei ce-au stăpânit oamenii Bisericii Române Unite. Au fost cercetate școlile Apusului european; au fost deschise școli în interiorul spațiului românesc; au fost create, sub egida ierarhilor uniți, ceea ce Ioan Chindriș numește *„resurse umane"*; le este urmărită chiar pregătirea acestora, ca oameni ai bisericii și ai cetății, rosturile și împlinirea lor în contextul lumii creștine moderne pe care o cunoșteau și o doreau stăpână și la ei acasă. Consideră și dovedește că o primă *„intrare în Europa"* a românilor *„a avut ca precursor Transilvania, iar ca artizan Unirea cu Roma și centru esențial al noii confesiuni, Blajul".*

https://biblioteca-digitala.ro

A fost și este o trăsătură fundamentală a Bisericii Catolice și implicit a Bisericii românilor uniți, de a fi o *biserică militantă*, mereu în avangarda lumii civilizate. Nu a îmbrăcat și nu îmbracă niciodată, în anotimpul verii, cojocul purtat iarna, a fost și este o instituție de progres pentru că a avut o elită pregătită în spiritul culturii și civilizației Apusului european; o elită care a trecut prin școlile înalte ale Romei papale sau ale Vienei imperiale catolice, din care au ieșit oameni de carte, de bună carte, și oameni de ordine, de o desăvârșită ordine. Asemenea oameni au fost călăuze în drumul românilor ardeleni pe pământ, spre cer și Dumnezeu.

Printre aceștia, ca un ostaș de rând, împodobit doar cu harul credinței, al blândeții, al erudiției, al povestirii, al iubirii de oameni se numără și Samuil Micu. E autorul impresionantei opere pe care o analizăm; e omul căruia i s-ar fi cuvenit, să-i pomenim numele în fiecare frază a noastră; e eruditul veacului al XVIII-lea asupra vieții și activității căruia s-au aplecat pentru a le cunoaște și a le omagia mulți oameni de cultură ai țării noastre. Profesorul Pompiliu Teodor le-a urmărit într-o teză de doctorat, le-a lăsat posterității în numeroase articole și în ultima lui carte pe care am prezentat-o, dedicată veacului luminilor și omului ce l-a ilustrat în spiritualitatea românească ardeleană.

Din perspectiva pregătirii traducerii și publicării Bibliei de către Samuil Micu, și mai înainte de către Petru Pavel Aron, a semnificației sale din punct de vedere religios și literar, o face, în contextul republicării Bibliei de la 1795, în termeni ce se cer evidențiați Ioan Chindriș și Eugen Pavel, primul în secvențele intitulate Biblia și Posteritatea, al doilea în studiul său intitulat: Un monument de limbă literară: Biblia lui Samuil Micu.

Ioan Chindriș consideră că editarea Bibliei a fost de-a lungul secolelor creștine, rezultatul unei dezvoltări culturale în societăți puternice, prospere și că probabil Petru Pavel Aron, cel care a început, în cadrul Bisericii Române Unite, traducerea Bibliei, a urmărit *„să-și încununeze opera de edificare a literaturii bisericești greco-catolice și cu acest ănetăgăduitî cel mai important instrument teologic al creștinătății"*.

Petru Pavel Aron ca și ceva mai târziu Samuil Micu și Ioan Bob au înțeles necesitatea și oportunitatea traducerii Bibliei în cadrul Bisericii Române Unite și au conceput-o și realizat-o, în ambele cazuri, ca fiind superioară celei apărute la București în 1688.

În ce-l privește pe Samuil Micu el a conceput traducerea ca pe o operă personală având *„ca punct de plecare o dată neprecizată din anul 1783... și ca punct final 1790"* chiar *„mijlocul anului 1791"* – susține Ioan Chindriș. Au urmat pertractări cu episcopul Bob și demersurile acestuia

https://biblioteca-digitala.ro

pentru editarea Bibliei, pregătirea pentru tipar, cu toate problemele și greutățile știute. Intră în lucru la 1 noiembrie 1793 și iese de sub teascurile acestuia doi ani mai târziu, la 15 noiembrie 1795 în 1500 de exemplare, pentru ca să domine în literatura noastră religioasă în întreg veacul ce va urma, veacul al XIX-lea, și să rămână încă un secol, în cel de-al XX-lea, *Cartea Cărților* și cum ne spune și ne dovedește în demersul său Eugen Pavel și *„un monument de limbă românească"*. Cine va avea fericirea să poată vedea și citi noua ediție a Bibliei lui Samuil Micu, a Bibliei de la Blaj, va fi stăpânit – nu fără temei – de sentimentul, chiar convingerea că ea va rămâne și pentru vremea noastră, și dincolo de noi, un monument al literaturii religioase naționale și universale, un semn al culturii noastre în pragul lumii pornite spre modernitate; un semn al receptării acesteia în mod reciproc. Poporul român a primit și a dat prin elita sa, prin manifestările comunitare, prin creațiile, și ale unora și ale altora, dovada cunoașterii culturii creștine universale care, la rândul său, a înscris în patrimoniul ei, valori cum este Biblia lui Samuil Micu, Biblia de la Blaj, Biblia românilor creștini.

Problemele legate de limba folosită de Samuil Micu în traducerea românească a Bibliei, problemele ce decurg din izvoarele folosite, din modalitățile de scriere și transcriere a Bibliei se bucură de analize pertinente din partea unor filologi de mare prestigiu. Ei au răspuns ca și istoricii ce au colaborat la retipărirea Bibliei de la Blaj, la un frumos superlativ, așa cum impunea o operă fără egal în literatura noastră veche religioasă, cum este Biblia lui Samuil Micu.

Biblia de la Blaj este opera unui om ieșit din rând nu pentru a se așeza în fruntea semenilor săi ci pentru a lăsa în urma lui, în limba poporului său, prin truda sa fără margini și știința sa de carte, în margini neatinse de contemporanii săi, Cartea Cărților, Cartea de învățătură creștină. A face acest lucru este cea mai temerară acțiune iar împlinirea ei dovada celor mai profunde virtuți. Despre ele din punct de vedere lingvistic vorbește, în acest cadru, Eugen Pavel și tot el promite în Nota asupra ediției, o reluare a problemelor ce decurg, sub multiple aspecte din Biblia lui Samuil Micu, odată cu reeditarea ei, pe care întregul colectiv al noii ediții prezente, îl are în vedere.

Este un lucru lăudabil și va fi cu certitudine bine primit. Înseamnă – și e firesc să fie așa – că *Via*, cu rodul său bogat, mai așteaptă încă culegători, preoți, filologi, istorici consacrați, dar așteaptă, cum mai spuneam, și pe cei tineri, teologi în primul rând. De aceea și credem că se impune și o reeditare a Bibliei lui Samuil Micu, într-o formă simplă, cu caracter didactic, într-un număr mai mare de exemplare, pusă la îndemâna studenților în

https://biblioteca-digitala.ro

teologie ca o bibliografie obligatorie. Vor găsi în autorul ei un om de mare credinţă, un erudit şi un pedagog de excepţie şi cu toate acestea vor vedea în el un preot smerit ce şi-a pus întreaga lui viaţă în slujba bisericii, a neamului românesc, a culturii naţionale şi a celei universale; vor vedea şi vor înţelege cum se cuvine să fie ei înşişi.

Credem că din iniţiativa instituţiilor de învăţământ greco-catolic de grad universitar s-ar impune republicarea, în serie, a tuturor lucrărilor fundamentale cu caracter istoric, lingvistic, religios etc., ale Corifeilor Şcolii Ardelene spre a fi cunoscute şi folosite de către studenţii în teologie. Numai aşa vor putea înţelege imensul lor rol în viaţa bisericii şi a naţiunii noastre, a civilizaţiei universale. La fel vor trebui republicate şi toate lucrările arhiereilor Bisericii noastre.

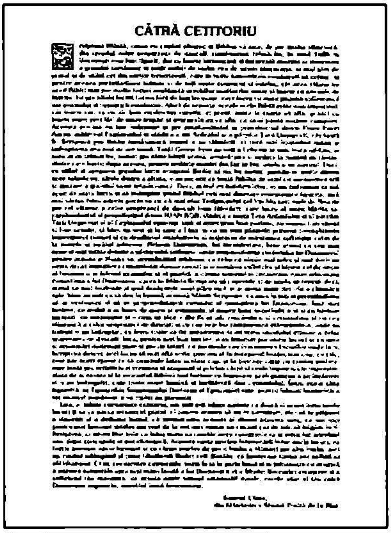
CĂTRĂ CETITORIU

Biblia de la Blaj (1795)
Ediţie jubiliară, Roma, 2000

Cartea Cărţilor

„Nici o altă operă a spiritului nu a avut asupra destinului uman o mai profundă şi mai durabilă înrâurire decât Biblia, pe drept cuvânt supranumită „Cartea cărţilor". Ei i se datorează şi în ea este cuprinsă acea extraordinară unitate şi continuitate de credinţă pe care le întruchipează, de peste 3000 de ani, poporul evreu şi cultura sa. Pe temelia ei, dar cu un nou conţinut, Isus Hristos, Messia cel prevestit de profeţi, a dăruit lumii o şi mai adâncă unitate a sufletelor şi a cugetelor, care, de 2000 de ani, înseamnă creştinismul – o componentă indisolubilă a credinţei, a culturii, a concepţiei omului despre viaţă, despre lume şi despre sine, despre relaţia sa cu tainele existenţei. Inspiraţie şi înţelepciune divină şi omenească sunt împletite în acest unic monument clădit prin veacuri, pe care le-a străbătut până astăzi cu ňeclintire. Biblia e compusă din câteva zeci de cărţi, cu conţinut variat: istoric, dogmatic, ritual, poetic, filosofico-moral. Cam pe la mijlocul secolului al II-lea p. Chr. i s-a dat numele de Biblia, pluralul grecesc al cuvântului **Bibl...on** *care, după ce iniţial însemnase „fâşie de papirus", a ajuns să însemne diminutivul pentru „carte". Însumând milenii de istorie şi revelaţie, Biblia a avut ea însăşi propria istorie în cul-*

https://biblioteca-digitala.ro

tura și în credința popoarelor, fiind tălmăcită, treptat, în aproape toate limbile pământului. Masiva parte scrisă înainte de propovăduirea învățăturii Mântuitorului, de operele evangheliștilor și ale apostolilor formează cartea sacră a religiei poporului evreu. Alcătuirea ei s-a desfășurat în timp cam de un mileniu, începând de la o dată greu de precizat. Este acceptată în parte de creștinism, mai ales în ce privește conținutul istoric, poetic, filosofico-moral și simbolic, dar nu pe aceeași treaptă cu revelația credinței, cu „legea cea nouă" adusă de Mântuitor.

Creștinismul ține însă seamă de faptul că această parte a Bibliei a fost cunoscută de Isus și de apostolii săi, că învățătura cea nouă, precum și însuși Fiul Domnului o afirmă în mai multe rânduri, nu venea să înlăture, „să strice", ci să îndrepte legea, fie printr-o nouă viziune, fie restabilindu-i sensurile veritabile, originare, vii, reduse uneori, de trecerea vremii, la enunțuri formale. Spre a deosebi părțile ei mari, iudaică și creștină, primei i s-a dat numele de Vechiul Testament (mai corect ar fi trebuit spus Vechiul Legământ), iar celei de a doua Noul Testament.

Redactarea ultimelor cărți ale Vechiului Testament s-a încheiat cam prin secolul al V-lea, poate chiar în al IV-lea a. Chr. S-au adăugat mai târziu unele părți istorice, care însă nu sunt recunoscute ca organice nici de tradiția iudaică, nici de o parte a celei creștine. Versiunile originare au fost redactate în ebraică, mai târziu în aramaică – limba uzuală printre evrei după întoarcerea din așa-numita „robie babilonică", adică deportarea lor în Mesopotania de către invadatorii asirieni și caldeeni, între secolele VIII-VI a. Chr. A cunoscut copii și variante, a suferit îndreptări; tuturor, către finele primului mileniu al erei creștine, un șir de învățați le-a stabilit o formă devenită de atunci oficială, copiată în continuare cu grijă, și numită masoretică (din ebraica târzie: masoreth = tradiție, legătură). În fapt, până acum vreo 50 de ani, cele mai vechi manuscrise ebraice sau aramaice ale Vechiului Testament, ajunse până la noi, erau copii databile din secolele IX-X. Dar, pe de o parte, mărturia celebrului istoric Flavius Josephus (cca. 40-100 p. Chr.), pe de altă parte, descoperirea (în 1947) a nu mai puțin celebrelor manuscrise de la Qumram (pe țărmul Mării Moarte) atestă că în secolul I p. Chr. textul Vechiului Testament era fixat în linii esențiale, cu excepția unor variante de lectură pe care masoreticii vor căuta să le unifice.

O dovadă despre un timp mai îndepărtat în care Vechiul Testament era deja consemnat în scris e constituită de traducerea efectuată în limba greacă în secolul al III-lea a. Chr. Ea a fost solicitată de numeroasa și bogata populație evreiască din Alexandria, capitala unuia din regatele elenistice. Deși se afla într-un proces de grecizare, ca limbă, această

https://biblioteca-digitala.ro

importantă minoritate își păstra credința originară. Suveranul Ptolemeu Philadelphul (285-246 a. Chr.) a venit în întâmpinarea dorinței influenților lui supuși; a autorizat-o și chiar a sprijinit-o, cerând preoților și învățaților evrei de la Ierusalim, păstrători de manuscrise ale cărților sacre, să le trimită pe acestea la Alexandria. Acolo, ele au fost preluate de un grup de 70 de învățați, care au săvârșit traducerea lor în grecește.

Așa a apărut celebra Septuaginta („a celor șaptezeci"), astfel numită după numărul traducătorilor. Ea a fost încheiată de continuatori ai acestora către sfârșitul secolului al III-lea a. Chr., după opiniile unor cercetători chiar ceva mai târziu. Fiind o transpunere într-o limbă de cultură universală, larg cunoscută de-a lungul vremurilor în mediile ecleziastice și intelectuale în general, Septuaginta este până astăzi, pentru teologi și filologi, o versiune fundamentală a Vechiului Testament. În afară de ea, s-au mai făcut și alte traduceri din ebraică în greacă. Ultima dintre cele ce ar putea fi numite „istorice" datează din Veneția, din secolul al XIV-lea, operă a unui anonim. Evreii preferă, bineînțeles cu excepția textului genuin, traducerea grecească a unui anume Akylas din Sinope, care a trăit pe timpul împăratului Hadrian (117-138 p. Chr.). Ei o consideră mai apropiată de textul ebraic decât Septuaginta.

Traducerea integrală a Bibliei în limba latină a fost dusă la bun sfârșit în jurul anului 400 p. Chr. de către Sfântul Ieronim. Era un timp în care latina devenise limba de comunicare în întreg spațiul Imperiului Roman. De aceea traducerii Sfântului Ieronim i s-a spus Vulgata („în obște cunoscută"). Spre deosebire de Septuaginta, ea a cuprins și Noul Testament, fiind astfel prima veritabilă „integrală" a Bibliei, în înțelesul actual al cuvântului.

Cărțile Noului Testament au fost scrise inițial în limba greacă. O primă ediție critică, din punct de vedere filologic, le-a dat-o celebrul umanist Erasmus din Rotterdam, în anul 1516. Despre Evanghelia Sfântului Matei există mărturii că a fost redactată în aramaică. Acest text s-a pierdut, dar din fericire el fusese tradus și în grecește, versiune în care s-a păstrat.

Primele care au fost consemnate în scris par a fi epistolele Sfântului Pavel, între anii 48-60 p. Chr. Cele patru evanghelii, Faptele Apostolilor și alte părți alcătuitoare ale Noului Testament au fost scrise între anii 60-100, ultima fiind, probabil, Apocalipsul Sfântului Ioan din Patmos. E de remarcat, prin urmare, că în vreme ce Vechiul Testament, având – e adevărat – o întindere mult mai mare, a fost alcătuit pe rând, în decurs de aproape 1000 de ani, Noul Testament a fost fixat în scris cam în 50 de ani, poate cu ceva mai mult, dacă am admite ipoteza că aceia care au stat în preajma Mântuitorului au făcut însemnări, măcar în parte, ale spuselor și

https://biblioteca-digitala.ro

faptelor Lui, pentru a le folosi apoi în forma redactată, rămasă posterității.

Cărțile Noului Testament au circulat la început separat. Numai pe la începutul secolului al II-lea au fost grupate la un loc. Tot atunci, Faptele Apostolilor au fost constituite ca un capitol aparte de Evanghelia Sfântului Luca, iar nu mult mai târziu Sfântul Iustin a folosit pentru întâia dată numele evanghelie (din greacă „vestirea cea bună") pentru cele patru cărți care vorbesc despre viață, învățătura și faptele Domnului nostru Isus Hristos.

Pe la anul 190, când marele gânditor creștin Tertullian a tradus fragmente din acestea, el a redat sintagma elină **Καινή διαθήκη** *prin Noul Testament (deși mai exact ar fi fost Noul Legământ), nume care s-a consacrat pentru partea creștină a Bibliei. Și tot în perioada în care învățătura Mântuitorului se răspândea în Imperiul Roman, cu precădere în limbile greacă și latină, Noul Testament a început a fi denumit și Sancta Scriptura, termen traducând pe grecescul* **Τα χιέρα γραιvατα**.

De-a lungul secolelor, Vulgata a cunoscut și ea numeroase copii manuscrise, cu lecturi variate și cu destule greșeli de copiști. În cele din urmă, Conciliul de la Trento (1545-1563) a stabilit textul latin care a rămas oficial pentru lumea catolică.

Cu începere din secolul al IV-lea, versiunilor Bibliei în limbile Orientului Apropiat și ale culturii clasice li s-au adăugat treptat traduceri în limbile noilor popoare luminate de creștinism. Prin acestea, ele își vor forma limba proprie, adaptată exprimării scrise. Așa au fost: traducerea în gotică, de către episcopul Wulfila (sec. IV): în anglo-saxonă, de către învățatul Beda Venerabilul (sec. VIII); în slava medievală, de către misionarii Chiril și Metodiu și discipolii lor (secolele IX-X). De pe la sfârșitul secolului al XIII-lea datează traduceri în franceză și în spaniolă, din secolele al XV-lea - al XVI-lea în germană, poloneză, italiană, maghiară ș.a.

Au marcat un moment cu consecințe benefice în cultură, dar aducător de grele tulburări în istorie, traducerile efectuate de John Wycliff în engleză (1380-1383) și de Martin Luther, direct din ebraică, în limba germană (cam între 1522-1532). Au constituit de asemenea un eveniment la timpul lor marile Biblii poliglote (cu texte paralele în mai multe limbi, începând cu ebraica, greaca și latina), editate în secolele al XVI-lea – al XVII-lea în Spania, Țările de Jos, Franța, Anglia. Cu multă dreptate, autorii uneia din versiunile românești mai recente subliniau că „Biblia înscrie, prin traducerea ei, în istoria neamurilor iubitoare ale lui Hristos, mari momente religioase și literare". Așa a fost ea, cu prisosință, și în istoria poporului român. Primele traduceri biblice în românește datează din secolul al XVI-lea. Ele stau ca acte de naștere pentru începuturile limbii

https://biblioteca-digitala.ro

române literare. Pe de altă parte, aceleași traduceri au reflectat disputele religioase stârnite de mișcările de Reformă, împreună cu încercările de a-i atrage pe români la confesiunile luterană sau calvină. Potrivit unor ipoteze larg acceptate în trecut, mai puțin astăzi, ele ar fi fost datorate influenței husitismului, doctrină care, prin reformatorul ceh Jan Hus, s-a condus în mare parte după ideile englezului John Wycliff și, printre altele, preconiza traducerea cărților sacre în limbile vernaculare (populare).

Toate aceste împrejurări contribuie la explicarea motivelor pentru care primele traduceri biblice în românește s-au făcut în Transilvania, provincia în care, în secolul al XVI-lea, s-au răspândit principalele curente ale Reformei, fiecare cu spiritul militant insistent, propriu doctrinelor de dată recentă, pretinzându-se purtătoare ale unui mesaj înnoitor.

Manuscrisele care conservă astfel de traduceri s-au descoperit în Bucovina. Ele poartă numele de Codicele Voronețean (cuprinzând fragmente din Faptele Apostolilor și trei epistole), Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană și Psaltirea Hurumuzachi. S-a crezut multă vreme că ar fi fost scrise în Maramureș, pe la sfârșitul secolului al XV-lea. Cercetările mai recente consideră că originalele traducerilor datează din prima jumătate a secolului al XVI-lea, fiind localizate în zona Banat – Hunedoara, în timp ce copiile textelor rotacizante provin din Moldova și sunt scrise în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Pentru formarea și fixarea limbii române, o însemnătate mult mai mare au avut-o primele traduceri tipărite, și anume la Brașov, de către diaconul Coresi, între 1559-1583. El venea din Țara Românească, iar activitatea sa de traducător și tipograf în cetatea de sub Tâmpa a fost sprijinită de magistrații sași ai orașului care devenise un centru de prim ordin al luteranismului în Transilvania.

Tipărirea de cărți religioase în românește (unele însă și în slavonă) denotă inițiativa prozelitismului luteran (în vreo două dintre tipărituri) și calvin. La fel și câteva particularități în conținut, fără însă ca acestea să constituie îndepărtări flagrante de la sensurile originare. În fapt, Coresi n-a fost câtuși de puțin un militant confesional, ci un om de meserie, care a executat, cât s-a priceput mai conștiincios, comanda primită de la plătitor. Fiind venit din Muntenia, datorită lui – așa precum graiul din Ile de France pentru franceză, sau toscana pentru italiană – vorbirea de pe versanții Carpaților Meridionali a devenit baza limbii române literare, desigur fără ca el să poată fi conștient de pasul care se săvârșea, cu consecințe în veac, prin modesta lui osârdie. Coresi a tipărit, printre altele, cele patru evanghelii (Tetraevanghelul, 1561), Faptele Apostolilor (Lucrul apostolic, 1566), Psaltirea (1570) și o Psaltire slavo-română (1577).

https://biblioteca-digitala.ro

*Ultima traducere biblică tipărită în limba română în secolul al XVI-lea a fost aşa-numita Palia de la Orăştie, din 1582, intenţionată ca instrument al propagandei calvine. După cum indică numele ei, provenit din limba greacă (***palaia** *= veche), ea năzuia să cuprindă întreg Vechiul Testament. Nu s-a reuşit însă decât traducerea primelor două cărţi ale acestuia: Geneza şi Exodul. Prin limba uşor superioară celei a lui Coresi, Palia adaugă încă o pagină la istoria limbii literare române.*

Cărţile coresiene şi Palia s-au tipărit, potrivit posibilităţilor de înţelegere din partea ştiutorilor de carte români ai vremii aceleia, cu litere chirilice. Pentru traduceri, s-au folosit fie manuscrise mai vechi, fie, traduceri maghiare (Palia de la Orăştie, după Pentateucul lui Gaspar Heltai), fie slave. „Den limbă sârbească pe limbă românească" – se trădează Coresi într-un pasaj.

Războaiele şi alte tulburări intervenite în toate cele trei ţări române după 1590 (îndelungul conflict armat otomano-hasburgic, luptele conduse de Mihai Viteazul, revoltele nobiliare, intervenţia polonă etc.) au întrerupt pentru câteva decenii activitatea culturală, mai ales cea în limba română.

Abia la 1648, din nou dintr-o iniţiativă calvină, patronată de însuşi principele Gheorghe Rakoczi I, mitropolitul Simeon Ştefan a tipărit la Alba Iulia (Bălgrad) Noul Testament în întregime. Ne aflăm de data aceasta în faţa unei opere mai importante decât cele anterioare. Pe de o parte, fiindcă traducătorii afirmă că au folosit şi confruntat „izvodul grecesc", „izvodul lui Ieronim" şi „izvodul slovenesc carele-i izvodit sloveneşte din grecească şi e tipărit în Ţara Moscului... însă de cea grecească nu ne-am depărtat, ştiind că... easte izvorul celorlalte".

Din compararea textelor, s-a tras concluzia că Noul Testament de la Bălgrad a utilizat, în principal, o versiune latină (Biblia Sacra), pe lângă celelalte surse secundare, la care se adaugă şi „întorsătura" cea veche a lui Coresi.

În orice caz, sunt exegeţi care consideră această operă drept cea mai valoroasă tipăritură biblică din cultura română, până la Biblia de la Blaj din 1795. Afirmaţia ar putea părea surprinzătoare, întrucât sugerează superioritatea calitativă faţă de Biblia de la Bucureşti (1688), recunoscută îndeobşte ca un monument cultural de primă mărime. Aprecierea se bazează poate nu atât pe textul în sine al traducerii, cât pe notabila predoslovie a mitropolitului Simeon Ştefan, pagină antologică în literatura noastră veche, fiind întâiul eseu lingvistic din cultura română care pune problema neologismelor, afirmă necesitatea tipăririi de cărţi pentru tot neamul românesc, a creării unei limbi unitare şi folosirea de cuvinte care să fie înţelese de toţi, aşa precum banii cei buni sunt primiţi de toată lumea.

https://biblioteca-digitala.ro

La 1688 literatura religioasă cunoaște cel mai mare eveniment din istoria ei de până atunci: apariția la București, într-o ținută grafică aleasă, a Bibliei întregi, numite adesea „a lui Șerban Cantacuzino", după luminatul domn care a patronat-o cu generozitatea lui. Există motive de a se crede că pentru vechiul Testament îngrijitorii acestei mari ediții au folosit copia unei traduceri efectuate de Nicolae Milescu spătarul, care circula pe atunci în manuscris. Ea pare a fi fost revăzută de mitropolitul Dosoftei și adusă, în anumite împrejurări, la București, poate de ieromonahul Mitrofan, un conlucrător la tipăriturile învățatului ierarh moldovean, refugiat și el în 1686, când mai-marele său fusese silit să ia calea exilului, în Polonia. Oricum, chiar dacă în elaborarea ei s-au folosit manuscrise sau cărți anterioare, Biblia de la București n-a fost operă de copiere sau de compilație. La desăvârșirea ei au lucrat, în cele din urmă, frații cărturari Radu și Șerban Greceanu. Cu această opera s-a încununat un secol și jumătate de strădanii pentru transpunerea în românește, „în limba veche și-nțeleaptă", a acestui monument universal al credinței și al culturii.

În Principate, unde scrierile, atât laice, cât și religioase, au fost, după 1711-1716 tot mai copleșite de grecismul susținut de domnitorii fanarioți, nu s-a mai putut realiza, pe parcursul secolului al XVIII-lea, ceva comparabil cu marea operă de la 1688. A avut loc, în schimb, o nouă și semnificativă mișcare pendulară a ceea ce era tot mai unitară conștiință românească. Precum fusese în secolul al XVI-lea, Transilvania a revenit în fruntea activităților promotoare de credință și de cultură.

Urmare a unirii unei mari părți a românilor ardeleni cu Biserica Romei (1698-1700), s-a deschis orizontul lor către centrele apusene de învățătură. În Transilvania, s-a format, din tineri trecuți prin seminariile și colegiile de la Viena și Roma, acea „Școală Ardeleană" care a așezat temelia culturii și conștiinței naționale moderne. În cadrul trudei neobosite de scriere și publicare de opere istorice și lingvistice, învățații Școlii Ardelene, clerici uniți, în majoritate, au pus la loc de frunte și publicarea de literatură religioasă. Deschizând un capitol nou în dezvoltarea istoriografiei și lingvisticii, Școala Ardeleană a năzuit totodată să elibereze limba română, nu în ultimul rând scrierile religioase, de caftanul greoi și învechit al slavonismului, și să o ducă mai aproape de eleganța rezonanțelor ei originare, latine.

Dintre aceste stăruințe nu putea lipsi aceea de a înfăptui măreața împlinire a oricărei literaturi religioase de oriunde, printr-o nouă traducere și editare a Bibliei. Încă episcopul Petru Pavel Aron (1751-1764) se încumentase la o altă traducere, fără a o fi putut publica.

Misiunea avea să fie asumată și dusă la bun sfârșit de Samuil Micu,

https://biblioteca-digitala.ro

cel mai fecund editor și traducător de carte religioasă dintre învățații Școlii Ardelene. Îndemnul i-a venit mai întâi de la episcopul de Oradea, Ignatie Darabant, unul din prelații care au încurajat mult această mișcare de înnoire culturală și națională. A început munca pe la 1783, după textul grecesc și cel latinesc, nu fără a fi consultat și cărți anterioare în românește – Palia, Noul Testament de la Bălgrad și Biblia de la București. Face uneori aluzii la textul ebraic, la cel arab și persan, deși, cel puțin pe ultimele două, e improbabil să le fi utilizat direct. A continuat, cu întreruperi, cam un deceniu. A colaborat cu el și episcopul Ioan Bob, împreună cu un grup de învățați blăjeni numiți de acesta, revizuind traducerea – mai ales prin compararea cu Septuaginta – și adăugându-i note și explicații (tâlcuri). Tot episcopul a întreprins demersurile necesare la Viena pentru dobândirea autorizației de tipărire la Blaj a acestei Biblii, alta decât cea de la București.

Lui Samuil Micu i se datorează însă, în proporție covârșitoare, împlinirea acestui grandios efort de erudiție și de talent. A lui e limba domoală, „cuminte", cum îi caracteriza Nicolae Iorga firea. Învățatul ardelean răspundea, prin truda lui monahală, unei nevoi de ordin religios în primul rând, dar îndeplinea și un serviciu de obște pentru toți românii, de oricare confesiune. Fiindcă, așa cum însuși scria în Înștiințare către cetitor: „Scriptura Sfântă... românește tălmăcită la anul 1688 în București s-au fost tipărit, dar cu foarte întunecată și încurcată așezare și întocmire a graiului românesc și mult osibit de limba cea de acum obișnuită, și mai ales de graiul și stilul cel din cărțile bisericești, care în toate besearicile românești să cetesc... afară de aceasta, aceale vechi Biblii atâta s-au împuținat, cât foarte rar, să nu zic bun credincios creștin, ci preot easte la carele se află, și nici cu foarte mare preț, făr'de mare trapăd și osteneală nu să află".

După o sută și mai bine de ani de la apariție, Biblia de la București ceda, așadar, în fața exigențelor timpului. Nu mai corespundea evoluției limbii literare a românilor, și nici lesnicioasei înțelegeri a graiului ei din partea numărului din ce în ce mai mare de credincioși care citeau ori ascultau paginile Sfintei Scripturi. Era nevoie de aducerea lor la nivelul deschiderii intelectuale a lumii mai noi.

Rezultatul a fost o Biblie cu o tipăritură mai puțin artistică decât cea din 1688, dar într-o expresie mai corectă, în sensul de mai apropiată de original și – cu deosebire – mai românească decât oricare din realizările anterioare. Despre ea, un poet ca George Coșbuc a putut scrie: „Negreșit, Biblia de la Blaj e cea mai limpede tradusă și mai luminată de înțeles, fiindcă au tradus-o bărbați cu înaltă cultură literară, pe lângă cea teologică".

https://biblioteca-digitala.ro

A fost această biblie încă un dar nepreţuit şi trainic în veac, pe care Şcoala Ardeleană şi Biserica Unită l-au făcut spiritualităţii panromâneşti, înălţării ei întru credinţă şi dragoste de limbă curată. Textul ei a fost reprodus la Sanktpetersburg, în 1819, sub auspiciile unei societăţi pentru răspândirea Bibliei, apoi la Buzău, într-o onestă ediţie iniţiată de episcopul Filotei şi tipărită între 1854-1856, Tot acelaşi text de la Blaj, deşi n-a fost cu nici un cuvânt pomenit în lunga prefaţă a episcopului ortodox Andrei Şaguna, care enumeră toate traducerile biblice româneşti anterioare, nu aminteşte nimic de Biblia de la Blaj deşi ea a stat, aproape cuvânt cu cuvânt, şi la baza ediţiei de la Sibiu, din 1856, de sub oblăduirea aceluiaşi Şaguna. Prin aceste ediţii, realizate, după cum vedem, în aria ortodoxă, adăugând şi faptul că ediţia blăjeană era text fundamental pentru greco-catolici, Biblia din 1795 a dominat limbajul românesc până în pragul anului 1900, când încep să apară ediţiile de mare tiraj tipărite în Anglia pentru străinătate.

De atunci s-au mai realizat şi alte traduceri româneşti, asupra cărora nu stăruim, nu pentru că le-am neglija meritele, ci doar fiindcă nu vrem să alunecăm, în această succintă introducere, spre o lucrare de gen bibliografic. Nu putem, totuşi, să nu remarcăm cel puţin traducerea din 1938, direct din ebraică, în care s-au întâlnit erudiţia de orientalist şi teolog a lui Vasile Radu, cu măiestria vechii limbi româneşti, de sub pana unui Gala Galaction.

Reeditarea de faţă a Bibliei de la Blaj din 1795 nu-şi propune să vină cu ceva cu totul nou. Ea vrea doar să omagieze un moment memorabil din istoria literaturii religioase în limba română, pe un mare învăţat, adânc legat de credinţa în biserica sa şi în destinul neamului său – Samuil Micu. Să reaşeze în faţa ochilor şi a conştiinţei celor de azi tot ceea ce au însemnat strădaniile Bisericii Unite în propăşirea spirituală a poporului român.

S-a săvârşit această lucrare de acum în lumina ce se revarsă peste noi la împlinirea a două milenii de la naşterea Mântuitorului Isus Hristos şi a trei veacuri de credinţă catolică a românilor ardeleni. Am fost pătrunşi doar de acelaşi gând smerit, pe care cu evlavie ni-l împărtăşeşte prin atât de mişcător şi de frumos Cuvânt, Samuil Micu: „Tu, cucernice cetitorule, toate le ia în parte bună şi te foloseşte cu această a noastră osteneală spre mai mare laudă a lui Dumnezeu şi a Sfintei Biserici; spre creaştere şi a sufletului tău mântuire, că acesta este scopul ostenelii meale".

Acad. CAMIL MUREŞANU,
***Cuvânt înainte la Biblia de la Blaj, 1795,* Roma, 2000.**

https://biblioteca-digitala.ro

Gheorghe Şincai şi Petru Maior

Aproape în aceeaşi vreme cu Clain – mai spune tot Nicolae Iorga – *„un alt tânăr român, dintre ardelenii uniţi, scormonea în arhive şi biblioteci, aduna cu pietate din cărţi, manuscrise, acte şi diplome, amintirea trecutului naţiunii sale, o altă fire decât blândul călugăr de la Blaj, un temperament înfocat, îndărătnic, aspru, un alt apostol decât propovăduitorul cu duhul blândeţii, un luptător care striga adevărul nou în auzul tuturor ă...í şi acesta e Gheorghe Şincai"*[13].

Cronica lui Şincai este pentru Nicolae Iorga – ceea ce fusese şi pentru autorul ei – o istorie a tuturor românilor, de la începuturile lor, de la daci şi legăturile acestora cu romanii, până în zilele lui, scrisă din dragoste de neam. *„Ceea ce dă un caracter original acestei înşirări cronologice* – scria Iorga – *e adânca iubire de neam ce se simte pretutindeni. De aceea şi fusese doar scrisă cronica, pentru a înălţa pe români, în ochii lor şi în ochii străinilor, necunoscători sau duşmani"*[14].

Cel de-al treilea corifeu al Şcolii Ardelene, Petru Maior, era – pentru Nicolae Iorga – unul din cei pe care i-a numit *„deschizători de cale"*[15].

Petru Maior a ajuns aici – ne-o spune tot Nicolae Iorga – datorită unor însuşiri spirituale deosebite, prin demnitate şi dârzenie, *„deplin conştient de obârşia lui şi a neamului său, de valoarea şi calităţile românilor dintotdeauna şi le cunoştea Petru Maior pe toate din izvoare scrise şi de la moşnegii ce-i stăteau în preajmă, culegând de la dânşii ştirile ce stăteau să se piardă odată cu anii lor bătrâni"*.

Alese cuvinte va scrie despre Şcoala Ardeleană şi A.D. Xenopol: *„Scriitorii Ardealului dăduseră prin cercetările şi îndemnurile lor o puternică îmboldire culturii poporului românesc. Ceea ce ei se silesc a pune cu deosebire în lumină, era originea romană a poporului român, împerecheată cu îmbierea nepoţilor de a se urca iarăşi la virtutea străbunilor. Ideea romană, nervul cel mai puternic al întregii noastre dezvoltări, iată opera lor cea mai de seamă"*.

Un alt mare istoric, Alexandru Lapedatu, oprindu-se la Beiuş, în 1928, pentru a participa la sărbătorirea centenarului liceului unit de acolo, în calitate de ministru al cultelor, îi va numi pe Clain, Şincai şi Maior *„cei trei luceferi"* care *„adăpaţi de la izvoarele culturii noastre străbune, de la*

13 Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române...*, vol. II, 1969, p. 187-188.

14. *Ibidem.*

15. Idem, *O sută de ani după moartea lui Petru Maior.* În şedinţa Academiei Române de la 18 februarie 1921, în Evocări Istorice, 1983, p. 271-272, 276.

https://biblioteca-digitala.ro

Roma, au putut produce acea trezire a conştiinţei naţionale, care ne dă nouă azi posibilitatea de a serba jubilee culturale".

Mai mult, profesorul Alexandru Lapedatu va sublinia acea punte de legătură dintre Unirea religioasă cu Roma de la sfârşit şi început de veac (XVII-XVIII) şi Marea Unire de la 1 Decembrie 1918: „... *dacă Unirea cu Roma s-a înfăptuit pentru scopuri politice, nu mai puţin adevărat că ea a fost întrebuinţată pentru promovarea celor mai iminente interese naţionale: întărirea noastră culturală. Iată printre bunurile culturale pe care unirea le-a adus figurează trezirea conştiinţei naţionale, care a dus la realizarea idealului nostru"*[16].

Am putea continua cu elogiile aduse Şcolii Ardelene încă în multe pagini. I-au fost dedicate cărţi întregi, de fapt. Nu credem că este om de cultură în ţara noastră care să nu fi stăruit măcar cu un gând bun vorbind despre corifeii Şcolii Ardelene şi semnificaţia pozitivă a întregului lor demers. A fost subliniat, într-o impresionantă unanimitate, caracterul militant al Şcolii Ardelene, rolul său în definirea drumului politic al românilor. Este marele ei merit. Din toate paginile scrise de aceşti corifei se desprinde şi *„adânca iubire de neam"*. Istoria, prin ei, se adresează nu numai minţii omeneşti, ci şi – mai ales – inimilor. Trezeşte şi formează conştiinţe. Este un alt merit al Şcolii Ardelene şi, în acelaşi timp, marea semnificaţie istorică a faptei lor. Ea pare a fi spirituală, dar – de fapt – trece în sfera politicului prin efectul său. Este şi literatură, dar militantă şi ea. E, în ansamblu, o construcţie monumentală aşezată pe drumul realizării unităţii noastre naţionale şi statale, din care a radiat numai lumină. A fost şi mai este încă un far călăuzitor în motivaţiile oricăror aspiraţii naţionale. Este un merit pe care nimeni nu poate să-l tăgăduiască. Istoria, prin scrierile lor, nu aparţine numai trecutului, ci şi viitorului. Este uriaşul lor merit. Ea este o carte deschisă spre înainte, spre modernitate. Afirmă drepturi. Pledează pentru ele. Autorii nu sunt jurişti prin pregătire, dar sunt prin acţiune. Sunt umanişti de o aleasă formaţie în spirit european. Refac legătura noastră cu Apusul creştin şi deschid punţi spirituale spre el.

Ei sunt şi mari dascăli, şi mari preoţi, iar rolul lor în formarea elitei, în direcţiile amintite, este enorm. Şcoala Ardeleană are astfel o acţiune cu bătaie lungă în timp şi în spaţiu. Reprezentanţii ei – ca întreaga pleiadă de transilvăneni – sunt dascăli de ideal naţional. Gândurile lor rostite şi la catedră sunt duse mai departe, până în cele mai îndepărtate cătune, prin intermediul preoţilor şi dascălilor, discipoli ai acestora. Formează o elită cu mari rosturi în lupta naţională. Nu numai ei, fireşte, ci şi întreg corpul pro-

16. *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

fesoral. Fac acest lucru și în calitatea lor de preoți, de mari preoți. Predicile lor au nu numai o frumusețe aparte, dar și o soliditate deosebită și un mesaj receptat de generația lor și preluat, la rând, de cele următoare.

În toate putem găsi semnificația Școlii Ardelene și, în primul rând, a unirii religioase de la 1697-1700, de care vorbea și profesorul Alexandru Lapedatu. Unirea religioasă înseamnă – înainte de Școala Ardeleană – acțiunile episcopilor Inochentie Micu și Petru Pavel Aron; ele sunt temeliile acesteia și a tot ceea ce a urmat. Firește, forțele vor fi lărgite. Spiritualitatea va spori cantitativ și, când Europa începe să se zguduie din temelii, elita română, întreaga națiune sunt gata de luptă, cu forțe proprii și cu idealuri proprii.

Vorbind în acești termeni, am putea crede că epoca lui Ioan Bob e deosebită nu prin el, ci prin contemporanii săi. Ar fi greșit, cel puțin în parte, pentru că adevărul istoric ne obligă să spunem că episcopul Ioan Bob s-a implicat pozitiv în viața națiunii române și a Bisericii Unite, că atât el cât și reprezentanții Școlii Ardelene au fost la înălțimea vremurilor și chemărilor lor, săvârșind, în același timp, cu toții, și unele greșeli omenești. Neînțelegerile ivite între episcopul Ioan Bob și Samuil Micu și, mai ales, cu Gheorghe Șincai și Petru Maior, aici trebuie căutate și prin ele explicate.

„Când se vor putea tipări toate documentele privind viața și faptele lui Bob – scrie istoricul Nicolae Lupu, favorabil episcopului – *atunci se va putea convinge oricine, că Ioan Bob a fost unul dintre marii vlădici, nu numai ai Blajului, ci și ai întregului neam românesc. Episcopul Bob a fost din fire blând, pașnic și lesne iertător, acolo unde se puteau aplica aceste virtuți, fără a fi lezată dreptatea și disciplina canonică bisericească. Atmosfera puțin favorabilă a fost creată de posteritate care prea puțin l-a cunoscut. Cercetătorii s-au ocupat de viața lui numai în legătură cu viața altora“*[17].

Desigur, unii istorici i-au contestat blândețea, l-au considerat *„un bărbat ambițios și invidios, care era autocrat și îngâmfat față de inferiori“*[18]. Alții recunosc că *„Samuil Klein, Gheorghe Șincai și Petru Maior aveau motive speciale să fie nemulțumiți“* de numirea lui Ioan Bob ca episcop[19]. *„Toți trei erau adânc devotați lui Ignatie Darabant, fiindcă în urma stăruințelor lui a fost trimis cel dintâi la studii în Viena, iar ceilalți doi la*

17. Nicolae Lupu, *Episcopul Ioan Bob...* p. 64.
18. Traian Popa, *Un capitol zbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai*. Târgu Mureș, Tip. „Ardealul“, 1924, p. 4.
19. Zenovie Pâclișanu, *Un vechi proces literar (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior)*, București, M.O., 1935, p. 5.
20 *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Roma"[20], dar îi contestă lui Bob calitățile de bun ierarh. Recunoștința lor față de Ignatie Darabant era firească, nu însă și împotrivirea față de noul episcop; afirmațiile negative la adresa lui, ca om și ierarh, sunt discutabile și se cer oricum reexaminate printr-un apel la documentele referitoare la episcopul Bob, despre care tot Nicolae Lupu scria, în 1944, că *„stau neatinse și neexplorate, legate teanc, în arhiva mitropolitană din Blaj, ori legate în volumul păstrat cu grijă la veneratul Capitlu mitropolitan*"[21]. Activitatea lui de ansamblu trebuie bine cunoscută înainte de a se pronunța sentința de condamnare.

În favoarea episcopului Bob, *„fără a umbri câtuși de puțin meritele naționale, literare și istorice ale celor trei luceferi ai redeșteptării noastre naționale, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior*"[22], pledează documentele de arhivă amintite, care infirmă așa-zisa lipsă de preocupări pentru ridicarea spirituală a preoților săi. Ioan Bob a prelucrat *Teologia Dogmatică* după Tournely și a tipărit-o în trei volume; a scris și a tipărit *„Carte de învățături creștinești"* și *„Cuvânt păstoresc"*. *„Erau singurele cărți românești de literatură bisericească în Transilvania pe timpul acela, și de ele se foloseau și preoții neuniți. Didachiile și Didascolia lui Petru Maior s-au tipărit tot cu ajutorul lui, precum și unele dintre scrierile lui Samoilă Clain de acest gen. El a angajat pe Samoilă Clain să traducă din nou Sf. Scriptură, în limba română, dându-i un onorar potrivit. El a și tipărit-o pe spesele sale. Și azi această Biblie, de la 1795, care poartă numirea de „Biblia lui Clain", este cea mai bună ediție atât ca limbă frumoasă și curgătoare, cât și ca exactitate în traducerea și interpretarea textului sacru*"[23].

Pe de altă parte, episcopul Ioan Bob nu s-a implicat numai în acțiunea petiționară a românilor din 1791, ci cu mult mai înainte. A repetat mereu suplicile poporului român în anii 1785-1787 și a fost, în vremea vacanței episcopale de la Sibiu, în raport cu puterea politică, ca și Inochentie Micu, reprezentantul tuturor românilor uniți și neuniți.

În același an cu Ioan Bob, a fost numit ca episcop ortodox Ghedeon Nichitici (1783-1788), călugăr din mănăstirea Sistarovacz, care se și stabili la Sibiu. În locul lui, în 1789, a venit la Sibiu Gherasim Adamovici (1789-1796), cu care episcopul Bob va păstra, toată vremea, bune relații. După moartea lui Adamovici a urmat o lungă vacanță în Biserica Ortodoxă, timp

21. Nicolae Lupu, *Episcopul Ioan Bob (1782-1830)* Blaj, 1944, p.
22. *Ibidem*, p. 58.
23. *Ibidem*, p. 51-52.

https://biblioteca-digitala.ro

de 14 ani, până la 1810, la numirea lui Vasile Moga. „*În timpul acelei lungi vacanțe, Bob singur era păstorul și părintele întregului popor român din Ardeal, după cum se poate vedea din scrisorile primite de la guvernul ardelean, păstrate în arhiva mitropolitană din Blaj. Lui i se înaintau ordonanțele și dispozițiile guvernului pentru toți preoții și protopopii, fără deosebire de confesiune, ca și singurului păstor. Cele care priveau pe neuniți el le trimitea lui Aron Budai la Sibiu, de unde, traduse în limba română, se comunicau celor în drept*“[24].

Aron Budai, fiul protopopului unit din Cigmău, de lângă Orăștie, a fost luat, la propunerea lui Ioan Bob, de către episcopul Gherasim Adamovici ca secretar al Episcopiei de la Sibiu, unde va rămâne până în 1843[25]. Autoritatea lui Bob „*în întreaga biserică ardeleană, fie unită, fie neunită, era recunoscută chiar și de străini*“[26]. Se repeta situația din vremea episcopului Inochentie.

În ce privește dieceza Bisericii Unite, condusă de Ioan Bob, aceasta cuprindea întreg Ardealul și Banatul, cu 1115 parohii, împărțite în patru vicariate: Făgăraș, Hațeg, Rodna și Sărănad (Silvania), ultimul din 1805[27], și mai multe protopopiate. Începând cu 1802, Ioan Bob face repetate demersuri pe lângă împăratul de la Viena pentru înființarea unui capitlu compus din preoți de mir, așa cum era îngăduit în cadrul episcopiilor romano-catolice și al celei române unite de la Oradea. Istoricul Nicolae Lupu amintește de 186 de scrisori[28] prin care episcopul Ioan Bob a cerut aprobarea înființării unui capitlu și la Blaj.

Până la Bob, deoarece episcopii erau ei înșiși călugări bazilieni, cu aceștia se și sfătuiau de obicei. După 1780-1781, când s-au unit cele două seminarii de la Blaj, numărul călugărilor a început să se micșoreze. În 1806 mai erau doar 5 călugări, dintre care cel mai tânăr era trecut de 64 de ani. Bob cerea, în locul capitlului călugăresc, înființarea unui capitlu din preoți de mir, așa cum era și el.

La 8 martie 1807, împăratul a aprobat Fundația bobiană și a semnat diploma de înființare a capitlului. La 13 iulie, în Catedrala episcopală, a avut loc instalarea primilor canonici, cu mare solemnitate: *Dumitru Căian* a fost numit prepozit, *Avram Mehești*, arhidiacon sau lector, *Ioan Para,* prisnicer sau cantor, *Vasile Filipan*, eclesiarh sau canonic custode, *Ioan*

24. *Ibidem*, p. 44.
25. *Ibidem*, 43-44.
26. Ibidem, p. 46.
27. *Ibidem*, p. 50.
28. *Ibidem*.
29. *Ibidem*, p. 56.

https://biblioteca-digitala.ro

Nobili, canonic scolastic sau teolog, *Dumitru Vaida*, cartophilax sau cancelar, şi *Dumitru Căian* junior membru[29].

Atribuţiile şi competenţele le-au fost fixate de episcopul Bob. Erau datori să cerceteze în fiecare an, sau cel puţin la doi ani o dată, toate parohiile din teritoriul încredinţat lor şi să prezinte raport episcopului de cele constatate; să predice în catedrală şi în biserica de la curtea episcopală, în duminici şi sărbători, după cum vor fi programaţi de episcop; să concelebreze cu episcopul şi să fie la dispoziţia lui în toate serviciile bisericeşti şi de interes obştesc; să asculte mărturisirile credincioşilor când va fi trebuinţă, să împlinească zilnic orele canonice, să fie alături de episcop în pastoraţie şi în toate acţiunile spirituale.

Ei devin întâii sfetnici şi colaboratori ai episcopului[30]. Sunt cei mai buni clerici şi profesori. Din rândul lor, Academia Română îşi va recruta trei membri: Timotei Cipariu, canonic în vremea episcopului Lemeni, urmaşul lui Bob, şi, mai târziu, Ioan Micu Moldovan şi Augustin Bunea, şi ei canonici în vremea altor ierarhi – o trinitate a spiritualităţii româneşti greco-catolice, care au dus mai departe ideile Şcolii Ardelene.

Episcopul Ioan Bob acordă o mare atenţie organizării şi modernizării învăţământului confesional. De numele lui Gheorghe Şincai este legat saltul cantitativ şi calitativ, sub raport organizatoric şi numeric, realizat de învăţământul românesc confesional catolic de la Blaj şi din întreaga Transilvanie. Şcolile de la Blaj sunt reorganizate toate în spirit modern. Seminarul teologic, reînfiinţat în vremea episcopului Bob, după o întrerupere de câţiva ani, printr-un ordin imperial, se dezvoltă potrivit principiilor învăţământului universitar apusean. Organizează şi un curs scurt pentru teologi. Instituie burse pentru studenţii din alte localităţi, creează fundaţii. Biserica şi Şcoala se dezvoltă cunoscând mari împliniri.

E drept că nu s-a împăcat cu călugării şi i-a înlocuit din capitlu, dar relaţiile acestora n-au fost mai bune nici cu alţi episcopi dinaintea lui Bob. E iarăşi drept că nu a mai făcut vizite canonice spre sfârşitul vieţii. Vârsta l-a obligat să le lase pe seama canonicilor. Important este că până în ultimul ceas al vieţii sale a vegheat la buna desfăşurare a vieţii pastorale. A ridicat biserici. În vremea lui – şi în multe cazuri prin contribuţia sa financiară personală – s-au clădit biserici chiar şi în localităţile considerate *„cetăţi"*, în cadrul cărora nu era îngăduit să se ridice lăcaşuri de cult pentru români. Biserica ce-i poartă numele din centrul Clujului, cele de la Mediaş, Reghin, Târgu Mureş, Alba-Iulia, Hălmaghiu ş.a., precum şi o

30. Ioan Bob, *Înştiinţare despre ridicarea Capitulumului în Blaj*, 1808.

https://biblioteca-digitala.ro

mulțime de biserici sătești au fost construite din nou sau reparate și înzestrate din economiile lui.

Bob a dat dovadă de un spirit gospodăresc aparte. Este o trăsătură a personalității sale, nu un viciu. A sporit veniturile mitropoliei, dar le-a folosit în interesul Bisericii și al școlilor. A avut și preocupări de ridicare a Bisericii ca instituție, a preoților și credincioșilor, cerând o viață spirituală deosebită și o stare materială pentru români asemănătoare cu a celorlalte națiuni. Se poate spune că a mers pe urmele lui Inochentie și pe argumentele invocate de el și-a întemeiat lupta, dar se mai poate spune și că n-a înțeles, pe toți cei din jurul său, dar și că nici el nu a fost înțeles. S-au scris memorii împotriva lui și vorbe deloc măgulitoare. A fost aspru uneori, neiertător. E partea omenească din fiecare, negativul prezent la toți; e partea ce le-a umbrit viața și personalitatea. Dincolo de umbră a existat însă, la fiecare, partea monumentală reală, lăsată posterității ca semn al depășirii convenționalului. Cu această parte să rămânem, fie că este vorba de episcopul Ioan Bob sau de oricare din contemporanii săi. Să reținem mesajul bun al istoriei din cei aproape cincizeci de ani din viața Bisericii Române Unite de la Blaj, căci el a existat.

La Oradea, în vremea episcopului Bob, eparhia a fost condusă de alți doi vrednici Episcopi: Ignatie Darabant și Samuil Vulcan, ce se vor impune ca oameni ai Bisericii și ai națiunii, ca oameni de credință și de cultură; două personalități ieșite din veacul luminilor pentru a da strălucire unei alt veac, celui ce se voia a fi poartă deschisă spre o viață creștină în condițiile lumii moderne; credinței îi este asociată acum, mai mult, lumina venită dinspre cultură, promovate amândouă în cele două dieceze, de Blaj și Oradea, la sfârșit și început de veac.

Bibliografie

Albu Nicolae, Cauzele conflictului dintre episcopul Ioan Bob și Petru Maior, Steaua, Cluj, 1971, 22, nr. 2, p. 84-89;

Bârlea Octavian, Ex historia romena: Iooannes Bob, episcopus Fagarasiensis (1783-1830), Freiburg, 1951; – Biblia, Blaj, tradusă de Samuil Micu cu cheltuiala episcopului Ioan Bob; Ioan Bob, Bursele școlare, Mss. Biblioteca Academiei, Filiala Cluj, Idem, Carte de învățături creștinești, Partea I-II, Blaj, 1905; Idem, Formarea clerului și a păstorului bun, Blaj, 1809; Idem, Înștiințare despre ridicarea capitulumului în Blaj, Blaj, 1808;

- Fundația bobiană de stipendii pentru studenți, Transilvania, 1870, nr. 14 din 15 iulie, p. 166-167;

https://biblioteca-digitala.ro

Lupaș Ioan, Misiunea episcopilor Gherasim Adamovici și Ioan Bob la Curtea din Viena în anul 1792, Sibiu, 1912, 45 p.; Lupu Nicolae, Corespondența lui Petru Maior cu episcopul Bob la 1785, Blajul, 1934, 1, nr. 9, p. 407-410; Idem, Din nedreptățile istoriei. Episcopul Ioan Bob de la Blaj, Blajul, 1934, 1, nr. 7-8, p. 335-352; Idem, Episcopul Ioan Bob (1782-1830), Blaj, 1944, 64 (Colecția Oamenii Blajului 3); Idem, Scrisoarea lui Samuil Clain către episcopul Bob /mai/1806. și Prefața Lexiconului româno-latino-maghiar, scrisă de episcopul Ioan Bob la anul 1822, Blajul, 1934, 1, nr. 11, p. 504-505; Idem, Supplex libellus I. Bob de novo porrectus Suae Maiestati de 29 novembrie 1806, Blajul, 1934, 1, nr. 6, p. 286-289; Idem, Suplex Libellus Valachorum. O scrisoare a episcopului Ignatie Darabant către Bob în cauza „cărții de cereri" a românilor de la anul 1791, Blajul, 1936, 3, p. 191-199;

Popa Iacob, Viața și faptele episcopului Ioan Bob, scrisă la Blaj în 1889, Mss, nr. 301, Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj; Popa Mircea, O contribuție la Bibliografia românească veche. Circulara episcopului Bob din 1797, Sargetia, 1977, 13, p. 577-578; Popa Octavian, Un nedreptățit. Episcopul Ioan Bob, Blajul, 1935, 2, nr. 6-7, p. 341-346; Pâclișanu Z., Un vechi proces literar. Relațiile lui Ioan Bob cu S. Klain, Gh. Șincai și P. Maior, Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, seria 3, tom. 16, 1935, p. 221-235 și în Revista Fundațiilor Regale, 1935, 2, Vol. 3, p. 87-121;

Stoica Valeriu, Episcopul ctitor Ioan Bob, Unirea, 1991, 2, nr. 4;

Togan N., Documente istorice. 1787-Bob/prima școală poporală românească din Transilvania, Transilvania, 1920, 51, p. 475-478.

Episcopul Ignatie Darabant (1788-1805)

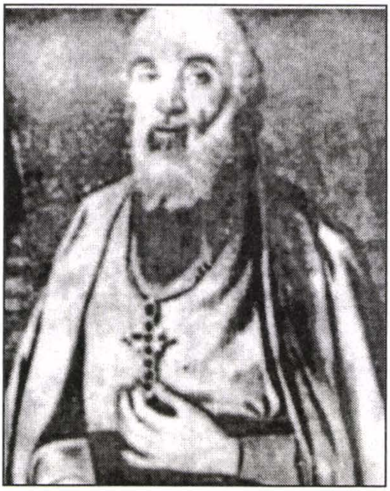

Ignatie Darabant (1788-1805)

Ignatie Darabant urmează episcopului Moise Dragoș*. Era originar din Sălaj, născut la Vicea, în 1730, ca fiu de preot. Părinții s-au călugărit amândoi. Tatăl a intrat la mănăstirea Sfintei Treimi de la Blaj. Acolo ajunge și viitorul episcop. Numele primit la botez, de Isaia Ioan îl schimbă, în 1765, cu acela de călugăr, Ignatie. Ajunge prepozitul mănăstirii (1773-1776) și în 1777 profesor la Seminarul teologic din Blaj. Douăzeci de

* Vezi Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii Mari, scrisă cu prilejul aniversării a 150 de ani de la înființarea acesteia, 1777-1927,* Oradea, Tip. Ateneul, 1930, precum și toate sintezele de Istoria Bisericii.

https://biblioteca-digitala.ro

ani, de la 1767 la 1787 a fost vicar general. A candidat și ca episcop la Blaj de două ori, în 1772 odată cu Grigore Maior și a doua oară cu Ioan Bob (1782). La ultimele alegeri obține chiar mai multe voturi (62) de cât Bob (38). Împăratul l-a numit totuși pe Bob, pentru ca abia șase ani mai târziu, în 1788, Ignatie Dărăbant să fie numit, ca episcop, la Oradea. Avea atunci 58 de ani și era după 23 de ani de călugărie și 20 de ani ca vicar general. Păstorește ca episcop 17 ani. Moare în 1805, la 75 de ani.

Fostul vicar de la Blaj, din vremea episcopilor Atanasie Rednic, Grigore Maior și Ioan Bob, aducea cu el la Oradea nu numai o experiență dobândită în problemele de organizare sub trei înalți ierarhi, ci și spiritul vremii, dat de corifeii Școlii Ardelene. E vremea înălțării spirituale și a întăririi Bisericii Unite, în general. Episcopia de Oradea cunoaște aceleași trăsături și merge pe același drum, folosindu-se de aceleași mijloace. Deschide un seminar teologic și o școală pentru învățători la Oradea (1792) și vrea să facă același lucru (în 1799) la Beiuș. Cel dintâi se alătura instituțiilor similare de la Blaj, cea de a doua, de la Beiuș, din lipsa mijloacelor materiale, rămâne un deziderat neîmplinit în vremea sa.

Aici și de acum încep să pătrundă românii bihoreni în cea dintâi școală românească – de preoție și de învățători – de la Oradea. Viitorii ierarhi și o parte din elita laică românească așezată în fruntea luptei naționale își încep astfel pregătirea pe băncile construite la început prin grija episcopului Ignatie Darabant. Inițiază în satele eparhiei sale, în duminici și zile de sărbătoare, cursuri de învățături religioase, câștigă de partea Bisericii Unite 12 comune și ridică 15 biserici în tot atâtea sate. Începe chiar zidirea catedralei unite de la Oradea.

Episcopul Ignatie Dărăbant obține în 1791 completarea capitlului eparhial la șase membrii. În același an pornește și acțiunea pentru deschiderea unui seminar teologic la Oradea printr-un memoriu adresat împăratului de la Viena. Reia un gând și o încercare mai veche a episcopului auxiliar și vicar Meletie Covaci (1748-1770) neîmplinită și fără îndoială, pune în aplicare propriul său plan născut dintr-o experiență îndelungată la Blaj ca vicar general al Eparhiei Făgărașului[1].

1. Ioan M. Bota, *Istoria Bisericii Universale și a Bisericii Românești...* pag. 215-217; Silvestru Augustin Prunduș, și Clemente Plaianu, *Catolicism și Ortodoxie românească*, pag. 84.

https://biblioteca-digitala.ro

La Oradea vine cu o bogată experienţă în probleme de organizare administrativă, de îndrumare pastorală şi şcolară, de activitate spirituală, de activitate publicistică, de implicare în lupta naţională.

Ca episcop va contribui la întărirea eparhiei unite de la Oradea în primul rând prin aşezămintele de cultură ridicate, prin zidirea unor şcoli şi a unor biserici. Aşează Seminarul Tinerimii Române Unite din Oradea în casa călugărilor iezuiţi cu fosta lor mănăstire (ianuarie 1792). Ignatie Darabant este unul din prelaţii care au încurajat mişcarea de înnoire culturală şi naţională. El este cel care îndeamnă pe Samuil Micu la o nouă traducere a Bibliei în limba română în condiţiile veacului luminilor, veac ce înseamnă, din punct de vedere cultural şi spiritual, deschiderea noastră spre modernitate[2]. Acelaşi lucru înseamnă şi din punct de vedere social, prin programul răscoalei lui Horea, Cloşca şi Crişan din 1784-1785 şi politic, prin ideile episcopului Inochentie Micu şi ale Supplexului românilor din 1791, la care aderă şi participă la redactarea lui şi Ignatie Darabant. Episcopul poartă corespondenţă şi era în strânse legături cu fruntaşii mişcării româneşti din Ardeal dintre anii 1791-1792[3].

Supplex Libellus Valahorum a fost pregătit îndelung – potrivit lui David Prodan –, au activat în jurul lui, l-au redactat şi au contribuit direct sau indirect, la redactarea lui Samuil Micu, Ioan Piuaru Molnar, Iosif Mehesi de la Cancelaria Aulică, episcopul de la Oradea Ignatie Darabant, vicarul Ioan Para de la Năsăud (vicarul Rodnei), Petru Maior, Gheorghe Şincai şi alţii[4].

Opiniile dietei încă înainte de a se pronunţa Curtea Imperială erau defavorabile acţiunii românilor pornită prin Supplexul lor. În aceste condiţii episcopilor români li se cerea să se pună în fruntea acţiunii, să meargă în persoană la împărat pentru a apăra postulatele naţiunii[5].

Episcopul Ignatie Darabant este parte, parte însemnată a elitei noastre clericale implicate masiv în viaţa politică şi spiritual-culturală a românilor. A contribuit la extinderea şi întărirea Bisericii Române Unite din eparhia Bihorului.

Datele statistice confirmă o evidentă şi continuă creştere a numărului de enoriaşi în Dieceza Oradei în vremea episcopilor Ignatie Darabant şi

---

2. Camil Mureşanu, *Cartea Cărţilor*, Cuvânt înainte la Biblia de la Blaj, 1795, Roma, 2000. Cf. şi anexe.
3. Vasile Bolca, *Şcoala Normală Română Unită din Oradea*, 1784-1934, pag. 34.
4. David Prodan, *Supplex Libellus Valahorum*, 1967, pag. 39.
5. *Ibidem*, pag. 48.

https://biblioteca-digitala.ro

Iosif Vulcan, existența unor comunități puternice ce depășeau, în multe cazuri, 1000 de credincioși într-o parohie. Șematismul Episcopiei Unite de Oradea din 1813 evidențiază, prin numărul total al credincioșilor, peste 26.000, o dieceză puternică cu precădere în Bihor cu peste 24.000 și aproape 2000 în Banat[6].

Episcopul Samuil Vulcan (1806-1839)

Samuil Vulcan s-a născut la 1 august 1758 nu departe de Castelul Mitropolitan, într-un sat legat de Blaj, la Veza, așezat pe malul Târnavei Mari, față în față cu Câmpia Libertății. La Blaj urmează studiile elementare și gimnaziale. Studiază teologia un an la Oradea, apoi la Seminarul „Sfânta Barbara“ din Viena. În 1784 se reîntoarce la Oradea ca diacon al catedralei și prefect de studii la seminar. Un an mai târziu, în 1785 trece la Agria, tot prefect de studii și de aici la Lemberg, ca vicerector al seminarului de acolo. În 1788, la numai 30 de ani, este ales canonic pentru ca în 1806, la 25 octombrie, să fie numit episcop diecezan la Oradea. Avea atunci 48 de ani. Moare la 25 decembrie 1839, în vârstă de 81 de ani și după 23 de ani ca episcop și 55 de preoție.

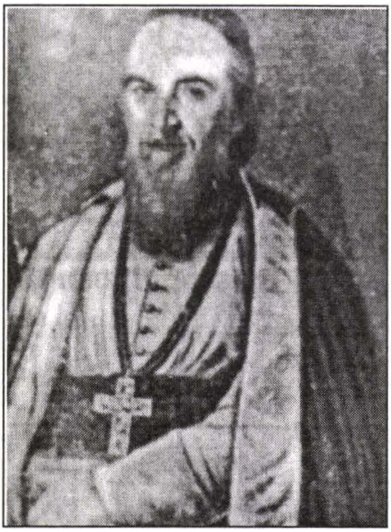

Samuil Vulcan (1806-1839)

Trăind în veacul luminilor și preluând eparhia lăsată de un om de mare cultură, activitatea lui Samuil Vulcan se caracterizează prin continuitate. Ceea ce a început sau conceput Ignatie Darabant prinde acum contururi concrete. Este, în același timp, și inițiatorul altor acțiuni. Îl preocupă, în egală măsură, organizarea și întărirea Bisericii și școlii.

În problema organizării Bisericii din vremea păstoriei sale la Oradea, a episcopului Bob la Blaj și a Papei Pius al VII-lea la Roma, se înscrie alipirea arhidiaconatului Sătmarului (la 1823), format din 6 protopopiate și

6. Iudita Căluşer, *Episcopia Greco-Catolică de Oradea*, 2000, pag. 102. cf p. 53, 123-124, 323, 340, 347

https://biblioteca-digitala.ro

72 de parohii românești, subordonate până atunci eparhiei rutene a Muncaciului. Era un act de îndreptare a lucrurilor sub raport instituțional, dar și un mare câștig moral și spiritual pentru credincioșii din Sătmar și pentru eparhia de la Oradea. Episcopia își lărgește aria teritorială cuprinzând o nouă regiune românească, iar credincioșii uniți de aici și ierarhia lor locală ecleziastică se vor afla sub oblăduirea unei episcopii naționale românești, ce avea în frunte o puternică personalitate.

Catedrala de la Oradea

Urmând exemplul Blajului, Samuil Vulcan ca și Ignatie Daraban își transformă reședința episcopală în loc de întâlnire a elitei românești ecleziastice și laice. Dă o mare importanță răspândirii de carte românească, pune bazele gimnaziului de la Beiuș (1828), pe care îl transformă în liceu (1836), și dă elevilor săraci pâinea necesară traiului, la fel ca la Blaj. Liceul de aici se impune prin vechime, fiind – după cel din Blaj – al doilea liceu al românilor de dincoace de Carpați. Se impune, în același timp, prin scopurile urmărite, prin organizare și eficiență. Spre el gravitează copiii românilor catolici și ortodocși din părțile Beiușului, ale Aradului, Banatului, Sălajului și Sătmarului. Peste 20.000 intelectuali români, vreme de un veac, până în preajma sărbătorii centenarului, au trecut prin băncile și prin fața catedrelor liceului de la Beiuș, formând, alături de școlile Blajului, elita clericală și laică românească.

Episcopul Samuil Vulcan, promotor al culturii sub toate formele și în toate straturile sociale, din nou ca și predecesorul său, este și un model de ecumenism, primind și sprijinind tinerii ortodocși în învățământul confesional catolic, ajutând deschiderea școlii normale de la Arad și emanciparea ortodoxiei de aici.

Samuil Vulcan a fost un om de credință și cultură ce a știut să prețuiască și să formeze oamnei de credință și de cultură. Sunt oamenii din generația lui ca: Gheorghe Fărcaș, prepozit, ruteanul Alexiu Posty, ajuns episcop al Muncaciului, Simeon Bran, Ioan Corneli și Mihail Munteanu, sau oameni formați *sub ochii săi*, ca viitorii episcopi Vasile Erdely, Alexandru Dobra și Ioan Alexi, sau Teodor Aaron, profesor și director la Liceul din Beiuș și cenzor la Tipografia din Buda. Apoi va sprijini, sau va

https://biblioteca-digitala.ro

avea bune legături, cu oamenii de cultură din alte centre: Grigore Obradovici, Țichindeal, Moise Nicoară, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior.

Samuil Vulcan avea să confirme deplin așteptările lui Samuil Micu exprimate la moartea lui Ignatie Daraban. El scria atunci prietenului său de la Oradea Ioan Corneli: „*De-ar da Dumnezeu Bisericii din Oradea ca episcop un om iubitor de erudiție și de învățătură, care să sprijine cultura și știința neamului nostru*"[1]. Și Dumnezeu i-a asculta ruga.

Episcopul Samuil Vulcan fiind în cele mai bune raporturi cu reprezentanții Școlii Ardelene, și în cea mai bună tradiție a Bisericii Române Unite de până la el, va opta pentru drumul nostru fără rezerve spre credința Bisericii Catolice și spre cultura europeană apuseană. Viena și Roma sunt considerate izvoarele reale și beneficie ale culturii ce va trebui să stea la baza istoriei națiunii române. În vremea lui Samuil Vulcan, și chiar mai înainte, în veacul al XVIII-lea avusese loc mutații în gândirea elitei românești unite. Din acele vremuri „*Dunărea a crescut parcă* – așa cum va scrie Sextil Pușcariu în Istoria literaturii române – *formând un hotar firesc între noi și orient, și ni s-au deschis tot mai largi porțile spre vestul luminat, prin care pătrundeau obiceiuri europene, literatură apuseană și gustul pentru îndeletniciri artistice. Iar când prin aceleași porți, intrară, ca niște apostoli, în aureola luminii intensive, acei câțiva bărbați venind de la Roma, care, pe lângă știință, aveau și focul entuziasmului și cuvântul cald care încinge, atunci au mijit și pentru noi zorile vremurilor noi*"[2]. Episcopul Samuil Vulcan nu s-a format la Roma ci la Blaj, Oradea, și Viena. Spiritul Romei l-a cunoscut însă și l-a influențat toată viața.

Cele văzute și simțite de episcopul Samuil Vulcan își găsesc o formă de exprimare proprie dar, asemeni corifeilor Școlii Ardelene, și a celei latiniste a lui Timotei Cipariu: confirmă romanitatea noastră. El a considerat, în consecință, că alfabetul latin trebuie să stea la temelia culturii noastre, conștient fiind că prin el ne vom apropia și mai mult de cultura europeană.[3]

Mergând mai departe Samuil Vulcan susține că la baza ridicării noastre culturale trebuie să stea școala.[4] Biserica și școala sunt cei doi factori de progres cultural (dar și social). Preotul și învățătorul sunt stâlpii de

1. Vasile Bolca, Samuil Vulcan al Orăzii. *Contribuții la ridicarea culturală a neamului*, Oradea 1939, p. 52; Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. III, Partea întâia, Ed. II, p. 180-182.
2. Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române*, vol. I. Sibiu, 1920, p. 2.
3. Vasile Bolca, *op. cit.*, p. 69.
4. *Ibidem* p. 70.

https://biblioteca-digitala.ro

susținere ai culturii și civilizației noastre, sunt călăuzele spre europenizarea noastră în formele cunoscute în vestul continentului european, nu după tipare ci pe baza unor proiecte bine gândite și adaptate stărilor locale.

Samuil Vulcan avea în vedere și o sincronizare a noastră sub raportul timpului – o introducere în Biserica românească a calendarului gregorian, o problemă de o importanță deosebită dar care își va găsi împlinirea mult mai târziu.[5]

Prin întreaga sa gândire dar și prin toate faptele sale Samuil Vulcan nu este numai un precursor al noilor vremuri, moderne, ci și un creator al lor. Le-a înțeles și le-a pregătit. Și-a împlinit rolul de avangardă ce i-a revenit – și va reveni mereu elitei noastre fie ea clericală sau laică. Gândul acesteia mereu trebuie să fie înainte, să vadă ceea ce nu se vede, dar un anume har le îngăduie să simtă ce va veni, ce va trebui să vină, pentru ca viața de pe pământ să se înscrie într-un mereu proces de continuitate în plan superior și care asigură progresul social și material. Pe acest fond și nedespărțit de ceea ce înseamnă elemente pozitive în viața materială, elita clericală și laică din veacurile XVIII-XX și deopotrivă cea din zilele noastre a avut – și va trebui să aibă în vedere – un întreg proces de dezvoltare sub raport cultural spiritual, și prin toate, o încadrare în civilizația lumii moderne creștine.

E ceea ce Samuil Vulcan a făcut în dubla sa calitate, de ierarh al Bisericii unite și de om de cultură. El a înțeles rosturile bisericii și ale școlii în veacul său. E marele lui merit. E meritul ierarhilor români uniți din toate timpurile și din toate locurile.

În ce-l privește pe Samuil Vulcan a înțeles întâi de toate că trebuie să-și asocieze în acțiunile sale elita din jurul său, canonici și preoți profesori, preoții și învățătorii satelor. Să deschidă inima lui și porțile castelului său episcopal pribegilor rămași fără adăpost și săracilor rămași fără traiul zilei. Și nu erau puțini nici unii nici alții.

Samuil Vulcan a fost apoi omul-arhitect, și omul-constructor al noilor timpuri. Nu e singurul. În vremea sa la Blaj se punea temelie Școlii Ardelene. Nutrește aceleași gânduri și poartă în suflet și în minte aceleași idealuri. E mândru de originea noastră latină și îndrăznește a afirma cu tărie romanitatea noastră; e conștient de rolul și importanța scrierii limbii române în alfabet latin. Consideră că originea noastră latină, limba romanică, înrudirea noastră cu popoarele latine și nu în ultimul rând credința catolică mărturisite ne vor îngădui așezarea noastră nu numai în geografia

5. *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Europei moderne ci și, mai ales, în spiritul acesteia.

El se alătură în mod direct și mijlocit prin Ioan Corneli, director al școlilor naționale din eparhie, preot și om de mare cultură și el, se alătură lui Petru Maior în problema folosirii alfabetului latin în scrierile religioase și laice.

Ion Corneli întocmește, încredințat de Samuil Vulcan, și la cererea Consiliului Lt. regal din Buda, din 9 septembrie 1808, adresată Capitlului Român Unit din Oradea, un strălucit memoriu cu privire la întrebuințarea alfabetului cirilic în scrierile românești, de fapt la încoluirea acestuia cu cel latin. *„Dacă luăm în considerare – spunea autorul memoriului – că înainte de Sinodul Florentin românii au întrebuințat alfabetul latin, mai potrivit cu firea limbii noastre și cu posibilitățile ei de expresie și că numai după acesta a fost introdus la noi, în mod volnic, alfabetul cirilic trebuie să lăcrimăm cu durere. Pentru că deoadată cu el au venit: credința străină, Sfânta Scriptură, rugăciuni și slujbe străine, precum și o serie întreagă de greșeli, între care cea mai importantă e ruperea de la Biserica romană, care în toate vremurile a fost venerată de români.*

Din acest labirint al relelor, smuls din sânul mamei Bisericii romane, despărțit de națiunile surori, din care cauză neamul nostru se usucă de câteva secole, nu există altă scăpare decât «părăsirea burzulitelor litere» cirilice care-l țin încătușat în ignoranță. Lozinca vremii ne dictează să reluăm alfabetul latin atât în cele bisericești cât și în cele lumești, pentru că în acest alfabet sunt scrise aproape toate lucrările de știință și reintroducerea lui în viața noastră culturală constituie o dorință arzătoare a tuturor daco-românilor, făcând excepție doar cei care și-au uitat originea lor străbună.

Ce perspectivă minunată s-ar descide neamului nostru, dacă toți românii: din Transilvania, din Ungaria, Banat, Valahia, Moldova, Basarabia, ba chiar și cei din Crimeea s-ar dezbăra de atâtea rele, ar lepăda literile cirile și, uniți cu Biserica Romei, în câțiva ani ar deveni un alt popor, cu o viață mai omenească, cu o activitate culturală mai vie și s-ar dovedi de urmași renăscuți ai romanilor, deprinzându-se de fapte cu mult mai mari, în pace și război".[6]

La 22 august 1807 Samuil Vulcan, prin ceea ce înaintase Consiliului

6. Din Memoriul lui I. Corneli aflat în Biblioteca Episcopiei Române Unite din Oradea, mss. 102, fasc. 1, după Vasile Bolca, *op. cit., p. 81.*

7. *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Regal de la Budapesta, rostea de fapt *„Sentința de excomunicare a cirilicilor"*[7] din scrierile românești, bisericești și laice.

Vasile Bolca în lucrarea sa monografică dedicată episcopului Samuil Vulcan vorbind de meritele întregii Școli Ardelene, cu precădere ale lui Petru Maior, în problema în discuție, susține că *„întâiul for românesc reprezentând o autoritate spirituală și administrativă care hotărăște izgonirea cirilicelor și introducerea literelor latine este episcopia românească din Oradea, care avea în frunte pe Vulcan. Actul de la Oradea constituie un semn prețios de încurajare al cărturarilor, în drumul lor spre defrișarea culturii noastre de bălăriile sărcăcioase străine și stabilirea contactului mai strâns cu Apusul dătător de lumină. El constituie un luminos preludiu al vremurilor viitoare"*.[8]

Este bine cunoscut de asemenea spijinul moral și material dat de episcopul Samuil Vulcan celor care au lucrat la pregătirea și publicarea Lexiconului de la Buda acea *„Biblie a filologiei românești"* ințiată chiar de autorul Bibliei de la Blaj (1795) Samuil Micu, ajuns censor la Buda, și continuată de Petru Maior și Vasile Coloși pentru ca în 1825 frații Teodorovici *„să vestească izbânda. Munca lor încheia o sforțare solidară de trei decenii, pentru a dovedi, în mod lapidar originea romană a graiului nostru"*.[9]

O operă fundamentală pentru istoria românilor din veacul al XIX-lea și de o importanță covârșitoare pentru disputa ce se va purta cu cei care ne negau originea latină și autohtonia pe pământurile Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, alcătuită de erudiții vremii și sprijinită de episcopul Samuil Vulcan, om de mare credință, repetăm, de mare cultură și patriot de aceleași dimensiuni.

Samuil Vulcan era așa cum ne sugerează numele un vulcan, din care însă a emanat cu blândețe și neîncetat, ca dintr-o *Fântână a darurilor*, ca dintr-o altă Fântână a darurilor, ca dintr-un izvor lin dar mereu curgător de *apă vie,* din care a servit el însuși, cu mare dărnicie, pe toți cei care erau însetați de credință și știință de carte, de iubire de Dumnezeu, biserică și neamul românesc.

Biserica lui dorea să fie slujită de preoți cu o bună pregătire, școlile, de învățători și profesori iubitori și stăpâni pe știința de carte; pe credincioși îi dorea uniți cu Dumnezeu în sufletul lor și în toate faptele lor cotidiene, din familie și societate; pe toți i-a pregătit – așa cum el însuși era – să fie

---

8. Ibidem.

9. Ibidem, p. 87.

https://biblioteca-digitala.ro

oamenii noului veac și al noii epoci cu deschideri spre modernitate, spre cultură, spre civilizație prin și potrivit doctrinei creștine catolice, într-un ecumenism fecund și benefic pentru biserică și națiune.

La Oradea a clădit totul pornind de la ceea ce a moștenit – și nu a fost deloc puțin: a pus în valoare ceea ce a primit din toate locurile în care a umblat în anii formării sale – valori spiritual culturale imense, și a creat apoi, în anii păstoririi sale, un patrimoniu din care de peste un veac și jumătate elita orădeană, elita țării, nu încetează să-i aducă elogii pe deplin meritate pentru ceea ce a însemnat el în viața spiritual-culturală a orașului, a Bihorului și a Maramureșului, a Transilvaniei, a țării.

Cu episcopul Ioan Bob la Blaj și Samuil Vulcan la Oradea, se încheie o epocă de fructuoase realizări în organizarea Bisericii și a școlilor. Bilanțul e bogat prin ei, prin toată spiritualitatea greco-catolică din întreg Principatul Transilvaniei, prin Școala Ardeleană, prin tot ceea ce a venit spre ei de la 1697-1700. Semnificația istorică și politică a unirii religioase aici trebuie s-o căutăm, pentru că aici o găsim cu adevărat. Aici și în toată istoria ce a urmat, religioasă și națională, nedespărțite până la împlinirea desăvârșirii unității naționale. Nedespărțite până atunci și nedespărțite până în vremea noastră.

Bibliografie

Bolca Vasile, Episcopul Samuil Vulcan. Contribuții la ridicarea culturală a neamului. Oradea, Tip. Unirea, 1939, 111 p.; idem. Școala normală unită din Oradea (1784-1934), Oradea, 1934, 284 p.;

Iudita Călușer, Episcopia greco-catolică din Oradea, Oradea, ed Logos, '94;

Chindriș Ioan, Luministul Samuil Vulcan (Crâmpee inedite). Oradea 1980, 8 p. (Muzeul Țării Crișurilor); Ciuhandru Gheorghe, Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-1840). Arad, Ed. autorului, 1935, 702 p.

Viorel Faur, Cărțile românești din biblioteca ilumistului orădean Samuil Vulcan. Mărturii incontestabile ale unității noastre culturale, în Revista bibliotecilor, 1972, 25, nr. 6, p. 350-353.

Dudaș Florian, Cărțile românești din biblioteca lui Samuil Vulcan. Catalogul din 1829-1830. Crisia, Oradea, 1979, p. 381-419.

Maxim Virgil. Biblioteca lui Samuil Vulcan și cititorii săi, Biblioteca și Școala. Oradea, 1976, p. 205-228.

Radu Iacob, manuscriptele bibliotecii Episcopiei Greco-catolice din Oradea Mare. Studii bibliografice, București, Cultura națională, 1923, 48 p.

Idem, Samuil Vulcan, episcopul român unit al Orăzii Mari (1806-1839) și Biserica Ordodoxă Română. Oradea, Tip. și libr. Românească, 1925, 104. p.

https://biblioteca-digitala.ro

*Episcopul Ioan Lemeni (1833-1850) şi problemele epocii sale**

La Blaj, episcopului Bob îi urmează *Ioan Lemeni* (1833-1850). În vremea sa, istoria Bisericii Greco-Catolice se identifică întru totul cu aceea a naţiunii române. Evenimentele politice sunt deosebite acum şi se desfăşoară în jurul a trei probleme principale: încercarea de introducere a limbii maghiare în şcolile confesionale româneşti (1842), ca o măsură de maghiarizare a românilor; revoluţia de la 1848-1849; uniunea forţată a principatului Transilvaniei cu Ungaria (1848).

Ioan Lemeni (1832-1850)

Biserica Greco-Catolică şi şcolile ei – credincioşii, preoţii, profesorii, elevii şi studenţii – participă având un rol activ în toate aceste evenimente, iniţiază, pregătesc, conduc şi iau parte la acţiuni hotărâtoare pentru destinul naţiunii române. Episcopul Ioan Lemeni şi elita clericală greco-catolică e în fruntea lor, iar masele îi urmează. Se afirmă la Blaj, în vremea lui Lemeni, cea de a doua strălucită pleiadă de dascăli – Timotei Cipariu, Simion Bărnuţiu, Ion Rusu, Aron Pumnul şi George Bariţiu.

Blajul este, în vremea episcopului Lemeni, un puternic centru spiritual care polarizează forţele româneşti, indiferent de confesiunea lor. În cancelaria episcopiei se redactează memoriul din 8 martie 1842 împotriva proiectului de lege pentru introducerea limbii maghiare în şcolile române confesionale. Împreună cu episcopul ortodox Vasile Moga, episcopul Lemeni a înaintat Dietei din Cluj, în acelaşi an, un memoriu în legătură cu drepturile românilor din „*fundus regius*“ („pământul crăiesc“), adică domeniile coroanei.

Profesorii de la Blaj predau lecţiile la clasă şi fac traduceri în limba română. Simion Bărnuţiu urmăreşte problemele de filozofie şi de drept, traduce în româneşte din filozofia lui Krug, de care va şi rămâne puternic

* M. Ştirban, *Episcopul Ioan Lemeni şi problemele epocii sale*, Sargetia, 2001-2002, XXX, p. 411-431.

https://biblioteca-digitala.ro

Grigorie XVI (1831-1846)

influențat. Prin Timotei Cipariu, se continuă studiul limbii și al istoriei naționale cu o mare erudiție. Prin Demetriu Boer și I. Rusu se predau, tot în limba română, dreptul canonic, dreptul particular al Bisericii răsăritene și istoria universală. Episcopul Lemeni dă școlilor de la Blaj o altă înfățișare. Le îngăduie să pregătească și să formeze generația eroică de la 1848.

În vremea lui, Blajul – Catedrala episcopală și Câmpul ce se va numi de atunci al Libertății – va găzdui elita și poporul, veniți aici pentru a spune care erau dorințele națiunii române din Transilvania[1]. Aici au fost învățate Poruncile Dumnezeiești și tot aici și Crezul Națiunii Române. Aici se cuvenea să fie rostite și unele și altele spre a fi auzite de vechea stăpânire.

„Vrem să ne unim cu Țara"

Revoluția română de la 1848/1849 este parte a celei europene[2], însă nu-și are cauzele în afara spiritualității românești. Cunoaște forme proprii

1. Teodor Seiceanu, *Manifestări premergătoare Adunării Naționale de la 3/15 mai 1848 din Blaj*, Unirea, 1995, 6, nr. 4; Idem, *Blajul și anul 1848*, Unirea, 1992, 3. nr. 4; Idem. *Adunarea Națională de la 3/15 mai 1848 din Blaj*, Unirea 1995, 6, nr. 5; Ioan Georgescu, *3/15 mai*, Blajul, 1934, 1, p. 179-200.

2. Dumitru Suciu, *Contribuția elitelor politice românești la democratizarea și armonizarea geografiei politice europene, 1848-1918*. Anuarul Inst. Ist. Cluj, 1993, 32, p. 149-168; 1994, 33, p. 33-60; 1995, p. 217-235 C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională, 1834-1849*, București, Ed. Academiei, 1967. Cf. Bibliografia istorică a României, toate volumele apărute.

3. *1848 la Români. O istorie în date și mărturii* de Cornelia Bodea, vol. I-II, București, Ed. științifică și enciclopedică, 1982; Victor Cheresteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966; Liviu Maior. *1848-1849 – Românii și ungurii*, București, Ed. Enciclopedică, 1998; Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania 1848-1849*, Cluj, Carpatica, 1996; – *Ancheta Kozma din Munții Apuseni: revoluția din 1848 în Transilvania*. Coordonatori G. Neamțu și I. Bolovan, Cluj, Centrul de Studii Transilvane, 1998.

https://biblioteca-digitala.ro

de desfăşurare – paşnice şi violente. Are programe ce pornesc de la realităţile interne, brodate pe idealurile generale ale tuturor revoluţiilor paşoptiste europene:

Libertate, Egalitate şi Frăţie[3]

Este o acţiune a lumii moderne europene, pornită de la sine – fără să fie dirijată de undeva – în direcţia democratizării structurilor statale. Desigur, prin aceasta nu vrem să negăm rolul revoluţiei franceze sau influenţele exercitate de altele. Ideile revoluţionare, oricare ar fi ele, nu au granițe. Prind însă numai când au un suport de masă și o motivație proprie. Trăiesc sau mor prin consecinţele lor.

În ceea ce ne priveşte, revoluţia de 1848/49 este o altă acţiune politică ce cuprinde toate provinciile româneşti – Ţara Românească, Moldova și Transilvania. Este o trăsătură fundamentală, de o importanţă covârșitoare, depășită doar de Unirea lui Mihai. Revoluția română din 1848/49 se desfăşoară în acelaşi timp cu celelalte revoluţii europene; ele nu au programe identice; au însă *puncte comune* şi la desfăşurarea lor *participă români din întreg spaţiul geografic al românismului.* La Blaj au venit, alături de transilvănenii stabiliţi în Ţara Românească – August Treboniu Laurian, Ion Maiorescu, Aron Florian, C. Roman – Dimitrie Brătianu din partea Comitetului revoluţionar din Ţara Românească, bănăţenii și reprezentanţii comitatelor apusene, moldovenii Alecu Russo, L. Rosetti, N. Ionescu, Teodor Moldovanu și alții. Aici și acum se prefigurează spiritual unirile din 1859 și 1918. Pe Câmpia Libertăţii de la Blaj*, mulţimea a și strigat într-un cor al inimilor: *„Vrem să ne unim cu Ţara".*

Atitudinea revoluţiei române faţă de cele trei mari imperii europene – Austria, Rusia şi Turcia –, sub influenţa cărora se desfăşura atunci istoria noastră, a fost diferită. La fel a fost şi aceea a marilor puteri. În ce priveşte Austria şi Transilvania, cea dintâi a manifestat, aparent, o atitudine binevoitoare și favorabilă românilor din Transilvania și, în general, revoluției române. La rândul ei, Transilvania – toate cele trei ţări românești, de fapt – și-a acomodat linia de conduită și chiar programul în așa fel încât să nu vină în conflict cu interesele Austriei, devenită monarhie constituţională ca urmare a revoluţiei din martie.

Încrederea în împărat, zdruncinată în vremea revoluţiei lui Horea, se reface. În anul 1848, Viena recâştiga simpatia românilor. Această apropiere nu exclude programul naţionalist. El există şi cunoaşte forme superioare chiar. E *trăsătura fundamentală a revoluţiei române în general.* Programul

* Este vorba de câmpul din spatele Catedralei și albia Târnavei Mari, numit de atunci "Câmpia Libertăţii".

https://biblioteca-digitala.ro

național al revoluției din Transilvania, desigur, avea particularitățile sale determinate de realitățile de aici. Mișcarea națională însemna apărarea limbii și drepturi politice, dar, în același timp și dorința creării cadrului instituțional, local și central, legislativ, administrativ, de drept și spiritual pentru națiunea română. Este un program complex, formulat în vremuri revoluționare, dar cu adânci rădăcini în Supplexul de la 1791 și în gândirea episcopului Inochentie Micu. Este făclia revoluției, portdrapelul ei, cu o fundamentare foarte solidă, pregătită îndelung de Simion Bărnuțiu și rostită tot de el în Catedrala Blajului la 2/14 mai 1848.

Revoluția românilor din Transilvania are un program democratic, cu scopuri foarte clar formulate, și se desfășoară în câteva etape, în forme pașnice și violente.

Pregătirea revoluției. Cronologic, înseamnă lunile martie-aprilie 1848, când pe de o parte publicațiile românești – *„Gazeta de Transilvania“*, *„Foaie pentru minte, inimă și literatură“* (din Brașov), redactate de George Barițiu, și *„Organul luminării“* (din Blaj) devenit *„Organul Național“* al lui Timotei Cipariu – două ilustre personalități românești – vor publica o serie de materiale în care dezbat problemele social-politice ce se cereau rezolvate. Pe de altă parte, la 27 martie/8 aprilie, este eliberat din închisoarea de la Pesta Eftimie Murgu, devenit conducătorul românilor bănățeni. Încă la 12/24 martie, Simion Bărnuțiu, profesor și jurist, de aceeași mărime spirituală cu Cipariu și Barițiu, redactează și răspândește o Proclamație prin care cheamă națiunea română la acțiune: *„Astăzi* – spunea el – *este ziua învierii popoarelor celor moarte. Ascultați români! Voi ați fost până acum morți politicește... Voi, un milion trei sute de mii și mai bine de români, nu existați pe lume ca nație... Astăzi este ziua învierii dreptului nostru...*“, pentru ca, după o analiză a procesului iobăgiei, să încheie subliniind din nou obiectivele generale ale luptei românilor de la 1848: *„Încă o dată, fraților! Fără naționalitate pentru noi și republica, e numai un despotism afurisit. Ștergerea iobăgiei nației române, congres național, în care să ne înțelegem mai înainte despre dobândirea acestora*“[4].

Proclamația lui Simion Bărnuțiu, ce sintetiza vechi și noi aspirații ale națiunii române, este larg răspândită în orașele și satele ardelene. O proclamație similară au redactat la Cluj, la 16/28 martie 1848, Alexandru Papiu Ilarian, Ion Buteanu, Florian Micaș și alți tineri români revoluționari. În sprijinul celor cerute de ei, au fost organizate în luna aprilie mai multe adunări populare la Câmpeni, Bistra, Abrud. La Târgu-Mureș, Avram Iancu, la mijlocul lunii martie, cerea *„desființarea robotelor fără despăgu-*

4. Victor Cheresteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, p. 211-212

https://biblioteca-digitala.ro

bire". Pentru el – asemeni tuturor revoluționarilor români – *„Libertate, Egalitate și Frățietate sunt deviza noastră, tezaurul cel mai scump și obiectivul cel mai sfânt"*. În numele lor sunt gata, de va fi nevoie – avertizează tot Avram Iancu – să-și verse și sângele *„până la cel din urmă român"*.

Avram Iancu exprima un crez al său și al generației sale, crez ce va găsi *o fundamentare de drept* și o *exprimare plenară* în Catedrala Blajului, la 2/14 mai 1848, și pe Câmpia Libertății, tot de la Blaj, o zi mai târziu, la 3/15 mai. Până atunci însă, *la Blaj va avea loc* o primă adunare pregătitoare a *Adunării celei Mari* din Duminica Tomii. Ea a avut loc la 18/30 aprilie 1848, ca urmare a *Proclamației* redactate de *Aron Pumnul*, profesorul de filosofie de o aleasă cultură de la școlile blăjene[5]. Poporul era chemat aici pentru a hotărî căile de urmat în împlinirea deziderатelor naționale și sociale în spiritul noilor timpuri. Proclamația e răspândită în sate și orașe. Ecoul este puternic și de pretutindeni sosesc la Blaj oștenii neînarmați ai Principatului, în frunte cu tribunii lor, tineri intelectuali. Avram Iancu și Ion Buteanu erau în fruntea moților. Cronicile vremii spun că românii s-au adunat de pretutindeni, ca la vreo patru mii de oameni, în acea Duminică a Tomii.

Nu se formulează acum programul revoluției, se pregătește însă psihologic viitoarea adunare de la Blaj, căreia îi revine și obligația și meritul de a direcționa programatic acțiunile românilor din 1848. Aici și acum are loc însă *întâiul dialog* purtat între elită și popor, *organizat la scară națională*. Un dialog pașnic, în care nu se confruntă părți adverse, ci este mai degrabă un prim examen al conștiinței naționale colective, susținut de generația românilor de la 1848 – iobagi și oameni liberi, țărani și intelectuali. Cu toții și-au verificat *forța* și *crezul*, și în temeiul lor au *hotărât* reîntoarcerea la Blaj peste două săptămâni. Acestea sunt meritele și semnificațiile istorice și politice ale primei Adunări de pe Câmpia Libertății de la Blaj.

Adunarea Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848 este o puternică manifestare colectivă a spiritualității românești din Transilvania. Prin obiectivele sale umaniste și realiste, este și cea mai însemnată. Aici și acum se expune programul revoluției române din Transilvania, fundamentat cu o zi mai devreme în Catedrala Blajului de către Simion Bărnuțiu. Ceea ce realizează el este, de fapt, un nou Supplex al românilor, exprimat în termenii lumii moderne. A fost o strălucită pledoarie pentru cauza poporului român, pentru drepturile sale naționale, politice, socio-economice și spirituale. A fost arătată în Catedrala Blajului, prin glasul lui Bărnuțiu, toată istoria

5. *Ibidem*, p. 217, textul proclamației, p. 218-220.

https://biblioteca-digitala.ro

românilor transilvăneni, din străvechi timpuri și până la el, și gloria străbună, și toate nedreptățile stăpânirilor, străine. A fost un aspru rechizitoriu și un hotărât *NU* spus gândurilor și planurilor maghiarimii de a anexa cea de a treia țară românească, Principatul Transilvaniei, la regatul ungar.

Simion Bărnuțiu cerea ca *„națiunea adunându-se din toate părțile la această sărbătoare a libertății... să proclame libertatea și independența națiunii române"*. Atitudinea Adunării trebuia să fie de neclintit, hotărâtă și dreaptă; în spiritul aspirațiilor naționale, dar și în consens cu cerințele lumii europene. Aceasta însemna: dreptate pentru națiunea română și egalitate cu celelalte națiuni ale imperiului. „Libertate, Egalitate și Frățietate" era deviza rostită în Catedrala Blajului, al cărei ecou a străbătut toate deceniile următoare, a însuflețit întreaga noastră luptă națională, pentru a învinge la Alba-Iulia, la 1 Decembrie 1918. În discursul lui Goldiș și în Hotărârea Unirii Transilvaniei cu Regatul Român, din Sala Marii Uniri, regăsim ideile bărnuțiene. Le regăsim – cele ce privesc independența Transilvaniei, adaptate, desigur, noilor condiții – și în Declarația de autodeterminare a Partidului Național Român, citită în Parlamentul de la Budapesta, la 18 octombrie 1918, de către deputatul Alexandru Vaida-Voievod. Era un act de mare curaj din partea lui Bărnuțiu, după cum a fost la fel și din partea lui Vaida.

„Națiunea română declară sărbătorește – spune Bărnuțiu – *că de aici înainte nu se va cunoaște obligată decât prin legile care se vor pune în dieta țării, unde va fi reprezentată și ea după dreptate și cuvință și se va ține datoare cu ascultare numai dregătorilor aleși din sânul său"*. Aceeași națiune română *„dă de știre* – prin glasul lui Bărnuțiu – *națiunilor conlocuitoare că, voind a se constitui și organiza pe temei național, n-are cuget dușman în contra altor națiuni și cunoaște același drept pentru toate. Voiește a-l respecta cu sinceritate, cerând respect împrumutat după dreptate. Prin urmare* –conchide Bărnuțiu – *națiunea română nici nu voiește a domni peste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci voiește drept egal pentru toate"*[6].

Desigur, este vorba aici de exprimarea unor trăsături spirituale ale poporului român, dar și de un angajament solemn în numele acestuia. Națiunea română de la 1848 dorea o viață independentă, o emancipare a tuturor stărilor sale sociale și o încadrare a elitei noastre în toate structurile instituționale, într-un mod egalitar cu reprezentanții tuturor naționalităților

6. *Ibidem*, p. 425.

https://biblioteca-digitala.ro

conlocuitoare. Hotărârea de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918 se întemeiază pe aceleași principii, iar discursul de atunci al lui Iuliu Maniu este o pledoarie și o garanție pentru triumful lor.

Cuvântarea lui Simion Bărnuțiu în Catedrala Blajului are semnificația unei rugăciuni în fața Altarului și a lui Dumnezeu, în fața oamenilor și a posterității. E solemnă și angajantă, în același timp. A primit binecuvântarea cerului și a fost bine primită de oameni. De oamenii strânși în catedrală și de cei ce aveau să sintetizeze programul revoluției, ascultat și aprobat de mulțimea strânsă pe Câmpia Libertății în zilele de 3-4/15-16 mai 1848. A izvorât din gândirea elitei române și a răspuns vrerilor întregii națiuni române.

Românii pe Câmpia Libertății de la Blaj. Programul revoluției

„Libertate, Egalitate și Frățietate" a fost deviza din care s-au născut întrebările adresate mulțimii la 3/15 mai 1848 și tot în temeiul ei vin și răspunsurile acesteia. Mulțimea cere eliberarea de iobăgie, egalitatea între toate națiunile, egalitatea limbii române cu a celorlalte neamuri, încetarea robotelor fără nici o despăgubire și, *„să nu se hotărască nimic și nicăieri despre noi, fără de noi"*. Erau toate gândurile și vrerile lui Inochentie Micu, cerute cu un veac mai înainte, cu glas de înalt ierarh și de adevărat voievod al tuturor românilor din Transilvania, cum spunea Iorga.

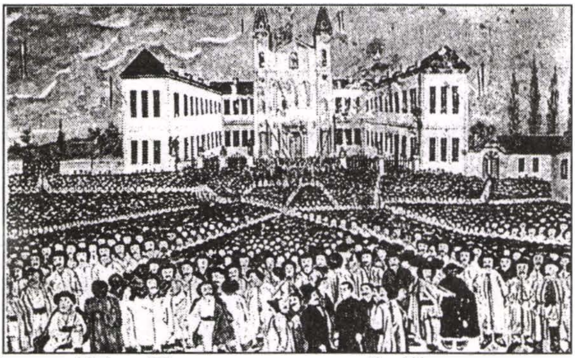

Blaj: 1848

Răspunsurile venite din mulțime s-au constituit în temeiurile de drept ale celor 16 puncte ale *Petiției Națiunii Române*, citită și explicată, în cei mai potriviți termeni, a doua zi, tot pe Câmpia, numită de atunci, a Libertății. A fost citită de către Augustin Treboniu Laurian, destoinic și neînfricat urmaș dac, cu vrednicie de mare român, explicată mulțimii și sancționată de ea. Nu era, de fapt, o simplă petiție, ci un adevărat proiect de Constituție, menit a deschide, prin punerea în aplicare, drumul românilor transilvăneni spre o nouă viață, spre o nouă epocă istorică.

Totul e cerut în numele națiunii române, pentru națiune, și cuprinde

https://biblioteca-digitala.ro

revendicări de ordin politic, social, economic şi spiritual:

1. *„Naţiunea română, rezimată pe principiul libertăţii, egalităţii şi frăţiei, pretinde independenţa sa naţională...“;*

2. *„Naţiunea română pretinde ca biserica română, fără distincţiune de confesiune, să fie şi să rămână liberă, independentă de oricare altă biserică, egală în drepturi şi foloase cu celelalte biserici ale Transilvaniei...“.*

3. *„Naţiunea română, ajungând la conştiinţa drepturilor individuale omeneşti, cere, fără întârziere, desfiinţarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea ţăranilor iobagi atât în comitate, cât şi în districte, scaune şi granițe militare. Cere totodată şi desfiinţarea dijmelor ca un mijloc de contribuire împiedecător economiei“;*

4. *„Naţiunea română pofteşte libertatea industrială şi comercială...“;*

5. *„Naţiunea română pofteşte ca dajdia* (darea) *ce s-a pus de un timp încoace asupra vitelor care din pricina strâmtorii hotarelor gremiale se ţin şi se pasc în ţările vecine... să se şteargă cu totul“;*

6. *„Naţiunea română cere desfiinţarea dijmei, adică a zeciuelii metalelor create în patria noastră...“;*

7. *„Naţiunea română cere libertatea de a vorbi, de a scrie şi a tipări fără nici o cenzură...“;*

8. *„Naţiunea română cere asigurarea libertăţii personale...“:*

9. *„Naţiunea română cere titlurile de juraţi, cu publicitate, în care procesele să se facă verbal...“;*

10. *„Naţiunea română cere înarmarea poporului sau gardă naţională... Miliţia română să-şi aibă ofiţerii săi români“;*

11. *„Naţiunea română cere denumirea unei comisiuni mixte... pentru cercetarea cauzelor de hotărnicie a moşiilor şi pădurilor, de ocuparea pământului comun şi a sesiilor iobăgeşti...“;*

12. *„Naţiunea română cere dotarea clerului român întreg din Casa Statului, întocmai ca şi clerul celorlalte naţiuni“;*

13. *„Naţiunea română cere înfiinţarea şcoalelor române pe la toate satele şi oraşele, a gimnaziilor, instituţiilor militare şi tehnice, a seminariilor preoţeşti, precum şi a unei universităţi româneşti...“;*

14. *„Naţiunea română pretinde purtarea comună a sarcinilor publice după starea şi averea fiecăruia şi ştergerea privilegiilor“;*

15. *„Naţiunea română pofteşte să se facă Constituţiune nouă pentru Transilvania, prin o adunare constituantă a naţiunilor ţării, care constituţiune să se întemeieze pe principiile dreptăţii, libertăţii şi fraternităţii, să se lucreze codice noi şi civile, penale, comerciale etc, tot după acele principii“;*

https://biblioteca-digitala.ro

16. „*Națiunea română cere ca națiunile conlocuitoare nicidecum să nu ia în dezbatere cauza uniunii cu Ungaria, până când națiunea română nu va fi națiune constituantă și organizată cu vot deliberativ și decisiv în camera legislativă. Iară, din contră, dacă dieta Transilvaniei ar voi totuși a se lăsa la pertractarea aceleiași uniuni, de noi fără noi – atunci națiunea română protestează cu solemnitate*“[7].

Legat de acest ultim punct, *uniunea* cu Ungaria a fost respinsă cu hotărâre de elita română prin toate scrierile ei, iar în ce privește poporul, națiunea a cerut același lucru chiar pe Câmpia Libertății de la Blaj, strigând „Vrem să ne unim cu Țara!“

Simion Bărnuțiu

Toți cei prezenți aici erau constituiți în Adunarea generală națională a românilor transilvăneni. „*Marea Adunare Națională de la Blaj, din 3/15 mai 1848, a fost o excepțională demonstrație de forță și solidaritate națională românească* – spune distinsul profesor de la Universitatea ieșeană, Gheorghe Platon. *Drumul spre locul de adunare al zecilor de mii de țărani a reliefat puternic conștiința acestei forțe copleșitoare, a răscolit întreaga națiune, a verificat conștiința nevoii de a impune și apăra drepturile și independența națiunii*“. Și citează câteva izvoare contemporane: „*Se slobozeau la vale ca puhoiul, toți în veșminte albe, ca în zi de cea mai mare sărbătoare*“; la Blaj era „*șesul plin de popor și de pe toate dealurile și colinele curgeau cete de popor; văzându-le omul gândea că au înviat din morți și se grăbesc la Blaj ca să-și vadă ziua libertății cu al cărui dor și-au dat sufletul*“.

Mulțimea a venit pe Câmpie chemată de sunetul clopotului cel mare al catedralei, într-o ordine perfectă, cu preoții și tribunii în frunte și cu stindardul arborat printre ei. Era o mare de oameni – așa cum va fi peste câteva decenii la Alba-Iulia – veniți de la șes și munte, din părțile Făgărașului și ale Sibiului, din Apusenii lui Avram Iancu, de pe Târnavele lui Timotei Cipariu, de pe Mureș, de pe Someșuri și Crișuri, din toată Transilvania. Era o mare de oameni îmbrăcați în haine de sărbătoare și gata a răspunde

7. *Ibidem*, p. 459-466.

https://biblioteca-digitala.ro

marilor întrebări și marilor probleme ale vremii de atunci, cu hotărâre și demnitate.

Pentru învățatul revoluționar sas, prieten al românilor, Stephan Ludwig Roth, *„Ardealul nu mai este Ardeal, ci România"*. Acesta e marele câștig al Adunării de la Blaj din mai 1848. S-a pus temelia unui drum de luptă și s-a dovedit tăria națiunii române. Ei au plecat de la Blaj – spune tot profesorul Platon – *„întăriți în sentimentele și convingerile naționale"*.

Cadrul a fost oferit de Blaj – inima românismului în Țara Transilvaniei. Un orășel mic și ieri și azi, în care au trăit însă și s-au format mulți oameni mari. E o școală de ideal național propovăduit neîncetat de dascălii lui. Și tot aici, tribunii de la 1848 – cei mai mulți dascăli sau foști elevi ai școlilor blăjene – spuneau mulțimii: *„Voi sunteți milioane, îndărătul vostru e un trecut de glorie, înaintea voastră strălucește un viitor nemărginit". „Uitați-vă pe câmp, românilor* – le spunea Avram Iancu țăranilor – *suntem mulți ca cucuruzul brazilor, suntem mulți și tari"*.

Blajul a oferit, în același timp, și prilejul înfrățirii tuturor românilor, și al iubirii tuturor neamurilor. A fost o înfrățire a românilor dincolo de starea lor socială și de confesiunea lor. Au stat la un loc atunci înalții arhierei Ioan Lemeni, român unit, și Andrei Șaguna, român ortodox. Au stat împreună, spre binele și folosul neamului, ei și toți credincioșii lor. Și tot aici s-au făcut solemne promisiuni de egalitate și frățietate cu toți cei de alt neam și de o altă lege.

Revoluția română din Transilvania își urmează cursul său. Programul de la Blaj este adus la cunoștința dietei și împăratului de la Viena. Are însă soarta tuturor demersurilor românilor. Îl respinge dieta și îl nesocotește *„drăguțul de împărat"*. Mai mult, la 17/29 mai, dieta întrunită la Cluj – sfidând hotărârile Adunării de la Blaj – votează *„uniunea"* Principatului Transilvania cu Ungaria, iar împăratul o sancționează. Starea de spirit e revoluționară. Nemulțumirile sunt deopotrivă în rândurile țărănimii și ale intelectualității. Și românii se adună din nou la Blaj.

A treia Adunare de la Blaj

Timp de mai multe zile (de la 15 la 28 septembrie 1848), Câmpia Libertății de aici găzduiește din nou peste 60.000 de țărani* hotărâți, veniți să-și dobândească, de va fi nevoie, cu forța armelor, drepturile cerute, în

* Gelu Neamțu, Revoluția românilor din Transilvania, 1848-1849, Ed. Carpatica, Cluj-Napoca, 1996, p. 81; vezi pe larg, în lucrarea citată, puncte de vedere noi privind unele problemele fundamentale legate de revoluția românilor din Transilvania, de la 1848-1849.

https://biblioteca-digitala.ro

acelaşi loc, în luna mai. Avram Iancu şi Axente Sever sunt în fruntea lor. Vin şi Bărnuţiu, Laurian şi Papiu.

Adunarea nu recunoaşte *„uniunea"* Transilvaniei cu Ungaria, cere ca dieta să fie formată din deputaţi români, maghiari şi saşi, proporţional cu numărul fiecărei naţiuni, iar guvernul provizoriu să fie ales pe aceleaşi baze. În numele naţiunii române, adunarea declara recunoaşterea ca suveran al Principatului Transilvaniei numai pe împăratul de la Viena. Aceeaşi adunare a susţinut şi revendicările ţărănimii.

Românii încep să acţioneze pe cont propriu. Trec la organizarea politică şi militară a provinciei. Transilvania este împărţită în 15 prefecturi, fiecare având câte o legiune. Masele populare văd în *Comitetul Naţional* ales aici un adevărat guvern revoluţionar. În Transilvania, se instituie o autoritate şi o administraţie românească. Bănăţenii, care au urmat calea ardelenilor, păşesc pe acelaşi drum. Sunt dizolvate gărzile maghiare. Organizarea administraţiei româneşti se face pe baza vechii tradiţii autohtone. Puterea imperială este nemulţumită de evoluţia lucrurilor. Revoluţia îşi continuă mersul său.

Adunarea de la Sibiu din 28 decembrie 1848/9 ianuarie 1849 şi Petiţia din 13/25 februarie

Nu se renunţă încă la petiţii. Românii mai au nădejde că le vor fi ascultate cererile. În lunile decembrie 1848 – februarie 1849 se prefigura un nou curent, potrivit căruia se preconizează o mai strânsă colaborare între românii din întreg imperiul habsburgic. La Sibiu, sub preşedinţia lui Şaguna, se încearcă o definitivare a programului revoluţionar în această direcţie, iar în februarie se înaintează împăratului o petiţie în care se vorbeşte de *„unirea tuturor românilor din Imperiul austriac într-o naţiune de sine stătătoare"*. În martie şi aprilie, spre împărat pornesc şi alte memorii. Rezultatul este ca şi altădată. Dar potrivit Constituţiei din 4 martie 1849, autonomia Principatului a fost restabilită, s-a admis şi existenţa naţională a românilor, fără ca Transilvania să fie socotită totuşi provincie românească.

Sfârşitul şi urmările revoluţiei în plan politic

Transilvania se transformă treptat într-un adevărat teatru de luptă. Până în martie 1849 armata guvernului maghiar a reuşit să ocupe cea mai mare parte a Transilvaniei. Doar Alba-Iulia şi Munţii Apuseni se aflau sub

https://biblioteca-digitala.ro

stăpânirea românilor conduși de Avram Iancu, Axente Sever, Ion Buteanu ș.a. Nemeșii maghiari trec la represalii împotriva țăranilor români răzvrătiți. A fost introdusă starea de asediu, reînființate tribunalele de teroare. Mii de țărani cad victime.

Avram Iancu, conducătorul oastei românilor din Transilvania, a înțeles că promisiunile împăratului sunt vorbe neauzite și, mai ales, neascultate de nimeni, că există pentru îndreptarea lucrurilor o singură cale. Bun organizator, ajutat în același timp și de alți inimoși prefecți, desfășoară o eroică revoluție în munți și resping atacul armatei maghiare, condusă de contele Kemény Farkas. Acceptă apoi tratativele propuse de L. Kossuth. E atacat prin surprindere de trupele maghiare conduse de Hatvany, apoi de Paul Vasváry. Sunt înfrânți amândoi.

Contraofensiva armatei austriece și intrarea trupelor țariste în Transilvania determină guvernul maghiar să accepte propunerile de tratative și colaborare formulate de Nicolae Bălcescu, Ion Ghica și Cezar Bolliac. La 2/14 iulie 1849, la Seghedin, se semnează *Proiectul de pacificare* și *Tratatul* pentru formarea unei legiuni române. Se recunoaște totodată din partea guvernului maghiar dreptul de a folosi limba română în administrația comitatelor cu majoritate românească, de a avea funcționari români aici, se recunoaște desființarea robotelor și a celorlalte obligații feudale. La 16/28 iulie, parlamentul maghiar votează legea naționalităților, prin care se acordau drepturi politice românilor și slovacilor din Ungaria. Iancu s-a angajat să nu atace armata maghiară, iar Kossuth a publicat decretul privind încetarea luptelor între maghiari și români. La 1/13 august 1849, armata maghiară capitula la Șiria. Românii, la rândul lor, siliți de comandantul armatei austriece, depun armele[8].

Revoluția românilor se sfârșește. Un regim autoritar se instaurează în întreg imperiul. Legiunile armate din Apuseni sunt obligate să depună armele. Avram Iancu, omul în care *„clocotea în el viața și sănătatea"*, omul cu înfățișare de tribun amintind de vremea străbunilor noștri, omul cu trăsături de luptător, hotărât și dârz, neînfricat și demn, un om vrednic al timpurilor sale, născut spre a contribui la construcția unei alte lumi, conducătorul oștirii române din Apuseni, rătăcește de acum în munții săi doinind eterna jale a unui vrednic popor. Alți revoluționari, ca Eftimie Murgu, iau drumul închisorilor sau al exilului.

Și totuși, s-a frânt un lanț, cel al asprei iobăgii, pentru mulțimea românilor din Principat. Au fost desființate și instituțiile feudale ale celor

8. Cf. Lupta națională din veacul al XVIII-lea până la 1867.

https://biblioteca-digitala.ro

trei națiuni până atunci privilegiate. Românii nu mai sunt doar tolerați, ci recunoscuți ca națiune. Toate acestea însemnau foarte mult, însă nu îndeajuns pentru a se asigura națiunii române drumul de prosperitate dorit. De aceea, lupta națională a românilor va continua aici, fără răgaz, încă aproape șapte decenii. Revoluția românilor din Transilvania a fost numai o nouă treaptă în istoria Marii Uniri.

Confruntările militare s-au încheiat, nu însă și cele politice. Dimpotrivă, ele cunosc de acum – și mai ales după 1867 – noi forme de manifestare. Intensitatea lor e, poate, puțin diferită de la un guvern la altul, dar în ansamblu poartă pecetea unui război dus de acum, fără arme, cu precădere de către partidele politice înființate la sfârșitul deceniului șapte.

Episcopul Ioan Lemeni în judecata oamenilor și a istoriei

Lui Ioan Lemeni nu-i va fi dat să străbată, ca episcop activ, noua etapă din istoria Bisericii lui și a vieții politice din deceniul absolutismului, deși va trăi până în martie 1861. Cu unsprezece ani mai devreme (în martie 1850), a fost obligat de către guvernatorul Transilvaniei, Ludwig Wolhgemuth, să-și prezinte demisia, după care, la 10 aprilie a.a., pleacă la Viena, unde rămâne până la sfârșitul vieții.

Demisia impusă a fost un act de pedeapsă pentru atitudinea sa din timpul revoluției pașoptiste, considerată prokossuthistă[9]. A avut loc și după multe confruntări din timpul episcopatului său, neprovocate întotdeauna de el, și după nesfârșite acuzații pentru lucruri de care a fost mult mai puțin vinovat decât i s-a reproșat în epocă, sau i s-a imputat mai târziu. A fost socotit de unii contemporani ai săi și de o parte a istoriografiei noastre din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, de istoriografia secolului XX, adeseori, ca vândut străinilor, „ungurit“, retrograd în raport cu lumea nouă, chiar om nepotrivit vremurilor de atunci, fără însușiri elitare și intelectuale deosebite, certat cu cei din jurul său. Nedreptățile care i s-au făcut în viață au fost urmate astfel de altele, după moarte, morale desigur, prin caracterizările și învinuirile aduse, prin sentințele date, neiertătoare, dar multe și nedrepte.

Prin formația lui și prin acțiunile sale, Ioan Lemeni se încadrează,

9. G. Bogdan-Duică, *Notesul de însemnări al lui Simion Bărnuțiu, 1849-1863.* București, Cartea Româneasc, 1924, p, 217 (Extras din Anuarul de Istorie Națională, 1923-1924). Simion Bărnuțiu surprinde în notele sale de însemnări un dialog dintre episcopul Erdeli al Oradiei și Lemeni aflat la mănăstirea Franciscanilor din Viena, în care se reamintește de atitudinea sa de sprijinire a lui Kossuth. *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

totuși, în rândurile elitei noastre clericale și laice, pătrunsă de spiritul și dragostea față de limba și națiunea română, față de valorile spirituale și el a luptat pentru apărarea drepturilor lor. A urmărit însă, în deceniul cinci al veacului său, în anii revoluției pașoptiste – spre deosebire de elita tânără revoluționară – realizarea dezideratelor comune pe căi deosebite, pașnice și petiționare. A rămas tributar vechilor căi și vechilor mijloace de luptă cunoscute de elita politică și clericală europeană, în general, până la revoluția franceză. A crezut, în același timp, că în acțiunile sale trebuie să pornească de la statutul său de înalt ierarh al unei Biserici creștine ce considera că îi impunea, în lupta națională pentru îndreptarea lucrurilor, alegerea căilor considerate legale și pașnice.

Episcopul Lemeni a dorit românilor – și în 1834, și în 1848 – *un viitor potrivit drepturilor lor naturale*, nu însă prin ridicarea mulțimii, ci printr-un dialog al elitei românilor cu factorii politici statali, cărora le-a acordat, ca și Șaguna, deplina sa încredere. Aici este izvorul atitudinii sale din 1848. N-a înțeles formele și căile alese de noul val ce stăpânea gândirea politică europeană în anii revoluției și, mai ales, n-a înțeles că nici o putere imperială n-a dat nimic și niciodată fără a fi constrânsă să o facă de către forțele naționale unite și hotărâte în acțiunile lor revendicative. Este partea lui omenească, ca și a lui Șaguna, dar nu și un motiv de totală repudiere a sa. Nici Șaguna și nici Lemeni nu s-au opus și nu au oprit un proces istoric obiectiv. N-au acceptat formele de luptă preconizate de elita tânără revoluționară și au acordat totala lor încredere puterii politice de la Viena și Budapesta. Aici e marea lor greșeală, comună, nu numai a lui Lemeni. Dar trebuie recunoscut că amândoi episcopii au acceptat faptele elitei revoluționare chiar dacă nu le-au împărtășit toate ideile și, mai ales, mijloacele folosite. Au fost deosebit de legați de puterea imperială*, dar n-au încetat niciunul de a fi români, iar Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 a fost condusă, în calitate de copreședinți, de Lemeni și Șaguna, semn că ei reprezentau încă simbolul luptei naționale în fața mulțimii și în fața puterii statale, maghiară și habsburgică, în timp ce – pentru o vreme – forța reală aparținea elitei tinere, revoluționare.

Lui Lemeni i s-au adus acuze grave din partea adversarilor lui și chiar a unei părți din istoriografia modernă sau contemporană, invocându-se o pretinsă favorizare a răspândirii limbii maghiare în școlile de la Blaj și în cadrul episcopiei, o conducere autoritară a eparhiei și o atitudine nedreaptă față de Simion Bărnuțiu și colegii săi.

* Șaguna, până la un punct, era legat mai ales de Viena în timp ce Lemeni avea mai bune legături cu guvernul de la Budapesta

https://biblioteca-digitala.ro

În ce privește prima problemă – a susținerii limbii maghiare – ea este pe deplin infirmată de realitatea vremii; a doua – conducerea autoritară – este discutabilă; a treia – conflictul cu Simion Bărnuțiu și grupul său – trebuie privit în contextul epocii de atunci ca o realitate cu cauze generale și particulare. Amintirea episcopului Lemeni a avut de suferit, fără îndoială, mult din cauza raporturilor sale cu Simion Bărnuțiu. A avut de înfruntat, în anii 1842-1846, opoziția lui Simion Bărnuțiu și de plătit pentru greșelile, mai ales, ale canonicului său, Baziliu Rațiu, așezat de el (în 1842) ca rector al Institutului teologic de la Blaj; pentru greșelile acestuia și ale teologilor răzvrătiți, îndemnați la nesupunere de grupul de profesori alăturați lui Bărnuțiu și potrivnici episcopului.

Nimeni nu poate nega și nimeni nu poate micșora realele calități de mare patriot și mare gânditor ale lui Simion Bărnuțiu; a fost providențial prin gândirea sa politică, care l-a așezat, din acest punct de vedere, în fruntea generației pașoptiste. Însuși Lemeni a avut cuvinte de apreciere la adresa lui Simion Bărnuțiu, l-a considerat un om înțelept și i-a arătat toată dragostea lui[10]. Din cauze lesne de înțeles, Lemeni, ca episcop, nu a putut fi însă de acord cu întreaga sa gândire raționalistă, în temeiul căreia susținea și îndemna și pe alții la îndepărtarea clerului de unele rigori ale vieții monahale și la nerespectarea unor canoane ale Bisericii, în numele liberalismului promovat. Bărnuțiu a fost, fără îndoială, omul de mari dimensiuni, arhitectul vremurilor noi. Lemeni și cei care l-au sprijinit nu le-au respins în totalitatea lor. Au apărat însă tradiția din Biserică și au înțeles o dezvoltare progresivă, nu *„în galop... Nu scopul, ci numai mijloacele sunt rele“* – a scris, în 31 iulie 1843, arhivarul cancelariei episcopale, Ioan Turcu, comentând acțiunile lui Simion Bărnuțiu și ale grupului său[11].

Deși totul pare a fi îmbrăcat forma unei lupte dintre doi oameni (sau două grupuri), pornindu-se adeseori de la fapte particulare sau personale, neesențiale, ori generale și semnificative, ea este de fapt, mai profundă și a vizat schimbări radicale, de principii și de structură, de fond. În această luptă, ei s-au așezat în tabere opuse. Învingătoare, în fața istoriei, e cea condusă de Simion Bărnuțiu, iar cel înfrânt Ioan Lemeni. Nimeni și niciodată nu poate fi absolvit de greșelile săvârșite. Credem că în cazul lui Lemeni se impune, totuși, o recântărire a lor și, mai ales, contabilizarea, în bilanțul vieții lui, și a faptelor bune, alături de cele socotite a fi fost negative, explicate și analizate toate în contextul vremurilor de atunci. S-a trecut, credem

10. Coriolan Suciu, *Din Procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843-1846).* Reproducere din „Cultura Creștină“, Blaj, 1998, p. 38.
11. *Ibidem,* p. 30-31.

https://biblioteca-digitala.ro

noi, cu prea multă ușurință peste perioadele lui bune (1807-1832-1842) și s-au sancționat cu prea mare asprime atitudinile sale din anii 1842-1846, 1848-1849.

Episcopul Ioan Lemeni provenea dintr-o familie românească de la Dezmir, din comitatul Clujului. S-a născut la 23 aprilie 1780. Tatăl său, nobil, era funcționar al Comitatului și marea lui dorință a fost, multă vreme, ca fiul său Ioan să urmeze o carieră în administrația publică sau în justiție. Spre o asemenea carieră l-a și pregătit. Cursurile primare și secundare le-a urmat la Cluj, Blaj și din nou la Cluj. La Cluj urmează filosofia și dreptul (până în 1800). Pleacă apoi la Viena. A fost sfătuit să rămână la Cancelaria Aulică, dar refuză. Se îndreaptă spre Blaj, cu gândul de a se înscrie la teologie. Episcopul Bob, la îndemnul tatălui, nu-l primește ca student și îi oferă un post de pe „*domeniul episcopesc*", apoi îl îndeamnă să meargă la Tabla regească (la Curtea de apel) din Târgu-Mureș.

Ioan Lemeni a insistat să fie primit la teologie. Episcopul Ioan Bob îi satisface, în cele din urmă, dorința. Rămâne ca student la Blaj doi ani, după care, la cererea sa, este trimis la Seminarul teologic de la Oradea, unde termină Teologia în 1805. În același an, reîntors la Blaj, este numit profesor de filosofie la liceu și de istoria Bisericii la seminarul teologic. După doi ani (1805-1807) este trimis ca protopop la Cluj, unde păstorește timp de 13 ani (1807-1820). În 1819, a fost chemat de mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache, să ocupe o catedră de teologie la Școala românească de la Socola (Iași). Episcopul Bob n-a fost de acord, iar un an mai târziu (în 1820) îl readuce la Blaj, fiind ales canonic (1819) în locul lui Dimitrie Vaida. Din 1821 devine și secretar al episcopului, funcție pe care o va îndeplini până la moartea lui Bob (octombrie 1830).

Ioan Lemeni și-a terminat, până la vârsta de 25 ani, studiile superioare de filosofie, de drept și teologie cu cele mai bune rezultate, fiind remarcat și apreciat pentru calitățile sale intelectuale și buna lui pregătire. Avea o pregătire umanistă și a fost întâiul ierarh român unit cu studii juridice. Își începe activitatea de preot-profesor la 25 de ani, iar pe aceea de paroh-protopop, de la 27 la 40 de ani. Urcă treptele ierarhiei: canonic de la 39 la 52 ani și episcop de la 52-53 la 70 ani.

Are și o îndelungată activitate ca secretar episcopal (10 ani), în vremea episcopului Ioan Bob. A fost ales episcop, în locul rămas vacant, de sinodul electoral din 3/15 mai 1832, cu un număr covârșitor de voturi (179 din 212), ceea ce dovedea popularitatea de care se bucura în rândurile consistoriului și ale clerului. Ioan Lemeni era cunoscut la Blaj prin activitatea desfășurată ca student, profesor, canonic și secretar episcopal vreme de 16 ani. Ca secretar, mai ales, a purtat toate agendele episcopiei și s-a implicat

https://biblioteca-digitala.ro

în toate problemele acesteia, în condiţiile în care Ioan Bob, octogenar, era copleşit de anii săi mulţi şi nu lipsiţi de greutăţi. Toate i-au asigurat drumul spre scaunul episcopal, cu toată împotrivirea celor 16 membri ai guvernului, chemaţi a-şi da avizul asupra candidaţilor. *„Toţi recunoşteau calităţile lui Lemeni* – se spune în biografia episcopului, publicată în revista *„Observatorul“ – majoritatea însă era cu totul contra lui, căci ziceau ei: „deşi Lemeni are toate calităţile, dară în cei 10 ani precât a fost secretar* /episcopal/ *a cauzat gubernului mulţime de neplăceri prin desele recurse la Cabinetul din Viena“.* Ei au acceptat totuşi candidatura lui Lemeni, de teamă ca *„bătrânul împărat să* /nu/ *respingă* /altfel/ *votul colectiv al gubernului şi prin aceasta să-l blameze, au mers însă pe sub mână, bunăoară cum se face şi în zilele noastre,* /cu/ *denunţuri voluminoase, între care cele mai grele calomnii...“*[12].

Este o perioadă din viaţa şi activitatea lui Lemeni ce credem că nu trebuie neglijată, după cum se cuvine cercetată şi aceea de preot şi protopop la Cluj. Episcopul Ioan Bob îl trimite pe Ioan Lemeni la Cluj, nu fără un temei, pentru a sluji la întâia biserică a românilor uniţi, construită de el în interiorul cetăţii, şi îl aduce la Blaj apoi, iarăşi nu întâmplător, într-o vreme în care episcopul Ioan Bob era învinuit că *„îşi pregătea clerul pentru timpuri revoluţionare“*[13]. Toate vor dovedi, de fapt vor confirma, că Ioan Lemeni nu a fost de partea puterii în toate împrejurările şi niciodată necondiţionat. Se poate spune, mai degrabă, că întotdeauna a apărat interesele clerului şi ale naţiunii române făcând apel la căi şi mijloace *„legaliste“*, practicate curent până la 1848, dar contestate în vremea revoluţiei. Chemarea lui la Iaşi, ca profesor, credem că semnifică şi ea recunoaşterea unor însuşiri moral-spirituale şi nu negarea unor calităţi intelectuale, aşa cum susţinea George Bogdan-Duică.

Ioan Lemeni se foloseşte de prima sa audienţă la împărat în calitate de episcop pentru a-i vorbi acestuia şi a-i prezenta *„toate cererile“* clerului şi ale naţiunii sale. S-a bucurat de promisiunile împăratului Francisc făcute lui cu acel prilej, dar a fost şi profund dezamăgit când i s-a spus că memoriul său are să fie transpus spre dezbatere dietei Transilvaniei, a cărei deschidere era aşteptată. *„Lemeni era un mare amic al constituţionalismului nu însă al aceluia care se practica pe atunci în Transilvania, din acea cauză dânsul nu a simţit nici o bucurie când auzi de la împărat că memoriul său are să ajungă la dietă“*[14].

12. *Observatorul,* 1880, 3, nr. 21, p. 81.
13. *Ibidem,* nr. 19 din 1880, p. 74.
14. *Ibidem,* nr. 21 din 1880, p. 81.

https://biblioteca-digitala.ro

Numirea lui ca episcop s-a făcut la 23 august 1832, la 16 aprilie 1833 a primit confirmarea din partea Sfântului Scaun, la 6 iunie același an a fost hirotonit în catedrala din Oradea de către episcopul Samuil Vulcan, iar la 14 iulie a fost instalat ca episcop la Blaj. În sinodul întrunit cu prilejul instalării sale, Ioan Lemeni a promis preoților tineri un ajutor în bani de 30-50 fl.[15] și tot atunci și acolo s-a hotărât ca în fiecare parohie să ia ființă o *școală poporală cu învățător*[16].

Erau măsuri ce izvorau din cunoașterea sărăciei ce domnea în rândurile tinerilor teologi și din înțelegerea rosturilor școlii în viața satelor. Toate acestea nu se puteau naște în mintea și inima unui om îndepărtat de neamul românesc, de interesele acestuia și nici nu pot fi dovada inculturii sale. Dimpotrivă. Cine luptă pentru zidirea unei singure școli este cel puțin tot atât de vrednic cât cel ce-și așterne gândurile în pagini de carte – de nu cumva chiar mai mult – pentru că din fiecare bancă se ridică un om ce poate fi mai vrednic pentru el și pentru neamul lui, care poate fi o carte deschisă, vie, nu doar una vrednică de cinstire, dar adeseori plină de praf, uitată într-un raft.

Ioan Lemeni a înțeles, de la începutul episcopatului său, că trebuie să facă ceea ce înaintașului său vârsta nu-i mai îngăduise de foarte multă vreme: să întreprindă vizite canonice; să întărească, în plan local, autoritatea Bisericii sale în raport cu seniorii feudali, cu puterea locală în general, cu celelalte confesiuni.

Prozelitismul religios, calvin în primul rând, a cunoscut noi dimensiuni, mai ales în unele comitate (cel al Hunedoarei, de pildă). Străbate Țara Hațegului, întreg Zarandul, comitatul Albei. Ca martor al acestor drumeții apostolice, preotul Constantin Papfalvi, paroh al Hunedoarei între anii 1833-1841, nu știa *„ce să admire mai mult: puterile fizice, supuse la fatigie* (oboseală), *la mâncări cum se putea, la lipsa totală de repaus comod, sau talentul său de orator, căci pe lângă funcțiunile arhierești împreunate cu vizitațiile canonice, ținea mai în fiecare zi câte trei, încă și câte patru dicțiuni* (predici) *mai ales în Țara Hațegului unde oamenii, setoși de învățătură, alergau din sat în sat pe urma lui"*[17].

Ioan Lemeni își începuse activitatea de episcop continuând o bună tradiție: apostolatul nemijlocit, cunoașterea directă a stărilor din parohii, și s-a dovedit a fi un ierarh apropiat credincioșilor săi. Alegerea sa ca episcop n-a fost impusă de nimeni, ci s-a datorat virtuților dovedite până atunci.

15. *Ibidem*, p. 82.
16. S.A. Prunduș, C. Plaianu, *Catolicism și ortodoxie românească...*, p. 82.
17. *Observatorul*, nr. 22 din 1880, p. 85.

https://biblioteca-digitala.ro

Însuşi Simion Bărnuţiu, recunoscându-i calităţile, exclama în preajma alegerilor: *„De nu vor alege pe Lemeni de episcop, atunci nu voi mai crede nici în Dumnezeu“*[18].

Ioan Lemeni a fost preocupat chiar din primii ani ai episcopatului de problema modernizării catedralei de la Blaj şi a castelului mitropolitan. În 1837, a mărit nava, a adăugat cele două turnuri ce și astăzi veghează la liniştea creştină a oraşului, două sacristii şi două coruri și a restaurat castelul. Era un semn de cinstire la împlinirea unui veac de la mutarea episcopiei la Blaj[19]. Edificiile economice, casa parohială a orașului, lăcașurile unor şcoli de la Blaj s-au bucurat de asemenea de grija episcopului Lemeni. Nu este numai iniţiatorul acestor lucrări, ci și cel care a acoperit din propriile sale venituri o bună parte din cheltuielile provocate de acţiunile sale edilitare, ceea ce dovedeşte că Lemeni a fost un om cu iniţiative și generos.

Episcopul Ioan Lemeni a avut în planul său și construcţia a încă două lăcaşuri de cultură, o şcoală de meserii pentru 40-50 de elevi și un nou seminar pentru teologi. Le-a plănuit în minte, le-a destăinuit celor din jurul său, le-a estimat valoarea, le-a găsit şi locurile potrivite. Desigur, avea nevoie pentru construcţia lor de foarte mulţi bani, dar mai avea nevoie și de mai multă înţelegere din partea contemporanilor săi. Unii l-au sprijinit, mulţi însă l-au hărţuit. Au rămas pentru posteritate gândurile concretizate în planuri neîmplinite. Și totuși a făcut și în această direcţie ceva semnificativ. A completat cursurile teologice de la 3 la 4 ani[20], un lucru pe care un om lipsit de afinitate pentru cultură nu l-ar fi putut preocupa, după cum, din acelaşi motiv, nu s-ar fi gândit nici la o şcoală profesională pentru copiii ţăranilor români avută de asemenea în vedere.

Preocupările pentru reorganizarea tipografiei de la Blaj se cer și ele contabilizate la activul episcopului Lemeni. Datorită iniţiativei sale și activităţii lui Timotei Cipariu, tipografia de la Blaj, prin cărţile religioase și cele şcolare, prin publicaţiile și presa ce vor începe să apară aici, se constituie în cea de a treia putere în societatea românească, alături de Biserică și Şcoală. *„Episcopul Ioan Lemeni* – scrie George Bariţiu – *a decis a o scoate din starea ei dezolantă, dispuse ca să fie mutată, câtă brumă era, din chilia întunecoasă în o sală mare și luminoasă, denumi pe Timotei Cipariu director al ei și îi puse la mână fond ca să o restaureze și să*

18. *Ibidem*, nr. 20 din 1880, p. 78.
19. S.A. Prunduş, C. Plaianu, *Catolicism și ortodoxie românească*, p. 82.
20. *Ibidem*, p. 83.
21. G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani din urmă*, p. 612.

https://biblioteca-digitala.ro

înceapă cu tipărirea cărților bisericești și scolare, câte lipseau"[21].

Episcopul Lemeni a găsit modalitățile potrivite ce vor da Blajului cultural din epoca modernă noi dimensiuni și, prin el, spiritualității românești din Transilvania.

Reluând tradiția școlii tipografice din vremea episcopului Petru Pavel Aron, tipografia de la Blaj cunoaște, sub directoratul lui Timotei Cipariu, dimensiunile unei tipografii moderne. Este desigur marele lui merit, al său și al tuturor colaboratorilor, dar credem că și al aceluia ce a inițiat și a facilitat renașterea și dezvoltarea tipografiei de la Blaj la jumătatea veacului trecut.

În aceeași parte a activelor, în alt plan însă, se cere amintită o acțiune politică de la mijlocul deceniului trei, peste care s-a trecut cu o mare ușurință. În chiar cel de al doilea an de la instalarea sa ca episcop, în cadrul dietei convocate de împărat la sfârșitul lunii mai 1834, Ioan Lemeni și episcopul ortodox de la Sibiu, Vasile Moga, au reactualizat Supplexul românilor de la 1791, rămas vreme de patru decenii fără nici un răspuns și fără nici o consecință prin vreo ușurare adusă națiunii române. Au alcătuit împreună o nouă petiție pe care au adresat-o împăratului, în care, pornind de la Supplex, pretind împlinirea revendicărilor cerute prin el, cu motivația întâlnită mai întâi la Inochentie Micu. Ei au cerut ca *„națiunea română, care întrece în număr pe celelalte națiuni ale Transilvaniei și poartă în măsură mai mare toate greutățile războiului și ale păcii, fără a avea totuși vreun drept cetățenesc, să se recunoască de națiune de sine stătătoare și întru toate egală celorlalte trei națiuni recepte"*[22].

Lemeni și Moga combat, în petiția lor, starea de *„tolerat"*, în termenii întâlniți și în Supplexul din 1791, dar aduc și un element nou. Invocă starea de libertate a românilor din Principat în secolele XII-XIII și, în temeiul ei, voiau în 1834 recunoașterea națiunii române și egalitatea dintre toate națiunile ce locuiesc în Transilvania. Argumentelor de ordin istoric le-a alăturat pe cele ale *dreptului natural*. Însemnau toate preocupări din partea celor doi episcopi pentru schimbări social-politice în viața națiunii române, prin cereri adresate împăratului. N-au fost soluționate, dar vina nu mai era a lor. Istoria le-a consemnat și istoricii n-au dreptul să nu țină seama de ele[23].

Două evenimente petrecute în anul 1842, cu implicații și consecințe

---

22. C. Suciu, *Lupta Blajului pentru chestiunea națională pe teren politic, pe timpul episcopului Lemeni. Petiția din 1834 către împăratul Francisc I*, Cultura Creștină, 1925, 14, nr. 3, p. 69.
23. Vezi și *Observatorul*, 1880, 3, nr. 41, p. 161-162, nr. 42, p. 165-166.

https://biblioteca-digitala.ro

majore, aduc în prim plan şi pun în discuţie atitudinea lui Ioan Lemeni.

În 1842, episcopul Vasile Moga reia o problemă ridicată de el în dieta din anii 1837-1838 şi anume cererea de emancipare a clerului şi a credincioşilor Bisericii ortodoxe din *„fundus regius"*. Ioan Lemeni s-a alăturat cererii reformulate de către confratele său de la Sibiu. Acţiunea a fost aspru criticată de către contemporani. Au criticat-o în primul rând saşii, dar şi românii, socotind, pe bună dreptate, că lupta nu se putea duce doar numai împotriva unor privilegiaţi şi nici nu se puteau cere drepturi doar pentru o parte a naţiunii române. Era în logica firească a lucrurilor. Greşeala a fost săvârşită totuşi şi sancţionată fără menajamente. Românii ortodocşi n-au câştigat nimic, iar în ceea ce îl priveşte pe Lemeni, adeziunea sa la acţiunea episcopului Moga a fost considerată ca un gest neloial faţă de saşi, o apropiere faţă de maghiari, o tactică nepotrivită din perspectiva luptei naţionale româneşti în general.

Nu este o idee la care subscrie cu uşurinţă şi fără îndoieli. Are întemeiate temeri şi le mărturiseşte: „... *Mult mi-am bătut capul* – scria episcopului Vasile Moga – *cum să despărţim 200.000 din cele 1.000.000 care se află mai sub greu jug...* ". Se hotărâse greu şi numai după ce se sfătuise cu avocatul Alexandru Bohăţel, deputatul Hunedoarei. *„Am socotit* – mărturiseşte în aceeaşi scrisoare episcopul Lemeni – *a se întocmi, pe scurt, şi încât s-a putut mai fără vătămare, în modul precum vei vedea din aici sub A închisa Supplică"*. Din încheierea scrisorii, rezultă aceleaşi îndoieli: *„Pentru întârziere să am iertare că adevărat anevoie m-am hotărât, îngrijorat fiind, ca nu cumva voind a folosi, mai mult să stricăm"*[24].

Atât episcopul Lemeni cât şi episcopul Moga, în acel demers, dovedesc o apropiere de spiritul nou al veacului în care trăiau. Îl înţeleg şi, în numele lui, al libertăţii şi al egalităţii, ca principii de viaţă universale, ei cer drepturi pentru români, cer ca toţi cei fără drepturi constituţionale să intre sub pavăza Constituţiei, să fie părtaşi egali la bine şi la greu. *„Glasul deşteptător şi sfânt al lui Dumnezeu, al naţiunii şi al omenirii: ca omul să nu domnească peste om slobod şi să nu apese pe semenul său, înăscut cu drept deopotrivă, nici să-l dezbrace din drepturile lui"*. Sunt adevăruri spuse în cea mai bună tradiţie clainiană, dar şi în consens cu gândirea noului veac. *„Acum când în toată lumea luminată sună sfântul glas al libertăţii şi al desrobirei, spre a slobozi pe cei neslobozi, spre a primi*

24. C. Suciu, *Crâmpeie din procesul...*, p. 10.
25. *Ibidem*, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

înlăuntrul pavezilor constituționale pe cei de afară"...[25], sunt cuvinte gândite și scrise de cei doi episcopi români într-o vreme în care se încerca, prin toate mijloacele, îngenuncherea limbii române și, prin aceasta, a însăși națiunii noastre din imperiu.

Apărarea limbii române este a doua mare problemă a aceluiași an 1842, în care s-a implicat episcopul Ioan Lemeni și nu numai el[26]. Blajul s-a ridicat cu întreaga sa elită. Și nu numai Blajul. Aici se redactează însă acel impresionant protest cunoscut sub numele de Pronunciamentul din 1842. Lemeni nu era la Blaj atunci, ci la Cluj. E opera profesorilor de la Blaj (a lui Bărnuțiu, în primul rând), și a Consistoriului Bisericii, semnată de vicarul general, canonicul Simion Crainic, de fapt redactată în numele Consistoriului. Un act care angaja Biserica ca instituție. Nu analizăm conținutul protestului, dar trebuie să spunem că este cea mai hotărâtă replică ce s-a dat intențiilor de maghiarizare prin introducerea limbii maghiare în toate școlile românești. Lemeni, înaintând personal protestul Curții de la Viena, la 8 martie 1842, se asociază implicit ideilor cuprinse în el și își asumă răspunderea celor afirmate și cerute acolo în calitatea sa de șef al Bisericii Unite și al școlilor acesteia.

Episcopul Ioan Lemeni nu putea fi și nici nu a fost împotriva protestului. Cu știrea și sub oblăduirea lui, Simion Bărnuțiu a început predarea filosofiei în limba română la Blaj și era deplin conștient și de rosturile limbii române, și de consecințele introducerii celei maghiare. Într-o scrisoare adresată vicarului său de la Șimleul Silvaniei și urmaș în scaunul episcopiei, Al. Șterca Șuluțiu, căruia mereu i s-a confesat, rezumând conținutul protestului, Lemeni spunea: „*...Multe sunt care nu le putem pune pe hârtie ci le citești în inima noastră. Rugarea către Înaltul Tron a fost pe scurt: că noi voim ca limba ungurească să fie diplomatică, dacă Monarhului i se va vedea* /părea/ *folositor, însă ca în lucrurile noastre cele dintre noi să o primim a ne îndatori socotim a fi împotriva drepturilor firii, și fiindcă a fost* /o/ *vreme când numai slujba Bisericească a fost pe limbă străină, și din acel izvor se trage toată întunecarea, ne-am rugat ca să nu ne lase a ne băga în întunerec togma (tocmai) atunci cînd toți doresc lumină, și să nu ne lipsească de dreptul firesc togma* /tocmai/ *când dorim ca să ni se dee îndărăpt drepturile, de care nepărtinirea* /nedreptatea/ *vremurilor ne-au dezbrăcat"*[27].

26. C. Suciu, *Protestul din 1842 al Blajului împotriva limbii maghiare,* Cultura Creștină, 1925, nr. 4, p. 114-132.
27. Idem, *Crâmpeie din procesul...* p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

Rezultă cu claritate că nu este vorba de o simplă adeziune la protestul Consistoriului, ci de o identificare cu el. *„Noi voim"* – spune Lemeni – *„Ne-am rugat ca să nu ne lase"*... Conștient de răul adus de o limbă străină, folosită multă vreme la slujbele religioase, este hotărât împotriva introducerii celei maghiare în școli și Biserică, considerând că națiunea română așteaptă să i se dea înapoi *„drepturile de care a fost dezbrăcată"*.

Lemeni a avut conștiința nedreptăților din trecut, le-a cunoscut și cauzele, și efectele. *„Adevărat că și eu zic, că numai limba ne-a rămas, și dacă și de aceasta ne-ar putea lipsi, rămânem morți"*, îi scria episcopului Moga la 10 februarie. Și tot lui îi scria, două luni mai târziu, la 20 aprilie 1842: *„Eu gata sunt pentru neamul meu a și muri, dar atunci când prin moartea mea aș putea folosi"*[28]. În aceeași vreme Simion Bărnuțiu își face cunoscute, în mod public, gândurile ce vizau schimbări, deocamdată în cadrul Bisericii, și au loc polemici ce au condus la ceea ce a fost și este cunoscut sub sintagma *„procesul lemenian"*. El a avut câteva antecedente și a implicat nu numai pe Lemeni și pe Bărnuțiu.

Cauze și premise în „procesul lemenian". Acțiuni. Fapte. Consecințe

Cronologic, sunt încadrate toate în deceniul patru al veacului al XIX-lea, iar cauzele *„procesului lemenian"* sunt complexe, după cum tot complexe erau și premisele acestuia, și consecințele.

Desigur, se poate vorbi în principal de un conflict între reprezentanții a două concepții de viață monahală, una tradițională, apărată de episcopul Ioan Lemeni și susținătorii săi (canonicul Constantin Papfalvi, Basiliu Rațiu, Constantin Alutan, Ștefan Boeriu și Timotei Cipariu), iar a doua, dezvoltată în jurul lui Simion Bărnuțiu, căruia i s-a atașat un grup de tineri colegi, adepți ai liberalismului nu numai în societatea civilă, ci și în cadrul Bisericii și, implicit, în rândurile clerului (Ioan Rusu, Demetriu Boer, Nicolae Manu, Al. Papiu Ilarian, prof. Grigore Moldvai), în ajutorul cărora au venit canonicii Simion Crainic, prepozit, vicar general și director al liceului de băieți, Ioan Barna și Arsenie Popovici, ca adversari ai lui B. Rațiu.

Schimbările vizate, cu consecințe generale ce purtau pecetea noului, izvorau sau porneau, în destul de multe cazuri, și de la unele interese personale ori întâmplări în care nu au fost implicați, în mod direct, protago-

28. *Ibidem*, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

niștii celor două curente. Au suportat consecințele și unii și alții, fără să fie întotdeauna și cei vinovați.

În ce îl privește pe Lemeni, el a dovedit, cum mai spuneam, receptivitate la ideile veacului revoluționar în plan politic, a respins doar folosirea metodelor violente și a dorit desfășurarea înnoirilor într-un ritm mai lent, cu respectarea fondului tradițional în viața Bisericii. Cu studii de teologie, juridice și filosofice amândoi, s-au pregătit în spații geografice și de cultură, în bună parte, deosebite. Ioan Lemeni a fost legat de Cluj, Blaj și Oradea, iar Simion Bărnuțiu de Blaj, Sibiu, Viena și Pavia, locuri și școli ce le vor influența pregătirea, gândirea și, în cele din urmă, destinul. Unele trăsături moștenite, chiar cele temperamentale, n-au fost nici ele aceleași, totuși a existat și un timp al drumului comun și al înțelegerilor dintre ei, cuprins în spațiul deceniului trei al veacului XIX, pentru ca cel următor, deceniul patru, să fie al confruntărilor.

Simion Bărnuțiu – în calitatea sa de arhivar consistorial și profesor de sintaxă la gimnaziul din Blaj (1829-1831), profesor de filosofie, ținând cursuri în limba germană (1830-1834), notar consistorial (1834-1839) și profesor (1840-1845) – vine în contact cu Ioan Lemeni, mai întâi în calitatea acestuia de secretar episcopal și profesor de Istoria Bisericii la Seminarul teologic și apoi, din 1833, ca episcop.

Momentul ce pare a fi declanșat conflictul este legat de toamna anului 1840. Poate din rivalitate profesională (dar, evident, și din alte motive), între călugării-profesori ai mănăstirii de la Blaj și preoții-profesori celibatari au intervenit unele neînțelegeri. Cei dintâi erau învinuiți că, sub influența iezuită, *„au introdus absolutismul Bisericii latine"*[29], iar Bărnuțiu și grupul său (adică preoții-profesori celibi) *„au început să lase pe al doilea plan practicile religioase"*[30].

Episcopul Lemeni, informat că unii profesori ai liceului nu slujesc ca preoți la altar și că, în duminici și sărbători, nu însoțesc pe elevi la utrenie și vecernie, sesizat de asemenea că profesorii celibatari, care locuiau în mănăstirea călugărilor bazilitani, deranjau prin programul lor viața călugărilor, trimite directorului liceului, canonicul Simeon Crainic, la 10 septembrie 1840, *„Rezoluția nr. 1007"*, prin care atrage atenția că *„nu poate aproba absentarea* /profesorilor/ *în unele zile festive și de sărbătoare de la utrenie și vecernie"*. Cerea, în același timp *„ca la ora 9 seara, când porțile* /mănăstirii/ *urmau să se închidă, profesorii să fie reîntorși acasă,*

29. *Ibidem*, p. 21.
30. *Ibidem*, p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro

iar cine vrea să rămână până târziu în noapte, să grijească să nu conturbe pe alții care se culcă mai devreme, dar se scoală mai de dimineață"[31].

Cerințele episcopului Lemeni le credem firești din orice punct de vedere le-am analiza. Participarea la slujbele religioase era și este o datorie a fiecărui creștin, de la care nu puteau fi absolviți tocmai preoții-profesori, care se constituiau ca exemple pentru tineret. Nici cerința de a respecta reguli omenești de conduită pentru cei ce conviețuiau în comun cu profesorii călugări nu poate fi socotită ca exagerată sau ca rămâneri în veacurile îndepărtate ale evului mediu.

Din păcate, exigențele episcopului Lemeni au fost interpretate altfel din partea celor cărora le erau adresate. Așa se explică de ce, în noiembrie 1842, el intervine cu un nou ordin (nr. 1243), revenind asupra acelorași probleme. Ordinul a fost adresat directorului liceului și egumenului mănăstirii, reinterând exigențele:

1) reamintește profesorilor ca *„să-și țină de datorință să participe la utrenie și vecernie, mai ales în zilele de duminici; să slujească pe rând în zilele de sărbătoare toți profesorii, fără excepție...";*

2) *„profesorii de filosofie vor însoți pe elevii care vor merge la biserică și vor asista la slujbă";*

3) *„Atrage, totodată, atențiunea profesorilor cari locuiesc în mânăstire, că aceea e casa călugărilor și că preoții seculari cari locuiesc acolo trebuie să se nizuiască să nu fie incomozi călugărilor și să țină curățenie";*

4) egumenului mânăstirii i se cerea ca *„cine nu va voi să se conformeze regulamentului intern al mânăstirii și la ora 9 seara să fie în camera sa, să-și caute locuință în altă parte, de unde să poată ieși liber; dar până când cineva stă în comunitate* (mânăstire), *trebuie să nizuiască să nu fie incomod altuia"*[32].

La acest nou ordin al episcopului Lemeni, Bărnuțiu răspunde împreună cu grupul său, în termeni din care răzbat ideile lor liberale, dar și nesupunerea. Sunt cunoscute, în parte numai, din relatările contemporane ale arhivarului cancelariei episcopești, Ioan Turcu. *„Ce au făcut filozofii noștri?* se întreabă Ioan Turcu într-o scrisoare adresată protopopului de Făgăraș, Ștefan Moldvai – *Au trimis Episcopului la Cluj* /unde se afla la lucrările dietei/ *un răspuns pe o coală și jumătate că ei nu slujesc liturgie, fiindcă sunt dascăli, nu preoți; – afară de aceea slujba noastră religioasă este produsul veacurilor de întunerec, și că aceea este o pietate oarbă*

31. *Ibidem.*
32. *Ibidem*, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro

mânăstirească, la care nu poate fi obligată o minte luminată..."[33].

Simion Bărnuțiu și toți cei ce îl susțineau au avut, parțial, dreptate în formularea unor critici, dar au sugerat unele schimbări ori s-au manifestat în forme neacceptate de Biserică, oricine ar fi fost în fruntea ei. Nu credem că, prin cele susținute, Bărnuțiu a promovat totuși „*un raționalism idealist cu tendințe antiteologice*"[34], ci mai degrabă un *raționalism care să îngăduie clerului o viață adecvată noilor idei și principii ale veacului*, iar slujbele religioase, păstrând elementele de bază tradiționale ale ritului, să se desfășoare prin rugăciuni și cântece exprimate potrivit cerințelor lumii moderne. S-a gândit și la schimbări de structură la nivel instituțional, altoite tot pe un fond tradițional, cel puțin atunci când a cerut reînvierea Sinodului Mare. A dorit, în același timp, ca spiritul lumii noi, moderne, să pătrundă pretutindeni, în Biserică, în școală, în familie, în societate. Ideile sale și-au făcut loc pornind de la critica adusă unor realități sau oameni cu care el ori cei din jurul său s-au confruntat. În final, adunate toate la un loc, ele se constituie într-un program, chiar doctrină. Expunerea lor s-a făcut însă în etape ca un răspuns la problemele religioase, culturale, politice și sociale de la mijlocul veacului XIX. Este o luptă dintre nou și vechi în întreg deceniul cinci, la nivelul forțelor politice (între elita națională și instituțiile de stat) și sunt *confruntări – neînțelegeri* în sânul elitei naționale (clericală sau laică) *în problema căilor de afirmare și de pătrundere a ideilor reformatoare.* Ele pornesc, în 1842, tot de la situații locale și individuale, de aceea vor și genera confruntări și polemici, ca și în anul 1840.

„Despre starea școalelor" din Blaj

La 20 septemnrie 1842, Simion Bărnuțiu a trimis ziarului „Vasarnapi ujsag" din Cluj, semnat cu inițialele G.H.I., un articol cu titlul „*Despre starea școalelor din Blaj*", ce va și apărea în numărul 448 din 4 decembrie 1842. Toate rândurile sale conțin o critică foarte aspră, dură chiar, la adresa profesorilor-călugări de la Blaj, contemporani lui, care făceau parte din ordinul „Sfântul Vasile cel Mare", în mănăstirea cărora locuia și Simion Bărnuțiu. Critica lui este extinsă, de fapt, de la călugării-profesori, în general, la călugării din ordinul amintit în totalitatea lor, la toate ordinele călugărești din toate timpurile, pentru a face caracterizări și a formula con-

33. *Ibidem*, p. 34.
34. *Enciclopedia istoriografiei românești*. București, 1978, p. 52.

https://biblioteca-digitala.ro

cluzii dureroase ce vor determina nemulţumiri, frământări şi împărţirea profesorilor, chiar a elitei clericale de la Blaj, în două tabere ostile.

Articolul a fost provocat de zvonul auzit de Simion Bărnuţiu că, începând din toamna anului 1842, va spori numărul profesorilor-călugări la toate şcolile din Blaj, cu excepţia şcolii normale. La gimnaziu (unde era şi el profesor), consideră că *„schimbarea"* a şi avut loc, *„pentru că în toate cele cinci clase au fost puşi* – scria Simion Barnuţiu – *profesori Vasiliţi"*[35]şi se temea că *„în viitor vor fi puşi poate şi la Catedra de filosofie* /onorată de el/ *şi, mai ştii, poate şi la Catedra de religie"*[36].

Consideră că acest lucru va conduce inevitabil la un dezastru, căci nu se poate aştepta *„să iasă preoţi şi învăţători isteţi, formaţi în spiritul sublim al ştiinţei curate creştineşti, de sub conducerea unor oameni conduşi de spiritul călugărismului, care urăşte ştiinţa, dezvoltarea şi progresul"*[37].

A cerut o mai mare stabilitate pentru profesorii-preoţi celibi şi a condamnat stabilitatea profesorilor călugări, pe care a socotit-o un rău fără măsură, uitând, voit desigur, meritele marilor dascăli de la Blaj, de până la el, călugări în bună parte. A invocat o pretinsă ignoranţă a acestora şi a deplâns *„povara călugăriei"*, pe care a considerat-o *„insuportabilă şi contrară oricărei gândiri sănătoase"*[38]. Formulând aceste prime concluzii, s-a crezut îndreptăţit să se adreseze *„marelui public"* pentru a arăta *„situaţia noastră tristă"* şi a cerut *„intelighenţiei"* *„să infiltreze în neamul nostru o opinie nouă, care să lupte pentru ideea slăvită a dezvoltării, a iubirii de adevăr şi de dreptate, a luminii şi a moralităţii curate; pentru că apărarea despotică, care domneşte acum în neamul nostru, părtineşte întunecimea şi răutatea"*[39].

De la o critică generală şi cu o mărturisire a crezului său de viaţă, propus contemporanilor săi, revine din nou la călugării-profesori din vremea lui şi de altădată, condamnându-i în cei mai vehemenţi termeni. Exaltat şi, credem, puţin pătimaş, adresându-se celor *„mai deştepţi ai neamului"* său, îi întreabă: *„Vreţi din tot sufletul să eliberaţi de sub blestemul întunerecului străvechi pe concetăţenii noştri înjosiţi?"*, pentru ca, în cazul unui răspuns pozitiv, de care nu se îndoia, să le ceară: *„Atunci, pentru*

35. *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu,* Bucureşti, Cultura Naţională, 1924, p. 191 (Academia Română. Studiu şi Cercetări VIII). *Profesorii din ordinul „Sfântul Vasile"* G. Bogdan Duică, p. 191.
36. *Ibidem.*
37. *Ibidem.*
38. *Ibidem,* p. 192.
39. *Ibidem,* p. 193.

https://biblioteca-digitala.ro

Dumnezeu, nu mai lăsați conducerea intelectuală a neamului în mâna călugărilor! Pentru că, adevăr zic vouă, prin aceștia niciodată nu veți putea ajunge scopul urmărit"[40].

Credea că, din vina acestora și a preoților pregătiți superficial prin cursuri reduse (pe care îi numește „popanduși"), *„Neamul nostru este în primejdie"* și că, în locul călugărilor, *„brațe mai tari trebuiesc pentru stârpirea prejudiciilor"*, iar în locul preoților slab pregătiți, apostoli luminați[41].

Simion Bărnuțiu declară un adevărat război călugărilor-profesori din vremea sa, iar din aversiunea față de ei s-a născut un sentiment de respingere totală a ordinelor călugărești în general, aducându-le tuturor grave învinuiri, poate motivate în unele cazuri, luate individual, greșite însă prin extinderea și generalizarea lor.

Călugării-profesori, călugării în general, au fost întâiul său obiectiv. Erau cei mai de aproape. Trăia și-și desfășura activitatea în mijlocul lor. De la ei, a trecut la o altă problemă, instituțională, de fond – *Sinodul cel mare* – și a atins prin el, implicit, și pe episcopul Lemeni. Nu era, desigur, pentru prima oară. Orice critică adusă spiritualității catolice de la Blaj – din Biserică, mănăstire și școală – îl viza deopotrivă și pe episcopul diecezei, șeful tuturor.

La problema Sinodului Mare și, implicit, la episcopul Lemeni, Bărnuțiu a ajuns în contextul replicii sale la intențiile puterii politice ungare de a introduce în școlile confesionale de toate gradele limba maghiară. Consistoriul de la Blaj și-a spus punctul său de vedere. Simion Bărnuțiu considera – și avea dreptate – că în sensul respingerii trebuia să se pronunțe întreaga noastră elită, din întreg spațiul diecezei, prin intermediul Sinodului Mare, care să întărească, în numele tuturor credincioșilor, hotărârea consistoriului. Episcopul Lemeni nu a fost împotriva convocării Sinodului. A invocat însă greutățile întâmpinate, în general, din partea Curții imperiale în aprobarea ținerii sinoadelor bisericești. Așa ajunge Bărnuțiu să pună problema convocării ca regulă, în fiecare an, a Sinodului Mare. Face, cu acest prilej, istoricul lor, al rosturilor avute în trecut, critică prezentul din vremea sa și îi definește locul ce se cuvenea să-l aibă în viața Bisericii, de atunci și în viitor. O face prin intermediul presei.

---

40. *Ibidem.*
41. *Ibidem*, p. 195.

https://biblioteca-digitala.ro

„Sinodul cel Mare al Episcopiei Făgăraşului"

Sub acest titlu, Simion Bărnuţiu a trimis un articol lui George Bariţiu la 22 decembrie 1842, spre a fi publicat în *„Foaia pentru minte, inimă şi literatură"* de la Braşov, unde va şi apare, numai în parte (cenzurat), la începutul anului următor 1843. A fost însoţit de o scrisoare adresată lui George Bariţiu, redactorul revistei, ce cuprindea motivaţia articolului: *necesitatea convocării, atunci şi în fiecare an, a Soborului Mare.*

Articolul are o importanţă şi o semnificaţie deosebită, pentru că, prin el, Simion Bărnuţiu îşi face cunoscute, din nou, în mod public, ideile sale reformatoare, gândirea sa, gândirea veacului său de fapt, din anii premergători revoluţiei paşoptiste, dar foarte apropiaţi de ea.

A pornit, şi în acest caz, tot de la o critică a unor stări din vremea lui: neţinerea anuală a Marelui Sobor. Punând problema convocării Soborului Mare, Bărnuţiu l-a implicat în mod direct pe episcopul Lemeni. El a cerut, în 1842, întrunirea sinodului, repetăm, pentru a da un caracter mai larg Protestului consistoriului de la Blaj (15 februarie 1842) în legătură cu intenţiile guvernului maghiar de a introduce limba maghiară în toate şcolile confesionale româneşti ca limbă de predare a tuturor obiectelor de învăţământ. Elita blăjeană s-a ridicat atunci ca un vulcan şi Simion Bărnuţiu a fost, desigur, în fruntea acţiunii. Lemeni nu era, repetăm, la Blaj. Participa la lucrările dietei de la Cluj. A fost rugat însă să intervină.

Simion Bărnuţiu dorea – şi avea dreptate – ca ceea ce elita clericală blăjeană exprimase în cei mai hotărâţi termeni – *„Mărturisim sincer, că nu numai după zece ani, dar nici după zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi şi naţiunea noastră nu putem fi obligaţi printr-o lege care, pentru datinele şi credinţa noastră, pregăteşte un pericol şi un obstacol, iar pentru naţionalitatea noastră ruină şi peire"*[42] – să fie întărit de voinţa colectivă a unui sinod, aşa cum era în obiceiul acestora de a discuta şi hotărî în problemele fundametale ale Bisericii şi ale Naţiunii.

Simion Bărnuţiu porneşte de la o problemă instituţională. Are un obiectiv mai larg însă, cu bătaie lungă, clar. Îl spune şi nu se teme de urmări. *„Nu te teme a-l tipări* – îi scrie Bărnuţiu lui Bariţiu – *că eu nu m-am temut a-l scrie"*[43].

42. În nr. 4 şi 5 din 25 ianuarie 1843, p. 26-29, 33-37, publicat integral după aproape 40 de ani în paginile Observatorului din 1881, p. 409-410, 413-414 şi 417-418, şi reprodus tot integral de G. Bogdan-Duică în 1924, p. 211, 212-219.
43. *Observatorul,* 1881, 3, nr. 102 din 1 ianuarie, p. 409.

https://biblioteca-digitala.ro

Simion Bărnuțiu amintește de o datină mai veche de *„a se aduna protopopii la Blaj, spre a se sfătui asupra treburilor bisericii"* și că s-a *„ținut această datină până în zilele episcopului Atanasie Rednic (1765-1772)"*[44]. Întreruperea e pusă pe seama călugărilor, a spiritului iezuit și a ideilor învățate de tinerii teologi veniți de la Roma. Cere păstrarea *„tocmelii bisericii"*, adică păstrarea obiceiului de a se convoca anual Soborul Mare, pentru a nu ajunge altfel – spune Simion Bărnuțiu – *„toată puterea în mâna episcopului"* care apoi, la rândul său, să dea *„singur legi la osebite întâmplări, după a sa socoteală"*, să fie singur judecător în Biserică, iar cei din jurul său *„numai niște dătători de păreri"*, fără ca ideile lor să fie luate *„în chip de judecată, ci numai ca informări"*. Acuză apoi că nu se respectă *„pravila"*, că nu se judecă și nu se învață după ea[45]. Învinuirile vizau deopotrivă trecutul și prezentul.

Articolul *„Soborul cel Mare al Episcopiei Făgărașului"* nu este numai o declarație de război adresată lui Lemeni și nu are în vedere numai problema Soborului Mare. Este o continuare a ceea ce a dezbătut și a atacat în primul său articol *despre situația școlilor de la Blaj*. Critică și acuză, din nou, pe călugării bazilieni, pe cei din vremea lui și de mai înainte. Condamnă și respinge puterea iezuită în Biserica Unită, pe care o consideră uzurpatoarea Sinodului Mare. A fost împotriva consistoriului și a rolului jucat de acesta în viața Bisericii.

Pornește, credem, în multe din problemele dezbătute, de la situații și nemulțumiri personale pentru a ajunge la generalizări și soluții ce vizau schimbări de fond. Totul este o pledoarie, în primul rând, pentru *„o lucrare slobodă a tuturor mădularelor bisericii, potrivită cu dreptul cel neînstrăinat al libertății conștiinței"*, pentru o reînviere a Soborului Mare. *„Din mormântul Soborului Mare* – scrie Bărnuțiu – *izvorăsc o mulțime de nefericiri peste clerul românesc, și în restaurarea aceluiași o mulțime de nădejdi"*[46].

În al doilea rând, având în vedere drepturile clerului de a cere întrunirea sinoadelor anual, el elogiază valențele dreptului în general. *„Fără drept nu e nădejde de înaintare, nu e viață nicăieri, dreptul e izvorul tuturor bunătăților a fiecărei societate, dreptul! Minunat și mare nume, cela ce este menit a fi unul și același la toate popoarele, unul și același pretutindeni și în toate timpurile, tu pe cel ostenit de munca nedreaptă îl*

44. G. Bogdan Duică, *op. cit.*, p. 213.
45. Ibidem, p. 218.
46. *Observatorul,* 1881, nr. 104, p. 417.

https://biblioteca-digitala.ro

odihnește, conștiințele cele căzute și de timpuri barbare umilite le ridică; aperi pe cel mai slab, ții în respect și înfrunți pe cel semeț; mai luminos ești tu decât soarele și mai sfânt decât tăria cerului; unde nu strălucește lumina ta, acolo domnește întunericul veșnic, sălbăticia, jalea și nefericirea..."[47]

Găsim aici definite conceptele de libertate, dreptate și egalitate, în termeni ce îl atestă pe Simion Bărnuțiu ca un mare filozof creștin și îl așează în rândul prim al elitei noastre de la mijlocul veacului al XIX-lea. Simion Bărnuțiu fixează, în același timp, tot aici, rostul Bisericii în societate: „*Biserica noastră, ca un institut pentru ținerea și cultivarea credinței celei religioase și pentru îndestularea lipselor celor religioase a credincioșilor, nu are alceva decât cultura cea morală și religioasă a tuturor credincioșilor. Adică biserica pentru aceea e rânduită ca pe oameni să-i facă neîncetat mai înțelepți și mai buni, să se străduiască ca oamenii să fie mai înțelegători când mor, decât când se nasc, să fie mai luminați când ies din biserică decât când intră, să fie mai blânzi, mai drepți și mai de omenie cei ce viețuiesc în societatea bisericească, decât cei ce n-au norocire a se folosi cu acest mijloc al culturii, să dea fiecare an și fiecare veac viitorului o omenire mai bună și mai înțeleaptă de cum primise de la cel trecut...*"[48].

Este o profesiune de credință; este chiar mai mult, un îndreptar, în primul rând pentru slujitorii Bisericii. Nu sunt lucruri noi în totalitatea lor. Rosturile Bisericii în societate, asupra colectivității și individului, le găsim fixate și în predicile lui Samuil Micu, în ale tuturor ierarhilor Bisericii noastre, ale Bisericii Catolice și în cele ale Ortodoxiei. Acum și aici erau însă mai bine conturate, pornind din gândirea unui preot-filosof și spuse în forma potrivită veacului său, ce se vrea a fi revoluționar în toate. Iar pentru Simion Bărnuțiu înnoirile trebuiau să cuprindă în primul rând Biserica.

Sfaturile erau foarte bune, dar învinuirile prea aspre și nu întotdeauna cu temei. Acuzele aduse călugărilor și foștilor teologi cu studii la Roma (deveniți, în bună parte, calugări), chiar lui Lemeni (fără a-i rosti numele), au pornit adeseori de la nemulțumiri, repetăm, personale și au dat naștere la suspiciuni și mai mari, și mai fără temei contemporanilor săi. Lumea bănuitoare, cum e în firea ei, a crezut că Bărnuțiu știe de nemaipomenite fărădelegi petrecute în jurul lui. N-a înțeles scopul urmărit de el, ci a interpretat în felul său motivațiile lui, în dosul cărora credeau că se ascund cine

47. *Ibidem*, p. 418.
48. *Ibidem*, p. 417.

https://biblioteca-digitala.ro

știe ce fapte de ocnaș. *„S-a pornit în cler și în modesta inteligență seculară de atunci"* – după acest articol al lui Simion Bărnuțiu – scria peste ani, în 1881, George Barițiu – *o mișcare și o fierbere, pe care nici însuși autorul acestei scrisori nu o așteptase"*[49]. Spiritele erau agitate în acea vreme pretutindeni, în țară și în imperiu, ne spune tot Barițiu, dar *„la Blaj s-au mai adaus și alte împrejurări, spre a tulbura spiritele"*. S-a făcut legătura cu renunțarea lui Simion Bărnuțiu la funcția sa onorifică de notar consistorial, crezând că a fost determinată de nereguli văzute sau simțite de el. Despre presupuse abuzuri s-a vorbit, tot fără temei, și la procesul lemenian.[50]

Venind în apărarea lui Lemeni, Barițiu invocă starea de fapt în ambele probleme. Amintește mai întâi un lucru care crede că s-a uitat, că de fapt sinoadele anuale de multă vreme nu se mai țineau cu regularitate – nu numai în timpul episcopului Lemeni – că erau prilejuite doar de alegerile episcopale, după care se dizolvau, că această realitate era o consecință a atitudinii împăratului Ferdinand I, care *„nu voia nici să audă de activitatea constituțională, nici chiar pe teren politic și nici după a doua revoluțiune din Franța, de la 1830* /iar/ *de sinoade mai era vorba numai din catedrele unor profesori de drept canonic și – ici colea, în câte 10-20 de ani, de câte un sinod electoral, care cum își da voturile se dizolva"*[51].

Cu privire la învinuirile de simonie, nepotism, delapidarea fondurilor, flămânzirea clericilor și a profesorilor – subliniate în unele cărți din epocă *„imaginate de tinerime* – spune tot Barițiu – *și folosite de către avocatul lor Konrad Schmidt de la Sibiu, care a purtat acel proces, spre a înegri pe Lemeni și a-l omorî moralicește, spre răzbunare, pentru că atacase atât de rău nobilimea săsească în dieta din 1837 și mai vârtos în cea de la 1842"*[52], ele s-au dovedit fie imaginare, fie greșeli ce nu-i aparțineau episcopului Lemeni, dar care au contribuit la formarea unei anume imagini și au amplificat confruntările.

49. *Ibidem*, 1881, nr. 6, p. 21.
50. *Ibidem*.
51. *Ibidem*.
52. *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

„Despre infirmeria teologilor din Blaj" și despre incidentul din Joia Patimilor – urmările lui

La începutul anului 1843, Simion Bărnuțiu a trimis ziarului „Vásarnapi ujság" din Cluj un nou articol, nesemnat, intitulat *„Despre infirmeria teologilor din Blaj"*, articol ce a și apărut în 1 februarie 1843.

Era îndreptat, de data aceasta (fără să i se spună numele), împotriva rectorului seminarului teologic de la Blaj, canonicul Basiliu Rațiu. De fapt, e vorba de o știre cu note critice la adresa infirmeriei seminarului teologic, de la care ajunge, din nou, la a sugera, direct sau indirect, necesitatea schimbărilor în plan general.

Noul articol al lui Bărnuțiu a fost urmat de replica rectorului Rațiu, apărută în paginile aceluiași ziar, la 2 martie 1843 și, mai ales, de conflictul dintre rector – episcop – teologi și grupul de profesori din jurul lui Bărnuțiu, după un incident petrecut în Joia patimilor (1843). De acum înainte, ostilitățile între cele două grupuri depășesc paginile ziarelor și comentariile private ale opiniei publice. A început să se facă apel, și de o parte și de alta, la arbitri, la instituții clericale sau laice, să se treacă la măsuri de pedeapsă. Conflictul ia proporții și forme noi care vor conduce la ceea ce este cunoscut în istoriografia noastră sub numele de *Procesul lemenian*, adică procesul dintre o parte a profesorilor de la Blaj și episcopul Lemeni (între 1843-1846).

Simion Bărnuțiu invocă, de data aceasta, în articolul său, o stare de fapt existentă la infirmeria seminarului teologic din Blaj. Din cauza unei boli epidemice, vărsatul, au fost internați acolo șase studenți. Bărnuțiu deplânge condițiile de la infirmerie, care, spune el, *„abia este înzestrată cu lucrurile trebuincioase"*. Lasă să se înțeleagă că de vină este chiar rectorul seminarului, pe care îl consideră *„departe de spiritul secolului nostru"*. Mai spune apoi că din *„ordin mai înalt* – aluzie, desigur, la episcop – *tineretul fu trimis acasă până în prima duminecă a postului mare"* (pentru a se evita contagiunea) și că, la reîntoarcere, îi va aștepta pe toți *postul*, pe care îl socotea *„slab și primejdios"*, gata a-i duce *„în împărăția cerului"*[53].

Bărnuțiu nu-și semnează articolul și nu face nici o nominalizare. Toată lumea cunoștea însă și autorul, și cui îi erau adresate învinuirile din articol. În consecință, canonicul Baziliu Rațiu îi răspunde lui Bărnuțiu, semnându-și replica, dar fără să-i rostească numele. O face cu asprimea ce se pare că

53. G. Bogdan-Duică, op. cit., p. 196-197.

https://biblioteca-digitala.ro

îl caracteriza, cu duritate chiar, numindu-l *„un zburdalnic mascat, cu mintea întunecată, cu caracter îndoielnic și cu inima rea"*[54].

După o asemenea caracterizare pătimașă, canonicul Baziliu Rațiu reia, pe rând, toate învinuirile aduse lui și instituției, le numește drept calomnii și îl supune pe Bărnuțiu unui adevărat rechizitoriu. Îl consideră ca fiind unul din cei ce a trecut prin seminar și a trăit în condițiile de aici, fără consecințe dăunătoare. Susține că se bucura și se bucură de anumite avantaje, pe care, evident, este amenințat că le va putea pierde.

Atmosfera printre profesorii ce se întâlneau cu regularitate, la orele de prânz sau de cină, la cantina seminarului va fi fost desigur, după duelul din presă, incandescentă. La foarte scurtă vreme, ea va deveni chiar incendiară, datorită unei întâmplări neașteptate și cu consecințe morale grave. În Joia Patimilor din același an, 1843, (potrivit tradiției creștine, dar și a unui mai vechi obicei al Bisericii de la Blaj), un teolog din cei 12, din anul IV, aleși ca episcopul să le spele picioarele în acea seară, nu a fost admis, iar în locul lui a fost numit altul, din anul III. *„Camarazii săi din anul IV* – scrie Barițiu – *iritați prin acea măsură luată de superiorii lor, în momentul când aveau să se prezinte la executarea acestei ceremonii rituale deneagă cu cerbicie orice ascultare, aduc pe episcop, pe presbiterii concelebranți în nespusă confuzie și provoacă un scandal înfricoșător în biserică"*.[55]

Incidentul din Joia Patimilor marchează momentul în care tabăra bărnuțiană pășește împotriva episcopului Lemeni *„pe față și* /începe/ *să afișeze* /deschis/ *steagul răscoalei... în calitate de apărători ai drepturilor clerului"*[56].

Prilejul le-a fost oferit – după descrierile lui George Barițiu – de un grup de 39 teologi din cei patru ani ai Institutului teologic care, la 4 mai 1843, a înaintat episcopului Lemeni și consistoriului o lungă plângere împotriva vicerectorutului Alexandru Arpad și a rectorului lor, canonicul Baziliu Rațiu, cerând destituirea lor, amenințând că în caz contrar se vor adresa gubernului. Revin asupra cererii la câteva zile, repetând și amenințarea că se vor adresa guberniului*. La 13 mai, episcopul le răspunde.

54. *Ibidem.* Baziliu Rațiu, canonic și directorul Institutului de teologie, 2 martie 1843. *Despre teologii din Blaj, Desmințire.* Vasarnapi Ujsag, nr. 464 din 2 aprilie 1843, reprodus de G. Bogdan-Duică, op. cit., p. 197-198.
55. George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urmă,* vol. I, Sibiu, 1889, p. 634.
56. Din scrisoarea lui Ioan Turcu din 31 iulie 1843 adresată lui Ștefan Moldvan, la C. Suciu, *Crâmpeie din procesul...*, p. 35.
* Este termenul corect și consacrat în lucrările de istorie. Noi folosim din rațiuni explicabile *guvern.*

https://biblioteca-digitala.ro

Promite investigații, le cere răbdare, iar pe teologii implicați în incidentul din Joia Patimilor îi mustră. Teologii sunt nemulțumiți de răspunsul primit și înaintează episcopului o nouă plângere, însoțită, pentru a treia oară, de amenințarea că se vor adresa guvernului, lucru pe care îl vor și face.

La 23 iunie, episcopul Lemeni trece la pedepsirea prin eliminare a celor 12 teologi din institut și-i obligă pe cei ce li s-au alăturat *„să-și caute alt mod de viață"*, adică să-și caute *„gazdă"* în oraș. Ei refuză, iar rectorul *„puse de le aruncă obiectele pe fereastră"*. *„Scandalul* – spune din nou Barițiu – *fu nemaiauzit de mare"*[57]. În ajutorul lor a sărit, a doua zi, grupul lui Simion Bărnuțiu, format din nouă profesori, înaintând consistoriului un protest *„în termenii cei mai drastici și defăimători ai rectorului, înfruntători fără cruțare pentru Consistoriu"* și apărând pe cei 39 teologi implicați[58].

La 6 iulie 1843, teologii pedepsiți primesc și din partea guvernului *„o rezoluțiune înfruntătoare"*[59], iar ei, nemulțumiți, se plâng împăratului. Cererea lor a fost rezolvată în spiritul tradițional al Curții imperiale: a fost trimisă primatului de Strigoniu, căruia îi era subordonată episcopia de Alba-Iulia și Făgărăș. La fel a făcut și Lemeni. S-a adresat Curții de la Viena: *„Văzând episcopul Lemeni că unii profesori nu mai vor să știe de nici o subordonare și că urgia se întinde peste toată dieceza, a recurs la cancelaria Curții"*[60].

La 28 august 1843, se dispun cercetări *„pe calea primatului de la Strigoniu"*[61]. Este un alt moment hotărâtor și semnificativ în desfășurarea conflictului. Intervin, în cercetarea și aplanarea lui, factori ai puterii statale și ai Bisericii, din afara episcopiei de la Blaj. Învinuirile se amplifică, acuzele sporesc, cuprind probleme speciale în care îl implică, direct sau indirect, pe episcopul Lemeni; sunt îndreptate împotriva lui, dar urmăresc, de fapt, reforme de structură. Izvorul lor se află, potrivit unui contemporan al acelor evenimente, preotul Ioan Turcu, în *„lozinca prezentului progresist care pe toți îi îndeamnă să-l urmeze"* și, în numele lui, toți cei ridicați împotriva episcopului *„s-au socotit chemați în spiritul vremii la aceea, ca să reformeze totul: biserica noastră, ritul nostru, clerul și națiunea, și au crezut așa că totul numai așa e bine, cum îl visează ei..."*[62].

57. George Barițiu, *Părți alese...* I, p. 636.
58. *Ibidem.*
59. *Ibidem.*
60. *Observatorul,* 1881, nr. 6, p. 21.
61. *Ibidem.*
62. C. Suciu, *Crâmpeie din procesul...*p. 32, 33.

https://biblioteca-digitala.ro

Era un punct de vedere exprimat, la sfârșitul lunii iulie 1843, din rândul celor ce au rămas apropiați episcopului Lemeni, care, fără îndoială, a surprins esența lucrurilor petrecute în vremea lui. Intențiile lui Lemeni față de Bărnuțiu și ale întregului său grup au fost sesizate și de episcopul Lemeni, nu pe deplin înțelese și, mai ales, acceptate. El a crezut că multe din principiile promovate vor strica cu vremea atât Bisericii cât și națiunii, iar opoziția manifestată Lemeni o explică nu prin dorința de a apăra *„drepturile clerului, căci* – spune el – *nu le-am vătămat, ci din râvna isbândirei, pentru că nu i-am lăsat de capu-și, spre înstrăinarea tinerimii și prin aceasta a Nației“*[63]. Aceasta era situația episcopului Lemeni la sfârșitul anului 1843, când a început să fie învinovățit și de două încercări de atentate la viața lui Bărnuțiu, care ar fi fost pregătite de episcop, o acuză, firește, imaginară[64].

La 4 spre 5 ianuarie 1843 și în toamna aceluiași an, la 21 septembrie, Simion Bărnuțiu s-a crezut amenințat cu moartea prin două acțiuni puse la cale, după părerea sa, de către episcopul Lemeni. În consecință, trimite, în iarna anului următor, 1844, o lungă plângere împăratului împotriva episcopului Lemeni. A fost și la guvernul Transilvaniei, unde a cerut anchetă[65]. S-a și făcut, dar Simion Bărnuțiu n-a primit câștig de cauză. Lemeni, în toate scrierile sale, se disculpă convingător, iar George Barițiu, peste câteva decenii, explică, în temeiul unor mărturii, cum s-au desfășurat lucrurile[66]. Simion Bărnuțiu a rămas însă, până la sfârșitul vieții sale, convins de vinovăția episcopului Lemeni.

În această atmosferă încărcată, cu atâtea persoane aflate în conflict, lupta se intensifică, se adaugă noi piese la dosarul teologilor răzvrătiți, la al lui Bărnuțiu și al susținătorilor săi, la al episcopului Lemeni și la al rectorului Baziliu Rațiu. Figura în jurul căruia se purtau discuțiile era canonicul Rațiu, comportarea acestuia și cererea de înlocuire a lui. Din septembrie 1843 a început să se vorbească intens și despre ceea ce în epocă s-a numit *„încercări de atentat“* împotriva lui Simion Bărnuțiu. Conflictul se transformă, treptat, într-un adevărat proces ce va dura până în 1846 și în cadrul căruia grupul lui Bărnuțiu va fi apărat de avocatul Konrad Schmidt de la Sibiu. Episcopului Lemeni i s-au înmulțit învinuirile. A mai fost acuzat *„de nepotism“* și *„delapidare de fonduri“*[67], pe lângă acuzele legate

63. Din scrisoarea lui Lemeni către Șuluțiu din 23 decembrie 1843, după C. Suciu, *Crâmpeie din procesul*...p. 37.

64. Vezi pe larg *ibidem*, p. 51-80.

65. *Observatorul*, 1881, 4, nr. 6, p. 21.

66. *Ibidem*.

67. *Ibidem*, 1884, 4, nr. 7, p. 25

https://biblioteca-digitala.ro

direct de situația lui Simion Bărnuțiu, a celorlalți profesori înlocuiți de către episcop (în 1845) și a teologilor exmatriculați (în 1843).

Un sinod diecezan, compus din toți vicarii foranei, protopopii, viceprotopopii și administratorii protopopești, întrunit la Blaj la 17/27 septembrie 1845, a dezbătut învinuirile aduse și de o parte și de alta, l-a declarat pe episcopul Lemeni nevinovat, și i-a sancționat pe Simion Bărnuțiu, Demetriu Boer și Grigore Moldvai, ca pe niște *„calomniatori"*[68]. Ultimii doi, Demetriu Boer și Grigore Moldvai, se pierd și rămân în anonimat.

Scoși din rândurile profesorilor de la Blaj, ei vor avea de acum înainte fiecare drumul lui[69]. Destinul îi desparte, Bărnuțiu va străbate în viață înălțându-se mereu. Va reveni la Blaj triumfător pentru a rămâne în istorie prin discursul său rostit la 2/14 mai 1848, și va trăi în capitala Moldovei până la sfârșitul vieții (1864), cu gândul la ai săi, dar și dăruind studenților ieșeni, cu generozitate, marea lui știință de carte și iubire de neam. Semn al prețuirii sale la Iași, sunt cel puțin două împrejurări. I se propune, în două rânduri (1860 și 1863), să fie ales rector al universității ieșene, propunere neacceptată de Simion Bărnuțiu. Apoi, la doi ani de la moartea lui, aceeași universitate, prin rectorul ei de atunci, Titu Maiorescu, îi eternizează memoria printr-un bust dezvelit *„cu o mare solemnitate și cu un mare număr de invitați"*[70]. Cei de acasă, din părțile sălăjene, se gândesc, la moartea episcopului Ioan Alexei al Gherlei (1863), să-i ofere scaunul episcopal rămas vacant[71].

---

68. C. Suciu, *Crâmpeie din procesul...*, p. 25-26. Vezi și C. Barițiu, *Părți alese...*I, p. 760-762.

69. Demetriu Boer pleacă din Blaj (avea 33 ani), îmbrățișează o nouă carieră, cea de jurist. Ajunge președintele Tribunalului din Aiud, unde rămâne până la sfârșitul vieții (1871);

Grigore Moldvai și-a pierdut catedra la 39 de ani și a fost scos din rândurile clerului. Ajunge învățător la Brașov, unde de asemenea a rămas până la moarte;

Simion Bărnuțiu urmează în anii 1845-1848 cursurile Academiei de drept din Sibiu, participă la revoluția din Transilvania (1848-1849). Face călătorii la Constantinopol, Triest, Viena. În 1850 se înscrie la Facultatea de drept din Viena. În 1852 e la Pavia, unde doi ani mai târziu își ia doctoratul în drept. În 1855 ajunge profesor de logică la liceul din Iași. Din 1858 a ocupat catedra de filozofie și cea de drept la Universitatea din Iași unde - potrivit cercetărilor colegului Gelu Neamțu se înscrie într-o lojă masonică. Tot Gelu Neamțu susține recutarea lui S.B. în masoneria de la Sibiu unde ar fi existat lojă masonică și înainte de 1848 din care făcea parte și I. Pioariu Molnar. Peste șapte ani, îmbolnăvindu-se, se întoarce în Ardeal. Moare pe drum, la Valea Almașului.

70. Mircea Popa, *Ultimii ani ai lui Simion Bărnuțiu la Iași*, Acta Musei Porolissensis, 1980, 4, p. 527.

71. C. Suciu, *Bărnuțiu, candidat de episcop*, Sălajul, 1926, 7, nr. 17, p. 1-2.

https://biblioteca-digitala.ro

Episcopul Ioan Lemeni în vremea revoluției

Perioada revoluției din anii 1848-1849 (pregătirea, desfășurarea și sfârșitul ei) înseamnă a doua mare încercare pentru episcopul Ioan Lemeni. Era la fel de mare și pentru episcopul ortodox Andrei Șaguna. Atitudinile lor au fost, în această vreme, identice sau mult apropiate (până la un punct). Deosebirea fundamentală constă în faptul că Șaguna, prin revoluție, a intrat în viața politică, iar Lemeni, la sfârșitul ei, a fost obligat să se despartă de ea, odată cu pierderea calității de episcop, ca urmare a demisiei ce i-a fost impusă de guvernatorul Transilvaniei.

Cum mai arătam, era o măsură de pedeapsă venită dinspre autoritatea imperială pentru apropierea sa, în timpul revoluției, de Kossuth Lajos, căpetenia revoluționarilor maghiari. I s-a imputat, apoi, chiar de către o parte din contemporanii săi și, mai târziu, de către istoriografia noastră, atitudinea lui în vremea pregătirii și desfășurării revoluției, fiind considerată proimperială și promaghiară. Un adevăr ce nu poate fi contestat. Nu l-a negat nici episcopul Lemeni și nimeni nu-l va putea nega. Acest adevăr se cere însă explicat prin cauzele și limitele sale, judecat în contextul vremii lui și ținându-se seama de statutul său ca șef al unei instituții ecleziastice, e drept, dar nu total independentă de puterea politică. Cel puțin așa au înțeles cei doi episcopi români din vremea revoluției și, în consecință, s-au comportat ca atare.

În cercurile revoluționare se vorbea, firește, de o dorință a românilor transilvăneni de a se uni cu Țara Românească și Moldova. O receptaseră și organele puterii politice maghiare. Nu întâmplător s-a susținut și s-a pregătit, din partea acesteia, uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Marea noastră unire era atunci doar o aspirație, iar uniunea cu Ungaria o realitate, nedorită, e drept, de națiunea română. E un mare merit al celor ce au contestat-o și o greșeală tot mare a celor ce au acceptat-o. S-a vorbit în timpul revoluției de drepturile națiunii române – politice, sociale și spirituale. Episcopii Lemeni și un timp Șaguna, și-au îndreptat privirile spre Viena și Budapesta, dar au susținut, repetăm, în toate împrejurările, împlinirea dezideratelor națiunii. E, firește, o vină (în parte, explicabilă) și, evident, un merit (desigur, mult umbrit). În circularele emise de episcopul Lemeni (ca și în cele trimise de Șaguna), câștigarea drepturilor pe seama națiunii române erau legate de atitudinea pașnică față de puterea politică.

La 1 aprilie 1848, Lemeni trimite o circulară preoților prin care îi îndeamnă ca, în eventualitatea unor tulburări, să-și aducă aminte învățătura creștină, de a se da împăratului ce este al împăratului, de a fi *„supuși*

https://biblioteca-digitala.ro

puterilor mai înalte" şi de a aştepta *„mângâiere, uşurare şi dreptate"*, cu convingerea că vor fi date *„fieştecărei semenţii fără distingerea naţiunei şi religiunei"*; singura modalitate de a câştiga ceea ce dorea naţiunea română – credea Lemeni – este *„cererea"* şi *„ruga"*, adresate pe cale paşnică puterii politice[72].

Mişcările cresc însă numeric şi în intensitate. Proporţional, creşte şi teama puterii faţă de ele. În consecinţă, gubernul cere celor doi episcopi să intervină pentru oprirea Adunării poporului, convocată la Blaj pentru Duminica Tomei. A doua zi, episcopul Lemeni a şi trimis o circulară tuturor vicarilor episcopali, protopopilor principali şi secundari, administratorilor protopopiatelor unite, prin care le comunică *„împuternicirea Gubernului"* de a se aduna doar elita, la o anumită dată, şi nu oamenii de rând, *„nimenea putând sta bun, cum că acea mulţime va rămâne între hotarele cuvinţii"*[73].

Lemeni a încercat să oprească venirea mulţimii la Adunarea de la Blaj din Dumineca Tomei[74], şi să îndemne, după adunare (din nou la cererea gubernului)[75], îndeplinirea sarcinilor iobăgeşti *„până ce dieta, care se va întruni în orice caz la sfârşitul acestei luni*/aprilie/, *va aduce o hotărâre în această problemă"*[76].

La 26 aprilie 1848, cei doi episcopi, Lemeni şi Şaguna, primesc fiecare din partea gubernului Transilvaniei un răspuns la hotărârile luate de ei de a se ţine, la Blaj şi Sibiu, în 15 mai, adunările propuse. Guvernul a aprobat ţinerea lor. *„Nu sunt împotriva ţinerii unei adunări alcătuite dintr-un număr redus de persoane alese şi inteligente* – scria guvernatorul Teleki episcopului Lemeni. Cerea în schimb şi lui, şi lui Şaguna, asigurarea liniştii publice şi limita aria de cuprindere a discuţiilor purtate şi a hotărârilor luate. „... *În acea adunare să se discute numai structura petiţiei ce urmează a se înainta proximei Diete şi nimic alceva. În orice caz să nu se poarte discuţii şi să nu se adopte sub nici o formă hotărâri care ar periclita liniştea şi securitatea publică"*. Petiţia ce urma să fie trimisă Dietei trebuia *„să poarte pecetea moderaţiei, atât în conţinut cât şi în formă"*.[77]

Lemeni a înţeles – în mod greşit, fireşte – să apere acest punct de

72. *Revoluţia de la 1848-1849 din Transilvania*, vol. I. Bucureşti, Ed. Academiei, 1977, p. 233.
73. *Ibidem*, vol. II. p. 108.
74. *Ibidem*, vol. III, p. 173, 319.
75. *Ibidem*, p. 320.
76. *Ibidem*.
77. *Ibidem*, vol. II, p. 300.

https://biblioteca-digitala.ro

vedere al stăpânirii și să-l pună în aplicare, detașându-se de aripa revoluționară. Credința sa, pe care a mărturisit-o deschis în acele zile, era că totul o să se desfășoare potrivit celor îngăduite de forurile superioare. Aceasta însemna întrunirea la 15 mai numai a celor *„ce se pricep la lucruri, că aceștia vor cugeta asupra evenimentelor și nu vor uita să înainteze petiția națiunii la locul cuvenit"*. Mulțimii i-a cerut *„să se supună dregătorilor și să aștepte rezultatele legislației"*[78].

La fel a gândit și a acționat și episcopul Șaguna. În pastorala sa din 16 mai, dată la Blaj, invocând intențiile împăratului de *„a șterge iobăgia"* promițând sancționarea unei legi pregătite în acest scop de dieta ce urma a se *„ținea la Cluj în 17/29 mai"*, invocând voința *„părintească"* a oamenilor politici și a domnilor de pământ de a veni în ajutorul tuturor, Șaguna dădea sfat arhieresc credincioșilor săi să fie *„și de acum înainte, ca și până acum, cu frica lui Dumnezeu, cu credință cătră împăratul nostru și cu cinstire și ascultare cătră dregătorii voștri mirenești și să știți că înlesnirea greutăților sărăcimei curând se va înființa, numai una este de lipsă, ca până la vremea aceea să fiți cu ascultare către domnii voștri pământeni, până când pre calea legii se va înlesni iobăgia voastră..."*[79].

Lemeni și Șaguna au încercat constant în vremea revoluției să inspire poporului încredere în dreptatea ce o vor face românilor *„domnii de pământ"* (marii proprietari) și *„domnii politicieni"* (guvernanții din acea vreme). De această atitudine a lor a încercat să profite stăpânirea și să formuleze concluzia potrivit căreia amândoi episcopii (fiecare în felul său însă) au fost de partea puterii, Lemeni de partea guvernului ungar, Șaguna de partea Vienei imperiale iar de aici s-a ajuns, cu timpul, la sentințe globale, foarte aspre.

78. *Ibidem*, vol. III, p. 370.
79. *Ibidem*, vol. IV, p. 93-94.

https://biblioteca-digitala.ro

V.
Biserica Română Unită și viața culturală și social politică în vremea primilor mitropoliți Alexandru Sterca Șuluțiu și Ioan Vancea (a doua jumătate a sec. al XIX-lea)

De la Revoluție la Dualism

Perioada celor două decenii, de la revoluția din 1848/1849 la dualismul austro-ungar (1867), reprezintă un timp istoric marcat de problemele și dezideratele formulate în programul revoluției. Menirea lui era de a determina sfârșitul vechii orânduiri feudale, în toate structurile sale, și de a deschide și asigura, în mod real, drumul națiunii române din Transilvania spre modernitate.

Libertate, Egalitate, Fraternitate – sinteza marilor idei ale revoluțiilor veacurilor XVIII-XIX - nu sunt simple lozinci. Nu sunt nici doar haine noi potrivite noilor „*anotimpuri*“. Presupuneau și cereau schimbări radicale, de fond, în toată lumea europeană. Imperiul habsburgic nu a făcut excepție și nici nu putea să facă, chiar dacă ar fi dorit. Înnoirile erau obligatorii și aici. Este mersul firesc al istoriei liniare, oriunde și oricând.

N-au lipsit, desigur, împotrivirile. Dimensiunile și dinamica progresului nu sunt înțelese și receptate de întreaga comunitate la fel și, mai ales, de puterea politică, fără reticență. Noul atinge întotdeauna vechi interese, de aceea este și primit, și respins. În consecință, asistăm în Imperiul habsburgic, în deceniile cinci-șase ale veacului al XIX-lea, la două regimuri politice cu trăsături deosebite, determinate nu de problemele puse, ci de modalitățile și mijloacele folosite pentru rezolvarea sau obstrucționarea lor, de dimensiunile și caracterul reformelor (cerute în vremea revoluției sau în anii ce au urmat), de acceptarea sau de respingerea lor.

Este vorba, mai întâi, de o perioadă de stagnare politică pentru românii din Transilvania (1848-1859), în cadrul căreia conducătorii lor au fost siliți să „*accepte rolul de spectatori muți ai scenei politice*“. Orice manifestare publică de nemulțumire a fost suprimată. În aceste condiții, elita

https://biblioteca-digitala.ro

și-a îndreptat activitatea spre viața spiritual-culturală, pregătind națiunea pentru etapa următoare.

Problemele puse spre rezolvare noii epoci erau de mare complexitate și varietate, nu numai vitale pentru viața politică, economică, socială și culturală a românilor din Imperiul habsburgic, ci, odată împlinite, aveau menirea de a ridica întreaga națiune română pe o treaptă superioară a istoriei sale, a istoriei universale. Aici e de găsit marea semnificație istorică a revoluției din 1848/49, în deschiderea spre modernitate, spre acea modernitate întemeiată pe virtuțile democrației, gata să răstoarne și să înlocuiască întreg sistemul feudal – întemeiat pe privilegii de clasă și asupriri naționale, pe discriminări etnice și confesionale – cu tot ceea ce decurgea din principiile de libertate, de egalitate și de fraternitate. Oamenilor de stat li s-a impus, pe cale revoluționară, să-și însușească, în plan politic, idei cuprinse de mult în însăși doctrina creștină. E o altă semnificație a tuturor revoluțiilor ce au proclamat dreptul popoarelor la libertate, egalitate și fraternitate, care au ridicat egalitatea drepturilor și a îndatoririlor omului la rangul de supremă lege umană. Societatea se cerea reînnoită. În acest sens, toți factorii instituționali erau chemați să concure și să creeze suportul de drept și de fapt al noii istorii moderne.

Punctul de pornire, de fapt, condiția primordială pentru rezolvarea tuturor problemelor era *recunoașterea independenței naționale.* Ea a și ocupat locul întâi în programul de revendicări al românilor. A urmat apoi imediat – semn al rolului jucat până atunci și, deopotrivă, al celui ce avea să-l aibe și în viitor – *cerința de a se asigura independența și egalitatea Bisericii Române*, greco-catolică și ortodoxă, cu toate celelalte Biserici din Transilvania.

Ridicarea națiunii române în plan politic și egala ei îndreptățire în plan spiritual cu celelalte națiuni au fost revendicate continuu de elita întregului veac al luminilor. Reafirmate acum, la mijlocul veacului al XIX-lea, ele primeau și girul mulțimii. Tot atunci s-a cerut, în numele aceleiași națiuni române, *„restabilirea mitropoliei române și a sinodului general anual după vechiul drept*"[1], precum și acordarea dreptului, pe seama episcopilor români, de a fi prezenți în dieta țării, alături de episcopii celorlalte națiuni. Sunt revendicări de o covârșitoare importanță, cu consecințe benefice pentru cele două Biserici românești, pentru spiritualitatea românească, pentru întreaga națiune.

Desființarea iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor ioba-

1. V. Cherestești, *Adunarea Națională de la Blaj...*, p. 460

https://biblioteca-digitala.ro

gi era o cerință socială fundamentală, căreia i s-au alăturat ștergerea dajdiei și a dijmei, toate stări și obligații înrobitoare ale vechii orânduiri feudale. Libertatea politică, neexistând și la nivelul națiunii române, nu avea nici o valoare și nu putea fi înțeleasă fără o țărănime liberă, stăpână pe pământ și independentă sub raport economic. Industria și comerțul se cereau a fi și ele libere în dezvoltarea lor în interior și prin relații externe cu țările vecine. Împreună cu desființarea vămilor la granițe, cerută de asemenea, libertatea preconizată urma să conducă nu numai la o întărire a burgheziei românești, ci și la crearea unor premise pentru formarea unui cadru economic unitar al celor trei țări române. Relațiile economice, mai ușor acceptate, în general, sunt, în același timp, factorii care țin locul, în anumite perioade istorice, sau pregătesc legăturile politice – în cazul nostru, chiar unitatea politică și națională.

Libertatea e avută în vedere în totalitatea accepțiunilor sale, cunoscute lumii moderne la mijlocul veacului XIX: dreptul „*de a vorbi, de a scrie și de a tipări fără nici o cenzură...*“; libertatea personală: „*nimenea să nu se poată prinde sub vreun pretext politic*“[2]; toate sunt drepturile omului liber, stăpân pe el și pe faptele sale, ce vrea să trăiască într-un stat întemeiat pe principii democratice. E marea redescoperire a unor vechi precepte creștine, dar și marea decepție a contemporanilor, pentru neîncetata lor încălcare.

Ideile egalitare, mai vechi și ele, îmbracă acum forma lor modernă: „*purtarea comună a sarcinilor publice după starea și averea fiecăruia și ștergerea privilegiilor*“[3]. Șansele de aplicare imediată sunt însă mici, iar împotrivirile foarte mari. Nu întotdeauna ceea ce este și drept, și rațional e primit și acceptat. Omul vrea să câștige mereu, niciodată să piardă. Are conștiința drepturilor (adeseori greșită) și luptă pentru privilegii nemeritate. Mai greu înțelege îndatoririle și drepturile semenilor (a fraților chiar) și niciodată nu renunță, de bună voie, la bunurile materiale pe care a ajuns să le stăpânească sau la privilegiile acordate cândva de puterea politică.

A fost cerută reglementarea problemelor legate de proprietățile comune, de păduri și pășuni, „*de hotărnicie a moșiilor*“, a sesiilor iobăgești și a „*dotației clerului român întreg din Casa Statului întocmai ca și clerul celorlalte națiuni*“[4]. Aveau același scop: asigurarea drumului spre modernitate prin stabilirea unor noi raporturi sociale întemeiate pe principiul

2. *Ibidem*, p. 462.
3. *Ibidem*, p. 465.
4. *Ibidem*, p. 464.

https://biblioteca-digitala.ro

egalității, un principiu fundamental al doctrinelor democratice și, în primul rând, al celei creștine.

N-a fost uitată nici școala și nici nu putea să fie. S-au văzut toate roadele sale în cele nouă decenii de existență și s-a înțeles deplin întregul ei rost în viitor. Școala era scânteia menită a alunga întunericul de pretutindeni, a transforma ideile lumii moderne de libertate, egalitate și frăție, în izvoare ale vieții cu sensuri creștine, plină de demnitate și iubire.

Este știut însă că nu stă în puterea unui brad (cu excepția celui din seara de Crăciun) să schimbe înfățișarea locului și să purifice atmosfera, ci numai a întregii păduri. De aceea națiunea română, în revoluția de la 1848 a cerut înființarea de școli românești de toate gradele în toate satele și orașele. La mijloc de veac XIX, elita română, a considerat Biserica și Școala ca fiind două cetăți zidite împreună pentru a călăuzi și apăra credința și drepturile națiunii române. Actul culturii de masă, creștine, a fost pus în slujba împlinirii idealurilor comunitare. Aceasta dovedea o gândire ce putea bate, cu succes, la porțile viitorului.

Aceeași elită a cerut înarmarea poporului prin formarea unei armate naționale, cu ofițeri români; a cerut o „*Constituție nouă pentru Transilvania*“, legi civile, penale și comerciale care să se întemeieze pe principiile libertății, egalității și fraternității. Toate măsurile preconizate aveau o coordonată: trebuiau să acorde națiunii române din Transilvania drepturi deplin egale cu celelalte națiuni din imperiu și să-i asigure dezvoltarea potrivit vrerilor sale. Este negat dreptul oricărui străin de neam de a hotărî „*de noi fără de noi*“. Sunt adevăruri rostite și cu un veac înainte de episcopul Inochentie Micu. Sunt adevărurile spuse șapte decenii mai târziu, și de către Alexandru Vaida-Voievod, în parlamentul de la Budapesta, în numele aceleiași națiuni române.

Pe de altă parte, puterea politică maghiară de la 1848 susține și forțează „uniunea“ Transilvaniei cu Ungaria. Ea nu e dorită și nu e acceptată de români. „*Națiunea română cere* – se spunea în programul revoluției – *ca națiunile conlocuitoare nicidecum să nu ia în dezbatere cauza uniunii cu Ungaria, până când națiunea română nu va fi națiunea constituantă și organizată cu vot deliberativ și decisiv în Camera legislativă*“ – amenințând că va „*protesta cu solemnitate*“ în cazul în care Dieta Transilvaniei nu va ține seama de punctul de vedere al națiunii române[5].

Întregul program al românilor din timpul revoluției de la 1848/1849 – politic, social, economic și spiritual – era, în primul rând, național. A fost

5. *Ibidem*, p. 465.

https://biblioteca-digitala.ro

pregătit în numele întregii națiuni române și a fost acceptat de toate păturile sociale românești. *Este întâia sa trăsătură.* Elita clericală a celor două Biserici românești e unită în toate acțiunile ei și face front comun cu elita politică. Masele sunt o prezență activă, forța și suportul moral al fiecărui gând exprimat, al fiecărei acțiuni.

Toți au dorit, prin toate demersurile lor, recunoașterea și asigurarea statutului de națiune egal îndreptățită cu celelalte națiuni, dreptul românilor de a spune liberi ce vor, de a fi ascultați și lăsați să-și împlinească vrerile potrivit principiilor de viață ale noii lumi moderne. *Este cea de a doua trăsătură* a programului revoluției române de la 1848. Principiile și chiar revendicările românilor din Transilvania (cu excepția celor ce își au izvorul în particularitățile vieții de aici) pot fi regăsite și în programele revoluției române de la 1848 din Muntenia și Moldova, din cele europene în general și toate se constituie în *cea de a treia trăsătură fundamentală.*

Schimbările cerute aveau forță vulcanică, de aceea reacția lumii vechi a fost de împotrivire și de apărare în același timp. Programului revoluționar înnoitor i s-a opus un altul, care dorea să consolideze unitatea imperiului, privilegiile naționale și de clasă. Constituția din martie 1849, cu unele prevederi promițătoare pentru români, are o viață scurtă (până în decembrie 1851). Întreaga putere politică e concentrată la Viena, iar mai târziu la Viena și Budapesta.

Principatul Transilvaniei, devenit provincie direct dependentă de guvernul de la Viena, cunoaște regimul absolutist introdus în întreg imperiul. Reședința guvernului a fost mutată de la Cluj la Sibiu. Vechile comitate au fost desființate, iar țara împărțită în șase districte – Sibiu, Alba-Iulia, Cluj, Odorhei, Reteag și Făgăraș – conduse de ofițeri superiori imperiali. Principatul era condus de către un guvernator, feldmareșalul baron Ludwig Wolhgemuth (1849-1850), prințul Karl von Schwarzenberg (1851-1858) și generalul Friedrich Liechtenstein (1858-1860).

Banatul a fost constituit într-o provincie aparte, numită „Voivodina Sârbească și Banatul Timișoarei", cu reședința la Timișoara. Administrativ a fost împărțită tot în districte. Crișana și Maramureșul au rămas în cadrul Ungariei[6].

Era o vreme de pace ținută în frâu cu mijloace obișnuite în timpuri de război sau de pregătire a lui. A fost și vremea unor compromisuri. În mai 1848, Dieta Transilvaniei hotărăște emanciparea iobagilor. Iertarea robotelor și a zeciuielilor se aplica însă numai pentru locurile de casă și pămân-

6. *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, Bucucrești, Ed. Academiei, 1961, p. 160.

https://biblioteca-digitala.ro

turile iobăgești sau urbariale, nu și pentru acelea deținute de iobagi din rezerva seniorială, adică alodiale. S-a proclamat emanciparea proprietății țărănești (urbarială) față de cea nobiliară. „*Proprietatea fieștecăruia*“ a fost declarată însă „*sfântă și nevătămată*“[7], iar emanciparea reală și totală a iobagilor un deziderat, o promisiune, dar nu și o împlinire. Vechii moșieri primesc avansuri (din 1850 până în 1854) în contul sumelor prevăzute ca despăgubiri pentru servituțiile pierdute, în timp ce țăranii iobagi continuă să trăiască într-o situație de provizorat și nu prea departe de vechea lor stare. Incertitudinile se cereau totuși lichidate, iar starea de libertate a țăranului să devină o realitate. Era o cerință a timpului.

În consecință, Viena pregătește și dă noile legi agrare promulgate prin două patente imperiale, una din 2 martie 1853 pentru Banat, Ungaria, Crișana și Slavonia, și a doua, din 21 iunie 1854, pentru Transilvania. Emanciparea prin „*desființarea legământului urbarial*“ și „*degrevarea pământului*“ de sub dependența feudală cuprindea, de data aceasta, nu numai pe iobagi, ci și pe jeleri[8]. Nu s-a avut în vedere o redistribuire a pământului în sensul așteptat, o întregire a sesiilor și o împroprietărire cu loturi noi, astfel că inegalitatea existentă n-a fost înlăturată. Patentele urbariale din 1853 și 1854 au legiferat totuși transformarea proprietății feudale în proprietate privată, temelia noii orânduiri, un lucru cu o profundă semnificație în plan social și economic, în primul rând, dar și în cel al vieții politice și spirituale. Iobagul a fost ridicat la statutul de om liber și stăpân pe pământul avut până atunci doar în folosință. Era de acum și egal cu semenii săi de alt neam. Credința, pământul și școala – *unite* prin scopurile lor – au dat putere spirituală și materială țărănimii noastre și, prin ea, întregii națiuni.

Libertatea era însă foarte relativă, iar egalitatea foarte departe de componentele ei ideale. Prin cele două patente, au fost eliberați relativ mulți iobagi cu pământ puțin și mulți jeleri fără pământ, cei săraci sau chiar fără pământ nefiind deloc puțini. Recensământul din 1857 a înregistrat în Principatul Transilvaniei aproape 120.000 zilieri, peste 84.000 de argați agricoli și 28.000 de servitori, în timp ce numărul total al proprietarilor de pământ – mici și mari – nu a ajuns la 300.000[9]. Procesul pauperizării țăranilor, pe seama marilor proprietari, nu s-a oprit însă. Problema proprietății și a relațiilor agrare rămân în Transilvania, încă pentru multe

7. *Ibidem*, p. 137.
8. *Ibidem*, p. 141.
9. Ibidem, p. 144.

https://biblioteca-digitala.ro

decenii, obiectul unor continue confruntări și nemulțumiri.

Din punct de vedere economic, Transilvania pășește pe un drum nou. În 1850, au fost desființate barierele vamale, iar industria locală a început să fie orientată în direcțiile dorite de capitalul austriac. A fost intensificată exploatarea subsolului nostru și dezvoltate mineritul, industria metalurgică, industria textilă, industria hârtiei. Breslele își pierd treptat importanța, luându-le locul producția de fabrică. E un început cu rezultate modeste, determinate de nivelul tehnicii folosite și de concurența produselor austriece.

Se construiesc cele dintâi căi ferate și linii telegrafice. În deceniul șase, calea ferată atinge o lungime de 500 km și a ajuns până aproape de Alba-Iulia. Cea dintâi linie telegrafică a fost inaugurată în 1853 și a legat Timișoara de Viena, iar în anii următori s-au folosit liniile Timișoara - Lugoj - Orșova și Timișoara - Brașov, unde s-a făcut legătura cu linia telegrafică București - Ploiești - Brașov; alte linii legau între ele localitățile mai importante din țară[10].

S-a dezvoltat comerțul interior prin târguri devenite tradiționale și cel exterior, cu Țara Românească și Moldova. Economia Transilvaniei aproviziona cu produsele ei celelalte două țări românești și era aprovizionată, la rândul său, de acestea. Negustorii din Transilvania aveau prăvălii sau agenții peste munți, la Ploiești și București, la Galați, la Iași și Tulcea[11].

Absolutismul anilor 1849-1860 înseamnă, din acest punct de vedere, încercările Vienei de a înlătura regimul feudal-agrar prin dezvoltarea unei economii agrar-industriale, la care să se ajungă printr-o politică protecționistă. S-a înțeles, în anumite limite, și necesitatea unor noi raporturi sociale. Mai greu au fost acceptate, numai prin nesfârșite confruntări și adeseori doar parțial, înnoirile și reformele cu caracter politic. Unele au rămas deziderate împlinite doar parțial, în toată vremea stăpânirii imperiale sau a Austro-Ungariei din anii 1867-1918. De aceea bătălia va și continua. S-a ales *calea politică* pentru câștigarea drepturilor politice, economice, sociale și culturale.

Ea se desfășoară în împrejurări politice noi și în forme deosebite. Este o trăsătură de care trebuie să ținem seama. Anul revoluționar 1848 a prilejuit elitei din toate cele trei țări românești un contact cu lumea europeană și cu problemele acesteia, dar și contacte și legături ale românilor munteni, moldoveni, basarabeni și transilvăneni între ei înșiși. Erau amândouă lucruri de o

10. *Ibidem*, p. 152-153.
11. Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro

covârşitoare importanţă. Însemna o punere de acord, în strategia şi tactica noastră postrevoluţionară, privind problemele de fond ale românilor, ca naţiune şi ca popor.

S-a pus problema unirii Moldovei cu Muntenia, care s-a şi realizat în această perioadă (1859). Era cunoscută şi ideea Daco-României, care să cuprindă şi Transilvania. Nu era o problemă şoptită în cercuri restrânse. Era un curent al vremii. La Bucureşti şi Iaşi, la Braşov şi Blaj, la Paris şi Roma, gândul unirii tuturor românilor într-o singură ţară se dorea a fi nu numai un vis, ci şi o împlinire. Puterile politice de la Viena şi Budapesta erau înspăimântate de această perspectivă. Capii revoluţiei române au fost izolaţi sau exilaţi. Ideile nu s-au pierdut odată cu îndepărtarea lor. Sunt reamintite prin memorii. Teama continuă, împotrivirea la fel. Uşile Curţii Imperiale rămân mereu închise.

Abia după un deceniu, în octombrie 1860, când criza internă atinsese limitele ce apropiau imperiul de o inevitabilă dezagregare, Senatul imperial, într-o componenţă lărgită, anunţă încetarea regimului absolutist şi trecerea la unul constituţional. Însemna un pas înainte, dar şi unul înapoi. Înapoi, pentru că se pornea de la respectarea principiului reprezentării instituţiilor şi a drepturilor istorico-feudale ale ţărilor şi provinciilor imperiului habsburgic, aşa cum au fost înţelese până la revoluţie. Era şi un pas înainte, pentru că diploma din 20 octombrie 1860 proclama egalitatea cetăţenilor în faţa legilor, garantarea libertăţilor religioase, obligaţia generală de a presta serviciul militar şi de a plăti impozite etc.[12].

După câteva luni, în februarie 1861, o altă diplomă imperială asigură autonomia ţărilor din Monarhie, fixează componenţa şi competenţa parlamentului central de la Viena, cu reprezentanţi din toate ţările imperiului (Galiţia, Transilvania, Croaţia, Ungaria, Serbia, Veneţia şi provinciile germane)[13]. Autonomia Transilvaniei a fost, deocamdată, recunoscută şi respectată, iar alegerile pentru dieta de aici, din vara anului 1863, au dus în cadrul ei cel mai mare număr de deputaţi. Au fost aleşi 46 deputaţi români, 42 maghiari şi 32 saşi. Acestora li s-au adăugat, pentru fiecare dintre naţionalităţi, câte 11-12 deputaţi „regalişti". Dieta avea astfel 57 români, 54 maghiari şi 43 saşi. Semnificaţia era profundă, pentru alegători, pentru cei aleşi, pentru actul politic în sine. Românii au dreptul să-şi aleagă reprezentanţi din rândul propriei lor naţiuni.

Votul nu era încă universal, era doar un drept al bărbaţilor ce au împli-

12. *Ibidem*, p. 177.
13. *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

nit vârsta de 24 de ani (dacă puteau face dovada unui cens anual de cel puțin 8 fl.), ori făceau parte din rândurile intelectualității (învățători, preoți, profesori, avocați, medici, ingineri etc.). Însemna totuși foarte mult. Era semnul egalității între națiuni și între oamenii lor. Un triumf al unei idei democratice, nu însă o victorie deplină a națiunii române.

Dieta de la Sibiu, cu o activitate desfășurată pînă în octombrie 1864 (exceptând perioada octombrie 1863 - mai 1864), a fost desființată și înlocuită cu alta (în 1865), ce-și va desfășura lucrările la Cluj, într-o componență nouă și într-un unic scop, potrivnic intereselor românilor. Imperiul habsburgic simțea din nou criza internă ce-l stăpânea și, pentru a-l salva, Viena începe tratativele cu Budapesta, ce se vor încheia cu Compromisul din 1867. Până atunci noua dietă de la Cluj (din noiembrie 1865) – formată potrivit legii din 1791, favorabilă pătrunderii nelimitate a „*regaliștilor*" recrutați din rândurile nobilimii, cu o majoritate maghiară – a votat, cu toată opoziția deputaților români, alipirea Transilvaniei la Ungaria.

Era o nouă trădare a națiunii române din partea puterii imperiale și o nouă fărădelege a celei maghiare.

Biserica, și cea unită, și cea ortodoxă, prin ierarhii Alexandru Sterca Șuluțiu și Andrei Șaguna, s-a aflat la locul cuvenit și într-o frățească înțelegere. Cei doi arhierei și-au apărat națiunea și și-au ridicat Bisericile la rangul de mitropolie.

*Mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu (1850-1855-1867)**

Alexandru Sterca Șuluțiu străbate, ca și Andrei Șaguna, mai multe perioade istorice, prerevoluționară și revoluționară, absolutistă și cea a regimului liberal. A fost, timp de cinci decenii (53 de ani), în centrul tuturor problemelor naționale, politice și religioase, în calitate de preot capelan și protopop la Bistra din Munții Apuseni (1814-1836), paroh al Șimleului și vicar foraneu al Silvaniei (1836-1850), episcop (1850-1855) și mitropolit (1855-1867) la Blaj.

Era un preot distins prin pregătirea sa și nobil prin originea lui. Se născuse la sfârșit de veac XVIII (1794), ca fiu al unor nobili români, înstăriți, proprietari de mine de aur din Abrud. Își face studiile la gimnaziul din

* A se vedea pe larg studiile monografice profunde privind viața și activitatea mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu publicate de Dumitru Suciu în câteva numere din Anuarul de Istorie de la Iași (1988-1992), studii ce au stat și la baza sintezei noastre. M. Știrban, *La 250 de ani de la deschiderea școlilor blăjene și 210 ani de la nașterea mitropolitului Al. Sterca Șuluțiu. Omagiu și recunoștință*; în *Dezvoltarea națională sub impactul globalizării*, Târgu-Mureș, Univ. "Dimitrie Cantemir", 2005, p. 173-188; Astra Blăjeană, 2004, IX, nr. 3, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

Zlatna (1806-1810) și apoi la liceul și seminarul teologic din Blaj (1810-1814). Școlile erau foarte bune și unele și altele, iar fostul lor elev, eminent la toate. La terminarea studiilor teologice, se întoarce în Munții Apuseni, printre oamenii săi. Găsește, pretutindeni, binele împuținat și răul mult sporit.

Alexandru Sterca Șuluțiu
(1850-1867)

Contrastul dintre bogățiile ascunse în pămînt, frumusețile naturii de la suprafață și sărăcia din casele și curțile oamenilor, le întrista inimile și le micșora acestora bucuria zilelor trăite. Șuluțiu s-a întors printre ai săi nu pentru a le compătimi soarta, ci spre a-i ajuta ca părinte sufletesc. O face din tot sufletul și cu toate puterile sale. Era pregătit pentru aceasta. Avea și voința omului de munte, și tăria omului de credință.

Apără în fața Tezaurariatului Transilvaniei și a Fiscului regesc drepturile moților, le clădește școli confesionale, le înzestrează cu cărți, alege învățători buni și urmărește activitatea tuturor, învățători și preoți deopotrivă. De la Blaj a dus cu el mesajul Bisericii și ideile Școlii Ardelene.

Conștiința legitimității drepturilor cerute de români nu mai era, desigur, de mult un lucru afirmat doar de elită. Acum se cerea însă întărită mai mult și generalizată prin Biserică și Școală, prin întreaga activitate a preoților și a învățătorilor de la sate, înarmați cu o doctrină națională. Școala Ardeleană a scos din rafturile istoriei argumente pentru toate schimbările cerute, iar anul revoluționar 1848 a prilejuit fundamentarea unui program, aproape ideal pentru o societate creștină și democratică.

Lupta dusă de autoritățile maghiare pentru introducerea limbii maghiare în toate școlile (1842), după ce în deceniul trei a fost impusă ca limbă în administrația comitatelor, inclusiv în cele locuite de majorități etnice românești, îl află pe Alexandru Sterca Șuluțiu ca vicar al Silvaniei[1]. La Blaj reacția a fost un *nu* categoric. La Sibiu, la fel. La Șimleu, Șuluțiu apără și el cu hotărâre dreptul folosirii limbii române în școli și în viața de fiecare zi. Construiește noi școli, le consolidează pe cele vechi, uni-

1. D. Suciu, *op. cit.*, în Anuar 1988/II, p. 77.

https://biblioteca-digitala.ro

formizează învățământul și îl înzestrează și aici cu cărți aduse de la Blaj. Știința de carte și dragostea de neam cunoaște, în vremea vicariatului său în „Țara Silvaniei", rezultate notabile, iar el făcea parte, de pe acum, din elita națională a românilor transilväneni, reprezentând, până la revoluție, interesele locale, iar în anii 1848-1850 devenind unul dintre cei mai dârji apărători ai programelor politice românești elaborate între 1848-1850, pentru întreaga națiune[2].

Papa Pius al IX-lea

Dreptul folosirii limbii române și dreptul afirmării națiunii române sunt apărate cu hotărâre de vicar, care cere, prin circulare, tuturor protopopilor, preoților și învățătorilor să-i comunice orice încălcare a lor. El a sprijinit în anii 1848-1850 programele politice maximale ce aveau în vedere autonomia națională pentru toți românii din imperiu (Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina) și împlinirea dezideratelor fundamentale ce decurgeau din acest statut.

Din a doua jumătate a anului 1850, Șuluțiu își va continua activitatea în aceeași direcție, în noua sa calitate de episcop al diecezei unite de la Blaj. Se bucura de o mare încredere atât în rândurile elitei române, laice și clericale, cât și în cercurile politice de la Viena. Sinodul electoral, convocat pentru 30 septembrie 1850, în urma demisiei lui Lemeni, i-a acordat cele mai multe voturi, 96*, ceea ce confirmă popularitatea sa. Vicarul capitular Constantin Alutan a obținut 79 voturi. Au mai primit voturi: Constantin Papfalvi 12, Baziliu Rațiu 7, Iosif Pop Silaghi 7, Timotei Cipariu 4 și Simion Bărnuțiu 3. Au urmat, foarte repede, numirea din partea împăratului (18 noiembrie 1850), confirmarea din partea Sfântului Scaun prin bula Papei Pius IX (17 februarie 1851), consacrarea ca episcop (22 iulie 1851) și instalarea la Blaj (septembrie 1851)[3].

Rapiditatea cu care s-au desfășurat lucrurile – mai rar întâlnită în prac-

2. Ibidem, p. 80-81.

* La I. Bota, *Istoria Bisericii Universale, ...*,p. 268, se vorbește de 98 de voturi.

3. S.A. Prunduș, C. Plaianu, *Catolicism și ortodoxie românească...* p. 87-88; Biserica Română Unită... Madrid, 1952; Alte lucrări de Istoria Bisericii amintite în Bibliografie.

https://biblioteca-digitala.ro

tica Vaticanului și a Curții imperiale – s-a datorat poate condițiilor deosebite de atunci. Alegerea lui Șuluțiu a fost folositoare atât Bisericii cât și națiunii, deși nu se poate nega nici valoarea celorlalți candidați care au primit, din partea sinodului electoral, voturi. Elita generației pașoptiste și postrevoluționare, clericală și laică, ca și cea a Marii Uniri, din toate momentele cruciale ale istoriei Bisericii și ale neamului, prin pregătire, gândire și acțiune s-a dovedit a fi, de fiecare dată, capabilă să răspundă comandamentelor superioare, unind în jurul ei toate forțele politice și sociale.

Alexandru Sterca Șuluțiu, ales, numit și consacrat mai întâi ca episcop, apoi ca mitropolit, a fost omul potrivit noilor vremuri, deloc ușoare, ce s-a aflat prin toată activitatea sa la înălțimea chemărilor. Era puternic legat sufletește de Biserica Unită și de neamul românesc, a respectat convingerile românilor ortodocși și a întreținut relații bune cu Andrei Șaguna. Format la Școala Blăjană de la început de veac, cu o bogată experiență de preot în deceniile premergătoare revoluției pașoptiste, bun cunoscător al realităților din viața satelor românești, participant direct la lupta pentru aplicarea programelor ce aveau drept deviză: libertate, egalitate, fraternitate, toate acestea fac din Șuluțiu o personalitate de primă mărime.

Activității sale îndelungate și complexe i se adaugă și calitățile moral-spirituale deosebite. Deschis spre împlinirea dezideratelor religioase și naționale ale românilor, el nutrește și dovedește sentimente frățești față de ortodoxia noastră, și intransigență în viața spirituală și politică.

Nu a fost un diplomat, în sensul dat uneori acestor însușiri. Era un om al lumii noi, cu însușiri și trăiri creștine, de mare caracter, gata la pierderi personale atunci când prin ele se prefigura un câștig național.

Un exemplu concludent este chiar propunerea făcută de el episcopului Andrei Șaguna de a primi Scaunul Mitropolitan de la Blaj prin trecerea sa și, evident, a tuturor românilor de dincoace de munți, la Biserica Greco-Catolică. Era o renunțare din partea sa la o demnitate primită în anul 1855, pregătită vreme de cinci ani.

Ridicarea episcopiei românilor greco-catolici din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș la rangul de mitropolie, cu legături directe și subordonată nemijlocit Vaticanului (în cazul uniților), independența față de ortodoxia sârbească (în cazul ortodoxiei românești) au fost probleme înscrise, la loc prioritar, în programul revoluției de la 1848. Acțiunile au și început din ambele părți. Prioritate au avut românii uniți, împlinirile au fost însă, și la unii și la alții, după perioade foarte lungi de pregătire, abia în 1855 și, respectiv, 1864.

Din partea uniților, pregătirile au început în vara anului 1850. S-a for-

https://biblioteca-digitala.ro

mat atunci o comisie pentru studierea și pregătirea proiectului de înființare a mitropoliei de Alba-Iulia și Făgăraș, avându-l ca președinte pe episcopul de la Oradea, Vasile Erdeli (Alexandru Sterca Șuluțiu nu era încă ales ca episcop). Discuțiile s-au purtat la Oradea (iunie 1850), la Viena (noiembrie 1850) și din nou la Oradea (octombrie 1851). Condițiile și modalitățile înființării mitropoliei și a episcopiilor de la Gherla și Lugoj au fost hotărâte la Viena, iar delimitările geografice la Oradea. Împăratul Francisc Iosif I a aprobat înființarea mitropoliei unite și a episcopiilor de la Gherla și Lugoj la 12 decembrie 1850, iar guvernul Transilvaniei a fost anunțat de acest lucru la 3 februarie 1851. Canonizarea pontificală s-a făcut prin bula „*Ecclesiam Christi*" din 26 noiembrie 1853, iar prin preconizarea lui Alexandru Sterca Șuluțiu, din partea Vaticanului, a fost anunțată în consistoriul din 16 noiembrie 1854. Au fost numiți ca episcopi, la dieceza Gherlei canonicul de la Oradea Ioan Alexi, iar la Lugoj canonicul, tot de la Oradea, Alexandru Dobra. Instalarea mitropolitului Șuluțiu a avut loc la 28 octombrie 1855, cu mare solemnitate, prin Pronunțiul Apostolic din Viena, Michele Viale Prela, în prezența guvernatorului Transilvaniei, Schwarzenberg.

A fost o acțiune îndelung pregătită, care a adus cu sine nu numai locul cuvenit Bisericii Române Unite în cadrul Bisericii Catolice din Imperiu - un lucru cu o semnificație deosebită – ci și o totală independență a sa (și a eparhiilor sufragane de la Oradea, Gherla și Lugoj) față de mitropolitul primat de Strigoniu, ceea ce era, de asemenea, un lucru extraordinar. Toate acestea însemnau o nouă organizare unitară în plan intern, menită a întări Biserica prin legăturile care vor exista de acum între mitropolia de la Blaj și episcopiile de la Oradea, Gherla și Lugoj, ce acopereau întregul spațiu geografic al românilor din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș. Însemnau, în același timp, legături directe cu însuși Scaunul Papal – un canal de comunicare nemijlocită și neîngrădită de nimeni și de nimic – și cu Apusul european. A fost un act menit să marcheze o nouă epocă în istoria Bisericii noastre.

Conștient de valoarea și semnificația istorică a acestui act, Alexandru Sterca Șuluțiu a fost gata să renunțe la Scaunul Mitropolitan în favoarea episcopului ortodox Andrei Șaguna. Gestul său, sprijinit de Curtea vieneză, a fost interpretat în epocă, mai târziu și chiar în zilele noastre, în mod diferit.

S-a spus – și se mai spune – că a fost mâna habsburgilor care, după unii, au vrut să-i unească pe români din punct de vedere religios pentru a-i putea stăpâni mai bine politic și a-i maghiariza mai ușor, sau după alții, să-i dezbine, tot pentru a-i stăpâni și maghiariza. Românii uniți sub rapor-

https://biblioteca-digitala.ro

tul credinței și legați de Biserica Catolică, desigur, însemnau o puternică forță umană pentru Curtea imperială, catolică și ea. În fapt, aceasta nu ar fi însemnat însă și o îndepărtare de interesele naționale ale românilor.

S-a vorbit – și se repetă mereu – că Viena a dorit consolidarea puterii imperiale, prin Biserica Catolică, că s-a urmărit pierderea identității noastre naționale.

Desigur, Curtea vieneză dorea – ca orice putere – să-și întărească stăpânirea folosind toate mijloacele, numai că Biserica Unită n-a fost niciodată unealta nici unei forțe politice. Biserica Greco-Catolică a fost, în toată existența ei, o Biserică profund națională, fără compromisuri și fără ezitări. *Pe lângă ea și din ea s-a creat Școala elitelor națiunii române din Ardeal, vreme de peste două secole.*

Trecerea tuturor românilor din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș la Biserica Greco-Catolică, în anii 1850, cu Andrei Șaguna ca mitropolit al tuturor românilor, secondat de toți episcopii greco-catolici și greco-orientali, ar fi însemnat sau ar fi putut să însemne un dar dumnezeiesc, refuzat atunci din rațiuni fără temei și din patimi omenești.

Istoria românilor din părțile ardelene și bănățene, crișene și maramureșene ar fi fost altfel până la Marea Unire, mai aproape și mai devreme, legată de Apusul european, fără a ne fi îndepărtat de frații de peste munți. Hora Unirii avea să se joace la Alba-Iulia nu mai devreme poate, dar în mod cert fără a fi fost precedată de compromisurile cunoscute, oferite de ierarhia Bisericii Ortodoxe de dincoace de munți. Nu numai Biserica a pierdut marea șansă de unire, ci însăși națiunea noastră a ratat calea de emancipare cu o direcție în sens unic, îndreptată spre Apus.

Fără riscurile unor pierderi, nu se poate ajunge niciodată la câștig, iar omul nu poate fi judecat numai prin puterea de acumulare și stăpânire, ci și prin aceea de a accepta pierderi neesențiale și personale în folosul unor câștiguri fundamentale, pe seama colectivității, națiunii însăși. Este marele merit al lui Alexandru Sterca Șuluțiu de a fi gândit și acționat astfel. Era, fără îndoială, și un interes al puterii imperiale, dar el ar fi fost deturnat spre cel al națiunii noastre, în mod cert.

O singură Biserică românească în Transilvania, cea Greco-Catolică, n-ar fi însemnat la mijlocul veacului al XIX-lea, cum s-a crezut și se mai crede, calea spre maghiarizarea noastră completă, ci, dimpotrivă afirmarea mai puternică a românismului. Un exemplu oferit de Bihor infirmă asemenea temeri. Trecerea la unirea religioasă s-a făcut aici – după cum s-a văzut – în primele șapte decenii ale veacului al XVIII-lea, sub influența și egida episcopiei romano-catolice de la Oradea. E drept, aceasta ar fi dorit ca Biserica Românilor Uniți să rămână în cadrul episcopiei lor, dar le-au dat,

https://biblioteca-digitala.ro

de la început un vicar de al lor, iar apoi românii uniți au cerut, încă din vremea episcopului Inochentie, episcop de neamul și ritul lor. S-a obținut catolicizarea, nu deznaționalizarea. Fost-au bihorenii mai puțin români? Nu, categoric nu. Prin Biserica Română Unită, niciodată și nicăieri, nu s-ar fi putut – și nu se poate – ajunge la pierderea identității naționale, ci doar la întărirea ei.

Dacă nu s-a putut realiza unificarea celor două Biserici românești, dorită și inițiată la mijlocul veacului al XIX-lea, s-a înscris totuși un capitol nou (al istoriei lor), de bună colaborare între cei doi ierarhi de la Blaj și Sibiu, cu relații cordiale mult timp, întemeiate pe un respect reciproc. Amândoi au fost mari prin credința și faptele lor, prin dorința de a sluji Biserica și neamul, prin străduința de a fi alături în marile momente și niciodată unul împotriva celuilalt.

Au fost, desigur, și zile de cumpănă, dar nu acestea au dominat viața și raporturile dintre ei. Au predominat momentele de înțelegere și colaborare ale ambelor Biserici și de implicare a lor în viața spirituală, socială și politică a românilor. Șuluțiu a pornit la drum ca episcop cu firești ezitări, cunoscând starea politică din Transilvania, împotrivirile nobilimii maghiare la orice schimbare în folosul românilor. În vremea lui Șuluțiu și Șaguna, cele două Biserici românești înscriu un important capitol din istoria lor, întemeiat pe o bună colaborare.

La numai o lună de la numirea sa ca episcop, la 30 decembrie 1850, Șuluțiu și Șaguna semnează un *Memoriu*, la care au colaborat și Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Baziliu Ciupe și Augustin Treboniu Laurian. Era adresat împăratului, căruia i se aducea aminte de toate promisiunile făcute românilor în timpul războiului civil și de starea lor jalnică. Noua Constituție nu cuprindea nimic despre drepturile românilor, iar împărțirea administrativă, nouă și ea, continua să-i țină divizați. Mai mult, li se pregăteau românilor granițe și mai adânci și mai periculoase[4].

Cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Ardealului, ai Banatului și ai părților ungurene continuau să fie ținuți departe de puterea politică și lipsiți de drepturile acordate celorlalte naționalități, minoritare ca număr.

Românii din aceste provincii – în suprafață de aproape 102.000 kmp din care principatul Transilvaniei cu peste 60.000 kmp iar restul de 42.000 kmp cuprinzând Banatul, Crișana și Maramureșul – erau majoritari, reprezentând 59,6 % (1850) din populația regiunilor amintite.

4. Vezi pe larg la D. Suciu, *op. cit.*, Anuar 1988/2, p. 88 și următoarele.

https://biblioteca-digitala.ro

Statistica germanului Sollner din 1844 menţionează 1.291.000 români, 606.000 maghiari şi secui, 214.000 germani, 20.000 ţigani, 9.000 armeni şi 3.000 evrei, dintr-un total de 2.143.000 locuitori. Pe confesiuni, statistica indică superioritatea numerică a românilor greco-catolici şi ortodocşi: greco-catolici 688.000, ortodocşi 623.000, reformaţi 292.000, romano-catolici 283.000, luterani 201.000, unitarieni 53.000 şi iudaici 3.

Dintr-o altă statistică, din anul 1846, ce cuprindea situaţia din Regatul Ungar rezultă cu puţin peste 12.000.000 locuitori, din care 1.272.000 erau români, repartizaţi, cu aproximaţie, astfel: în „*Partium*" 164.000, în Banat 563.000, în Arad, Bihor, Satu Mare (Sătmar) şi Maramureş 546.000. Se apreciază apoi, pe baza altor surse, că în preajma revoluţiei de la 1848 aveam în Transilvania, în cifre rotunde, 2.400.000 de români[5], dintr-o populaţie totală de circa 4.000.000 locuitori.

Potrivit conscripţiei din 1850, făcută de autorităţile austriece, populaţia Principatului Transilvaniei reflecta aceeaşi situaţie şi evidenţia aceeaşi realitate: dominaţia numerică a românilor. În ordine descrescătoare, români erau 1.227.200 (59,6%), maghiari şi secui 536.000 (26,1%), saşi 192.500 (9,3%), ţigani 79.000 (3,8%), evrei 15.500 (0,7%), armeni 7.600 (0,3%), slavi 3.700 (0,2%), alte naţionalităţi 700, – dintr-un total de 2.062.200 locuitori[6].

Aşezate pe cântarul vremurilor de atunci, pe un taler numărul românilor şi drepturile acestora, iar pe celălalt taler numărul şi drepturile celorlalte etnii la un loc, se vor putea vedea nedreptatea şi inegalitatea ce au urmărit, în toată istoria lor, pe românii majoritari. Puterea autoritară aude întotdeauna zgomotul din stradă, mai greu răspunde însă când acolo e linişte. Vorbele aşternute pe hârtie, oricât adevăr ar exprima şi oricât de legitime ar fi cele cerute, rămân de multe ori închise într-un raft, pentru a fi redescoperite şi desprăfuite peste ani, decenii sau chiar secole, ca o mărturie peste timp a unor vremuri grele. Cei de atunci n-au pierdut însă nici curajul şi nici nădejdea. Şuluţiu şi Şaguna trimit, tot în decembrie 1850, un Memoriu şi lui Leon Thun, propunându-i un adevărat program şcolar[7]. Apoi au urmat alte şi alte memorii, în numele naţiunii române, ce revendi-

5. Victor Cheresteşiu, *Adunarea Naţională de la Blaj...*, p. 20-24.

6. *Ibidem*, p. 23. Cf. Capitolul: *Biserică – Societate – Naţiune*, Bibliografie Statistică – Demografie şi o lucrare recentă, de specialitate, foarte bogată în date şi în interpretări: *Transilvania între revoluţia de la 1848 şi unirea din 1918*. Contribuţii demografice ale conferenţiarului Ioan Bolovan.

7. D. Suciu, *op. cit.*, p. 89.

https://biblioteca-digitala.ro

cau egala ei îndreptățire cu toate celelate națiuni. N-au cerut drepturi mai multe, potrivit numărului lor, ci doar atâtea câte aveau, în acea vreme, ungurii, secuii și sașii de la noi. Egalitarismul era o doctrină a lumii moderne, împrumutată din aceea a lumii creștine. Românii și-au însușit-o atunci, dându-i viață mai târziu, când puterea a ajuns și în mâna lor.

La începutul deceniului șapte, ce promitea o viață liberală, deci democratică, Șuluțiu și Șaguna trimit spre Viena noi petiții (din 7 noiembrie și 10 decembrie 1861). Șuluțiu, prezentându-se la Curtea Imperială, pledează pentru decretarea egalei îndreptățiri politice a națiunii române, numirea unui român în postul de cancelar aulic al Transilvaniei, oficializarea limbii române ca limbă de stat, alături de maghiară și germană, reprezentare proporțională în viitoarea dietă și congres național[8]. În jurul celor doi ierarhi era toată elita română. Tot ceea ce s-a cerut prin cele două petiții (din noiembrie și decembrie 1861) a fost discutat în cadrul Conferinței Naționale de la Sibiu din ianuarie 1861, iar petițiile adoptate ca Acte Naționale. Întregul program din mai 1848 a fost aprobat de conferință și tot acolo s-a constituit Comitetul Național Permanent, ce va fi condus de Șuluțiu și Șaguna, șefii celor două Biserici românești și ai mișcării naționale. Comitetul era format din Ioan Aldulescu, Iacob Bologa, Ilie Măcelariu, Pavel Vasici, Antoniu Veștemean, Ioan Pinciu, George Barițiu, Ioan Pușcariu, Axente Sever, Matei Nicola, Ioan Rațiu, Dimitrie Moldovan, George Domșa, Spiridon Fetti, Iosif Hodoș, Ioan Alexi, Alexandru Bohățel, Alexandru Lazăr[9].

A fost un moment de mare importanță în istoria românilor. S-a confirmat rolul de avangardă al celor două Biserici în demersurile cu caracter social-politic, puterea de a concentra, în jurul lor, elita clericală și laicală, solidaritatea națională. Conferința a avut în același timp o importanță deosebită prin crearea Comitetului Național, prin reafirmarea programului revoluționar din mai 1848 și prin pregătirea conferinței comune de la Alba-Iulia din 11 februarie 1861.

La Alba-Iulia s-a întâlnit elita reprezentativă a românilor, ungurilor și sașilor în scopul elaborării unui proiect de lege electorală pentru Transilvania. Din partea românilor au participat: Al. Sterca Șuluțiu, A. Șaguna, I. Aldulescu, I. Bran de Lemeni, P. Dunca, D. Moldovan, A. Pop și A. Lazăr. A vorbit Șuluțiu în limba română, în replică, pentru a combate pe episcopul romano-catolic Hajnald în problema uniunii Transilvaniei cu

8. *Ibidem*, Anuar 1989/26/1 p. 290.
9. *Ibidem*, p. 292.

https://biblioteca-digitala.ro

Ungaria. Era, prin întreg conţinutul său, asemenea discursului lui Bărnuţiu, rostit în Catedrala Blajului la 2 mai 1848. Cadrul nu mai era acelaşi, importanţa şi semnificaţia însă erau deosebite. Cei cărora li se adresa direct mitropolitul Şuluţiu la Alba-Iulia nu erau prieteni ai naţiunii române, ci, dimpotrivă, adversarii săi politici de aproape un mileniu. Vorbea asemenea episcopului Inochentie în dieta Transilvaniei. Numai că Şuluţiu acum nu mai era singur. Lângă el s-a aflat Şaguna şi cu amândoi era elita naţională română venită odată cu ei.

Rechizitoriul lui Şuluţiu făcut la Alba-Iulia e necruţător, ca şi al lui Bărnuţiu în 1848 şi al lui Goldiş, rostit tot la Alba-Iulia, peste aproape şase decenii. Şi el, ca şi aceştia, acuza şi revendica în acelaşi timp. Acuza trecutul şi cerea schimbări radicale. Românii erau majoritari (numai în Marele Principat al Transilvaniei trăiau 1.354.550, faţă de 539.211 unguri şi 196.375 saşi), fără a avea însă şi numărul corespunzător, proporţional, de reprezentanţi în conferinţă. Erau acolo 8 români faţă de 24 maghiari şi, respectiv, 8 saşi[10].

Şuluţiu nu i-a acuzat pe aceştia pentru greşelile trecutului îndepărtat, dar a cerut îndreptarea lor. A negat dreptul episcopului Hajnald – şi a oricui – de a cere reactivarea legilor ungare unioniste din 1848. Dezvoltă cu acest prilej ideea de *naţionalitate*, afirmând dorinţa românilor de a rămâne români. Libertatea fără naţionalitate era, în concepţia lui Şuluţiu, lipsită de orice valoare. Aşa credeau şi românii din preajma lui, şi cei rămaşi acasă. Şuluţiu a fost combătut de delegaţii unguri, nu cu argumente, ci cu duritate. Şaguna şi ceilalţi fruntaşi români au apărat punctele de vedere susţinute de Şuluţiu, primind ulterior cu toţii scrisori de mulţumire pentru apărarea cauzei românismului[11].

Pentru românii din Banat şi Ungaria, Emanuil Gojdu, fruntaşul politic al românilor bănăţeni, va propune şi va milita pentru un proiect de lege prin care cerea: despărţirea Bisericii şi a şcolii de Karlowitz, mitropolit ortodox ales din sânul naţiunii române; episcopii ortodoxe la Timişoara, Vârşeţ, Caransebeş, Arad, Oradea; Congres naţional; funcţionari superiori români; limba română în treburile interne ale comitatelor . Despre acel proiect de lege a fost înştiinţat Şuluţiu, care la rândul său comunică Comitetului Naţional Permanent cele dorite de bănăţeni şi îşi exprimă deplina sa adeziune la cele pretinse, la colaborarea românilor din Principat cu cei din Banat şi părţile ungurene. Sunt semne bune pentru mişcarea naţională a

10. *Ibidem*.
11. *Ibidem*, p. 293.

https://biblioteca-digitala.ro

românilor prin tendința de colaborare între provinciile românești, prin conținutul, caracterul acțiunilor și formele de luptă alese. Comitetul Național Permanent își asumă și îi este recunoscut dreptul de a acționa în numele întregii națiuni române, iar Șuluțiu s-a dovedit a fi, prin atitudinea sa, nu numai un ierarh bun, ci și un om politic disciplinat – cum îl numește istoricul Dumitru Suciu[12].

O manifestare organizată, la Blaj, în luna mai 1861, în semn de omagiu al celor petrecute aici în mai 1848, avea să fie un nou prilej de întâlnire a peste 100 de fruntași politici români și de reafirmare a programului revoluției române din Transilvania, rostit în catedrală și pe Câmpia Libertății. Tot la Blaj are loc și o întâlnire între Șuluțiu și Șaguna, unde se înțeleg să ceară un nou congres. La Sibiu, într-o conferință prezidată de Șaguna, s-a hotărât trimiterea unei delegații la Viena. Șuluțiu convocă capitlul și ratifică propunerea ca hotărâre națională[13]. Egala îndreptățire a românilor rămâne un cuvânt de ordine al fiecarei zi și în fiecare loc. Șuluțiu pleacă, el însuși, la Viena. Împăratul și miniștrii lui ascultă cererile românilor și le promit egalitatea dorită.

Dieta de la Pesta a fost dizolvată și înlocuită cu alta, care trebuia să-și înceapă lucrările la Alba-Iulia la 4 noiembrie 1861. Era investită să rezolve problemele românilor. Nobilimea maghiară și guvernul Transilvaniei obstrucționează și se împotrivesc. La Blaj, Șuluțiu ține o nouă ședință și se hotărăște trimiterea unei noi delegații la Viena. În fruntea ei pleacă mitropolitul de la Blaj. Șaguna era bolnav. E însoțit de Iacob Bologa și I. Rațiu. La Viena se întâlnesc și se consultă între ei fruntașii bănățeni, cei din Partium și Bucovina. Șuluțiu pledează pentru proporționalitatea reprezentării, ceea ce ar duce, inevitabil, la cucerirea puterii locale, cheia succeselor ulterioare. Lipsa lui Șaguna din delegație trezește la Viena suspiciuni. Șuluțiu, Bologa și Rațiu, din împuternicirea Comitetului Național, trimisă de Șaguna și Măcelariu, înaintează guvernului austriac un nou *Memoriu*, la 15 noiembrie 1861, ce propune, în esență, o dietă formată din reprezentanții tuturor naționalităților, potrivit numărului lor[14]. Zbaterea lui Șuluțiu și a celor ce l-au însoțit la Viena a fost impresionantă, dar zadarnică, căci totul, datorită împotrivirilor nobilimii maghiare, va rămâne neschimbat.

Lupta n-a fost însă abandonată, nici cea dusă la Viena, nici cea purtată acasă. Toți anii care vor urma până în 1867 – sfârșitul erei liberale și

12. *Ibidem*, p. 294.
13. *Ibidem*.
14. *Ibidem*, p. 300.

https://biblioteca-digitala.ro

sfârşitul vieţii vrednicului mitropolit Alexandru Sterca Şuluţiu – vor însemna, din partea lui, o dăruire totală cauzei naţiunii române şi Bisericii Unite, fiind sprijinit în toate acţiunile sale de episcopii uniţi Vasile Erdeli (1843-1862) şi Iosif Pop Szilagy de Băseşti (1863-1873) de la Oradea, Ioan Alexi (1854-1863) şi Ioan Vancea (1865-1868) de la Gherla şi de Alexandru Dobra (1854-1870) de la Lugoj. În problemele naţionale, Şuluţiu se va bucura de o deplină colaborare cu Şaguna, clerul şi elita politică românească, fără nici o deosebire de confesiune.

Era vremea unor raporturi frăţeşti între cele două Biserici româneşti, poate cele mai rodnice, întemeiate pe un profund şi reciproc respect al dogmelor şi al ritului fiecăreia. Şuluţiu a luptat şi pentru respectarea autonomiei şi a egalei îndreptăţiri religioase a Bisericii Române Unite cu toate celelalte Biserici catolice şi acatolice. A salutat şi sprijinit ideea înfiinţării mitropoliei ortodoxe române şi a primit cu bucurie vestea realizării ei.

Biserica Română Unită îşi avea unul dintre scopuri împlinit: reînfiinţarea Mitropoliei de Alba-Iulia şi Făgăraş. Avea şi trei episcopii care cuprindeau toate provincile româneşti, bine organizate, cu ierarhii şi membrii capitlurilor temeinic pregătiţi spiritual-cultural, devotaţi Bisericii Neamului. Biserica românilor ortodocşi era şi ea pe drumul înfiinţării mitropoliei şi a organizării sale. Şaguna a pus şi problema denumirii ei ca Biserică Ortodoxă Orientală. În toată această vreme, cele două Biserici româneşti continuă să se implice ca factori de iniţiativă şi coordonare în lupta naţională. Este o trăsătură ce se menţine până la formarea primelor partide politice româneşti (1869).

S-au făcut pregătiri intense pentru organizarea unei noi Conferinţe, ce se va şi deschide la 8/20 aprilie 1863, tot la Sibiu. Şuluţiu s-a străduit din toate puterile lui pentru creşterea numărului participanţilor la Conferinţă şi în dietă. Eforturile i-au fost zadarnice. Puterea centrală şi, mai ales, cea locală aveau mereu în faţă pericolul ce-l putea reprezenta naţiunea română strânsă din nou la un loc, aşa cum a mai fost în catedrală sau pe Câmpia Libertăţii de la Blaj. Cifra maximă admisă a fost de 150 de delegaţi (în care erau cuprinşi şi funcţionarii superiori), pentru fiecare din cele două confesiuni câte 75.

Şuluţiu a rostit discursul inaugural, iar Şaguna pe cel de închidere a dezbaterilor Conferinţei. Cei doi arhierei s-au dovedit din nou a fi conducătorii spirituali şi politici ai românilor, iar delegaţii prezenţi la Conferinţă, autentici reprezentanţi ai naţiunii române care i-a şi ales. Problemele ridicate de Şuluţiu şi dezbătute apoi în cadrul Conferinţei aveau în vedere: emanciparea naţiunii române prin recunoaşterea şi ridi-

https://biblioteca-digitala.ro

carea reală la starea celorlalte națiuni, respectarea autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei și a integrității imperiului. Erau problemele de fond pentru cadrul politic preconizat și punerea lor în acești termeni dovedea, din nou, o concepție în spiritul lumii moderne, egalitare și fraterne.

Toți cei care au luat apoi cuvântul au stăruit pentru găsirea unor căi menite a permite și a asigura înmatricularea constituțională a națiunii și a limbii române, reglementarea raporturilor cu celelalte naționalități. Credința, naționalitatea și limba au fost socotite, de toți, lucruri de care nimănui și prin nimic nu îi era îngăduit să se atingă. Dezvoltarea lor se cerea asigurată legislativ și în fapt.

Conferința a adoptat și un program redactat de Gheorghe Domșa și Ion Pușcariu, cu unele amendamente aduse de George Barițiu. La 4 mai 1863, programul a fost prezentat împăratului printr-o delegație în fruntea căreia s-a aflat Șaguna. S-au bucurat de o bună primire și s-au făcut asigurări reciproce privind respectarea integrității imperiului și a cererilor juste ale națiunii române. Împăratul a mai rugat să i se transmită mitropolitului Șuluțiu mulțumirile sale pentru contribuția la desfășurarea și rezultatele Conferinței de la Sibiu[15].

Tot în 1863, cei doi conducători ai Bisericilor românilor uniți și neuniți, împreună cu elita clericală și cea laică, s-au angajat și în pregătirea alegerilor pentru dieta ce urma să se deschidă în același an la Sibiu. Lucrările acesteia au fost deschise la 15 iulie, în fața a 49 de deputați români, 44 maghiari, 33 sași, aleși, și a 10 „regaliști" români, 12 maghiari și 11 sași[16].

În dezbaterile ce au avut loc cu prilejul discuțiilor pentru proiectul de mesaj al dietei către împărat, Șuluțiu a susținut propunerea de a i se aduce mulțumiri pentru constituția imperială, iar în timpul lucrărilor dietei a dezvoltat problemele ce se aflau pe ordinea de zi, apărând cu fermitate drepturile națiunii române. Este și aici un nou Inochentie ce exprimă și apără adevăruri și drepturi, cu mare hotărîre și mare demnitate.

La 15 februarie 1854, dieta de la Sibiu și-a reluat dezbaterile. În același an, Șuluțiu și Șaguna au fost primiți în Camera Superioară a Reichsrathului central, ca membri pe viață[17]. La Sibiu, Șuluțiu este activ și ia atitudine în problemele discutate și hotărâte, pornind de la interesele naționale

15. *Ibidem*, Anuar 1990, 27, p. 72.
16. *Ibidem*, Anuar 1991/28, p. 125.
17. *Ibidem*, p. 132.

https://biblioteca-digitala.ro

pe care le apără cu convingere. A apărat apoi legile votate de dietă în anii 1863-1864 și a crezut în puterea lor, dacă vor fi aplicate. Hotărârea și dârzenia omului de la munte a fost înflăcărată, uneori, și de vise greu de împlinit. Credea că asemeni înălțimilor din Apusenii săi, ce nu i-au provocat niciodată dezamăgiri, așa se va întâmpla și cu oamenii puterii. O mare eroare. Realismul politic nu exclude întotdeauna greșelile, iar naivitatea este un semn al marii credințe în Dumnezeu și al totalei încrederi în oameni. Șuluțiu a fost un om onest în toate acțiunile lui cu caracter politic, adevărat creștin și ecumenic în toate manifestările sale religoase.

Spre sfârșitul anului 1864, la 12/24 decembrie, împăratul Francisc Iosif I a aprobat înființarea mitropoliei pentru românii neuniți din Transilvania, numindu-l pe Andrei Șaguna arhiepiscop și mitropolit. Era un răspuns la memoriile din iulie 1863 și martie 1864, trimise de la Sibiu de către Șaguna, și urmarea asentimentului dat, în august 1864, de patriarhul sârb, Samuil Masirevici, și de sinodul ierarhilor sârbi, întrunit la Karlowitz, pentru înființarea unei mitropolii a românilor ortodocși din Ardeal, Banat și părțile ungurene[18]. A fost confirmată vechea eparhie a Aradului, aflată și ea până atunci sub jurisdicția Karlowitzului, și a fost creată episcopia Caransebeșului, ambele fiind episcopii sufragane ale mitropoliei Sibiului. Se punea astfel un semn de egalitate între cele două instituții ecleziastice, lucru firesc și drept pentru o vreme în care, tot firesc și drept, se purta lupta pentru egalitate în toate planurile vieții politice, spirituale, sociale și economice. Cele două mitropolii s-au născut ca un act de dreptate și ca o mărturie a înțelepciunii. Dreptate pentru cei ce le-au cerut, înțelepciune din partea celor ce nu s-au opus și a celor ce le-au creat. A fost spre binele Bisericilor și al națiunii române, dar și interesul puterii imperiale.

Următorii trei ani din viața mitropolitului Șuluțiu, 1855-1857, coincid, sub aspect politic, cu o perioadă de mari agitații și frământări. Evenimentele ulterioare s-au desfășurat sub semnul retractării legilor dietei de la Sibiu din 1863-1864, al pregătirii puterii dualiste austro-ungare, iar, în ce privește lupta noastră națională, au început să se profileze (în 1865) – și să se adâncească apoi – cele două tactici, activistă și pasivistă, ce vor împărți, de aici înainte, pentru câteva decenii, elita clericală și laică implicată în viața politică[19].

Șuluțiu a avut un nou prilej de a apăra cauza națiunii române în dieta

18. Cfr. pe larg, Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania*, p. 302.
19. D. Suciu, *op. cit.*, Anuar 1991/28, p. 140.

https://biblioteca-digitala.ro

de la Cluj din decembrie 1865. N-a fost deloc ușor. N-a fost ușor pentru că dieta, prin compoziția ei, era nefavorabilă românilor și total anacronică. Dorea o revenire la situația din trecut, pe care istoria o condamnase definitiv. Lumea era pregătită însă pentru alte vremuri. Șuluțiu face elogiul lor. Le simte și le vrea. Privește cu inima în trecut și cu ochii minții în prezentul de atunci. Sufletul îi era trist pentru toate durerile neamului său, strânse de câteva veacuri, și pentru dezamăgirile din ultimii doisprezece ani, lungi ca douăsprezece secole. Le evocă și pe unele și pe altele și neagă cu hotărâre dreptul dietei de la Cluj de a aduce modificări în statutul Transilvaniei și de a hotărî asupra vieții locuitorilor ei. Erau decizii luate, ca și cele din vremea episcopului Inochentie, „despre noi, fără de noi și împotriva noastră". Șaguna gândea la fel. Cei câțiva deputați români din dietă le împărtășeau vederile.

În anii 1866 și 1867, Șuluțiu apără acțiunea memorandistă a lui Barițiu și Rațiu. Era gata să plece și la Viena pentru a le sprijini fapta[20]. Șaguna ezită. Intervine un moment de dezacord între Șuluțiu și Șaguna, transformat într-o polemică publică. Șuluțiu continuă să creadă în rezultate favorabile. Sprijină și publicarea memoriilor cu bani și moral. În ultimul an al vieții sale, în mai 1867, are și o lungă discuție la Cluj, în problemele politice, cu comisarul Péchy Mano. El dorea să-l convingă de necesitatea păstrării și aplicării legilor din 1863-1864, și de a-i păstra Marelui Principat al Transilvaniei autonomia. Îl îndeamnă și la un contact direct cu viața românilor printr-o vizită în principalele centre.

O ultimă acțiune a mitropolitului Al. Sterca Șuluțiu, în sprijinul luptei naționale, a fost un document politic intitulat *Memorialul transilvan*, redactat la 15 iunie 1867 împreună cu George Barițiu și Ioan Rațiu. Era destinat publicării în limba franceză, prin intermediul Bucureștiului pentru a fi cunoscut și răspândit în afara imperiului. A apărut în *L'Etoile d'Orient*, în nr. 19, din octombrie 1868, după moartea lui Șuluțiu și după instaurarea dualismului austro-ungar în imperiu[21].

Era mai mult decât un document. Era și este o *Carte de istorie și de geografie* a românilor de dincoace de munți și a pământului lor, din cele mai vechi timpuri și până la mijlocul veacului al XIX-lea, publicată spre a fi cunoscută de lumea europeană. Se explică situații; se definesc rosturile noastre în plan național și central-european. Este – ceea ce a și vrut să fie – un semnal de alarmă, un strigăt motivat și elegant de ajutor, din interior,

20. *Ibidem*, p. 144.
21. *Ibidem*, p. 152-157.

https://biblioteca-digitala.ro

spre lumea din afară. Dar prietenii te ascultă și te ajută doar atunci când, ceea ce le spui sau le ceri, nu le atinge propriile lor interese.

Șuluțiu avea să moară peste puțină vreme, la 7 septembrie 1867, cu multe vise rămase neîmplinite, dar cu cugetul pe deplin împăcat, căci își servise Biserica și neamul, ca adevărat creștin și bun român, până în ceasul din urmă.

Alexandru Sterca Șuluțiu nu a fost numai ctitorul mitropoliei Românilor Uniți, principalul conducător politic al națiunii române vreme de 17 ani, un mare orator, ci și un bun organizator al vieții pastorale, preocupat de întărirea Bisericii în plan orizontal și vertical, de modernizarea învățământului de la Blaj. Cu câțiva ani înainte de moarte, a obținut un ajutor de stat pentru cler în valoare de 18.000 florini anual. A cumpărat în timpul vieții, pentru mitropolie, domeniul de la Bucerdea Grânoasă, iar din veniturile domeniului personal de la Șpring și din averea sa proprie s-au împărțit – potrivit testamentului său – ajutoare pentru văduvele preoților și pentru studenți sau în scopuri culturale. A fost un om generos cu cei din vremea sa și cu urmașii. Din banii lăsați de Șuluțiu vor fi cumpărate domeniile de la Vidrasău, Cenade și Someș-Odorhei.

Pământ mai mult nu însemna belșug mai mare la masa mitropoliei, nici jilțuri confortabile, nici aur și argint împrăștiat în Castel sau în altă parte. Peste tot, și în vremea tuturor ierarhilor, era multă austeritate în viața lor și a celor din jur.

Bibliografie

Alexandru Sterca Șuluțiu. Lucrări: - Adnotațiuni pentru apărarea vechilor obiceiuri, a usurilor și disciplinei bisericii orientale foarte folositoare și cu multă strădanie din diferite izvoare strânse și autori bisericești culese, spre întrebuințarea acestora care voiesc a-și apăra drepturile Bisericii sale. 1858. Biblioteca Academiei Filiala Cluj-Napoca; Anhang, enthalten die vollstandigen Reden von Sterka Sulutz..., Hermanstadt, 1861; Catehism compus și dat la lumină prin Excelența sa preasfințitul părinte Alexandru Sterca Șuluț, Blaj, Tip. Seminarului, 1857, 68 p.: Cuvântare care prealuminatul și preasfințitul domn Alexandru Sterca Șuluțiu, episcop g.c. al Făgărașului în toată Țara Ardealului cu ocaziunea solemnei sale suiri în Scaunul episcopesc, la anul 1851. Buda, Tip. Universității Pestane, 1851, 46 p.: Cuvântarea Excelenței sale domnului Alexandru Sterca Șuluțiu, arhiepiscop și mitropolit de Alba Iulia al românilor de confesiune greco-catolică unită din Transilvania cu Roma ținută în Conferințele Regnicolare din Alba Iulia în 11 februarie 1861. Brașov, Tip. Ioan Gott, 1861, 26 p.:

– Fundațiunea fericitului Alexandru Sterca Șuluțiu, arhiepiscopul mitropoliei

https://biblioteca-digitala.ro

gr.-cat. de Alba Iulia, Blaj, 1870, 47 p. Ibidem, Blaj, Tip. Seminarului, 1926, 78 p.: Istoria Horei și a românilor din Munții Apuseni, în mss.: O serioasă căutare în trecutul și viitorul națiunii sale din punctul de vedere a religiunii sale, 1854.

Despre Alexandru Sterca Șuluțiu: *Botezan Ioana, Contribuția lui Alexandru Sterca Șuluțiu la lupta pentru afirmarea drepturilor sociale și politice ale românilor din Transilvania în perioada 1840-1867, Biblioteca și Cercetarea, Cluj-Napoca, 1986, 10, p. 48-63; Idem, Corespondența lui Alexandru Sterca Șuluțiu cu Dimitrie Moldovan între anii 1860-1866, Anuar. Inst. Istorie Cluj, 1985-1986, 27, p. 423-443; 1987-1988, 28, p. 531-536; Ioana Botezan și Ioan Gabor, Catalogul arhivei personale Al. Sterca Șuluțiu, 1977, X + 85 p.;*

Edroiu Nicolae, Preocupările istorice ale lui Alexandru Sterca Șuluțiu (1794-1867), în vol. Stat. Societate. Națiune, Cluj-Napoca, 1982, p. 327-342; Filip Ioan, Il metropolita Alessandro Sterca Șuluțiu, în Acta Historica Societas Academica Dacoromana, Tomul I, Roma, 1959, p. 83-99; Lupeanu Alexandru Melin, Părintele săracilor. Un amănunt din anii de preoție ai mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu de Cărpeniș. Cultura Creștină, Blaj, 1925, 14, nr. 3, p. 72-74; Motogna Victor, Raportul lui Alexandru Sterca Șuluțiu despre Adunarea din Câmpia Libertății de la 3/15 mai 1848 către Nicolae Vesselenyi. R. Ist., 1923, 9, p. 87-91; Neamțu Gelu, Gheorghe Iancu, Un document de la Alexandru Sterca Șuluțiu privind apărarea limbii române (3 noiembrie 1849), Acta Musei Porolissensis, Zalău, 1989, 12, p. 807-817; Suciu Dumitru, Alexandru Sterca Șuluțiu și mișcarea națională românească, (I-V). Anuarul Instit. Istorie Iași, 1988, 25/2, p. 75-90; 1989, 26, 26/1, p. 285-301; 1990, 27, p. 51-72; 1991, 28, p. 123-142; 1992, 29, p. 135-157.;S. Retegan, Putere și proteste în Transilvania... 1861. Acta Musei Napocensis 1998-99, Istorie II, p. 89-111

BULA PAPALĂ „ECCLESIAM CHRISTI“ (1853) ȘI RIDICAREA EPISCOPIEI GRECO-CATOLICE A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA LA RANG DE MITROPOLIE ȘI ÎNFIINȚAREA EPISCOPIILOR DE GHERLA ȘI LUGOJ

„Ceea ce însuși Grigore al XVI[1]-lea nu a putut să împlinească din pricina dificultăților, a lucrurilor și a timpurilor, am hotărât să îndeplinim noi acel fapt într-o oarecare măsură, cu ajutorul bunului Dumnezeu, înălțând pentru românii din Transilvania o provincie eclesiastică proprie de rit grecesc, care să fie constituită pe de o parte din dieceza de Oradea, retrasă de la arhiepiscopia de Strigoniu, pe de altă parte, din două noi dieceze ridicate prin puterea noastră, la Lugoj, în Banatul Timișan și la Gherla, în Transilvania, a cărei conducere bisericească am hotărât să o statornicim în

https://biblioteca-digitala.ro

dieceza de la Alba Iulia și Făgăraș, ca o provincie mitropolitană ă...î.

Pentru mare glorie a atotputernicului Dumnezeu, pentru mărirea religiei catolice, pentru mângâierea spirituală a românilor și pentru folosul lor, prin voință proprie, prin cunoașterea sigură și printr-o matură deliberare și nu în ultimul rând prin a noastră plenitudine a puterii apostolice, am scos și am eliberat dieceza de Făgăraș din Transilvania, care încă de la a sa instituire sub dreptul mitropolitan al arhiepiscopiei de Strigoniu și până în aceste timpuri a fost vitregită de întîistătorii aceleiași mitropoliiă...î, ca să fie scoasă și eliberată pentru totdeauna de sub jurisdicția mitropoliei Strigoniului și de sub orice altă putere și perspectivă jurisdicționalăă...î.

Teritoriile diecezelor de Oradea și de Făgăraș, apoi a celor două ridicate de noi, cele de Lugoj și de Gherla, le înălțăm și le instituim prin aceeași perpetuă autoritate apostolică, împreună cu locuitorii care sunt acolo, cu orașele, cu satele și cu celelalte bunuri, într-o provincie eclesiastică proprie, greco-catolică, unită, de limbă română și de asemenea într-un scaun arhiepiscopal și mitropolitan de Alba Iulia și Făgăraș al românilor de rit greco-catolică...î"[2].

1. Grigore al XVI-lea. pontif al bisericii catolice (1831-1846), Pius al IX-lea (1846-1878)
2. Traducere de Adriana Marian. Textul în limba română în Istoria României în texte, coordonator Bogdan Murgescu, București, ...2001 (în curs de apariție).

*Episcopul de Oradea Vasile Erdeli (1843-1862)**

La conducerea diecezei unite din Oradea, contemporan cu Lemeni, a urmat episcopul Vasile Erdeli (1843-1862). Străbate aceeași epocă istorică, a revoluției de la 1848 și cea postrevoluționară. Anii păstoririi sale sunt însă mai mulți decât cei ai lui Lemeni, cuprind două decenii, devenind

* *Biografia sinoptică a episcopului gr. cat. române de Oradea Mare oarecândva Vasile Baron de Erdely. Dedusă de Ioan Vancea,* Oradea Mare, Tip. Aloisiu Tichy, 1863.

https://biblioteca-digitala.ro

astfel contemporan și cu episcopul (și mitropolitul) Alexandru Sterca Șuluțiu (1850-1867)[1].

Născut dintr-o familie de români la 1 august 1794 – Gheorghe Ardeleanu, din Macău, comitatul Cenadului – primește o pregătire temeinică la Timișoara, Oradea, Budapesta, Viena și urcă înaltele trepte ale preoției, ca paroh la Beiuș (1820) și la Oradea numit în (1829), canonic în capitlul diecezan (1835) și episcop de Oradea (1842), la vârsta deplinei maturități (48 de ani). A fost cărturar, ca și înaintașul său, episcopul Samuil Vulcan, un „teolog profund, orator distins și înțelept ocârmuitor", un om al Cetății și în același timp al națiunii române, o personalitate de primă mărime a Bisericii noastre și a spiritualității bihorene.[2]

Vasile Erdeli (1843-1862)

A fost preocupat de întărirea Bisericii sale sub toate aspectele. Dorea să aibă, în primul rând, o preoțime cultă și cu trăiri creștine. Cerea preoților, în septembrie 1843, să-i găsescă, cu prilejul vizitelor canonice ce le va face, cu biserica, parohia și familia în deplină ordine, iar preotul și preoteasa să fie, în satul lor, exemple de viață cu adevărat creștină, el însuși fiind, tuturor, exemplu.

Avea în vederea nu numai preotul și proteasa, familia, ci toți credincioșii, dar schimbările, firește cu ei cerea să înceapă. Voia să cunoască starea morală a tuturor credincioșilor, iar aceasta să fie îndreptată acolo unde se impunea acest lucru.

A înțeles, apoi că ordinea interioară, sufletească, trebue să fie dublată de aceea a lucrurilor, că se impunea de la început cunoașterea stării bunurilor bisericilor și ale școlilor. Fixează termene până la care, cu regularitate, preoții erau chemați să prezinte dări de seamă și rapoarte anuale, îndrumându-i și cum să le alcătuiască. În concepția episcopului, preotul trebuia să fie un bun păstor al sufletelor creștine și un bun gospodar al bunurilor materiale ale bisericii și ale școlii, organic legate de Biserică.

1. Iacob Radu, *Episcopul baron Vasile Erdeli (Ardeleanul, Erdélyi) 1843-1862*. Extras din *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii Mari*. Oradea, Tip. și Librăria românească, 1928; vezi și toate sintezele de Istoria bisericii.
2. *Ibidem*, p. 110.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru a îndeplini prima cerință, a cerut preoților să facă conscrierea nominală a credincioșilor din parohii; să catehizeze elevii de școală, ca și pe cei adulți, în biserică, în fața părinților; să predice cu regularitate și bine în duminici și sărbători. A mai cerut să-i fie trimise, spre a le vedea și aviza, predicile pregătite sau schița acestora.

Pentru a fi împlinite toate aceste cerințe în bune condiții, episcopul Erdeli a revenit mereu asupra pregătirii preoților sub raport spiritual, a ținutei lor vestimentare în afara bisericii, a bunei păstoriri a credincioșilor și a bunei gospodăriri a bunurilor parohiale. A recomandat cărți bisericești, literare și presa românească (Gazeta Transilvaniei) spre lectură și a instituit (începând cu anii 1853, 1855) concurs sever și examen prosinodal pentru ocuparea parohiilor[3].

Dorind să întărească poziția socială și materială a preoților, obține aprobarea acordării unui salar fix (300 fl. anual) pentru aceștia și a unor ajutoare bănești pentru clericii mai săraci sau cu probleme. Are grijă de a îmbunătăți starea bisericilor și a le spori numărul. S-au zidit în dieceză, în vremea sa, 21 biserici noi și s-au reparat alte 29, s-au construit ori cumpărat 29 case parohiale și au fost reparate alte 16. Este ctitor al multor biserici în eparhia sa și promotor al bunei organizări a acestora.

Merge el însuși în mijlocul credincioșilor. A făcut vizitații canonice de la un capăt la altul al eparhiei, în Bihor și în Banat, în părțile arădene și în cele maramureșene. Pretutindeni crește, în timpul său, numărul uniților. Peste 50 parohii revin la Biserica Greco-Catolică[4]. Se confirmă și aici procesualitatea unirii religioase începute la sfârșitul veacului al XVII-lea și ea este spre folosul real al comunităților. Spiritul de ordine creștină pătrunde peste tot. Biserica își împlinea misiunea, nu singură, dar în primul rând ea.

În Oradea și Beiuș, ca și la Blaj, Biserica unită din vremea episcopului Erdeli și-a asociat, la fel ca în vremea înaintașilor săi, și Școala. Episcopul avea, ca și ei, o concepție clară și modernă în legătură cu modalitățile și căile de formare a unui tineret creștin, cu locul și rosturile lui în Biserică și societate. Știința de carte a tuturor era o poruncă a vremii, și pentru creșterea drumului spre Dumnezeu, și pentru viața pământească. Este un merit al tuturor ierarhilor Bisericii noastre că au gândit și acționat astfel. Pe lângă fiecare biserică trebuia să se nască școala. Și în fiecare școală să crească viitorul Neamului și al Bisericii. Aici găsim cheia vitalității națiunii române și puterea de a depăși valurile abătute peste ea de-a lungul

3. *Ibidem*, p. 114.
4. *Ibidem*, p. 113

https://biblioteca-digitala.ro

vremii.

Episcopul Erdeli a continuat politica școlară a predecesorilor săi: reface seminarul teologic de la Oradea (1850) și, înființează Preparandia Unită de aici (1846-1848); pledează pentru înființarea unei catedre de limba și literatura română la Academia de drept din Oradea (1855), la Universitatea din Budapesta; întregește la opt clase liceul de la Beiuș (1851-1853) și ridică la patru numărul claselor în școlile primare de la Oradea și Beiuș.

Era un program ce dovedea înțelegerea necesității formării unor preoți și învățători a căror pregătire să fie îndrumată de aproape și să fie îndreptată spre împlinirea scopurilor urmărite de Biserică și Școală în societate. A înțeles necesitatea de a avea școli primare bune, dar și de a pătrunde limba și literatura română în învățământul superior. Recunoașterea credinței și a națiunii implica nu numai recunoașterea limbii și culturii poporului român, ci și răspândirea și receptarea lor în cel mai favorabil cadru – învățământul superior.

Numele și activitatea episcopului Erdeli sunt legate de toate aceste probleme, ceea ce dovedește erudiția sa și dorința de a vedea, pe ferestrele prezentului căile viitorului, și puterea de a conduce, pe toți cei ce-i erau încredințați, pe acest drum, în ordine și pace creștinească. Era o mare victorie, asigurată de o credință mărturisită cu devotament, înainte de toate, față de Scaunul papal. A avut un cult desăvârșit pentru urmașii Sfântului Petru și a întreținut legături frățești cu ierarhii din timpul său de la Blaj.

Episcopul Erdeli este unul din principalii promotori ai ideii reînființării mitropoliei de Alba-Iulia și Făgăraș și a înființării episcopiilor de Lugoj și Gherla, fiind cel care a jucat un rol principal în finalizarea acestui demers, în calitate de președinte al comisie create (în iunie 1850) în scopul pregătirii lucrărilor cerute de Curtea imperială și Vatican. Din cumularea celor două episcopii unite, de la Blaj și Oradea, s-a născut o mitropolie (1850), la Blaj, și încă două episcopii, de la Gherla și Lugoj. Episcopul Erdeli își are locul său între fericiții lor ctitori și între cei ce au dat strălucire vieții spirituale bihorene la mijlocul veacului trecut, într-o vreme în care totul era pus în mișcare și se desfășura sub semnul ideilor revoluției pașoptiste.

https://biblioteca-digitala.ro

Întâiul episcop al diecezei de Gherla, Ioan Alexi (1854-1863)

Dieceza de Gherla a fost înfiinţată odată cu transformarea Episcopiei de Alba-Iulia şi Făgăraş în mitropolie şi cu formarea Diecezei Lugojului, prin bulele Papei Pius al IX-lea (1846-1878) „Ecclesiam Christi" (mitropolia), „Ad Apostolicam Sedem" (Episcopia de la Gherla) şi „Apostolicum Ministerium (Episcopia de la Lugoj), toate în 1853[1].

Ioan Alexi (1854-1863)

Cuprindea 773 parohii şi filii, cu un total de 358.350 credincioşi ce au făcut parte, până atunci, din dieceza ruteană greco-catolică a Muncaciului (10 districte protopopeşti, cu 144 parohii şi filii, având 197.121 suflete) şi din dieceza de Alba-Iulia şi Făgăraş (27 districte cu 629 parohii şi filii, cu 261.229 credincioşi).

După datele Şematismului diecezan din 1867, episcopia de Gherla avea 797 comunităţi bisericeşti (în 44 districte vicearhidiaconale sau protopopeşti, 525 parohii, 272 filii) şi 418.349[2] credincioşi. Zona sa geografică se întindea în comitatele Solnoc-Dăbâca, Bistriţa, Năsăud, Sălaj, Maramureş şi Sătmar, adică o bună parte din nord-vestul Transilvaniei.

În 1912, prin înfiinţarea episcopiei maghiare de Hajdu-Dorogh ca urmare a unei intense acţiuni ruteano-maghiare, începută încă în ultimul deceniu al veacului trecut (1896), prin bula Papei Pius al X-lea (1903-1914) „*Christi fideles graeci*", din 8 iunie 1912, episcopia de Gherla pierde 4 parohii. Ele vor reveni românilor în mai 1919, prin acţiunea Vicariatului naţional român de la Carei[3].

O nouă arondare a episcopiei de Gherla, de fapt a întregii Provincii mitropolitane, va interveni prin Literele Apostolice „*Sollemni*

1. Victor Bojor, *Episcopii Diecezei greco-catolice de Gherla, acum Cluj-Gherla* (1856-1939), 1939, p. 44.
2. *Ibidem*, p. 55.
3. *Biserica Română Unită...*, Madrid, 1952, p. 151-152.

https://biblioteca-digitala.ro

Conventione", date de Papa Pius XI (1922-1939), la 5 iunie 1930. Noua arondare a fost prilejuită de înființarea Eparhiei Maramureșului, cu reședința la Baia-Mare. I-au fost luate atunci diecezei de Gherla 151 de parohii ce au fost repartizate astfel: 82 eparhiei de Oradea și 69 eparhiei Maramureșului. În schimb, eparhia Gherlei a primit 150 de parohii de la arhidieceza de Alba-Iulia și Făgăraș, printre care și Clujul, care va deveni noua reședință episcopală, eparhia numindu-se de atunci de Cluj-Gherla. În urma acestei ultime arondări, Episcopia de Cluj-Gherla avea 628 comunități bisericești, parohii și filii, arondate în 19 protopopiate, pe teritoriul județelor Alba, Bistrița Năsăud, Cluj, Mureș și Sălaj, cu 400.673 de credincioși. În această organizare a rămas până în anul 1948.

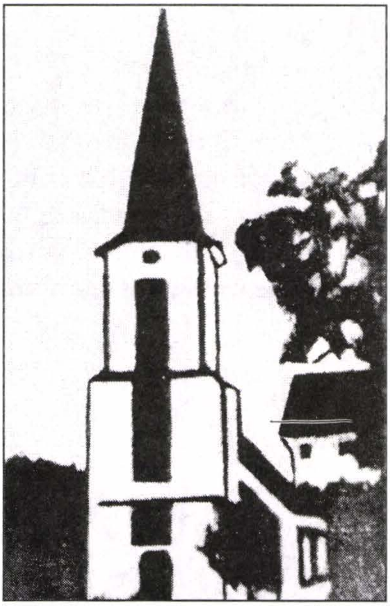

Bisericuța din Candia, cartier al Gherlei - prima catedrală a Episcopiei Române Unite de Gherla

Primul său episcop a fost *Ioan Alexi* (1854-1863). S-a născut la Mălădia (jud. Sălaj), la 24 iunie 1801, ca fiu de țăran. Urmează școala elementară la Șimleul Silvaniei, gimnaziul la Carei, iar studiile teologice la Oradea și la Institutul „Sf. Barbara" din Viena. Era un student strălucit. A publicat, fiind încă student-teolog, o gramatică românească în limba latină („Grammatica Daco-Romana sive Valachica"). A fost hirotonit preot în 1825, de către episcopul Samuil Vulcan, ajungând preot în parohia Borozel (jud. Bihor), apoi arhivar la episcopie (din 1831), secretar al aceleiași episcopii (din 1837), preot în Olosigul Orăzii și (din 1844) canonic.

La 17 martie 1854, a fost numit episcop al diecezei de Gherla. Consacrarea a avut loc la Blaj, la 28 octombrie 1855, iar instalarea la 7 septembrie 1856, de către arhiepiscopul și mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu. Moare la 29 iunie 1863 și este înmormântat în cimitirul din Gherla, unde, deasupra mormântului, s-a zidit o capelă.

Ca ierarh al Bisericii și, deopotrivă, ca om de cultură are două principale preocupări: buna organizare a parohiilor din eparhie și educația și instrucția tineretului și a viitorului cler. Pentru a-și cunoaște nemijlocit enoriașii, face multe vizite canonice în parohii, dă sfaturi pentru buna lor

4. Ioan Alexi, *Gramatica Daco-Romană sive Valachica,* Viena, 1826.

https://biblioteca-digitala.ro

administrare. Preocupărilor legate de limba și literatura română, încă din anii studenției[4], li se alătură crezul său religios și politic. Vrea să-și formeze preoți vrednici și bine pregătiți. Manifestă, în consecință, un interes deosebit pentru înființarea și dezvoltarea școlilor poporale. Deschide întâiul seminar teologic la Gherla (1859), ce a purtat numele de „*Liceul teologic regesc episcopal domestic*"[5]. Înființează, pe seama seminarului, o fundație de 2999 florini pentru organizarea unei biblioteci, bani din care urmau să fie achiziționate cărțile necesare pentru pregătirea teologilor[6]. Este un început al învățământului teologic la Gherla, care se va bucura de o frumoasă evoluție datorită sprijinului venit din partea tuturor episcopilor ce i-au urmat întemeietorului diecezei.

Potrivit concepției episcopului Alexi, în sate trebuiau să ajungă nu numai preoți bine pregătiți, prin cursuri temeinice și de lungă durată, ci și dascăli cu aceeași bună pregătire. În acest scop, anunță în august 1858 deschiderea și a unui Institut preparandial greco-catolic la Năsăud, cu un curs ordinar de 2 ani.

Mănăstirea de la Nicula (Biserica nouă din sec. XIX și cea veche din sec. XVI, astăzi desființată)

Aici și de acum înainte, se vor pune bazele unui învățământ pedagogic românesc ce va da, timp de aproape un veac, generații de buni învățători, răspândiți în lumea satelor lui Coșbuc și Rebreanu. Ei au luminat viața copiilor prin lecturi din Noul Testament și citindu-le, cu mândrie, din versurile și proza celor doi luceferi ai Năsăudului. Credința se îmbina aici cu frumusețea limbii și amândouă dădeau chipului omenesc, pregătit pentru a deveni dascălul sufletelor de copii, o înfățișare aparte. Era pregătit pentru o lume în care asprimea vieții se întâlnea cu toate frumusețile pământului.

Tot în 1858, episcopul Alexi a cerut preoților din eparhia Gherlei să înființeze școli acolo unde nu erau, cu plata dascălului. Dorința lui a fost ascultată și împlinită. În anul stingerii sale din viață (în anul școlar 1863-

5. Victor Bojor, *Episcopii Diecezei greco-catolice de Gherla...*, p. 100.
6. *Ibidem*, pag. 104.
7. Gheorghe Breharu, *Episcopul Ioan Alexei,* Viața Creștină, 1999, 1, nr. 7, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

1864), în dieceza Gherlei erau 592 școli poporale românești, cu 589 învățători și 36.246 elevi (19.382 băieți și 16.864 fete)[7].

Nu a cerut numai înființarea școlilor, ci a și urmărit organizarea și evoluția lor. În februarie 1860, episcopul Alexi le face cunoscut preoților și învățătorilor că, prin ordin împărătesc, a fost numit, cu data de 10 ianuarie, prepozitul capitular al Bisericii și catedralei episcopale din Gherla, Macedon Pop, ca inspector școlar suprem în dieceza Gherlei.

În circularele sale adresate preoților, străbat câteva idei ce definesc personalitatea întâiului ierarh al diecezei de Gherla. Întâi de toate, este dragostea de școală, unită cu dragostea de limba română. Are o încredere desăvârșită în școală și în tineret. „*Școala* – spunea episcopul Alexi într-o circulară din august 1860 – *este grădina aceea prețuită în care se cultivează și cresc florile și plantele cele crude și tinere spre folosul S. Biserici și al Statului. Toată speranța noastră este în tinerimea școlară, că numai creșterea ei cea bună promite fructe dulci și de toată îndestularea...*".

Ca o replică dată celor ce doreau să suprime limba românească din școli, el le răspunde: „*Drept și nedisputaver este ca tot omul să se folosească de limba națiunei sale, căci limba cea mai dulce este aceea care o am supt cu laptele maicii noastre, care cu fierbinte dragoste ne-a nutrit în sânul său*"[8].

Dreptul privind folosirea limbii române a fost un deziderat al Bisericii. „*Biserica totdeauna a susținut Națiunea și Limba* – spunea episcopul Alexi – *și așa am rămas preoți cuvioși, înțelepți, iubitori de Maica noastră Sf. Biserică și preastimata noastră națiune*"[9].

Acesta era crezul vieții sale, crezul elitei eclesiastice și laice românești: *apărarea limbii române și a națiunii române*; era și crezul fiecărui preot și al fiecărui dascăl din fiecare parohie și școală românească. Episcopul Alexi își exprimă marea sa bucurie pentru cele văzute, auzite și simțite cu prilejul vizitelor sale canonice: „*Focul cel nestins al dragostei a cuprins inima mea văzându-mă între voi, preoți cuvioși, – evlavioși, râvnitori, lucrători și ascultători, slugi adevărați ai lui Hristos. Lacrimi de bucurie curgeau din ochii mei și părinteasca-mi inimă se umpluse de nespusă bucurie când am văzut pe poporul român cel drept credincios, pe fiii mei cei buni, dulci și blânzi, cari moravurile și virtuțile cele strălucite le-au păstrat în locașurile strămoșești și în vatra părinților săi neîntinate*

8. Victor Bojor, *Episcopii Diecezei gr. catolice de Gherla...*, p. 126.
9. *Ibidem*, p. 127.
10. *Ibidem*, p. 126.

https://biblioteca-digitala.ro

până în ziua de astăzi“[10].

Episcopul Alexei a găsit în fruntea satelor păstori spirituali, plini de credință și virtuți, iar în jurul lor un popor ce n-a pierdut nimic din tradiția și viața creștină. Era un merit al lor, al preoților și al dascălilor de la sate. Dacă în vatra satului era lumină și credință în Dumnezeu, Biserică și Neam, acolo era cu certitudine un preot și un învățător de ideal creștin și național.

„*Dorința noastră a tuturor* – spunea, în august 1860, episcopul Alexi, preoților și învățătorilor – *este a susținea limba noastră română; aceasta a o învăța, studia, și mai ales tinerimea cu cea mai mare deligență să se apuce de ea și bine învățând-o, să se facă apți de a putea ocupa vre un post în oricare dregătorie civilă. Deci nimănui nu este iertat a se lepăda de limba sa română*“[11].

Școala era locul în care se cerea cultivată, în primul rând, dragostea pentru limba română și pentru „*națiunea noastră*“[12] și de aceea istoria și geografia își aveau spațiul lor, potrivit vârstei școlarilor; de asemenea Istoria biblică a Testamentului Nou și Vechi, din care „*să se deducă învățături morale*“. Elevii erau îndemnați apoi să deprindă grădinăritul, stupăritul și pomicultura, să primească cunoștințe „*tot cam practice*“ de matematică. Era un plan de învățământ al episcopului Alexi și al prepozitului Macedon Pop, inspectorul suprem al școlilor din dieceză[13], dus la îndeplinire de primii învățători ieșiți de la Preparandia din Năsăud. Erau lumini ale satului românesc, aprinse dintr-o nouă școală românească, ce s-a alăturat celei mai vechi, de la Blaj, cu cele mai alese rezultate[14]. Biserica și școala, preotul și învățătorul sporesc dimensiunile și frumusețile creației dumnezeiești.

Episcopul Alexi s-a gândit și a dorit nu numai un preot și un învățător cultivat, ci și crearea unei elite laice politice care să împlinească rosturi în interesul națiunii române, în plan local și la nivel suprior. Dorea să fie pregătit drumul românilor spre orice dregătorie din viața civilă, adică drumul spre afirmarea și apărarea drepturilor noastre, prin noi înșine. Este o latură a liberalismului deplin înțeleasă și deschis afirmată. Elita română trebuia formată, ca o necesitate obiectivă, să iasă apoi din rând, pentru a apăra națiunea română, poporul. „*Nu numai de preoți avem multă lipsă* –

11. *Ibidem*, p. 127.
12. *Ibidem*, p. 131.
13. *Ibidem*, p. 182.
14. Ioan Ardelean sem. *Istoria învățământului român din Sălaj*, p. 81.

https://biblioteca-digitala.ro

spunea episcopul Alexi într-o altă circulară din octombrie 1861 – *ci mai mare lipsă avem de unii ca aceşti bărbaţi învăţaţi.../doctori de medicină, jură şi în alte ştiinţe respectate/... cari sunt frumuseţea şi decorarea naţiunii noastre*“[15], sunt portdrapelul naţiunii, seva fiind satul, poporul din hotarele satelor, în fruntea căruia trebuia să se ridice o elită naţională, oameni chemaţi să le dea sănătate celor bolnavi, să le îngrijească sănătatea înainte de a o pierde, să-i apere în procese pe cei chemaţi în judecată, să dea societăţii oameni ce-i vor clădi un alt prezent şi un alt viitor.

Episcopul Alexi nu a lansat numai un deziderat de o covârşitoare importanţă, ci a pornit şi o acţiune menită a contribui la împlinirea lui. Cere protopopilor şi preoţilor să organizeze colecte pentru a se asigura sistematic burse pentru studenţi, aşezându-se ei în fruntea donatorilor.

A avut o politică şcolară ce nu s-a născut întâmplător. Venea din omul Bisericii, din omul de carte, dar şi din omul politic. A făcut parte dintre membrii Comitetului permanent ales de Congresul Naţional ţinut la Sibiu în 1861, ce-şi fixase drept ţel lupta pentru drepturi pe seama naţiunii române, potrivit dreptului divin, natural şi constituţional. Reşedinţa sa episcopală era un loc de înălţare spre Cer a rugăciunilor închinate lui Dumnezeu, dar şi de manifestare a naţionalismului românesc pur, creştin şi ecumenic.

Patriot şi spirit luminat, el a cerut respectarea limbii şi naţiunii române, dar şi „*pace şi dragoste către toate neamurile*“ din partea tuturor, ca o poruncă dumnezeiască. „*La această iubire ne învaţă şi Hristos: ca să iubim pe deaproapele nostru ca şi pe noi înşine – iar Sf. Apostol Pavel zice: Fii pildă credincioşilor cu cuvântul, cu viaţa, cu dragostea, cu credinţa, cu curăţenia*“[16].

Erau adevăruri de credinţă mărturisite şi practicate de episcopul Alexi; erau „legile“ vieţii lui ca om şi ierarh. Reproducându-le, aducea în faţa preoţilor nu numai Evanghelia sau vieţile sfinţilor, ci şi propriul său crez. Era un om de credinţă, dar şi de acţiune, ca şi mitropolitul de la Blaj, Alexandru Sterca Şuluţiu, şi chema, tot ca şi el, pe preoţi şi enoriaşi să se angajeze în tot ceea ce înseamnă întărirea Credinţei şi a Neamului. Este un om ales al Bisericii, dar şi al naţiunii sale, prin credinţă, gândire şi fapte. Are în vedere nu numai prezentul, ci şi viitorul Bisericii sale şi al naţiunii, viitorul creştin, viitorul politic şi social, spiritual şi cultural. Catehismul în toate dimensiunile lui, bine învăţat, cartea religioasă tipărită în limba română,

15. Victor Bojor, *Episcopii Diecezei gr. catolice de Gherla...*, p. 130.
16. Timotei 4-12; Victor Bojor, *op. cit.*, p. 128.

https://biblioteca-digitala.ro

răspândită și dincolo de altare, cartea didactică învățată și înțeleasă de tineri, exemplul preotului și al învățătorului – erau toate temeiul unui viitor al oamenilor din eparhia sa, așa cum l-a dorit întâiul episcop al diecezei de Gherla.

La moartea sa (în iunie 1863), lasă în urma lui primele file de istorie scrise în cronica diecezei, o istorie bogată pentru puținii ani păstoriți ca arhiereu (1856-1863), dăruită Bisericii, școlii, națiunii; dăruită iubirii de Dumnezeu și de oameni, de care a știut să se înconjoare și să-i prețuiască.

Urmașul său, Ioan Vancea, care – mai târziu – va fi urmașul mitropolitului de la Blaj, Alexandru Sterca Șuluțiu, va înscrie mai departe în cartea de istorie a Bisericii noastre, mai întâi la Gherla, apoi la Blaj, fapte ce au făcut din el un al doilea mare ctitor de școli, iar din Biserică altar de închinare lui Dumnezeu și de ridicare a Națiunii prin cultură, așa cum au făcut și înaintașii săi.

*Mitropolitul Ioan Vancea, al doilea ctitor al școlilor de la Blaj (1868-1892)**

Ioan Vancea (1868-1892)

Înalt ierarh al unei Biserici din totdeauna luptătoare pentru credință și neam, mitropolitul Vancea a continuat o bună tradiție și a adăugat acesteia elemente noi ce fac din el un ctitor al Bisericii Unite și al Școlilor de la Blaj, ieșite triumfător din epoca luminilor și gata să răspundă problemelor noii epoci.

Ioan Vancea conduce destinele Bisericii Greco-Catolice, ca mitropolit, între anii 1868 (1869)-1892, ceea ce corespunde, din punct de vedere istoric, unei noi perioade. Cu un an mai devreme, în 1867, peste pământul și oamenii Transilvaniei se întinde o altă formă de stăpânire, o dublă stăpânire, austro-ungară, nelegitimă, aspră și nedreaptă

* Marcel Știrban, *Cinstire marelui ierarh și cărturar: Mitropolitul Ioan Vancea (1820-1892),* în Viața Creștină, 1993, nr. 3, p. 1-2; Tribuna, 1992, nr. 36, p. 7; ASTRA (Blaj), 1999; *Blajul – O istorie în texte.* Demiurg, 1993, p. 53-56.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru cei mai vechi și cei mai mulți locuitori ai săi. Anul 1892, când și-a dat obștescul sfârșit marele ierarh, înseamnă drumul celor 300 inimi românești spre împăratul de la Viena, ducând cu ei cel mai aspru rechizitoriu făcut veacului ce se încheia.

Mitropolitul Vancea vreme de 25 de ani, a fost în fruntea cărturarilor din vremea sa, în fruntea mulțimii fidele credinței noastre și idealurilor naționale, în fruntea tuturor, prin gândire și acțiune[1].

Ofensiva împotriva românilor e deschisă și continuată prin acțiuni legislative, pregătite și promulgate la Budapesta. Sunt negate drepturile câștigate în urma revoluției de la 1848 și sunt lezate drepturile firești ale dezvoltării și cultivării limbii noastre românești, ale dezvoltării națiunii însăși. O trinitate diabolică de legi – legea naționalităților (1868), legea maghiarizării școlilor primare (1879) și a celor confesionale (1883) – avea menirea de a lua românilor transilvăneni și inima, și graiul. Deșartă socoteală, căci Blajul, prin mitropolitul Vancea și întreaga elită de aici, era zid de apărare în acele vremuri de grea încercare pentru neamul românesc din Ardeal. Profesori și elevi, elită și popor își apără cu dârzenie și limba și neamul, iar cei doi mitropoliți, Ioan Vancea și Miron Romanul, unul unit, celălalt ortodox, își întind mâna – așa cum au făcut și alți înaintași ai lor – și protestează împreună, în numele națiunii, apărând dreptul limbii române în toate școlile.

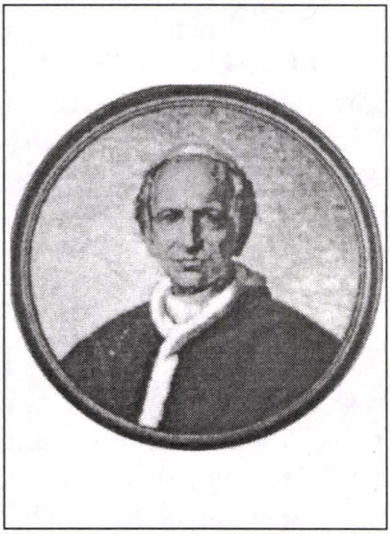

Leon XIII (1878-1903)

Replica mitropolitului Vancea este temeinică și din timp pregătită, categorică și eficace. Întreaga sa activitate se desfășoară sub deviza: *credință și evlavie, știință de carte și unitate, iubire și ordine,* puse toate în slujba

1. Vezi Augustin Bunea, *Mitropolitul dr. Ioan Vancea de Buteasa. Schiță biografică.* Reproducere din Foaia bisericească și Scolastică . Blaj, Tip. Seminarului gr. catolic, 1890, 41 p; Ioan Georgescu. *Mitropolitul Ioan Vancea la 50 de ani de la moartea lui, cu 9 ilustrații în text și 5 în afară de text,* Nagyvarad, Tip. Grafika, 1942, 86 p. + 5 pl.; Alexandru Grama, *Cuvânt funebru la înmormântarea fericitului Arhiepiscop Român Unit Ioan Vancea de Buteasa, întâmplată în 3 august 1892.* Blaj, 1892, 13 p.; Augustin Popa, *Mitropolitul Vancea. La 50 de ani de la moartea lui.* Cultura Creștină, Blaj, 1942, nr. 7-9, p. 363-370.

https://biblioteca-digitala.ro

Bisericii și a Neamului, nedespărțite una de alta în concepția sa de viață. Strategia lui se întemeiază pe istoria națională conjugată la toate timpurile și după preceptele lumii moderne, a acelei părți din lume hotărîtă a deschide porțile spiritului nou, în numele *egalității* și al *fraternității tuturor*, fără nici un compromis ce ar fi putut să atingă credința și drepturile neamului românesc. E un european format sub influența a două culturi apusene, venite dinspre Viena de până la Unire și de la Roma din totdeauna. E un umanist encicloped ce a citit bine și nu a uitat niciodată cartea de istorie a neamului, în care și-a înscris numele prin faptele sale.

În lunile petrecute la Roma, în chiar prima sa vizită oficială din noiembrie 1869 până în iulie 1870, la Conciliul Vaticanului din acea vreme, mitropolitul Vancea – ne povestește Augustin Bunea – *„a dezvoltat o activitate și a dezvelit o erudiție teologică, care nu mai era obicei a se vedea în Biserica Orientală de când s-a închis șirul Părinților din cele de întâi opt veacuri ale Bisericii*"[2]. Mitropolitul Vancea a impresionat prin cultura sa și a câștigat respectul desăvârșit al Vaticanului, atunci și în celelalte vizite făcute la Roma, prin întreaga sa activitate. L-a câștigat și l-a păstrat pentru un întreg pătrar de veac.

Mitropolitul Vancea a cunoscut nu numai limba poporului român, ci și a strămoșilor lui, a altor neamuri și, prețuindu-le pe fiecare, a apărat cu multă știință și deplină conștiință dreptul de a auzi limba română și de a fi învățată pretutindeni în spațiul geografic al arhidiecezei sale. A luptat și a creat condiții pentru această luptă.

Și-a asociat, în primul rând, toată elita unită din vremea sa, puternică prin știință și credință, prin implicarea ei în viața spirituală și politică. A preluat din vechea gardă pe Timotei Cipariu, i-a ridicat, pe rând, pe Izidor Marcu, Vasile Hossu, Victor Smigelschi, pe Ion Micu Moldovan și Augustin Bunea, ultimii doi fiind limbi de foc atunci, în vremea mitropolitului Vancea și a urmașului său, mitropolitul Victor Mihali. A întărit catedrele tuturor școlilor din Blaj cu cei mai destoinici profesori. Noua și vechea generație nu era cu nimic mai prejos decât Școala Ardeleană sau marii oameni ai anului 1848. Duceau mai departe făclia purtată de înaintași cu aceeași mare demnitate și cu aceeași hotărâre. Răspundeau cerințelor vremii lor, înțelese de înaltul ierarh de la Blaj și de către toți colaboratorii săi. Atacul împotriva limbii și națiunii noastre era îndreptat din

2. A. Bunea, *Mitropolitul dr. Ioan Vancea...*, p. 15. Cf. Nicolae Bocșan și Ion Cârja, Biserica Română Unită și Conciliul Ecumenic Vatican I, Presa Universitară clujană, 2001, 693 p.

https://biblioteca-digitala.ro

partea puterii spre nucleul de bază al națiunii române și spre problemele de fond ale formării spiritualității românești.

În consecință, mitropolitul Vancea înțelege că trebuie să-și întărească Biserica și Școala, de jos și până sus, printr-o bună organizare și modernizare sub toate aspectele, să întărească tocmai ceea ce noua putere dorea să demoleze. Organizează congrese mixte cu clerici și mireni (1873 și 1875), sinoade arhiepiscopale (1869, 1882, 1889) și sinoade provinciale (1872 și 1882). Intră în dialog cu toate forțele și tuturor le asigură un nou statut, noi baze spirituale și materiale. Face vizite apostolice de la un capăt la altul al Provinciei mitropolitane și este primit pretutindeni de catolici și ortodocși în spiritul frăției și al unității neamului nostru, dovedite, în primul rând, de către Ioan Vancea.

Continuă, de fapt, un drum început încă din anii 1866-1867 când, ca Episcop al Gherlei, deschide o tipografie diecezană, publică primul său Șematism[3], organizează seminarul teologic de aici, pune bazele unei școli centrale românești, creează noi posturi de profesori și preoți, alocă bani pentru văduve și orfani, străbate în vizite canonice părțile Năsăudului, Becleanului, Dejului și Gherlei[4].

La Blaj, continuă totul pe plan superior. Organizează învățământul primar confesional și pune bazele fondului școlar arhidiecezan, reorganizează districtele protopopești și reglementează problemele de procedură bisericească în cauze penale, civile și matrimoniale. Transformă reședința mitropolitană într-un veritabil șantier de construcții și supune școlile de aici unui autentic proces de modernizare.

Acțiunea nu este nici spontană și nici întâmplătoare. Ea se înscrie în concepția mitropolitului Vancea despre rolul Bisericii noastre și al școlilor confesionale greco-catolice în societate, dovedind o gândire în spirit modern. Stau mărturie lucrările celor două concilii provinciale organizate și ținute în vremea mitropolitului Vancea (1872 și 1882).

3. *Șiematismul veneratului cler a nou înființatei dieceze greco-catolice a Gherlei pre anul de la Cristos 1867*, 268 p.

4. Vezi pe larg la lucrările părintelui Prunduș și Plaianu, Bota și Georgescu; *Istoria bisericii*, Madrid, 1952.

5. *Conciliul Provincial primu al provinciei bisericii greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș ținut la anul 1872*, Blaj, 1882, LXI + 300 p.; Vezi și Ioan Vancea. *Dialog despre Constituțiunea bisericii și despre sinoade*, Oradea Mare, Tip. Aloisiu Tichy, 1861, 119 p.; *Idem, Plan de învățământ pentru școlile poporale de confesiunea gr. cat. din Arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș*, Blaj, 1876, 26 p.; Idem, *Regulamentul pentru organizarea școlilor poporale gr. cat. elementare din Arhidieceza gr. cat. de Alba Iulia, în consonanță cu dispozițiunile articolelor de lege XXXVIII din 1868 și XXVIII din 1876 referitoare la școli.*

https://biblioteca-digitala.ro

În lucrările primului conciliu (1872), pe parcursul a 15 pagini, într-un capitol aparte intitulat: „*Despre instituțiunea Junimei*“,[5] sunt fundamentate și înscrise principiile de organizare și scopurile urmărite de fiecare lăcaș de cultură în parte. Școlile Blajului, ce au cunoscut treptat – și până la mitropolitul Vancea, prin toți ierarhii Bisericii – un proces continuu de adaptare, prin înnoire, la cerințele Bisericii și societății, au primit acum un adevărat statut ce le consacră și le deschide noi perspective.

Școlile de teologie, cu profesori-doctori angajați prin concurs, printr-un nou program trebuiau să dea viitorilor preoți cunoștințe ample și complexe din toate domeniile științelor reale și umaniste, inclusiv filosofice, pe care apoi să le împărtășească credincioșilor lor în forme potrivite. Instituțiile gimnaziale și preparandiile diecezane, încadrate fiecare cu profesori de mare prestigiu, organizate într-un sistem de învățământ modern în vremea mitropolitului Vancea, aveau menirea, potrivit scopului fixat în cadrul Conciliului, cele dintâi să trimită spre teologie studenți bine pregătiți, iar preparandiile să formeze învățători în măsură „*de a crește societății civile cetățeni buni, iar Bisericii poporeni credincioși*“[6]. Toate acestea sunt esența învățăturii Bisericii noastre și fundamentul politicii școlare promovate de Mitropolitul Vancea.

Două elemente noi se cer, de asemenea, evidențiate. Nevoia unor școli profesionale – pentru „*feluritele măiestrii și industrii*“[7] – cu o educație specială, teoretică și practică, a elevilor cuprinși în ele, și educația școlară nu numai a băieților, ci și a fetelor. Sunt și acestea elemente de răscruce în gândirea pedagogică românească, înscrise în lucrările conciliului, puse în aplicare în vremea mitropolitului Vancea.

Am adăuga, în același context, preocupările conciliului și ale vlădicului Vancea nu numai pentru a avea profesori buni și programe adecvate, ci și pentru lărgirea și modernizarea spațiilor vechi, pentru construirea de internate și chiar săli de sport. Cultura spirituală își asociază cultura fizică. Soarele era chemat să intre în școală. Sănătatea morală și cea fizică sunt preocupări majore. Deviza școlii blăjene din vremea mitropolitului Vancea, exprimată în termenii noștri, era formarea omului integru ca om al Bisericii, al familiei sale și al comunității, al cetății – un om ideal.

Pornind de la această concepție, mitropolitul Vancea mărește clădirea Academiei teologice și îi lărgește programul de învățământ prin cuprinderea unor noi obiecte cu caracter religios, științific și de interes

6. *Ibidem*, pag. 163.
7. *Ibidem*, pag. 165.

https://biblioteca-digitala.ro

practic. Liceului de băieți îi construiește o modernă sală de gimnastică și un internat spațios ce îi va purta cu mare cinste numele – nume ce va trebui să-l poarte din nou – spre neîncetată recunoștință. Reorganizează învățământul normal și sprijină construirea clădirii sale. Construiește, pe cheltuiala lui, azilul de copii din oraș și creează numeroase fundații cu scopuri culturale.

Biografii săi ne spun că a cheltuit peste 230.000 fl. spre a întări așezămintele de cultură românești. Era replica, dată la Blaj, politicii de deznaționalizare de la Budapesta. Reacția puterii a fost dură, dar fără efect. Mitropolitul Vancea își continuă drumul, conștient de drepturile națiunii sale și de misiunea sa. E hotărât și dârz, e un exemplu dat tuturor. Prin el și oamenii săi, parohiile din arhiedieceză reprezintă oastea neînarmată a românilor uniți, bine organizată și bine condusă. Protopopi și preoți formează elita satelor și sunt gata a fi cei dintâi sfătuitori ai lumii satelor. Învățătorii școlilor confesionale fac același lucru. Școlile sale de la Blaj pregătesc, în vremea mitropolitului Vancea o bună parte din autorii morali ai Memorandumului de la 1892 și generația Marii Uniri de la 1918. Spiritualitatea greco-catolică e puternic reprezentată și în Partidul Național Român. Ioan Rațiu și apoi Gh. Pop de Băsești, din vechea generație, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, Ștefan Cicio-Pop și mulți alții, speranțele tinere deplin confirmate ale partidului, primesc binecuvântarea și sfatul aceluiași mare ierarh, Ioan Vancea.

Drumul spre Unirea religioasă a românilor din Banat și primul lor episcop Alexandru Dobra (1856-1870)

A treia episcopie sufragană mitropoliei de la Blaj, după cele din Oradea și Gherla, a fost cea de la Lugoj, înființată prin bula Papei Pius al IX-lea (1846-1878), „Apostolicum Ministerium", din 26 noiembrie 1853. Primul său episcop a fost Alexandru Dobra (1853-1870).

Acțiunea pentru înființarea ei a început în 1850, odată cu pregătirile pentru înființarea Mitropoliei de la Blaj și s-a desfășurat paralel cu încercările de împotrivire, din partea Episcopului Andrei Șaguna, de a se înființa o episcopie pentru românii uniți din Banat[1]. A cuprins, la data înființării, 113 parohii, care până atunci fuseseră subordonate episcopiilor de Făgăraș

1. S.A. Prunduș, C. Plaianu, *Catolicism și ortodoxie românească*, p. 116.
2. *Dieceza Lugojului. Șematism istoric*, Lugoj, 1903, p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro

(91) și de Oradea (22)[2].

Geografic, cuprindea parohiile greco-catolice din comitatele Caraș-Severin, Timiș, Torontal, Hunedoara și o parte din cele ale comitatelor Alba și Arad.

În 1930, prin înființarea episcopiei Maramureșului, intervine o nouă arondare a Provinciei Mitropolitane. Dieceza Lugojului a mai primit atunci 20 de parohii de la episcopia de la Oradea. Potrivit datelor cuprinse în Almanahul Provinciei Mitropolitane Române Unite pe 1942, la 1 ianuarie 1941 dieceza Lugojului cuprindea 235 parohii, împărțite în 10 districte protopopești[3]. Așa o găsesc evenimentele din toamna anului 1948.

Unirea religioasă a românilor din Banat confirmă, și aici în primul rând, procesualitatea acesteia, o trăsătură comună, întâlnită în toate provinciile românești din imperiul austro-ungar. Ea are apoi și unele particularități determinate de contextul în care a evoluat viața românilor în veacurile evului mediu. Particularitățile au o valoare și o semnificație istorică până la 1853-1855, când, printr-un proces de organizare unitară, cu o subordonare a tuturor eparhiilor unite direct mitropoliei de la Blaj iar aceasta de Vatican, se asigură continuarea vieții religioase în baza Canoanelor Bisericii Catolice.

Din punct de vedere politic, Banatul de apus și ținutul de câmpie dintre Mureș și Criș, cucerit de turci în veacul al XVI-lea, a fost transformat într-un pașalâc, cu reședința la Timișoara. În secolul următor, turcii supun noi teritorii din Principatul Transilvaniei. Ocupă cetatea Lipova (în prima parte a veacului al XVII-lea), cetățile Lugoj și Caransebeș, cu partea muntoasă a Banatului, Ineul, ținutul Hălmagiului (în a doua parte a secolului) și le cuprind pe toate în pașalâcul Timișoarei.

Sub raportul populației, nu intervin în veacul al XVII-lea schimbări esențiale în teritoriile cucerite de turci. Pașalâcul Timișoarei a continuat să fie locuit la orașe, de musulmani (mai puțini turci și mai mulți balcanici convertiți: sârbi, bulgari, greci și, mai ales, bosnieci) și de creștini (români, sârbi, maghiari). În sate turcii nu s-au așezat; acestea au fost locuite, în continuare, de populația băștinașă, de către români și sârbi[4]. Populația creștină din ambele medii se îndeletnicea, cu excepția unui mic număr de meșteșugari și negustori, cu lucrarea pământului[5].

Statutul politic al Banatului s-a schimbat la începutul veacului al

3. Idem, p. 20-24.
4. *Istoria României*, vol. III, Ed. Acad., 1964, p. 35-36.
5. *Ibidem*, p. 97.

https://biblioteca-digitala.ro

XVIII-lea, când treptat turcii au fost alungați, iar prin tratatul de pace austro-turc din iulie 1718 de la Passaro a fost încorporat imperiului habsburgic, ca domeniu al Coroanei. Rămâne până în 1751 sub administrație militară, subordonată Consiliului de război și Camerei Aulice, iar după aceea sub una civilă, dependentă de Viena, condusă de un președinte german, ajutat de șase consilieri. În 1774, partea de sud a Banatului a fost militarizată. S-au format trei regimente de graniță: unul românesc cu sediul la Caransebeș, ce cuprindea 99 de sate, altul sârbesc, la Panciova, și al treilea, german, la Biserica Albă. În 1779, Banatul a fost împărțit în trei comitate: Caraș și Torontal, după ce, cu un an mai devreme, a fost anexat la Ungaria. Sudul Banatului, ce constituia „garanția militară", va rămâne timp de un veac, până în 1872, când se organiză aici comitatul de Severin, sub administrația Consiliului de război[6].

După 1718, Banatul va fi intens colonizat cu germani, italieni, francezi, spanioli, bulgari, croați, slovaci. Peisajul etnic s-a diversificat fără a se schimba raportul dintre băștinași și vechii sau noii veniți. Va spori și numărul confesiunilor.

În imperiul habsburgic vor exista, după 1718, două mitropolii ortodoxe sârbe, una la Karlovitz (din 1695), cu eparhiile de la Arad, Buda, Pécs, Kostainita, Karlstadt, și cea de la Belgrad, cu episcopiile de Valievo, Timișoara, Caransebeș-Vârșeț și Râmnic. Mitropolitul Moise Petrovici de la Belgrad și-a extins jurisdicția și asupra Banatului și Olteniei (ocupate de Austria între anii 1718-1739), iar în aprilie 1722 (?) își mută reședința la Timișoara. Un sinod al clerului ortodox român din Banat, întrunit la Timișoara, tot în aprilie, ia la cunoștință ordinul venit din partea guvernului prin care se cerea să nu se pună obstacole în calea unirii românilor din Banat cu Biserica Romei și de a arăta bunăvoință față de catolicii care începu să fie colonizați[7].

Trecerea românilor din Banat la catolicism a început încă în vremea lui Ioan Corvin de Hunedoara și a lui Ioan Capistrano, când 30.000 de români din părțile Caransebeșului au primit unirea religioasă cu Biserica Romei, avându-i ca episcopi uniți – în sensul conciliului florentin – pe Matei și Macarie[8].

Unirea a venit dinspre romano-catolici și a stagnat în condițiile stăpânirii turcești. Reluarea ei a avut loc abia în secolul al XVIII-lea, tot ca

6. *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, Ed. II, 1961, p. 248-249.

7. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, 1992, p. 238.

8. Ioan Georgescu, *Istoria bisericei creștine...*, 1921, p. 286.

9. *Dieceza Lugojului. Șematism istoric...* Lugoj, 1903, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

o acțiune sprijinită și coordonată de o episcopie romano-catolică, cea a Cianadului, restabilită în Timișoara după alungarea turcilor[9]. Episcopul ei, Falkenstein, propune Curții imperiale, încă în 1735, înființarea unei episcopii unite și reglementarea problemelor bănești pentru preoții uniți. Au fost rezolvate favorabil ambele probleme. Preoții uniți au început să fie plătiți din 1737, iar înființarea episcopiei unite a fost aprobată din partea Curții imperiale în 1738. Un an mai târziu, după pacea de la Belgrad (septembrie 1739), nefavorabilă, încheiată după un nou război pierdut cu turcii, se zădărnicește acțiunea pornită. Problema înființării episcopiei pentru românii uniți a fost reluată în 1741, de către episcopul Nicolae Stanislavici, urmașul lui Falkenstein. El a dorit ca sediul să fie la Lugoj. Toate se vor împlini abia peste un veac (1853).

Împotrivirile au venit dinspre ierarhia ortodoxă sârbă, care, în virtutea unor mari privilegii obișnuite în cadrul imperiului, și-a extins jurisdicția și în Banat, subordonându-și tot ceea ce era de confesiune orientală și rit grecesc, mai ales pe români[10]. Lucrurile se schimbă puțin, sub aspect religios, după înființarea episcopiei române unite de la Oradea (1777), care a cuprins și Banatul și a format la Timișoara un vicariat foraneu, cu două parohii, la Timișoara și Zăbran. Acțiunea era dublată și de un intens proces de sârbizare a românilor.

În deceniile patru-cinci ale veacului al XIX-lea (între anii 1831-1851), Banatul a fost cuprins de numeroase mișcări de rezistență împotriva deznaționalizării românilor între timp, a avut loc convertirea la unire a numeroase comunități (peste 20 în această perioadă). În 1836, a fost înființată și parohia românilor uniți din Lugoj. Avea atunci șase preoți și un diacon. Lugojul era centrul vieții economice românești, ce cuprindea *„o mulțime de economi, industriași, negustori..."*[11], pentru a deveni, din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, și centrul spiritualității românilor uniți din Banat. Procesul unirii a continuat adăugându-se, în perioada 1853-1901, încă 45 de localități convertite în Banatul timișan[12].

Viața românilor uniți din Banat, constituiți în propria lor dieceză, a fost călăuzită timp de un deceniu și jumătate (1854-1870), de Alexandru Dobra. La Blaj era mitropolit în acea vreme Alexandru Sterca Șuluțiu (1855-1867) și, apoi Ioan Vancea (1868-1892). Dobra a fost contemporan cu episcopii

10. S.A. Prunduș, C. Plaianu, *Catolicism și ortodoxie românească* ..., p. 116.
11. Ioan Boroș, *Unirea românilor din Lugoj*. Istoricul parohiei în anii 1836-1860, Lugoj, p. 6-7.
12. S.A. Prunduș, C. Plaianu, *op. cit.*, p. 117.

https://biblioteca-digitala.ro

Ioan Alexi (1854-1863) și Ioan Vancea (1865-1868) de la Gherla, Vasile Erdeli (1843-1862) și Iosi Pop Silaghi (1863-1873) de la Oradea.

Născut în aceeași lună, an și zi cu mitropolitul Șuluțiu de la Blaj (15 februarie 1794), Dobra împlinea, la data numirii sale ca episcop de Lugoj, 60 de ani. S-a născut în comuna Șopteriu (din comitatul Cojocnei), dintr-o familie preoțească. Cursurile primare și secundare le-a urmat la Târgu-Mureș și Blaj, iar cele teologice la Oradea și Viena, unde a fost trimis de episcopul Samuil Vulcan. Rămâne trei ani la Viena, unde își ia și doctoratul în teologie. Revine la Oradea ca secretar apiscopal și notar consistorial, preot, protopop și canonic.

Numirea ca episcop de către împărat, mărturisirea de credință în fața nunțiului și a împăratului, numirea din partea papei s-au făcut toate în anul 1854; consacrarea în catedrala de la Blaj a avut loc un an mai târziu, iar instalarea la Lugoj, în 1856.

Instalarea episcopului Dobra a fost o adevărată sărbătoare. Lugojul nu a fost, desigur, întâmplător ales ca sediu al noii episcopii. Era centrul administrativ al comitatului Caraș, cu bune legături spre restul Banatului, dar și spre Transilvania. Era chiar centru politic al românilor bănățeni, cu nuclee puternice în satele apropiate, un mediu prielnic pentru a deveni și un centru catalizator al românilor uniți din Banat.

Alexandru Dobra (1855-1870)

Așteptările au fost deplin confirmate. Orașul urcă, prin Biserică și Școală, treptele vieții spirituale și, odată cu el, societatea ce i se subordonase. Căile și direcțiile erau cele cunoscute și urmate la Blaj și Oradea. Dispre Blaj au venit la Oradea și de aici la Lugoj. Prin Blaj, în toate a străbătut spiritul Romei catolice, iar prin Viena, catolică și ea, simțul datoriei împlinite. Școlile înalte de la Roma și Viena au dat dimensiuni europene studenților români ce le-au frecventat. I-a pregătit temeinic spiritual și științific. Le-a acordat doctorate, semn al distincției lor. Și prin toate le-a deschis drumul spre viitorul lor, al Bisericii și al Națiunii.

Pentru elite, fie ele ale Bisericii sau laice, chiar pentru omul de rând, școala are un rol covârșitor. Formează deprinderi, dă naștere la sentimente ce se constituie în bunuri purtate o viață. Ele vor influența, la rândul lor,

https://biblioteca-digitala.ro

destinul altora, le vor forma deprinderi și sentimente care, împreună, vor da seva necesară vieții spirituale.

Prin formație, episcopul Alexandru Dobra a fost legat de Blaj, Oradea și Viena, de profesorii din cele trei centre, de doi episcopi de la Oradea, Samuil Vulcan și Vasile Erdeli, și, desigur, de însuși mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu. La Lugoj era firesc să ducă cu el ceea ce a primit de la fiecare și, ajuns aici, să reverse cu generozitate harurile primite.

Episcopul Alexandru Dobra așa a și făcut în toți anii păstoririi sale. A deschis un drum comun al vieții spirituale pentru români, care, din punct de vedere politic, erau despărțiți. Prin episcopul de la Lugoj și mitropolitul de la Blaj se face, de fapt, legătura între Banat și Transilvania. E semnificația înființării episcopiei de la Lugoj și meritul întâiului său arhiereu, Alexandru Dobra. Biserica Română Unită desăvârșește unirea credincioșilor săi la o distanță de aproape trei decenii (în 1853-1855-1856) față de unirea celor două partide naționale din Banat și Transilvania (din 1881). Același lucru s-a întâmplat și cu românii bihoreni. Legăturile lor cu Blajul erau vechi, de la înființarea episcopiei de Oradea (1777). Erau de suflet și credință, nu însă și canonice, până la 1853. Intervine, evident, o schimbare radicală. Relațiile dintre episcopii de la Blaj și Oradea au avut și importanța și semnificația lor, pe care cei doi ierarhi le-au înțeles deplin.

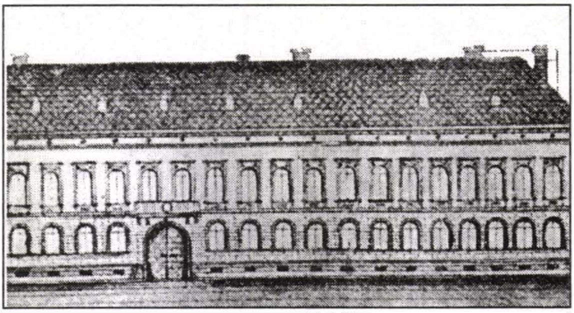

Reşedinţa episcopală din Lugoj

În anii 1853-1855, cercul se mărește, cuprinzând și pe românii de pe Someșuri, cu episcopia lor de la Gherla. De fapt, istoria tuturor românilor, religioasă și politică, avea cursul râurilor noastre; da sens armoniei geografice. Oltul, Mureșul, Târnavele, Crișurile, Someșurile se adunau la un loc spre a se revărsa, împreună cu apele muntene și moldovene, în Dunăre și Mare, nu departe de inima Țării Românești. Asemeni lor, românii uniți din Transilvania și Banat, din Bihor și Maramureș s-au strâns la un loc prin episcopiile lor îndreptându-se spre Blaj. De aci vor merge cu toții, peste câteva decenii, la Alba-Iulia, pentru a realiza unirea politică. Acolo se vor întâlni cu românii ortodocși, sfidând, cum mai spunem, legile fizicii, dar încadrându-se în cele umane, creștine.

La pregătirea acestui drum a luat parte și episcopul Alexandru Dobra.

https://biblioteca-digitala.ro

El pune piatra de temelie zidurilor moderne ale Bisericii Române Unite din Banat. Organizează totul, în cadrul episcopiei, al protopopiatelor și parohiilor, după modelul de la Oradea, cunoscut îndeaproape de el. Reorganizează protopopiatele și parohiile vechi și noi, cere tuturor conduită creștină în viața de toate zilele, stabilește norme pentru administrarea averilor bisericești, inițiază și sprijină formarea unor fonduri pentru ajutoare materiale, pune bazele unor stipendii pentru tineret.

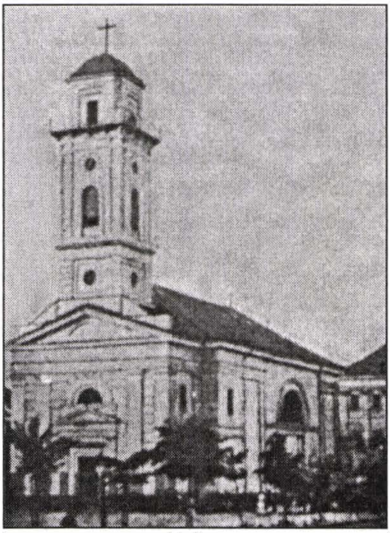

Catedrala Română Unită din Lugoj

Se implică în viața politică. Conduce, în calitate de președinte, Conferința Națională a Românilor, ținută la Timișoara în zilele de 18 și 19 noiembrie 1860. A fost distins cu onoruri din partea Vaticanului și s-a numărat, la moartea lui Șuluțiu, printre cei doriți să-i urmeze în scaunul mitropolitan. Anii și sănătatea nu i-au îngăduit să primească candidatura, primește totuși voturi din partea sinodului elector.

Va veni pe scaunul mitropoliei de la Blaj un alt om distins al Bisericii, episcopul diecezei de Gherla Ioan Vancea. Vremurile erau grele pentru întreaga națiune, căci începuse atunci o nouă stăpânire peste românii din Ardeal și Banat, din Crișana și Maramureș. Alexandru Dobra, reîntors acasă, la Lugoj, le va străbate cu mare demnitate până la moarte (1870), iar noul mitropolit le va înfrunta construindu-și armura, după cum am văzut, potrivit unei doctrine proprii, adecvată vremurilor noi.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

VI.
Sfârșit și început de veac

Lupta națională în vremea Monarhiei austro-ungare (1867-1918)
Biserică și națiune

Anul 1867 marchează, în istoria imperiului habsburgic, un an de cotitură ce va influența profund viața politică din Transilvania vreme de cinci decenii. Dualismul austro-ungar încheiat atunci, pregătit de fapt mai înainte, a însemnat o nouă formă de asociere dintre două puteri politice, Austria și Ungaria, ce aveau unele trăsături comune, dar și multe deosebiri, într-o vreme de criză a imperiului.

S-au stabilit atunci noi raporturi la nivelul instituțiilor centrale și au fost consacrate sau determinate stări grave pentru statutul Transilvaniei și, implicit, al românilor de aici. Prin legea XLIII, votată de dieta maghiară și sancționată la 6 decembrie 1868, Transilvania a fost încorporată Ungariei. „*Uniunea*“ Transilvaniei cu Ungaria a fost pregătită și înfăptuită, de fapt, printr-o serie de măsuri și legi în perioada anilor 1865-1868 și a însemnat pierderea a tot ceea ce mai rămăsese din autonomia sa politico-administrativă, după încercările repetate de anihilare a acesteia, începând cu 1849. Transilvania a intrat în componența „*Coroanei Ungare*“, alături de Slovacia, Croația și sârbii din Voivodina.

Reacția românilor a fost promptă și manifestă. N-au recunoscut uniunea și au negat dreptul statului maghiar de a aduce hotărâri pe seama națiunii române. În 15 mai 1868 a fost redactat la Blaj un protest vehement împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria, numit *Pronunciamentul de la Blaj*. A fost publicat în ziarele românești din epocă, iar guvernul a intentat procese grupului de intelectuali români implicați: profesorul și canonicul Ioan Micu Moldovan, Alexandru Roman, redactorul ziarului „*Federațiunea*“, Iacob Mureșanu, redactorul „*Gazetei Transilvaniei*“ ș.a. Deputații români fac interpelări în parlamentul de la Budapesta. Lupta românilor continuă, primește alte forme, însă și noi dimensiuni. Elita începe să se organizeze în partide. E elementul nou care aduce în prim-planul vieții politice elita românilor, clericală și laică, organizată.

https://biblioteca-digitala.ro

Partidele politice din Transilvania (1869-1918)

Pactul dualist din 1867 - care a nemulțumit profund națiunea română prin actul „*uniunii*“ Transilvaniei cu Ungaria - a determinat reacția elitei noastre și gruparea sa în două curente politice principale. Nici un român nu a subscris la „*uniunea*“ Transilvaniei cu regatul maghiar. Întrebarea care se punea - care a determinat de fapt cele două curente - era dacă elita română trebuia să se angajeze în viața politică (parlamentară) pentru a lupta împotriva efectelor „*uniunii*“, sau - ca semn hotărât al respingerii acesteia - să nu accepte o asemenea angajare. Cei dintâi s-au numit, în consecință, „*activiști*“, iar cei din gruparea a doua „*pasiviști*“.

Activismul nu presupunea însă neapărat o angajare politică față de puterea majoritară, ci, mai degrabă, o raliere la opoziție. Pasivismul, la rândul său, nu însemna o retragere totală din viața politică; dimpotrivă, el preconiza lupta împotriva „*uniunii*“, pentru recâștigarea autonomiei Principatului, pentru recunoașterea drepturilor politice, socio-economice și spirituale ale românilor, prin intermediul presei. Pe de altă parte, trebuie spus că în cadrul celor două curente existau puncte de vedere nuanțate și că toate au fost dezbătute, începând cu 1869, în cadrul celor două partide naționale create atunci.

Cel dintâi partid politic al românilor s-a format în Banat și în Crișana, în urma unei Conferințe a elitei române ținută la Timișoara la 26 ianuarie/7 februarie 1869. S-a intitulat *Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria* și a avut ca președinte pe Alexandru Mocioni. Exprima punctul de vedere al curentului activist. A optat în programul său pentru crearea unui front larg opoziționist ce ar fi trebuit să cuprindă toate națiunile oprimate din imperiu și, împreună, să lupte pentru respectarea drepturilor tuturor. Nu a recunoscut alipirea Transilvaniei la Ungaria.

În fostul principat al Transilvaniei s-a constituit un Partid Național aparte. Bazele lui s-au pus la 23-24 februarie/7-8 martie 1869, în Conferința de la Miercurea. Președinte a fost ales Ilie Măcelariu. Curentul ce a dominat lucrările de constituire a fost cel al pasivismului. Nu au lipsit atunci – și în perioada următoare – adepți ai activismului sau ai unor variante ale pasivismului. Primii optau pentru reluarea unor contacte cu Curtea vieneză, prin petiții și delegați. Al doilea curent – pasiviștii radicali – prin Ioan Micu Moldovan, era pentru abținerea completă de la alegeri.

Partidul Național din Transilvania începe să acționeze în semiilegalitate, pentru că guvernatorul provizoriu al Transilvaniei l-a dizolvat imediat după formarea sa, la 22 martie/3 aprilie 1869, motivând că, în Ungaria,

https://biblioteca-digitala.ro

potrivit legii naţionalităţilor, nu există altă naţiune decât cea maghiară. În temeiul acestei interpretări a legii naţionalităţilor, Partidul Naţional Român din Transilvania şi-a desfăşurat lucrările sub titlul de „*conferinţe electorale*“, iar participanţii la aceste conferinţe se intitulau simpli delegaţi ai cercurilor electorale, fără a putea să-şi declare apartenenţa la un anume partid[1].

Pornită pe o cale sau alta (activistă sau pasivistă), elita română se angajează – potrivit concepţiei fiecăreia – *în lupta naţională,* ale cărei *obiective* nu o desparte, ci o uneşte, căci ele au rămas aceleaşi pentru ambele curente: lupta pentru recâştigarea autonomiei Transilvaniei, drepturi egale în viaţa politică, economică, socială şi spirituală. Războiul de independenţă al României (1877-1878) prilejuieşte românilor transilvăneni exprimarea unor alese sentimente frăţeşti şi chiar gânduri de unire cu *„Ţara“*. Elita politică îşi asociază, în toate acţiunile sale, elita spirituală, ecleziastică şi laică, strânsă în ASTRA, patroana vieţii culturale româneşti din Transilvania începând cu 1861; îşi asociază şi elita grupată în jurul şcolilor româneşti confesionale. Ea formează forţa ce va inspira şi realiza Memorandumul din 1892 – ultima mare petiţie a românilor de dincoace de Carpaţi adresată puterii imperiale habsburgice.

Memorandul din 1892 – un nou Supplex al românilor Premise şi semnificaţii

Memorandul din 1892 este un nou Supplex al românilor, o sinteză a tot ceea ce a cerut, la vremea sa, episcopul Inochentie, a ceea ce a vrut elita română la 1791 şi a ceea ce a urmărit Simion Bărnuţiu prin discursul său din 2/14 mai 1848 din Catedrala Blajului, sau mulţimea strânsă, a doua zi,

1. *Mişcarea naţională a romămilor din Transilvania între 1848-1919*, vol. I., coordonator Simion Retegan, Cluj-Napoca, 1966, 619 p.; Bujor Surdu, *Conferinţa naţională de la Miercurea (1869),* în Anuarul Instit. Ist. Cluj, 1965, 8; Baron Mircea, *Dilema pasivism-activism în mişcarea naţională din Transilvania la începutul secolului al XX-lea, reflectată în presa românească,* Sargetia, 1995-1996, 26, nr. 2, p. 243-266; Ciubotă Viorel, *Un document necunoscut privind organizarea Partidului Naţional Român pe teritoriul comitatului Satu-Mare.* Studii şi Comunicări, Muzeul Satu-Mare, 1992, 1993, 9-10, p. 169-175; Suciu D., *Din lupta politică românească. Activitatea lui Ilie Măcelariu în primii ani după instaurarea dualismului (1868-1869).* În Studia Univ. Babeş-Bolyai, Series Historia, 1972, fasc. 2; *Actele conferinţei Partidului Naţional Român ţinută la 27 şi 28 octombrie 1890 în Sibiu,* Sibiu,1891 (vezi bibliografia capitolului şi – *Istoria României IV. Formarea şi consolidarea orânduirii capitaliste.* Ed. Academiei, 1964.

https://biblioteca-digitala.ro

pe Câmpia Libertății. Este, în același timp, actul întregii spiritualității românești de la sfârșitul veacului XIX; o replică la politica dusă de guvernul maghiar față de români, o politică de maghiarizare în primul rând.

Acțiunea are loc în condițiile în care împotrivirile românilor pornesc dintr-o mai puternică conștiință națională. Cu un deceniu mai devreme (la 1881), se ajunsese la unificarea celor două partide românești (înființate în 1869) și la stabilirea unui program comun de luptă. Memorandul este opera politică a noului partid și are un puternic răsunet pe plan intern și extern.

Întemeierea Partidului Național Român (P.N.R.) a avut loc în zilele de 12-14 mai 1881 la Sibiu, prin unificarea vechilor partide naționale din Transilvania și Banat. Au participat 113 delegați din Transilvania, 34 din Banat și comitatele vestice. Ca președinte a fost ales Nicolae Popea, iar ca vicepreședinte Partenie Cosma[2].

Programul a pornit de la problema fundamentală – *negarea „uniunii"* adusă de dualism și redarea autonomiei Principatului Transilvaniei. Era ideea centrală. Punctele următoare se refereau la introducerea limbii române în administrație și justiție, numirea unor funcționari români în comitatele cu majorități românești, revizuirea legii naționalităților și garantarea aplicării ei, menținerea autonomiei Bisericilor și a școlilor confesionale, o lege electorală promovând votul universal (sau, ca alternativă în cazul neacceptării, reducerea censului electoral pentru cei ce plăteau impozite către stat), posibilitatea încheierii de carteluri electorale în timpul alegerilor, îmbunătățirea situației economico-financiare prin micșorarea obligațiilor publice și prin asigurarea „*bunăstării poporului peste tot*"[3]. În problema dualismului, Partidul Național Român și-a rezervat dreptul de a se pronunța când împrejurările o vor permite sau cere: „*Chestiunea dualismului nefiind la ordinea zilei, partida națională își rezervă dreptul de a se pronunța asupra ei la timpul său*". Un program care se caracterizează prin *continuitate: neagă „uniunea"* cu Ungaria și *afirmă* drepturi pe seama națiunii române, în viața de fiecare zi. Reflectă, pe de o parte, componența celor care au contribuit la alcătuirea lui, dar și problemele vremii de atunci, rămase în litigiu.

Un program politic trebuie să însemne și deschideri spre viitor; să direcționeze drumul luptei de mâine; să facă legătura dintre trecut, prezent

---

2. Liviu Maior, *Memorandul. Filosofia politico-istorică a petiționarismului românesc.* Editura Fundației Culturale Române, 1992, p. 114; Idem, *Constituirea Partidului Național Român. Conferința din 12-14 mai 1881.* In Studia Univ. Babeș-Bolyai, Series Historia, fasc. 1, 1970.

3. *Ibidem*, p. 119.

https://biblioteca-digitala.ro

şi viitor, iar căile propuse să ducă la fapte pozitive. Unificarea mişcării politice de la 1881 şi programul partidului creat atunci se înscriu în această direcţie, iar „*Memorialul*" din 1882 este o primă şi imediată confirmare a drumului bun ales şi urmat de partid[4].

Memorialul este opera distinsului om politic George Bariţiu. Valoarea şi contribuţia lui la lupta naţională a românilor a fost neîncetat recunoscută şi afirmată. Era o misiune însuşită de George Bariţiu după un refuz al lui Vicenţiu Babeş şi un răspuns la o propunere a lui Iuliu Coroianu, făcută încă în timpul conferinţei din 12-14 mai 1881. Acesta a cerut alcătuirea unui memoriu adresat opiniei publice europene, care să exprime protestul românilor faţă de dualism.

George Bariţiu împlineşte cererea, realizând o adevărată *carte de istorie a românilor din Transilvania*, cu toate nemulţumirile, drepturile şi dorinţele lor. Prin conţinut, înseamnă o continuitate, dar şi o discontinuitate. Se întemeiază pe argumente istorice, ca şi celelate petiţii, dar se adresează nu puterii statale maghiare sau imperiale, ci opiniei publice mondiale. Este un uriaş salt pe care îl realizează mişcarea naţională a românilor din Transilvania.

A fost tipărit, în multe exemplare, în limbile română, franceză, germană şi maghiară, şi răspândit în Apusul european. Cauza românilor depăşeşte, astfel, cadrul statal. Se inaugurează o nouă formă de luptă, pe care o reîntâlnim în cazul Memorandumului din 1892 şi a luptei pentru Unirea din 1918. Se realizează, cu sprijinul României, un lucru de o importantă semnificaţie. Ecoul peste hotare este şi el deosebit. Memorialul dovedeşte existenţa problemei românilor transilvăneni. De acum înainte, P.N.R. va îmbina lupta din interior cu propaganda externă. Şi o va face cu bune rezultate.

Cea de-a doua Conferinţă Naţională a Partidului, din iunie 1884, găseşte mişcarea naţională în plină desfăşurare, ca o puternică forţă. Această conferinţă a avut loc, tot la Sibiu, în prezenţa a 163 delegaţi, reprezentând cercurile electorale. A însemnat un mare succes sub raport organizatoric, dar şi programatic. Lucrările au fost dominate de raportul comisiei, prezentat de Vicenţiu Babeş. El face o temeinică analiză a drumului străbătut de mişcarea naţională de la 1881 şi o caldă pledoarie pentru păstrarea şi continuarea programului fixat la prima conferinţă. Susţine,

4. Vezi pe larg Vasile Netea, *Istoria memorandului românilor din Transilvania şi Banat*. 1947; 1993 şi Şerban Polverejan şi Nicolae Cordoş, *Mişcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Ed. Dacia, 1973.

https://biblioteca-digitala.ro

ca tactică, pasivismul și scoate în evidență necesitatea de a se continua calea deschisă de Memorialul din 1882, adică europenizarea problemei Transilvaniei.

Conferința își însușește punctele de vedere formulate de Vicențiu Babeș, confirmă, în consecință, programul din 1881, adoptă în continuare tactica pasivistă și subscrie la contactul cu lumea europeană[5].

O nouă Conferință Națională a Partidului va avea loc în 7 martie 1887, sub președinția lui George Barițiu. Raportul comisiei, formată din 30 oameni politici români, a fost prezentat tot de Vicențiu Babeș, adept și acum al continuării programului din 1881 (dar cu o modificare a art. 7) și al tacticii pasiviste. Acum și aici se pune din nou problema redactării *Memorandului* (pusă mai întâi în 1884). El trebuia să însemne, în principal, o motivație a tacticii pasiviste, adoptată de partid, și să cuprindă, fără îndoială, și toate problemele românilor din Transilvania.

În perioada următoare, se și redactează câteva proiecte. Unul este cel al lui Stavici (1887), apoi cele ale lui Iuliu Coroianu și Aurel Mureșianu (1888). Este acceptat proiectul lui Coroianu (1889), cu prilejul Conferinței de la Turda. Acest proiect este rediscutat și reactualizat la cea de a patra Conferință Națională a P.N.R. – octombrie 1890 – de la Sibiu.

Problema care se punea nu era aceea a conținutului Memorandului, lucru lămurit, ci *când și cui să fie adresat*. Acesta este de fapt și motivul amânării finalizării sale. Conferința de la Sibiu îl socotește încheiat din punct de vedere redacțional, dar subscrie la ideea amânării prezentării sale „*prea înaltului loc*“ pentru atunci când Comitetul Central al Partidului va considera că „*va fi de lipsă*“[6].

Așadar, a fost o nouă amânare a Memorandului. Ea era susținută de grupul Babeș-Mocioni, în timp ce un altul, format din Ioan Rațiu, Gh. Pop de Băsești, Vasile Lucaciu și alții, dorea trimiterea lui imediată.

Se ajunge, în final, la o soluție de compromis. Conferința se pronunță pentru publicarea imediată a textului Memorandului și pentru înaintarea lui împăratului atunci când Comitetul Central Electoral va socoti că e „*momentul oportun*“. Prin moment oportun s-a înțeles existența unor împrejurări interne favorabile, după pregătirea opiniei publice mondiale. Amândouă trebuiau să asigure succesul Memorandului. Era un punct de vedere exprimat din nou de Vicențiu Babeș.

Tot el este cel care pune în discuție și o altă problemă de covârșitoare

5. Liviu Maior, *Memorandul. Filosofia...*, cap. A doua conferință a P.N.R., p. 140-150.
6. *Ibidem*, p. 161.

https://biblioteca-digitala.ro

importanţă – aceea a raporturilor cu România. Cu mare curaj – în prezenţa autorităţilor de stat – Babeş vorbeşte despre românii transilvăneni ca făcând parte „*din marea familie română de 11 milioane*"[7], condamnând „*barierele de vamă ridicate în paguba amânduror state. Dorim* – spunea Babeş – *menţinerea raporturilor bune pe teren politic cu România şi ştim a preţui încheierea unei convenţii militare*"[8].

El vorbeşte apoi despre apartenenţa românilor transilvăneni la comunitatea daco-romanilor din Vechiul Regat prin „*aceleaşi tradiţiuni, aceleaşi obiceiuri, aceleaşi doine şi cântece, care vorbesc la inima noastră, ne încântă, ne îndulcesc această viaţă aspră şi amară. Daco-romani suntem, că ne simţim în inimă interesaţi de existenţa şi progresele fraţilor noştri din orice parte a lumii, căci iubim pe fraţii noştri*"[9].

Desigur, la acel ceas al istoriei, Vicenţiu Babeş nu putea vorbi mai mult în legătură cu această problemă. Atât cât a spus e spre lauda lui şi spre folosul mişcării naţionale româneşti. A reaminti, într-un context politic deosebit (într-o Conferinţă Naţională), de unitatea noastră şi a cere puterii statale legături bune cu regatul român, echivalează cu un *prolog* la ceea ce Iuliu Maniu va spune în noiembrie 1918: „*Vrem despărţirea totală*". E o mare diferenţă, fără îndoială, între ceea ce au spus Babeş şi Maniu. E şi o distanţă în timp. Babeş a rostit ceea ce vremurile i-au îngăduit. Maniu a pronunţat o sentinţă de asemenea atunci când ea putea fi şi pronunţată şi sancţionată. Gândul, şi al unuia şi al altuia, a fost însă spre România. Acest lucru are importanţa şi semnificaţia lui. Orice prilej folosit spre a vorbi de unitatea noastră naţională era un grăunte pus în pământul înfrăţirii din cetatea lui Mihai Viteazul, în Sala Marii Uniri de la Alba-Iulia.

Memorandul din 1892 este, fără îndoială, mai mult. Este o urmare şi o întregire a tot ceea ce fusese până la el. Definitivarea lui e opera consfătuirii Comitetului Central Executiv al P.N.R. din martie 1892. Acolo şi atunci se discută Memorandul în forma finalizată de Iuliu Coroianu şi Vasile Lucaciu.

S-a hotărât publicarea şi prezentarea lui la Viena. Nimic din ceea ce s-a decis aici nu era necunoscut regatului român. Totul a fost precedat şi pregătit de contacte între elita română politică din Transilvania şi România[10].

7. *Ibidem*, p. 163.
8. *Ibidem*, p. 164.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*, p. 169.

https://biblioteca-digitala.ro

Memorandul va fi publicat în limbile română, italiană și engleză, iar data prezentării sale la Viena a fost hotărâtă, la începutul lunii mai, pentru ziua de 28. Rațiu și Albini fac cunoscut acest lucru opiniei publice, iar în capitala imperiului încep pregătirile pentru primirea delegației P.N.R. Împăratul este înștiințat și avertizat de către guvernul maghiar de intenția românilor transilvăneni. I se cere chiar să nu primească delegația și nici Memorandul. „*Am luat cunoștință de conținutul acestui raport* (al prim-ministrului maghiar) *aprobându-l*“[11], a notat Francisc Iosif. Era o nouă dovadă a neputinței sale de a înțelege – ca și înaintașii săi – și rosturile sale imperiale, și drepturile noastre. Cei 300 români ce au bătut drumul Vienei și toate eforturile elitei române vreme de un deceniu au găsit, în primăvara lui 1892, ușile împărătești închise.

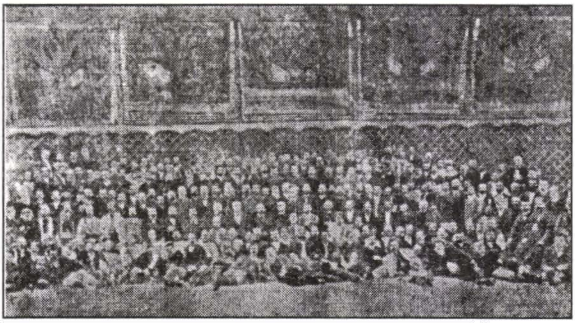

Delegaţia memorandiştilor la Viena (1 iunie 1892)

În schimb, doi ani la rând, guvernul de la Budapesta și-a pregătit închisorile tuturor celor ce au îndrăznit *să arate cine sunt și ce vor să fie, ei și întreg neamul românesc din Ardeal, Crișana, Banat și Mamaramureș.* Actul de acuzare e făcut cunoscut public la 21 septembrie 1892 și a fost aprobat de Curia regală la sfârșitul lunii martie 1894. Procesul a început la 7 mai 1894, la Cluj. Era un proces politic, nu al unor oameni, ci al unei națiuni. Acuzațiile erau grave, căci *Memorandumul contesta dualismul, precum și tot ceea ce a legat Transilvania de Ungaria. Era o negare a stăpânirii maghiare aici, o afirmare a spiritualității românești și a drepturilor sale suverane.*

Toate acestea sunt scrise în paginile Memorandului și spuse în fața completului de judecată, într-o formă clainiană, de către președintele Partidului Național Român, Ioan Rațiu, acuzatul principal. Nu se apără pe sine, ci acuză fără cruțare. O face cu toată demnitatea, știința și conștiința cerute unui conducător politic în vremuri de restriște. Nu el, nici memorandiștii acuzați împreună cu el și nici națiunea română n-au fost judecați atunci, ci un regim politic opresor și o stăpânire străină contestată. Așa a vorbit și „*Leul de la Șișești*“ – Vasile Lucaciu, precum și cei ce se aflau pe

11. *Ibidem*, p. 172.

https://biblioteca-digitala.ro

banca acuzaţilor.

Şi totuşi, a urmat o sentinţă (25 mai) conţinând condamnările la închisoare a nouăsprezece memorandişti români. A fost şi un recurs neluat în seamă (13 iulie); şi a fost şi o zi (25 iulie) în care fruntaşii luptei noastre naţionale au fost duşi spre cele două închisori, la Seghedin şi Vacz.

Sunt locuri de pedeapsă – de nemeritată pedeapsă – în care românii au fost duşi mereu şi până atunci, şi după aceea, până în ceasul împlinirii unităţii lor naţionale. Închisorile au putut slăbi din punct de vedere fizic bătrâneţile unora – cei mai numeroşi – niciodată însă voinţa şi puterea de a apăra cauza românismului.

Bătrâni şi tineri, toţi au rămas uniţi în cuget românesc şi în faptă creştinească. Şi drumul spre închisori, şi cel de întoarcere spre casă au însemnat, de fapt, un mare triumf al cauzei române. A fost şi prilejul înfrăţirii şi al solidarităţii. Al înfrăţirii celor pe care îi despărţeau doar Carpaţii şi al solidarităţii lumii europene cu ei. Ecoul procesului a fost puternic[12]. A trezit conştiinţe şi a determinat atitudini în vechea Ţară Românească[13] şi, deopotrivă, în Europa[14]. A stăruit – ca şi în cazul răscoalei lui Horea – peste ani, şi este – ceea ce au fost toate marile momente din istoria noastră – *o treaptă în drumul spre Marea Unire.*

Procesul deschis memorandiştilor confirmă faptul că a venit vremea adoptării unor noi tactici în lupta politică. Petiţiile s-au dovedit a fi, în faţa puterii, căi de luptă fără ecoul şi rezultatul scontate. Începe, de acum, pregătirea unui alt drum: cel al *activismului politic*, ce se va încheia în 1918, la Alba-Iulia, prin Hotărârea Unirii Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu Vechiul Regat al României.

Noua etapă cuprinde lupta parlamentară pentru câştigarea drepturilor constituţionale pe seama românilor (1906-1916) şi lupta generală pentru unirea tuturor românilor în cadrul unui stat naţional unitar român.

12. Cipăianu George, *The Memorandum and European Diplomatic Circles.* Transylvania Review, 1994, 3, nr. 4, p. 45-57; Cordoş Nicolae, *The Memorandists and the Issue of Political Emigration.* Transylvania Review. 1994, 3, nr. 4, p. 58-75; – *Diplomaţia europeană şi mişcarea memorandistă 1892-1896*, Bucureşti, Arhivele Statului din România, 1995, 607 p.; Mureşan Camil, *Memorandul în istoriografia străină.* 1992, 17, p. 63-68. Memoriile Secţiei de ştiinţe istorice şi arheologice a Academiei Române.

13. Aurelia Bunea, *Problema Transilvaniei în dezbaterile parlamentului României în timpul mişcării memorandiste,* în Studia Univ. „Babeş-Bolyai", Historia, 1969, fasc. 1 şi 2.

14. Bodea Cornelia, *Guverne şi opinii faţă de mişcarea memorandistă.* Memoriile Secţiei de ştiinţe istorice şi arheologie a Academiei Române, 1992, 17, p. 27-34.

https://biblioteca-digitala.ro

Spre un nou activism politic

Memorandul a fost, așadar, expediat, fără a fi citit de împărat, puterii executive asociate maghiare. Guvernul de la Budapesta *cheamă, judecă și condamnă* – prin instituții judecătorești – pe autorii de drept și morali ai memoriului. Sfârşitul este, pentru unii, neașteptat, pentru alții, previzibil. Pentru istoria de atunci și, deopotrivă, pentru cea viitoare, învățămintele desprinse din acțiunea memorandistă și finalul său se constituie însă într-o piatră de hotar.

Pentru elita politică română și pentru națiunea română în totalitatea sa erau clare câteva lucruri:

1) Împăratul își dovedise, din nou, neprietenia față de români și simpatia față de puterea politică maghiară; i-a dezamăgit, în credința lor față de împărat, pe români și a întărit, în acțiunile represive, pe guvernanții de la Budapesta. Împăratul joacă rolul lui Pilat, la o distanță de nouăsprezece veacuri, fără a fi stăpânit măcar de remușcări. Dimpotrivă, își dă girul. Subscrie tacit și urmărește cu sânge rece drumul spre calvar al unei întregi națiuni. De fapt, cu o excepție, toate națiunile stăpânite erau privite la fel.

2) Executivul și justiția statului merg pe linia lor tradițională imperturbabil, cu aroganță și dispreț. Statul maghiar e *judecător* și *parte* – cum va spune la proces președintele P.N.R., Ioan Rațiu. Concepția lumii medievale părea a nu se fi oprit la hotarele timpului său și la cele geografice ale regatului maghiar.

3) Memorandul din 1892 înseamnă totuși uvertura unor schimbări radicale în două planuri politice hotărâtoare. În plan extern, el denunță lumii realități nebănuite, şubrezenia unui imperiu muribund și fărădelegile unei stăpâniri depășite de vremuri. Adevăratul recurs al procesului se judecă însă în aria geografică a Apusului european și românii primesc câștig de cauză.

4) Tot ceea ce s-a petrecut în răstimpul anilor 1892-1894 a dovedit că memoriul românilor transilvăneni nu este numai lucrarea a doi oameni. E opera colectivă a unei elite românești ce-și are izvorul în viața satelor și a orașelor Transilvaniei noastre. Este un strigăt al mulțimii, prin glasurile și condeiul fruntașilor luptei naționale din ultimul deceniu al veacului trecut. Este răscoala elitelor române, pe un fond de mari nedreptăți suportate de întreaga națiune română. Priviți chipurile imortalizate în fotografia celor 300 români plecați pe drumul Vienei, în 1892, pentru a prezenta împăratului Memoriul românilor și-i veți găsi pe urmașii lui Horea și ai ortacilor săi, pe urmașii lui Iancu și ai celor strânși pe Câmpia Libertății de la Blaj în

https://biblioteca-digitala.ro

1848; sunt chipurile unei alte generaţii eroice, a generaţiei de la 1892, din care a făcut parte şi *Bătrânul naţiei române din Ardeal*, Gheorghe Pop de Băseşti[15].

Zece ani mai târziu, la început de nou veac, în 1902, Gheorghe Pop de Băseşti este ales preşedinte al Partidului Naţional Român. În Comitetul de Direcţie intrau, tot atunci, o seamă de tineri de mare viitor, adepţi ai activismului politic. Noul preşedinte nu mai era, la acea dată, un tânăr om politic. Avea aproape şapte decenii. Şi totuşi, gândea şi acţiona în spiritul înnoitor preconizat de noua elită a neamului românesc din Ardeal. *Bătrânul neamului nostru din Ardeal* întruchipa, ca şi predecesorul său, Ioan Raţiu, şi hotărârea, şi iubirea oamenilor de excepţie, ieşiţi din rând, prin însuşirile lor moral-spirituale, pentru a se aşeza în fruntea maselor spre a le conduce destinele. Întruchipa, ca şi Ioan Raţiu, bunătatea şi iubirea fiilor Bisericii Române Unite cu Roma, ai cărei credincioşi erau amândoi, prin toate faptele lor. Ca om politic, Gheorghe Pop de Băseşti a simţit mersul vremii, mai mult, l-a pregătit şi de aceea a subscris ideii activismului politic preconizat de tinerii fruntaşi ai P.N.R. E o altă mare trăsătură a *Bătrânului naţiei române din Ardeal.*

„*A fost bătrânul naţiei* – spunea marele istoric Nicolae Iorga despre Gheorghe Pop de Băseşti, – *cu trăsături de adevărat voievod român, căruia naţia i-a zis Badea Gheorghe...*“ ca „*o notă de iubire, de încredere, cum n-a mai avut-o altul*“.

Acordând tot sprijinul şi toată încrederea tinerilor, gata a porni, la început de veac, pe drumul luptei politice deschise şi active, Gheorghe Pop de Băseşti îşi depăşeşte astfel propria sa generaţie. O depăşeşte fără a intra în conflict cu ea. Dimpotrivă. Este omul de legătură între generaţii, pentru că este nu numai conducătorul unui mare partid al naţiunii române, ci şi omul păcii. Este omul ce a proclamat neîncetat solidaritatea dintre generaţii în rândurile elitei, în rândurile întregii naţiuni. Aceasta era o lege scrisă şi nescrisă, un imperativ – al vremurilor de atunci şi dintotdeauna – înţeles şi promovat de omul politic Gheorghe Pop de Băseşti. E darul şi harul marilor conducători ai oastei ce se cheamă naţiunea, e mantia lor de purpură, e marea însuşire a noului conducător de partid.

Sub şefia lui, la mai puţin de trei ani de la preluarea funcţiei, Partidul Naţional Român, prin Conferinţa Naţională din ianuarie 1905, trasează noua sa tactică în viaţa politică, *activismul.* De numele lui Gheorghe Pop

15. Ştirban Marcel, *Gând şi cinstire pentru Gheorghe Pop de Băseşti.* Tribuna, 1991, 3, nr. 50, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

de Băseşti, ca preşedinte al P.N.R., este legat noul drum de luptă al românilor transilvăneni. Nu este, poate, întâiul ce îl afirmă, este însă cel care îl proclamă şi îl apără până în ceasul Marii Împliniri. Nu este nici singurul, fireşte, dar este cel care mobilizează toate energiile naţionale în jurul său. Casa sa a fost, în acea vreme, locul de sfat al bătrânilor şi al tinerilor la un loc. A fost un Stat Major al tuturor luptătorilor din oastea naţională a românilor transilvăneni. Mitropoliţi şi episcopi, preoţi de rând şi înalta ierarhie clericală, oameni de ştiinţă şi cultură, oameni politici, conducători sau redactori de ziare, au recunoscut în Gheorghe Pop de Băseşti liderul politic al naţiunii române de dincoace de Munţi.

În această calitate a prezidat şi Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia la 1 Decembrie 1918 şi, în aceeaşi calitate, mai înainte, îl împuternicise pe Teodor Mihali să convoace şi să prezideze, la Oradea, şedinţa Comitetului Executiv al Partidului Naţional Român din Transilvania din 12 octombrie 1918. S-a luat atunci o hotărâre capitală pentru românii transilvăneni, bănăţeni, crişeni şi maramureşeni – dezlipirea de Ungaria. Era hotărârea ce va fi prezentată în parlamentul din Budapesta de deputatul român Alexandru Vaida-Voievod.

Trebuie să-i recunoaştem iniţiativa lui Gheorghe Pop de Băseşti. Declaraţia de la Oradea a fost supremul act ce a deschis drumul spre Alba-Iulia. L-a deschis prin gândul de atunci şi prin faptele de până atunci ale lui Gheorghe Pop de Băseşti şi a fost proclamat, cu curaj, de către elita tânără şi matură crescută sub oblăduirea lui. Maniu şi Vaida, Ştefan Cicio-Pop şi Vasile Goldiş, Teodor Mihali şi Aurel Vlad, întreaga pleiadă de fruntaşi ai luptei naţionale din generaţiile înfrăţite ale lui '918, au fost cu toţii nu numai fiii Partidului Naţional Român, ci şi ai *Bătrânului naţiei române din Ardeal* – şi, poate, în primul rând ai lui. Acolo la el, în satul lui, în casa lui, era o adevărată Şcoală de ideal naţional.

Între federalism şi autodeterminare

Istoria europeană de la sfârşit şi început de veacuri XIX-XX s-a desfăşurat într-un context de viaţă politică în care întregirile naţional-statale, sau întemeierea de noi state, nu au depins, în primul rând, de tăria mişcărilor naţionale şi de forţa partidelor lor politice. Erau, desigur, multe state europene independente cu o evoluţie democratică. Dar erau mai ales astfel de relaţii internaţionale care îngăduiau celor trei mari imperii – Austro-Ungaria, Rusia şi Turcia – să dispună cum vor de popoarele pe care, prin legea forţei, au ajuns să le stăpânească şi să-şi instituie în interior regimul politic

https://biblioteca-digitala.ro

pe care le-au dorit.

Aşa stând lucrurile, problema întregirilor sau a formării statelor naţionale independente, prin desprinderea lor de stăpânitorii vremelnici, a fost pusă în mod public într-o anume zi din istoria lor, atunci când împrejurările politice au îngăduit. Acesta este momentul hotărâtor, decisiv, dar nu şi întâiul. Întreg trecutul nostru – şi al altor popoare – se constituie în trepte de pregătire. Gândul formării statelor naţionale a putut fi – şi a fost – exprimat de toate naţiunile din cele trei imperii, în toată epoca modernă, în diverse forme. Conştiinţa unităţii de neam, formată încă în evul mediu, nu putea să nu se transforme în dorinţa realizării unităţii naţional-statale.

Nu puţini erau cei care simţeau şi doreau căderea celor trei imperii. Imperiile nu au fost niciodată fără sfârşit. Ziua decesului lor depindea însă de foarte mulţi factori, cunoscuţi şi necunoscuţi. Războiul – spunem noi – putea să înceapă şi altă dată şi să aibă un alt sfârşit. Imperiul rus a căzut datorită haosului creat de revoluţie. Căderea era inevitabilă – afirmă adepţii ei – dar acest lucru nu a fost crezut de toată lumea.

Apoi este bine ştiut că împăraţii habsburgi – chiar cei cu idei liberale, reformatoare – n-au mers atât de departe încât să asigure, în condiţiile împotrivirii structurilor sociale şi politice maghiare, cadrul necesar dezvoltării noastre în spirit modern şi egalitar. Totuşi împăratul reprezenta o alternativă mai favorabilă decât stăpânirea maghiară, contestată de la început şi fără rezerve. E drept, atitudinea Vienei faţă de evenimentele cruciale din istoria naţiunii române – atitudinea faţă de lupta deschisă de Inochentie şi faţă de omul Inochentie, episcopul unit, faţă de revoluţia lui Horea, Cloşca şi Crişan, faţă de Supplexul din 1791, de revoluţia din 1848/1849, de Memorandumul din 1892, faţă de politica clară şi deschisă de maghiarizare a românilor dusă, după instaurarea dualismului, de statul maghiar – o acuză fără drept de replică.

În această perioadă de declin a monarhiei dualiste, a apărut moştenitorul tronului, Franz Ferdinand, cu o nouă formulă: *federalizarea imperiului*. Moştenitorul tronului, aflat în conflict cu ideile împăratului Franz Iosif şi, în acelaşi timp, cu puterea politică maghiară, manifestase o declarată simpatie faţă de români (ca, de altfel, faţă de toate naţionalităţile oprimate din imperiu) şi promitea tuturor un nou statut.

Austria federativă era – în concepţia lui Franz Ferdinand – nu numai o haină nouă în care dorea să fie îmbrăcat imperiul său. El promitea popoarelor chemate să îmbrăţişeze ideea sa, un nou drum, în care toţi partenerii să aibă drepturi depline şi egale. Evident, era o utopie din punct de vedere politic, sancţionată de potrivnicii ei prin asasinarea iniţiatorului (în 1914) şi infirmată de istorie (1918). Imperiile cad fără a mai putea renaşte. A fost şi rămâne cel puţin o speranţă justificată a popoarelor democratice.

https://biblioteca-digitala.ro

Sfârşitul veacului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea însemnau, pentru lumea europeană, pentru naţiunile din imperiu, eforturi stăruitoare în vederea păstrării fiinţei naţionale a românilor, polonezilor, sârbilor, croaţilor, cehilor şi slovacilor, pentru un regim politic democratic şi, cu un gând mărturisit direct sau indirect, pentru alcătuirea statelor naţionale de - sine stătătoare. *Era trăsătura fundamentală a mişcărilor naţionale din imperiu.*

În acelaşi timp, unii reprezentanţi ai mişcărilor naţionale din monarhie, în numele lor personal şi, poate, chiar cu ştirea conducerii lor, iniţiază contacte cu moştenitorul tronului şi subscriu ideilor sale. Este vorba, în ceea ce ne priveşte pe noi, de Aurel C. Popovici şi Alexandru Vaida-Voievod. Sunt doi fruntaşi ai luptei noastre naţionale care nu pot fi învinuiţi, sub nici un chip, de trădare sau de lipsa unor sentimente româneşti prin aderarea la ideile federative ale lui Franz Ferdinand. Se cer însă explicate şi înţelese raţiunile ce i-au determinat la o asemenea opţiune.

Cunoaştem cum a gândit unul şi cum a acţionat celălalt , în principal, din două cărţi. Prima este cartea lui Aurel C. Popovici, intitulată „*Stat şi naţiune. Statele Unite ale Austriei Mari. Studii politice în vederea rezolvării problemei naţionale şi a crizelor constituţionale din Austro-Ungaria*“, apărută la Leipzig în 1905[16]. A doua aparţine profesorului universitar Liviu Maior şi cuprinde o parte din memoriile lui Vaida, intitulată „*Alexandru Vaida-Voievod între Belvedere şi Versailles (Însemnări, memorii şi scrisori)*“, apărută în Editura Sincron, 1993[17].

Din amândouă lucrările – dar şi din alte contribuţii – se desprinde, cu claritate şi convingere, atitudinea altor fruntaşi politici faţă de trei probleme esenţiale: monarhia austro-ungară, federalismul şi problema naţională a românilor din Transilvania. Amândoi au, în toate aceste probleme,

16. Retipărită în 1997 la Ed. Albatros. Traducere din limba germană de Petre Pandrea, Studiu introductiv, note şi îngrijirile de ediţie Constantin Schifirneţ. Pentru înţelegerea gândirii sale politice vezi şi Aurel C. Popovici, *Chestiunea naţionalităţilor şi modurile soluţiunii sale în Ungaria.* Sibiu, tipografia T. Liviu Albini, 1894, 52 p.; Idem, *Naţionalism sau democraţie. O critică a civilizaţiunii moderne.* Studiu introductiv, îngrijire de ediţie, note de Constantin Schifirneţ, Bucureşti Ed. Albatros, 1997, 473 p.; Bocşan Nicolae, *Ideeea de naţiune şi principiul naţionalităţilor la A.C. Popovici,* în Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureşan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998, p. 299-314.

17. Vezi şi Alexandru Vaida Voevod, *Memorii.* Prefaţă, ediţie îngrijită, note şi comentarii de Alexandru Şerban, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1994; Idem, *Mangra, Tisza şi Tribuna. Un mănunchi de dovezi adunate din Tribuna.* Braşov, Tip. A. Mureşianu, 1911, 126 p.

https://biblioteca-digitala.ro

păreri comune. În anul 1917, Popovici moare, iar Vaida continuă să fie angajat în viața politică, în împrejurări cu trăsături noi și cu atitudini categorice pentru realizarea unității naționale prin unirea cu Regatul român. Este cel care în octombrie 1918, repetăm, citește în Parlamentul din Budapesta declarația românilor pentru autodeterminare.

În ceea ce-l privește pe Aurel C. Popovici, el este autorul *Replicii* din 1892 și inculpatul condamnat la patru ani de temniță pentru încercarea de a răspunde cu demnitate întrebării *Ce sunt românii și care le sunt drepturile asupra pământului Transilvaniei?*, atunci când, colegii săi, studenții maghiari, se pregăteau să sărbătorească *„mileniul"*. Pentru temerara sa atitudine, e obligat să treacă munții în Țara Românească, devenind profesor și gazetar implicat în problemele politice ale vremii. Sunt ani de strânse legături cu spiritualitatea românească de aici. Și totuși, pledează pentru federalism. *„Avem nevoie deci de o nouă concepție, o concepție a unui imperiu al marei Austrii, pentru a ieși din această mocirlă și să ridicăm pentru noi toți, pe o temelie solidă, un nou edificiu constituțional acceptabil pentru toate națiunile acestui imperiu. În același timp acest imperiu să fie în stare să trezească și simpatia micilor națiuni limitrofe din răsărit. Principiul dinastic, destoinicie militară și, înainte de toate, dreptate față de toate popoarele care dau un conținut acestui imperiu, iată* – conchide Popovici – *care trebuie să fie în viitor, așa după cum au fost și în cel mai îndepărtat trecut, stâlpii pe care să se sprijine edificiul lui*"[18].

Convingerile lui Popovici au nesocotit un adevăr – recunoscut de altfel de el – și anume că niciodată popoarele din monarhie n-au fost interesate de soarta imperiului, că aici își făcea loc, treptat și sigur, ideea formării statelor naționale independente. *„Fiecare naționalitate dorește una sau alta, dar tuturora prea puțin le pasă sau chiar nu le pasă de loc de felul în care acest Imperiu poate fi menținut*"[19], spunea Popovici.

La fel a crezut în federalism și Vaida. Era la el o convingere, credem, temporară, socotindu-l ca o variantă posibilă, într-o perspectivă foarte apropiată, de desprindere a românilor transilvăneni de Ungaria și de unire a lor cu România. Lucrurile erau gândite astfel de amândoi, cu un deceniu înainte de războiul reîntregirii neamului, când primul, Aurel C. Popovici, dorea și prevedea căderea monarhiei bicefale, iar Vaida-Voievod era amenințat, de majoritatea parlamentară de la Budapesta, cu aruncarea pe ferestrele parlamentului. Era vremea în care cei doi oameni politici –

18. cf. notele 16,17
19. ibidem

https://biblioteca-digitala.ro

mergând fiecare pe un drum propriu – au optat pentru o cale de desprindere a românilor de Ungaria și cuprinderea lor, ca parte federativă, în Austria Mare, crezând, cu naivitate, în ideile reformatoare ale lui Franz Ferdinand. Spiritul vremii cerea însă altceva. Opinia publică românească nu a primit, ci – dimpotrivă – a condamnat asemenea idei. Românismul se vroia cuprins în hotarele unei țări ce se chema România, cu un statut de țară suverană și independentă. Românii n-au visat și nu au dorit o *Austrie Mare*, ci o *Românie Mare.*

George Barițiu, Ioan Rațiu și Vasile Lucaciu – fruntași ai luptei noastre naționale la sfârșit de veac XIX

De vârste diferite, George Barițiu (1812-1893), Ioan Rațiu (1828-1902) și Vasile Lucaciu (1852-1922) sunt contemporani, în același timp, cu marile evenimente din istoria modernă a românilor transilvăneni. Primii doi sunt martorii revoluției de la 1848/1849 și ai memorandumului de la 1892-1894, iar Vasile Lucaciu al memorandumului și al Marii Uniri. Ei nu sunt simpli contemporani ai evenimentelor amintite, ci cei care au contribuit, prin gândirea și acțiunea lor, directă și mijlocită, la pregătirea și desfășurarea lor.

Meritul fiecăruia în lupta noastră națională a fost covârșitor, de aceea își au locul lor în galeria elitei românilor transilvăneni, a elitei țării, a acelei elite care va pregăti Unirea națiunii române, promovând și răspândind ideea daco-românismului într-o vreme în care nu se putea vorbi încă direct, ca deziderat imediat, despre unirea tuturor românilor într-un stat național unitar. Nu au fost singurii. Dimpotrivă. Numărul lor este mare, iar numele tuturor vrednic de cinstire.

Asocierea celor trei și prezentarea lor aici împreună sunt motivate de apartenența lor la Biserica Unită, de concepția lor politică, de legăturile care au existat între ei, și de participarea la evenimentele din epocă, cu rol de avangardă.

În ceea ce îl privește pe George Barițiu, acesta a fost personalitatea cea mai complexă a spiritualității românești ardelene din veacul său. A fost

https://biblioteca-digitala.ro

elev la gimnaziul din Blaj şi la colegiul catolic din Cluj, apoi teolog şi profesor la Blaj (1835-1836) şi la gimnaziul românesc din Braşov (1836-1854). La Braşov înfiinţează, în 1838, săptămânalul literar *„Foaie pentru minte, inimă şi literatură"* şi ziarul politic *„Gazeta de Transilvania"*, al cărei redactor a fost până în 1850.

Este fondatorul ziaristicii româneşti ardelene, un neîntrecut cronicar şi analist politic al vremii sale. A fost unul din principalii conducători ai revoluţiei din 1848-1849, vicepreşedinte al Marii Adunări de la 3/15 mai 1848 de pe Câmpia Libertăţii de la Blaj şi membru al delegaţiei împuternicite să prezinte hotărârile Adunării în faţa dietei din Cluj. S-a numărat printre fondatorii *„Astrei"* (1861), al cărei preşedinte a fost cinci ani (1888-1893). A mai întemeiat revista *„Transilvania"* (1868) şi *„Observatorul"* (1870), publicaţii de mare prestigiu şi ele. În 1866 a fost ales membru al Societăţii Academice Române şi preşedinte al Secţiei istorice, iar în ultimul an al vieţii (1893) preşedinte al Academiei Române. A participat la viaţa politică a Transilvaniei, făcând parte din Comitetul Central al Partidului Naţional Român (după 1881), şi a luat parte la pregătirea memorandumului din 1892.

În spatele acestor enumerări, obişnuite în prezentările enciclopediilor, stau 58 de ani de activitate pusă în slujba intereselor naţionale, cu o totală dăruire de sine. El este cel dintâi care, în calitate de gazetar, a deschis orizontul nostru spre modernitate. A adus, în paginile ziarelor sale, imagini din lumea din afară şi a făcut cunoscute realităţile de acasă. Le cunoştea pe toate, le-a comentat în mod critic şi a cerut îndreptarea lor. Scrisul său a fost militant, iar ziarele conduse de el au contribuit la pregătirea tuturor evenimentelor politice din vremea sa. El a purtat un continuu dialog – un neîncetat şi neîntrecut dialog – cu contemporanii săi şi mărturie ne stă imensa sa corespondenţă, cuprinsă în multe volume publicate până acum. Credem că Bariţiu poate fi socotit, prin cantitatea scrisului său, răspândit în ziare, în reviste, în cărţi, în scrisori, un Iorga al ardelenilor.

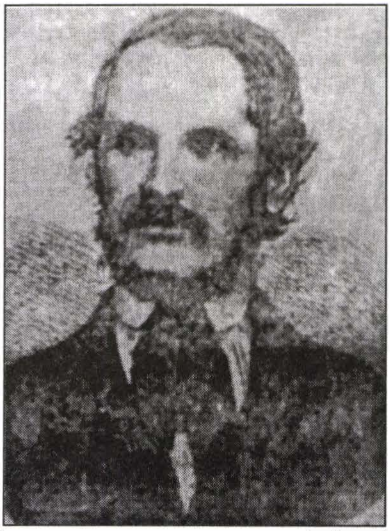

George Bariţiu

Activitatea sa nu are numai această dimensiune cantitativă neobişnuită. Presa din vremea sa – din toată epoca modernă – avea atribute deosebite.

https://biblioteca-digitala.ro

George Barițiu a făcut din ea o tribună de avangardă a luptei naționale. Este marele lui merit. Cu o pregătire enciclopedică ce i-a îngăduit o viziune modernă asupra viitorului, el a analizat critic trecutul, fiind considerat una din acele mari forțe spirituale românești menite a trăi peste veacuri.

Barițiu este al nostru, dar nu numai al nostru. Lupta lui a avut un caracter național, însă principiile sale s-au întemeiat pe dreptul modern universal, cerând schimbări radicale, potrivit acestuia, pretutindeni unde mai domneau fărădelegile. Le știa și pe acestea, așa cum le-a cunoscut pe cele de acasă.

Întreaga sa gândire și activitate erau îndreptate spre viitorul neamului său, de aceea este, în aceeași măsură, un luptător, un vizionar și un doctrinar ce a legat destinul nostru de cel al lumii cu virtuți creștine și democratice.

Toate aceste trăsături sunt și punctele de unire dintre George Barițiu, Ioan Rațiu și Vasile Lucaciu. În ce privește pe Ioan Rațiu, viața lui – spunea Augustin Bunea, la moartea acestuia în decembrie 1902 – *„este istoria poporului român din Transilvania și Ungaria de la 1848 până în ziua de astăzi*"[1].

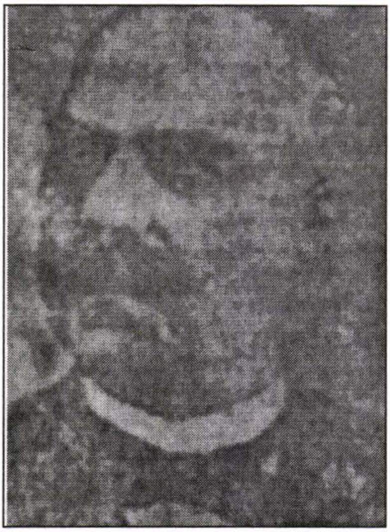

Ioan Rațiu

Născut la Turda, el își începe studiile aici, pentru a le continua la Blaj și Cluj. În 1847 intră ca student la teologie, mai întâi la Blaj, apoi la Pesta, pentru ca evenimentele revoluționare să-l aducă din nou la Blaj. Ia parte ca tribun la acțiunile militare din anii 1848-1849, iar după revoluție renunță la studiile teologice și le urmează pe cele universitare laice de la Viena (1850-1854), ca bursier al Capitlului Mitropolitan de la Blaj. S-a pregătit pentru cariera de avocat și a devenit un apărător fără egal a tot ceea ce trebuia apărat din românismul veacului său: oamenii și drepturile lor individuale și comunitare. A fost un om de credință cu

1. Ioan Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902) 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni.* Sibiu. Tip. Foaia Poporului, 1928, p. 178. Ioan Rațiu a fost președinte interimar al P.N.R. între 1888-1890 și președinte din 1892 până în 1902 când a încetat din viață.

https://biblioteca-digitala.ro

un cult pentru strămoşi, pentru valorile culturii române, pentru cei din zilele sale, pentru îndreptarea vieții cărora și-a dedicat toată elocința sa. Le-a apărat cauza ca avocat, începând cu anul 1861, an care marchează şi debutul său oficial în viața politică a românilor din Transilvania. Timp de patru decenii (până la moarte, în 1902), viața sa s-a identificat cu aceea a națiunii române din Monarhia austro-ungară, cu cauza acesteia, fiind, – fie ca membru al Comitetului, fie ca preşedinte al Partidului, – un adevărat tribun, aflat neîncetat în luptă.

Ca şi Bariţiu, cunoscând trecutul, a surprins cu realism prezentul și, de aceea, a fost până la sfârşitul vieții unul dintre susţinătorii de frunte ai pasivismului. Rațiu nu a pus semnul egalității între pasivism și indolență – ori inactivitate, ci, dimpotrivă, a îndemnat la acțiune politică viguroasă[2]. Ferm în opoziția sa față de unirea Transilvaniei cu Ungaria, el credea că participarea în alegerile pentru dietă și apoi în dietă nu va aduce rezultatele dorite, atâta vreme cât maşinăria electorală se afla în mâinile aristocrației maghiare. Nu avea mai multă încredere nici în atitudinea puterii politice de la Viena. Vinovate de starea românilor erau ambele, în concepția lui Rațiu.

Schimbarea în bine el o vedea printr-o mai bună organizare în interiorul vieții de partid și prin reafirmarea solemnă a idealului național proclamat pe Câmpia Libertății la 3/15 mai, prin revigorarea sentimentului național, prin angajarea unitară a spiritualității româneşti, pe baza unui program unitar, cu antrenarea tuturor forțelor interne. „*Am fost totdeauna de părere* – scria Ioan Rațiu, la 7 mai 1868, la împlinirea unui deceniu de la Adunarea de la Blaj, lui Bariţiu – *că noi trebuie să ne facem istoria și viitorul și să nu aşteptăm ca să ne zboare porumbul fript în gură*"[3].

Acțiune unită însemna, de fapt, acţiune hotărâtă şi demnă, purtată prin mijloace proprii, adevărate, căci încrederea şi binele nu puteau veni nici dinspre nobilimea maghiară, nici dinspre Curtea imperială de la Viena. Erau două forțe ce şi-au unit puterile pentru a-şi apăra mai bine propriile interese și ele nu erau identice cu ale poporului său. Doctrina lor îi era cunoscută lui Ioan Rațiu, cum era știută, bine știută, și de George Bariţiu. De aici și neîncrederea lor în puterile politice conducătoare şi, în consecință, pasivismul lor, ce nu poate fi definit și înțeles în termenii obişnuiți dați de dicționarele lingvistice. Pasivismul politic însemna, repetăm, acțiune,

2. Keith Hitchins, Liviu Maior, *Corespondența dintre Ioan Rațiu și George Bariţiu, 1861-1892.* Cluj, Ed. Dacia, 1970, p. 19;

3. *Ibidem,* p. 180; Vezi pe larg Liviu Maior, *Filosofia politico-istorică a petiționarismului românesc.* Centrul de studii transilvane, 1992.

https://biblioteca-digitala.ro

prin mijloace deosebite, spre atingerea unui scop pe care îl urmărea toată elita noastră politică și clericală și pe care îl dorea întreaga națiune.

Memorandul din 1892-1894, finalizat sub patronajul lui Ioan Rațiu, dus la Viena și răspândit în lume în formele preconizate de el, este cea mai bună dovadă a concepției sale politice realiste și a scopului profund național, urmărit și realizat. Memorandul este cea mai mare acțiune politică a românilor din Imperiu de până la Unirea din 1918, este de fapt un proces istoric al unei întregi națiuni, al națiunii române din Ardeal și Banat, din Crișana și din Maramureș, purtat împotriva unui agresor comun, timp de 26 de ani, iar discursul lui Ioan Rațiu, din 1894, în fața Curții de judecată și a juraților, este un monument al gândirii și acțiunii elitei noastre, în prelungirea celui rostit de Simion Bărnuțiu în Catedrala Blajului la 2/14 mai 1848 și premergător celor ținute la 1 Decembrie 1918 în Sala Unirii de la Alba-Iulia.

Ioan Rațiu, prin discursul rostit în apărarea sa și a întregului grup al memorandiștilor, în numele națiunii române din părțile ardelene, bănățene și ungurene, întruchipează omul lumii moderne în lupta deschisă cu prejudecățile și servituțile evului mediu, ridicat deasupra vremurilor pentru a deschide drumul semenilor săi spre o viață liberă și demnă. Este un tribun venit din vremuri revoluționare plin de curaj, ce mânuiește, în locul armelor de foc, pe cele ale cuvântului aspru și dojenitor, hotărât, expresie a unei demnități exemplare.

Ioan Rațiu a fost, în toată cariera sa de avocat, un apărător al celor nedreptățiți, de o probitate neîndoielnică. La fel a fost și ca om politic. Acum, în fața tribunalului de judecată, era mai mult, era un virulent acuzator. Nu se apăra pe sine; nu apăra pe nici unul din cei aflați la bara judecății, pentru că el considera că ceea ce se discută acolo era *„însăși existența poporului român /și/ existența unui popor nu se discută, se afirmă“* – spunea Ioan Rațiu. *„De aceea* – continua el – *nu ne e în gând să venim înaintea D-stre să dovedim că avem dreptul la existență. Într-o asemenea chestiune nu ne putem apăra în fața dumneavoastră, nu putem decât să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupririlor care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea și limba“*[4].

Declarația lui Ioan Rațiu este un rechizitoriu făcut puterii austro-ungare de la 1867-1892 în numele națiunii române, a acelei puteri care timp de 25 de ani nu a făcut altceva decât să încerce să ia acestui popor ceea ce îi era mai scump: *„legea și limba“*. Era sintetizată aici suma

4. Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 88.

https://biblioteca-digitala.ro

măsurilor restrictive care aveau drept scop deznaţionalizarea unui popor, pierderea identităţii sale. Desigur, ele nu erau noi şi nici nu se vor opri la cele două decenii şi jumătate de stăpânire austro-ungară de până la memorandum. Vor mai trece încă 24 de ani de la rostirea acestor cuvinte până la recunoaşterea dreptului deplin la autodeterminare al românilor, din partea Imperiului austro-ungar.

Declaraţia lui Ioan Raţiu este o negare a autorităţii austro-ungare, ca şi discursul lui Simion Bărnuţiu din 1848, ca şi toate discursurile ţinute la 1 Decembrie 1918 la Alba-Iulia. Au o notă comună. Bazate toate pe realităţi, au drept temei istoria, o altă trăsătură comună. S-au cerut, de fiecare dată, îndreptări şi împliniri în numele poporului şi pentru el. *„Ca persoane nu avem ce căuta înaintea acestei Curţi cu Juraţi, fiindcă noi am lucrat numai ca mandatari ai poporului român, şi un popor întreg nu se poate trage la bara judecătorească"*[5].

Ioan Raţiu a considerat că acea sumă a nedreptăţilor ce a dus la declanşarea acţiunii memorandiste *„rezultă dintr-un proces secular între naţiunea maghiară* – de fapt, între puterea politică habsburgică de la sfârşit de veac XVII, şi cea austro-ungară (din 1867) – *şi autohtona naţiune română. De judecată nu poate fi vorba. Ne puteţi osândi ca indivizi, nu ne puteţi judeca însă ca mandatari ai poporului"*[6].

Pusă în aceşti termeni, acţiunea memorandistă – ca şi cea de la 1848 şi 1918 – primeşte un suport de drept procesual: *„Plângerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu exclusiv maghiar, care este şi judecător, şi parte"*[7].

Ioan Raţiu, după ce dezvăluie caracterul politic al procesului şi netemeinicia lui din punct de vedere al dreptului, se opreşte şi la aspectele sale formale, dar cu o mare importanţă şi semnificaţie şi ele. Procesul intentat memorandiştilor înseamnă exercitarea forţei asupra dreptului. *„Aţi proclamat, sus şi tare, că forţa biruie dreptul şi nici nu aţi mai căutat să mascaţi în faţa lumii aceea ce nu mai e judecată, ci executare... aţi nesocotit până şi formele legale cele mai elementare, care se observă chiar pentru criminali înaintea Curţilor cu juraţi. Lumea va auzi, cu uimire, că s-au putut judeca nişte oameni de către o instanţă judecătorească, fără ca să poată avea măcar apărător"*[8].

5. *Ibidem.*
6. *Ibidem.*
7. *Ibidem.*
8. *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

În concepția lui Ioan Rațiu, a tuturor celor implicați, judecata lor era considerată un simplu simulacru de proces, la care ei au refuzat să ia parte apărându-se. *„Să nu ne cereți dar nouă să ne facem complici în acest simulacru de proces, încercând să facem din partea noastră un simulacru de apărare... Am fost violentați și aici și am fost terorizați totdeauna, cum suntem terorizați în toate de când am denunțat lumii civilizate asupririle ce le îndurăm. Mai poate fi vorba aici de judecată, de apărare în înțelesul juridic? Nu! Faceți ce voiți!*"[9]

Această libertate lăsată Curții cu jurați de a face ce vrea e, de fapt, condiționată imediat și chiar anulată. Negarea dreptului de a-i judeca a continuat până la sfârșitul discursului său prin sublinierea reversului acesteia. *„Nevinovați suntem, dar Dumneavoastră sunteți stăpâni pe individualitatea noastră fizică, nu însă și pe conștiința noastră, care, în această cauză, este conștiința națională a poporului român. Dacă nu sunteți Dumneavoastră competenți să ne judecați, este însă un alt tribunal, mai mare, mai luminat și, desigur, mai nepărtinitor, care ne va judeca pe toți: e tribunalul lumii civilizate, care vă va osândi odată mai mult și mai aspru decât v-a osândit pâna acum*"[10].

Curtea cu jurați și-a continuat demersul ei, tulburată de ceea ce a fost obligată să audă, dar fără să țină seama de acuzațiile aduse ei, ca instanță de judecată, și puterii politice austro-ungare, ca parte incriminată. Cei 14 acuzați – Ioan Rațiu, G. Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Dimitrie Comșa, D.P. Barcianu, Nicolae Cristea, Iuliu Coroianu, Teodor Mihali, Aurel Suciu, Mihai Veliciu, Rubin Patiță, Gheorghe Domide, Dionisiu Roman și Patriciu Barbu – au fost osândiți, primind pedepse mari, de la 2 luni la 5 ani, închisoare de stat. Ioan Rațiu a primit doi ani. O începe în iulie 1894, la Seghedin, unde rămâne până în septembrie 1895 când, în cadrul unei grațieri generale, intervenită în urma vizitei regelui României, Carol, în Austria, sunt eliberați întemnițații români din Seghedin și Vacz.

În același proces a fost implicat și Vasile Lucaciu, fiind cel care a primit pedeapsa cea mai mare: cinci ani închisoare de stat. Avea atunci 42 de ani și o activitate politică intensă în timpul pregătirii și afirmării Memorandului (1892-1894). A fost un alt tribun al națiunii române, supranumit *„Leul de la Șișești*". El face legătură cu cel mai mare eveniment din istoria românilor din toate timpurile, cu Marea Unire, fiind timp de alți 24 ani, până în 1918, omul prezent la toate manifestările și acțiunile

9. *Ibidem*, p. 89.
10. *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

românilor ce aveau să conducă la împlinirea idealului naţional[11].

Rolul său în pregătirea memorandumului e ilustrat de pedeapsa maximă primită la proces, dar el e confirmat, în primul rând, de istoria luptei noastre naţionale din ultimul pătrar de veac XIX şi primele două decenii ale veacului XX. A fost cel mai popular şi, în acelaşi timp, cel mai intransigent luptător din galeria tinerilor „naţionali", aflaţi în jurul lui Ioan Raţiu şi apoi al lui Gheorghe Pop de Băseşti, ultimii doi şefi ai Partidului Naţional Român din vremea luptelor naţionale.

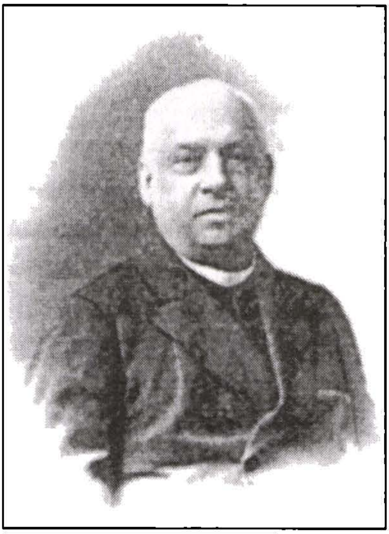

Vasile Lucaciu

Profesor la liceul din Satu-Mare (1878-1885), preot în comuna Şişeşti (1885-1907), deputat în parlamentul de la Budapesta (1907-1910), om de acţiune în Vechiul Regat, unde a fost nevoit să se refugieze (în 1914), şi în emigraţie în Franţa, Italia şi America (1917-1918), Vasile Lucaciu a urcat mereu treptele spre devenirea şi definirea sa ca om politic de mare curaj şi de mare putere.

S-a născut în părţile sătmărene, în comuna Apa (Maramureş), la 22 ianuarie 1852, tatăl fiind cantor şi învăţător acolo. Frecventează gimnaziul din Baia-Mare (1862-1866), unde tatăl său se mutase (1858). Urmează apoi studiile universitare la *De Propaganda Fide* din Roma, unde îşi ia şi doctoratul, pentru a deveni apoi profesor titular la catedra de limba română

11. Vasile Lucaciu a intrat în P.N.R. cu ocazia constituirii clubului electoral al comitatului Satu Mare din aprilie 1881. Tot atunci a fost ales printre cei cinci membri ai comitetului electoral al P.N.R. din oraşul Satu-Mare ce îl avea ca preşedinte pe protopopul Ioan Marcu. La întrunirea alegătorilor români de la Seini, din 2 mai 1884, V.L. va fi ales membru al Comitetului electoral comitatens al P.N.R. din comitatul Satu-Mare. Ca membru al Comitetului electoral central va fi desemnat la Congresul P.N.R. din mai 1887, iar secretar general al partidului la Congresul sau Conferinţa din 1892. Va rămâne secretar general al P.N.R. până în 1914 când se va refugia în România. Liviu Botezan, *Vasile Lucaciu şi mişcarea memorandistă* în Memorandul românilor. Centenar (1892, 1894 - 1992, 1994). Contribuţii la cunoaşterea mişcarii memorandiste. Baia Mare, 1994, p. 39-78. Vezi despre începutul activităţii politice a lui V.L. în Revista Muzeului de istorie Baia-Mare, de acelaşi autor, în curs de apariţie şi Blaga Mihoc, *Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922)*, Oradea, 1993, precum şi toate articolele din bibliografia pentru probleme politice din cartea noastră.

https://biblioteca-digitala.ro

de la liceul romano-catolic din Satu-Mare. Urmează studii universitare și la Budapesta. În activitatea sa ca profesor, întâmpină însă multe greutăți. Era vremea în care acțiunea de deznaționalizare a românilor prin școală, în primul rând, cunoaște cele mai virulente forme. Reacțiile profesorului Vasile Lucaciu, firești din punctul de vedere al spiritualității românești, nemulțumesc puterea politică maghiară și, în consecință, ministerul cultelor și instrucțiunii publice încearcă, fără succes, să-l transfere la liceul din Losoncz. Vasile Lucaciu preferă să părăsească învățământul și în 1885 se stabilește, ca preot, în comuna Șișești[12].

E pasul hotărâtor spre noile lui rosturi în viața politică. La conferința ținută la Sibiu, în 1887, când s-a hotărît redactarea Memorandului, în noul Comitet a fost ales și Vasile Lucaciu[13]. De aici înainte, este o prezență activă în toate demersurile ce se vor face pentru pregătirea memorandumului, ca membru al acestuia și ca secretar general al partidului. Memorandul însuși a fost semnat de Ioan Rațiu, ca președinte, de G. Pop de Băsești și Eugen Brote, ca vicepreședinți, și de Vasile Lucaciu și Septimiu Albini, ca secretari[14].

În timpul procesului e alături de Rațiu. Acuză cu putere. Refuză să folosească traducător. La fel au făcut și Dimitrie Comșa și Teodor Mihali. Exista o deplină solidaritate între toți memorandiștii chemați în judecată. La Seghedin, la intrarea în închisoare, pe frontispiciul ei, era scris *„Frânghie și otravă doctorului Rațiu și neamului românesc“*[15]. Lucaciu intră și el în aceeași închisoare. Și lui îi erau pregătite toate acestea, dar, în același timp, Rațiu, Lucaciu, toți memorandiștii au primit și scrisori de îmbărbătare, de solidaritate. O solidaritate internă căreia i s-a alăturat una din afara Imperiului, pe care au scontat și Rațiu, și Lucaciu. Era un câștig imens pentru întreaga națiune română. Când Rațiu, în închisoare fiind, află de participarea lui Ștefan Cicio-Pop la Congresul de la Haga (septembrie 1894), în numele ardelenilor, alături de Vasile Alexandrescu-Urechia, președintele Ligii Culturale din București, el rostește, din tot sufletul său, urarea *„Doamne, ajută-le să scoată învingătoare cauza noastră înaintea Europei“*[16]. Nu mai era nimic de așteptat de la puterea politică austro-ungară. Nădejdea era Europa cu virtuți democratice și continuarea luptei, în interior, de către forțele partidului național, reîntregite și unite. Se

12. Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 9-10.
13. Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 53.
14. *Ibidem*, p. 64.
15. *Ibidem*, p. 92.
16. *Ibidem*, p. 96.

https://biblioteca-digitala.ro

încearcă, în acelaşi timp, de către maghiari, câştigarea fruntaşilor politici români prin oferirea unor înalte slujbe, de episcop lui Lucaciu, de magistraţi şi funcţii superioare de stat lui Raţiu şi celorlalţi, iar fetelor preşedintelui căsătorii cu conţi maghiari[17].

După ieşirea din închisoare, Vasile Lucaciu pleacă la Roma, apoi la Bucureşti. Pretutindeni e bine primit. Acasă intervine şi un moment critic în viaţa partidului, o confruntare dintre Lucaciu şi Raţiu (1896), pentru ca să aibă loc imediat şi reconcilierea dintre ei.

După 1905, prin noua orientare a partidului, Vasile Lucaciu ajunge în parlamentul de la Budapesta (1907-1910), ca deputat de Beiuş. Rosteşte aici rechizitorii necruţătoare la adresa puterii politice guvernante şi apără, cu un temerar şi legendar curaj, cauza românismului. E ascultat şi temut. Participă şi la alegerile din 1910. Se bucură de o bună propagandă, dar şi de o înverşunată împotrivire din partea puterii politice şi astfel pierde mandatul primit anterior. Îşi continuă activitatea în slujba intereselor naţionale cu intensitate sporită. Rămâne un timp între cei de acasă, dar, la declanşarea războiului (1914), este nevoit să părăsească Imperiul, îndreptându-se, pe căi ascunse, spre România.

În anii războiului (1914-1918) rămâne în Vechiul Regat şi străbate ca emisar al românismului Italia, Rusia, Franţa şi America. În timpul tratativelor de pace de la Bucureşti se cere expulzarea lui din Moldova. S-a cerut îndepărtarea întregii elite politice refugiate la Iaşi. Cei plecaţi se vor întâlni, cu toţii, în capitalele Apusului european, pentru a desfăşura acolo cea mai exemplară luptă în sprijinul eforturilor românilor pentru desăvârşirea unităţii lor naţionale. 1 Decembrie 1918 îl găseşte pe Vasile Lucaciu, ca şi pe Octavian Goga, cu acelaşi destin, departe de ţară, aproape însă, sufleteşte, de toate locurile unde s-a hotărât, în primăvara, toamna şi iarna lui 1918 – la Chişinău, Cernăuţi, Alba-Iulia, Iaşi şi Bucureşti – Unirea cea Mare. Era şi opera lui Ioan Raţiu, a tuturor memorandiştilor, a românismului de pretutindeni.

Istoria le-a cuprins în paginile sale de aur, iar la catafalcul său au fost evocate toate, prin multe cuvinte mari, căci vrednicia i-a fost pe măsura vremurilor. Reţinem aici câteva fraze de un adevăr şi o frumuseţe aparte, rostite de prim-ministrul ţării, Ioan I. C. Brătianu şi de Octavian Goga, cel care a umblat, alături de Vasile Lucaciu şi în numele aceluiaşi ideal, în lume, pentru a servi cauza românismului: *„...În dezvoltarea lor popoarele au pururea nevoie să creadă, să iubească şi să spere, pentru ca să-şi asi-gure lor sănătate şi putere şi pentru ca viaţa lor să contribuie*

17. *Ibidem*, p. 163.

https://biblioteca-digitala.ro

la prosperitatea și civilizația obștească a omenirei.

Dar sunt clipe hotărâtoare în desfășurarea istoriei, în care aceste virtuți cardinale răsar stăpânitoare, mai strălucit ca oricând, și când acei care le întrupează se înalță, figuri eroice, în ochii posterității.

În asemenea vremuri, la ceasul înfăptuirii idealului secular, i-a fost dat părintelui Lucaciu să rostească cu grai înflăcărat credința, dragostea și nădejdea unui popor întreg și de aceea numele său va rămâne pe veci legat de realizările mărețe pentru care a luptat fără preget și fără șovăire.

Mari i-au fost încercările și durerile în mijlocul trudelor și al jertfelor prin care s-a întemeiat unitatea României; dar patriotismul său înalt, cald și sincer a resimțit adânc mulțumirea neasemuită de a fi martor și părtaș la opera de mântuire dorită de veacuri" (Ioan I.C. Brătianu).

„*...Vasile Lucaciu, ca structură sufletească și moștenire intelectuală, este continuatorul direct al treimii din veacul XVIII, trimisă din Ardeal în ucenicie pe malurile Tibrului și întoarsă acasă în suflet cu splendorile Romei. Ca și Petru Maior, Micu-Clain și Șincai, părinții redeșteptării noastre, tânărul vlăstar de la Baia-Mare, sub adăpostul acelorași ziduri de la De Propaganda Fide, sub același cer clasic al anticului Lațiu, și-a împletit concepția de viață sub impulsurile monumentalității romane reînviate de strălucirea Vaticanului.*

Temperament pasionat, plămădit din sănătatea robustă a țăranilor noștri, optimist și senin, păstrând până la bătrânețe sub sprâncenele arcuite picăturile de lumină ale unui romantism tineresc, el preconiza acțiunea și nu se putea închide în contemplația unei chilii mănăstirești. Revărsările lui energic cotropitoare se cereau la largul lor. În fața mulțimii cu mii de capete, Vasile Lucaciu a dus deci pe tărâmul politicii militante patrimoniul de simțire de la Roma. Latinitatea și-a găsit în el pe vijeliosul tribun, ideia națională pe agitatorul implacabil. Ce spectacol de măreție epică zvârcolirea lui de patruzeci de ani pentru dezrobirea unui colț de omenire! A fost idolul adunărilor populare, pe care se zguduia avântul lui de retor ca un torent de lavă aprinsă, a fost locatarul închisorilor din Vacz și Seghedin pe urma Memorandului de la Viena, a făcut să tresară cinismul parlamentului unguresc, a stors râuri de lacrimi la cetățenii din Ploiești acum un sfert de veac, s-a risipit pe toate cărările, neatingând nici o deșertăciune haina lui simplă de popă de țară, negăsindu-și altă răsplată decât dragostea furtunoasă a mulțimii care l-a încununat cu aureola legendei și l-a trecut în doine ca pe eroii baladelor populare" (Octavian Goga)[18].

18. Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 191-194.

https://biblioteca-digitala.ro

Victor Mihali de Apşa (1875-1895 – episcop la Lugoj, 1895-1918 – mitropolit la Blaj)

Victor Mihali de Apșa, episcop al Lugojului vreme de două decenii (1874-1895) și mitropolit al arhidiecezei de la Blaj vreme de douăzeci și trei de ani (1895-1918), era al treilea ierarh al diecezei de Lugoj, urmându-i episcopului Ioan Olteanu, iar la Blaj ocupă scaunul mitropolitan lăsat de Ioan Vancea*.

Înaintașii îi erau vrednici, moștenirile pe măsura lor, dar și potrivit cu vechimea istoriei celor două dieceze. La Blaj, în vremea pastorației sale și pregătit sub auspiciile lui, se va aniversa jubileul de două sute de ani ai Bisericii Unite, iar la Lugoj lăsa în urma lui, în 1895, cele patru decenii de la instalarea întâiului episcop, Alexandru Dobra (1856).

Victor Mihali de Apşa (1874-1918)

Diferența, ca timp istoric, era mare. Lugojul însemna, în vremea aceea, piatra de încercare pentru ierahi, iar Blajul, Oradea și Gherla, locurile de confirmare și consacrare. Victor Mihali a avut privilegiul de a se forma și de a sluji Biserica – mai întâi la Gherla, apoi la Blaj și Lugoj, și din nou la Blaj – într-un răstimp de 55 de ani, din 1863, când a fost hirotonit preot, până la sfârșitul vieții, cu puțin timp înainte de a împlini 77 de ani. Era o venerabilă vârstă, încheiată totuși mult mai devreme decât se nădăjduia (la 21 ianuarie 1918), după ce a străbătut trei pătrare din ultimele două veacuri și

* Vezi *Istoriile Bisericii Române Unite și Arhiepiscopul și mitropolitul dr. Victor Mihali de Apșa,* Transilvania, 1917; Nicolae Dănilă, *Mitropolitul Victor Mihali de Apșa* (1841-1918). *75 de ani de la naștere.* Unirea, 1916, 5, nr. 9 și 10; Nicolae Iorga, *Mitropolitul Victor Mihali de Apșa,* Neamul Românesc, 1918, 13, nr. 137, p. 1-2; Mihali de Apșa. *Epistola pastorală dată din prilejul înființării orfelinatului gr. cat. român din Blaj.* Tip. Seminarului, 1916, 36 p.; - *Mitropolitul Dr. Victor Mihali. Jubileul de 40 de ani de episcopie.* Cultura Creștină, 1915, 5, p. 97-98; Gh. Șerban, *O trăsătură a sufletului mitropolitului Victor Mihali de Apșa;* Cultura Creștină, 1918, p. 75-79; - *Victor Mihali de Apșa,* Unirea, 1918, nr. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

cu câteva luni înainte de a se împlini o dorință a lui și un vis al poporului român, desăvârșirea unității sale național-statale.

Venise pe lume la 19 mai 1841, într-un sat maramureșan, la Ieud. Studiile primare le-a făcut la școlile călugărilor piariști din Sighet, cele gimnaziale superioare la Oradea, Târnavia și Cașovia, unde își ia examenul de maturitate în 1857. Pleacă la Roma, trimis de episcopul Ioan Alexi al Gherlei. Aici urmează filozofia, doi ani, la Colegiul „Sf. Atanasie" și teologia, patru ani, la Institutul „De Propaganda Fide", unde își ia și doctoratul în teologie (1863) și este hirotonit preot.

Pius X (1903-1914)

S-a întors în dieceza Gherlei (1864), ca prefect de studii (9 aprilie) și profesor de istoria Bisericii și de drept canonic la seminarul teologic (din octombrie), pentru a pleca la Blaj (în 1869), chemat de mitropolitul Vancea. Este secretar mitropolitan și referent consistorial, apoi asesor la Tribunalul Mitropolitan de a doua instanță și notar arhidiecezan (1869) și protopop onorar (1873).

Ca episcop al Lugojului a fost numit la 25 noiembrie 1874 și preconizat la 21 decembrie. Consacrat la Blaj (14 februarie 1875), a fost instalat pe scaunul episcopal din Lugoj la 7 martie 1875.

Vaticanul l-a onorat cu titlurile de prelat domestic, asistent la Tronul pontifical și conte roman (17 aprilie 1888).

Mitropolit a fost ales la 16 aprilie 1893, ocupând locul întâi cu 82 de voturi obținute din partea electorilor. A fost preconizat de papa Leon al XIII-lea la 18 martie 1895 și instalat la 26 mai același an.

Episcopul, și apoi, mitropolitul Victor Mihali a cunoscut pregătirea obișnuită a ierarhilor români uniți ai veacurilor XVIII-XIX; școlile gimnaziale iezuite din imperiu și cele academice, de la Roma sau Viena, filosofice și teologice, finalizate prin doctorate. Pregătirii profesionale i s-a adăugat apoi o practică, iarăși obișnuită, în cadrul Bisericii noastre, ca preot și profesor la altar și catedră, în administrația mitropoliei, implicat în probleme de secretariat și de drept canonic, pentru ca să devină, după un deceniu, la vârsta de 34 de ani, episcop la Lugoj, iar la 54 de ani mitropolit la Blaj.

https://biblioteca-digitala.ro

Originea sa, spațiul românesc maramureșan, școala urmată în severitatea ce străjuia lăcașurile de cult și de cultură iezuite și în cele cu deschideri spre creștinismul catolic modern de la Roma au făcut din Victor Mihali un prelat pregătit pentru a conduce destinele Bisericii Greco-Catolice în dieceza Lugojului și apoi în arhidieceza Blajului, ca un ierarh înzestrat cu multă credință față de Dumnezeu și Neamul Românesc, cu toată știința și vrednicia omului ales a fi în fruntea spiritualității românilor uniți o lungă vreme, deloc ușoară pentru Biserică și credincioșii săi.

Benedict XV (1914-1922

Din punct de vedere istoric, Victor Mihali străbate o perioadă cu multe probleme și de o mare diversitate, cuprinse între două evenimente cruciale în destinul românilor: organizarea lor în partide politice (1869-1881) și declanșarea și desfășurarea primului război mondial (1814-1918). Este drumul ce a condus spre desăvâșirea unității naționale (la 1 decembrie 1918). Totul s-a desfășurat prin continue confruntări, la nivel central și local, între puterea politică (executivă și legislativă) maghiară și cea a românilor (laică și clericală), grupată (din 1881) în Partidul Național Român și în cele două Biserici românești, greco-catolică și ortodoxă.

Programul Partidului Național Român va rămâne, pentru o lungă perioadă (1881-1918), cel fixat la punctul de pornire (în 1881), cu o schimbare doar a tacticii (ce va fi aplicată începând cu 1905) și cu o adaptare a lui, în deceniile premergătoare războiului sau în timpul desfășurării acestuia, potrivit stărilor concrete din acea vreme.

Ca partid național, și-a construit programul în numele națiunii române și a cuprins în el problemele vitale vieții noastre naționale, iar ca partid de opoziție s-a opus tuturor măsurilor legislative ce veneau în contradicție cu aspirațiile românilor și încălcau principiile lumii democratice. Era un program general, cu direcții și formulări concrete ce vizau: autonomia Transilvaniei; introducerea, prin lege, a limbii române în administrația și justiția ținuturilor locuite de români; numirea de funcționari români sau cunoscători ai limbii și obiceiurilor poporului român; revizuirea legii

https://biblioteca-digitala.ro

despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor în favoarea acestora; leala şi reala executare a tuturor legilor; autonomie pentru Bisericile româneşti şi pentru şcolile acestor Biserici; ajutor proporţional de la stat pe seama şcolilor şi aşezămintelor culturale româneşti; lege electorală întemeiată pe votul universal; lupta împotriva tendinţelor de maghiarizare; colaborare frăţească cu toţi cei ce năzuiesc la înaintarea şi bunăstarea poporului în general. Atitudinea faţă de problema dualismului *„se va rosti* – se punea în program – *la timpul său"*[1].

Şi timpul rostirii a venit, mai întâi, la aproape un pătrar de veac (în 1905), iar cel al împlinirilor după mai bine de încă un deceniu (în decembrie 1918). Era, în primul caz, „o mare cotitură istorică"[2] ce avea să ducă la o nouă istorie, ale cărei prime pagini s-au scris la Cernăuţi, la Chişinău, la Alba-Iulia, în acelaşi timp istoric, în acelaşi an 1918, prin împlinirea Marii Uniri.

Membrii Sinodului Provincial ţinut la Blaj în septembrie 1900 sub preşedenţia mitropolitullui Victor Mihali de Apşa

Noua generaţie a elitei politice de la începutul veacului cerea, în 1905, eliminarea punctelor unu şi nouă din vechiul program, declanşarea unei ofensive generale printr-o activitate parlamentară dezlănţuită vulcanic, prin sancţionarea publică a oricărei încălcări constituţionale, „pentru garantarea instituţională a recunoaşterii naţiunii române, ca unitate etnică politică"[3].

Au fost lansaţi în arena alegerilor parlamentare din 1905, din rândul naţionalilor, 24-25 candidaţi, pentru un număr de 24 circumscripţii electorale. Cei ce vor învinge – opt în opt circumscripţii – vor fi cu toţii suflet din sufletul neamului românesc, ce vor apăra, cu toată puterea lor, drepturile naţiunii române. Aceiaşi, sau alţii noi, aleşi mai târziu, vor face

1. Ioan Georgescu, *George Pop de Băseşti, 60 de ani din luptele naţionale ale românilor transilvăneni, Oradea*, 1995, p. 35.
2. *Ibidem*, pag. 118.
3. *Ibidem*, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro

acelaşi lucru până în 1914, când activitatea parlamentară a fost întreruptă, şi o vor continua la sfârşitul războiului, prin afirmarea dreptului la autodeterminare, proclamat de Comitetul Politic Executiv al Partidului Naţional Român la 12 octombrie 1918 şi citit, în parlamentul din Budapesta, la 18 octombrie, de către deputatul român Alexandru Vaida-Voievod.

Anii 1869, 1881, 1905 şi 1918 delimitează, astfel, cronologia unor etape din istoria Partidului Naţional Român şi a naţiunii române aflate sub stăpânirea monarhiei austro-ungare, timp de cinci decenii, de la 1867 la 1918.

Sunt tot atâtea decenii de activitate şi pentru preotul, episcopul şi mitropolitul Victor Mihali, o activitate desfăşurată în interiorul Bisericii şi, prin ea, în societate, pentru credinţa românilor uniţi şi pentru naţiunea română din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş. Biserica şi Naţiunea au fost confruntate, în această vreme, cu cele mai dificile şi complexe probleme din istoria noastră modernă. Problemele Bisericii erau şi ale Naţiunii, iar cele ale Naţiunii erau şi ale Bisericii. Nu era o trăsătură nouă, ci doar faptele erau altele. Problemele s-au repetat şi ele, în alt plan însă, cele mai multe erau însă noi şi cereau căi noi pentru rezolvarea lor. Oamenii politici erau mai divizaţi, mai ales prin căile propuse; conducătorii Bisericii Greco-Catolice şi ai Bisericii Ortodoxe erau mult mai uniţi în acţiunile lor.

Un loc de întâlnire a tuturora a început să fie, din 1861 încă, ASTRA, asociaţie ce a cuprins de la început toată spiritualitatea românească, indiferent de confesiune. A fost strânsă la un loc, într-un cadru instituţional, elita şi masa românilor, pentru ca prin scopurile sale culturale să se realizeze, de fapt, ceea ce nu se putea, încă, prin mijloace politice. Oamenii celor două Biserici româneşti şi oamenii politici români şi-au găsit aici cadrul favorabil pentru afirmarea ideilor lumii moderne.

Astra era o nouă putere, unită sub deviza: credinţă şi ştiinţă, puse în slujba naţiunii române. Cele aproape şase decenii din istoria acestei instituţii, de la înfiinţare şi până la Marea Unire, cuprind şi activitatea lui Victor Mihali, ca preot şi ierarh, iar patru din oamenii Blajului – Timotei Cipariu, George Bariţiu, Ioan Micu Moldovan, Augustin Bunea,– au fost, fiecare, şi preşedinţi ai ei.

În vremea mitropolitului Mihali, istoria Bisericii Unite şi cea a naţiunii române din imperiul austro-ungar au fost dominate de trei mari probleme: autonomia Bisericii, episcopia greco-catolică maghiară de la Hajdudorogh şi războiul întâi mondial (1914-1918). Toate aceste probleme religioase şi naţionale fac obiectul activităţii instituţiilor clericale şi laice, iar mitropolitul Victor Mihali a însemnat o prezenţă activă în fiecare din ele, sprijinit de toţi ierarhii episcopiilor de Oradea, Gherla şi Lugoj.

https://biblioteca-digitala.ro

Episcopiile de la Oradea, Gherla şi Lugoj în vremea mitropoliţilor Ioan Vancea şi Victor Mihali de Apşa (1869-1918)

În reconstituirea istoriei episcopiilor sufragane mitropoliei de la Blaj, se impune să subliniem că a existat, alături de principiul numirii unor episcopi din rândul clerului înalt, și acela al transferării lor de la o dieceză la alta și al alegerii mitropolitului din rândurile episcopilor; este cazul mitropolitului Ioan Vancea, al urmașului său, Victor Mihali de Apșa, și al lui Alexandru Nicolescu, din deceniul patru al veacului trecut.

Numirile din rândurile elitei sau prin transferuri de episcopi au izvorât dintr-o concepție potrivit căreia experiențele se cereau împărtășite și folosite întotdeauna în plan superior, rotația dovedindu-se benefică, pentru că oferea posibilitatea omogenizării cadrului instituțional al Bisericii. O inițiativă era continuată și generalizată fără a leza particularitățile și individualitatea fiecărei episcopii în parte.

Mitropolitul Vancea a venit la Blaj fiind mai întâi episcop de Gherla (1865-1869), iar Victor Mihali de Apșa și Alexandru Nicolescu de la Lugoj (1875-1895 și, respectiv, 1922-1935), cu ani îndelungați serviți, ca episcopi, acolo. Era o experiență câștigată și fructificată în toate cele trei cazuri. La fel s-au dovedit a fi și schimburile la nivelul episcopilor: Episcopul Ioan Olteanu a funcționat la Lugoj (1870-1874) și apoi la Oradea (1874-1879); episcopul Mihail Pavel la Gherla (1873-1879) și la Oradea (1879-1902); episcopul Vasile Hossu la Lugoj (1903-1912) și la Gherla (1912-1916); episcopul Demetriu Radu la Lugoj (1897-1903) și la Oradea (1903-1920); Episcopul Valeriu Traian Frențiu la Lugoj (1913-1922), la Oradea (1922-1940, 1947-1948) și apoi la Blaj, ca administrator apostolic în condițiile Diktatului de la Viena (1941-1947)*.

În toate cazurile a fost vorba de o promovare – niciodată de o măsură cu caracter disciplinar – de la o eparhie mai mică au fost trecuți la una mai mare. Din cei cinci episcopi numiți mai sus, patru au pornit de la Lugoj spre Oradea sau Gherla și unul de la Gherla la Oradea.

Lucrurile au stat tot așa și în cazul episcopilor proveniți din elita ecleziastică a diecezei în care erau numiți sau dintr-o altă eparhie. Episcopul Iosif Pop Silaghi, de la Oradea (1863-1873), a fost canonic acolo

* Viața și activitatea episcopului Valeriu Traian Frențiu este prezentată de noi și în volumele II și III ale lucrării noastre (1918-1989).

https://biblioteca-digitala.ro

(din 1845), rector al Seminarului Teologic (1852-1856), vicar capitular, după moartea episcopului Vasile Erdeli (1862). Episcopul Ioan Sabo, al Gherlei (1879-1911), a venit de la Oradea, unde a îndeplinit, după hirotonire (1859), funcţia de vice-rector şi profesor la Şcoala Normală din Oradea, asesor consistorial (1861), canonic (1867) şi în toată vremea, sfetnic al episcopului Iosif Pop Silaghi, episcopul Iuliu Hossu, de la Gherla şi Cluj (1917-1948-1970), a fost mai întâi la Lugoj, după ce s-a întors de la Roma (1910), îndeplinind mai multe funcţii administrative şi didactice: protocolist, arhivar şi bibliotecar, vice-notar consistorial şi secretar episcopal, director de cancelarie (1912), profesor titular la catedra de Studii Biblice de la Academia de Teologie nou-înfiinţată la Lugoj.

Perioada cuprinsă între anii 1869-1918, ceea ce înseamnă aproape cinci decenii din istoria Bisericii Române Unite, a fost ilustrată în primul rând de cei zece arhierei ce au slujit-o în acel timp.

Au avut cu toţii credinţă în Dumnezeu, ştiinţă de carte, dragoste de neam, ecumenism, atribute ce se cuveneau a se regăsi la fiecare în parte. Prin ele s-au asigurat unitatea în acţiuni şi armonia în raporturile interepiscopale şi interumane la nivelul comunităţilor.

Cele cinci decenii au cuprins însă vremea unor mari frământări. Problemele epocii, multe sub raport numeric şi extrem de dificile prin consecinţe pentru Biserica Unită, pentru naţiunea română în general, au cerut tuturor episcopilor fermitate şi demnitate, însuşiri de care au dat cu toţii dovadă. Apărarea limbii române în şcoli, apărarea autonomiei Bisericii şi a integrităţii Provinciei Mitropolitane au polarizat activitatea episcopilor români uniţi.

Au apărat şi au clădit în acelaşi timp biserici şi scoli, depăşind greutăţile mereu ivite şi imprimând, fiecare la locul său, spiritul Romei şi al Blajului, exprimat potrivit pesonalităţii lor.

Episcopul Iosif Pop Silaghi de Oradea (1863-1873)

Iosif Pop Silaghi de Băseşti, urmaşul şi continuatorul episcopului Vasile Erdeli, s-a născut în Bihor, în comuna Tarcea (la 13 aprilie 1813). Tatăl, Simion Silaghi, având origine nobiliară, înrudit cu familia lui George Pop de Băseşti, a fost preot în mai multe comune şi canonic la episcopia de Oradea.

Studiile liceale le-a făcut la Seminarul greco-catolic de la Oradea, iar cele teologice la Viena, unde îşi ia doctoratul (1837). Ca preot a fost hiro-

https://biblioteca-digitala.ro

tonit cu un an mai devreme (1836) prin episcopul Samuil Vulcan. Reîntors la Oradea, este în preajma episcopului Vasile Erdeli, fiind omul său de nădejde. Numirea ca episcop s-a făcut la 1 noiembrie 1862, confirmarea din partea papei Pius al IX-lea la 16 martie 1863, consacrarea în catedrala de la Blaj prin punerea mâinilor mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu la 3 mai același an, iar instalarea solemnă, la Oradea, în 17 mai 1863.

Pentru înalta sa pregătire teologică, a fost numit, la 17 iunie 1867, asistent al Tronului Pontifical[1].

Iosif Pop Silaghi (1863-1873)

A fost un ierarh de o aleasă cultură, socotit de unii istorici ca fiind, poate, cel mai de seamă cărturar ce a păstorit eparhia Oradiei. A impresionat, alături de mitropolitul Ioan Vancea, prin cunoștințele lui legate de istoria Bisericii Orientale; a participat la Conciliul Ecumenic Vatican I, din anii 1869-1870, și a fost, în eparhia sa, un om de mare credință și un bun organizator al Bisericii și al școlilor poporale din eparhie. Înainte de a fi episcop, îndeplinise și funcția de inspector școlar diecezan[2].

Se putea distinge în comportarea sa o mare bunătate, dar și o mare severitate, născute dintr-o concepție de viață pe care a impus-o și preoților săi. Și-a consacrat toată viața Bisericii, organizării acesteia, dar și scrisului. De la el ne-au rămas: *Scurtă istorie a credinței românilor* (1864)[3] și *Enchiridion Juris Ecclesiae Orientalis Catholicae* (1862)[4], considerată până în zilele noastre una din cele mai apreciate lucrări despre organizarea și legislația Bisericii Răsăritene[5].

---

1. Silvestru Augustin-Prunduș - Clemente Plaianu, *Catolicism și ordoxie românească ...*, p. 28.
2. Ioan M. Bota. *Istoria bisericii universale și ...*, p. 287.
3. *Catechismul unirii bisericii a tuturor românilor. Cuvânt părintesc către națiunea română a iubitorului de neamul său, Episcopul Oradiei Mari unite cu Roma Iosif Papp Szilagyi dat în Oradea-Mare 1864.* Oradea-Mare, Tip. Aloisiu Tichy, 1864, 23, p.
4. *Enchiridion Juris Ecclesiae Orientalis Catholichae.* Pro usu auditorum theologiae et eruditione cleri Greco-Catholici, auctore Josepho Papp - Szilagyi de Illyésfalva. M. Varadini, 1862, 633 p.
5. Biserica Română Unită, Madrid, 1952.

https://biblioteca-digitala.ro

În circulara ce avea să vestească moartea sa, Iosif Pop Silaghi era considerat *„un episcop adevărat, după cugetul lui Dumnezeu; Mare preot a fost şi sincer către toţi preoţii care s-au purtat bine, însă sever către toţi cei care s-au purtat rău“*[6].

Preoţilor le-a cerut să-şi întregească mereu pregătirea prin lecturi religioase şi laice, din cărţi şi reviste. Era un îndemn şi o poruncă a episcopului şi a vremurilor, ştiinţa de carte urmând să ridice satul şi naţiunea, în planul vieţii spirituale şi materiale, pe treptele cerute de vremurile lumii moderne.

Episcopul Ioan Olteanu
Lugoj 1870-1873
Oradea 1874-1877

Episcopul Ioan Olteanu a continuat la Oradea – pentru a scurtă vreme, doar trei ani – activitatea lui Iosif Pop Silaghi. A venit de la Lugoj, unde tot ani puţini, patru, a fost episcopul eparhiei de acolo.

Ioan Olteanu (1870-73;1874-77)

Ajunge episcop foarte tânăr, la 31 de ani, şi moare tot foarte tânăr, la numai 38 de ani. A fost o speranţă a Bisericii, a cărui viaţă a încetat mult prea devreme, ce nu şi-a putut împlini, din acest motiv, nici visele şi nici planurile concepute ca ierarh al celor două dieceze, dintre care una îşi consolida existenţa, iar cealaltă îşi scria atunci primele pagini din istoria ei. La Lugoj, i-a succedat lui Alexandru Dobra, întâiul episcop unit de acolo. Era din partea locului, de la Sinteşti (judeţul Caraş), născut la sfârşitul anului 1839 (25 decembrie). Studiile liceale le-a făcut la Lugoj şi la Blaj, iar teologia la Blaj şi Viena. Este chemat acasă înainte de a-şi termina studiile la Viena, din lipsă de preoţi. A fost numit actuar în cancelaria eparhială, apoi, după ce a fost

6. Silvestru Augustin Prunduş – Clemente Plaianu, Catolicism şi ortodoxie românească ..., p. 99.

https://biblioteca-digitala.ro

hirotonit, numit secretar episcopal, notar consistorial și protopop. A funcționat și ca profesor de limba română la liceul din Lugoj.

Numirea ca episcop a avut loc la 25 iulie 1870. Instalarea s-a făcut printr-o solemnitate la care a participat doar capitlul diecezan*. În răgazul scurt al pastorației sale la Lugoj, îi aparțin două inițiative de importanță majoră: cumpără localul reședinței episcopale și înființează un curs de teologie morală. Un început bun și promițător, continuat aici de viitorul episcop Victor Mihali de Apșa. A fost numit episcop de Oradea la mijlocul lui septembrie 1873 și instalat la 24 ianuarie 1874. Nu pentru multă vreme, deoarece, patru ani mai târziu, la 29 noiembrie 1877, moare subit. Realizează și aici doar câteva din planurile sale, ce însemnau, de fapt, o continuare a celor de la Lugoj și se impuneau ca necesități obiective. Restaurează și ridică o nouă aripă reședinței episcopale de la Oradea și reface clădirea celei de la Beiuș, distrusă de un incendiu. Pornit spre a împlini lucrurile potrivit ordinei lor firești și la Lugoj și la Oradea, părăsește locurile pământene cu proiecte neîmplinite, dar cu deplina recunoaștere a valorii sale de către Vatican, care i-a acordat titlul de prelat papal, conte roman și asistent al Tronului Pontifical**.

Episcopul Mihai Pavel
Gherla 1873-1879
Oradea 1879-1902

La Oradea îi va fi continuată activitatea, pentru o perioadă mai lungă, de 23 de ani, de la 1879 la 1902, de către episcopul Mihail Pavel, venit de la eparhia Gherla, unde a servit, tot ca episcop, alți șapte ani (1872-1879)[1]. Acolo dusese mai departe ceea ce începuse Ioan Vancea, ca episcop al Gherlei între anii 1865-1869, ales și numit apoi mitropolit al Blajului în octombrie 1868 și instalat în aprilie 1869.

Numirea ca episcop al diecezei de Gherla a avut loc mai târziu, abia la 11 septembrie 1872, după îndelungate confruntări, ales fiind dintre mai

*. *Ibidem.*

**. *Ibidem.*

1. Ioan Georgescu. *Episcopul MihailPavel. Viața și faptele lui (1827-1902).* La o sută de ani de la nașterea și la douăzeci și cinci de la moartea lui la Oradea. Tipografia și librăria românească, 1927, 83 p.

https://biblioteca-digitala.ro

mulţi candidaţi propuşi de mitropolitul Vancea sau doriţi de alţii[2]. La 23 decembrie, acelaşi an, a fost întărit (preconizat) de către papa Pius al IX-lea; consacrarea a avut loc la Blaj din partea mitropolitului Vancea, la 29 ianuarie 1873, iar instalarea în scaunul episcopal din Gherla, la 23 februarie acelaşi an. A devenit arhiereu la anii maturităţii, după o bogată activitate ecleziastică şi de luptă naţională.

S-a născut în Maramureş, în comuna Recea, nu departe de Baia-Mare, la 6 septembrie 1827, dintr-o familie cândva nobilă, cu tatăl cantor – învăţător al satului şi mama o bună şi harnică gospodină. Clasele gimnaziale le urmează la Baia-Mare (1838-1844) în preajma călugărilor franciscani şi a colegilor săi, mulţi români, cu care a împărţit casa, masa şi sărăcia, cu mâncare pregătită din bucatele aduse de la părinţi. Porneşte apoi spre Satu-Mare şi Kaşovia, la Viena, la „Sfânta Barbara", din cauza evenimentelor din 1848 ajunge la Ungvar şi din nou la Satu-Mare[3].

Mihail Pavel (1873-1902)

Este, pe rând, preot (din martie 1852), notar consistorial şi referent la Muncaciu pentru românii din dieceză, paroh la Apşa de Jos, comună situată pe malul drept al Tisei (1854), notar consistorial la Gherla (1856-1860), din nou paroh, la Slatina (1860), tot în Maramureş, peste Tisa (acum în Ucraina), protopop şi vicar al Maramureşului, cu reşedinţa la Slatina (1861), episcop la Gherla (1972-1879) şi la Oradea (1879-1902).

Vreme de 51 de ani poartă hainele preoţiei şi trei decenii pe cele de episcop. Petrece un veac de mari frământări şi prinde primii doi ani ai veacului nostru, cu marile lui împliniri, dar şi cu marile sale dezastre (1872-1902). Conduce destinele a două dieceze într-o vreme de consolidare a vieţii religioase şi naţionale.

La Gherla a revenit după două decenii, aducând cu el o bogată experienţă ca preot şi vicar al Maramureşului, ca om al Bisericii şi al spiritua-

2. Victor Bojor, *Episcopii Diecezei greco-catolice de Cluj-Gherla*, Tg. Mureş, 1939, p. 275.
3. *Ibidem*, p. 271.

https://biblioteca-digitala.ro

lităţii româneşti. Acolo a pus bazele „Asociaţiei pentru cultura poporului român din Maramureş" (1860) şi ale Preparandiei din Sighet, a scos parohia românească din Sighet de sub jurisdicţia episcopului rutean din Muncaciu (1870-1871) şi a fost ales deputat de Sighet în parlamentul din Budapesta (1871).. Îşi dovedise aici vrednicia faţă de Biserică, dragostea faţă de oamenii locului, dorinţa de afirmare a tot ceea ce însemna român şi românesc.

Ca episcop al diecezei de Gherla, a preluat o moştenire bună; mergea pe drumul pregătit de Vancea şi acesta a însemnat deschideri spre o întărire a credinţei şi spre modernitate, prin biserică şi şcoli, preoţi şi învăţători bine pregătiţi. Începe prin a-şi organiza el însuşi cancelaria şi prin a cere studenţilor în teologie să facă practică în aceasta pentru a cunoaşte temeinic cum trebuie redactat un act şi cum trebuie ţinută evidenţa. În timpul păstoriei sale, preotul Tit Bud a scris şi tipărit *„Îndreptar practic pentru păstorii sufleteşti"* (1883)[4].

Se adresează preoţilor cerându-le să se identifice cu nevoile şi greutăţile credincioşilor: *„Să facă totul pentru turma încredinţată păstoriei lor, căci ei sunt pentru turmă, nu turma pentru ei... Preotul cel bun – continuă episcopul – este aşa-zicând Providenţa văzută, care-şi pune locuinţa sa în mijlocul credincioşilor, şi pe sine cu totul se jertfeşte lor, binecuvântându-i, iubindu-i, învăţându-i, mângâindu-i, împărtăşind cu ei toate bucuriile şi necazurile, toate ostenelile şi durerile, ca pe toţi să-i conducă la buna stare vremelnică şi la fericire veşnică"*[5].

Le-a cerut desfăşurarea utreniei şi a vecerniei cu participarea lor, să vegheze la îngrijirea bisericilor şi la catehizarea copiilor, să ducă o viaţă cucernică, cu respectarea tainei preoţiei până în cele mai mici reguli ale sale, să fie fiecare şi în fiecare clipă *„Providenţa văzută"*. Era un îndemn şi o poruncă de ridicare a preotului pe o treaptă ideală.

Şcoala şi învăţătorul l-au preocupat în aceeaşi măsură. Biserica numai prin şcoală, prin tineret îşi putea şi îşi poate împlini misiunea. Era o concepţie ce a stăpânit întreaga noastră ierarhie. În primul său an de pastoraţie la episcopia Gherlei, în 1873, într-un sinod mixt – cler şi mireni – au ţinut sfat împreună pentru a pune la cale *„ameliorarea stării şcoalelor şi a învăţământului"*. În acest scop, în vara aceluiaşi an, au fost organizate la Dej cursuri pregătitoare pentru învăţătorii suplinitori, iar vicarii, protopopii şi preoţii erau îndrumaţi să îndemne pe cât mai mulţi tineri să vină spre

4. *Ibidem*, p. 281.
5. *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Preparandia din Gherla.

Din partea sinodului, au fost făcute şi câteva recomandări consistoriului eparhial, în aceeaşi problemă a şcolilor, a învăţătorilor şi a preoţilor ca directori de şcoli şi cateheţi. Învăţătorului i se cerea să aibe *„ştiinţă de carte, sârguinţă şi moralitate bună". „Preotul să cerceteze cel puţin de două ori pe săptămână şcoala, altfel să fie dojenit, pedepsit, la înaintări dat înapoi şi în caz de rea voinţă suspendat din post"*, iar protopopii, ca inspectorii şcolari, să cerceteze de două ori pe an fiecare şcoală din protopopiat. Au fost împuterniciţi opt preoţi şi şapte mireni fruntaşi pentru redactarea statutelor şi regulamentelor de funcţionare a şcolilor pentru a fi înaintate Ministerului Instrucţiunii spre aprobare.

Iniţiativa şi măsurile preconizate, chiar dacă au întâmpinat obstacole la nivel statal, dovedesc o concepţie şcolară din partea episcopului, a înaltului cler, a „mirenilor fruntaşi" şi preocupări de ridicare a şcolii printr-o bună organizare, învăţători şi preoţi buni, implicaţi în procesul instructiv-educativ, cu ştiinţă şi vocaţie. În primăvarea anului 1877, publică Regulamentul şi Planul de Învăţământ pentru şcolile populare nemaghiare, cu şase clase, ce cuprinde ca obiecte de predare: religia şi morala, limba română, calculaţiunea (computul, aritmetica, geometria), geografia Ungariei şi cea universală, istoria patriei şi cea universală, Constituţia patriei, istoria naturală, fizica, economia şi industria, caligrafia şi desenul, cântul şi gimnastica; un învăţământ ce răspundea scopului educativ al şcolii din a doua jumătate a veacului XIX[6].

Un an mai târziu, în ianuarie 1878, a publicat Regulamentul pentru organizarea şcolilor populare greco-catolice elementare din dieceză conform legilor XXVIII din 1876 şi XXXVIII din 1868, condus de aceleaşi principii, de modernizare a învăţământului şi de adaptare a lui la condiţiile şi cerinţele naţionale şi locale.

Se implică în organizarea Bisericii, cerând preoţilor evidenţe bine conduse privind averile parohiilor, le dă îndrumări şi le cere corectitudine în administrarea lor. Formează comisii separate pentru alcătuirea Statutelor parohiilor desprinse din dieceza Blajului şi a celor din părţile ungurene – Maramureş, Satu-Mare şi Ugocea, încorporate episcopiei de la Gherla[7].

Cu un bilanţ bogat în partea sa activă, cu conştiinţa datoriei împlinite: *"Conştiinţa mă mângâie"* – spunea celor de la care îşi lua rămas bun în ziua plecării spre Oradea – *că nimica n-am întrelăsat ce am văzut a fi de*

6. *Ibidem*, p. 287.
7. *Ibidem*, p. 287-289.

https://biblioteca-digitala.ro

folos și am avut și bucurie de mai multe succese ale ostenelilor mele". Cu aceste sentimente se îndrepta spre scaunul altei episcopii, pentru a continua acolo și a împlini, vreme de trei decenii, ceea ce lăsase neîmplinit înaintașul său, Ioan Olteanu, sau concepuse el însuși ca episcop al Gherlei, ca lucruri potrivite și pentru Oradea. Și nu erau puține.

Ajuns în noua sa eparhie, începe prin a defini și aici rosturile preotului. În circulara sa din 9 iunie 1879[8], el îl numește *„vicarul lui Hristos, mijlocitor între Dumnezeu și om, lumina lumii, sarea pământului, în aceeași persoană judecător, doctor și învățător... părinte al credincișilor săi (ce) trebuie să-i iubească din inimă, să se bucure de fericirea lor și să se întristeze de supărarea lor; să-i mângâie în necazuri, să-i sprijinească în asupriri, să se facă tuturor toate, ca pe toți să-i dobândească lui Hristos"*[9].

Sunt aprecieri în spiritul dogmei Bisericii Catolice, măgulitoare, dar și angajante. Preotul, pentru a fi ceea ce trebuie să fie în comunitatea sa, era dator să învețe, să „se cultive neîncetat", să ceară credincioșilor lui același lucru: *„Pentru a fi în adevăr lumina lumii, preoții sunt datori să înduplece și pe credincioși să învețe cât mai mulți carte, fiindcă în lupta cea mare a vieții, neamurile mai istețe, mai luminate iau înaintea celor mai puțin luminate și se îmbogățesc pe socoteala lor"*[10].

Vreme de 23 de ani, a urmărit la Oradea, ceea ce a făcut și la Gherla, ridicarea spirituală a întregii comunități românești unite printr-un aport continuu și masiv al preoților. Ei trebuiau „să stârpească" cu cuvântul, dar mai ales cu fapta, orice păcat: cu fapta pentru că aceasta e *„singura școală în care nu se dă greș niciodată"*; să fie mereu și prin toate *„model de fapte bune"*[11], chiar prin îmbrăcăminte și prin comportamentul lor în societate și familie.

Episcopul Mihail Pavel definește, astfel, Statutul preotului ca om al Bisericii, dar și al Cetății, funcția social-educativă a Bisericii, ce vine să dubleze pe cea de instituție creștină menită să răspândească Cuvântul Evangheliei. Îndeamnă la o continuă perfecționare evanghelică prin Cultul Euharistic și la păstrarea disciplinei Bisericii Catolice Răsăritene. În primul

8. *Cuvântare bisericească prin Mihai Pavel, episcopul Diecezei greco-catolice de Oradea, rostită către clerul și poporul diecezan cu ocazia introducerii sale în scaunul episcopesc la 8 iunie 1879*. Sighet. Tip. Ștefan Hollosy, 1879, 22 p.
9. Victor Bojor, *Episcopii Diecezei greco-catolice de Cluj-Gherla*, p. 291.
10. *Ibidem*, p. 292.
11. *Ibidem*, p. 293.

https://biblioteca-digitala.ro

caz, avea în vedere o pregătire intelectuală și morală, iar în al doilea o confirmare a ceea ce papa Leon al XIII-lea (1878-1903) numea *„originea apostolică a principalelor biserici din Răsărit și arată, în același timp. în plină lumină, unirea lor strânsă, de la începutul creștinismului, cu Biserica Romană"*[12], dar și frumusețea ritului ce le particulariza și le particula-rizează. Admite înnoirile ca un principiu ce vine să dovedească pulsul noii vieți.

Biserica Catolică se întemeiază pe spiritul tradiționalist, ca orice instituție cu o venerabilă vechime. Ea însă nu a putut și nu va putea purta cojocul din vremea de iarnă, în anotimpul verii. Biserica vine din trecut, dar este – trebuie să fie – și un portdrapel al prezentului și al viitorului. Biserica nu s-a opus și nu se opune modernității, ci cere acesteia încadrarea în legile creștine, cere societății trăiri creștine. Este ceea ce a înțeles și episcopul Mihail Pavel, toți ierarhii din vremea sa. Este o aliniere la spiritul Blajului, la realizările Mitropolitului Vancea, firește cu unele note particulare, determinate de condițiile locale și personalitatea fiecărui ierarh. Trăsăturile definitorii erau, în orice caz, determinate de bunele legături și raporturi dintre mitropolitul de la Blaj și episcopul de la Oradea. Împreună au venerat Roma pontificală și au trăit în grațiile acesteia; împreună, dar în locuri diferite, au înălțat școlilor românești confesionale noi ziduri, le-au întărit și le-au sporit prestigiul. Ceea ce Vancea a făcut la Blaj, Mihail Pavel a săvârșit la Beiuș.

Vremurile erau aspre pentru învățământul românesc. Cele două legi – a învățământului primar din 1879 și a celui secundar, din 1883 – păreau a împiedica mersul așteptat și dorit de români. La Beiuș era un liceu întemeiat la 1828 de Samuil Vulcan, singurul pentru românii bihoreni. Legilor de îngrădire a învățământului românesc, episcopul le răspunde cu consolidarea materială și spirituală a liceului de la Beiuș. Lărgește vechea clădire cu o aripă modernă, având zece săli de învățământ, iar în curtea liceului ridică o frumoasă sală de gimnastică și apoi înalță un internat de băieți. La Blaj, mitropolitul Vancea, în replica acelorași legi, sfidându-le, redimensiona viața spirituală de aici prin noi săli de clasă, de gimnastică și un internat ce-i va purta numele. Modelul a fost, poate, al Blajului, dar împlinirea este a ierarhului de la Oradea.

S-a luptat, la Viena și Budapesta, pentru păstrarea caracterului național și confesional al liceului de la Beiuș și a reușit. I-a lărgit mereu spațiul

12. *Ibidem*, p. 296.

https://biblioteca-digitala.ro

şi numărul elevilor; şi erau, în rândurile lor, elevi uniţi şi ortodocşi, trăind împreună şi învăţând în limba lor dragostea de neam şi de credinţă.

La sfârşit de septembrie 1896, tot la Beiuş, a deschis, într-un local modern, o şcoală medie pentru fete, greco-catolice şi ortodoxe, ceea ce însemna, din nou, înţelegerea problemelor societăţii civile şi religioase româneşti de la sfârşitul veacului XX. Era o cerinţă naţională şi va avea o semnificaţie aparte. Femeii i se pregăteşte, în toate centrele vieţii noastre spirituale, greco-catolice şi ortodoxe, un drum nou, potrivit concepţiei lumii moderne şi ea se va implica, la nivel elitar, în problemele cultural-naţionale.

Şi-a îndreptat privirile nu numai spre preoţi, învăţători, tineri şi tinere, credincioşi ci şi spre locaşurile lor de cult şi de şcoală, spre oamenii săraci, cu nume cunoscut şi necunoscut. Celor dintâi le-a dat bani spre a fi ridicate sau reparate 34 biserici, 32 case parohiale şi 41 şcolare, celor din urmă le-a trimis, din propriul său venit, ajutoare, fără a li se arăta expeditorul şi fără a cere cuiva restituirea datoriei cândva. Ziarul budapestan „Alkotmany" (Constituţia), citat de Victor Bojor, scria, la moartea episcopului, că *„numărul beneficiarilor lui Mihail Pavel e aproape fără de sfârşit şi singur Dumnezeu le cunoaşte pe toate"*[13].

Împăcat cu lumea din jurul lui, împăcat şi mulţumit pentru tot ceea ce a făcut spre folosul Bisericii şi binele Neamului, s-a îndreptat spre viaţa cea veşnică într-o zi de iunie 1902, din locul în care îl slujise pe Dumnezeu, ca preot, în anii tinereţii, la Slatina maramureşană. Aici, în viaţă fiind, a zidit şi o frumoasă biserică, prin propriile sale forţe: în cimitir, o placă comemorativă spune celor ce mai trec pe acolo că s-a stins din viaţă „în anul 75 al etăţii, 51 al preoţiei, 30 al episcopiei şi 23 al activităţii sale apostolice în fruntea diecezei Orăzii Mari". O sumă de date acoperite de fapte, de o istorie a cinci decenii din viaţa unui om ce s-a dăruit Bisericii Române Unite, şcolii şi societăţii româneşti, naţiunii sale, într-un veac al marilor confruntări.

---

13. *Ibidem*, p. 285.

https://biblioteca-digitala.ro

Episcopul Ioan Sabo
Gherla 1879-1911

Episcopul Mihai Pavel a avut doi urmaşi, unul la Gherla, pe Ioan Sabo (1879-1911) şi altul la Oradea, pe Demetriu Radu (1903-1920). Cel dintâi venea de la Oradea, al doilea de la Lugoj.

Ioan Sabo era sătmărean, născut la 16 august 1836, în comuna Istrău, nu departe de Carei, dintr-o familie preoţească şi nobilă în acelaşi timp. Tatăl său, Demetriu Sabo, avea o frumoasă cultură clasică şi de la el primeşte, fără îndoială, şi îndemnul şi dragostea pentru preoţie şi, mai întâi, pentru carte. Studiile primare şi liceale le-a făcut la Oradea, iar cele teologice la Roma, în Colegiul grecesc „Sfântul Atanasie", fiind cel dintâi bursier român al Institutului. Doctoratul în teologie l-a luat în 1859, la „De Propaganda Fide", unde a frecventat şi cursuri de filosofie şi teologie.

Ioan Sabo (1879-1911)

A fost hirotonit preot în acelaşi an şi tot atunci a început să urce şi treptele ierarhiei: vicerector seminarial şi profesor la Şcoala Normală din Oradea, apoi asesor consistorial (1861) şi canonic la numai 31 de ani (1867). Era un encicloped şi un erudit. Cunoştea maghiara, italiana, franceza şi germana. Episcopul Iosif Pop Silaghi îl considera cel mai ales sfetnic al său[1] şi îl lua cu el la Viena şi Roma. După moartea canonicului Ioan Pop, a fost numit rector al Seminarului Teologic de la Oradea, unde a rămas până la promovarea ca episcop de Gherla (1879).

Numirea s-a făcut prin decretul împărătesc din 18 februarie 1879, consacrarea la 15 mai acelaşi an la Oradea, prin episcopul Mihai Pavel, iar introducerea sa în scaunul episcopal, la 18 august. Trăieşte, ca şi episco-

1. Ibidem, p. 348. Vezi pentru viaţa şi activitatea sa lucrările generale de Istoria bisericii şi *Episcopul Dr. Ioan Szabo Necrolog* († 1 mai 1911). Cultura Creştină, 1911, 1, nr. 9, p. 273-274; *Ibidem*, p. 348. - *Înmormântarea Episcopului dr. Ioan Sabo*. Cultura Creştină, 1911, 1, nr. 9, p. 298-299; Ioan Sonea. *Episcopul Ioan Szabo al Gherlei*, în Unirea, Blaj, 1918, nr. 50, p. 382.

https://biblioteca-digitala.ro

pul Mihai Pavel, trei pătrare de veac, slujește Biserica, ca și el, mai bine de cinci decenii (52 de ani), dintre care ca episcop 32 de ani. O viață lungă ca om și preot, ca preot și ierarh, cu multe împliniri, dar și cu multe încercări. Moare la 1 mai 1911, după o boală lungă, ce l-a imobilizat în ultimii săi ani de viață în patul unei suferințe suportate cu un stoicism întâlnit doar la un suflet mare de creștin.

A fost un om de cultură ce s-a împrejmuit de cărți, de multe cărți, toate de mare valoare, pe care le lasă la moartea lui, împreună cu întreaga sa avere, episcopiei de la Gherla. Episcopul Ioan Sabo a manifestat o desăvârșită credință și devotament față de Biserica pe care o reprezinta și o conducea, cultivând cele mai alese sentimente față de papalitate și cele mai bune relații cu cei apropiați, bucurându-se de stima și respectul tuturor celor care i-au cunoscut credința și erudiția, lăsând în urma lui imaginea omului puternic prin știință și credință. Prin ele s-a impus, deopotrivă, la Roma, la Viena, la Budapesta, la Blaj, la Gherla, în fiecare loc unde-l purtau pașii, în apărarea și întărirea Bisericii și a Neamului întodeauna. A participat activ la conciliile provinciale de la Blaj (1872-1900) și a fixat, prin sinodul diecezan din 1882, drepturile și obligațiile preotului pentru ridicarea sa moral-spirituală și a întregii comunități creștine ce îi era încredințată. Preoților li se cerea să aibă mereu în fața lor și Crucea, și Evanghelia, și Cartea Neamului, să se întrunească în rugăciune, în adunări sau conferințe în fiecare district protopopesc, la vremea stabilită.

S-au introdus și s-au practicat în toată dieceza conferințe tractuale de două ori pe an, primăvara și toamna, în cadrul cărora aveau loc mărturisirile preoților, prelegeri și dezbateri pe teme de teologie morală și pastorală, combaterea unor vicii și obiceiuri rele întâlnite la credincioși, rapoarte despre starea lor religioasă și morală.

A vegheat la pregătirea clerului tânăr prin două măsuri respectate cu consecvență: a selectat bine tineretul primit la teologie și i-a asigurat acestuia un corp didactic de elită. Prin toate măsurile luate, față de preoții formați ca și pentru cei tineri, crescuți în preajma lui, a putut ca la Sinodul din 1882 *„cu lacrimi în ochi /să-și/ poată exprima bucuria că are în dieceză preoțime care poate rivaliza cu preoțimea oricărei dieceze din Austro-Ungaria“*[2].

De n-ar fi lăsat nimic altceva în urma sa decât o preoțime puternică prin credință, știință, moralitate, ar fi fost deajuns spre a i se aduce din partea credincioșilor contemporani, din partea urmașilor săi întregul lor

2. *Ibidem*, p. 353.

https://biblioteca-digitala.ro

omagiu. Dar meritul lui este mult mai mare. A format preoţi, a ridicat şi consacrat biserici, dintre care chiar catedrala episcopală (1905-1907), a vegheat la educarea tineretului în spirit naţional-creştin prin cultivarea limbii române şi, la Seminarul teologic, a celei latine. Era, ca toţi ierarhii uniţi din vremea sa, mentorul unei Biserici legate de latinitate şi a unei şcoli creştine cu acelaşi izvor, dar şi naţională, puse în slujba unei naţiuni ce făcea paşi în modernitate şi spre realizarea unităţii sale politice.

În aceeaşi vreme, în eparhia soră de la Lugoj şi apoi la Oradea, va străbate acelaşi drum episcopul Demetriu Radu.

Episcopul Demetriu Radu Lugoj 1897-1903, Oradea 1903-1920

Episcopul Demetriu Radu este arhiereul a două episcopii, a Lugojului, la sfârşit şi început de secol (1897-1903), timp de şase ani, şi apoi la Oradea, în veacul marilor împliniri, dar şi al confruntărilor paşnice şi războinice, timp de aproape două decenii (de la 1903-1920). Sfârşeşte tragic în Parlamentul României, la numai 58 de ani, în urma unui atentat ce a avut loc acolo prin explozia unei bombe în timpul şedinţei senatului din 8 decembrie 1920[1].

A fost hirotonit preot la 23 de ani (1885), numit paroh al românilor uniţi din capitala Ţării Româneşti, un an mai târziu (1886), profesor în acelaşi timp la Seminarul Teologic Cioplea, apoi director al noului Seminar arhiepiscopal catolic latin din Bucureşti, episcop la Lugoj la 35 de ani (1897) şi la Oradea la 41 de ani.

Sunt anii deplinei maturităţi, ai vârstei creatoare şi ai afirmării, veniţi

1. Ioan Georgescu, *Un martir al datoriei către ţară: episcopul Demetriu Radu,* Cernăuţi, Glasul Bucovinei, 1925; - *În amintirea victimelor de la Senat: Episcopul Demetriu Radu,* Transilvania, 1921, p. 15-18; Nicolae Iorga, *Episcopul Demetriu Radu.* Gazeta Transilvania, 1921, nr. 264, p. 1 şi în Calendarul Ligii Culturale 1921, p. 35-37; - *La moartea episcopului dr. Demetriu Radu.* Cultura Creştină, 1920, 9, pag. 275-279. Constantin Pavel, *Episcopul Dimitrie Radu (1861-1920)*, 1920, 40 p.; Idem, *Discurs rostit în Senatul Român,* Beiuş, 1937; Iacob Radu, *In Memoriam. Prinos memoriei episcopului dr. Demetriu Radu. La a zecea aniversare a tragicei sale morţi.* Oradea, Tip. şi librăria românească, 1930, 101 p.; - *Dimitrie Radu, episcopul gr. cat. de Oradea-Mare.* Calendarul Amicul Poporului, 1922-1923, p. 56-59; - *Comemorarea episcopului Demetriu Radu.* AGRU. Filiala Bucureşti, Cultura Creştină, 1991, nr. 1, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

după cei ai unei bune și temeinice pregătiri acasă și peste hotare. S-a născut într-un sat din Ardeal, la Rădești, din apropierea Aiudului, din părinți țărani, la 26 octombrie 1862. Frecventează școala cea mai apropiată, a franciscanilor de la Aiud. Merge apoi la Blaj și, după absolvirea clasei al VI-a, este trimis la Roma (1879) de mitropolitul Ioan Vancea. Rămâne acolo șase ani pentru a termina liceul, organizat după vechea școală latinistă, cu cele două clase din urmă de filosofie ca pregătire specială la cursul teologic, în cadrul Colegiului „*De Propaganda Fide*," unde și-a luat și doctoratul[2].

Demetriu Radu (1897-1920)

Ca elev la Blaj și student la Roma, s-a impus prin însușirile sale moral-spirituale. A fost „*pururea întâiu între cei dintâi*"[3]. Bun orator, impresiona și câștiga simpatia tuturor. Așa s-a întâmplat mai întâi cu mitropolitul Vancea, pe care l-a cucerit ca elev, apoi ca teolog, cu papa Leon al XIII-lea, ca preot, cu monseniorul Paul Iosif Palma[4], arhiepiscopul catolic de rit latin de la București și cu împăratul Francisc Iosif. Cunoscându-l și apreciindu-l, vor contribui cu toții la formarea sa ca slujitor al Bisericii și la ridicarea sa în scaunul celor două episcopii. Meritul a fost însă al său, al episcopului ce a răspuns chemării sale prin muncă fără măsură și credință desăvârșită. „*Episcopul Radu a ajuns acolo unde vedem* – se spunea la aniversarea a 25 de ani de la hirotonirea sa ca preot – *după* /vrerea lui/ *Dumnezeu și virtutea sa și cu însușirile extraordinare ale personalității sale*"[5].

Se stabilește ca preot mai întâi la București, vreme de un deceniu (mai 1886-ianuarie 1897). A fost trimis în capitala țării românești spre a fi duhovnicul uniților ce erau numeroși, dar încă nu aveau nici biserica lor și

2. Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii-Mari scrisă cu prilejul aniversării a 150 de ani de la înființarea acesteia 1777-1927* 1930, p. 174-175.
3. *Idem, Biserica Sf. Uniri din Tâmpăhaza – Uifalău (Rădăuți)*, Oradea 1911, p. 43.
4. Demetriu Radu, *E. S. Monseniorele Paul I. Palma arhiepiscop latin de București*. Orațiune funebră ținută la 12 februarie 1892 în Biserica Catedrală a Sfântului Iosif din București, București. Tip. Gutemberg Ioseph Gobl, 1892, 15 p. 8.
5. Iacob Radu, *Biserica Sf. Uniri din Tâmpăhaza*... p. 44.

https://biblioteca-digitala.ro

nici casă parohială. A fost găzduit de arhiepiscopul catolic Iosif Palma. A început să predice în limba română la Catedrala Sf. Iosif din Bucureşti, cu regularitate, o dată pe lună. Cucereşte pe toţi cei care îl ascultau, ca preot şi, în paralel, profesor la Seminarul teologic catolic ce se afla în apropierea capitalei, în satul ce se chema atunci Cioplea. La Seminarul cel nou de lângă Catedrala „*Sf. Iosif*" va ajunge director, fiind şi paroh şi protopop al românilor uniţi. Intră în contact cu oameni de cultură şi fruntaşi politici de la Bucureşti, cărora le face legătura cu Vaticanul. Este de folos ţării şi Bisericii.

Episcop de Lugoj a fost numit de împărat la 22 noiembrie 1896, iar la 3 decembrie a fost preconizat din partea papei Leon XIII (1878-1903). Consacrarea a avut loc la 9 mai 1897, iar instalarea o săptămână mai târziu (la 16 mai).

Începe astfel o nouă etapă ce va număra ani puţini sub raport numeric, bogaţi prin fapte însă. Venea după o vacanţă a scaunului episcopal de doi ani. Se cereau împlinite lucrările rămase în urmă, rezolvate cele impuse de organizarea eparhiei sub raport instituţional, cele ce decurgeau din prevederile Conciliului provincial III de la Blaj (1900) şi din pregătirile jubileului de 50 de ani al propriei dieceze (1853-1903)[6].

Preocupările erau de ordin spiritual şi organizatorice. Au fost concretizate prin dese vizite canonice, prin măsuri ce aveau menirea să sporească puterea morală şi materială a preoţilor şi a episcopiei[7] şi s-au încheiat cu cele cerute de organizarea şi patronarea Jubileului.

Şi-a pus mari nădejdi în Convinctul greco-catolic român de la Lugoj, înfiinţat în vremea episcopului Victor Mihali (1882-1883). Scopul acestuia era – ca şi al Fundaţiei Rudolfiene lăsată de întâiul episcop Alexandru Dobre (în 1854) – „*a promova cultura religioasă-morală a clerului şi poporului român legat de Roma prin unitatea credinţei după ritul oriental*"[8].

Convinctul trebuia să fie în acelaşi timp o Casă de ajutor a tinerilor spre a se putea realiza prin şcoală. Numărul celor sprijiniţi cu bani în anul

6. *Dieceza Lugojului*, Şematism istoric publicat sub auspiciile dr. Demetriu Radu, Lugoj, Tip. Ioan Viranyi; Cf. şi *Epistola pastorală asupra jubileului anului sfânt dată de PSDD Dr. Demetriu Radu* Lugoj, Tip. Ioan Viranyi, 1901, 9. p.

7. Cf. Iacob Radu, *Fundaţiunea episcopului Demetriu Radu*. Oradea, Tip. Librăria Românească S.A. 1925, 25 p.

8. - *Epistola pastorală a dr. Demetriu Radu, episcop greco-catolic al Lugojului*, Lugoj, Tip. lui Ioan Viranyi, 1897, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro

1897 era de 68, cărora li s-au împărțit 2815 fl. Fondul de care dispunea nu era mare (3309 fl.), dar el trebuia sporit, și pentru acest lucru se și adresează preoților și mirenilor în octombrie 1897, fixând, totodată, cât și când trebuia să dea fiecare[9].

Patronează zidirea de noi biserici și școli în eparhie, înnoiește biserica catedrală zugrăvind-o și pregătind-o de sărbătoarea jubileului și mărește reședința episcopală[10].

Lugojul a fost lăsat în haine de sărbătoare după ce au aniversat împreună – episcop, înaltul cler catolic, clerul de rând al diecezei și credincioșii acesteia – Jubileul celor 50 de ani ai episcopiei românilor uniți din Banat. În Țara Crișurilor, la Oradea, îi urma episcopului și prietenului său, Mihail Pavel. Își cunoșteau de mult gândurile și planurile. Stâna de Vale a fost locul unor statornice întâlniri dintre ei[11].

Din punct de vedere istoric, anii 1903-1920 reprezintă timpul în care s-au plămădit și realizat mari schimbări și mari împliniri pentru națiunea română. Oamenii politici români s-au hotărât să poarte lupta prin toate mijloacele. Episcopul Demetriu Radu a fost de partea lor. Puterea politică de la Budapesta a încercat ridicarea unor bariere privind folosirea limbii române în școli, apoi chiar în biserici, mai ales în parohiile ce vor fi înglobate episcopiei greco-catolice maghiare de la Hajdudorogh.

Acestor dificultăți li se vor alătura problemele, complicate pentru români, din anii războiului (1914-1918), dar și cele de mare bucurie și entuziasm ale Unirii (din octombrie – decembrie 1918). La Alba-Iulia și apoi în primul parlament al României întregite, episcopul Demetriu Radu reprezenta spiritualitatea românilor uniți din Țara Crișurilor. O face cu demnitate și cu conștiința unei datorii deplin împlinite. N-a fost numai martorul vremii sale, ci, în primul rând, mintea, inima și brațul ce au purtat vreme de 17 ani destinele episcopiei de la Oradea, călăuzit de principiile Bisericii Catolice și de idealurile naționale ale românilor. În vremuri de pace a clădit, în cele de restriște s-a luptat, în cele de fericire a trăit bucuria zilelor de sărbătoare.

Instalarea lui ca episcop la Oradea a avut loc la 16 august 1903[12]. Primul său gând a fost ridicarea unui modern palat episcopal. În doi ani,

9. *Ibidem*, p. 7.

10. - *Dieceza Lugojului. Șematism*, p. 114-120.

11. - *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii-Mari...* p. 178.

12. Cf. *Epistola pastorală a ilustrității Sale PS Dr. Demetriu Radu dată din incidentul întâiei sale vizitațiuni episcopești la Roma în toamna anului 1903.* Oradea-Mare, 1909, 8 p.

https://biblioteca-digitala.ro

totul era gata. La 11 iunie 1905 s-a făcut inaugurarea lui festivă, în prezenţa mitropolitului de la Blaj, Victor Mihali, a Episcopului de Lugoj, Vasile Hossu, şi a distinsului canonic Augustin Bunea. Nu s-a oprit aici. Avea un cult al reconstrucţiilor şi al zidirilor. Clădeşte o nouă reşedinţă la Beiuş, modernizează casa de pe domeniul de la Holod şi transformă Stâna de Vale, prin construcţiile ridicate aici, într-un loc de înfrăţire a omului cu natura, de odihnă trupească, într-un colţ de rai.

Pelerinaj al românilor uniţi din Transilvania, la Roma, organizat în primăvara anului 1908 sub conducerea episcopilor Demetriu Radu şi Vasile Hossu

În 1910, la aniversarea a douăzeci şi cinci de ani de la hirotonirea ca preot, a fost sărbătorit în frumoasa biserică ridicată de el în satul său, la Rădeşti[13]. Au fost construite în vremea sa şi alte lăcaşuri de rugăciune la Beiuş şi Oradea, a început zidirea unei noi clădiri pentru Seminarul Teologic ce va fi terminat, din cauza războiului, de către urmaşul sau, episcopul Valeriu Traian Frenţiu[14].

Biserica şi Şcoala, înaltul cler din jurul său, preoţii satelor cu credincioşii lor, învăţătorii şi elevii, tinerii studenţi s-au bucurat cu toţii de harurile de iubire ale episcopului lor. A fost şi drept, şi mărinimos cu semenii lui, împărţindu-le ajutoare din fundaţii şi din propriile sale bunuri, şi oamenilor, şi instituţiilor din eparhia sa, de la Blaj şi Bucureşti, de oriunde i se cerea. Ştia să strângă pentru a da. Impulsiona şi stimula tot ceea ce promova înălţarea spirituală şi naţională.

La moartea lui Francisc Iosif a simţit şi apropierea unui alt sfârşit. Războiul era încă nedecis. Într-o circulară din 23 noiembrie 1916, vestind moartea împăratului, i se părea – ceea ce s-a şi întâmplat peste doi ani – „*că se închid marginile unei epoci întregi*“[15].

O epocă într-adevăr s-a închis prin destrămarea unui imperiu şi o alta s-a deschis, celor asupriţi, prin crearea sau întregirea statelor naţionale.

13. Cf. Iacob Radu, *Biserica Sf. Uniri din Tâmpahaza...*, 1911.
14. Iacob Radu. *Viaţa şi operele Episcopului dr. Demetriu Radu,* vol. I. Predici, Oradea, 1923, 306 p.
15. - *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii-Mari...*, p. 181.

https://biblioteca-digitala.ro

Episcopul ajunge acele vremuri și este unul dintre fruntașii românilor din monarhie, care prin glasul și faptele sale a apărat drepturile Bisericii, ale școlilor, ale preoților și învățătorilor, ale credincioșilor săi și ale națiunii sale. O face acasă, în eparhia sa, la Budapesta și Viena. A fost în mai multe rânduri mesagerul Bisericii Române Unite și chiar al conducerii de la București pe lângă Vatican.

Acolo – și nu numai acolo – s-a bucurat de multă prețuire. Glasul său a cerut cu tărie îndreptarea răului ce se făcuse românilor uniți prin alipirea unora dintre ei la episcopia de Hajdudorogh. Era alături de întreaga elită clericală și politică a românilor greco-catolici[16]. Solidaritatea dintre ei și credința în Biserica lor, în viitorul neamului – o fundamentală trăsătură a vieții și activității lor – i-a ferit de greșeli, le-a dat putere tuturor de a rămâne ceea ce se cuvenea să fie cei pe care Dumnezeu îi așezase în fruntea Bisericii Lui.

Sunt însușiri întâlnite cu prisosință la episcopul Demetriu Radu și la contemporanul său din dieceza Lugojului și apoi a celei de la Gherla, episcopul Vasile Hossu.

Episcopul Vasile Hossu
Lugoj 1903-1912,
Gherla 1912-1916

Episcopul Vasile Hossu nu a rămas în conștiința noastră pentru că ar fi trăit ani mulți. Dimpotrivă, pleacă dintre ai săi la numai cincizeci de ani (1866-1916), după ce a servit Biserica timp de 28 de ani (1888-1916), din care 13 ca episcop (1903-1916), nouă la Lugoj și patru la Gherla.

Viața unor elite, chiar a oamenilor obișnuiți, nu este în primul rând legată de longevitate, ci, mai degrabă, de intensitatea trăirilor și măsura faptelor. Desigur, au fost și sunt cazuri fericite când oamenii ajung la vârste venerabile, cu ani mulți și fapte deosebite. Întrebarea creștinească ce se pune fiecărui om nu este însă cât a trăit, ci cum și ce a lăsat în urma lui.

Din acest punct de vedere, zestrea lăsată nouă de Episcopul Vasile Hossu a fost aceea a unui om dăruit de Dumnezeu cu calități intelectuale și morale deosebite, care l-au ridicat în ierarhia Bisericii Române Unite pe trepte ce le-a onorat cu mare credință și demnitate desăvârșită.

Episcopul Vasile Hossu s-a născut în 30 ianuarie 1866, ca fiu al pro-

16. Vezi capitolul în legătură cu episcopia de Hajdudorogh.

https://biblioteca-digitala.ro

topopului din Târgu-Mureş, care i-a încurajat vocaţia preoţiei. Studiile primare le face la reformaţi în oraşul natal, cele gimnaziale la Reghin, la saşi, iar clasele V-VII şi o parte din clasa a VIII-a la Colegiul Reformat din Târgu-Mureş. Înainte de a termina clasa, a fost trimis la Colegiul grecesc *„Sf. Atanasie"* din Roma. Aici obţine bacalaureatul în 1885. Trece ca student la Institutul *„De Propaganda Fide"*, unde îşi ia licenţa şi apoi doctoratul în filosofie şi teologie (1887). Revine la Blaj, din motive de boală. Cu sănătatea refăcută, la 27 august 1888 a fost hirotonit aici ca preot celibatar.

Vasile Hossu (1903-1916)

În acelaşi an, a fost numit profesor de Teologie dogmatică la seminarul teologic de la Blaj; în anii 1891-1897 a predat şi filosofia la liceu. Un an mai târziu (1898), a fost ales canonic bobian. Pune bazele ziarului *„Unirea"* de la Blaj (1890), împreună cu canonicii Alexandru Grama, Augustin Bunea, Victor Smigelschi şi Izidor Marcu. A fost prim-redactor al ei până în 1903 şi a făcut parte (din 1889) din mai multe structuri ale mitropoliei: asesor la Tribunalul matrimonial, rector al Seminarului teologic (1892), inspector pentru domeniile fundaţionale (1898), comisar arhiepiscopal la examenele de maturitate şi la cele de clasă la Gimnaziul Superior din Blaj (1899), delegat al Capitlului mitropolitan şi secretar la cel de al II-lea Conciliu provincial (1900)[1].

Toate dovedesc că a fost un om activ la catedră, ca profesor şi rector, şi profund implicat în problemele fundamentale ale Bisericii şi implicit, ale societăţii. A scris în ziarul Unirea nenumărate articole în calitatea sa de prim redactor.

„Unirea" era un ziar *„bisericesc şi politic"*, cu un scop mărturisit direct prin titlu şi subtitlu, apărut în împrejurări deosebite, când ofensiva împotriva naţiunii române era susţinută masiv, politic şi cultural. Era un ziar de atitudine faţă de *„pericolele"* prin care trecea *„cauza românească"*. Unul din întemeietorii ziarului, Victor Smilgelschi, povesteşte după un deceniu, în

1. - *Şematismul venerabilului cler...* 1900, p. 89-91; Gheorghe Breharu. *Episcopul Vasile Hossu (1866-1916)*. Viaţa Creştină, 1994, 5, nr.1.

https://biblioteca-digitala.ro

1909, împrejurările în care s-a născut ziarul. „*În toamna anului 1890, doi tineri profesori ai seminarului din Blaj, plimbându-se prin grădina plină cu pomi a Seminarului și discutând îngrijorați despre soarta nației române, au hotărât să înființeze o foaie bisericească-politică în care Constituția și drepturile românilor să-și afle scut și apărare împotriva oricărui dușman dinlăuntru sau dinafară*“[2]. Era vorba de autorul articolului și de Vasile Hossu. Lor li s-au alăturat, apoi, Izidor Marcu, Alexandru Grama și Augustin Bunea.

Ziarul a început să apară la 3 ianuarie 1891, cu titlul *Unirea – Foaie bisericească-politică*, o dată pe săptămână, sâmbăta, și avea 8 pagini, cu o structură bine definită și constant respectată: un articol de fond și un foileton pe paginile 1 și 2, viața bisericească în pagina 3, iar cea politică, cu evenimentele interne și externe, în pagina 4; corespondențe din țară și din afară, rubrica cu noutăți, în pagina 5; viața științifică și literară în pagina 6; note bibliografice, poșta redacției, diverse în pagina 7. În ultima pagină erau inserate reclame.

Ziarul va fi o cronică a evenimentelor interne și externe, dar mai ales o tribună de apărare a drepturilor națiunii române, căci „iubirea *către poporul nostru i-a dat naștere și de aceea cu poporul nostru va trăi și va muri*“[3] – se va spune foarte răspicat în chiar primul număr al Unirii. Echipa de redactori era de mare prestigiu, iar în fruntea lor a fost așezat cel mai tânăr dintre ei, Vasile Hossu, ce nu împlinise încă 25 de ani.

Intrarea Blajului în arena politică, prin intermediul ziarului, într-o vreme în care procese politice erau intentate presei în fiecare zi, era un act de mare curaj pentru mitropolitul Vancea și cu mari riscuri pentru redactori și colaboratori. În avangardă e propulsat viitorul episcop, care își asumă răspunderile și riscurile în fața puterii. A fost pentru el o școală, iar pentru cititori, în toată existența ziarului (condus de el până la 1903, de Augustin Bunea până la 1909, apoi de Izidor Marcu, Alexandru Grama, Victor Smighelschi și de cei care i-au continuat), ceea ce au promis în primul număr, „*o directivă sănătoasă clerului și poporului nostru*“[4]; altfel spus, un îndreptar de viață și pentru viață, religioasă și națională, cu primele rânduri scrise cu un an înaintea Memorandumului și cu pagini consacrate apoi tuturor evenimentelor politice ce au urmat, o *carte* de credință și de istorie.

La vârsta de 37 de ani, în al 15-lea an al preoției, cu 12 ani petrecuți în

---

2. Unirea (Blaj) 1909, nr. 48,
3. *Ibidem*, nr. 1 din 1891, p. 2.
4. *Ibidem*, nr. 1 și 2 din 1891.

https://biblioteca-digitala.ro

redacţia ziarului Unirea şi cu câteva cărţi vechi bisericeşti reeditate de el. – Orologierul mare (ed. III), Penticostarul mic, Triodul, Enhologiul, Evanghelierul), cu un studiu dedicat istoriei Capitlului din Blaj (1807-1900)[5] şi un manual de psihologie şi logică pentru clasa a VIII-a gimnazială[6], – Vasile Hossu s-a îndreptat spre Lugoj în toamna anului 1903.

A fost numit episcop al diecezei Lugojului prin decret imperial la 16 mai 1903, preconizat din partea Sfântului Scaun Apostolic la 25 iunie, consacrat în 21 septembrie la Blaj, iar instalarea a avut loc la 27 septembrie 1903.

A fost condus cu alaiul cuvenit şi primit la Lugoj cu multă căldură. Cei aproape nouă ani de pastoraţie în eparhia Lugojului au însemnat, pentru episcop, Biserică şi preoţi, pentru enoriaşi, o perioadă încheiată cu un bilanţ pozitiv. Preocupările lui s-au îndreptat în primul rând spre preoţi şi parohii. A vrut să le cunoască nemijlocit şi pentru acest lucru a făcut foarte multe vizitaţii canonice (în 125 din cele 163 parohii ale diecezei) şi a sfinţit 10 biserici. Fiecare întâlnire cu credincioşii şi preoţii din parohii însemna un prilej de înălţare sufletească şi de întărire a spiritului creştin. Era ascultat cu evlavie pretutindeni şi îndemnurile lui prindeau viaţă, căci avea harul vorbirii, iar credincioşii darul ascultării. Au fost zidite sau reparate, în vremea sa, 60 biserici, 32 case parohiale şi 28 şcoli[7].

Interesul pentru biserici şi preoţi n-a fost întâmplător. Cuvântul de ordine în epocă era ridicarea stărilor religioase, social-economice, politice şi culturale ale întregii naţiuni române. Biserica era întâiul lucru ce se vedea din orice punct geografic era privit satul şi înfăţişarea ei reflecta starea credincioşilor şi, deopotrivă, însuşirile preotului, moral-spirituale şi gospodăreşti. De aceea episcopul Vasile Hossu *„s-a îngrijit* – se recunoştea în raportul prezentat la plecarea lui de la Lugoj – *de o cât mai temeinică pregătire a clerului tânăr, ştiind că numai un cler luminat, cu pregătire superioară şi râvnă apostolică, poate face faţă nevoilor multiple ale vieţii moderne*“[8]. Convins de acest lucru, a redus numărul preoţilor moralişti de la 166 la 68 şi a întreprins demersuri pentru crearea unui seminar teologic propriu, care va fi deschis în vremea urmaşului său, Valeriu Traian Frenţiu.

---

5. Vasile Hossu. *Seria capitularilor* în Şematismul veneratului cler al Arhidiecezei metropolitane greco-catolice de Alba-Iulia şi Făgăraş pe anul Domnului 1900. De la Sfânta Unire 200. Blaj, 1900, p. 64-93;
6. Nicolae Comşa, *Dascălii Blajului...*, p. 118-119.
7. Victor Bojor, Episcopii Diecezei greco-catolice de Cluj-Gherla, p. 460-461.
8. *Ibidem*, p. 460.

https://biblioteca-digitala.ro

A promovat, ajutat și urmărit formarea unui cadru spiritual elevat sub toate aspectele, inclusiv sub cel al prezenței artei creștine în lăcașurile de cult.

La biserica catedrală a stăruit pentru înființarea unei societăți corale ce va purta numele de „*Lyra*", care va fi, atunci, decenii la rând, și azi la fel, buchetul de oameni cu glas îngeresc, ce înălțau și înalță și acum, în cor, imnuri de laudă lui Dumenzeu.

Școala n-a rămas nici ea în afara preocupărilor episcopului Vasile Hossu. Clădește un internat pentru elevii liceului, urmărește catehizarea întregului tineret școlar, ca o premisă a vieții lor spirituale viitoare. Îi lasă în grija preoților și a învățătorilor, avertizându-i însă că le va cere socoteală pentru neîmplinirile lor.

Românii bănățeni au fost și sunt oameni vrednici datorită credinței lor și obiceiurilor născute din ea. Episcopul Vasile Hossu putea fi mulțumit de ceea ce lăsa în urma lui în anul 1912, când a luat drumul spre noua sa eparhie, cea a Gherlei. „*Plin de smerenie creștinească*", el totuși va cere iertare lui Dumnezeu și oamenilor pentru neîmpliniri: „*Rog pe Bunul Dumnezeu să-mi ierte toate câte ar fi trebuit încă să le fac și nu le-am făcut și asemenea acelea cari nu le-am făcut bine. Și vă rog și pe voi, fraților, să fie judecata voastră preste mine indulgentă și binevoitoare. Iertați-mă, dacă vreodată pe careva v-aș fi supărat*"[9]...

Sunt cuvinte ce definesc trăsături de caracter și oglindesc raporturile ce au existat între ierarh și clerul său, toate pozitive. Era o despărțire cu regrete din toate părțile și va fi, la Gherla, o primire îndelung pregătită și în unanimitate apreciată în cei mai elogioși termeni. Numirea a avut loc, prin transfer, ca urmare a decretului imperial din 15 noiembrie 1911. Jurământul prescris înaintea împăratului și procesul canonic încheiat în fața Nunțiului Apostolic au avut loc la Viena, la 28 noiembrie același an, instalarea la 8 august (în ședința capitulară) și 11 august 1912 (introducerea solemnă în catedrala episcopiei).

Chiar în aceeași zi, la 11 august 1912, el trimite preoților prima sa circulară, prin care îi vestește de preluarea diecezei „*în toată forma canonică prescrisă*". Mulțumește lui Dumnezeu pentru harurile date și cere tuturor preoților primirea și ascultarea celor cerute de el, în numele Bisericii lui Dumnezeu. „*Primiți-mă dar și voi, iubiții mei frați și fii, cu aceeași dragoste cu care eu am venit la voi. Nu vă uitați de cuvintele Sfântului*

9. *Ibidem*, p. 462.

https://biblioteca-digitala.ro

Ciprian: Şi-ţi înseamnă bine, că episcopul este în biserică şi biserica în episcopi şi că cel ce se împotriveşte episcopului a încetat a fi mădular al bisericii“[10].

A preluat eparhia având planuri mari şi după ce a primit asigurări, din partea guvernului, că va fi ajutat, porneşte la înfăptuirea planurilor. Dorea o nouă reşedinţă episcopală, o nouă biserică catedrală, un nou seminar teologic, noi şcoli normale de băieţi şi fete. A primit bani şi a adus pe inginerul arhitect Harşa care i-a pregătit planurile noilor zidiri. Vroia să facă „*un mic Vatican în Gherla*“[11]. A şi început lucrările, punându-se temeliile pentru catedrală, seminar teologic şi preparandia diecezană[12]. Dezlănţuirea primului război mondial pune capăt planurilor; în 1916 moare şi episcopul Vasile Hossu. În perioada interbelică intervine o schimbare în destinul eparhiei prin mutarea sediului său la Cluj (1930), iar după cel de-al doilea război mondial, în anii comunismului, Gherla devine locul de detenţie şi supliciu al preoţilor, al oamenilor politici, al tuturor celor ce se împotriveau noii orânduiri.

Dimensiunile întinse ale episcopiei de la Gherla îşi aveau o deplină motivaţie. Era considerată cea mai puternică dieceză greco-catolică. Aproape că nu avea „*parohii amestecate. Maramureşul, Sătmarul, Chioarul, Ţara Oaşului, apoi vechiul ţinut al grănicerilor de la Năsăud* sunt – spunea un demnitar al episcopiei în 1915 – *întregi unite şi reprezintă cea mai desăvârşită putere în Unirea noastră cu Roma. Aceea ce se face acum este, în definitiv, numai un tribut ce se cuvenea acestei dieceze puternice mai mult ca oricărei alteia*“[13].

Planul episcopului Vasile Hossu a fost socotit grandios, întrecea „*orice închipuire*“[14], fiind extins pe o suprafaţă de 22 de iugăre, şi era dublat de „*grijea ce o punea pe educaţia clerului*“, de „*râvna pentru crearea de fonduri băneşti*“, de cerinţele unei administraţii bisericeşti „*acurate*“, adică de mare corectitudine. Erau de fapt aceleaşi preocupări ca şi la Lugoj şi se vor concretiza în rezultate, şi aici, înscrise într-un bilanţ cu multe active. Timpul, prin dimensiunile sale (mai puţin de patru ani) şi prin problemele lui politice (declanşarea primului război în 1914), nu era deloc favorabil unor construcţii materiale şi spirituale obişnuite în vremuri de pace, sau ridicate atunci cu mari greutăţi.

10. *Ibidem*, p. 480.
11. *Ibidem*, p. 475.
12. *Ibidem*.
13. *Ibidem*, p. 477.

https://biblioteca-digitala.ro

Episcopul Vasile Hossu le înfruntă până în ceasul morții. Era mereu în mijlocul preoților și al învățătorilor. Înființează Reuniunea diecezană, având drept scop ținerea exercițiilor spirituale pentru preoți și organizarea de misiuni sfinte pentru popor (august 1912). La exercițiile spirituale ținute în octombrie-noiembrie 1912, el le spune preoților: „*Ca om nou venit aici, am voit să vă cunosc pe toți. V-am chemat la aceste sfinte Exerciții nu ca să mă dovedesc de ceva renovator, ci pentru că bine știți: plugul ce e ținut în șopru ruginește. Eu, Arhiereul, și plugarul am voit să-mi cunosc plugurile. – Nu sunt angajat nimănui cu nimic. Sunt cu totul al vostru, și numai al vostru. Orice dor ce aveți, mi-l spuneți și după putință vi-l voi împlini... Nu vă cer pentru asta nimic decât împlinirea acurată a datoriilor voastre și pentru mine să vă rugați lui Dumnezeu...*“[15]

Datorii împlinite – era singurul lucru cerut. De fapt, cuprindea totul. Același lucru l-a dorit și de la învățători. În vremea sa s-a tipărit (în 1914) un nou șematism în limba română și a fost ordonată conscripția familiilor greco-catolice. Tot în timpul pastorației sale, în dieceza Gherla a avut loc un eveniment în jurul căruia toate forțele Bisericii Unite și cele politice s-au unit pentru a stăvili o acțiune ce lovea o parte a românilor din episcopia Gherlei și pe cei din nordul Transilvaniei, ce vor fi desprinși de aici și cuprinși în noua episcopie de la Hajdudorogh, înființată în 1912.

Episcopul Vasile Hossu va lua parte la acțiunile întreprinse de către spiritualitatea românilor uniți în plan local, la confruntările cu puterea politică maghiară și ca purtător de cuvânt al Bisericii Unite în fața Vaticanului. Va apăra cauza românilor uniți ce vor fi cuprinși în episcopia de Hajdudorogh[16], așa cum o vor face mitropolitul, ceilalți episcopi și elita clericală și laică din jurul lor. Nici el și nici mitropolitul Mihali nu vor ajunge însă să vadă reîntoarcerea parohiilor pierdute. Revenirea va avea loc abia la sfârșitul războiului, când nici unul nu mai era în viață. Vor trăi însă, amândoi, anii grei ai primului război mondial, mitropolitul Mihali până aproape de sfârșitul lui (ianuarie 1918), iar episcopul Vasile Hossu până în ianuarie 1916.

Imediat după începerea războiului, episcopul Vasile Hossu a cerut formarea unor comitete de ajutorare pentru familiile cărora războiul le va provoca greutăți, a dat dispensă arhierească de a se putea face clăci în duminici, după celebrarea Sfintei Liturghii, spre a veni în ajutorul familiilor rămase fără brațe de muncă. La fel procedează și în primăvara anului

15. *Ibidem*, p. 481.
16. Vezi capitolul care tratează problema episcopiei de Hajdudorogh ce urmează.

https://biblioteca-digitala.ro

următor, face vizite răniţilor şi combate, prin circulare, ştirile false privind desfăşurarea războiului. Întrevede evoluţia evenimentelor în favoarea românilor. În cuvântul său de omagiere a mitropolitului Mihali, în 1915, la împlinirea a patru decenii de la instalarea acestuia ca episcop al Lugojului (7 martie 1875), îi face urarea plină de semnificaţie: „*...şi înnoit în puteri trupeşe, întinerit la spirit, oţelit pentru zilele mari ce ne stau înainte, să trăieşti şi să întreci anii neîntrecutului Ioan Bob*“[17].

N-a fost să fie aşa. Firul vieţii li s-a rupt la amândoi, când mari nădejdi stăpâneau sufletul acestora, nu pentru viaţa lor pământească, ci pentru aceea a credincioşilor Bisericii pe care o slujeau, a neamului românesc. Sfârşitul războiului avea să însemne, într-adevăr, un triumf pentru toţi. Ultimii lor ani de viaţă s-au identificat, ca în toată perioada pastoraţiei lor, cu aspiraţiile religioase şi naţionale ale românilor uniţi. Alături de ei vor fi episcopul Demetriu Radu de la Oradea, episcopul Iuliu Hossu de la Gherla, Valeriu Traian Frenţiu de la Lugoj, vicarul Vasile Suciu, de la Blaj, elita clericală şi laică greco-catolică din întreg spaţiul spiritualităţii românilor uniţi. Lupta se va da nu împotriva episcopiei maghiare greco-catolice de la Hajdudorogh, ci împotriva cuprinderii parohiilor româneşti în cadrul ei.

*Dieceza de Hajdudorogh (iunie 1912)**

„...Mi hanno ingannato“ (M-au înşelat)
Pius al X-lea

Dieceza greco-catolică maghiară de la Hajdudorogh a fost înfiinţată prin bula Papei Pius al X-lea (1903-1914) „*Christi fideles graeci*“, publicată la 8 iunie 1912. Era pusă sub jurisdicţia arhiepiscopiei romano-catolice de Esztergom, cu episcopi numiţi de împărat şi confirmaţi de Scaunul Papal. Noua episcopie cuprindea o arie geografică foarte întinsă, începând de la Budapesta şi până în secuime, cu parohii care în veacurile trecute au fost româneşti şi erau româneşti şi la data cuprinderii lor în noua eparhie, la 1912. Este vorba de 83 parohii româneşti cu 73.225 credincioşi, încorporaţi episcopiei maghiare de Hajdudorogh. Ele au aparţinut, până atunci, episcopiilor greco-catolice de la Oradea şi Gherla, cele din nord-vestul Transilvaniei şi Mitropoliei de la Blaj, cele din secuime.

Acţiunea a fost îndelung pregătită, timp de câteva decenii. Încă în

17. *Ibidem*, p. 509.
* M. Ştirban, *Dieceza de Hajdudorogh*, în Almanah-Calendar "Deşteptarea Credinţei", 2002, Cluj-Napoca, Ed. Viaţa Creştină, 2002, p. 263-271.

https://biblioteca-digitala.ro

primăvarea anului 1868, când s-a făcut propunerea, de către grupurile catolice maghiare, să se ceară dietei și guvernului înființarea episcopiei de Hajdudorogh și introducerea, în bisericile greco-catolice, a limbii maghiare. Propunerea a ajuns în dezbaterile dietei din același an, iar câțiva ani mai târziu, în 1872, a fost înființat un vicariat greco-catolic la Hajdudorogh. Limba liturgică, ruteană și română, în care se oficiau serviciile divine până la începutul veacului al XIX-lea, este treptat înlocuită cu cea maghiară.

Pius X (1903-1914)

În iunie 1898 s-a constituit, la Budapesta, *„Comitetul Maghiarilor Catolici de rit grecesc din țară“*. El a urmărit înființarea episcopiei maghiare la Hajdudorogh și folosirea limbii maghiare în biserică, ca limbă liturgică. Evident, era un lucru respins de preoții și credincioșii români.

În 1900, cu prilejul unui pelerinaj la Roma, a fost înaintat papei Leon al XIII-lea (1878-1903), din partea episcopilor ruteni de Eperjes și Muncaci, un memoriu care sintetiza dorințele maghiarilor greco-catolici de a avea o episcopie la Hajdudorogh. Intențiile au fost mereu mărturisite și apoi finalizate în 1912, prin o inducere în eroare a papalității. Într-o convorbire dintre papa Pius al X-lea și episcopul Vasile Hossu, papa a recunoscut, cu mâhnire, că a fost înșelat când i s-a prezentat cererea de înființare a episcopiei de Hajdudorogh. Faptul, rău și nedrept, era împlinit și el va rămâne așa până în anul 1919, în timpul Papei Benedict XV, nu însă fără o reacție de împotrivire imediată, hotărâtă și motivată, din partea ierarhilor Bisericii Române Unite și a oamenilor politici români.

Benedict XV (1914-1922)

Acțiunea de împotrivire a românilor greco-catolici a cuprins, cronologic, perioada anterioară semnării bulei papale și a continuat până la anu-

https://biblioteca-digitala.ro

larea acesteia; a angajat Biserica Română Unită, prin elita ecleziastică şi preoţii satelor; la ea au participat masiv laicii, elita lor şi masa de credincioşi. Problema a fost ridicată la Vatican şi în faţa puterii politice şi legislative de la Budapesta. Formele de manifestare au fost conferinţele protestatare, memoriile, delegaţiile, acţiunile directe, concretizate prin refuzul de a primi în parohiile române greco-catolice pe reprezentanţii episcopiei de la Hajdudorogh, de a săvârşi şi asculta Sf. Liturghie în limba maghiară şi de a-şi recunoaşte subordonarea faţă de episcopia greco-catolică maghiară, toate dublate de o serie de articole apărute în „Unirea" de la Blaj.

Aici, în acest ziar, după ce a fost publicat un impresionant număr de articole în seriale premergătoare înfiinţării episcopiei, a fost comentat conţinutul bulei paple *„Christi fideles graeci"* (nr. 85, 86, 87/1912); publice au devenit şi documentele şi materialele înaintate de ierarhii români la Roma şi Viena (nr. 95, 96, 97, 98, 100, 101, 105, 124-125, 126, 129, 136/1912) şi multe informaţii şi comentarii venite din diverse locuri[1].

La 17 februarie 1912, s-a ţinut o Conferinţă a episcopilor Provinciei Bisericeşti Române de la Alba-Iulia şi Făgăraş, sub conducerea mitropolitului Victor Mihali de Apşa. Au participat episcopii Demetriu Radu, Vasile Hossu şi vicarul de la Gherla, Ioan Georgiu. Toţi resping ideea cedărilor de parohii româneşti din Sălaj şi Secuime. Conţinutul celor discutate şi hotărâte a fost consemnat într-un protocol, iar conferinţa a hotărât predarea acestuia *„în mâinile însuşi Preafericitului Părinte Papa Pius al X-lea"*, o copie Nunţiaturii din Viena şi guvernului maghiar, toate prin episcopul Demetriu Radu, ce urma să plece la Roma *„însoţit de câţiva preoţi"*.

Demersurile ierarhilor Bisericii şi ale laicatului elitar n-au fost luate în seamă la Budapesta; Vaticanul le-a recunoscut ca fiind drepte şi a promis îndreptarea răului, în timp ce puterea judecătorească maghiară a trimis în închisori forţele locale participante la proteste. Pedepsele au fost executate, în timp ce remedierea greşelilor a continuat să fie amânată, din cauza războiului pînă la terminarea acestuia. Lucrurile au început, de fapt, să se schimbe ceva mai devreme, prin înfiinţarea vicariatului greco-catolic român de la Carei (în 1918), printr-o iniţiativă locală.

Totul a luat forma unei replici hotărâte, printr-o diversitate de acţiuni, împotriva politicii de maghiarizare a românilor, din partea statului maghiar, pe cale religioasă. Ele nu au urmărit împiedicarea înfiinţării episcopiei pe

1. Au fost publicate şi mai multe articole scrise de Zenovie Pâclişanu, Unirea, nr. 110, 113, 118, 119/1912.

https://biblioteca-digitala.ro

seama ungurilor greco-catolici, ci neamestecul acesteia în viața parohiilor române greco-catolice și păstrarea limbii române în desfășurarea Sf. Liturghii. Episcopul Vasile Hossu a spus-o în Casa Magnaților, la 20 iunie 1913: *„Noi nu cerem să nu înființați această episcopie. Înființați-o! Dar pentru unguri, nu ne răpiți zeci de mii de suflete românești. Siluirea aceasta are incalculabile urmări rele, atât pentru limba maghiară, cât și pentru catolicism*“[2]. Acest punct de vedere a fost exprimat în toată perioada confruntărilor.

Discursul episcopului Vasile Hossu, ca și întreaga pledoarie a românilor, avea o motivație canonică, se întemeia pe logica firească a lucrurilor, apăra Biserica Română Unită, pe cea catolică în general, și apăra națiunea română din nord-vestul Transilvaniei, părțile sătmărene și secuime, de deznaționalizarea românilor. Implicațiile erau mari și depășeau, prin consecințele lor, sfera vieții spirituale, de aceea formele de împotrivire au avut, prin valorile apărate și scopurile urmărite, un caracter religios, politic și național.

S-au încadrat în șirul marilor momente din istoria românilor transilvăneni, pentru că au avut drept obiectiv apărarea limbii române și dreptul românilor de a-și folosi limba în biserici. Au premers Actul Marii Uniri și au prilejuit reflecții profetice oamenilor din afara imperiului și românilor uniți din monarhie, au încheiat lupta petiționară a românilor transilvăneni.

Importanța lor a fost majoră și semnificația lor la fel. Anii 1912-1913 poartă amprenta acestor acțiuni, iar în cei următori, 1914-1916, pe fondul problemelor deschise de război, prioritare în fața puterii politice, acțiunile de protest rămân la ordinea zilei pentru spiritualitatea românilor uniți din nord-vestul Transilvaniei, afectați de încorporarea lor la episcopia maghiară de la Hajdudorog și, deopotrivă, pentru elita Bisericii Române Unite din cadrul mitropoliei de la Blaj și a episcopiilor de la Oradea și Gherla de unde au fost desprinse parohiile românești. Nimeni – cu excepția părții maghiare – nu s-a împăcat cu starea de fapt creată și toți, inclusiv Vaticanul, recunoscând greșeala, au dorit remedierea ei.

Sunt concluzii ce se impun urmărind etapele și fazele luptei românilor uniți împotriva cuprinderii unora în episcopia maghiară de la Hajdudorogh și înlocuirea limbii liturgice române cu cea maghiară. Replica românilor nu coincide, ca timp, cu momentul declanșării, din partea maghiară, a acțiunii

2. Ioan Georgescu, *Istoria Bisericei creștine universale cu deosebită privire la istoria Bisericei Românești Unite cu Roma*, Ed. II, 1921, p, 296.

https://biblioteca-digitala.ro

de creare a episcopiei; de aceea informaţiile spre Vatican au mers, o vreme, numai dintr-o parte şi, fireşte, aşa s-a şi ajuns la hotărâri nefavorabile, dar şi nedrepte pentru români.

Cu certitudine, n-au fost sesizate de la început toate consecinţele; n-au fost cunoscute nici formele de organizare ale noii episcopii şi nici intuite intenţiile sale faţă de parohiile românilor uniţi. Ierarhia Bisericii Române Unite a fost pusă în faţa unui fapt pregătit şi hotărât fără participarea sa. Intervine, totuşi, cu câteva luni înainte de sancţionarea bulei papale din 8 iunie 1912. O face prin trei categorii de acţiuni: au fost trimişi la Roma, cu misiune specială, în perioada 15-25 ianuarie 1912, canonicul Vasile Suciu, viitorul mitropolit, şi episcopul de la Lugoj, Demetriu Radu; au fost redactate trei memorii (la 14, 17 februarie şi 29 mai 1912) şi a fost organizată o adunare de protest la Alba-Iulia, cu participarea a peste 20.000 de români, veniţi din părţile sătmărene, din Sălaj şi Bihor, la 29 mai 1912, unde şi când s-a format un comitet permanent compus din 17 membri, avându-l ca preşedinte pe Gheorghe Pop de Băseşti, preşedinte al Partidului Naţional Român; a fost redactat, tot atunci, de către canonicul Vasile Suciu, cel de al treilea memoriu adresat Vaticanului, prin mitropolia de la Blaj.

După semnarea bulei papale, lupta continuă prin repetarea formelor de protest şi prin altele noi. A fost trimis la Roma, imediat, părintele Vasile Lucaciu şi, după întoarcerea sa, la 27 iulie 1912, într-o şedinţă a Comitetului permanent ales în mai la Alba-Iulia, au fost stabilite punctele programatice de acţiune, bazate îndeosebi pe reorganizarea rezistenţei credincioşilor români uniţi faţă de măsurile guvernamentale luate. La 8 august 1912, a fost înaintat, din partea mitropoliei, cel de al patrulea memoriu-protest, iar în septembrie acelaşi an au fost trimişi la Roma, cu aceeaşi misiune, profesorii de teologie Alexandru Nicolescu şi Ioan Coltor[3], în timp ce „*Unirea*“ de la Blaj a continuat să publice numeroase articole pe tema episcopiei de Hajdudorogh şi a consecinţelor ei pentru români.

Înainte şi după aceste acţiuni, au mai avut loc două consfătuiri ale Comitetului format la Alba-Iulia, una la Cluj (27 iulie 1912)[4] şi a doua la Baia Mare (6 decembrie 1912), şi un nou demers direct la Vatican prin intermediul episcopului Vasile Hossu. Au loc, în toată această vreme, acţiunile de protest locale, din parohii, soldate cu măsuri administrative şi

3. *Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de istorie*, Madrid, 1952, p. 151; Ioan Georgescu, *Istoria bisericei...*, p. 267, 270-271.

4. Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 282-284.

https://biblioteca-digitala.ro

penale, intervențiile în parlamentul din Budapesta (1913), cea a episcopului Vasile Hossu și cea a deputatului Ștefan Cicio-Pop, luarea de atitudini protestatare din partea lui Gheorghe Pop de Băsești, Al. Vaida-Voievod, Iuliu Maniu și a spiritualității politice românești greco-catolice.

A fost, de la început, o acțiune comună – clerici și laici, elita ecleziastică și politică greco-catolică, cea locală, preoți, protopopi, credincioși ai Bisericii Române Unite – primită pozitiv la Vatican, de papa Pius al X-lea și de către cardinalii ce ne-au cunoscut istoria.

Acțiunile au trăsături comune, dar și particulare, determinate nu de conținutul lor, ci de modalitățile de realizare. Memoriile au însemnat demersuri întemeiate pe dreptul canonic, pe istoria Bisericii Române Unite, pe autonomia sa, pe dreptul națiunii române de a-și folosi limba maternă în lăcașurile de cult. Elita clericală, ca și cea laică, s-a întemeiat pe toate aceste izvoare, iar demersurile lor au avut loc sub patronajul mitropolitului de Blaj, Victor Mihali.

La Vatican au fost trimiși, în numele mitropoliei de la Blaj, oameni din rândurile elitei clericale de primă mărime – doi episcopi, Demetriu Radu și Vasile Hossu, doi viitori mitropoliți, Vasile Suciu și Al. Nicolescu, un profesor devenit înalt demnitar în cadrul statului român, Ioan Coltor, un tribun al luptei naționale, părintele Vasile Lucaciu. Toți reprezentau, prin împuternicirile primite, Biserica Română Unită și însemnau, prin însușirile lor personale, intelectuale și moral-spirituale, garanția dreptății cauzei și a onestității mijloacelor folosite.

Au fost primiți în audiențe și au avut întrevederi cu personalități ale Vaticanului, începând cu papa Pius al X-lea, cu o seamă de cardinali investiți cu mari răspunderi în cadrul Statului Papal. Între acestea, două ni se par concludente pentru că ele definesc, de fapt, starea de spirit generală ce a domnit la Vatican: audiența la papa și cea la cardinalul Mariano Rampolla del Tindaro, personalitatea cea mai de seamă, după papa, în Biserica Romană din acei ani.

La întrevederea cu papa au participat episcopii Demetriu Radu și Vasile Hossu. Eruditi, de o mare prestanță, ei dovedesc Pontificului Roman dreptatea cauzei pentru care pledau. Răspunsul papei, dat unuia din ei, Vasile Hossu, a fost: *„Mi hanno ingannato“* – *„M-au înșelat“* –, iar hotărârea lui a fost un ordin de revizuire a bulei. Cu cardinalul Rampolla s-au întâlnit Alexandru Nicolescu și Ioan Coltor. Au fost primiți cu o impresionantă căldură. Știa totul despre episcopia de la Hajdodorogh, despre istoria imperiului austo-ungar, despre istoria noastră națională. Cuvintele lui au fost profetice. S-au putut naște numai în mintea și inima unui om de mare credință și onestitate, trăit în lumea în care s-a simțit întot-

https://biblioteca-digitala.ro

deauna, providențial, viitorul.

El știa că s-a făcut o greșeală, recunoscută de cel care a înfăptuit-o, „*dar nu fiți mâhniți* – le spune el interlocutorilor – *nu piere o nație în câți-va ani. Mai ales nu una care a dat atâtea dovezi de vigoare și vitalitate, cum e nația voastră. Am cunoscut atâția elevi români, cari mi-au lăsat impresii neuitate. Silințele voastre, unite cu ale celorlalte neamuri încătușate de tirani, vor face să dispară anacronismul austro-ungar de pe harta Europei și cei robiți să ajungă la libertate și unire cu frații lor de un sânge. Ce se întemeiază pe violență și silnicie nu poate dăinui. Noi simțim nu numai cum fierbe, ci și cum crapă oala putredă*“[5].

Toți delegații care au fost trimiși la Roma din partea mitropoliei de la Blaj au fost primiți cu multă afecțiune și au primit asigurări că lucrurile vor fi îndreptate. Ei s-au întors acasă plini de optimism.

Aici însă puterea politică își continua neabătută drumul, de nimeni și de nimic nu se temeau, deși împotrivirile românilor continuau și ele să se manifeste sub toate formele, iar „Unirea“ de la Blaj continua să rămână portdrapelul luptei deschise împotriva consecințelor înființării noii episcopii maghiare pentru românii uniți înglobați ei. A fost un monolog rostit în fața opiniei publice, în cadrul instituțiilor statale, neînțeles și neluat în seamă.

Așa se explică cum, cu toate împotrivirile românilor, înființarea episcopiei de la Hajdudorogh a ajuns să fie discutată și aprobată în cadrul Camerei Ungare și a Casei Magnaților, de la Budapesta, în luna iunie 1913. Din partea românilor au luat cuvântul deputatul Ștefan Cicio-Pop și episcopul Vasile Hossu.

Amândoi fac istoricul problemei, Ștefan Cicio Pop în Camera deputaților, episcopul Vasile Hossu în Casa Magnaților[6], combat suportul măsurilor preconizate dovedind netemeinicia lor și subliniază efectele lor negative. Vaticanul a fost indus în eroare și legiuitorii nu au ținut seama de dispozițiile date de Nunțiul Papal de la Viena, potrivit cărora episcopia de la Hajdudorog să fie înființată fără știrbirea drepturilor Provinciei Mitropolitane Greco-Catolice. Ștefan Cicio-Pop și Vasile Hossu au arătat apoi că cifrele invocate, privind populația românească și maghiară cuprinsă în noua episcopie, nu reflectă adevărul; că ierarhii Bisericii Române Unite nu și-au dat – și nu își vor da niciodată – consimțământul pentru

5. , p. 271.
6. Unirea (Blaj) 1913, nr. 61 și 62.

https://biblioteca-digitala.ro

înglobarea unor parohii românești în episcopia de Hajdudorogh; că preoții și credincioșii români s-au împotrivit și se vor împotrivi înglobării. Au fost invocate numeroasele manifestări locale și a fost cerută eliberarea celor judecați, condamnați și închiși pentru atitudinea lor.

Ștefan Cicio-Pop a demonstrat că din mitropolia de Alba-Iulia și Făgăraș nu se luau, așa cum se susținea, *„70.000 de suflete ungurești*", ci 70.000 de români, ce vor să rămână ceea ce erau, români uniți cu Biserica Romei, sub conducerea ierarhilor acestei Biserici. Pentru acest lucru și ținând seama de orientarea dată de Nunțiul Papal de la Viena, prin circulara sa, *„am intervenit la Papa* – spunea Ștefan Cicio-Pop – *am intervenit la Guvern, am instituit comisia de 50, care să lucreze cu toate mijloacele legale pentru oprirea unei fărădelegi*". El se întreba – de fapt întreba Camera Deputaților: *„Oare ce simț de realitate v-a putut îndemna să aruncați un popor pașnic și evlavios într-o așa fierbere, pe care nu noi am provocat-o. De ce a fost tulburat oare acest popor în viața lui pașnică, atentându-se la limba și obiceiurile sale?...*"[7]

Răspunsul n-a venit din partea Camerei Deputaților, a fost dat însă, în Camera Magnaților, de către episcopul Vasile Hossu. Nici ei n-au ținut seama de nimic, dar au fost obligați să asculte adevăratul istoric al episcopiei de Hajdudorogh și poziția Bisericii Române Unite.

Papa Pius al X-lea și-a dat consimțământul pentru formarea episcopiei de la Hajdudorogh în primăvara anului 1911, după mai vechi și repetate intervenții din partea maghiară, iar problema a fost discutată apoi în cadrul Corului episcopal catolic maghiar, la inițiativa și în condițiile cerute de Nunțiul Papal de la Viena, în noiembrie același an. N-au fost împotriviri din partea Bisericii Române Unite de a se înființa o episcopie pe seama ungurilor greco-catolici, dar s-a condiționat înființarea ei de respectarea canoanelor Bisericii Catolice, ceea ce însemna neatingerea parohiilor românești ce aparțineau Mitropoliei de la Blaj, potrivit bulei de organizare a acesteia și a Episcopiilor sale de la Oradea și Gherla; un principiu și un aviz încălcat de puterea politică și de spiritualitatea maghiarilor greco-catolici, prin concepția ce au așezat-o la temelia noii episcopii, prin scopurile urmărite și consecințele ce le va avea asupra românilor.

S-a pornit, voit și vinovat, de la o statistică falsă în legătură cu etnia locuitorilor, s-au prezentat, în consecință, situații nereale și s-au formulat concluzii, în temeiul lor, premeditat greșite. Episcopul Vasile Hossu a arătat că *„organizarea și încorporarea multor parohii la episcopia cea nouă*

7. *Ibidem*, nr. 61, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

s-a făcut pe motivul că o parte din credincioşi este maghiară, alta ştie ungureşte şi numai puţini sunt care nu ştiu ungureşte"[8]. A atras atenţia că etnia nu poate fi determinată de cunoaşterea unei limbi – aşa cum au făcut-o cei care au întocmit şi interpretat statisticile; că este vorba de o confuzie între limba maternă (ce dovedeşte etnia şi care era cea română) şi limba de conversaţie, tot românească în familie, dar care putea fi, la nivel comunitar, parţial, şi limba maghiară sau ruteană. Era nedrept şi chiar periculos să se considere – aşa cum s-a întâmplat – românii ce cunoşteau limba maghiară, drept maghiari şi de aici să se ajungă la o concluzie greşită privind ponderea maghiarilor în zonă. Era un neadevăr născut dintr-un fals, aşezat la temelia unui demers: acceptat prin necunoaşterea reală a lucrurilor de către Vatican şi investită acum cu putere de lege, de către Parlamentul de la Budapesta, prin ignorarea realităţilor.

Episcopul Vasile Hossu a stăruit în cuvântul său şi asupra unui alt aspect. Nu s-a ţinut seama de voinţa însăşi a credincioşilor din parohiile cuprinse în noua episcopie. Era un lucru esenţial, iar manifestările lor de împotrivire infirmau tocmai suportul motivaţiilor declarate şi susţinute în faţa Vaticanului pentru obţinerea episcopiei. Românii şi-au apărat naţionalitatea în Biserică şi prin Biserică, în şi prin şcolile acesteia – spunea Vasile Hossu – ascultând slujba religioasă în limba lor şi învăţând în limba română la care ţin mai mult decât la viaţa însăşi. Au înfruntat – şi înfruntau şi atunci – temniţele „*în lanţuri de robi luni de zile*"[9] – cazul preotului Gheorghe Mureşan de la Moftinul Mic şi al celor 14 credincioşi ai săi, condamnaţi la închisoare pentru că s-au opus trecerii lor la episcopia ungurească, pentru că „*nu le trebuiau pe vlădica cel nou*" – cum spuneau ei – pentru că doreau să fie în pas cu lumea cea nouă, să audă în limba lor şi să înţeleagă în graiul inimii lor rugăciunile, în duminici şi sărbători, în biserica din sat[10], iar copiii să înveţe la şcoală din carte românească.

Cazuri de împotrivire au fost semnalate în Adunarea deputaţilor şi de către Alexandru Vaida-Voievod, la 29 noiembrie 1912. Le amintea protestul protopopilor români Ilie Câmpeanu din Gheorgheni şi Gavril Ciubotaru din Ghimeş-Făget, ameninţările cu suspendarea celor ce se pronunţau împotriva cuprinderii lor în noua episcopie de la Hajdudorogh, amendarea ţăranului Dimitrie Silaghi, din comuna Sanislău (jud. Sălaj), pentru că a ridicat în cimitir o cruce cu o inscripţie în limba română[11].

8. *Ibidem*, nr. 62, p. 2.
9. *Ibidem*, p. 3.
10. Ioan Georgescu, *Istoria bisericei*... p. 288-293.
11. *Ibidem*, p. 294.

https://biblioteca-digitala.ro

Erau apoi cunoscute confruntările din satul Dobei, din 11 aprilie 1913, satul părintelui protopop Mihai Ciurdariu, replica hotărâtă dată atunci de preot și credincioși primpretorului venit în sat, înconjurat de jandarmi și însoțit de vicarul Jaczkovics, pentru a le cere adeziunea de trecere la episcopia de Hajdudorogh. Refuzul lor a condus la osândirea cu trei luni temniță de stat a preotului Mihai Ciurdariu și la o amendă de o sută de coroane, toate pentru instigare împotriva ideii de stat maghiar, la care ministrul cultelor a mai adăugat și suspendarea salariului pe trei ani și trei luni. Cei rămași acasă au refuzat primirea preotului pe care doreau să-l trimită cei de la Hajdudorogh. S-au rugat singuri în biserică și se strângeau înaintea porții casei parohiale, purtând din mână în mână fotografia preotului Ciurdariu.

Această atitudine reflectă o stare de spirit generală printre românii din părțile sătmărene, iar vicarul Jaczkovics, ce întreprindea un adevărat turneu propagandistic, a fost primit, pretutindeni, cu răceală și ostilitate din partea preoților și a credincioșilor. La Sanislău, preotul-protopop Alexa Pop a returnat actele primite în limba maghiară de la episcopie, iar când vicarul a venit în comună, preotul și credincioșii resping orice propunere a acestuia de a accepta recunoașterea și încadrarea la Hajdudorogh, deși au fost amenințați cu toate relele posibile. Îi răspund negativ vicarului rutean ungurit și îi trimit scrisoare episcopului Demetriu Radu de la Oradea: *„În parohiile noastre, credincioșii se poartă brav“*[12].

Pornit mai departe în vizitele sale canonice cu scopul de a atrage pe români, vicarul Jaczkovics, oprit la *Resighea*, a fost și aici confruntat cu o masivă rezistență din partea preotului Corneliu Abrudan și a credincioșilor săi, urmată de anchete și arestări temporare. Preotul Ioan Ternovan din Culciul Mare și credincioșii satului hotărăsc într-o adunare a lor, la 17 iunie 1913, că pe *„vlădica Hajdudorogului nu-l vom primi în vecii vecilor“*[13].

La fel au stat lucrurile și în secuime. Protopopii și preoții sunt și aici împotriva dezmembrării lor de Mitropolia de la Blaj. S-au auzit glasurile Protopopilor Iuliu Nistor al Mureșului, Ilie Câmpeanu al Giurgiului, Ștefan Șandor al Odorheiului, Artemiu Boer al Treiscaunelor, iar credincioșii au trimis mitropolitului de la Blaj memorii și scrisori în care și-au exprimat hotărârea de a rămâne, în orice condiții și cu orice riscuri, legați de Blaj. 98 de credincioși din Crăciunești – Mureș, au scris la 15 noiembrie 1912, mitropolitului Mihali: *„În numele Sf. Treimi, ne declarăm acum și totdeauna, că am fost, suntem și vrem să rămânem fiii credincioși și nedespărțiți sfintei*

12. *Ibidem*, p. 307.
13. *Ibidem*, p. 308.

https://biblioteca-digitala.ro

noastre Biserici gr. cat. Române, în care ne-a învrednicit Dumnezeu să ne naştem. Ne doare sufletul că nu vorbim limba scumpă a Maicii noastre Biserici, dar pentru aceea a ne ruga lui Dumnezeu vrem şi ştim româneşte. Aceasta o susţinem până la moarte, întărind-o cu subscrierile noastre, care urmează"[14].

Nu erau singuri. Înaintea lor au scris (la 28 iunie şi 28 iulie 1912) credincioşii greco-catolici români din Târgu-Mureş şi cei din voşlobeni, tot mitropolitului de la Blaj. „*Ni se îneacă glasul* – ziceau Voşlobenii – *la cugetul înfiorător că trebuie să ne despărţim de Arhiereul nostru iubit, de biserica lui, care ne tâlcuia tainele mântuirii sufletului în graiul maicei noastre; inima ni se despică de durere, ştiind că suntem osândiţi a nu mai auzi, în bisericile noastre, cântându-se liturghiile sfinte în farmecul dulce al limbii noastre liturgice, înţeleasă de toţi*"[15].

Sufletele tuturor românilor uniţi erau întristate şi revoltate de legăturile ce li se impuneau cu o episcopie străină de neamul lor. În faptele lor de împotrivire, în glasul şi scrisorile românilor uniţi, erau adunate la un loc toate sentimentele lor fireşti faţă de ierarhii români de la Blaj, Oradea şi Gherla şi de profundă respingere a tot ceea ce venea, spre ei, de la Hajdudorogh. Aveau senzaţia înstrăinării de limbă şi neam, că li se bara drumul ce ducea spre ceea ce ei considerau că era mina lor de aur: *limba românească ascultată în portul lor naţional în faţa altarelor.*

Duminica era o zi deosebită pentru Dumnezeu, dar era şi pentru ei, creştinii români; erau ei de ei şi ascultau, prin vorbele preotului şi versul cântecelor, glasul părinţilor, era şi o legătură cu cei ce nu mai erau vii, cu trecutul; era locul de întâlnire a tuturor timpurilor, de veghe a unora, de pregătire a altora. Aici este de găsit curajul, perseverenţa, tăria împotrivirii românilor şi explicaţia ei, lucruri pe care, din păcate, nu le-au înţeles nici puterea politică maghiară şi nici cea ecleziastică de la Hajdudorogh. De aceea împreună au şi pregătit, patronat şi sancţionat nu o lege, ci o fărădelege ce va fi „*dezlegată*", mai întâi de jos în sus, prin acţiuni locale şi, ca urmare a acestora, în vremea mişcărilor revoluţionare, naţionale, sociale şi spirituale de la sfârşitul războiului[16].

În aceste împrejurări, la 29 august 1912, a avut loc o nouă Conferinţă episcopală, de data aceasta şi cu reprezentanţii capitulari ai Proviniciei

14. *Ibidem*, p. 309.
15. *Ibidem*.
16. Vezi – *Lupta românilor din judeţul Satu Mare pentru făurirea statului naţional unitar român. Documente, 1848-1918.* Bucureşti, 1989, p. 366-443.

https://biblioteca-digitala.ro

Mitropolitane, pentru *„a se sfătui asupra unei proceduri comune și uniforme*", pentru a fi stăvilite consecințele înființării episcopiei maghiare de la Hajdudorogh asupra parohiilor române unite cuprinse în ea. S-a hotărât publicarea, în paginile ziarului „Unirea", a memoriilor înaintate Sfântului Scaun la Roma și Guvernului maghiar de la Budapesta și trimiterea unui memoriu Nunțiului Papal de la Viena.

Memoriul, publicat în Unirea la 28 noiembrie și, respectiv, în 3 decembrie 1912, a fost prezentat direct nunțiului Rafael Scapinelli de către mitropolitul Mihali și episcopii Demetriu Radu și Vasile Hossu. El este o nouă pledoarie pentru cauza românilor uniți înglobați în episcopia de Hajdudorogh, pledoarie întemeiată pe drepturile câștigate și recunoscute cu prilejul înființării mitropoliei de la Blaj și a episcopiilor de la Oradea și Ghela. Făcea trimitere și la memoriile înaintate, de către parohiile românești, Vaticanului. *„Aproape din toate parohiile românești supuse desmembrării s-au trimis la Roma suplici în limba originală română, de alții în limba ungurească, precum și în traducere latinească și italienească, care* - se spunea în memoriu – *toate se păstrează în arhiva Sf. Congregații De Propaganda Fide*"[17]. Ele toate doreau să folosească în biserică limba lor, limba română, *„chiar și în locurile acelea unde de altminteri, din cauza nenumăratelor împrejurări maștere ale vieții, mai mult sau mai puțin au pierdut uzul zilnic al acelei limbi*"[18].

La 17 noiembrie 1912, a fost dat, de către Nunțiul Apostolic de la Viena, decretul de executare a bulei papale. Tot atunci a trimis și o circulară protopopilor și parohiilor cuprinse în dieceza de Hajdudorogh, în care anunță numele administratorului apostolic al noii dieceze până la alegerea unui episcop propriu: Antoniu Papp, episcopul Muncaciului, și cere tuturor preoților supunere și ascultare și reamintește prevederile bulei papale, comentându-le: *„încă pe timp de trei ani se permite în slujbele sacre folosirea limbii liturgice ce s-a uzat până acum în diversele parohii, eschisă* /exclusă/ *totdeauna limba maghiară, care niciodată nu va fi permis să se întrebuințeze în acțiunile liturgice. După trecerea acestui timp, se va întrebuința, în funcțiunile liturgice limba greacă antică, care, precum știți, a fost limba liturgică primitivă* /prima/ *a ritului vostru venerabil. Limba aceasta, dacă deja nu o mai știți, cu ajutorul lui Dumnezeu o veți învăța în răstimpul acesta, ba încă vă veți îngriji ca și mirenii cari iau parte în acțiunile liturgice cu răspunsurile lor, să învețe cel puțin să o*

17. „Unirea", 1912, nr. 124 din 28 noiembrie, p. 1.
18. *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

citească. Limbile vernacule (Indigene, naţionale) *în funcţiunile extraliturgice se permit şi pe viitor ca şi mai înainte, chiar şi în rugăciunile publice dar extraliturgice şi cu atât mai vârtos în rugăciunile private, în predicare şi în cateheză, care predicare şi catehizare are să se facă în limba de care se folosesc cu toţii, ba şi în limbi deosebite, dacă una nu se înţelege de toţi"*.[19]

În realitate, viaţa românilor din parohiile încadrate episcopiei de Hajdudorogh a fost supusă unui intens proces de maghiarizare prin încălcarea prevederilor bulei papale şi a celor cerute de Nunţiul de la Viena. Abuzurile au fost dovedite mereu, dar îndreptările au avut loc abia odată cu sfârşitul primului război mondial.

Cadrul instituţional al Bisericii Ortodoxe Române de la 1873 la 1918*

Este vorba de perioada postşagunistă până la desăvârşirea unităţii naţionale, timp de 45 de ani. Aproape o jumătate de veac în care Biserica Ortodoxă Română a mers înainte pe un drum deschis de Şaguna. Mai mult, el a pus temelia istoriei moderne a acesteia. A avut şi timpul de partea sa, păstorind vreme de 27 de ani ca mitropolit al Sibiului. Vremurile l-au ajutat să se ridice şi, prin el, s-a înălţat şi Biserica sa.

L-au ajutat vremurile, dar şi însuşirile sale. La urcarea în scaunul episcopal în 1848, avea să împlinească 40 de ani şi tot de atunci s-a implicat, până la sfârşitul vieţii (1873), în problemele de organizare ale Bisericii Ortodoxe, în cele politice ale naţiunii române, printr-o conlucrare cu ierarhii Bisericii Greco-Catolice de la Blaj: episcopul Ioan Lemeni, (până în 1850), episcopul şi, apoi, mitropolitul Alexandru Şterca Şuluţiu (1850-1867) şi mitropolitul Ioan Vancea (1869-1892), şi cu elita politică a românilor din anii păstoririi sale (1848-1873).

Moştenirea lăsată Bisericii Ortodoxe din Transilvania a făcut din Şaguna un reper, un punct de referinţă, chiar un model ce se dorea urmat. A lăsat o mitropolie, recunoscută de împăratul de la Viena în decembrie 1864; a lăsat două dieceze, una mai veche, de la Arad (din 1706) şi alta

19. *Ibidem*, 1912, nr. 122 din 23 noiembrie 1912, p. 1.
* Vezi pe larg la Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii româneşti din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992 şi în toate lucrările de Istoria Bisericii Române Ortodoxe, ale Bisericii româneşti în general.

https://biblioteca-digitala.ro

nouă, înființată în 1865, la Caransebeș, amândouă sufragane mitropoliei Ardealului, cu sediul la Sibiu.

Episcopia Aradului, scoasă din 1865 de sub jurisdicția Karlowitz-ului, va continua să fie condusă, în timpul mitropolitului Șaguna, de Procopie Ivascovici (1852-1873), ales după moartea Mitropolitului Șaguna, în locul lui (1873-1874).

La Caransebeș, primul episcop a fost Ioan Popasu (august 1865), dar numai până în februarie 1889, când a fost ales atunci și el mitropolit, în locul lui Procopie, dar neacceptat de Viena.

Întâiul lucru ce se cere amintit ca fiind datorat mitropolitului Șaguna este Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, aprobat de Congresul bisericesc al românilor ortodocși din întreaga mitropolie, desfășurat între 28 septembrie - 19 octombrie 1868, sancționat de împărat la 28 mai 1869.

Șaguna a înțeles să pună la baza organizării Bisericii sale, drept principii, autonomia și sinodalitatea. A avut în vedere *sinodul protopopesc*, *sinodul eparhial*, *sinodul episcopal* și *sinodul bisericesc*, fiecare cu o componență bine precizată și cu atribuții bine delimitate, păstrate, în esența lor, până în zilele noastre. Este moștenirea cea mai de preț a lui Șaguna.

Învățământul confesional ortodox din Transilvania a cunoscut în vremea sa o bună organizare și o mare dezvoltare. A fost ctitor de școli poporale (peste 400), înființează un gimnaziu la Brașov (1850), un gimnaziu inferior la Brad (1868) și o școală comercială tot la Brașov (1869). Ar fi vrut să deschidă mai multe. N-a reușit însă, și nu din vina lui. Teologilor le-a lăsat manuale și cărți bisericești tipărite în vremea lui, iar spiritualității ortodoxe întâiul ziar, *„Telegraful Român"* (3 ianuarie 1853).

Tot lui Șaguna, Biserica Ortodoxă din Transilvania îi datorează apariția Calendarului Arhiepiscopiei Sibiului (1852), Actele Sinodului Arhidiecezan greco-răsăritene din Ardeal și Protocoalele Congresului Național-Bisericesc, amândouă începând cu anul 1870.

Toate s-au înscris în procesul de modernizare a Bisericii Române Ortodoxe din Transilvania, inițiat și realizat de mitropolitul Andrei Șaguna. Urmașilor săi le-a revenit doar misiunea să-l continue. N-a fost ușor însă. Spiritul șagunian a trăit multă vreme la Sibiu, dar n-a putut primi, prin urmașii săi, noi dimensiuni. Un alt Șaguna n-a mai putut urca pe scaunul mitropolitan al Transilvaniei. Memoria i-a fost păstrată, de unii, continuate și faptele.

O parte dintre urmașii în scaunul mitropolitan sunt foști episcopi ai celor două eparhii; alții, urcați din trepte mai mici, aleși sau contestați și unii și alții, ceea ce va face ca să domine o vreme, la nivelul elitar al

https://biblioteca-digitala.ro

Bisericii, nu unitatea, ci confruntările. Au fost şi vremuri paşnice, cu mitropoliţi şi episcopi ce au răspuns chemării lor.

Întâiul urmaş în scaunul vlădicesc de la Sibiu a fost episcopul Procopie Ivascovici, de la Arad. A rămas puţină vreme mitropolit al românilor din Transilvania (din septembrie 1873 până în iulie 1874). A fost ales patriarh al Bisericii Sârbe (1874) şi a plecat la Karlowitz.

Noul mitropolit era tot un episcop şi tot de la Arad, Miron Romanul (1874-1898). A fost ales de congresul bisericesc din decembrie 1874, după ce alegerea ca mitropolit a lui Ioan Popasu, episcop de Caransebeş, fusese respinsă de împărat, la propunerea guvernului ungar.

Mitropolitul Miron Romanul nu a avut la Sibiu o viaţă pastorală uşoară. N-a fost dorit aici. Favorit era, în faţa asesorilor formaţi în vremea lui Şaguna, fostul vicar al acestuia, Nicolae Popea. Nemulţumirile clerului, dar şi ale credincioşilor faţă de mitropolit izvorau şi din atitudinea politică a acestuia, ce nu s-a înscris pe linia Sibiului şi a Blajului. Miron Romanul a fost implicat în organizarea Partidului Moderat Român, înfiinţat în 1884, format la iniţiativa puterii politice maghiare şi contestat de spiritualitatea românilor cuprinşi masiv în Partidul Naţional Român, creat în 1881 şi rămas până în 1918 reprezentantul politic al naţiunii române.

Mitropolitul Miron Romanul depăşeşte împotrivirile din jurul său, continuă opera organizatorică a mitropolitului Şaguna şi se înscrie, prin activitatea sa ecleziastică, în rândul ierarhilor vrednici ai Bisericii Ortodoxe, pe care a slujit-o cu deplină credinţă, ca episcop şi mitropolit, aproape un pătrar de veac (24 de ani).

Ajuns mitropolit, şi-a schimbat orientarea politică, alăturându-se elitei clericale şi laice, ortodoxe şi greco-catolice, ce a apărat interesele naţiunii române. A făcut-o şi în Casa Magnaţilor, în interesul Bisericii, ca înalt ierarh, ca reprezentant al acesteia, luând atitudini ce dovedeau înţelegerea misiunii sale, la care a răspuns cu hotărâre şi demnitate, într-o deplină şi frăţească colaborare cu ierarhii contemporani lui din Biserica Greco-Catolică. La Blaj era mitropolit, în acea vreme, mai întâi Ioan Vancea (din 1869 până la 1892) şi apoi Victor Mihali de Apşa (1895-1918).

La Arad era episcop Ioan Meţianu (1875-1899), iar la Caransebeş Ioan Popasu (1865-1889) şi Nicolae Popea (1889-1908). Primul, Ioan Meţianu, îi va urma lui Miron în scaunul vlădiciei de la Sibiu (în 1899), iar ultimul, Nicolae Popea, fostul vicar, adversar al mitropolitului, va fi ridicat de el la rangul de ierarh, poate din raţiuni omeneşti (pentru a-l îndepărta de Sibiu), dar şi pentru meritele sale ca om al Bisericii şi cărturar al neamului. Pentru meritele sale, Nicolae Popea a fost ales membru corespondent al Academiei Române (în 1877) şi apoi membru activ (în 1899).

https://biblioteca-digitala.ro

Cu vederi comune sau nu, depășind asperitățile, ei străbat, împreună, un timp de încercare pentru cele două Biserici românești și pentru neamul lor, lăsând în urmă fapte vrednice de a fi pomenite.

La Sibiu cresc, în vremea vicariatului lui Nicolae Popea, și parohiile, și școlile poporale. La sfârșitul veacului XIX existau în arhiepiscopia Sibiului aproape 1000 de parohii, cu mai multe filii, dintre care trei pătrimi întrețineau școli și aveau peste 800 învățători.

La Arad, episcopul Ioan Mețianu construiește o nouă clădire pentru Institutul Teologic și Pedagogic de acolo, apără, ca și mitropolitul de la Sibiu, predarea limbii române în școli, înființează peste 100 școli poporale, pune bazele unei Școli civile de fete în Arad (1895) și a unei reviste, *Biserica și Școala*, cu o lungă existență (până la 1948) și cu o bogată activitate. Dăruiește eparhiei (în 1879) și o tipografie cumpărată pe banii săi.

La Caransebeș, episcopul Nicolae Popea va continua activitatea înaintașului său, episcopul Ioan Popasu, și-și va pune în aplicare și propriile planuri. Venea aici cu o bogată experiență acumulată în vremea mitropolitului Șaguna, ca vicar și om politic, adept al activismului.

Noul mitropolit de la Sibiu, după moartea lui Miron Romanul, va fi episcopul de Arad, *Ioan Mețianu*. Ales în decembrie 1898 și instalat în martie 1899, el va rămâne până la sfârșitul vieții (3 februarie 1916), vreme de aproape 17 ani, în fruntea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Aducea cu el o bogată experiență ca episcop, acumulată timp de 23 de ani, și va desfășura o bogată activitate.

În locul său, la Arad, va fi ales ca episcop *Iosif Goldiș* (1899-1902) și apoi *Ioan Papp* (1903-1925), iar la Caransebeș, după Nicolae Popea, mort în 1908, va fi ales, cu greu și în condiții deosebite, Miron Cristea (1910-1919). La Blaj, mitropolit al Bisericii Române Unite a continuat să fie, în toată această vreme, Victor Mihali de Apșa (din 1895 până în 1918).

Mitropolitul Ioan Mețianu, bogat în anii de viață (88) și în cei dăruiți Bisericii, ca preot, protopop, vicar, episcop și mitropolit, își va eterniza memoria prin înălțarea unei frumoase catedrale la Sibiu (în 1906) și a clădirii Institutului Teologic, tot de la Sibiu (1913-1914) construcție încadrată, prin stil și funcționalitate, în rigorile lumii moderne.

Anii bătrâneții nu l-au împiedicat să înțeleagă pe ce se poate construi viitorul Bisericii și al neamului. Dimpotrivă, va clădi și va apăra instituțiile școlare de toate gradele, într-o vreme în care puterea politică maghiară a pregătit și a dat șirul de legi ale lui Apponyi, care s-au constituit în temeiul tuturor relelor abătute asupra școlilor românești din monarhie, indiferent de caracterul lor confesional.

La Arad, episcopii Iosif Goldiș (1899-1902) și Ioan Papp (1903-1925),

https://biblioteca-digitala.ro

iar la Caransebeș Miron Cristea (1910-1919), sunt personalități ecleziastice reprezentative ale românilor ortodocși. Primul, Iosif Goldiș, cu pregătire teologică și juridică, ajuns mai întâi profesor la Arad, apoi vicar la Oradea și din nou la Arad, ca episcop, are și preocupări științifice, concretizate în mai multe cărți. Una din ele, intitulată *Latinitatea limbii române*, i-a adus un loc de membru corespondent în Academia Română.

Urmașul său, episcopul Ioan Papp, a avut o bogată experiență legată de problemele administrative. Înfrumusețează catedrala episcopală, ridică o nouă clădire pe seama Școlii de fete din Arad, apără cu toată energia școlile poporale din eparhie, sprijină tineretul școlar și universitar prin fundațiile create. A fost unul din vicepreședinții aleși la 1 Decembrie 1918 în cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia, în calitatea sa de locțiitor al mitropolitului de Sibiu.

Miron Cristea a avut un destin deosebit. Și-a început activitatea ca secretar și apoi asesor la Sibiu. Studiile teologice le-a făcut tot acolo, urmate de cele filologice de la Budapesta și un doctorat cu o teză despre poezia lui Eminescu.

A fost ales episcop de Caransebeș de al treilea sinod electoral (din 3 decembrie 1909), după ce împăratul Francisc Iosif I a refuzat recunoașterea altor doi aleși, tot în două sinoade electorale (din septembrie și octombrie 1908): vicarul Filaret Musta și asesorul consistorial Traian Bădescu. Și confirmarea lui Miron Cristea, ca episcop, s-a făcut cu greu, numai în urma unor intervenții și abia în aprilie 1910. Activitatea sa se încadrează pe linia promovată în general de ierarhia ortodoxă română în deceniul doi al veacului XX.

La 1 Decembrie 1918 a fost prezent și el la Alba-Iulia și a făcut parte apoi din delegația ce a prezentat regelui și guvernului Hotărârea de Unire a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu Regatul Român. Caransebeșul a fost pentru Miron Cristea prima treaptă a ascensiunii sale, mai întâi spre mitropolia ortodoxă de la București, ca mitropolit primat (31 decembrie 1919) și apoi ca patriarh (1925- 6 martie 1939). A fost și om politic prin funcțiile îndeplinite în deceniile trei - patru, ca regent între anii 1927-1930 și ca prim ministru (1938-1939). *„Destinat carierei preoțești* – ne spune Petre Gheață, în *„Istoria unui deceniu"* 1930-1940 – *el și-a păstrat totuși toată viața factura sufletească a unui gânditor laic. Bărbat frumos, cu maniere aproape feminine, molatec în gesturi, armonios în glas, liniile figurii realizând un cap estompat de Christ fericit, Miron Cristea purta în lumea clerului distincția fizică a unui cardinal, ispitit de gama satisfacțiilor omenești, înnobilat de scepticismul unei ascensiuni în care norocul nu-l trădase niciodată"*. Același portretist, Petre Gheață, l-a

https://biblioteca-digitala.ro

socotit ca având *„o inteligență ascuțită, dublată de o șiretenie abia tăinuită, o abilitate excepțională...“*.

Arhiepiscopia de la Sibiu va avea ca ultim mitropolit până la Marea Unire pe Vasile Mangra. A fost ales în preajma intrării României în război, hirotonit și instalat la Oradea la 29 octombrie 1916, unde cele două mitropolii de la Blaj și Sibiu se găseau refugiate (din septembrie 1916 până în iunie 1917). Moare la Budapesta, la 14 octombrie 1918, unde va fi și înmormântat.

Mangra ajunge mitropolit în vremea războiului. În această demnitate, atitudinea lui nu s-a înscris pe linia urmată de el până la începutul veacului XX, când a fost unul dintre principalii militanți pentru drepturile românilor. A trecut de partea puterii politice maghiare. De fapt, în deceniile unu și doi, până la război și în timpul acestuia, Mangra a devenit un alt om. De ce? Nimeni nu poate răspunde cu certitudine. Greșeala și-a recunoscut-o singur, prin ultimul său gest. S-a judecat și s-a pedepsit singur; a făcut-o în fața oamenilor, pentru sine, pentru contemporanii săi, pentru posteritate, pentru istorie. O recunoaștere a vinovăției trebuie să aducă cu sine, potrivit doctrinei creștine, iertarea. Pentru oameni e un lucru mai greu, nu însă și pentru Dumnezeu. Spre a nu greși și noi, în felul nostru, credem că este bine să-l lăsăm pe mitropolitul Mangra doar în judecata Creatorului, iar istoria prin istorici să-l așeze la locul său, ca o enigmă nedezlegată.

Faptele au dovedit că drumul firesc al unui popor nu poate fi oprit de nimeni și de nimic. A învins și va învinge mereu dreptatea. Istoria este un șir nesfârșit al unor nesfârșite lupte pentru dreptate, pentru afirmarea credinței și a ființei naționale. Istoria este, în același timp, bilanțul pozitiv al oamenilor, victoria lor; o victorie care va fi deplină atunci și în măsura în care mintea creatoare a ființei umane se va întemeia pe învățătura creștină, propovăduită de Isus Cristos, singura în măsură a feri omenirea de greșeli și a-i da acesteia dimensiunile și forma în care contradicțiile să dispară; va fi atunci, numai atunci, o lume ideală, creată de oameni ideali, adică de oameni cu trăiri creștine; ce cunosc și aplică o doctrină ideală, cea creștină.

https://biblioteca-digitala.ro

Sub mantia Nemuritorilor, în templul cugetării şi al înţelepciunii

Oamenii aleşi ai Blajului au fost, în acelaşi timp, şi cărturari ai neamului. Au fost cuprinşi în rândul membrilor Academiei Române, de la înfiinţarea acesteia şi până la instituţionalizarea comunismului la noi (în 1948) şi restructurarea instituţiei academice. Începutul l-au făcut Timotei Cipariu (1805-1887) şi George Bariţiu (1812-1892), Ion Micu Moldovan (1833-1915), Augustin Bunea (1857-1909), Ion Bianu (1856-1935) şi Zenovie Pâclişanu (1886-1957).

Timotei Cipariu

Devenind membri al Academiei, au contribuit la împlinirea rosturilor acesteia, ca instituţie de cel mai înalt prestigiu ştiinţific. Ei toţi vor pregăti actul Unirii din 1918 prin ceea ce au realizat mai înainte: unirea spiritual-culturală[1]. În cadrul primei instituţii academice româneşti s-au întâlnit, în mod fericit, elita din Vechiul Regat şi cea din provinciile româneşti din cadrul celor două imperii: austro-ungar şi ţarist, pentru a realiza uniformizarea scrierii limbii române, înaintea unificării politice depline. Era un act cultural-naţional, hotărâtor, cu profunde şi multiple semnificaţii.

Actul de naştere al Academiei Române poartă data de 1 aprilie 1866. Un decret al Locotenenţei Domneşti a Principatelor Unite Române a aprobat atunci Regulamentul pentru formarea Societăţii Literare Române, căreia îi fixează şi misiunea imediată: de a statua ortografia limbii române, de a elabora gramatica ei şi de a începe şi realiza lucrarea Dicţionarul limbii române[2].

Acelaşi decret domnesc a fixat şi componenţa numerică iniţială. Potrivit art. 4 al Regulamentului din 1866, Societatea se compune, acum

1. Ion Bianu, *Unitatea neamului prin unitatea limbii.* Conferinţă ţinută la Ateneul „N. Iorga“, Ramuri, Craiova, 1929, p. 15.
2. *Academia Română. Legi. Statute. Regulamente*, Bucureşti, Ed. Bucovina, 1940, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru întâia oară, din: a) trei membri din România de peste Milcov; b) patru membri din România de dincoace de Milcov; c) trei membri din Transilvania; d) doi membri din Banat; e) doi membri din Maramureş; f) doi membri din Bucovina; g) trei membri din Basarabia; h) doi membri din Macedonia;[3].

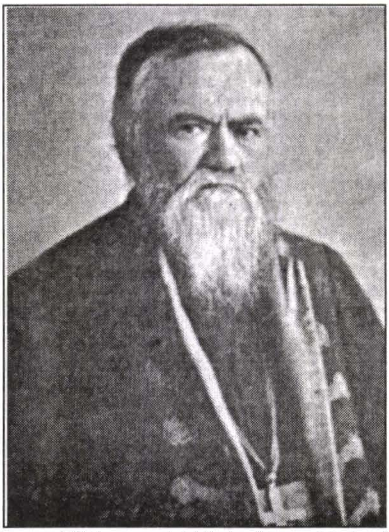

Ion Micu Moldovan

Numirea membrilor din provinciile româneşti s-a făcut printr-un alt decret domnesc, din 22 aprilie 1866. Ei erau: 1) pentru Transilvania: Timotei Cipariu, Gh. Munteanu şi Gh. Bariţiu; 2) pentru Banat: A. Mocioni şi V. Babeş; 3) pentru Maramureş: I. Hodoşiu şi Al. Roman; 4) pentru Bucovina: A. Hurmuzaki şi A. Dimitrevici; 5) pentru Basarabia: A. Haşdeu, Cavaler Stamate, înlocuit cu Ştefan Gonata şi 6) pentru Macedonia: I. Caragiani şi Cozacovici[4].

Prima întrunire a societăţii trebuia să aibă loc la 1 august 1866. Din cauza epidemiei de holeră ce bântuia atunci, adunarea societăţii s-a amânat cu un an de zile. Prima şedinţă publică a avut loc la 6 august 1867. Principalii membri din provinciile româneşti ale celor două imperii, austro-ungar şi rusesc, au sosit la Bucureşti în preziua zilei de 1 august şi au fost întâmpinaţi *„la şosea de răsunetul cântecelor naţionale*".

Cipariu a părăsit Blajul la 25 iulie 1867. A trecut, pe rând, prin Alba-Iulia, Sebeş, Miercurea Sibiului, Făgăraş, Braşov, punctul de graniţă de la Timiş, Predeal, Sinaia, Câmpina, Ploieşti, Bucureşti. Cu I. Hodoşiu şi Al. Roman s-a întâlnit la Miercurea, iar la Braşov cu G. Bariţiu, I. Raţiu şi S. Buda. La Câmpina i-a întâmpinat primarul, care le-a urat bun venit pe pământul României. La Ploieşti s-au bucurat de o impresionantă primire. În centrul oraşului îi aştepta o mare mulţime de oameni cu făclii şi muzică militară, în frunte cu corpul profesoral şi prefectul judeţului Prahova[5].

---

3. *Ibidem*, p. 6.
4. G.G. Mironescu, *Academia Română cu ocazia împlinirii a 75 de ani de activitate.* Comunicare făcută în Şedinţa Academiei de Ştiinţele morale şi politice din 22 mai 1941. Bucureşti, Ed. Vremea, 1941, p. 5; I. Bianu, *Începătorii Academiei Române la 1866 şi 1867. Cuvântare,* 1922. Extras din Analele Academiei Române.
5. G.G. Mironescu, *op. cit.* p. 5; *Timotei Cipariu corespondenţă primită.* Ediţie îngrijită de Liviu şi Ioana Botezan, Ileana. Cuibus, Bucureşti, Ed. Academiei, 1992, p. 66-67.

https://biblioteca-digitala.ro

Printr-un alt decret domnesc, din 26 august 1867 (nr.1246), Societatea primește un caracter academic, iar prin legea promulgată prin decretul domnesc nr. 749 din 29 martie 1879 Societatea Academică Română a fost declarată „*Institut Național cu denumirea Academia Română cu sediul în capitala României*". Scopul său era: „*cultura limbii și a istoriei naționale, a literelor, a științelor și frumoaselor arte*"[6].

Modificările aduse prin legea de organizare promulgată prin decretul regal din 4 august 1924 păstrează denumirea și scopul Academiei, caracterul de persoană juridică și independența în lucrările sale de orice natură (art. 3, Legi, Statute...p. 9). Relațiile sale cu guvernul urmau a fi întreținute prin ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice (art. 6)[7].

La 7 mai 1896, ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice a fost autorizat să cedeze Academiei Române casele și terenul Ștefan Bellu, din Calea Victoriei, casele și terenul C. Șt. Cesianu tot din Calea Victoriei, terenul N. Șt. Cesianu din str. Sfinții Voevozi și casele și terenul Zaleski din ambele străzi, Calea Victoriei și Sfinții Voevozi din București[8].

Academia Română - Bucureşti

Câțiva ani mai târziu, la 13 martie 1913, prin decret-regal a fost aprobată o tranzacție ce a avut loc între Primăria capitalei și Academie. Academia a vândut Primăriei orașului București - în interes de utilitate publică și pentru alinierea Căii Victoriei – o porțiune de teren și clădiri din imobilul Academiei situat în București, Calea Victoriei nr. 133 și 135. Primăria a cedat Academiei o porțiune de teren situat în Calea Victoriei nr. 131, teren realizat din imobilul familiei Sm. Moruzi, expropriat.[9].

Încă la începutul veacului XX, printr-o nouă lege, promulgată la 11 aprilie 1901, toate cărțile, manuscrisele, stampele, mobilierul și tot ceea ce aparținea Bibliotecii Centrale a Statului, din București, au fost cedate, cu începere de la 1 aprilie 1901, Academiei Române pentru a le încorpora în

6. *Academia Română. Legi. Statute. Regulamente*, p. 9.
7. *Ibidem*, p. 11.
8. *Ibidem*, p. 12.
9. *Ibidem*, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro

propriile ei colecții (art. 1). Cu aceeași dată, a fost desființat Serviciul Bibliotecii Centrale din București (art. 3). Iar Academia Română a fost încredințată să *„țină la dispozițiunea publicului cărțile și alte materiale științifice , după regulile stabilite prin regulamentele ei“* (art. 2)[10].

O lege din 19 martie 1904, cu modificările sale din 4 iunie 1904, 27 noiembrie 1922 și martie 1937, obliga pe proprietarul oricărui atelier de arte grafice (tipografie, litografie sau orice procedee de arte grafice) să trimită din orice carte, broșură, revistă, ziar, note muzicale, hartă geografică, planuri, stampe, portrete, tablouri, foaie volantă și orice altă reproducere, câte două exemplare Bibliotecii Academiei Române din București, Bibliotecii Centrale din Iași, Bibliotecii Universitare din Cluj și Cernăuți, Bibliotecii Ateneului Român, Bibliotecii din Chișinău, Bibliotecii Fundației Principale Carol, Bibliotecii Fundației Regele Ferdinand din Iași, și câte un exemplar Fundației Carol I din București și Asociațiunii pentru cultura și literatura poporului român din Sibiu (art. 1)[11].

Augustin Bunea

Un regulament de dezvoltare al acestei legi, cu toate modificările sale, a fost dat la 3 august 1938[12], rămânând în vigoare până în 1948.

Crearea primei Societăți culturale românești cu caracter academic trebuie pusă în legătură cu două evenimente de o majoră importanță: Unirea Moldovei și Munteniei din 1859 și înființarea Asociației culturale naționale pentru literatura română și cultura poporului român din 1861. Primul a format cadrul statal necesar, iar al doilea s-a constituit într-un model demn de urmat.

Misiunea noii Societăți era, la punctul de pornire, să determine ortografia limbii române, să elaboreze gramatica limbii române și să înceapă lucrarea dicționarului român[13]. Societatea a fost inaugurată la

10. *Ibidem*, p. 17; I. Bianu, Academia Română și Biblioteca ei, 1930, 11 p. Extras din Boabe de Grâu, anul I, nr. 1.
11. *Academia Română. Legi. Statute. Regulamente*, p. 19.
12. *Ibidem*, p. 27-36.
13. I. Bianu, *Academia Română și Biblioteca ei*... p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

București în 13 august 1867[14], prin participarea oamenilor de știință și cultură din întreg spațiul românismului.

Acțiunea avea o profundă semnificație. Prin acte de cultură se înfăptuia ceea ce politic încă nu se putea realiza. Prezența oamenilor de cultură din toate provinciile românești și problemele puse spre dezbatere și împlinire aveau o importanță de primă mărime, epocală; ele veneau să dovedească unitatea poporului român și a limbii române, factori ce vor pregăti realizarea unității politice.

Unitatea politică și-a avut și își are temeiul în unitatea geografică și etnică, în unitatea limbii, iar *„pentru ca o limbă să aibă un temei viu, ea trebuie să-și tragă hrana din viața sufletească a acestui popor, cum un copac se hrănește din seva pământului*“[15].

Prima societate academică română avea să dovedească temeiul și caracterul unitar al limbii române tocmai prin oamenii strânși în jurul ei, români munteni și moldoveni, bucovineni și basarabeni, ardeleni, bănățeni, crișeni și maramureșeni. Va face acest lucru și după 1879, când a fost declarată, prin lege, Institut Național, având ca scop *„cultura limbii și a istoriei naționale, a literelor, a științelor și frumoaselor arte*“[16]. Membrii Academiei nu puteau fi decât *„români din orice țară, cunoscuți prin operele și activitatea lor literară sau științifică*“[17]. Membrii activi în 1879 erau în număr de 36, dintre care: 10 munteni, 12 moldoveni, 10 ardeleni, 1 bucovinean, 1 basarabean și 1 macedonean“[18]. Peste câteva decenii, în 1930, structura Academiei, pe provincii, a rămas aproape aceeași: 15 membri din Muntenia, 9 din Moldova, 8 din Ardeal, 2 basarabeni, 1 bucovinean și 1 macedonean[19]. Pe aceste baze s-a dezvoltat și a lucrat Academia Română aproape un veac, de la 1879 la 1948 (când totul se schimbă în cadrul ei, cum toate s-au schimbat sau au început să se schimbe în viața țării și a oamenilor). Ea a preluat și continuat mesajul primei asociații, din 1866-1867. Sub cupola Academiei, de la începuturile sale și până în 1948, au lucrat, ca întemeietori sau continuatori, și cei care au fost mai înainte și au continuat apoi toată viața lor să slujească la Altarul Bisericii Române Unite și la cel al Neamului Românesc.

---

14. *Ibidem.*
15. Idem, *Unitatea Neamului prin unitatea limbii*, Conferințe... p. 15.
16. *Legi. Statute. Regulamente...* p. 9, art. 2.
17. Ion Bianu, *Academia Română și Biblioteca ei*, p. 5.
18. *Ibidem.*
19. *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Numirile sau alegerile de membri ai Academiei Române dintre ardeleni au avut loc de la 1866 la 1919. Cei dintâi sunt Timotei Cipariu şi George Bariţiu (1866), apoi Ion Bianu, membru corespondent (1886), Ion Micu Moldovan (1894), Ion Bianu, membru activ (1902), Augustin Bunea (1909) şi Zenovie Pâclişanu, membru corespondent (1919).

Au fost primiţi în rândul nemuritorilor la vârste diferite: Timotei Cipariu la 61 de ani, George Bariţiu la 54 de ani, Ion Bianu la 30 şi, respectiv, 46, Ion Micu Moldovan la 61 ani, Augustin Bunea la 52 de ani, Zenovie Pâclişanu la 33 de ani.

Ce au însemnat ei la intrarea sub cupola Academiei ca membri şi care le-a fost locul şi rostul în viaţa academică română? Făceau parte din elita spirituală a neamului, cu o activitate şi cu un prestigiu dovedit şi recunoscut. Erau fiecare o certitudine, confirmată apoi până la sfârşitul vieţii lor: timp de 21 de ani Timotei Cipariu şi Ion Micu Moldovan, 27 de ani George Bariţiu, 49 de ani Ion Bianu şi 38 de ani Zenovie Pâclişanu. Augustin Bunea a murit chiar în anul în care a fost ales. Nicolae Iorga l-a socotit, ceea ce a şi fost, *„cel dintâi dintre preoţii* români de dincolo /.../ *cel dintâi dintre scriitorii şi cuvântătorii români de acolo, cel dintâi dintre scriitorii ştiinţifici şi cuvântătorii politici de dincolo*“[20].

Ei şi-au desfăşurat activitatea la Blaj, Braşov, Sibiu sau Bucureşti. Unii numai la Blaj: Timotei Cipariu (1825-1887), Ion Micu Moldovan (1857-1915) şi Augustin Bunea (1882-1909); la Blaj şi Bucureşti: Zenovie Pâclişanu, la Blaj (1835-1836), Braşov (1836-1877) şi Sibiu (1877-1893): George Bariţiu, şi la Bucureşti; Ion Bianu (1879-1935). George Bariţiu a fost ales preşedinte al Academiei cu două luni înainte de a muri (2 mai 1893) şi după ce a îndeplinit mulţi ani calitatea de preşedinte al Secţiei Istorice a acestei instituţii, iar Ion Bianu a fost multă vreme preşedintele ei activ[21].

Fiecare în parte a însemnat tot ceea ce spiritualitatea românească unită reprezenta, în acel timp, la superlativ. Atunci şi nu numai în vremea lor. Toţi au trecut peste timp şi au rămas în memoria istoriei, în conştiinţa întregului neam. De numele lor sunt legate contribuţii istoriografice monumentale, lingvistice, istorice, de cultură religioasă, crearea şi moder-

20. Nicolae Iorga, *Viaţa Românească în Ardeal*, 1910.

21. Nicolae Comşa, *Corespondenţa dintre Ioan Micu Moldovan şi Ion Bianu. Un capitol din Colaborarea între Blaj şi Bucureşti*: Retipărire din Anuarul Liceului de baieţi „Sf. Vasile“, 1943, 106, p. 1; Ovidiu Ghiţă, *Contribuţia lui Zenovie Păclişanu istoria Maramureşului.* Studia Hist., 1990, nr. 2, p. 91-96.

https://biblioteca-digitala.ro

nizarea unor înalte instituţii de cultură, de la Blaj, Braşov, Sibiu şi Bucureşti. Altarul Bisericii Române Unite şi cupola Academiei Române s-au înfrăţit şi unit, prin ei prefigurând şi pregătind drumul spre Marea Unire.

Locul Astrei în istoria naţiunii române şi semnificaţia unui jubileu (1911)*

Asociaţia Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român (ASTRA), înfiinţată la 23 octombrie 1861, a înţeles de la început că viitorul naţiunii române este legat de viaţa noastră spirituală, de cultura, de ştiinţa şi de credinţa poporului nostru, de credinţa în forţa divină, de credinţa în viitorul neamului românesc. A înţeles că drumul spre alte împliniri politice şi social-economice, pentru românii transilvăneni, nu poate fi altul decât cel deschis de cultură, că însăşi existenţa naţiunii noastre era legată de răspândirea culturii în rândurile naţiunii noastre. Cultură şi societate sunt termeni ce primesc, la mijloc de veac XIX, dimensiuni şi sensuri noi. Elita începe să poarte, în mod organizat, dialogul cu mulţimea. Nu e numai o idee, un principiu, e o acţiune instituţionalizată.

ASTRA nu este în istoria poporului român o simplă instituţie de cultură, e un simbol. Prin ea – sau şi prin ea – a continuat pregătirea luptei naţionale, începută în vremea episcopului Inochentie Micu Clain şi a Şcolii Ardelene, în climatul de mare solidaritate pregătit de înaintaşi. E uriaşa semnificaţie istorică a Asociaţiei. S-au întâlnit, în cadrul ei, români greco-catolici şi români ortodocşi, ierarhia celor două Biserici româneşti, cu oamenii lor de ştiinţă şi cultură, cu oamenii politici, şi au vorbit poporului toţi în acelaşi grai românesc. Au vorbit de limba şi literatura poporului român, de obiceiurile şi viaţa acestuia şi au ţinut astfel adevărate lecţii de istorie, după modelul şcolilor româneşti blăjene. Au vorbit poporului de mai bune aşezări şi de rosturi mai bune pentru el, pentru întreaga naţiune, şi a contribuit astfel la plămădirea viitorului naţiunii.

ASTRA a fost o adevărată universitate poporală pentru răspândirea ştiinţei şi culturii în rândurile românilor transilvăneni, dar, în acelaşi timp şi în aceeaşi măsură, a fost şi o şcoală de formare a unei puternice conştiinţe naţionale. Era o forţă ce s-a alăturat altor forţe şi le-a cuprins în acelaşi timp pe toate. Căci Astra a fost o Casă în care s-a adunat elita nea-

* Marcel Ştirban, *Semnificaţia istorică a Astrei şi a serbărilor sale de la Blaj din 1911*, în Viaţa Creştină, 1991, nr. 23, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

mului pentru a gândi şi a acţiona spre binele şi folosul naţiunii. Se strângeau acolo oamenii celor două Biserici, ierarhi şi clerici, mireni de rând, oameni de ştiinţă şi cultură, oameni politici ai vremurilor de încercare, pentru a-şi strânge mâna şi a merge uniţi pe acelaşi drum, de luptă şi împliniri.

Era în obiceiul Astrei de a-şi ţine adunările generale nu numai la reşedinţa sa, ci şi în alte oraşe ale românilor transilvăneni. Şi n-au fost puţine: 83 adunări generale în 86 de ani, de la 1861 la 1947, ţinute în 35 localităţi: la Sibiu şi Blaj, la Braşov şi Alba-Iulia, la Abrud şi Deva, la Reghin şi Timişoara, la Haţeg şi Gherla, la Năsăud şi Făgăraş, la Sebeş şi Şimleu, la Turda şi Dej, la Orăştie şi Cluj, la Şomcuta Mare şi Sighişoara, la Lugoj şi Mediaş, la Beiuş şi Băile Herculane, la Oraviţa şi Baia-Mare, la Bistriţa şi Oradea, la Sighetu-Marmaţiei şi Arad, la Zalău şi Caransebeş, la Târgu-Mureş şi Satu-Mare[1].

Alegând această cale, a drumeţiei pe întreg pământul Transilvaniei, cu popasuri în aşezări mici şi mari, Astra a dovedit că a înţeles deplin misiunea sa nu numai prin obiectivele formulate, ci deopotrivă şi prin mijloacele de realizare la care a făcut apel. E o altă semnificaţie istorică ce se desprinde din activitatea Astrei. *Prin Astra, românii transilvăneni au mers nu numai împreună, ci şi pe întreg pământul lor, de la Braşov la Timişoara, de la Satu-Mare la Târgu-Mureş.* Adunările Astrei erau ceasuri de bilanţ, gânduri de viitor ce prindeau aripi până la o altă adunare, prilej de înfrăţire, de afirmare naţională. *„Adunările generale ale Centralei şi cele vreo 80 Adunări Generale ale tot atâtor Despărţăminte ale Astrei erau – în anii premergători marelui război de întregire a neamului, ca de altfel întotdeauna – tot atâtea sărbători sufleteşti, prilejuri minunate de a ne cunoaşte, de a ne strânge mâna, de a ne închega rândurile"*[2].

De a ne închega rândurile pentru ca, în felul acesta, să fim ceea ce Timotei Cipariu numea, în 1862, o naţiune, o limbă şi o literatură, calea sigură spre împlinirea a ceea ce atunci nu se putea spune cu glas tare: Unirea Românilor, a tuturor românilor, într-o singură şi mare Ţară Românească. *„Dea Cerul* – spunea Timotei Cipariu – *ca precum toţi suntem de un sânge, toţi ne-am îndulcit de la sânul Maicei noastre cu aceleaşi cuvinte dulci, toţi ne suntem fraţi, oricât ne despart munţii şi văile, şi oricât ne împart stările politice şi confesiunile religioase, tot numai una să fim,*

1. Pamfil Matei, *Asociaţia Transilvania pentru Literatura Română şi Cultura poporului român (Astra) şi rolul ei în cultura naţională (1861-1950),* Cluj, Ed. Dacia, 1986, p. 327.
2. – *Astra în anii de după război (1918-1928),* Sibiu, Ed. Asociaţiunii, p. 8; cf. Valer Moga, *"Astra" şi societatea 1918-1930*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003.

https://biblioteca-digitala.ro

una naţiune, una limbă, una literatură"[3].

Aceste idei – a originii comune a tuturor românilor, a limbii şi a literaturii, comune şi ele, formulate de cronicarii munteni şi moldoveni – au fost ridicate la rang de adevăruri, fiind dovedite de întreaga Şcoală Ardeleană. Au fost cultivate şi întărite la Blaj de către toţi urmaşii acesteia. Ele au stat la temelia întregii activităţi a Astrei de formare a conştiinţei naţionale. Era un merit al Blajului, al Bisericii lui Inochentie Micu-Clain şi al Şcolilor lui Petru Pavel Aron, al Bisericii lui Şaguna şi al tuturor şcolilor româneşti. De la amvon şi catedră, neîncetat s-a vorbit şi s-a apărat la Blaj şi la Sibiu neamul românesc. Era un adevăr de netăgăduit, un adevăr de care a ţinut seama conducerea Astrei la 1911, când a ales ca loc de aniversare a jubileului său Blajul. Un act ce a avut o importanţă covârşitoare, recunoscută ca atare în vremurile de atunci, cu profunde semnificaţii. *„Blajul* – spunea Nicolae Iorga – *a fost ales pentru această comemorare. O spunem cu hotărâre: i se cuvenea aceasta. Nici un alt centru nu-i putea disputa acest drept"*[4].

Nici un alt centru nu-i putea disputa acest drept având în vedere întreg trecutul său, rolul său – prin Biserică şi şcoli – în istoria culturală şi politică a neamului românesc. Iată judecata istoriei, iată izvorul covârşitoarei semnificaţii istorice a Serbărilor Astrei de la Blaj din anul 1911. Însemna un Omagiu adus Blajului, Bisericii Unite şi şcolilor sale, oamenilor săi, mari preoţi şi mari cărturari, călăuze, prin ştiinţa lor şi prin faptele lor, ale generaţiilor eroice ale veacurilor XVIII-XX. Nicolae Iorga, participant la serbările de la Blaj, dedică acestora pagini cărora nimeni nu le va putea nega obiectivitatea şi atinge frumuseţea.

Serbările Astrei de la Blaj mai aveau şi o altă semnificaţie. Spre Mica Romă a românilor, spre *„Fântânile Darurilor"* de aici, spre locul de unde „a răsărit soarele Românilor" – adevăruri afirmate şi recunoscute de oamenii de cultură din vechea Ţară Românească, ortodocşi cu toţii – aveau să vină nu numai românii transilvăneni, ci şi cei de dincolo de Munţi. Aveau să vină, desigur, oriunde s-ar fi ţinut Serbările. Aici însă mai mult ca oriunde. Era o chemare a istoriei ca aceste serbări să aibă loc acolo unde s-a plămădit multă vreme istoria neamului românesc din Transilvania.

Răspunsurile au fost pe măsura aşteptărilor, iar semnificaţia lor deplin înţeleasă. Nu s-au putut ţine cuvântări politice. Stăruia însă la Blaj ecoul

3. Pamfil Matei, *op. cit.*, p. 6.
4.Nicolae Iorga, *Serbările de la Blaj. Însemnătatea lor politică, culturală şi literară.* Vălenii de Munte, p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro

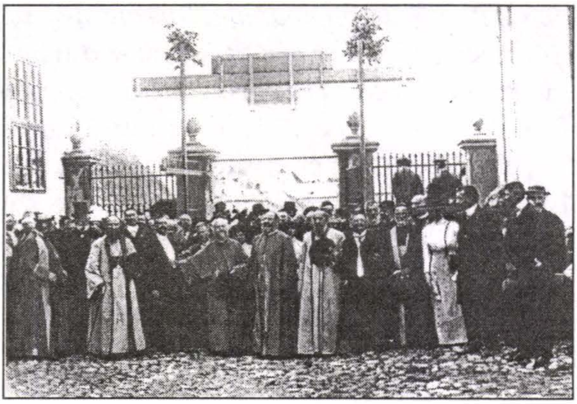

Ierarhii români uniţi înconjuraţi de credincioşii lor la Serbările de la 3-15 mai 1911 la Blaj

discursului ţinut la Alba-Iulia (în 1909) de Augustin Bunea, din iniţiativa căruia fusese invitată Astra la Blaj. Iorga îi răspândise textul discursului în capitala ţării. Îl cunoşteau toţi cei veniţi, reamintindu-şi-l desigur, fiecare în faţa mormântului celui pe care Iorga l-a socotit cel mai mare preot şi cel mai mare istoric al românilor de dincoace de munţi, din vremea lui, cel care a vestit, cu puţină vreme înainte de moartea sa, triumful naţiunii române de la 1 Decembrie 1918. Atunci şi acolo, în Catedrala Blajului, în toate locurile unde s-au desfăşurat Serbările, românii de dincolo de munţi s-au simţit la ei acasă.

Serbările de la Blaj au şi o altă semnificaţie. Astra s-a vrut de la început – şi aşa a şi fost – un organism pus în slujba naţiunii române, într-un spirit modern. *„Să nu ne fie ruşine a ieşi în lume cu dânsa"* – scria Aron Florian lui G. Bariţiu, încă în mai 1852[5]. La Blaj s-a dovedit maturitatea instituţiei sărbătorite. Pregătirile au început cu an mai devreme, în septembrie 1910, sub conducerea lui Iuliu Maniu. S-au întocmit proiecte şi s-au luat măsuri organizatorice. *„Casina Română e mai populată ca de obicei* – notează cronicarii acelor zile. *La toate mesele se discută cu foc. Subiectul discuţiei: Serbările din vară. Cu toţii sunt preocupaţi de reuşita lor. Toţi dorim să dovedim prin fapte, că avem cultura noastră naţională care ne îndrituieşte a fi în şirul neamurilor civilizate. Programul serbărilor trece cadrele unor serbări obişnuite"*[6].

Aşa s-a gândit şi aşa s-a acţionat la Blaj în 1911. Serbările Astrei de acum opt decenii au însemnat un bilanţ, o nouă deschidere şi, mai ales, un strălucit exemplu al înfrăţirii românilor.

„Toţi cei de faţă mi-au vorbit – scria Nicolae Iorga, evocând serbările de la Blaj – *cu o adâncă înduioşare de clipa, vrednică de o durabilă amintire, în care trei episcopi uniţi, părintele mitropolit, episcopul de*

5. După Pamfil Matei, *op. cit.*, p. 19.
6. *Serbările de la Blaj 1911. O pagină din istoria noastră culturală.* Blaj, 1911, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro

Oradea Mare, părintele Radu, și episcopul Vasile Hossu din Lugoj, împreună cu frații lor întru Hristos și întru strămoșii noștri, părintele mitropolit din Sibiu și sufraganții săi, din Arad păr. Ioan Papp, din Caransebeș păr. Miron Cristea, străbătând mulțimea uriașă a celor 5000 de oameni, și poate încă mai mulți de care gemea uriașa piață, s-au dus în veșmintele lor de roșu și aur în aceeași Biserică pentru ca să asculte aceeași slujbă în care fiecare cuvânt pare că dobândea un alt înțeles, căci Scriptura și rugăciunile răspund la toate durerile și iau pe aripile lor toate aspirațiile sufletului omenesc"[7].

O imagine pilduitoare eternizată de marele Iorga. Era o nouă dovadă că în zilele de sărbătoare, ca și în cele de luptă, poporul român strâns la Blaj, cu preoții lui în frunte, era unit și primea un strălucit exemplu de unitate, întâi de toate, de la înalta ierarhie catolică și ortodoxă. O frumusețe neumbrită de nimic. Întreg programul de la Blaj avea să ducă spre întărirea unității și spre sporirea frumuseților spirituale și materiale. Conferințe și întruniri, expoziții, coruri și piese de teatru, zborul lui Aurel Vlaicu aveau să însemne, toate, mărturiile unei datorii pe deplin împlinite. Este marea lor semnificație istorică. Dar mai aveau să însemne și prilejul unor solemne legăminte pentru viitor. *„De acum lozinca noastră să fie* – scria profesorul Horea Petra-Petrescu în ziarul Românul – *Blaj! La Blaj! Lăsați-vă cuprinși de fiorii trecutului, stând asemenea celui smuls din mulțime și reînviind trecutul, lăsați-vă pătrunși de însemnătatea momentului de față și jurați, jurați solemn, cu inima curată, pentru viitor, dragoste de neam, până ce va mai fi suflare în trupurile voastre"*[8].

Era un legământ al românilor veniți la Blaj și, deopotrivă, al celor rămași acasă. Era al tuturor românilor. Și nicăieri acest legământ nu putea avea o mai mare tărie și o mai adâncă semnificație, căci Blajul, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, nu mai era numai un puternic centru al vieții noastre religioase și politice, al învățământului românesc; avea toate trăsăturile unui oraș cultural modern. Amvonul și catedra, cuvântul rostit în fața lor e dus mai departe, spre satele și orașele Transilvaniei, ale Banatului, Crișanei și Maramureșului, prin intermediul presei scrise și a cărților tipărite la Blaj. Biserica și Școala devin forțe și mai puternice, își împlinesc rosturile trimițând în casele oamenilor sfaturile lor de viață creștină în spiritul noului veac.

7. Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 6.
8. *Serbările de la Blaj 1911*, p. 26.

https://biblioteca-digitala.ro

*Cu urechea la glasul timpului**

În contextul istoric dat, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea începe să prindă viață ceea ce, cu timpul, se va constitui în a patra putere în stat, ale cărei forțe veneau din toate instituțiile clericale și laice ale timpului: presa.

Ea avea rostul de a reflecta, prin intermediul informațiilor sau al analizelor publicate în paginile sale, realități bune și rele, din lumea apropiată și mai îndepărtată, de a formula și adresa cereri pe seama colectivității și de a transmite cititorilor ei sfaturi pentru viața lor spirituală și materială, religioasă și civilă; presa mai însemna și un loc al confruntărilor de idei din lumea elitelor.

Presa a fost – în toată epoca modernă – un impresionant liant al românismului din Vechiul Regat cu cel din Imperiul austro-ungar. A circulat depășind cu greu restricții vamale, dar a pătruns în dublu sens, fără întrerupere, constituind principala sursă a cunoașterii reciproce. Un lucru extraordinar, cu consecințe pozitive, finalizat prin actul Marii Uniri. Nicolae Iorga, în *„Neamul Românesc"*, deschide (din mai 1906) o rubrică intitulată *„De la românii de peste hotare"*[1], în care prezintă și analizează situația românilor din cele două imperii (austro-ungar și rusesc), curente și idei, atitudini și acțiuni, cu comentarii de o mare adâncime și cu portrete de o frumusețe aparte ale oamenilor politici ai vremii.

Orice ziar venit de peste Carpați era o mană cerească pentru românii din Transilvania, o mână frățească întinsă lor, *„cartea"* cu veștile de acolo, după cum și orice ziar românesc din Ardeal, ajuns dincolo de Carpați, era tot o *„carte"* cu veștile de aici, triste de cele mai multe ori, dar niciodată descurajatoare, ci pline de optimismul unei națiuni a cărei vigoare genera speranțe mereu îndreptățite de forța spirituală și de dreptatea cauzei sale.

A fost o bogată presă românească dincolo și dincoace de munți, cu peste 2000 de periodice numai între anii 1900-1918, între care unele *„de o înaltă calitate profesională și morală, presă slujită de mari personalități politice și literare, care, cu urechea la glasul timpului, au știut să încadreze problemele epocii, numeroase și complexe, într-o largă perspectivă etică și*

---

* Marcel Știrban, *Șapte decenii de presă românească pusă în slujba idealului creștin și național (1847-1918),* în Studia Universitatis „Babes-Bolyai", Ephemerides, 1998, 43, nr. 1, p. 43-52.

1. Cf. *Neamul Românesc,* începând cu nr. 1 din 10 mai 1906.

https://biblioteca-digitala.ro

națională, introducând în conștiința publică valori durabile"[2]. A fost slujită, în același timp, și de mari personalități ale lumii ecleziastice.

Presa, oricare ar fi fost ea, dezbătea problemele vieții de fiecare zi – politice, sociale, economice, spirituale. Mesajul său, al oricărei publicații, era: o viață națională, în spiritul ideilor lumii moderne democratice și trăiri creștine în familie și societate, potrivit poruncilor și virtuțiilor promovate de Biserică. Biserica, Școala, Societatea se confundau și se întregeau, prin scopurile urmărite și mijloacele folosite, iar presa s-a pus în slujba lor.

George Barițiu, fostul profesor al școlilor de la Blaj (1835-1836), pornește de aici la Brașov și Sibiu pentru a pune bazele presei românești din Ardeal și pentru a-i da acesteia strălucire, până la sfârșitul vieții sale (1893). *Gazeta de Transilvania* (Brașov 1838-1944)[3], *Foaie pentru minte, inimă și literatură* (Brașov, 1838-1865)[4], *Transilvania* (Sibiu, 1867)[5] și *Observatorul* (Sibiu, 1878-1885)[6] sunt creația lui și a colaboratorilor săi,

---

2. Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României,* București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1985, p. 503.
3. Cf. *Bibliografia istorică a României IV,* 1969-1974, București, Ed. Academiei, 1975, nr. 8873 - 8888, pt. Gazeta de Transilvania; Victor Cheresteșiu, *Întemeierea presei românești din Transilvania și activitatea publicistică a lui G. Bariț până la izbucnirea revoluției de la 1848,* în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, 1963, 6, p. 11-39; Alexandru Duțu, *Trei gazete pentru toți românii („Cercul românesc", „Albina românească" și Gazeta de Transilvania"),* Roumanie, Pages d'histoire. 1979, 4, nr. 4, p. 128-145; - *130 de ani de la apariția „Gazetei de Transilvania" (1838-1968),* Brașov, 1969.
4. George Marica, *Foaie pentru minte, inimă și literatură,* Bibliografie analitică cu un studiu monografic, București, 1968, 559 p; Vasile Netea, *Din activitatea lui Andrei Mureșanu (1816-1863) la Brașov. Relațiile sale cu George Barițiu și colaborarea la „Foaie pentru minte, inimă și literatură" și la „Gazeta de Transilvania",* Cernavodă, 1971, 5, 653-688.
5. Mircea Avram, *Presa sibiană la 1875 și 1876, Transilvania,* 1974, 4 nr. 1 - 12; 1976, 5, nr. 1; Elena Dunăreanu, *Presa românească sibiană (1851-1968),* Sibiu, 1969, 103 p. (Biblioteca Astra Sibiu); Teodor Pavel, *Die rumanische Presse Siebenburgens uber den Unabhangigkeitskreig. Forschungen,* 1977, 20, nr. 1, p. 26-35; Liliana Popa, *Procese de presă din Sibiu în anii 1877-1879,* în „Studii de istorie a naționalității germane și a înfrățirii cu națiunea română", vol. II, București, Ed. politică, 1981, p. 148-156; Pamfil Matei, *Revista Transilvania (1868-1908),* Transilvania, 1978, 7, nr. 6, p. 26-28; Gelu Neamțu, *Din corespondența lui T. Cipariu cu G. Bariț referitoare la editarea unui organ de presă al „Astrei",* în „Acta Musei Napocensis", 1967, p. 581-588; *Transilvania,* Indice, Biblioteca Centrală Universitară - Cluj, 1964.
6. *Observatorul. Ziar politic, național - economic și literar (1878-1885).* Editor și redactor responsabil G. Bariț; Sara Zercoșanu, *Preocupări literare în paginile ziarului „Observatorul" din Sibiu, (1876-1885), în* „Studia Universitatis Babeș-Bolyai". Philologia, fasc. 2, p. 83-94.

https://biblioteca-digitala.ro

din care putem reconstitui întreaga istorie a românilor din vremea lui, din monarhia austro-ungară, Vechiul Regat și imperiul rusesc.

Rămas acasă, la Blaj, Timotei Cipariu va împlini aici ceea ce George Barițiu a realizat la Brașov și Sibiu. Gândul se va naște în aceeași vreme, în 1836, dar se va împlini mai târziu, abia în 1847-48. Planul tipăririi unui ziar la Blaj și demersurile pentru aprobarea lui le-a început cu aproape un deceniu mai devreme (1838-1839). Voia să-l numească *Nunciul* și să fie tipărit, o parte, cu cirilice, find destinat poporului, iar restul cu caractere latine, pentru elită. Cei dintâi ar fi trebuit să găsească aici sfaturile trebuincioase pentru viață, iar elita un loc de afirmare în planul vieții științifice și literare[7].

Strădaniile lui Timotei Cipariu rămân neîmplinite până la 4 ianuarie 1847. Atunci apare la Blaj primul ziar, intitulat *Organul luminării. Gazeta bisericească, politică și literară*, reintitulat din 8 mai 1848 până la 6 octombrie același an *Organul Național*, ambele tipărite cu litere latine. A fost ajutat în redactarea ziarului de Aron Pumnul și Iosif Many. Conținutul s-a încadrat semnificației titlurilor luate și s-a adaptat problemelor din epocă.

Au fost reproduse știri și articole din alte ziare, au fost abordate problemele românilor din Imperiu și ale celor din Principatele Române, precum și problemele lumii europene; au dezbătut problemele politice și sociale, de limbă și literatură română și au urmărit mersul revoluției pașoptiste. A fost un prim jurnal al ei și al vremurilor de atunci. În casele oamenilor a început să pătrundă lumina ce avea să fie aprinsă în numele unui ideal comun, european, ce trebuia să însemne: *Libertate – Egalitate – Fraternitate.* Biserica Română Unită și, prin ea, Blajul valorifică aceste idei novatoare. Catedrala de aici și Câmpul ce se va numi al Libertății vor găzdui oamenii veniți cu hotărârea de a cere schimbarea condițiilor lor de viață[8].

---

7. Ioana Botezan, *Contribuția lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicei românești din Transilvania în preajma anului revoluționar 1848.* Documente inedite. Apulum, 1969, VII/2, p. 95-108; Liviu Botezan, *Activitatea politică a lui Timotei Cipariu între anii 1861-1865,* în Acta Musei Napocensis, 1987-1988, 24-25, p. 325-327; Valeriu Nițu, *Timotei Cipariu și Adunarea națională din 3/15 mai 1848 de la Blaj,* în Revista Arhivelor, 1973, 50, Supliment, p. 65-70; I. Pervain, *Timotei Cipariu* și *„Foaia literară"* (1838), Cercetări lingvistice, Cluj, 1962, 7, nr. 1, p. 97-105; Idem, *Contribuții la activitatea social-politică și literară a lui T. Cipariu,* Crisia, 1978, 8, p. 339-351, Idem, *T. Cipariu, Pietre de vad,* în *„Manuscriptum",* 1978, 9, nr. 2, p. 24-26.

8. *Organul Luminării. Gazeta bisericească, politică și literară,* Blaj, 1847; *Organ Național. Gazeta bisericească, politică și literară,* red. resp. T. Cipariu, apare în locul *Organului Luminării;* M. *Popa, Contribuții la activitatea social-politică și literară a lui T. Cipariu,* p. 339-351.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul marilor dezbateri paşoptiste (de la 12 mai până la 6 octombrie), Timotei Cipariu avea să scoată – cu aceeaşi echipă de gazetari, dar şi cu alţii (Andrei Pop) – în 22 de numere, *Învăţătorul poporului*[9]. Era întâia gazetă scrisă pentru satele româneşti şi locuitorii lor, o *„catedră"* de educaţie şi instrucţie în sens cultural şi naţional, cu chemări la înţelegerea noilor timpuri ce impuneau prefaceri adânci, de structură; un săptămânal al *Organului Naţional*, pentru popor, prin care dorea să-l pregătească, spiritual şi politic, în şi pentru vremuri revoluţionare. S-a adresat şi elitei locale. Tuturor li se spunea cum este la noi şi la alţii şi ce ar trebui să se schimbe. Lumea din afară e cunoscută prin traduceri şi îndemnurile erau directe ori subînţelese. Meritul era covârşitor pentru mesajul politic, naţional şi social, dar şi pentru contactul cu literatura europeană ce purta în sine acelaşi mesaj şi pregătea lumea în aceeaşi direcţie. Semnele înnoirilor erau prezente în întreg spaţiul european, erau aşteptate. Voia să fie ceea ce a fost: un ambasador al Bisericii în lumea satelor.

Tot lui Timotei Cipariu îi datorăm şi o altă revistă ce s-a vrut a fi, şi ea, o completare a celor dintâi. Avea însă o altă destinaţie, de fapt alţi destinatari şi, în consecinţă, altul îi era şi conţinutul. Purta numele *Archivu de filologie şi istorie* (1867-1872)[10]. Titlul îi arată conţinutul şi, în acelaşi timp, lasă să se înţeleagă cui i se adresa. Numele iniţiatorului, Timotei Cipariu, şi cel al colaboratorului său principal, Ioan Micu Moldovan, sunt cartea de vizită ce indică tematica şi valoarea ei.

Înaintaşii lor, creatorii Şcolii Ardelene, au reconstituit câteva veacuri din istoria noastră pentru a ne dovedi trecutul şi originea ca popor. Mergând pe acelaşi fir al istoriei, dar adunând date şi izvoare, *Arhivu* stăruie tot asupra originii noastre şi asupra limbii române.

În ordine cronologică, dar cu o altă tematică, va apare la Blaj, între anii 1873-1880, din iniţiativa şi prin condeiul profesorului Ştefan Pop, preocupat de ramura practică a vieţii şi a ştiinţeor, revista lunară *Economul. Organ periodic pentru economie, industrie şi comerţ*[11], primul periodic al românilor ardeleni.

9. Pompiliu Teodor, Gelu Neamţu, *Din istoria presei revoluţionare: Învăţătorul poporului (1848), în Studii, Revista de istorie,* 1968, nr. 3, p. 435-448.

10. *Arhivu pentru filologie şi istorie. De T. Cipariu,* Blaj I, (1867-1872); M. Popa şi V. Taşcu, *Istoria presei literare româneşti din Transilvania,* Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1980, p. 79-80, 90, 104, 113, 260.

11. Teodor Pavel, *„Economul - primul periodic economic al românilor din Transilvania",* Studia Historia, 1967, 12, fasc. 1, p. 65-76.

https://biblioteca-digitala.ro

Venea la timp, căci schimbarea stărilor sociale nu se putea face numai prin legi. Se cereau create baze materiale la nivelul maselor țărănești și orășenești, pentru a se putea vorbi de o trecere reală spre lumea modernă. Iobăgia trebuia ștearsă și țăranul investit cu titlul de proprietar.

Se impunea folosirea unui altfel de inventar agricol și a unui alt mod de cultivare a pământului. Formele tradiționale erau depășite. Epoca modernă urma să însemne o intensificare a producției agricole, dezvoltarea vechilor meșteșuguri, chiar transformarea lor în industrie de fabrică, astfel ca printr-o nouă agricultură și o industrie modernă să se ajungă la o economie în care comerțul să cunoască și el alte trăsături. Pe plan instituțional se face puțin. Statul n-a intervenit așa cum se cuvenea, în măsura cuvenită și sub forme eficiente.

Biserica putea să facă acest lucru – și l-a făcut – pe o singură cale, cea a instrucției prin intermediul școlii și al presei. Astra și-a împlinit și ea misiunea, prin publicații și conferințe. Revista *„Economul"* venea dinspre Biserică și Școală și s-a adresat tuturor factorilor economici și financiari, legați nemijlocit de producție și comerț. Cuprindea sfaturi pentru toți, elită conducătoare și producători.

Au predominat temele de agricultură, cu toate ramurile ei. Au scris despre industria și comerțul din Regatul României și din Transilvania, despre legăturile economice ce sunt și care vor trebui să fie, despre economia unor țări europene. Avea un scop de formare și popularizare, pornind de la ceea ce era la noi și în lume, și de la ceea ce urma să fie. Tot ceea ce se spunea era pentru prezent și viitor. Și venea din partea unor specialiști sau doctrinari: George Barițiu, Eugen Brote, Dimitrie Comșa, Ștefan Pop, Petre S. Aurelian și G. Ștefănescu, ultimii doi fiind mari personalități din Vechiul Regat. O revistă cu un profund caracter economic, dar care avea implicit și un mesaj politic.

În chip firesc, la Blaj avea să apară și o revistă dedicată învățământului, cu o viață mult mai lungă (1873-1914), dar cu o întrerupere de aproape șase ani (1877-1882) și cu câteva modificări semnificative în titlu, determinate de schimbarea inițiatorilor și a redactorilor. *Foaie scolastică* e partea din titlu ce a rămas (cu o excepție) neschimbată pe toată durata existenței sale. A început prin a fi: *Organ pedagogic – didactic pentru școalele române,* un adaos al foii *Economul* (13 mai 1873)[12], redactor fiind Ștefan Pop, apoi ca o revistă aparte (13 februarie 1876), sub redacția lui Ioan Micu

12. *Foaie scolastică. Adaus la Economul,* Redactor Ștefan Pop, Blaj, 1873 (I) - 1881 (IX).

https://biblioteca-digitala.ro

Moldovan[13].

După o întrerupere, revista reapare, adăugându-şi vechiului titlu: *Foaie scolastică. Organ pedagogic,* sintagma *literar şi ştiinţific*, fără a mai spune, un lucru de la sine înţeles, că are caracter didactic şi că e destinată şcolilor române[14]. Completarea titlului avea însă o semnificaţie profundă, arătând direcţiile pe care avea să le urmeze învăţământul. O nouă denumire (din 1887), *Foaie bisericească şi scolastică*[15], nu avea să-i schimbe drumul şi conţinutul, ci doar să sublinieze trăsătura esenţială a şcolii, legătura dintre Biserică şi Şcoală[16]. Redactorul său, profesorul Alexandru Uilăcan, a fost şi întemeietorul primei grădini botanice româneşti de la Blaj. De la sfârşitul veacului al XIX-lea şi până la începerea primului război mondial (1899-1914), Foaia Scolastică devine un organ de presă al Reuniunii Învăţătorilor din arhidieceza de la Blaj, sub redacţia lui Ioan Fekete Negruţiu[17].

Conţinutul revistei s-a schimbat, evident, şi el. Revista a ţinut pasul cu progresele înregistrate în timp de şcolile de la Blaj şi învăţământul european în general, de problemele acestuia create în condiţiile unui regim politic opresiv şi restrictiv pentru naţionalităţile din monarhie, de preocupările redactorilor şi colaboratorilor săi. Revista a cuprins articole ce însemnau o pledoarie pentru învăţământul teoretic, cu un accent pus pe disciplinele umaniste, ştiinţifice şi formarea deprinderilor practice. Apărarea limbii române a fost o principală preocupare nu numai a revistei, ci şi a întregului corp profesoral. Popularizarea cunoştinţelor folositoare în lumea satelor, asociată cu iniţierea şi descrierea unor manifestări şcolare cu rol instructiv-educativ, a intrat, de asemenea, în preocupările Foii Scolastice de la Blaj.

Tot aici va apare şi o altă revistă, culturală şi ea, prima cu un asemenea profil în spaţiul românilor din Transilvania. S-a numit *Musa Română. Foaie muzicală şi literară,* redactată de compozitorul Iacob Mureşianu; a

13. *Ibidem*; De la 1.10 febr. 1876, *Foaie scolastică. Organ pedagogic-didactic pentru şcolile române.*
14. *Foaie scolastică şi literară. Organ pedagogic, literar şi ştiinţific,* Redactor Ioan Gherman, Blaj 1883 (I) - 1886 (IV). Începând cu luna decembrie 1884 se adaugă la subtitlu şi cuvântul *economic.*
15. *Foaie bisericească şi scolastică.* Organ al provinciei mitropolitane greco-catolice de la Alba-Iulia, Red. de I. Raţiu, Blaj, I (1887) - liv 1890.
16. *Foaie bisericească.* Organ pentru cultura religioasă a clerului şi a poporului, Editată de de Alexandru V. Crenea, 1883, anul I; 1886, anul IV.
17. *Foaie scolastică,* Organ al Reuniunii învăţătorilor greco-catolici din Arhidieceza gr. cat. de Alba-Iulia, Făgăraş, Redactor resp. Ioan F. Negruţiu, Blaj, 1899 (1) - 1914 (16).

https://biblioteca-digitala.ro

apărut în ianuarie 1888, cu întreruperi în anii 1894-1895 și 1906-1907[18].

Iacob Mureșianu a dorit ca revista lui să fie pentru muzică ceea ce a fost pentru limba română *Arhivu* lui Timotei Cipariu. Și a reușit. El a cules și transcris pe portativele publicate aici multe melodii din folclor, precum și producții originale, pe teme populare, dansuri naționale, piese de salon. Menirea revistei era și de a culege și răspândi cântecele noastre populare, de a cultiva dragostea pentru muzică și valorile ei spirituale. A făcut în același timp legătura cu lumea muzicală românească de peste munți și europeană, prin publicarea unor date biografice, însoțite de portrete, ale unor compozitori români și străini. Tematica și grafia revistei au fost într-un continuu progres, încercând să ajungă la nivelul revistelor muzicale europene.

Secolul al XX-lea debutează la Blaj, imediat după declararea activismului politic, sub aspectul publicisticii, prin apariția unui periodic având titlul *Revista politică și literară*[19]. Va reflecta ultimii ani ai istoriei românilor sub monarhia austro-ungară (1906-1914). Problemele politice vor predomina, în consecință, în paginile revistei și ele vor fi tratate în spiritul intransigenței. Ideea de naționalitate, la ordinea zilei în întreg Imperiul, a fost concretizată, în paginile revistei, fiind convertită în aceea de *românism*, apărut din rațiuni naționale. *„Cu gând înălțat, cu dragoste deplină pentru soarta poporului român, cu o privire duioasă într-un viitor mai senin, intrăm dar și noi în luptă* – se spunea în primul număr al revistei – *voind să luăm și noi parte în marea operă a regenerării și înaintării neamului românesc"*.

Revista s-a angajat pe drumul activismului politic, pornind de la îndemnul lui Nicolae Iorga – de o perpetuă actualitate pentru noi – de a deveni *„un popor model ori ne prăpădim"*. Era și este un îndemn adresat, de fapt, lumii întregi de două mii de ani de întreaga doctrină creștină. În ce ne privește, schimbările din interior erau mult legate atunci de cele din afară. Cercul de fier se cerea rupt, și el se va rupe în decembrie 1918.

Poticnirile – uneori din vina altora, dar și a noastră – ce au oprit acest proces firesc, pentru o vreme, vor fi desigur, înlăturate.

Editorul Iuniu D. Hodoș și prim-redactorul Aurel Ciato direcționează revista în spiritul vremii, primind colaborări pe teme politice și literare, comentând revistele apărute în părțile românești ale monarhiei, dar și în

---

18. *Musa Română.* Foaie muzicală și literară, apare o dată pe lună, proprietar și editor Iacob Mureșianu.

19. În 1906, Editor Iuniu Br. Hodoșiu; Prim redactor Aurel Ciato, 1909-1914, Director-Proprietar, Editor Aurel Ciato.

https://biblioteca-digitala.ro

Vechiul Regat. Atmosfera ce domnea în epocă, cu toate problemele ei politice, sociale şi literare, poate fi regăsită în paginile revistei, în proporţii diferite şi fireşti, dar întotdeauna urmărite şi prezentate cu consecvenţă şi în spiritul promis la început de drum.

Blajul a început să aibă şi el un ziar al său, de fapt, al întregii spiritualităţi române unite din toate provinciile monarhiei, ce va primi un nume cu o profundă semnificaţie: *Unirea. Foaie bisericească – politică*[20]. Era în 1891, la începutul anului, 3 ianuarie, în vremea mitropolitului Vancea, când a apărut primul număr al ziarului; atunci se pregătea memorandul ce va fi înaintat împăratului un an mai târziu (1892); era vremea marilor frământări politice ale românilor pentru obţinerea drepturilor lor naţionale pe cale petiţionară. De aceea, mesajul ziarului era politic şi, deopotrivă, religios.

În primul său număr, se arată că *„Ziarul are un dublu scop, căci va apăra interesele bisericii româneşti, dar şi interesele întregului popor român, întrucât ziarul nu poate rămâne nepăsător în faţa chestiunilor politice care agită atât de mult poporul român".* *„Astfel Biserica* – se subliniază în continuare – *a îmbrăcat un fel de caracter naţional cum nu-l aflăm la alte popoare europene"*[21]. Era un adevăr ce marca o particularitate extrem de benefică pentru naţiunea română din monarhia austro-ungară.

Ziarul se angaja să dea o formă şi un conţinut academic problemelor politice tratate, ceea ce înseamnă de fapt o direcţionare *„sănătoasă a clerului şi a poporului"*. A fost un postulat respectat în toată existenţa sa. Conceput ca un jurnal săptămânal, masiv pentru acea vreme, având opt pagini, el va fi, până la Marea Unire, unul dintre cele mai importante periodice apărute în Transilvania până la 1918, iar pentru românii uniţi va fi cel mai de seamă.

Unirea a fost o tribună a spiritualităţii românilor uniţi, pusă în slujba neamului şi a Bisericii. Prim-redactor al ei va fi Vasile Hossu, viitorul episcop al Lugojului şi apoi al Eparhiei de Gherla. A păstrat aproape aceeaşi structură în toată existenţa sa şi a căutat să fie – şi a fost – utilă tuturor cititorilor prin toate materialele cuprinse în paginile sale. Varietatea şi actua-

20. *Unirea.* Foaie bisericească şi politică. Redactor şi editor dr. Vasile Hossu, Blaj, 1891. Apare în locul foaiei *"Foaia bisericească şi scolastică"* (organ al provinciei mitropolitane gr. catolice de Alba - Iulia şi Făgăraş; din anul 1919).
21. *Unirea,* 1891, nr. 1, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

litatea problemelor dezbătute, a știrilor aduse și comentate făceau din ziar un *„ceasornic"* ce arăta timpul prezent, cu obiectivitate, și semnele viitorului cu discernământul realismului creștin. A fost un oficios al Bisericii Române Unite și al spiritualității sale laice, căruia *„iubirea către poporul nostru i-a dat naștere și de aceea* – se spunea tot în primul său număr – *va trăi sau va muri"*.

Ziarul *Unirea* a devenit, în noiembrie – decembrie 1918, organul de presă al Consiliului Național Român de la Blaj. Împreună cu acesta a pregătit drumul spiritualității românilor uniți spre Alba-Iulia, drumul pe care, de fapt, îl pregătise încă de la apariție și și-a continuat rolul și după 1 Decembrie 1918. Din 1919 va avea și un supliment, *Unirea poporului*[22]. Ele se vor completa. *Unirea* va scrie mai mult pe teme religioase, în timp ce suplimentul său se va adresa, cu precădere, credincioșilor, cu știri și sfaturi. Amândouă vor avea un drum ascendent, până la sistarea lor, și se vor încadra în presa de largă circulație. Li se vor alătura și alte publicații apărute la Blaj, înscrise toate într-o bună tradiție.

Începând cu 1911, cuprinzând și perioada interbelică, Blajul are o nouă revistă: *„Cultura Creștină"*[23], iar pentru trei ani (1934-1936) i se alătură încă una ce poartă chiar numele orașului: *„Blajul"*, cu subtitlul *„Revistă lunară de cultură"*.

Amândouă sunt reviste de mare prestigiu. Reprezintă spiritualitatea blăjeană dar au și contribuții valoroase, din afară, iar prin tematica și structura lor se înscriu în periodicele de succes.

Ele continuă o tradiție în cele mai bune condiții, dar sunt și dovada unei evoluții și încadrări în spiritul publicațiilor moderne. Sunt o tribună activă de la care se poartă dialoguri pe probleme majore din aria vieții spirituale, culturale, pe diversele ei compartimente, din istoria Bisericii, a poporului român, din istoria universală.

Problemele de doctrină religioasă și laică, cele de învățământ, de cultură se regăsesc în paginile acelorași reviste împreună cu problemele generale naționale; reflectă epoca, prezentul în dimensiunile lui reale, privesc în și spre viitor. Sunt angajate. Apără valorile naționale creștine și democratice. Continuă o bună tradiție adaptată cerințelor lumii moderne.

---

22. *Cultura Creștină,* apare, cu excepția lunilor iulie și august, la 15 și 25 ale fiecărei luni. Revistă a Mitropoliei gr. catolice din Blaj, Red. resp. dr. Alexandru Rusu și dr. Ioan Coltor, 1911, an I.

23. *Blajul,* Revistă lunară de cultură, 1934-1936.

https://biblioteca-digitala.ro

Lor li se alătură, venind din veacul trecut, *Calendarele şi Anuarele şcolare,* precum şi revistele elevilor. Nu ne oprim, în acest context, asupra lor, spunem doar că tot ceea ce a apărut la Blaj sub formă de periodice, vreme de şapte decenii, până la Marea Unire, şi apoi încă două decenii, până la desfiinţarea Bisericii Române Unite, se înscrie în publicistica românească de avangardă.

Biserica Unită, cu şcolile sale, cu oamenii săi, preoţi şi profesori, dau Blajului dimensiunile unui oraş cultural în cadrul căruia presa a fost un factor de primă mărime pus în slujba intereselor unei Biserici creştine universale ce s-a dovedit a fi şi naţională – chiar în primul rând naţională. Şi acest lucru a rămas o constantă, începând cu primul rând al primului ziar apărut la Blaj cu puţină vreme înainte de a izbucni revoluţia de la 1848 şi până la interzicerea ultimului ziar din vremea comunismului. Primelor şapte decenii de presă românească de la Blaj, pusă în slujba împlinirii idealului creştin şi naţional, li se alătură anii ce au urmat în cadrul cărora presa simte şi apără interesele ţării şi ale creştinătăţii. Comunismul le suprimă în consecinţă, dar nu poate pătrunde în paginile ei şi influenţa direcţiile sale.

EPISCOPII ŞI MITROPOLIŢII DE ALBA IULIA ŞI FĂGĂRAŞ DE LA 1697 LA 1948

TEOFIL SEREMI (1692-1697), p.52-58
ATANASIE ANGHEL (1698-1713), p. 52-72
IOAN GIURGIU PATACHI (1723-1727), p. 72-84
INOCHENTIE MICU CLAIN (1732-1751), p. 85-101
PETRU PAVEL ARON (1752-1764), p. 102-124
ATANASIE REDNIC (1765-1772), p. 124-131
GRIGORE MAIOR (1773-1782), p. 132-142
IOAN BOB (1784-1830), p. 151-187
IOAN LEMENI (1833-1850), p. 197-245
ALEXANDRU STERCA ŞULUŢIU (1851-1855-1867), p. 245-262
IOAN VANCEA de BUTEASA (1869-1892), p. 272-277
VICTOR MIHALI de APŞA (1895-1918), p. 311-317
VASILE SUCIU (1920-1935), vol. II, p. 90-107
ALEXANDRU NICOLESCU (1935-1941), vol. II, p. 108-128
VALERIU TRAIAN FRENŢIU, administrator apostolic (1941-1947), vol. III, 1945-1989, p.269-270 şi altele

https://biblioteca-digitala.ro

ALEXANDRU RUSU, mitropolit ales dar neconfirmat de puterea comunistă, 1946, vol. III, 1945-1989, p. 275-276 şi altele.
IOAN SUCIU, administrator apostolic (1947-1948-1953), vol. III, 1945-1989, p. 270-271 și altele
VASILE AFTENIE, vicar al Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Făgăraș pentru Regat, (1940-1948-1950), vol. III, 1945-1989, p. 267-269 ș.a.

EPISCOPIA DE ORADEA

MELETIE COVACI, apiscop auxiliar (1748-1770), p. 146
MOISE DRAGOŞ (1777-1787), p. 147-149
IGNATIE DARABANT (1790-1805), p. 187-190
SAMUIL VULCAN (1806-1839), p. 190-196
VASILE ERDELI (1843-1862), p. 262-265
IOSIF POP SILAGHI (1863-1873), p. 317-319
IOAN OLTEANU (1874-1877), p 319-320
MIHAIL PAVEL (1879-1902), p. 320-326
DEMETRIU RADU (1903-1920), p. 329-334
VALERIU TRAIAN FRENȚIU (1922-1948-1952), , vol. III, 1945-1989, p. 269-270 și altele
IOAN SUCIU, episcop auxiliar (1940-1941) şi episcop coadjutor (1941-1947), vol. III, 1945-1989, p. 270-271 şi altele

EPISCOPIA DE GHERLA ŞI DE CLUJ-GHERLA

IOAN ALEXI (1854-1863), p. 266-272
IOAN VANCEA (1865-1869), p. 272-277
MIHAIL PAVEL (1873-1879), p. 320-326
IOAN SABO (1879-1911), p. 327-329
VASILE HOSSU (1912-1916), p. 334-341
IULIU HOSSU (1917-1948-1970), vol. III, 1945-1989, p. 276-280 ș.a.

EPISCOPIA LUGOJULUI

ALEXANDRU DOBRA (1856-1870), p. 277-283
IOAN OLTEANU (1870-1873), p. 319-320

https://biblioteca-digitala.ro

VICTOR MIHALI (1875-1895), p. 311-317
DEMETRIU RADU (1897-1903), p. 329-334
VASILE HOSSU (1903-1912), p. 334-341
VALERIU TRAIAN FRENŢIU (1913-1922), vol. III, 1945-1989, p. 269-270 şi altele
ALEXANDRU NICOLESCU (1922-1935), vol. II, 1918-1948, p. 108-128
IOAN BĂLAN (1935-1948-1959), vol. III, 1945-1989, p. 274-275 ş.a.

Episcopia de Baia Mare

ALEXANDRU RUSU, (1931-1948-1963), vol. III, 1945-1989, p. 275-276 şi altele

Papii de la 1691 până în zilele noastre

INOCENŢIU XII (1691-1700)
CLEMENT XI (1700-1721)
INOCENŢIU XIII, (1721-1724)
BENEDICT XIII, (1724-1730)
CLEMENT XII (1730-1740)
BENEDICT XIV (1740-1758)
CLEMENT XIII (1758-1769)
CLEMENT XIV (1769-1774)
PIUS VI (1775-1799)
PIUS VII (1800-1823)
LEON XII (1823-1829)
PIUS VIII (1829-1830)
GRIGORE XVI (1831-1846)
PIUS IX (1846-1878)
LEON XIII (1878-1903)
PIUS X (1903-1914)
BENEDICT XV (1914-1922)
PIUS XI (1922-1939)
PIUS XII (1939-1958)
IOAN XXIII (1958-1962)
PAUL VI (1962-1978)
IOAN PAUL I (1978)
IOAN PAUL II (1978-2005)
BENEDICT XVI (2005-)

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Indice de nume

A
Aron, Teodor, 191
Abrudan, Corneliu, 350
Adam din Cugir (Hunedoara) protopop, 61
Adamovici, episcop, Gherasim, 157, 183, 184
Adamovici, Isaia, 145
Akylas din Sinope, 173
Albani, Al. cardinal, 93, 94, 95
Albini, Septimiu, 292
Aldulescu, Ioan, 253
Alexandrescu - Urechea, Vasile, 308
Alexandru cel Bun, 40, 41
Alexi, episc. Ioan, 191, 249, 253, 256, **266-272**, 281
Alutan, Constantin, 219, 247
Andrei, Sf. Apostol, 31
Andrei Vasile de Cracovia, episc., 40
Anghel, episc. Atanasie, 13, 18, 43, **52-72**, 74, 107, 109, 123, 125, 143
Antoni, episc. Nicolae, 40
Apponyi, Albert, 356
Aron din Ţighendeal, (Sibiu), protopop, 61
Aron, Florian, 199
Aron, Jacob, 155
Aron, episc. Petru Pavel, 14, 46, 92-96, **102-124**, 125-131, 135, 137, 138, 140, 141, 169, 177, 182, 216, 367
Aurelian, Petre S., 374
Avram, Iancu, 200, 201, 205-207, 251

B
Babeş, Vicenţiu, 289, 191, 360
Balogh, Jozsef, teolog iezuit, 93-94
Baranyi, Ladislau, 58
Barcianu D. P., 306
Bariţiu, George, 197, 200, 215, 225, 228, 230, 232, 257, 259, 289-290, 300-303, 315, 315, 359-360, 368, 371-372, 374
Barna, Ioan, 219
Bathory, Andrei, 37
Bădescu, Traian, 357
Bălcescu, Nicolae, 208
Bărnuţiu, Simion, 197, 200-203, 206, 210-211, 215, 218-233, 247, 251, 253-254, 287, 304-305, 364
Bellu, Ştefan, 361
Benedict XIV, papă, 94
Benedict XV, papă, 342
Bianu, Ioan, 359, 364
Bob, episc. Ioan, 105, 127, 148, **151-187**, 188, 190, 197, 212-213
Boer, Artemiu, 350
Boer, Dumitru, 198, 219, 233
Boeriu, Ştefan, 219
Bogdan-Duică, George, 313
Bohăţel, Alexandru, 253
Bojor, Victor, 326
Bolliac, Cezar, 208
Bologa, Iacob, 253, 255
Bran, Simeon, 191
Brateş, Radu (Biriş Gheorghe), 162
Brătianu, Dimitrie, 199
Brătianu, Ion I.C., 309-310
Brote, Eugen, 308, 374
Buccow, generalul, Nicolaus Adolf, baron de..., 46, 49, 117-121
Bud, Tif, 322
Budai, Aron, 183

https://biblioteca-digitala.ro

Bunea, Augustin, 116, 185, 274, 315, 335-336, 359, 364, 368
Buteanu, Ioan, 200, 207

C
Caian, Dumitru, 185
Caliani, Silvestru, 90, 102, 104, 106, 126-128, 134-137
Calnochi, Ieronim, 131
Calvin, Jean, 41, 42
Cantacuzino, Şerban, 177
Capistrano, Ioan, 279
Carol I, 362
Carol VI, 72-78, 81-83, 87
Câmpianu, Ilie, 349-350
Cheresteşi, Vasile, 131
Chiril, 174
Ciato, Aurel, 376
Cicio-Pop, Ştefan, 277, 296, 308, 346-348
Ciorbea, Victor, 11
Ciorogariu, Roman, 144
Cipariu, Timotei, 105, 162-163, 185, 197-198, 200, 205, 215-216, 219, 247, 251, 274, 315, 359-360, 364, 366, 372-373, 376
Ciubotaru, Gavril, 349
Ciubotă, Viorel, 11
Ciupe, Baziliu, 251
Ciurdariu, Mihai, 350
Clemente VI, papă, 41
Clemente VII, papă, 42
Clemente XI, papă, 73-75, 77, 81-84
Cloşca, 117, 139, 154, 155, 189
Coloşi, Vasile, 185
Coltor, Ioan, 345-346
Comşa, Dimitrie, 306, 308, 374
Comşa, Nicolae, 162
Constantin, protopop, (Moldovan), 41
Constantinescu, Emil, 100
Coresi, 175-176,
Corneli, Ioan, 191, 192
Coroianu, Iuliu, 289-291, 306
Cosma, Partenie, 288
Costaca din Sisuţa, (Bistriţa-Năsăud), protopop, 61
Costache, Veniamin, 212
Costea din Hopârta (Alba), protopop, 61
Costin din Cincul Mare, protopop, 58
Costin din Ţagul Mare, protopop, 58
Coşbuc, Gheorghe, 162, 178, 268
Cotora, Gherontie, 90, 104, 105-106, 127-128, 134, 137
Covaci, Meletie, episcop. 144, 146-148, 188
Crainic, Simion, 218-220
Cristea, Miron, 356, 357, 369
Cristea, Nicolae, 306
Crişan, 117, 139, 154-155, 189
Csaky, Emeric, episcop, 143, 145
Csaky, Nicolae, episcop, 144-146

D
Damian, mitrop. Moldvai, 41
Daniil din Ilia (Hunedoara), protopop, 61
Darabant, episcop. Ignatie, 127, 191, 148, 155, 158, 178, 182-183, 186, **187-190**, 192
David din Noting, protopop, 58
David din Uifalău, protopop, 58, 61
Dimitrie din Oradea, protopop, 143
Dimitrievici, Constantin, 106
Dobra, episcop, Alexandru, 191, 249, 256, 280, 311, 319, 331
Domide, Gheorghe, 306
Domşa, Gheorghe, 253, 257
Dosoftei, mitropolitul, 177
Dragoş, Moise, episcop, 142-144, **147-149**, 187
Duca, Avram, 155

E
Eminescu, Mihai, 162
Enric al VIII-lea, 41

https://biblioteca-digitala.ro

Erasmus din Rotherdam, 173
Erdeli, episc. Vasile, 191, 209, 249, 256, **262-265**, 281-282, 317-318

F

Falkenstein, episcop, 280
Farcaş, Benedic, 131
Farcaş, Gheorghe, 131
Farcaş, Spiridon, 131
Fekete Negruţiu, Ioan, 375
Fetti, Spiridon, 253
Fiat, Ioan, 69, 71-72
Filipan, Vasile, 184
Filotei, patriarh, 179
Forgacs, Pavel, episcop, 144-146
Frenţiu, episcop, Valeriu-Traian, 316, 333

G

Gabor din Sebeş, (Solnoc Dobâca), protopop, 61
Gabor din Suareş, (protopop), 58
Gavrilă din Bistra, (Turda Arieş), protopop, 58, 61
Gheaţă, Petre, 357
Gheorghe din Daia, (Alba), protopop, 61
Gheorghe din Haţeg, protopop, 61
Gheorghe din Ohaba, (Alba), protopop, 61
Gherman, Mihai, 137
Ghica, Grigore, 138
Ghica, Ioan, 208
Giurgiu-Patachi, episc. Ioan, **72-84**, 109, 125
Goga, Octavian, 309-310
Gojdu, Emanuil, 254
Goldiş, Iosif, 356, 357
Goldiş, Vasile, 202, 254, 296
Gonata, Ştefan, 360
Grama, Alexandru, 335-336
Greceanu, Radu, 177
Greceanu, Şerban, 177
Grigoraş din Bistriţa, protopop, 61
Grigore IX, papă, 40
Grigore XI, papă, 41
Grigore XVI, papă, 261

H

Hajnad, episcop, 253-254
Hataş, Vasile, 144
Heltai, Gaşpar, 176
Hodoş, Iosif, 253
Honoriu III, papă, 41
Honterus, 42
Horea, 117, 139, 154-156, 189, 199, 293-294
Hossu, episc. cardinal Iuliu, 91, 317
Hossu, episc. Vasile (Gherla), 274, 316, 333, **334-241**, 342, 349, 352, 369, 377
Hristofor, Petru, 144
Hurmuzaki, A., 360
Huss, Jan, 175

I

Iachint, (mitrop. de Vicina), 40
Iacob, Partenie, 131
Iancu din Geomal, (Alba), protopop, 61
Idomir din Birchiş, (Turda-Arieş), protopop, 61
Ilie din Criş, (Zarand), protopop, 61
Ilie, protopop din Soldobiş, 56
Inocenţiu IV. papă, 41
Inocenţiu XIII, papă, 73-75, 81
Ioan din Aciliu, preot, 114
Ioan din Galeş, preot, 118
Ioan din Hunedoara, protopop, 61
Ioan din Ocna Sibiului, protopop, 58
Ioan din Sălişte, protopop, 117
Ioan Paul II, papă, 13, 16
Ioan din Călean, protopop, 61
Ioan din Geomal, protopop, 58
Ion din Lepindea, (Tarnava Mare), protopop, 61

https://biblioteca-digitala.ro

Ionaşcu din Mohu, (Sibiu), 61
Ionaşcu din Orăştie, protopop, 58
Ionuţ din Coruia, (probabil Căruia - Sătmar) protopop, 61
Iorga, Nicolae, 100, 103, 159, 163, 178, 295, 364, 367-370, 376
Iosif II, 147, 152-153, 249, 258, 292, 330, 330, 357
Isus Cristos, 171, 172, 174
Ivanovici, Vechentie, 145
Ivaşcovici, Procopie, 354-355

J
Jivanovici, Sinesie, (sau Sinezie?), 146

K
Kalnoki, Samuel, 63, 69, 71-72
Kemeny, Farkas, 208
Kollonich, cardinal, 58, 60
Kossuth, Lajos, 28

L
Lascu, Vodă, 40
Laslo-Filoteiu, Francisc, 127-128, 131
Laszlo Paul, 143, 145
Laţcu, 41
Laurian-August, Treboniu, 199, 203, 206, 251
Lazăr Alexandru, 253
Lemeni, episc. Ioan, 105, **197-236**, 247, 262
Lemeni I. Bran, 253
Leopold, cardinal de Kolonies, arhiepiscopul Strigoniului, 59-60, 63
Leopold I, 48, 52, 59, 62-63, 66-72
Leopold XIII, papă, 9, 325, 330-331, 342
Liechtenstein Friedrich, 241
Luca, protopopul din Sebiş, 56
Lucaciu, Vasile, 290-291, 300, 302, 306-307, 346
Luinski Ştefan, 143
Lupeanu-Melin, Alexandru, 162
Luther Martin, 41, 42, 174

M
Macaveiu din Nimigea, protopop, 58
Maior, episc., Grigore, 56, 90, 102, 104, 106-108, 126-128, 131, **132-142**, 147-148, 151, 155, 163, 165, 188
Maior, Petru, 131, 136, 141, 180, 182, 151, 158-159, 164, 180-183, 186, 189, 192, 195, 310
Manciulea, Ştefan, 162
Mangra, Vasile, 358
Maniu, Iuliu, 277, 291, 296, 368
Manu, Nicolae, 219
Many, Iosif, 372
Marcu, Izidor, 274, 335, 336
Maria Tereza, 87, 94, 147, 153
Martonffy Gyorgy, 74, 76-78, 84
Mateiu din Lăpuş (Solnoc Dobâca), protopop, 61
Mavrocordat, Teofan, 52
Măcelariu, Ilie, 253, 255, 286
Mehesi, Avram, 184
Meheşi, Iosif, 189
Meseş, Ioan, 158
Meţeanu, Ioan, 355, 356
Micaş, Florian, 200
Miclăuş, Oprea, 118
Micu-Clain, Inochentie, 14, 19, 39, 45, 80, **85-101**, 102-111, 116, 125-128, 132, 135-136, 138-144, 157, 162-163, 167, 182-183, 186, 200, 203, 216
Micu-Clain, Samuil, 56, 106, 127, 131, 136, 141, 148-149, 151, 158-183, 189, 192, 195, 227
Micu Ioan, 96, 97
Mihai de Calata, (Cluj) protopop, 61
Mihai, Viteazul, 34, 37-38, 41-43, 55, 76, 176

https://biblioteca-digitala.ro

Mihali de Apşa, mitr. Victor, **311-317**, 320, 331, 340-341, 346, 352, 355-356
Mihali, Teodor, 274, 296, 306, 308
Mihăilă din Armeni (Alba), protopop, 61
Mihnea al III-lea, 41
Mihnea, fiul lui Vlad Ţepeş, 41
Mircea cel Bătrân, 41
Mociani, Alexandru, 286, 360
Moga, Vasile, 197, 184, 216-217
Moldovan, Dimitrie, 253
Moldovan, Ioan-Micu, 105, 185, 274, 285, 315, 359, 364, 373-374
Moldvai, Grigore, 219, 233
Moldvai, Ştefan, 221
Molnar, Ioan (Popa Tunsul), 115, 116, 118
Molnar-Piuariu, Ioan, 189
Moschanos, Leontie, 106
Munteanu, Mihail, 191
Mureşan, Gheorghe, 349
Mureşan, mitr. Lucian, 98, 100, 101
Mureşianu, Aurel, 290
Mureşianu, Iacob, 285, 375-376
Murgu, Eftimie, 200
Musta, Filaret, 357

N

Nenadovici, Pavel, 103, 111-113, 115, 117, 122, 125
Nichitici, Ghedeon, 183
Nicoară, Moise, 192
Nicola, Matei, 253
Nicolae din Soareş, (Alba), protopop, 61
Nicolescu, mitr. Alexandru, 20, 316, 345-346
Novacovici, Dionisie, 113, 121-123

O

Oane din Cheţa, (Turda-Arieş), protopop, 61
Obradovici, Grigore, 192
Obszayszky, Mihai-Manoilă, 93, 95
Okolicsanyi, Ioan, 143, 145
Oltean, episc. Ioan, 311, 316, **319-320**, 324

P

Pallovics, Emeric, 94
Palma, Paul Iosif, 330, 331
Paolucci, cardinal, 92
Papfalvi, Constantin, 214, 219, 247
Papiu-Ilarian, Alexandru, 200, 206, 219
Papp, Antoniu, 352
Papp, Ioan, 356, 369
Para, Ioan, 158, 184, 189
Patachich, Adam, 144, 148
Patiţa, Rubin, 306
Pavel, episc. Mihai, 316, **320-326**, 327-328, 332
Pâclişan, Zenovie, 359, 364
Petre, Sciopul, 41
Petru, Aron, 41
Petru, Cercel, 41
Pius VI, papă, 147, 152
Pius VII, papă, 190
Pius IX, papă, 247, 266, 318, 321
Pius X, papă, 266, 341-343, 346, 348
Pop, Alexa, 350
Pop, Gheorghe de Băseşti, 277, 290, 295-296, 306-308, 317, 545-346
Pop, Ioan, 327
Pop, Ştefan, 131, 373-374
Pop-Silaghi de Băseşti, episcop, Iosif, 247, 281, 316, **317-319**, 327
Popa, Mircea, 131
Popa, Nicolae de Balomiri, 92, 94-95, 113
Popasu, Ioan, 354-356
Popea, Nicolae, 355-356
Popovici, Arsenie, 219
Popovici, C. Aurel, 298-299
Posty, Alexiu, 191

https://biblioteca-digitala.ro

Prela, M. Viale, Cardinal, 249
Pumnul, Aron, 197, 201, 372
Puşcariu, Ioan, 253, 257

R
Radu, episc. Demetriu, 316, 327, **329-334**, 341, 343, 345-346, 350, 352, 369
Radu I, 40
Radu din Colum? (Făgăraş), protopop, 61
Radu din Făgăraş, protopop, 61
Radu Vasile, 179
Rakoczy Francisc, 143-144
Rakoczi Gheorghe, 176
Raţ Gherasim, 196
Raţiu Baziliu, 24, 219, 229, 230, 247
Raţiu Ioan, 253, 255, 259, 277, 290, 292, 294-295, 300, 302, 304, 306-309, 360
Rebreanu, Liviu, 268
Rednic, episcop, Atanasie, 90, 95, 104, 106-107, **124-131**, 134, 135, 137, 138, 140-141, 188, 226
Roman, Alexandru, 285, 360
Roman Dionisiu, 306
Romanul, Miron, 273, 355-356
Russo, Alecu, 199
Rusu, episc. Alexandru, 90
Rusu, Ioan 197, 198, 219

S
Sabo, episc. Ioan, 317, **326-329**
Sadi, Ambrozie, 131
Sarai, Visarion, 109, 110, 112
Sava din Sălişte, (Sibiu), protopop, 61
Săcădate, Ioan, 127-128
Scapinelli, Rafael, 352
Schmidt, Konrad, 232
Schwarzenberg von Karl, 241, 249
Sever, Axente, 207, 253
Silaghi, Dimitrie, 349
Simion din Sarsig, protopop, 58
Simion din Săcel, (Turda Arieş sau Mureş-Turda), protopop, 61
Simion din Silivaş, (Alba sau Solnoc-Dobâca), prtopop, 58, 61
Smigelski, Victor, 274, 335, 336
Sofronie, 104, 109, 112-113, 115-122, 125, 135
Stanislavschi, Nicolae, 280
Stănilă din Făgăraş, protopop, 61
Stoica, episc. Iosif, 52, 56
Suciu, mitrop. Vasile, 20, 341, 345-346
Szunyog, călugăr iezuit, 74

Ş
Şaguna, Andrei, 179, 206, 210, 234-236, 245, 249-250, 252-259, 277, 353-354, 367
Şandor, Ştefan, 350
Şincai, Gheorghe, 56, 131, 141, 151, 159, 180-183, 185, 189, 192, 319
Ştefan cel Mare, 41
Ştefan din Căşeu, (Solnoc-Dobâca), protopop, 61
Ştefan Chioar, protopop, 61
Ştefan din Săn Mihai (Cluj?), protopop, 61
Ştefan fiul lui Lăpuşneanu, 41
Ştefan, Simeon, 176
Şterca-Şuluţiu, mitrop., Alexandru, 140, 218, 237, **245-261**, 263, 267, 272, 280, 282-283, 318, 353

T
Teoctist, (1606-1622), 43
Teodor din Wiesenberg, 67
Teodoric, episcop, cuman, 40
Teodorovici - fraţii, 195
Teofil Seremi, episcop, 13, 18, 43, 52-58, 68, 107, 123 (Ca mirean se numea Toma Szereny Bota), 161
Ternovan, Ioan, 350
Thunn, Leon, 252

https://biblioteca-digitala.ro

Toader din Gurghiu, (Mureş-Turda), protopop, 61
Todea, Cardinal Alexandru, 98
Todor din Poşaga, protopop, 58
Toma din Racoviţa, (Sibiu), protopop, 61
Toma din Vinţ (Alba), protopop, 61
Turcu, Ioan, 221

U

Udrea, ban în vremea lui Mihai Viteazul, 37
Uilăcan, Alexandru, 375
Urban V, papă, 41

V

Vaida, Dimitrie, (Dumitru), 185, 212
Vaida-Voeievod, Alexandru, 202, 277, 296-299, 315, 346, 349
Vancea de Buteasa, mitrop. Ioan, 237, 256, **272-277**, 280-281, 311-312, 316, 318, 320-322, 325, 330, 336, 353, 355, 377
Varlaam, (1685-1692), 43, 54
Vasci, Pavel, 253
Vasile cel Mare - ordin, 90, 91, 97
Veliciu, Mihai, 306
Vestemean, Antoniu, 253
Visarion, Sarai, 92, 116, 135
Vlad, Aurel, 296
Vlad, Dracul, 41
Vlaicu, Aurel, 369
Vulcan, episc., Samuil, 186, **190-197**, 214, 263, 281-283, 218, 325

W

Wolhgemuth, Ludwig, 209, 241
Wycliff John, 174-175

https://biblioteca-digitala.ro

Indicele documentelor

- 1691, decembrie, 4 - Prima Diplomă Leopoldină, p. 48-52
I 1697, martie, 21, Declarația oficială și solemnă de Unire a lui Teofil, p. 57-58
II 1698, iunie, 2, Manifestul lui Leopold, cardinal de Kollonich, p. 59-60
III 1686, octombrie, 7, Declarația de Unire a lui Atanasie, p. 60-62
IV 1699, februarie 16, Diploma Împăratului Leopold (p. 62-64)
V 1699, septembrie, 26, Măsurile luate de guvern împotriva unirii religioase, p. 64-65
VI 1699, septembrie, 30, Protestul Mitropolitului Atanasie, p. 65-66
VII 1699, decembrie, 12, Decretul Împăratului Leopold, p. 66-67
VIII 1700, septembrie, 4-5, Hotărârile Sinodului legate de Unirea românilor cu Biserica Catolică, p. 67-68
IX 1701, martie, 19, Decretul de Unire al episcopului Atanasie, p. 68-69
X 1701, martie 19, A doua Diplomă Leopoldină, p. 69-71
XI 1702, februarie, 13, Împăratul Leopold admonestează Guvernul Transilvaniei pentru neaplicarea celei de a doua Diplome a sa, p. 71-72
1721, iunie, 15, Bula papală *Rationi Congruit* dată de Inocențiu XIII, p. 81-84
1853, iunie, 26, Bula papală *Ecclesiam Christi* dată de Pius al IX-lea, Fragmente, p. 261-262

https://biblioteca-digitala.ro

Imagini-foto

Portrete:

1. ***Papi***:
Benedict XIII, p. 75
Benedict XIV, p. 87
Benedict XV, p. 313, 342
Clement XII, p. 86
Clement XIII, p. 103
Clement XIV, p. 126
Grigore XVI, p. 198
Inocenţiu XII, p. 53
Inocenţiu XIII, p. 73
Leon XII, p. 153
Leon XIII, p. 273
Pius VI, p. 133
Pius VII, p. 152
Pius VIII, p. 154
Pius IX, p. 247
Pius X, p. 312, 342

2. ***Ierarhii Bisericii Române Unite***
Ioan Alexi, p. 266
Petru Pavel Aron, p. 102
Atanasie Anghel, p. 52
Ioan Bob, p. 151
Ignatie Darabant, p. 187
Alexandru Dobra, p. 281
Moise Dragoş, p. 147
Vasile Erdeli, p. 263
Ioan Giurgiu-Patachi, p. 72
Vasile Hossu, p. 335
Ioan Lemeni, p. 197
Grigore Maior, p. 132
Inochentie Micu, p. 85
Victor Mihali de Apşa, p. 311
Ioan Olteanu, p. 319,
Mihai Pavel, p. 321
Iosif Pop Silaghi, p. 318
Demetriu Radu, p. 330
Atanasie Rednic, p. 125
Ioan Sabo, p. 327
Alexandru Şterca Şuluţiu, p. 246
Ioan Vancea, p. 272
Samuil Vulcan, p. 190

Imagini

Din Roma:
Congregaţia de Propaganda Fide, p. 158
Pelerinaj al românilor uniţi din Transilvania la Roma, organizat în primăvara anului 1908 sub conducerea episcopilor Demetriu Radu şi Vasile Hossu, p. 333.

Din Bucureşti:
Academia Română, p. 361

De la Blaj:
Blajul în a doua jumătate a secolului XVIII, p. 104
Reşedinţa Episcopiei – Mitropoliei, p. 88
Catedrala de la Blaj, p. 89
Catedrala şi Mănăstirea „Sfintei Treimi", p. 105
Actul de înfiinţare al Şcolilor de la Blaj (1754), p. 106
Catedrala şi Şcolile, p. 106
Blaj: 1848, p. 203
Membrii Sinodului Provincial (septembrie 1900), p. 314
Serbările de la 3-15 mai 1911, p. 368
Reîntoarcerea acasă a episcopului Inochentie, p. 99

https://biblioteca-digitala.ro

Slujba religioasă din catedrală (august 1997), p. 99

Gherla:
Bisericuța din Candia – prima catedrală, p. 267

Lugoj:
Reşedința episcopală, p. 282
Catedrala, p. 283

Nicula:
Mănăstirea de la Nicula (Biserica nouă din sec. XIX şi cea veche din sec. XVI, astăzi desființată, p. 268.

Oradea:
Catedrala, p. 191

Oameni de cultură şi oameni politici
George Barițiu, 301,
Simion Bărnuțiu, p. 205
Augustin Bunea, p. 362
Timotei Cipariu, p. 359
Vasile Lucaciu, p. 307
Ioan Micu Moldovan, p. 360
Ioan Rațiu, p. 302

Corifeii Şcolii Ardelene:
Petru Maior, Gheorghe Şincai, Samuil Micu. Opera sculptorului Ladea, p. 158
Samuil Micu, p. 163
Pecetea nobiliară a lui Samuil Micu, p. 159
Biblia de la Blaj (1795) şi Roma (2000), p. 166, 171
Delegația memorandiştilor la Viena, p. 292.

https://biblioteca-digitala.ro

"Unirea religioasă a românilor de la sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, cu o cronologie delimitată de anii 1697-1701, nu trebuie privită ca un Act început și încheiat în limitele celor patru ani cât cuprinde perioada dată. Trebuie înțeleasă ca un proces istoric desfășurat în timp, obiectiv și pozitiv; un proces istoric ce a făcut legătura cu un trecut al poporului român, mai îndepărtat, circumscris în granițele primului mileniu creștin și care a determinat mutații reale și pozitive, în istoria politică și spiritual-culturală a românilor din veacurile XVIII-XX; a deschis, prin elita sa, formată la Roma papală și Viena catolică, drumul spre modernitate și implicit europenizarea noastră."

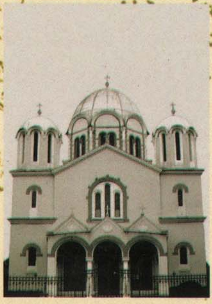

ISBN: 973-99715-2-0
ISBN: 973-99716-6-0

https://biblioteca-digitala.ro